

جوامع الكلم

شرحی

تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا كِتَابَ اللَّهِ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ
(حدیث شریف)

رضا الدین بن فخرالدین .

« اورنبورخ »

قازان
تاتارستان کتاب نشریاتی

ИСЛАМ ДИНЕН
КАБУЛ ИТҮГЭ
1000 ЕЛ
ИСЕМЕНДӘГЕ
МӘСЖИД
ҺӘМ ЮГАРЫ
МӘДРЭСӘ

Ризәэддин бине Фәхрәддин

«ЖӘВАМИГУЛЬ-КӘЛИМ» ШӨРХЕ

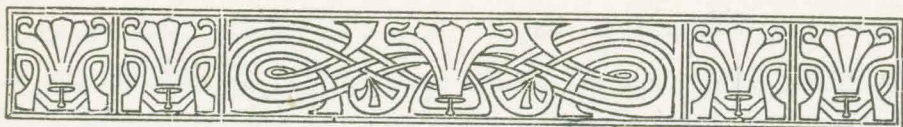
Китап СССРның Европа өлеше һәм Себер мөселманнарының Диния нәзарәте
заказы буенча чыгарыла.

1916 елгы Оренбург басмасыннан фотога алу юлы белән басылды.

Производствотога бирелде 10.10.96 ел. Формат 60 × 90^{1/16}. Китап-журнал кәгазе. Оффсет басма. Шартлы
басма табагы 34,5+форз. 0,25. Шартлы булу-оттиск 35,0. Нәшер-хисап табагы 29,7+форз. 0,42.

Тиражы 10.000 экз. Заказ Е-489.

Татарстан газета-журнал нәшрияты типографиясе. 420066 Казан, Декабристлар ур.. 2.

« جوامع الكلم » شرحی .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

رَبِّ أَوْزَعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ
صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ .

بز مسلمانلر اوز دینمزنک تارالووبنی، مشرق مغرب گه نوری توشوب
یاقترتوب طوروبنی آرزو قیلهمز ووشبو دین گه تابع بولغان خلقلرنک مسعود
وبختیار بولولرینی امید ایتمه زن. باشقه دین اهللری ده احتمال اوشبو حاللردر،
احتمال بو امید و آرزولر هر بر دین اهللرنده طبیعی بولغان بر عادتدر. لکن
اوزمز، شول «دین» نی یاخش بلمه سهک و آنی ده لازم درجه ده احترام ایتمه سهک
و آنک وصیتلرینی جانمزه منت قیلوب طوماساق بز نک اوشبو امیدلرمز
و آرزولرمز قوری خیال و فرض بولورده قالور بر ثمرده کورلماز.

بر «دین» نک مشرق برله مغرب آراسینه تارالووی ونوری برله بتون
دنیا نی یاقترتووی، خلقلرنی بختیار و مسعود ایتموی ایچون شول «دین» گه
ایبهرگان خاقلر، «دین» نک قدرینی بلورگه و قوللرندن کیلگان قدر شونی
احترام فیلورغه نیوشلیلردر. شولای بولماغانده «دین» اوزلگندن قونله نماز،
بتون دنیاغه نور ساچوب طورماز، بو اش معلوم.

«دین» نی، قدرله و حرمتلهو ایسه آنک علمنی حاصل قیلو و آنک برله عمل
ایتودن عبارت. شوشی اشلر بولماغانک «دین»، توپراق آستنده کوملب طوروچی

آلتون، وچوبلك گه توشكان انجو قىيلندن، باشر لوب طورر، نورى نوگل اوزى ده كورلماز.

علم، اسلامنك تيگن بىر. بىر «دين» خقنده بىر نچى مرتبه وباشلاب، كىلنگان وحى «افرا...» فرمانندن عبارت بولسه وشول ديننك اساسى بولغان كتابده «قلم» بىرله قسم (آند) ايتلو كورلسه شول «دين» فاراوندە علم هم يازو و اوقونك اهميتى نى درجهده بولاچقى اوز اوزندن آگلاشاور، مونك ايچون باشقه دليللر وحتتلىر كيتورورگه حاجت قالماز.

رسول الله حضرتلى بىتون اهل اسلام آراسينه علم نارالونى آرزو قىلدر وهر بىر ملىق، اوز كىره گىنى اوزى بلولازم ايكانلگىنى آكلانادر ايدى. شوكا كوره «عمومى اوقو» اسلام ديننده بىر نچى قاعده، دىب دعوى قىلورغه ممكن. ليكن بختسزلك گه فارسى بو «بىر نچى قاعده» بو كون گه قدر مسلمانلر آراسنده برگنه عصردهده و برگنه مملكتدهده اجرا ايتولمادى و عمل گه قويلمادى. مونك گناهى «دين» ده توگل بلىكه امتنك اوزندهدر.

درست، اسلام دنيا سنده زور معتقدلر، بىك معتبر عالمر و حافظلر ظاهر بولدى. ليكن مونلر نىك هر بىرى اوز عصرلر نده بولغان مسلمانلر نىك جان حسابلرينه نسبت ايتولسا گانده ميليون غه بىر كشى توشهدر، قالغانلرى ايسه نادانلىق نىك توبان درجه سنده عمر سورهلر ايدى. ابوعللى القالى «امالى» سندن درس اوقوتوچى و بىتون سندنلرى بىرله بوزلر و مكلر بىرله حديث حفظ ايتوچى خاتونلر بولدى اما اوشبو بىش اون خاتون غه مقابل اون ميليونلر بىرله خاتونلر ايتدائى درجه سنده گنه بولسهده علم حال بايملر، نماز اوقى آلمايلر و اوز كىزه كلر ينى او گره نوچى تابمىلر ايدى.

مملكتلر نىك نغولارى، امتلر و ملتلر نىك سعادت بىرله دواملرى ايسه بىرلرى كىك و جان حسابلرى كوب بولوبىرله توگل بلىكه علم و هنرلرى، صنايع و معرفتلىرى بىرله دره. شونك ايچون بىر وقتلر ده مشرق بىرله مغرب آراسينه حكىم بوروتنه طورغان اسلام دنيا سى شول حالنده دوام ايتنه آمادى. «عمومى اوقو» عمل گه قويلمى و بىتون خلق بىر تيگن اوقو اشينه كىرشمى طوروب بورونقى مسلمانلر نىك مملكت زور ايتولارى طبيعى بىر اش توگل بلىكه صنعى غنه ايدى وشونك ايچون ده حكىم صورنده فرار تابمادى، نارالوب بىدى.

ايندى بو كونده بىز، اگرده باشقه ملتلر قىيلندن مسعود باشاومزنى و راحت

عمر سورومزنى نەسەك آرادە بىر آز زور عالملىرى يىتىشەرۈگە گنە توگۈل بىلكە بىك عالم بولا آماسەلردە ملتەنزىك بتون فرىدرى علمى بولولرى واوز كىرەكلەرنى اوزارى بلور قدر سرمايه حاصل ايتولرى ايچون اجتهاد فيلورغە تىوشىلمەز. «علم تحصيل ايتو هر مسلمان ايچون فرىدر» (۱) دىگان امرگە ، شول وقتدە غنە امتثال ايتكان بولورمز.

اگرده دىنەزىك حرمتلى بولووينى؛ باشلارمىزنىك مەبەت بىرلە شونىك كولهگە-سى آستىنە جىلورلەرنى نەسەك شول «دىن»نى اوزمىزنىك ياخشى بولووز و مەمكىن قدر آنىك بىرلە عمل ايتووزمىز لازمىر.

ابتدائى درجەسەندە گنە بولسەدە علم تحصيل ايتكانلارنىڭ صولكە هر بىر مسلمان (كىرەك اير و كىرەك خانون) ايچون رسول الله حضرتلەرنىك كىم ايكانلىگىنى و وظىفە-سىدە نىسەنى نەسەلەردىن عبارت بولغانلىغىنى بلوالبتە ضرور. مونىك بىردىن بىر بولى ايسە رسول اللهنىڭ سىرى (ترجمە ھالى و اشەرگان اشلرى) ھەمدە سويلەپ قالدىرغان سوزلارى بىرلە آشنا بولو و شونلاردىن فائىدە آلا بلودىر.

رسول الله حضرتلەرنىڭ «سنت» و «حدىث» لرىنى صحابەلەر كورۇپ و ايشتوب اوزلارنىڭ صولكە بىرلە بولسەلەر. و بو صولكە بىرلە اوزلارنىڭ توبانلارگە يىتىشەلەر. مەتبەئە عالملىرى طرفىدىن كاندىلەرگە يازلدى و الوغ اثرلەر وجودكە كىتورلدى.

درست سىندار بىرلە رسول الله حضرتلەرنىڭ كوچرايگان حدىثلەر ، امت ايچون دستورالعمل بولووزغە تىوشلى قاعدەلەر ، دىنيا و آخرت سعادتىنە ايرىشەدە طورغان بولمىدۇر. «وما آتاكم الرسول فخذوه وما نهاكم عنه فانتهوا».

مونىڭ مەقسەت زامانلاردا ، ھەر بىر ھەر بىر اوفورغە باشلاغان شاكردلەرگە درىس كىتابى ھەمدە اخلاقى تەربىيە فيلورغە ياردەمچى بولسۇن ايچون «جوامع الكلم» اسمى بىرلە بىر رسالە تەرتىب ايتكان ايدىك. نىچىلەر ، شونىدەقى حدىثلەرنىڭ اوز نەزەرگە نەزەر فيلورغە حاجت بارلىغىنى كورساندى و بو طوغرۇدە بىزگە تەبىئە ايتوچىلاردا بولدى. الله تعالى بىرگان ھەر فرىقتىن استفادە ايتوب حاضرندە «جوامع الكلم» حدىثلەرنى تەرجىمە ايتەمىز ھەمدە اعتمادلى عالملىرى طرفىدىن يازلغان اثرلەردىن اقتباس فىلور شەرھلەر و تەفسىرلەر يازارغە كوشەمىز. حدىثلەرنىڭ كۆپىسى اخلاقى و اجتماعى مەسىلەلەر ھەققىدە بولۇپ تەرجىمەلەر مۇندە ھەر قى تەرجىمەلەر توگۈل بىلكە مضمون آلو

طریقى بىرلە بولەچقدىر.

«جوامع السكالم»، الله تعالى نىڭ احسانى سېپىدىن مەكتەپلەردە درس كىتابى بولۇپ
ۋەزىپە سېنى اوتەگەن ھەم اوتىدىر ايدى، ايدى بو «شرح» دە مەاملەر، مەلمەلەر
ۋەھوما يازو تانى طورغان كىشىلەر حضورندە «مطالعه» كىتابى بولۇ خىدمىتىنى اوتەسە
اوزمىنى بختيار سانار ايدىك. بو كۈنگى مەبىشتەزگە، حالزگە مناسب خىدىشلەر
صايلاۋ واسلام حافظلرىنىڭ فېكر ارنىنى كوچرو طوغروسىندە اجتهاد فيلدىق. ذەنمىز
واجتهادمىزنىڭ تاشىنىدە فالغان نرسەلەر خىقىندە مەنورمىز.

ما كلف الله نفسا فوق طاقتها
ولا تجود يد الا بها تجود

حق سېجەنە ۋەتعالى حضرتى اثرمىزنى باقىيات صالحات جلمە سىنىدىن ايتسون
ايدى. نوپراتى آستىندە اوفونولوب ياتقان كۈنلەرمىزدە اوفوچىلار دە خىر دەھالىرى
بىرلە بىزنى شادلاندىرسونلر ايدى. «ربنا ونقبل دعاء».

غۇرىبىلر شەھم چراغ كورگاندە يولدى
دىسونلر: «بىر زمان بار بولغان اولدە». (1)

(١) إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ وَإِنَّمَا لِامْرِئٍ مَّا نَوَىٰ فَمَن كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَاجَرْتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَن كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ إِلَىٰ امْرَأَةٍ يَتَزَوَّجُهَا فَهَاجَرْتُهُ إِلَىٰ مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ (١).

ترجمه سی: «مکلفلردن صادر بولغان عمللرنڭ معنبر بولولری، درجه و مرتبه لری آدملرنڭ «نیت» لرینه کوره در. هرکشینڭ اوز عملی برابرینه بولغان الوشی «نیت» گه فاراب بولادر. الله تعالی هم رسولینڭ رضالغینبی قصد ایتوب «مدینه» گه هجرت ایتوچیلرگه الله ورسولی ایچون هجرت ایتوئولایی بولور. دنیاوی مقصود ایچون یاکه برر خاتوننی نکاح فیلو نیتی برله هجرت ایتوب «مدینه» گه باروچیلر نڭ الوشلی (هجرتلرنڭ نتیجه سی) ده اوزلرنڭ دنیاوی مقصودلرینه بیتو یاکه شول خاتوننی نکاح فیلودن عبارت بولور».

«مکه» فتح ایتولسگان وقتغه قس «مدینه» شهرینه، رسول الله حضورینه هجرت ایتوب بارو بیك ثوابلی برعمل ایدی. مکه فتح ایتولسگاندن صوڭ، رسول الله حضرتلرنڭ «لا هجرة بعد الفتح» (مکه فتح ایتولسگاندن صوڭ ایدنی هجرت طوقالیدی) (٢) دیگان سوزلرینه کوره هجرت، اولسگی مرتبه سندن توشدی. روابتلرگه کوره بر آدم، «مدینه» گه هجرت ایتسگان بر خانوننی نکاح فیلور ایچون مسلمان بولوب «مدینه» گه هجرت فیلغان ایدی. مونڭ هجرتدن اصل مقصودی رسول الله حضورنده طورو نوگل بلکه شول خاتوننی اوزینه آلوایدی. رسول الله، مونڭ نیتینی بلسگاندن صوڭ مذکور حدیث شریفنی سویله مشدر. حدیثده «مدینه گه هجرت ایتو» کبک خاص برعمل ذکر ایتولسه ده؛ مقصود ایسه عام بولوب هر برعمل (کیرهک تن عملی و کیرهک نل عملی بولسون، کیرهک آز و کیرهک کوب بولسون) «نیت» که فاراب یورونی بلدرودر. نیت بوزوق بولسه «عمل» ده بوزوق، نیت توزوک بولسه «عمل» ده توزوک و معتبر بولادر.

بندهلرنڭ اختیاری بولغان اشلیری: علم، اراده، قوت دیگان اوچ نرسه برله تمام بولور. چونکه آدم بالاسی اوزی بلمگان نرسه نی اراده قیله آلمی، اراده ایتمی طوروب اشلمی. مثلا: ایچه سی کیلسگان کشی، آنڭ دواسی صو

(١) صحیح بخاری. ج ١ ص ٢ و ج ٧ ص ٢٣١ و ج ٨ ص ٥٩. صحیح مسلم. ج ٢ ص

١٠٣. لفظلر «مسلم» نڭسدر.

(٢) صحیح مسلم. ج ٢ ص ٩٣.

ایچو ایکانلگینی بله، شوندىن سوڭ صو ایچار گه کوڭلى برله اراده قیله، آندن سوڭ ایچه. مونڭ بو طوغرودهغى اشی شوشى اوچ نرسه برله تمام بولادر. بو اوچ نرسه دن «اراده» اسمئیسى «نیت» در. اگرده: «نیت نیندى نرسه؟» دیب سوراسه لر «علم (بلو) سببلى براشنى اشلر گه کوڭل برله اراده قیلو» دیب جواب بیراور. «قصد»، «عزم ایتو» دیکان سوزلر ده «اراده» هم «نیت» دیکان سوزدر. اوشبوڭا کوره عبادت وقتلرنده نل برله سوبلهو و اوفونڭ معناسى بولماز. اول نرسه لر «نیت» توڭل. «نیت» نڭ اورنى کوڭلدر. مثلا کوڭلى برله ایکندى نمازى اوفورغه قصد اینکان حالده نلى برله اخشام نمازى نیتى اوقوسه ياکه هیچ نرسه اوقومى نیک طورسه بر ضررده بولماز. اما ایکندى نمازى اوقوغانده نلى برله شول ایکندى نیتى اوفوبده کوڭلى غافل بولسه (نیت ایتماسه) نمازى نماز دن کیتماز. نمازغه کرشکان وقتده رسول الله و صحابه لر بڭ کیرهك فقیروب و کیرهك یاشرون روشده نل برله نیت اوفولرى مروى توڭل (۱) شونڭ ایچون بالالرغه کوڭل برله نیت ایتونى اوگره تورگه تیوشلى، نل برله اوقوغه غنه عادل نوب کوڭل قصدنن غفلت ایتماسونلر.

ابوحنیفه مذهبنه کوره نماز، روزه، حج و زکات کبک مقصود اصلی بولغان عبادتلر ایچون نیت شرط بولوب باشقه لرغه وسیله بولغان عبادتلر (طهارت کبک) نیت شرط توڭل (تیمم مستثنى). مثلا نیت، ایتمیچه توزولسگان طهارت برله ده نماز اوقو درست. شولای بولسه ده ثواب بولور اوچون «نیت» لازمدر. مثلا «نیت» سز توزولسگان طهارت برله «نیت» بولغان طهارتڭ هر ایکیسى نماز اوقورغه یارى، اما اوڭسگیسى ایچون ثواب بوق، سوڭقیسسى (نیت بولغانى) ایچون ثواب بولادر. شونڭ ایچون کیرهك اوزى مقصود بولسون و کیرهك وسیله گنه بولسون هر عبادت وقتنده «نیت» (الله تەلى گه نفر بنى قصد) ایتارگه تیوشلى.

«نیت» دن باشقه، عبادتلر معتبر بولماغان سببلى «نیت» نى درستلهو بیک اهمیتلى بر نرسه در. نیت، کوڭل عملی بولغان سببلى آنده «ریا» بولورغه ممکن توڭل. حنى جنت و تموغده منگو قالو، «نیت» جزاسى دییوچیلر بار. یعنی مؤمن کشى جنتده منگو فالسه، دنیاده وقتنده منگو مؤمن بولونى «نیت» ایتکانلگى و بر کشى تموغده منگو یاتسه دنیاده وقتده همیشه عاصى بولوب طورونى «نیت» قیلغانى ایچون بولادر. اوکنو (ندامت)، بار گناهلرنى بوقغه چیقارسه «نیت»،

یوقی اشلرنی بار ایته در. رسول الله حضرتلرینک بر صوغشده «مدینه ده بر قوم بار،
عذر سبیلی بزگه یولداش بولا آلامادیلر اما بزنگ هر بر عملمزده شر بکلدر» (۱)
مضموننده بولغان سوزی ده مدینه ده طورغانلری حالده نیتلرینه کوره رسول الله
برله بر لکده صوغشده یورو ثوابینه ابرشولرینی بلدره در.

هر حالده عمل و عبادت همده باشقه نرسه لرنک روحی «نیت» در.

کشی مالینی اوغرلاو نیتی برله اوز مالینی آلوچی کشی گناهی بولوب
اوز مالینی آلو نیتی برله کشی مالینی آلوچی کشی شریعت و اخلاق نظر ننده
عیب سزدر.

«نیت» که قاراب بر عمل ایچون بیک کوب ثواب یا که بیک کوب گناه
بولورغه ممکن. مباح اشلر «نیت» سبیلی عبادت یا که معصیت بولالور. فقط
«حرام» و «فرض» اشلرده «نیت» ننگ دخلی یوق. یاغشی بر نیت برله، حرام
اشنی فیلورغه یاراماغان کبک نیت بوزولقنتی بهانه ایتوب فرض عمللرنی
فالدرزغده ممکن توگل.

نیت بولغاندن صوگ، عمل کیرهک بولسون و کیرهک بولماسون بنده لرنکه
ثواب یازلوب اما نیت بولماغان عمللرکه ثواب یوقدر. ریا کرو سبیلی «عمل» که
ثواب بولمی فالورغده ممکن اما «نیت» ده موندی احتمال یوق. «هلان قدر
آفچه م بولسه ایدی مکتب بنا فیلدر، یتیم و فقیر بالالرنی اوفوتور ایدم»
دیگان کشی ایچون شول نیتی برابرینه ثواب یازلغانی حالده، آفچه سی بولبده
شول اشلرنی اشلر گانندن صوگ، اولده گی نیتی برابرینه بولغان ثواب درجه سنده
ثوابلی بولورونده شیعه بار. ریا کر ماسه البته ثواب زور بولاجق لکن ریادن
صافلانور بیکل توگل. «نیت المؤمن خیر من عمل» (مؤمننک نیتی عملندن
یاخشیراق) بولونک حکمتی ده اوشبودر.

حیلانی انکار فیلووینه امام بخاری اوشبو حدیث برله استدلال فیله در (۲).
چونکه بو حدیثدن آکلاشلغان غه کوره بر کشی، ربا آلو قصدی برله بورچ غه
بیروبده ظاهر نده شرعی حیللر یا صاسه، شول حیللر معتبر توگل بلکه اعتبار
«نیت» گه در. بر کشی تحلیل ایتو قصدی برله بر خائوننی نکاح فیلووی سبیلی
له ننگه (۳) مستحق بولورغه نبوشلی. چونکه اعتبار، ظاهرکه توگل بلکه «نیت» گه در.

(۱) صحیح بخاری. ج ۳ ص ۲۱۳.

(۲) صحیح بخاری. ج ۸ ص ۵۹.

(۳) لعن الله المحلل والمحلل له. جامع ترمذی. ج ۱ ص ۱۳۳.

حمله بر له اش قیلونک درست بولوب بولماوی حَقْنده علم اهللری آراسنده نزاع زور. درست کوروچیلرده کورماوچیلرده بار وهر ایکی طرف بر قدر دلیللر برله اوز سوزلرینک درسنلگینی دعوی قیللر. لکن یاخشی ندقیق وتعلیل ایتولگانندن سوک هر ایکی طرفنک اوشبو نتیجه گه کیلورلی آکلاشبلادر: «حبل، اگرده برر نورلی حرامدن فاجو وگناهدن یراق بولو قصدی بره یاخالسه درست بلیکه مستعسن اما بر مسلمان حقیقی ابطال قیلو وشریعت مقصودنی مهمل فالدر و قصدی برله بولسه مونسى گناه وعدوان».

(۲) آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ إِذَا هَدَتْ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا اتَّخَذَ خَانَ (۱۱).

ترجمه‌سی: «نفاق علامتی اوچدر: منافق کشی سوز سویلهسه یالغانلار، منافق کشی وعده فیلسه وعده‌سندہ طورماز، منافق کشی اوزینه نابشیرلغان امانت گه خیانت قیلور».

یالغان سویلهو، بوز وئلق ایکانلگی معلوم. یالغان سویلهرگه کشلر، کوبرهک یاش وئقرنده عادت ایتهلرده بو عادت، سوگندن طبیعت حکمینہ کرهه کبرهک بر فائده امید ایتسون وکبرهک ایتماسون مطلق یالغان سویلی وشوندن نذت تاها باشلی. امام مالک، صفوان بن سلیم اسملی صحابه‌دن: «فیل لرسول الله ایكون المؤمن جباناً فقال نعم. فقيل له ایكون بخيلاً فقال نعم. فقيل له ایكون المؤمن كذاباً قال لا» حدیثینی روایت ایتهدر (۲) مضمونی: «رسول الله‌دن: مؤمن کشی جبن بولورمی؟ دیب صورغانلر ایدی، رسول الله: بولور دیب جواب بیردی. مؤمن کشی ساران بولورمی؟ دیب صورغانلر ایدی، رسول الله: بولور دیب جواب بیردی. مؤمن کشی یالغان سویلهرمی؟ دیب صورغانلر ایدی، رسول الله: بوق، دیب جواب بیردی» دیمکدر. (جبنک، سارانلق، مؤمن بولورغه منافی توگل اما یالغان سویلهو مؤمن بولورغه منافی، دیگان بولادر).

بو حدیث شریفده گی همده اوز آرمزده یوری طورغان «وعده بورچا» دیگان (۳) سوزده گی «وعده» دن مراد خبر اش برله وعده قیلودر. اما بوزوق وشریعتده ممنوع اش برله وعده قیلوبده شول. وعده‌ده طورماو منافق قیلونک علامتی

(۱) صحیح بخاری. ج ۱ ص ۱۴ و ج ۳ ص ۱۶۲-۱۸۹ صحیح مسلم. ج ۱ ص ۳۲.

(۲) الموطأ. ص ۳۸۸.

(۳) بعض بر حدیث کتابلرنده «العدة دین» '«عدة المؤمن دین» روشنده حدیثلر روایت

توگال بلمكه چن مسلمانلق علامتى بولور. اسلام حكمنه كوره ، يامان نيتلر يورمازگه و بوزوق وعدهلر وفا ايتولمازگه تيوشلى. لىكن شوشى اوچ علامت نابولغان كشيپلرنىڭ «مناقى» بولولرى بىرلە اوزوب حكم ايتارگە يارامى. چونكە بىر نۇرسەنىڭ علامتى تابلودن اوزى تابلو ھەر وقتىدە لازم بولمى. ھىدىتىن مقصود ايسە شوشى اوچ نورلى نۇرسەدن صافلانۇ ھقنىدە بىندەلرگە نصىحت فيلودر.. بو ھىدىت بىرلە ھەر كىم اوز ھقنىدەغىنە فائىدەلنورگە تيوشلى، باشقىلارغە ھىكم ايتو ھقنىدە توگال.

« نفاق » ، قرآن كرىم و ھىدىتلر اصطلاحىدە ، ظاھر بىرلە باطن آراسىدە خلافتى بولودن عبارتتىر. كوڭلىدە بولغاننىڭ خىلافتىنى اظهار فيلوچى كىشى «مناقى» در. اگرددە ظاھر نىدە مسلمان بولوبدە كوڭلىدىن اشانماسە اول كىشى ، قرآن كرىمدە ھاللرى ھكايت ايتولگان منافقلر جەلەسندىن بولادىر. «مناقى كىم؟» دىب صور اوچىلرغە « اسلام دىنىنىڭ بىر ايشىگىدىن كىرۈپدە ايكىنچى بىر ايشىگىدىن چىقىپ كىتۈچى » دىب جواب بىرلەسە، درىست بىر جواب بىرلەسگان بولور.

مسلمانلر آراسىدە سوز سويىلەگەندە (يازغاندەدە) يالغانلاوچىلر، وعدهلەرنىدە طورماوچىلر، امانتگە خىانت ايتوچىلر بار ايكەنلىكىدە شىبە يوق. اوزلىرى ئىلمە نىچوك بولسولنر اما شول اىشارى منافقلق علامتىدۇر. اگرددە اوزلىرى صاف آدملىر بولوبدە بو علامتلر آنلرغە نىرشىز تاغلوب بورى طورغان بولسە، آنىڭ چارەسى ايسە شول علامتلرنىڭ ھەر بىرىنى اوزىدىن اوزوب (آلوب) ناشلاودن عبارت بولور.

منافقلق باشلاب « مدينه » دە ظاھر بولدى و رسول الله ھىزىرلىرى مونلر طرفىدىن كوب جفالر كوردى .

بو ھىدىتدە ذكر ايتولگان علامتلر، منافقلقنىڭ كىڭ مشھور علامتلرى بولوب، شولردىن باشقە علامتلرى دە بولورغە مەكەن. (يالغان سويىلەرنىڭ نىفسىرى ۲۴۰ نچى وعدهدە طورماونىڭ نىفسىرى ۲۳۸ نچى ھىدىتدە بيان ايتلور).

(۳) اِبْدًا بِنَفْسِكَ فَتَصَدَّقْ عَلَيْهَا فَاِنْ فَضَّلَ شَيْءٌ فَلِأَهْلِكَ فَاِنْ فَضَّلَ عَنْ
أَهْلِكَ شَيْءٌ فَلِذِي قَرَابَتِكَ فَاِنْ فَضَّلَ عَنْ ذِي قَرَابَتِكَ شَيْءٌ فَهَكَذَا وَهَكَذَا (۱).

ترجمەسى: كىڭ اوز نىققەك و اوز ھاجىتلرگىنى تمام قىل، آندىن آرتسە

خاتونکنڭ حاجتینه صرف ایت، آندن ده آرتسه بالارڭ و باشقه یاقینلرکنڭ کیره کلرینی کوزت. بایلق بولغانده مالکنی اوشبو روشده صدقه فیلا. مال و بایلقنی طونو حقده رسول الله طرفندن اوگره نلنگان اوشبو قاعده، بیک موافق بر اصولدر. اوزی فقیر، بالاری آچ بولا طوروب قولینه توشکان مالنی باشقه لرغه صرف ایتمک یاکه بالارینڭ ماڭلای تیرلری برله تابلغان رزقلقنی مجرد بر آفرین ایشنور ویا که «جومرد» اسمی آلور ایچون چینلرگه بیرمک، احمققدیر. اوشنداق کشیلرگه بورچی بولا طوروب کینوب یاصانوب یورو، خاتون و بالارینی بیزه ندر، بورت بر و جهاز نوزو، تابون تابون خلقی چوبوب صیلاو (علما و احبا مجلسلری یاصاو) ندبیر سز لک و اوشبو حدیث شریفی تعلیم اینکان اصولنڭ کبریسی برله عمل فیلو چیلقی بولور. «اڭ الک نفسگه صرف ایت! «دیگان سوزنی «اڭ الک نفسگنی بورچدن و مسئولیتدن آزاد قیل، فور نولدر» دیب آڭلارغه تیوشلی.

اوز کیره گینه، خاتون و بالار حاجتلرینه صرف ایتونی رسول الله حضرتلری «صدقه» دیب آنا و ونده امت ایچون الوغ سوینچ بار. اوشبو حدیثده اوگره نلنگان ترتیب برله ماللرینی صرف ایتوچیلر «صدقه» بیروچیلردن حساب ایتوله چک و شونلر قبیلندن ثوابلر آلورغه موفق بولاچقلدر. حدیث شریفدن اوشبو معنا آڭلانادر.

(۴) اَبَشْرُوا وَبَشِّرُوا مَنْ وَّرَاءَكُمْ اِنَّهُ مَنْ شَهِدَ اَنْ لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ صَادِقًا بِهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ (۱).

ترجمه سی: «سزگه سیونچلی خبر بیرهم، سز هم اوزگرنڭ آرتکرده بولغانلرغه سیونچ بیرگز که: الله تعالی حضرتینی اخلاص کوڭلی برله توحید ایتوچی کشی (اگرده شول توحیدی اوزرنده وفات ایتسه) جنت اعلا گه کره چکدر».

حقیقی توحید الله تعالی نی الوهیتده همده الوهیت خاصه ارنده شریکدن تنزیه قیلودن و عبادتنی آڭاڭنه خاصلاو و آندن باشقه لردن فورقماو، آڭاڭنه توکل فیلو و باشقه لر نی رب انخاذا ایتماودن عبارتدر. رسوللر، بنده لرگه شوشی «توحید» نی تعلیم ایتدیلر، الله تعالی نڭ کتابلری اوشبو «توحید» برله امر قیلدی، نوح و صالح، هود و شعیب همده باشقه رسوللر، اوز قوملرینه: «اعبدوا الله ما لکم من اله غیره» دیب شوشی توحیدنی تلقین قیلدیلر. رسول الله حضرتلری ده،

«أمرت ان أقاتل الناس حتى يقولوا لا اله الا الله فاذا قالوها عصموا مني دماءهم واهالهم الا بحقها وحسابهم على الله» (۱) ديب اوشبو توحيدنىڭ اساس ايكانلىقىنى بيان ايتتى. رسول الله حضرت نلرىنىڭ بتون اجتهادى «توحيد»نى خالص وتجرىد قىلۇدن عبارت بولدى حتى «شرك» نىڭ اوزىنى گنە توگىل بلكە آنىڭ ذرىغە لىرىنى دە بىررگە طرشىدى. قوباشغە عبادت ايتۇلە طورغان وقتلردە اهل اسلامنىڭ نماز اوقۇدن منع ايتۇلۇرى «شرك» ذرىغەسىنى كىسو وتامرىدىن بىترو اىچون ابدى .

اوشبوگىمى كورە الله تعالى دن باشقىلار، كىرەك فرشته وانسانلار، كىرەك چىن وشىطانلار، كىرەك انبىا واولىالار بولسون باشرون و آشكارا اشلىرىنى بىلەر، كوگىللىر گە مطالع بولوب طورالار، خستەلىكنى بىبارلەر، اقبال وادبار، هدايت وعموما بىندىلرنىڭ كوچلىرى يىمى طورغان مادىلەر حقىندە كرامات طرىقى بىرلە مىدد بىرلەر، ندا و دعا قىلۇچىلارنىڭ ياردىملىرىنى بىتتىشەلەر، روشندە اعتقاد ايتۇچىلار اوشبو اورنىدە مذكور بولغان «توحيد»نى قبول ووزلرىنى شىعار قىلماغان، «لا اله الا الله» بىرلە صادق ومخلص بولوب شهادت بىرمىگان بولۇرلار.

بىندىلرنىڭ قىرتىلرى يىمى طورغان نرسىلەر يالىگىز الله تعالى نىڭ اوزىدىن گنە صورالورغە، مضطر وقتلردە الله تعالى نىڭ يالىگىز اوزىنى گنە التجا قىلنورغە تىرىشلى. حقىقى «توحيد» و «لا اله الا الله» بىرلە صادق وخالص شهادت بىر وشۇلدىر. بوقسە قورى تل بىرلە گنە اوقۇدە وعمل وقتىدە باشقىچە حرىكت ايتۇدە معنا بولماز.

رسول الله حضرت نلرى اوشبو سوزىنى، قومى طرفىدىن ايلچى بولوب كىلۇچى ابو موسى الاشعرى بىرلە اىدەشلىرىنى سويلەگان ابدى. «آرتىگىزدە بولغانلارغە سىونچ بىرگىز!» دىيوندن مقصودىدە «قومىگىزگە قايتوب شوشى خىبرىنى اىرشىدركىز» دىگان سوزدر. حديث، ابوسى الاشعرى گە اىنولسگان وانىڭ قومى حقىندە سويلەنگىگان بولسەدە، بتون امت اىچون عام ايكانلىگىندە شىبەه يوق.

(۵) اَبْعَضُ الْحَلَالِ إِلَى اللَّهِ الطَّلَاقُ (۲)

ترجمەسى: «الله تعالى گە مبعوض (دشمن) بولغان حلال نرسە، طلاقدر» . ازدواج، اىر بىرلە خاتوننىڭ بىرلىككە عائىلە تشكيل ايتوب بىرگە باشاۋلارى وبالالار

(۱) جامع ترمىنى. ج ۲ ص ۸۴ .

(۲) سنن ابن ماجه. ج ۱ ص ۳۱۸ .

یتشدرولری حقننده اوز آرالرنده قیلغان اتفادن عبارت بولوب «طلاق» ایسه شوشی اتفافی بوزودر.

عائله تشکیل ایتودن مقصود، نسل فالدرو و «عفت» نی صافلاو بولوب مونك ایچونده ایر برله خاتون آراسنده الفت و محبت دوام قیلوش شرط. الفت و محبت بولماغانده عائله تشکیل ایتو صورت طوتماز و ازدواج معاهده سینی بوزارغه مجبورلك كورلور.

ازدواج وقتنده هر بر ایر، یاخشی و اطاعتلی اوزینه اوخشی طورغان بر خانون آلونی اوشنداق هر بر خانون و قز اوزی باراچق ایر و یکتینك مر حمتلی و ملایم، اوزارینی یاخشی تریبه قیلورلق، ییل یاغموور تیدر تمازلک بولووینی تلیرلر. اوشبو طوغر وده بتون کوچلری برله اجتهاد ایتلر و هر نورلی چاره لرگه کره لر. شوشی قدر طریشولر برله ده بعض وقت اشلر، نلرگان روشده بولمی، اویله نوچیلر نك طبیعتلری کیلشمی، حق تعالی نك: «ومن آیاته ان خلق لکم من انفسکم ازواجالنسکنوا الیها و جعل بینهکم مودة ورحمة» (روم ۲۰) قول شریفی عمل- گه فویلمی. ایر برله خاتوندن بری یاگه هر ایکیسی بر برینی سویمیلر، بولسکده ترکلك ایتونك لفتینی تابمیلر، بر برینه آرقاداشلق و طیفه سینی اونی آلیمیلر؛ بلکه آرالرنده دشمنلق اوسه، بحتسزلک کوزگه کورلوب کیله، استقبالده امید بولمی، راحنك علامتلری کورلمی.

باشارینه شوشندی فلاکت کیلگان ایر و خاتون، یکیت و قز، نی اشلسونلر؟! .. الله تعالی، اوزینك مر حمتی برله شوشی حالنی مهمل ایتمادی و ایکی بی چاره گه بر چاره بولسون ایچون «طلاق» نی مشروع ایتدی.

اسلام حکمینه کوره «طلاق» درست بولسه ده فقط یوفار بیه سویله نگان روشچه ضرورتنی بیبار ایچون گنه مشروع ایتولدی، حلال بولسه ده الله تعالی گه مبعوض بولدی. سو نصری ایتولماسون، بعض بر ایر لر مونی اوینچق اینماسون ایچون «طلاق» بولینه اوشبو بیش ایشک بیلگوله نندی و هر برنده بر آز طوقه الوب طور و نیوشلی بولدی:

(۱) برنچی ایشک ایسه ایر برله خانونك «صبر» قیلولرندن عبارت. آرا- لری، نی قدر بوزولسه ده ایر برله خاتون، چن کوکللری برله «صبر» اینارگه، آیرلوده بولغان ضرر و فائده لرنی حسابغه آلوب. یاخشی اولچارگه نیوشلی. بلکه شوشی «صبر» و «اولچاو» سببندن ایر برله خاتون اوزلرینك پاکلاش

بولغە كىرگاندەكلەرنى آڭلارلار و فكرلەرنى دونوب مصلاحە يولنى طوتارلار
 بىر بىرگە چىت و طبيعتلىرى معلوم توگل آدمىلەر كۆپ و قىتدە اولىكى قاتنىشولارندە
 كىلىشە آلەملەردە بىر از سناشقان سوڭىندە آرا لىرىندە الفت و دوستلىق حاصل بولادى.
 ايكى اولىكى سوولمىق و التفىتىلىق سببلى ايرىرلە خانون ايرىرلە شوشىدى بىر
 توگل. چونكى موندن سوڭى آلاچق خانون و باراچق ايرىرلە شوشىدى بىر
 الفتىلىق بولو احتمالى بار. اگىردە شوشى اولىكى واقىئەدە بىر از صبر ايتىو
 سببلى، اش نوزەلوب. كىتسە ايكىچى مرتبە مشقتگە اوچراودىن امىنلىك بولور.
 اولىكى اوچ بىش بىللىرىندە بىك ناچار طور بىدە سوڭىدىن آرا لىرى نوزەلوب
 كىتىكان ايرىرلە خانون دىنباە از توگل. شوڭى اچون اولىكى منافىرت نوشو
 بىرلە ايرىرلەشوغە اقدام فىلمازغە بىلكە بىر قىر و قىلر صبر ايتارگە نىوشلى.

(۲) ايكىچى ايشك ايسە اشنى حكىملەر (حەكەملەر)گە تابىش و دىن عبارت. ايرىرلە
 خانون «صبر» ايتە آلەمسەلەر ياكە «صبر» ايتىو دىنباە فائىدە كورالەسە اول
 وقت اشنى قاضى (بىزدە محله ملالىرى بولادى) غە مرفاعە فىلورغەدە شوڭا كورە
 قاضى بومىشلىنى حكىملەرگە تابىشوغە نىوشلى. ايرىرلە خانون ياقىنلارندىن عبارت
 بولغان بو حكىملەر، منافىرت و مەبىتىلىكنىڭ سببلىرىنى نچكەلەپ نىكىشورلار
 و سببلىرىنى تابقاندىن سوڭى قوللارندىن كىلىگان قىر چارەلەرنى صرف ايتىو آرا -
 لىرىنى نوزە تورگە طرىشورلار. احتمال كە عىبلى طرفى، اوشبو وقتدە اوزىنىڭ
 عىبىنى آڭلارغە، خىتاسىدىن قايتىو و توبە فىلور (۱).

(۳) اوچىچى ايشك ايسە بىر مرتبە طلاق رجعى فىلور. حكىملەر اصلاح ايتە آلەم -
 سەلەر؛ ايرىرلە خانون آراسى نوزەلەسە بو وقتدە ايرىرلە اوشبو خانونىنى بىر
 مرتبە رجعى طلاق فىلور. شوشى وقتدە احتمال هر ايكى طرفىغە: «ايندى بىر
 طلاق بولدى، يەندەن ايكى مرتبە طلاق يورنلىسە آرامزى بتونلەي ايرىلادى،
 قوشولوب طورغە يول قالدى، كچكىنە بالالار يىتىم قالار، آنلارنى كىملەر قارار،
 كىملەر قوللارنى قالورلار، موندن سوڭى نىندى روشدە مەبىشمت نصىب بولور،
 كىملەر بىرلە دىنبا كونا رگە طوغىرى كىلور؟ خىرلى تىركلىك نصىب بولورمى يوقسە
 بو كونلردىن دە يامان حاللەرگە اوچرازمى؟ دىگان بىر فكر توشارغە بالالارنى
 قىزغانو و ھاۋالە حىرمتىنى تىقىر ايتىو سببلى اولىكى دىشمىنلەرنى عفو فىلشورلار
 وچىن كوڭللىرىندىن كىلىشورلار، اىلكدە بولغان جور و جفاللىرى اچون او كىشورلار

۷۱۱ بىر بىرىنە صادق عاۋلە بولۇپ كېتەرلىرى. موندى خاللار بولغانلىقى معلوم، ھەرقىتى كورلۇپ طورلادىر.

(۴) دورىنچى ايشىك ايسە ايكىنچى مرتبە طلاق قىلۇدۇر. اۋۋىلىكى طلاقىدىن بىر قاندىدە چىقماقە ايكىنچى مرتبە طلاق قىلۇدۇر. اھتمال كە اۋۋىلىكى طلاقىدە بولماغان ائىرلىرى بۇ ايكىنچى طلاقىدە بولۇردە موندىن سوڭ يىنەدىن بىر طلاق سوڭىدىنە ياكىدان چىقۇشۇغە شىرىعت ماساىدە اېتماۋىنى فېكرلەپ اشنىڭ ناچار بولۇشۇن اڭلارلىرىدە اۋكۇنۇرلىرى وكىلىشۇرلىرى.

(۵) بېشىنچى ايشىك ايسە اوچىنچى طلاق قىلۇ. ايكىنچى طلاقىدىن دە بىر ئىمىردە كورناماسە آرالىرىندەقى مەنەرتىڭ مەھكەم بولغانلىقى وتوزەلو اھتمالى بىتكەنلىكى معلوم بولۇردە شۇنىڭ اېچۇن اوچۇنچى طلاق (ئىتار) موندىن سوڭ بۇ ايرى بىرلە خاتۇننىڭ بىرلىكىدە چىلىشۇ اھتمالى قالماز. خاتۇن اېندى ايرىگە بىتۇنلاى اجىنبىيە بولۇر ھىنى باشقىە اجىنبىيەلىرى بىرلە نىكاح مەمكىن بولغاندىدە بۇ ايرى بىرلە بۇ خاتۇن ياكى نىكاح بىرلەدە بىرگە چىولا آلمانار، خاتۇن ايكىنچى بىر ايرىگە دىرست نىكاح بىرلە نىكاح اېتۇلۇپدە ايرىلىمى طورۇپ بۇ اۋۋىلىكى ايرىنە يىنەدىن بارا آلمانار.

طلاق ھىقندە اسلام شىرىعتى طرفىدىن قۇيۇلغان قاعدەلىرى، ادبلىرى اوشۇبو قىدىر اجىئواد وسى اېتۇلۇگەن سوڭىدىدە كېلىشە آلمانار، بۇ ايرى بىرلە خاتۇن ايرىلى خاتۇنلى بولۇپ طورغان مەنەرتىدە آرالىرىندە الفت ومودت، دوستلىق ومرھەمت اورنلاشماۋغە بۇ اللە تەلىنىڭ اامرى و فرمانلىرىنى بىرىنە كىتۇرە آلمانۇغە دىلىلىرى. شۇنىڭ اېچۇن مۇنلارنىڭ ايرىلى و خاتۇنلى بولۇارندە مەنە فالىمى. اوشۇبو چەتتىن مۇنلارنىڭ بىر بىرىنە ھرام بولۇلۇرى مەقۇل كۇرلەدر.

اېمىدى ھىچ يوق بەھانەلىرى بىرلە خاتۇنلىرىنى طلاق اېتۇچىلىرى ياكە مۇندە ذكىر اېتۇلۇگەن تىرىب بىرلە تۇگىل بىلىكە بىر يولى اوچ طلاق قىلۇچىلىرى، مەسامانلىرى آراسىندە كۇپ بولسە، ونىڭ قېباحىتى شىرىعتكە عاۋىد تۇگىل بىلكە شۇل آدملىرىنىڭ ھەمدە نىكاح و طلاق اشلرىنى اجرا قىلۇچى مەھكەملىرى و قاضىلىرى (اماملىرى و آخۇندلىرى) غە عاۋىدلىرى. بۇ طورۇرلاردا ئۇلار جۇاب بىررلىرى.

خاتۇنلىرى بېككەرىك فېكرلەۋچى و كۇبىسنىچە عىصبىراق بولغانلىقلارندىن شىرىعت، طلاق اشلرىنى آور و صېرلى ھەمدە نەھلىلى بولغانلىقلارندىن ايرىلىرىگە تابىشۇرغان اېدى. موندىن مەقۇد ايسە آزغىنە سىبىلىرى و كەچكەنە ياكىلىشلىقلار بىرلە عاۋىلە اشلرى بۇزۇلۇپ كېتەمسۇن، ھەرقىتى بولۇپ اۋتە طورغان اۋپكە و آچۇلۇرى سىبىلىگە

ازدواج اشلار بینه بئر تورلی خلل کیلهاسون دیبو ایلی. لیکن بزنك بو مملکت مزده ایبرارده، اوشبو اوز قوللرنده بولغان طلاق امرینی و اسلام شریعتی طرفندن بولغان اشانونی سؤ تصرفی ایتو بیک کوب.

خانونلری اطاعت برله خدمت ایتویب، بتون مشقتلرینی اورتا فلاشوب، شرع طرفندن تکلیفی بولماغان فر خدمتلر بینه قدر باشقاروب طورخانلری حالک بیک کوب ایرلر اوزاری یاراتماو بیاکه باشقه بر اوزارنچه باخشیر اقغه کوزلری توشو سیمیلی خاتونلرینی آیررغه قرار بیره لر لیکن آنک مهر و عدت مؤؤنتلرینی آلوب کیتووندن صافلانو ایچون خانونلرینی جفالیلر، قینیلر و بتون مالینی، عدت حقلرینی قاشلاب کینار گه مجبور قیلر. نشوزلك ایر طرفنده بولغان حالده بو روشده معامله قیلو اسلام حکمینه کوره حلال توکل. بله طوروب شوینی مادهده ایبرار گه یاردهم بیروجی اماملر بو گناهده مشترک بولولری معلوم.

مملکت مزده و آرامزده شریعت حکمی رعایت ایتولمی طورغان مسئله لر نك بری «تحلیل» مسئله سیدر. الله اعلم، بزنك مملکت مزده شریعت گه موافق «تحلیل»، بولسهده ایفندی بیک آز بولور.

خلاصه: حقسز و سببسن یرده خاتوننی طلاق ایتوب بیارو، شریعتنك ضرورت وقتینه خاص ایتکان بر حکمینی سؤ استعمال ایتو و کفران نعمت قیلو بولدر. شریعت حکملرینی یاخشس بلمگانلکمز و قاضی فاشندهغی حکم برله الله تعالی قاشندهغی حکم آراسنداغی آیرمالرینی آیرا آمانلانمز، حق سبحانه و تعالی گه قارشو حیله استعمال قیلونی درست کور ووز، بزنك «دینی» خسته لگمز گنه توکل بلسکه هم «دینی» هم «اجتماعی» خسته لگمزد.

درست آورو پادهده عائله احوالی بوزوق بولوب عقیف عالملر موئی توزه تور ایچون بتون کوجلری برله طریشالر، دیلر. لیکن آنلر برله بزنك آرامزده بو خصوصده فرق زور. بزده عائله احوالی بیک یاخشس اشله نگان، بو طوغروده بولغان قانون اساسیلر فر آن و سنت طرفندن آچیق بیان ایتولسگان. بزده موئی توزه تو بوللری اوکتابلی، باری نیک طرشورغه غنه کیرهک.

ملتنك استقبالی عائله لر نك توزوک بولولرینه، عائله لر نك توزوک بولولری ایسه ایر برله خاتونندن هر بری اوزینك حیات بولداشینه حرمت کورسانووینه موقوفدر. طلاق و تعدد زوجات کبک نرسه لر کوندن کون آرنیورغه، باری ضرورت وقتلر بینه غنه خاصلانوب فالورغه تیوشلی ایلی، شوب وقت، عائله لر

توزەلورلر وشونڭ واسطەسى بىرلە مەتدە توزەلۇب اوزىنى بىك ياخشى رەوشە دىباغە كورساتە باشلار.

صوڭقى سوز: طلاق، الله تعالى گە مېغۇز بىر نرسە بولسەدە خانوننى جىرلەب طوتو ومېنى بولماغان و اوزىنە اىبدەش صاناماغان، آنڭ اوستىدىن غىر مشرۇع اشلىدە بورۇدن اوبالماغان كىشىنڭ، خانوننى مېرد فەرلەب آسراوى بىگرەك دە مېغۇزىدەر. موندى حال بولغاندە ھەر اىكى طرف اىچون اوزلرېنە موافق اىبدەش تابۇدن اميد اوزولمىگان وقتدە مطلقا آيراشورغە اىر بىرلە خانوندن ھەر بىرى اوز بىغىنىنى اوزى صنارغە و اوز كۆپىنىنى اوزى كوررگە تېوشلى.

(۶) اَبْغَضَ الرَّجَالِ اِلَى اللّٰهِ اَلَا تَدْرِكُ الْخَصِمُ (۱).

ترجمەسى: «الله تعالى گە اڭ سويەسىز آدم، قىچىرشو ودعوالاشوغە دائىمچىلىق ايتوچى كىشىدەر».

كىشىلەرگە كۆنچىلىك ايتوچىلەر يا كە اوچ آلو قىدى بىرلە ھا كىلەر حضورندە يورۇچىلەر، شول كىشىلەر نڭ اوزلرى بىرلە يوزگە يوز سوغوشوچىلەر، مطبوعات بىرلە تەشېر ايتوب طورۇچىلەر اوشبو حدىث شرىفدە كورسەتلىگان آدماز جەل سىندىن بولسەلەر كىرەك. ھەر نرسەدە اعتدال و اوزىنڭ اولچاوندىن اوتوب كېتماو ياخشى، بزدە، تىر كە ماللىرى بولشكان وقتدە وار ئلر نڭ دعوالاشولرى بىك كۆپ بولادىر. آزغىنە نرسەدن آچو فابارتوب بىر بىرندىن اوچ آلو قىدىنە كرەلەر، اوز يافىنلرى ضررىنە طرشو اىچون آدوا كانلر بالىلەر، محكمەلردىن محكمەلەرگە يورۇب وقت و بايلىق صرف اىنەلەر، سوتنڭ فايماغىنى باشقەلرغە آشاتوب بىرگانلردىن صوڭ تىلر نلەماز دعوالرىنى طوقتا توب اوز آرالرنىدە كېلىشەلەر. لىكىن بو وقتدە اىندى، اوزلرى خواجه بولو قىدى بىرلە بورگان الوشلىرىنڭ كۆبسى تلى بولوب بىتكان، دعوانىڭ فائىسى چىنلەرگە كېتكان بولادىر.

(۷) اِتَّقِ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ وَلَا تَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئًا وَلَوْ اَنْ تُفْرَغَ مِنْ دَلْوِكَ فِي اِبَاءِ الْمُسْتَسْقَىٰ وَايَاكَ وَالْمَخِيَلَةَ فَاِنَّ اللّٰهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ لَا يُحِبُّ الْمَخِيَلَةَ

وَإِنْ أَمْرٌ شَتَمَكَ وَعَيْرٌ يَعْلَمُهُ فَيْكَ فَلَا تُعِيرُهُ بِأَمْرٍ تَعْلَمُهُ فِيهِ فَيَكُونُ لَكَ أَجْرُهُ وَعَلَيْهِ أَمُّهُ وَلَا تَشْتِمَنَّ أَحَدًا (۱).

ترجمه سی: «الله تعالی حضرتندن فورق! اڭ كچكته بر ایزگولسكنی ده حقیر صانامه و اعتبار سز فالدرمه. حتی صو آلورغه کیلوچینك چیلا گینه، قبو یا که اینش و چپشمه دن صو آلوب صالووك ده اوزینه كوره بر ایزگولسكدر. تكبر و هوالی بولودن بیک صافلان. الله تعالی تكبرلكنی سویمیدر. اگرده بر كشی، سینده بولغان بر عیبی بلو سبیلی شونك برله سیننی سوکسه و مسخره اینسه سین آنده اوزك بلیگان عیبلیر برله آنی سوکسه، مسخره اینمه، سیکئا ثواب و آكار گناه یازلور. هیچ کیمنی سوگوچی بولمه!».

یاوزلقی و ایزگولسكنی اعتبار سز فالدری، حسابغه آلهماوالبنه باخشى اش توگل. «فمن يعمل مثقال ذرة خیرا یره ومن يعمل مثقال ذرة شرا یره». هر کیم ایزگولك و یاوزلقنك جزاسینی كوره چكدر. ایزگولك و یاوزلقی، کیرهك زور و کیرهك كچك كورلسون باری بر. بلهغه یا که فیوغه صو آلورغه کیلوچینك چیلا گینه، قومغانینه صو آلوب صالو، نی قدر بیگل و زحمت سز اشلردن بولسه ده الفت و محبت گه سبب بولغانلقدن، الله تعالی حضرتنی شونی ایزگولك دفترینه یازاچقدر. تكبرلك، كشی حالینی تیکشرو (نجسس ایتمو)، افترا و بهتان قیلو، غیبت سوبلهو، آدم اوغلینك مادهسی بوزوقلقدن کیلهدر. شونك ایچون موندن بر آقی بولورغه الله تعالی گه صغفورغه و شوندی بوق و مهمل نرسه لردن صافلاووبینی صورارغه، یالنورغه، باشقه كشیلرده كورگانه اوزینك مبتلا بولماووی ایچون الله تعالی گه شكر قیلورغه تیوشلی. ایندی بر كشی سزده بولغان (یا که بولماغان) بر عیب برله سزنی عیبلیر یورسه، یوزكز گه فارشو سوبلهسه، سز آنده بولغان عیبلیر برله آنی سوبلهمه كز و مقابله قیلمه كز، «عملینه كوره جزاسی!» دیب انتقام آلو فصدنده بولمه كز، اوزكزنی پچراتما كز!. مونك ایچون سزگه ثواب و آكارغه گناه بولور. بو زمان خلقی آراسنده اصطلاح بولوب کیتكمان «جسارت مدنیه» اوشبو نرسهدر. «كشی آراسنده سوزم آسنده قالدی، یامان اسم گه اوچرادم، ناموسیمه تیدی» دیب قایغورغه، عارلانورگه تیوشلی توگل. آندی اشلردن اوزینك عقلی طیبیا آلهماغان عفت سز كشیلرنی بوروشده اوزلرینه فارشو طورو

و اوز عيبلرینی ایتو برله گنه یولغه کرتو ممکن بولماز. آندی آدملردن اعراض
قیلو هم ده:

واتد امر علی اللثیم یسینی
مضیت ثمت قلت لا یعنینی

مصداقنجه معامله لرندن تجاھل ایتو همتنك عالی بولووبنه علامتدر. شاعرناك:

إذا نطق السفیه فیلا تجیه
فخیر من اجابته السکوت
سکت عن السفیه فظن انی
عییت عن الجواب وما عییت

دیگان سوزی امتثال قیلورغه لائقدر.

کشی سوگو و خلق برله بولاشو اخلافنمز و ههل آدملر اشیدر. موندی
اش برله البته شغللنمه، وقت ضائع ایتمه، اوز قیمتکنی نوشرمه!...

(۸) اتَّقِ الْحَرَامَ تَكُنْ عَبْدَ النَّاسِ وَارِضَ بِمَا قَسَمَ اللَّهُ لَكَ تَكُنْ اَعْنَى
النَّاسِ وَاحْسِنُ إِلَى جَارِكَ تَكُنْ مُؤْمِنًا وَاحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ تَكُنْ
مُسْلِمًا وَلَا تُكْثِرْ مِنَ الضَّحْكِ فَإِنَّ كَثْرَةَ الضَّحْكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ (۱).

ترجمه سی: «الله تعالی نك حرام ایتکان نرسه لرندن صافلان، عابدلردن
بولورسن؛ الله تعالی اوزگه بیرگان نرسه لرگه رضا بول، بای آدملردن حساب
ایتلورسن؛ کورشیگه گوزل معامله ایت، مؤمن بولورسن، اوزك ایچون سویگان
نرسه لرنی باشقه لر ایچون ده سوی مسلمان بولورسن، کوب کوله رگه عادت ایتمه،
کوب کولو سبیلی کوکل اولدر».

اخلاق علمی، ایته گی کیک وچابولری اوزون برندن عبارت بولسه ده
آنك فرعلری وجزئیانی، کلی بولغان قاعده لر آستنده جیواوب بتلر. شول
کلی قاعده لرنی خاطرده طوتوجیلر؛ بتون فرعلرینی کوکللرنده صافی آلورلر.
کلی قاعده لر نك بری رسول الله حضرتلرینك «احب للناس ما تحب لنفسك»
(اوزك ایچون سویگان نرسه لرنی باشقه لر ایچون ده سوی!) دیگان سوزیدر.

مذکور سوزنك خلافی ایسه «اوزك ایچون سویبه گان نرسه لرنی باشقه لرن ایچون ده سویبه!» دیمك بولور. اخلاقنك بارومی ایسه اوشبو سوزلر آستینه چیلوب بته در. بر کشی حقنده نیندی گنه بولسه ده بر تورلی معامله ده بولورغه نلوچی کشی، شول اشنی الك اوزینه سالوب قارارغه، اگرده اوزی باراناچق بولسه، کشی حقنده فیلورغه و اگرده اوزی باراناچق بولسه تگی کشی حقنده روا کورمه زگا تیوشلی.

اوشبو خصوصه امام بخاری، انس رضی الله عنهن: «لا یؤمن احدکم حتی یحب لایه ما یحب لنفسه» حدیثینی روایت ایته در (۱). اوزی ایچون بر اشنی، اوزینك مسلمان قارنداشی حقنه سویبه گان آدمنی حدیث شریف، کامل مؤمنلردن صانامیلر.

اوشبو حدیثده بولغان نصیحتلر، ابهر بره گه خطاب قیلنوب سویلنگان ایدی. لیکن خطابی برگنه کشی گه بولسه ده حکمی، بتون مؤمنلر گه عامدر. عبادتلرنك الك زور بیسی و ثواب بیسی ایسه حرام اشلردن صافلانو و فرضلرنی ادا قیلودن عبارتدر. اوستده بولغان بورچنی توشرو لازم ایکنلگنده شبهه بوق. خلقلرنك، فرض عمللر حقنده مساهله ایتوبده نفل و مندوب اشار گه اهمیت بیورلری، الله تعالی و بندلر گه قارشو بوز نورلی بورچلری بولا طوروب «صحبت» و «ختم» کبک نرسه لر برله شغاللورلری، فرض صدقه لرینی نابشریغه تیوشلی بولغان حالده مجلسلر یاصاب خلقلرنی سیلاولری، نفل صدقه لر اوله شولری عقتلن توکل. حرامدن صافلانو، فرضلرنی اوستدن توشرو قدر ثوابلی عمل یوقدر.

الله تعالی قسمتینه رضا بولو البته زور بایلقدن. «القناعة کنز لایفنی». «بوق، بوق» دیب زار لانبوب، سفر انوب بوروچیلر برر اعضالرینه و با که عائل ایچنده گی کشیلر گه قضا کیلسه شول وقتک اوزلرنك نعمت ایچنک بولوبده قدرینی بلمگانلرینی اقرار ایته لر و اوزلرنك شکایت قیلوب یورگانلرینه اوکونلر.

کورشی، اوزی کیره ک یاخشنی و کیره ک اوصال بولسون، آکھا قارشو مساهجه لی و یاخشنی معامله لی بولو، «کورشی حقن بار!» دیب آنک یامانلق کور- ساتولردن کوز بومو البته مؤمنلر کدر.

اصل کولوده حفظ صحت ایچون فائده بارلق دعوی ایتولسه ده، «کوب» بولوب کیتسه کیلشمی وعقلسزلقغه علامت بولا باشلیدر. کوکل اویاو وقتنده آدم بالاسینک کوب کولرگه یارانماوی طبیعی. ابن الوردی:

لا تكثرن ضحکا فکم من ضاحک

ا کفانه فی قبضه القصار

دیب بیک درست سویلیدر.

حدیث شریفی، آدم بالالرینک اوز اوزلرینه «مرشد» بولا بلو اصولینی اوگره تدر. بو حدیثده ذکر ایتولگان بیش فاعدهنی کوکلارینه برکتوب ده اوزلرینک هر اشلرینی شونلرغه اولچاب طورسه لر، انسانلر اک باخشی مرید لردن ده یاخشیراق مرید، اک شهرنی مرشدلردن ده فائده لیرک مرشد بولورلر. ظاهری علم ده، باطنی علم ده، تصوف و فقه ده اوشبو حدیث شریفه جیولوب یتکاندر، باری تیک آکلارغه وعمل قیلورغه غنه کیرهک .

(۹) اَتَّقُوا اللَّهَ وَاعْبُدُوا فِيْ اَوْلَادِكُمْ (۱).

ترجمه سی: «الله تعالی دن قورفکمز وبالالرکمز حقنده عدالت قیلکمز!». شریعتنک ظاهرینه کوره، کشی اوز مالینی نلسه کیم گه بیرو و اوزی آرزو قیلغان روشده نارانو و اوله شو خصوصنده اختیارلی بولسه ده اخلاق نقطه سیندن فارغانک عدالتک لازم بولادر. مثلا بتون مالینی یاش خاتون بالالرینه بیروبده قارت خاتون بالالرینی محروم قالدرو «عدالت» سزلیکدر. مگرده قارت خاتون بالالری یا که زور بالالر ایچون طونولغان مصرفلر بولسه شونلرک مقدارنده باشقه بالالرغه مال آبروب بیروده ضرر بولماز. شوندن باشقه صورتده بالالرغه (میراث مالی بولونک خلافتجه) ایرارینه و قزلرینه تیگزلهب بیررگه، برینه کوبده ایکنچسینه آن قیلمازغه تیوشلی.

هدیه لر و هبه لرنی بالالرغه تیگزلهب بیرونی عالملرنک کوبسی مستعجب گنه صاناب، تیگز بولماغانده ده درست دیگانلری حالده بعض بر عالملر موئی لازم اش. کوره لر ونیگز بولماغان تقدیرده درست توکل، آنا و آناک ملکندن چیقوبده بیرلگان بالانک لاسکینه کوچکان بولمی، دیلر. امام بخاری حضرتلری شوشی. مذهبده بولوب بو خصوصده «صیحیح» ده: «واذا اعطی بعض واده شیئا

لم یجز حتی یعدل بینهم ویعطی الاخرین مثلہ ولا یشہد علیہ» دی (۱).

موندہ ذکر ایتولسگان حدیث شریفی، بشیر بن ثعلبہ الخزرجی حقیقہ ایتولسگان ایدی. اوشبو صحابہ، اوزینک اوغلی نعمان (۲) غہ بر آز نرسہ سینی صدقہ ایتوب بیردی. خانونی عمرہ بنت رواحہ: «رسول اللہ غہ بلدرمہ ساک مین بو اشکہ رضا بولامیم» دیب رضاسزلغینی آکلانندی. بشیر، رسول اللہ غہ باروب وائعی سویلہ گانندن صوگ رسول اللہ: «باشقہ بالالرکادہ شولای بیردکمی؟» دیب صورادی. بشیر: «یوق» دیکانندن صوگ رسول اللہ، مذکور حدیثی سویلہ دی. بشیر ایسہ شونندن صوگ نعمان غہ بیرگان صدقہ سینی فایتاروب آلدی. حدیث، مال بیرو حقیقہ کیلگن ایدی. شولای بولسہدہ باشقہ اشلر دہ بالالر آراسندہ تیگزک قیلو تیموشلگی، حدیثک اشارتندن آکلشلدر. مثلا بر خانون بالالرندن غنہ یورت خدمتاری ایتدروب دہ ایکنچی بر خانون بالا ارینی غنہ اوقوتو یا کہ ضرورت بولمی طوروب بر خانون بالالری آراسندہدہ شول روشدہ تمگزسزک ایتو، حدیث شریفی بیورہ طورغان «عدالت» گہ خلافدر.

۱۰) اَتَقُو النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَبِكَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ (۳).

ترجمہ سی: «یارتی خرما صدقہ فیلوب غنہ بولسہدہ اوتندن صافلانیکز، مونی نابہ اسہ گز صور اوچینی یاخشی و یومشاق سوز برلہ فایتارکز!...». مقصود ایسہ یاروم خرما یا کہ بر نام ایکہک صدقہ فیلوب بولسہدہ جہنمدن اوزکزی فور تولدرکز، اگر دہ شول نرسہ لرکز بولماسہ اول وقت یومشاق سوز برلہ اعتدال قیلکز، اولدہ صدقہ اورنندہ حساب ایتولنور دیهکدر.

(۱) ج ۳ ص ۱۳۳-۱۳۴.

(۲) نعمان بن بشیر، رسول اللہ وفاتندہ سیکز یاش ویدی آیلق ایدی. هجرت صوگندہ انصاردن برنجی طوغان بالادر. شونک ایچون بعض بر حدیث عاملری مونک رسول اللہ دن حدیث ایشتوروی حقیقہ شیبہلنہار. صحیح بخاری دہ آلتی عدد واحمد ابن حنبل مسندندہ کوب حدیثی بار. بو اثر دہ گمی ۱۲۹ نچی حدیث دہ، مونک روایتدر. هجرتدن ۶۴ نچی بل ذوالحجده مقتول بولدی. آتاسی بشیر (بانک فتحی و شیننگ کسری برلہ) هجرتدن اون ایکنچی یلدہ اولدرلگن ایدی، آناسی عمرہ، مشهور صحابہ اردن عبدالله بن رواحہ برلہ بر طوغهدر.

(۳) صحیح بخاری، ج ۲ ص ۱۱۴ ج ۷ ص ۷۹، صحیح مسلم، ج ۱ ص ۲۷۸. احمد ابن حنبل مسندی، ج ۶ ص ۱۳۷. عبارت «مسلم» نکى.

مدينه ده خرما كوپ بولغانلقدن رسول الله حضرتلرى «باروم خرما» ديب سويلى اما مقصودى آزغنه نرسه بولسه ده صدقه فيلكن، ديمكدر. امام بخارى و باشقه محدثلر روايت ايتوينه كوره «خمن اموالهم صدقه...» (توبه ۱۰۹) آيت كريمه سى اينگانندن صوڭ صحابه لر بازارلرغه باروب حتى حمالچيلىق ايتار و كويى آرمى آنچه نابوب صدقه بيرر بولدىلر. عبدالرحمن بن عوف، اوزينڭ ياروم مالينى صدقه ايندى. منافقلىق موفى كوروب آچولرندن «ريا برله صدقه فيله» ديب سويلدىلر. ابو عقيلى الانصارى دورت قداق قدر خرما كيتورگان ايندى. منافقلىق: «ايندى الله، سينڭ دورت قداق خرما كى محتاجدر...» ديدىلر. اوشبو وقتده: «الذنين يلمزون المطوعين من المؤمنين فى الصدقات و الذنين لا يجدون الاجههم فيسخرون منهم سخر الله منهم واهم عذاب اليم» (توبه ۸۰) آيتى ايندى. «مؤمنلردن نفل صدقلىق بير وچيلرنى هم ماكللاي تيرلرى برله تابقان كشيلىق نڭ صدقلىق رينى مسخره فيلوچيلرنى الله تعالى مسخره فيلور و آنلرغه قاتبع عذاب بولور» مضموننده در.

ياروم خرماغنه بولسه ده بيررگه قوشووندىن رسول الله حضرتلر ينيڭ مقصودى فقيرلرنڭ حاللر بنى اصلاح فيلور ايچون خلقلرنى ترغيب ايتودر. اول وقتده فقيرلر حاللر بن قولدن چيقاروب بير وسببلى گنه اصلاح فيلو ممكن ايندى. اگرده فقيرلر ايچون بو كونده گى كيك اش تابوب بيرر و آنلرنى هنرگه اوگره نوب استقباللر ينى تايمين ايتو ممكن بولغان بولسه ايندى، البته شوگا ترغيب ايتكان بولور ايندى هم بولدى ده. بر فقير صحابه گه بالتا صاپلاب بيرروى و اوپون كيسوب ساتارغه قوشووى مرويدر (۱).

(۱) أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ أَدْوَمُهَا وَإِنْ قَلَّ (۲).

ترجمه سى: «عمللرنڭ الله تعالى گه سيوكليسى آز بولسه ده دواملى بولغانيدر.» آز، ليكن دواملى بولغان ايز گولك، ليكن دوامسىز بولغان ايز گولسكندن ياخشيراقدر. چونكه كرشكان اشده ثبات كورساتماو و دوام ايتدره آلماو، اول اشده محبت كامل بولماو و بالقوغه علامتدر. بو اشلر البته مودوح نوگل. مگرده

(۱) سنن ابى داود، ج ۱ ص ۲۳۹.

(۲) صحيح بخارى، ج ۷ ص ۵۰ صحيح مسلم، ج ۱ ص ۲۱۷، عبارت «مسلم» نكى.

عمللرنڭ دواملىسى الله تعالى گە سېوڭا بولور. ايجون شول عملنڭ ريانن سلامتلىكى شرطدر. اخلاص بولماغان علمنڭ دواملىسىنىڭ دوامسىزلىقىدا ھەكەت بولماز. «دوام» دن مراد بىر پوتاشدىن، اوزلىكىسىز قىلوب طورو نوڭل، بواش آدم بالاسى ايجون مەكەن بولماز. بىلكە «عادەت» ايتو دېگان سوزدر.

(۲۱) أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ الْحُبُّ فِي اللَّهِ وَالْبُغْضُ فِي اللَّهِ (۱).

ترجمەسى: «بىر نورلى غرض شىخىدىن سلامت بولوب مەجرىد الله تعالى رضالى ايجون بىر كىشىنى دوست ويا كە دشەن كورمك الله تعالى خىر تىنە كى سېوڭلو عملردىن».

بىر كىشىنى اوزگە احسان و خىر خواھلىقى بولو ايجون دوست كورودە دە ضرر يوق لىكن بو الله تعالى گە سېوڭلو بولغان دوست كورو نوڭل بىلكە شىخى مەنەت ايجون دوست كورودر. خالقلر ايجون فائىدەلى بولغان عالەملىرى و ايزىگى بىندەلىرى ھەدە مەكتەب و مەدرىسەلەرگە و عەموما علم يولىنە مادى يا كە مەنەوى رەوشدە ياردەم بېرۇب طورو چىلەرنى دوست كورو اوشىندا قى گناھ و حرام اشاردن سافلانوغە سەبب بولغانلىقى ايجون اوزىنىڭ خاتونىنى يىسا كە اوزىنىڭ ايرىنى سويو «حەب فى الله» بولور. اوزى ايجون كېرەك ضررلى و كېرەك فائىدەلى بولسون الله تعالى گە اطاعەتى كىم و شرىعت گە دە حەرمى ضەيفى، اقتدارى نەسبەدە علم و دىن يولىندە خەمنى و ياردەمى يوق آدمىنى، مەنكور عمللىرى ايجون ياراتماو «بغض فى الله» در.

(۱۳) أَحِبِّ حَبِيبَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضًا يَوْمًا مَا وَأَبْغَضَ بَغِيضَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيبًا يَوْمًا مَا (۲).

ترجمەسى: «دوستىڭنى سويۇڭنى ساقلىق اصولىنە بنا ايت بىلكە بىر كون اول سېڭا دشەن بولور، دشەننى دشەن كورونى دە ساقلىق اصولىنە بنا قىل بىلكە بىر كون اول سېڭا دوست بولور».

(۱) مەسند احمد ابن حەنبل ج ۵ ص ۱۳۶.

(۲) جامع ترمىنى، ج ۲ ص ۲۱. ھون «سوزى مەلايەت» رفق ھەم تەشەبھ مەنەلەرنە بولغانلىقتىن بو اورىندە، «ساقلىق» سوزى بىرلە ترجمە قىلدى. «ما» كەلمەسى زاۋە بولوب مەجرىد آزلق مەناسىنى تەقويە ايجون گە كىتورلىگان.

مقصود ايسه افراط كيتودن طبيودر. دوستلرنك دشمن بولوب كيتولارى
 ودشمنلرنك دوست بولولرى ممكن. دوست وقتده افراط ايتلوبده سانلارغه
 تيوشلى بولغان حاللرنك بتونسى بلدرلسه دشمن بولغانندن صوك ضررغه
 توشارغه واوكنچلى بولورغه ممكن. ابن عربى نك:

احذر عدوك مرة واحذر صديقك التي مرة
 فلربما هجر الصديق فكان اعرف بالهجرة

ديگان سوزى بيك درست. دشمن وقتده افراط قىلنغان اشلر حقنده دوست
 بولغانندن صوك اوبالو ووجدان عنايى آستنده قالو برله مبتلا بولو ممكن. هر
 حالده اشلرده عدالتدن وچامادن آيرلمازغه اورنا بر يولنى قولدن يبارمازغه
 تيوشلى، ابو الفتح البستي:

ورافق الرفق في كل الامور فلم
 يندم رفيق ولم ينمه ندمان.

(۱۴) أَحْثُو فِي وُجُوهِ الْمَدَّاحِينَ التُّرَابَ (۱)

ترجمه سی: «مبالغه برله مدح قیلوچیلرنك یوزلرینه طوپراق سیبکز!...»
 طوپراق سیبو، بر نرسهده بیر ماودن و یا که بر آز نرسه گنه بیروب
 بولسهده تلمزینی کيسو و آوزلرینی بابدرودن کنايه در. لیکن مقدا دبن الاسودنك
 مدح ایتوچیلرنك یوزلرینه یردن توپراق آلوب سیبووی وشول عملینه دلیل
 مقامنده اوشبو حدیثنی سویلهووی حدیث عبارتینی ظاهرینه حمل قیلقانلغینی
 بلدره در. «مداح»، سوزی «بیك فاتی مدح ایتوچی» ديب ترجمه ایتولسهده
 مقصود بر نرسه توشرو و آله کدر و مقصدی برله کشیلرنك یوزلرینه ماقتاب
 بوروچیلر و کوبسنچه کیرهك نثر و کیرهك شعر بولسون اصلسز و باطل نرسه.
 لر ترتیب ایتوچیلر در. یوفسه مبالغه دن ویاالغان نرسه لردن صاقلانوب، درست
 صفتلر برله گنه مدح ایتو وشوگا رضا بولوب طورو، مهزوج اش توگل و اوشبو
 حدیث شریفی گهده خلاف بولماز.

عباس، حسان و مولردن باشقه صحابه لر رسول الله حضرتلرینی مدح ایتوب
 شعر سویله دیلر، رسول الله طرفندن هیچ برینك آوزینه طوپراق سیبو روایت

(۱) احمد ابن حنبل مستدری، ج ۶ ص ۵۵. امام بو حدیثنی: «اذا رأیت المداحین
 فاحثوا فی وجوههم التراب» روشنده روایت ایتهدر. ج ۲ ص ۳۹۳.

ابتولمادی. اوزى ده: «انا سيد ولد آدم يوم القيامة» ديدى (۱). يوسف پيغمبر نك «اجلعتنى على خزائن الارض انى حفيظ عليم» ديب مصر حكمدارينه اوزينى تعريف ايتووى ده اوشبو واقعتى بيان فيلودن عبار ندر.

مدح ايتو ومدح گه رضا بولوب طورونك منموم بولووى اوشبو ماده لرگه مخصوصدر: (۱) بر فاسقنى شادلاندر و لازم كېلسه. (۲) مدح ايتو، واقعتى بيان توكل بلكه ربا و آلد اودن عبارت بولسه. (۳) مدح ايتولموش كشى، شول مدح سببلى نكبرله نورلك و غرور لانه رلق بولسه. اما اوشبو نرسه لردن سلامت بولغانده، (يوفار يده هم سويله دك) «مدح ايتو و آگا رضا بولو ممنوع اش حساب ايتولماز. صحابه لر حضورنده كعب بن زهير:

بانت سعاد فقلبي اليوم متبول
متيم اثرها لم يفد مكبول

ديب باشلانغان مشهور قصيده سيني اوقودى و مونده رسول الله حضرتلر ينك اوزينى ده مدح ايندى. شونى رسول الله تىكلادى، آچولانمادى و مكر وه كورمادى (۲). حضرت حسان ده:

واحسن منك لم ترقط عيني
و اجمل منك لم تكد النساء
خلقت مبرأ من كل عيب
كأنك قد خلقت كما تشاء

ديب رسول الله حضرتلر ينه خطاب بولشعلر سويله گان ايندى. حضرت حسان نك موندن باشقه ده رسول الله نك اوزينه فارسى سويله گان مدح شعرلرى بار (۳).

(۱۵) الإحسان أن تعبد الله كأنك تراه فإن لم تكن تراه فإنه يراك (۴).

ترجمه سى: «قرآن كريمده كوب مرتبه ذكر ايتولوب كوب ثوابلر وعده قيلنغان - احسان، عبادتنى گويا الله تعالى حضرتينى كورگانك روشده فيلو و كدر. سين الله تعالى نى كورماسه كده اول سيني كوره در».

(۱) صحيح مسلم. ج ۱ ص ۲۰۴.

(۲) «كتب سته» و باشقه معتبر اثرلرده «بانت سعاد» قصيده سى روايت ايتله ونك سببى

بزرگه معلوم بولمادى.

(۳) صحيح مسلم. ج ۲ ص ۲۶۰-۲۶۱.

(۴) صحيح مسلم. ج ۱ ص ۱۷.

عبادت، تقرب قصدی بر له الله تعالیٰ فی توحید و امر لر بنه اطاعت ایتو، خضوع، و خضوع بر له مذاجات فیلودن عبارت. کوگل حاضر بولماغان حالده بولگولوب صغولارده، ماشینه روشنده شعور سز حر کتله فیلوده کوب حکمت بولاقچ نوگل، انسانلر، اگرده عبادت و قتلرنده اوزلری الله تعالیٰ حضرت نینی کور سه لر ایدی، فی قدر اعتبارینی بولورلر، اخلاص فیلو طوغروسنده طریشور لر ایدی، کورمه گان تقدیردهده شول روشنده اخلاص عبادت فیلورغه تیوشلی، چونکه الله تعالیٰ شول عبادتنی کوروب و بلوب طورادر. حدیثدن آکلاشلماغان نرسه اوشبو بولوب مقصود ایسه بنده لرنی ممکن قدر ربا و نفاقدن صافلاودر.

(۱۶) اَخْوَانُكُمْ خَوَلُكُمْ جَعَلَهُمُ اللَّهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ وَلْيَلْبَسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ وَلَا تَكْلِفُوهُمْ مَا يَغْلِبُهُمْ فَإِنْ كَلَّفْتُمُوهُمْ فَاعَيْنُوهُمْ (۱۱).

ترجمه سی: «خادم لرگن، دین هم نسل فارنداشلرگنذر. آنلرنی الله تعالیٰ سزنگ قول آستگزده فیلای. برکشینگ قول آستنده فارنداشی بولسه، آشا اوزی آشی طورغان آشنندن آشانسون، اوزی کیمیه طورغان نرسه دن کیوم بیرسون. کوچلری یتیه آمازلق خدمتله بر له آنلرنی تکلیفی ایتمه گن، اگرده کوچلری یتیمه ازک اش گه بیورو لازم بولوب کیلسه اوزگن یارده ملشگن، بولاشلق ایتوگن یا که یانلرینه کشی قوشگن!».

رسول الله حضرتلری طرفندن، قل همده آیلقچی، کونلکچی بالچیلرنی خدمت ایتدرو حقنده تیزولوب فالدرلغان قانون اساسی اوشبودر. بالچیلرنک آشاو ایچولری، کیوملری خواجه دن بولغان وقتده کیرهک اوز یانلرینه و کیرهک آبروم اوطورتسونلر اوزلرینگ عادتی آشلرندن، چاپلرندن آشانورغه و ایچر نورگه، اوزلرینگ عادتی کیوملری روشنده کیمیندررگه تیوشلیلر. اگرده آشاو ایچو، کیمو صالو بالچینگ اوز اوستینه بولو شرطی بر له سویل شینگان بولسه شوکا مناسب حق بیرو لازمدر. اش مدنلری ایسه هر مملکت و هر زمان غه کوره

(۱) صحیح بخاری، ج ۱ ص ۱۳. احمد ابن حنبل مسندی، ج ۵ ص ۱۵۸. لفظلر «بخاری» نقی. «خول» خا هم و اونگ فتحی بر له قل، کنیزهک، خادم هم اجیردر. «اخوانکم» خبر و «خولکم» مبتدا بولور.

اوز گروب طور رغه ممکن بولغانلقدن رسول الله حضر ناری مونی مسلمانلر نك
 اوز اجتهادلرینه و اوز وجدانلرینه نابشرغان بولسه کیرهك. طلاق وعتاق هم ده
 الفاظ کفر مسئلهلرینه چومغان مؤلفلر نك فقه علمنده تصنیف ایتکان کتابلارنده فللار
 و خادملر نك خدمتلری حقنده بیتارلك درجه ده آچیق نظاملر بولماوغه هم تعجب
 هم نأسقی ایتهمز.

(۱۷) اِدِّ الْأَمَانَةَ إِلَىٰ مَنِ اتَّمَمَّكَ وَلَا تَخُنْ مِنْ خَانَكَ (۱)

ترجمه سی: «اوزکه امانت ایتولگان نر سه نی اییه سینه نابشر، اوزکه خیانت
 ایتکان کشی که خیانت قیامه! ...».

امانت، واجب صدقه لر کبک الله تعالی حق اوشنداق و دیعت ورهن، عاریت
 هم صافلاب طور رغه بیرلگان نرسلر کبک بنده حقلری هم ده خیرات صاحبلری
 طرفندن اهل اسلام فائسی ایچون منگولک صدقه ایتولگان و قفلر، صدقه چار به لر در.
 بعض عالملر، «علم» نی ده امانتدن صانیلر، تیوشلی اورنلر ده و نیوشلی کشیلر که
 او گره تماونی امانت که خیانت قیلو بولادر، دیلر. قرآن شریف: «یا ایها الذین
 آمنوا لا تخونوا الله و الرسول و تخونوا اماناتکم و انتم تعاهون» (انفال ۲۷) دیب
 امانت که خیانت قیلودن قطعی روشده منع ایتهدر. امانت که خیانت قیلو، بالفان
 سویلو هم ده نمیمت و غیبت قیلو؛ تضلیل و اکفار ایتو قیلنندن الله تعالی حق
 غالب بولغان اشلر دنلر. موندی اشلر ده بنده لر نك اوز حقلرینی عفو قیلولاری
 یاراسده مقابله بالمثل، قصاص قیلورغه حقلری بوق. شونك ایچون خیانت ایتکان
 کشینك اوزینه ده خیانت قیلورغه یا که اکفار قیلوچینی اکفار ایتار که بنکلر نك
 حقلری بولماز. امانت که خیانت ایتوچی کشی، کیرهك باشلاب خیانت ایتسون
 و کیرهك مقدمه بولغان بر خیانت اوچینی قایتارو ایچون بولسون «خائن» در.
 مگرده اوز بیک بر مشروع حقینی آو «خیانت» بولماز. ابوسفیان خاتونی بولغان
 «هند» (۲) ایرینك سارنلغندن شکایت ایتکچ، حضرت رسول، اوزینه هم بالا-
 لرینه بیتارلك نفعه لیکنی ابوسفیان مانندن رخصتسز آلونی درست کورگان
 ایدی (۳).

(۱) جامع ترمذی، ج ۱ ص ۱۵۲.

(۲) ترجمه حالی «مشهور خاتونلر» کتابنده هند کور.

(۳) صحیح مسلم، ج ۲ ص ۴۰.

باصوب قالو مسئلهسى نىچوك؟. مثلا عبدالله نىڭ خالدكە بىرەچكى بولوب دە شونى بىرمى يورتىسە، سوڭىدىن بىر وقت عبدالله نىڭ مالى خالد قولپنە توشسە، شول مالنى باصوب قالورغە (جېسى ابىتوب طوررغە) شرىعت جەتتىدىن خالد نىڭ حقى بارمى؟ . . .

بو طوغرودە عالەملىرى طرفىدىن سوپىلەنگان فېكرلارنى اوشبو مادەلەرگە جىبارغە (ممكن: ۱) ھەر ايكى طرف نىرسەسى بىر جىنىدىن بولسە باصوب قالو درست، يوقسە يوق. مثلا عبدالله، قىزغە خالدىن اون پود بىغداي آلغان بولسە، سوڭىدىن عبدالله نىڭ اون سوم آقچەسى خالد قولپنە توشكان بولسە، ايكى طرف نىرسەسى بىر جىنىدىن بولماغانلىقتىن باصوب قالو اوشبو سوزگە كورە، درست بولمىدىر. حىفلىر مەنبە شوشى. ۲) ايكى طرف حقى كېرەك بىر جىنىدىن بولسۇن وكېرەك بولماسۇن باصوب قالو مطلقا درست. شافىلىر اوشبو طرفدە در. ۳) ھېچ درست توگل، امانت كە خىانت بولادىر. ۴) قاضى حكىم ايتسە درست يوقسە درست توگل. بىر نەچى مسلك صاحىبلىرى اوز مەنبەلىرى ايچون «وان عاقبتىم فعاقبوا بمثل ما عوقبتىم» (نحل ۱۲۷) ھەمدە «ومن اعتدى عليكم فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم» (بقرە ۱۹۰) ايتارى بىرلە، ايكى نەچى مسلك صاحىبلىرى ايسە «وجزاء سيئة سيئة مثلها» (شورى ۳۸) آيتى بىرلە استدلال قىلەر. استدلال و جهلىرى ظاھر.

۱۸) ادْعُوا اللَّهَ وَانْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْآجَابَةِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَجِيبُ دُعَاءَ مَنْ قَلِبٍ غَافِلٍ لِاه (۱).

ترجمەسى: «الله تعالى قبول ايتار دىب شېھەسز بولغانىكز حال كە دعا (عبادت) قىلىڭز! ھەمدە بلىڭز كە: الله تعالى غافل و خېرىسز بولغان كوگل بىرلە قىلىنغان دعا (عبادت)نى قبول ايتماز».

«دعا» دېگەن سوز، «عبادت» بىرلە، الله تعالى دن نىرسە صور او مەنالىرى آراسىندە اور تاقى (مىشرك) در. بو حديث شرىفىدىن مقصود، «عبادت» قىلو بو- لورغەدە «صوراو» بولورغەدە مەكەن. شونىڭ ايچون ترجمەدە ھەر ايكى مەنا ذكر قىلىندى. «ادعوتى استجب لىكم» (ھۇمن ۶۲) آيتىدە گى «دعا» سوزىدە اوشبو ايكى نورلى مەنا بىرلە تەفسىر قىلىنەدر.

اخلاق كىتابلىرىدا دىئا (الله تەئالىي دىن ھاجىت سوراۋ) ھىقنىدە بىك كوپ ادبلىرى
 ذكىر قىلىنە، ۋە قىتلر مۇخسوس دىئالار نىعىبن اينۇلەدىر. لىكىن دىئا قىلو ھىقنىدە اصل كىرەكلى
 نىرسە كوكۇلنىڭ اخلاص بولۇۋى ۋە بىتون اجىئاد بىرلە الله تەئالىي گە نىدل ايتۇدىر.
 كوكۇل اخلاص بولسە ۋە قىبول بولۇۋىنە اعتقاد اورنىلاشسە دىئا، نلەسە نىندى ۋە نىندە
 ۋە نلەسە نىندى ۋە نلەسە گنە نىندى نىل اوزرنىدە بولسۇن قىبولىت بىرلە مۇشرف
 بولاقچ ۋە مۇرسى كورلە ھىكىدىر. مۇتلوب روشدە نىئىجەسى كورلىمگان نىقدىر دەدە
 اخلاص قىلىنغان دىئالار قرآن او قو، نماز قىلو، ذكىر ۋە نىسبىي بىرلە شىغللنو قىبلىندىن
 قىبلىنلى ھىبادىلر دىن بولوب دىئادە بولماسە آخىرنە مۇرسى بولورغە مۇمكىن. شونىڭ
 اىچون خوصۇسا شاگىرد ۋە قىتلر دە ۋە غىرىب كونلرنىدە اخلاص بىرلە دىئا قىلورغە،
 قىبولغىندىن امىد اوزماز گە تىۋوشلى. « و اذا سألک عبادى عنى فانى قرىب اجىب
 دىئە اللداع اذا دىئان، فلبىستجىبوا لى ولبىؤمنوا لى لعلم بىرشىدون» (بقرە ۱۸۲).
 مەناسىنى اوزى بىلمى طورغان دىئالرنى اوقۇدە كوپ ئمىزە بولماسە كىرەك. شونىڭ
 اىچون ھەر كىم خوصۇسى دىئالرنى اوزلارى بىلىگان و اوز نىللرنىدە قىلورغە تىۋوشلى.
 ھىرام اشلىر طوغرىۋىسنىدە دىئا قىلورغە يارامى، بو البىئە ھەر بىر مۇسلمان غە معلوم.
 دىئا قىلۇدە كىم ھىمىتىلى شىرطلرنىڭ بىرى آشقماۋ و يالقماۋ، اوشنداق الله
 تەئالىي نىڭ سىنتىنە خىلاف اشلىر ھىقنىدە دىئا قىلماۋدىر. مىثلا كوكۇلن آلتون توشۇۋىنى،
 ساچمىگان بىردىن آشلىق اوسىرونى سوراۋ تىۋوشسۇن اش. بلىكە ادبىسۇنلىكىدىر. دىئا،
 مۇمكىن قىدر ظاھىرى سىبىلر، اورنلر بىنە كىتورلوب بىرلىگان سوكۇ قىلورغە تىۋوشلى.

۱۹) إِذَا آتَاكُمْ كَرِيمٌ قَوْمٍ فَأَكْرِمُوهُ (۱).

نەرىجەھىسى: « بىر قومنىڭ ھىر مىتلو آدمى، سىزنى زىيارت قىلور اىچون كىلسە؛
 سىز آكۇا ھىر مىت كىرسە تىكۇن! ».

آچىق يوز بىرلە قارشى آلو، نىكىلفسۇن سىھىت ايتو، خىزىنەدە بار بولغان
 بىرلە قوناق قىلو كىك نىرسەلرنىڭ ھەر بىرى اوز دىر جەھەتتە ھىر مىت ايتۇدىر. ھەر
 قوم ۋە بىر مىلت ياخۇد بىر قىبىلە ۋە جەھىتىنىڭ الوغىسىنى ھىر مىت قىلو شول قوم
 ۋە مىلت يا كە قىبىلە ۋە جەھىتىنىڭ بىئونىسىنى ھىر مىت ايتو بولور. كىرەك
 بىر قومنىڭ ھىر مىتلىسى بولسۇن ۋە كىرەك بولماسۇن ھىوما مسافىرلرنى ۋە زىيارت

قیلوچیلرنی نریبه ایتو اسلامرغه خاص گوزهل خلقلردن بولسه ده معیشت اوزگر ووی و اجتماعی حاللرنگ بتونلهی باشقه یولغه کرووی سبیلی بو گوزل خلقنگ ده زمانغه موافق روشچه اوزگره چنگنده شیوه یوق. مسقواده طوروچی مسلمانلر، اطرافدن کیلوچی مسلمانلرنی خصوصاً قارنداش قبیلهلری و دوستلرینی قبول ایتوب طورسلر و هر برینی ایکی اوچ کون قوناق قیلوب بیمارونی عادت ایتسلر اوز کسبلرینی قیلورغه وقتلری بولماز، مصرقلری ایچون ده روچیلد بایاغی ده بیتشماز.

اوزینه کوره عقلی و دیندار سانالا طورغان بر آول بایینگ اشی بوزل اووی (مفلس و بانقروت بولووی) حقنده بر مجلسده: «آنک کورشیمی بولغان بر قارتچقده بوسر قاشی بار ایدی، کورشی اوللردن خانولر شول بوسر ناشینی بالالرینه چایقاپ ایچر نور ایچون کبلر (۱) و بر مناسبت قایوب یا که مناسبتلی خانولرغه ایبهروب شول بایغه توشلر ایدی. کورشی اولنده بر ایشان بار ایدی. شوکا باروچی و آندن قایتوچی مریدلر اشراقی نمازی اوفور ایچون دیب موکا کرهلر و قوناق بولالر ایدی. شوشی ایکی طائفهنی صیلاودن بوشی آلمانغان سبیلی کسبی آرتغه کیندی و نهایت بوسر قاشی برله اشراقی نمازی سبیلی بو آدم مفلس (بانقروت) بولدی» دیب سویله دیلر.

خلاصه: وقت اوزدروب یور وچیلرنی مجرد جای اچوب سویله شوب اطورو و سوزاری ده «ایسانهیمسز خوشهیمسز؟» کبک ههلاندن کوب اوتنگان کیشیلرنی حرمت ایتوگه بو زمان مساعد بولماسه ده بر قومنگ حرمتلیسی بولغان یا که علمدن انت آلمان کیشیلرنی قدر الحال احترام قیلورغه تیوشلی.

﴿۲۰﴾ إِذَا أَصَابَ أَحَدَكُمْ مُصِيبَةٌ فَلْيَقُلْ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ. اللَّهُمَّ عِنْدَكَ أَحْتَسِبُ مُصِيبَتِي فَاجِرْنِي فِيهَا وَأَبِدِلْنِي مِنْهَا خَيْرًا (۲).

ترجمه سی: «باشینه قایغو کیلوچی بنده، کوگنی اخلاص بولغان حالده انا لله وانا الیه راجعون (بز اوزمز و اهامز همده جهه مالمز الله تعانکیمز، بزنگ

(۱) بوسرلی بالارغه بوسر قاشی چایقالب ایچرلسه شفا تاپالر دیب اصلز بر عقیده تارالانلقدن خانولر اوز بالالرینه بوسر قاشی دیگان بر تاشنی چایقاپ ایچرتلر.

(۲) صحیح مسلم. ج ۱ ص ۲۵۱. احمد ابن حنبل مستدی. ج ۶ ص ۳۰۹. جده ترمذی. ج ۲ ص ۱۸۹. لفظلر «ترمذی» تکی.

حقمزده اوزى تلهسه نيشلەر همده آخرنده آنك حضورينه قايتا قهمز، اى الله بو فايغوم برابرينه بولاچق ثوابنى كيلچك كون ايچون صاقلاب طورامن، مونك برابرينه ميكا ثواب مرحمت فيل، شوشى فايغوم اورتنه خبرلى بدل نصيب ايت!..»

الله تعالى حضرتى فرآن كر بيمك كوب اورننده «صبر» نى مدح ايتدى و بيك كوب فضليت و خير ايشلرنى «صبر» غه اضافه فيلدى حتى «ياأيها الذين امنوا استعينوا بالصبر و الصلاة، ان الله مع الصابرين» (بقره ۱۴۸) ده صبرى نمازنده مقدم ذكر ايتدى و اوزينك، صبر فيلوچيلر برله برگه ايكانليگندن خبر بيردى. «فاصبر كما صبر اولو العزم من الرسل ولا تستعجل لهم» (احقاف ۳۴) ديب رسول الله حضرتلرينك اوزينه هم صبر فيلو برله بپوردى.

صبر فضيلتى حقنده رسول الله حضرتلرينك حديثلرى و صبر فيلوچيلر حقنك ثواب وعده لرى بيك كوب. بعض عرب شاعرلرى «صبر» حقنده اوشبو شعرلرنى سويله مشلردر:

I

فلا تجزع وان اعسرت يوما
لقد ايسرت فى الزين الطويل
فلا تياس فان اليأس كفر
لعل الله يغنى عن قليل
وان العسر يتبعه يسار
و قول الله اصدق كل قيل
ولا ظنن بربك ظن سوء
فان الله اولى بالجهيل.

II

وكم الله من لطف خفى
يدق خفاء من فهم الزكى
وكم يسراتى من بعد عسر
و فرج كربة القلب السجى
وكم امر تساء به صباحا
و تاتيك المسرة بالعشى
اذ ضاقت بك الاحوال يوما
فتق بالواحد الفرد العلى
ولا تجزع اذا ماناب حطب
وكم لله من لطف خفى

آدم بالاسى ايچون قايقولر بىك آور و اوڭايسز نرسه لر، شولاي بولسه ده هر آورلقنڭ آستنده بر بيكلك و بر تورلى فائده بولغانلقن قايقولارده فائىسز توڭل. قايقو كورو سببىدىن آدم بالالار بىك خلقلىرى توزه له، كوڭللىرى ياخشىلان، عقللىرى آرنادر. «حقسز ارم بولاسڭ!» دىبوچىلرگه سقراط حكيم «حقلى بولوب اولدر لومنى آرزوقيله در ايد كزمنى؟...» دىب جواب بىرگان ايدى. بو سوز ايسه كوڭل ياخشىلانوغه دليلدر.

قايقولر، بى چافلى زور بولسه ده بولسونلر قورقنچلر و ذلتلر، نى قدر طوناش كىلوب طورسه ده طورسونلر شونلرغه فارشو بندەنڭ وظيفهسى ايسه اعتراض قىلو و اميدسز بولو توڭل بلىكه «مينم ايچون ايندى شوشى اشلر خىرلى بولغاندر» دىب بو حدىتده بولغان دعانى او قو، الله تعالى نڭ رحمت و كرمندن ثواب و خىرلىك اميد قىلوب طورودر.

اعتبارلى غنه سانالغان آدملر نڭ قايقولى خبر ايشتىكان وقتلرندە: «فالوا انا لله وانا اليه راجعون» دىب او قوغانلقلىرى ايشتوله. بو روشده او قوچى، اوزى او قوغان بولمى بلىكه او قوچىلارنى حكايه گنه ايتوچى بولادر. شونڭ ايچون «انا لله وانا اليه راجعون» دىب «فالوا» دن باشقه غنه او قورغە كىرهك.

(۲۱) إِذَا حَاكَ فِي نَفْسِكَ شَيْءٌ فَدَعَهُ (۱).

ترجمهسى: «وجدانگنى راحتسز ايتە طورغان نرسه نى اشلەمه، قوی! ..». كوڭل تله مى وترددلر برله اشلەنگان اشلر نڭ آخرى كوب وقتده خىرلى بولمىدر. رسول الله، شونڭ ايچون كوڭل فرار نايه اغان و وجدان راحت بولماغان اشلر نى بتونلاى اشلەماز گه قوشقان بولسه كىرهك. مگرده بو فرمان هر كم ايچون توڭل بلىكه ياخشى برله پامان اشلر نى آيرىلق و ايكى ضرر نڭ بيكلره كنى اولچا گه كوچى يىتارلك عقلى بولغان آدملرگه كوره در. «البر ما سكتت اليه النفس واطمأن اليه القلب والاثم مالم تسكن اليه النفس ولم يطمئن اليه القلب و ان افتاك المفنون» (۲) حدىشى ده شوندى كمالات صاحبلر ينه كوره صادر بولغان بولسه كىرهك. كوڭللىرى

(۱) احمد ابن حنبل مسندى. ج ۵ ص ۲۵۲. «حيك» نڭ لغت معناسى كوڭلرگه اثر بىرو بولسه ده بو اورنده لازمى معناسى اعتبارغە آلنوب ترجمه ايتولدى.

(۲) احمد ابن حنبل مسندى. ج ۴ ص ۱۹۴.

قارالغان، عمل و عبادتلرنده لذت بولماغان آدملرنىڭ وجدانلرنده قار بولوب بولماوده آرنىڭ حىكمت كورلماز. والله اعلم بالصواب.

(۲۲) إِذَا حَدَّثَ الرَّجُلُ الْحَدِيثَ ثُمَّ التَّمَّتْ فِيهِ أَمَانَةٌ (۱).

ترجمەسى: «بىر كىشى (كېرەكلىك ئاير و كېرەك خاتون بولسون) سوز سويلەپ دە ياق ياغىنە قارانسە، اول سوز امانت يعنى سر بولوب آنى باشقەسىنە سويلەپ يارامىدۇر.»

سويلەۋچى گرچە: «بو سوز امانت، مۇنى فاش اينە كورمە!» دېمەسەدە سويلەگەن وقتدە ياق ياغىنە قارانوۋى باشقەلەرغە بلدرەسى كېلماۋگە باشقەلرنىڭ ايشتولار ندىن صافلانۇۋىنە قىزىنەدۇر.

شربعتگە خىلاف بولماغان سرلرنى (كېرەكلىك اوز سرى و كېرەك باشقە لرنىڭ سرلرنى بولسون) خصوصا نىكاحلى ئاير بىرلە خاتون، اوز آرالرنده بولغان سرلرنى فاش ايتولرى مەنوم و اسلام دىنى نظرندە حرامدۇر. امام مسلم، ابو سەئىد الخدرى دن: «امانتارنىڭ كۆ زورى، نىكاحلى ئاير بىرلە خاتون آراستىدە بولغان سردر» مضمونىدە حديث روايت ايتەدۇر (۲). شوڭا كورە شۇندى خىلاف سرلرنى فاش ايتۇچى ئاير و خانون، الله فاشىدە الوغ بولغان امانتگە خىانت ايتكان بولولر. «سر»، صافلانۇپ طورغان مەندەگنە «سر» بولوب كىشىگە سويلەنگەندىن سوڭ «سر» لىكىدىن چىقاردۇر.

هوالماسما استودعتە وكتمتە

وليس بسر حين يفشو ويظهر.

حد و تعزىر كىك الله تعالى حقى صانالغان يا كە باشرودىن هېچ كەم گە ضرر كىلو احتمالى بولماغان سرلرنى فاش ايتمازگە تېۋشلى. اما باشرو سېنىدىن بىر كىشى ضرر كورەپك بولسە بو وقت شول سرنى تېۋشلى اورنغە اعلام ايتو لازمدۇر.

آدملرنىڭ باشلارنى كېلە طورغان فلاكت و فضالرنىڭ كۆبىسى «سر» فاش ايتلو سېنىدىن بولوۋى معلوم. شۇنىڭ اېچون خېلردە «استعینوا على فضاء حوائجكم بالكتمان فان كلذى نعمة محسودة كېلمىدۇر. حضرت علقىدىن: «سركى اسيرك

(۱) جامع ترمذى، ج ۲ ص ۱۸، سنن ابى داود، ج ۲ ص ۳۲۰. لفظلر «ترمذى» نىڭ.

(۲) صحيح مسلم، ج ۲ ص ۴۰۹.

اگرده فاش اینسهك اوزك آكنا اسپر بواورسن «مضمونده بولغان: «سرك اسپرك فاذا تكلمت به صرت اسپره» حكمتلى سوز مزويدر. كشى اوز سربى اوزى ياخشى صاقلارغه نبوشلى. اوزى صاقلى آللى باشقه برينه سويلسه وآنندنده باشقه لرغه تارالسه مونك ايچون شول كشيلى شلته قبلورغه حقى يوقدر. بو طوغروده عرب شاعرى:

إذا المرء افشى سره بإسائه
ولام عليه غيره فهو احمق.
إذا ضاق صدر المرء عن سر نفسه
فصدر النى يستودع السرايضق

ديمشدر، ابوالفتح البستى:

لا تودع السر شيئاً يبوح به
فماری غنمائی الدو سرحان.

«داهى كم؟» ديب صور اوچى غه بعض بر ظريفار: «سر صاقلى آلوى آدم» ديب جواب بيرگانلر ايدى. «قلوب الاحرار فبور الاسرار» مشهور سوزدر. بو طوغروده عقللى مجنون:

ومستخبر عن سر لیلی تركته
بعمياء من لیلی بغير يقين
يقولونا خبرنا فانت امينه
وما انا ان خبرتم بامين

ديب نيندى گوزل و معالى سوز سويلمدر. ولله دره.

(۲۳) إِذَا خَفِيَتْ الْأَخْطِيئَةُ لِاتِّضُرُّ الْأَصَاحِبَهَا وَإِذَا ظَهَرَتْ فَلَمْ تَغْيِرْ ضَرَّتِ الْعَامَّةَ.

ترجمه سى: «باشرون روشده قبلنغان گناه (خطا) اشلرنك ضررى، بارى اوز اييه سينه گنه بولور، اما شول گناهلر آشكار صورتده قبلنوبده قدرنلرى بار كشيلى طرفندن منع ايتولماسه بو وقت مونك ضررى اييه سينه گنه توگل بلكه باشقه لرغه ده عام بولور.»

گناه اش شايع بولغانده شوندىن منع ايتار ايچون طرشمق، قدرنلرى بار آدمار اوستينه لازمدر. اگرده شوندى قدرنلرى بار كشيلى اوزلر بنك كوچلرى

يتمو نسبتندە شول گناھنىڭ بتوۋى و آزاۋوۋى حەقئەدە اجتەھاد ايتىمى صالحون فان
 برله طورسەلر شوڭا رضا بولغان و اشترىك قىلغان حسابلانالر. شول جەھتدن هر
 برى گناھلى بولالر. « صالح پېغمبەرنىڭ دوھسەينى بر ياكە ايگى گنە كىشى اولدرگان
 خالدە اللہ تعالى نى ايچون بتون قومنى ھلاك ايتىدى؟ » دىب صور اوچىلرغە حسن
 بصرىنىڭ: « چونكە باشقىلر شوڭا رضا بولوب طور ديار » دىب جواب بېرگانلىگى
 مرويدىر. امام ترمىنى، ابوبكر الصديق حضرتلرندىن:

« ان الناس اذا رآوا الظالم فلم يأخذوا على يديه اوشك ان يعصمهم الله بعقاب، منه
 (خلقلر، كورە طور وبظالم گە اختيار بېرسەلر، آنڭ فوللر ينى قسقارتو چارلر يئە
 كرماسەلر، اللہ تعالى نڭ عذابى بار يئەدە بولورغە مەمكەن، مضمونئندە) حدىث روايت
 ايتەدر (۱). موڭا كورە: « يا ايها الذين آمنوا لا يضركم من ضل اذا اهدىتم »
 (مائئە ۱۰۴) فرمانى ظلم غە، بوز و قلىق غە فارسى مەمكەن و مشروع چارەلر نى
 كوروب بترگاندىن سوڭقى حال گە كورە گنە بولادر.

معروف برله بيورو و منكر اشلردن طيبو. قدرتلرى بار كىشىلر ايچون
 شول اقتدارلرى نسبتندە لازم اشلردىنذر. « ولتكن منكم امة يدعون الى الخير
 ويأمرون بالمعروف وينهون عن المنكر وأولئك هم المفلحون » (آل عمران ۱۰۰).
 فرض بولغان اورنلردە معروف برله امر و منكردن نەي ايتو فرض بولوب،
 مستحب اشلردە مستحبىدر.

فقط معروف برله بيورو و منكردن نەي قىلو ايچون اوشبو نرسەلر
 شرطلر: (۱) علم. علمى بولماغان كىشى شول نرسەنىڭ شريعت نظرئندەغى حكەمىنى
 بلە آماز و شول سەببىنن الوغ خطالرغە ئوشار، آراده كونچىلك و آچو اوسوگە سەبب
 بولور. (۲) اوزى متقى بولمق. فاسق و اعتبارسىز كىشىلرنىڭ اعتبارلرى بولماغان سەببلى
 سوزلرندىن اثر بولماز. (۳) گوزل خلقلى بولمق. چونكە خلقى گوزل بولماغان و خصوصاً
 عصبى آدم، معروف برله بيورو و منكردن نەي قىلو حەقئەدەغى شريعت طرفئندىن
 توزولدىگان ترتىبلرنى بوزوب «دع عنك لومى فان اللوم اغراء» مضمونچە مېتلا
 آدملرنىڭ دىخەدە آرتق بوزولولار يئە و اشىدىن چىقىلار يئە سەبب بولور. اوشبونىڭ
 ايچون حق تعالى حضرتلرى فرعون حضور يئە باروچى موسى برله ھارون
 پېغمبەرلر گە (عليهم السلام): «فقل لا له فولا لينا لعل يتذكرو او يخشى». (طه ۴۶)
 دېمەش و معروف برله امر قىلودەغى الوغ بىر كىشى تەلىم ايتمەشدر. (۴) اوزىنىڭ

شخصى بىر آچوۋىنى آلو ايچون معروف بىرلە بېورو و منكردن طيبو اسمنى استعمال ايتىمك. بو، حقيقت حالده معروف بىرلە بېورو و منكردن طيبو توگل بىلكە شول اسمنى سۇ نىصرف ايتو بولغانلقدن اسلام دىنينە جنابت قىلودر. بو خصوصە مشهور بىر «تەمىل» بار. خلاصەسى اوشبو:

بىر اورندە، خىلقىر بىر آغاچغە عبادت ايتىلار ايدى. عابدلاردن بىرى غىرتكە كىلۇپ بالتا آلدى دە شول آغاچنى كىسارگە چىقۇپ كىتدى. يولده ابلېس قارشو طورۇب عابدكە مانع بولورغە طارىشىدى. عابد بىرلە ابلېس سوز دىعوانىدن اوتۇب قول دىعواسىنە كىرىدىلار. عابد، ابلېسنى كوتارۇپ بىرگە صالحى دە كوكرە گىنە مەتۇب اوطوردى و بىلىدىن بالتاسمىنى آلوب ابلېسنىڭ موبىنىنى اوزۇب توشۇرۇگە حاضرلەنە باشلادى. ابلېس بىك يالوندى و كۆپ نۇرلى سىبىلر كورسەتۇپ غىر ايتدى و: «مىنى ايندى بو يولغە آزاد قىل، آغاچنى دە كىسەمە ھەر كون سىڭا بىر آلتون كىتۇرۇپ طورغە سوز بىرەم، كىچ بىرلە نماز اوقۇغانىڭ صوئىندە نمازلىقنىڭ پوچماغىنى ازغىنە كوتار دە، شوئىدىن بىر آلتون آلورسن، بو حال اوزىڭ اولىگانچە دوام قىلور» دىدى. بو سوز عالمگە اوخشادى و ابلېسنى بىاردى. كىچ بىرلە نماز اوقۇغانىدىن صولق نمازلىقنىڭ پوچماغىنى كوتارۇپ آلتوننى آلدى. نىچە كونلردىر اوشبو حال دوام ايتۇپ طورغانىدىن صولق، آلتون بولمى باشلادى. آلتوندىن امىد اوزۇلگان صولق عابد، يەنەدىن آغاچنى كىسار ايچون كىتدى بو دىفەسندە ابلېس اوچرات، قىچقىشا و نىھايىت صوغوشا باشلادىلار ايسەدە ابلېس ھىچ چىدانمادى عابدنى كوتارۇپ بىرگە صالحى دە كوكرە گىنە مەتۇب اوطوردى. عابد بو اش گە عىجب ايتۇپ: «اۋلىگى سىفردە سىبىن سىڭا ھىچ قارشى طورا آلماغان ايدىڭ اما بو دىفە سىندە مېنى سىڭا نوزە آلمادم، موندە نىئىدى حكمت بار، بلەسكىمى؟!» دىدى. موڭا قارشى ابلېس: «مونىڭ سىبىنى بىك مەلۇم، سىبىن اۋلىگى وقتدە اللە رضالىق ايچون و دىن يولندە غىرت. ايتۇپ چىقغان ايدىڭ، شونىڭ ايچون اول وقتدە سىڭا قارشو كىلو مېكن توگل ايدى، بو دىفەسندە آلتون بولماغان آچۇدىن، شخصى فائىدەڭ آرتىدىن چىقىڭ، اللە تعالى رضا بولمى طورغان روشدە بورودىڭ، شونىڭ ايچون اللە سىڭا ياردىم قىلمادى» دىب جواب بىردى.

معروف بىرلە بېورو و منكر اشلاردن نەى قىلۇنىڭ تىرىتىللىرى، قاعدەلىرى اخلاق كىتابلارندە آچىق سويلەنەدر. بىز ھم ۳۰۰ نچى حدىث شىرىفى شىرخندە بو از سويلەسەك كىرەك.

(۲۴) إِذَا سَبَّ اللَّهُ تَعَالَى لِأَحَدِكُمْ رِزْقًا مِنْ وَجْهِ فَلَا يَدَعُهُ حَتَّى يَتَغَيَّرَ لَهُ (۱).

ترجمه‌سی: «برگزگه الله تعالی بررتورلی سبب برله رزق بیروب کیلنگاننک، ضررلی اوزگارش بولمی طوروب شول سببنی تاشلامسون!» .

مثلا برر تورلی سودا یا که فول هنری سببندن کون اوتکارارک رزق کیلوب طورسه، اوزی و عائله‌سی محتاجلقدن آزاد بولسه شول کسببنی تاشلامسون، برر منصب و مأموریت سببلی دنیاسی یاخشی غنه اوتوب طورغانده دخیده کوبرهک مال تابو خیالی برله شول منصبدن و مأموریتندن استعفا ایتماسون! .
 هوادهغی طورناغه بولا قولدهغی چبچقنی یبارو عقلسزلقدر. کیلووی قطعی بولماغان کوب که کوره آز بولسه ده کیلوب طورغان نرسه یاخشیراق. «من بورك فی شیء فلیلزمه» هم ده «من اصاب من شیء فلیلزمه» حدیثی ده (۲) اوشبونی بلدره در. رسول الله حضرتلرینک بو نصیحتنی ایسه وهی نرسه لر ایچون محقق نرسهغی قویودن منع ایتو توگلدر. مثلا: آیغه ایللی صوم وظیفه آلا طورغان کشی، یوز صوم آلووی تأمین ایتولنگانده یا که بو کون بر سودا سببلی کیله طورغان فائدهنک ایکی اوچ مثل ایکنچی بررتورلی نرسه سوداده برله کورلوب طورغانده اولگی سودا اولگی اورننی تاشلاودن منع ایتو توگلدر.

(۲۵) إِذَا سَرَّكَ حَسَنَتِكَ وَسَاءَتِكَ سَيِّئَتِكَ فَأَنْتَ مُؤْمِنٌ (۳).

ترجمه‌سی: «یاخشی اشلرک سینر، شادلاندرسه و بوزوق اشلرک سببنی قایضوغه صالحه، سبب مؤمن آدمسک» .

الله تعالی رضا بولا طورغان اشلر ایچون شادلانو والله تعالی سویمی طورغان نرسه لر سببلی قایضو و اوکنو البته «مؤمن» لک علامتیدر. چونکه ایمانی بولماغان کشی قاشنده اینرگولک برله یاوزئق آراسنده کوب آیرما بولماز. ایمانلی کشی اوزینک یاوزلقنری ایچون قایضووی و وجدانی عذابلانووی و اینرگولکلریننی فکرلهب اوزینک استقبالی حقنده امیدنی آرتووی و بیگرهکده آرندر و اجتهادیننی کورووی طبیعی اشدر. مگرده اوزینک اینرگولکلری برله کونارلو وهو الانو، اوزیننی الله تعالی که یاقین بنده لردن صافاو یا که ایچندن گنه بولسه ده: «ایندنی

(۱) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۴.

(۲) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۴.

(۳) احمد ابن حنبل مسندی، ج ۵ ص ۲۵۲.

مبن باخشی عملار قیلیم! کبک خیاللر برله بورو تیوشسوز اش، ادبسنلک معناسزلقدر. موندن غفلت ایتارگه یارامی.

(۲۶) إِذَا سَمِعْتَ جِيرَانَكَ يَقُولُونَ قَدْ أَحْسَنْتَ فَقَدْ أَحْسَنْتَ وَإِذَا سَمِعْتَهُمْ يَقُولُونَ قَدْ آسَأْتِ فَقَدْ آسَأْتِ (۱).

ترجمه سی: «اگرده کورشیلرک سینک حقنکه «باخشی» دیسهلر سین باخشی بر آدمسین و اگرده کورشیلرک سینک حقنکه «یامان» دیسهلر سین یامان بر آدمسین».

کشی اوز حقنکه باکلشورغه، اوز عیبیلرندن کوزلری صوقور بولورغه ممکن. شونک ایچون اوز حالین بلورگه تلوچیلر ایچون درست بول، کشیلرک سوزلرین ایشئودر. اگرده کشیلر باخشیلق برله شهادت بیرسهلر شادلانورغه وشول درجهنی یوغالتماز ایچون سعی فیلسورغه و اگرده کشیلر یاوزلق برله شهادت بیرسهلر اوز حالینی اصلاح ایتارگه نیوشلی. هر کیمک حالین اوزینک کورشیلری و برلکده معامله ایتوچیلری قدر بر کشیده بلماز. شونک ایچون بو طوغورده کورشیلر سوزی اعتبارغه آلنور.

کشی، اوزینک نیندی آدم ایکانلگینی بلهسی کیسه کورشیلرک سوزلرینه قولاق سالسون. فقط شهادت بیروچی کورشیلرک باخشی و وجدانلی آدملر بولوی شرط. اعتبارسز و وجدانسز آدملرک شهادتلر نده زور حکمت بولماز شولای بولسه ده کورشیلر برله باخشی طورو، قدرینی بلسهلر بلماسهلر کورشیلک حقنکه کیمچیلک ایتماو مسلمان کشی اوستینه لازم بر وظیفه در.

(۲۷) إِذَا سَمِعْتُمْ بِالطَّاعُونَ بَارِضٍ فَلَا تَدْخُلُوهَا وَإِذَا وَقَعَ بَارِضٌ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَا تَخْرُجُوا مِنْهَا (۲).

ترجمه سی: «بر اورنده طاعون خسته لگی بارلین ایشتسه کز آنده کرمه کز، بارماکز. اگرده اوزکز بولغان برده طاعون خسته لگی ظاهر بولسه آندن چبقماکز!».

طاعون، بزنک مملکتهمزده «چوما» اسمی برله معروف بولغان سرایتلی

(۱) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۲۸۸.

(۲) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۲۱. احمد ابن حنبل مستدی، ج ۵ ص ۲۰۶.

خستەلىكىدىن. طاعون ، بىك ايسكى زمانلاردىن بېرىلى دىيىدە معروف و غىر بىلرگە دە
مەلۇم ايدى. اسلام تارىخىدە سوبىلەنە طورغان طاعونلارنىڭ اڭ مشهورى
وقور فونچىلىسى ۱۸ نچى ھ و ۶۴۰ م دە شام مەلىكىتىدە «عمواس» طاعونى (۱) دىب
مەروف بولغان طاعوندىر.

مشهور صحابەلەردىن ابو عبىدە ، معاذ ، بىزىد بن ابى سفىان ، حرث بن
ھشام و باشقىلەر اوشبو طاعوندىە وفات بولدىلەر .

طاعون ، مخصوص مېقروبلەر واسطەسى بىلە نارالا طورغان مەلۇم بىر خستە
لك بولسىدە بو خدېتىدە گى «طاعون» سوزى ، مېقروبلەر واسطەسى بىلە آدم
بالا ارىنى ھلاك ايتە طورغان ھىر بىر خستەلىكنى شامل بولسى كېرەك (فزامق ،
چەچك ، تىف و باشقىلەر).

بو كوندە سىرايتلى خستەلەر اېچون ھىر تورلى چارەلەر نابىلغان بولسىدە
شول چارەلەرنىڭ اڭ ياخشىسى اوشبو خدېتىدە ايتولگانچە سلامتەر بىلە خستەلەرنى
بىرگە قاتشىدەر ماو و مەكەن قىر آىروب طوتودىر. تن و كېوملەر ، اورن و ھوا نىڭ
پاك و صافى طوتىلوى دە سىرايتلى خستەلەر نارالماو اېچون فائىدەلى نىرسەلەردىر.
خلىفە ، ھىر بن الخطاب خىزىرلى رەمىت ھالىنى نېكىشىرر و صوغىش ھال.

لرىنى كوروب بلور اېچون دىب ھىجرتنىڭ ۱۸ نچى بىلى ربيع الاخىردە «مەدىنە» دن
شام مەلىكىتىنە سىفر ايتىدى. اوشبو بىل ھىرم ، صىفر آىلەرنە كوچلى و فورونچىلى ،
بولغان وبا باصلەاندن صولڭ خىزىر ھىرگە « ايتىدى طاعون بىكەلەيدى ، خوف
بىتىدى» دىب خېر بېرگانلەر ايدى. لىكن خىزىر ھىر «مەدىنە» دن سىفر ايتىكە.
ئىندن صولڭ وبا دخى كوچلەنوب كېتىدى. خىزىر ھىر ، «ئىبوك» گە بىراق توگىل
اورىندە «سىرغ» اسملى فرىبەگە كېلىگاندە شام عىسكەرىنىڭ باشلىقى بولغان ابو عبىدە
وا بېدەشلىرى خىزىر ھىرنى قارشو آلدېلەر و شامدە وبا نىڭ كوچلەنوندىن خېر
بېردىلەر. شوشى واقەدە خىزىر ھىر ، موندە ذكەر ايتولگان خدېت شىرىفى گە
امتىثال يوزندن شامغە كىرمادى و كىرو «مەدىنە» گە فائىتوب كېتىدى. «الله تعالى نىڭ
تقدېرى ندىن قاچاسىنى؟» دىبوچىلەرگە «الله نىڭ تقدېرى بىلە كېتەمىز» دىب جواب
بېرگانلىكى مروىدىر.

سىرايتلى خستەلىكلەردىن صاقلانو و طب قاعدەلەرى بىلە ھەمل ايتو تىوش
اىكانلىكى اوشبو خدېت شىرىفىدىن آچىق آڭلاشلادىر.

(۲) عىن بىلە مېم' فتحلى اوقولور' شامدە بىر قىرە اسمىلەر. وبا اڭك شوشى قىرەدە ،
ظاھر بولغانلاردىن «طاعون عمواس» دىب مشهور بولدى .

بنو ثقیفی طرفندن کیلگان ایلیچی هیئتی ایچنده جنام زحمتلی بر آدم بارلفینی بلگانندن صوڤ رسول الله شوڤا کشی یباروب : «سینڭ بیعتڭ شول حالئکده مقبول، ایندی قایتوب کیت!» دیب ایندرگانینی امام مسلم روایت ایتهدر (۱). (۱۶۳نجی حدیثده فارالسون).

۲۸) إِذَا عَمِلْتَ الْخَطِيئَةَ فِي الْأَرْضِ كَانَ مِنْ شَهَادَتِهَا فَكْرِهَهَا كَمَنْ غَابَ عَنْهَا وَمَنْ غَابَ عَنْهَا فَرَضِيهَا كَانَ كَمَنْ شَهِدَهَا (۳).

ترجمهسی : «بر نورلی بوزوق و شریعت نظرنده ممنوع اش اشلنگان یرده توروبده شوڤا (کوڤللیری) برله رضا بولماوچیلر، چینده طوروچیلر و شول اشنی بلماوچیلر حکمنده لردر. چینده طورغانلری حالده شول اش گه (کوڤللیری) برله رضا بولوچیلر، شول اشنگ ایچنده بولوچیلر حکمنده لردر» . بوزولاق و مشروع توگل اشلر ظاهر بولغانده بنده لرنڭ وظیفه لری ایسه شول طوغوروده صوغشو و سوگشو توگل بلیکه رضا بولماو در. ممکن بولغان صورتده - رضا توگلکنی تل برله ده اعلام قیلورغه تیوشلی. تل برله سوبله و بلدر و ممکن بولماغانده کوڤلدن رضا بولماو هم یاراب طورر.

۲۹) إِذَا عَمِلْتَ سَيِّئَةً فَاتَّبِعْهَا حَسَنَةً تَمْحُهَا (۳).

ترجمهسی : «اگرده بنده چیلک برله بر گناه اش اشلرئڭ، آنڭ آرندن بر یاخشی اش اشلر، اول یاخشی اش اوڤلگی گناه اشکنی یوغالتور، بترر» . موندن مقصود ایسه گناهغه ارنکاب قیلغان بنده لرنی توبه گه اونده ویا که نیندی گنه بولسه ده برر نورلی ایزگولک قیلوب، گناهلرینڭ یوغالورینه سمب بولورلرینه دیمهلردر. مثلا: شریعتده منع ایتولگان نرسه لرنی تکللاغان صوڤنده قرآن شریف اوفوغاننی تکللاو، گناه اورنده اوطوروب عهر اوزدرغان صوڤ اعتکاف نیتی برله مسجده اوطورو، غیبت سوبلرگان صوڤ شول غیبتی سوبلر نهش

۱) صحیح مسلم . ج ۲ ص ۱۹۲ . ابن تیمیئہڭ : «روی انه لما قدم مجنوم لیبایعه ارسل الیه بالبیعة ولم یاذن له فی دخول المدینة دیگان سوزندن مرادی اوشبو مسلم روایت ایکن آدم بولسه کیرهڭ . فتاوی ابن تیمیہ . ج ۴ ص ۱۰۶
۲) سنن ابی داود . ج ۲ ص ۲۴۹ .
۳) احمد ابن حنبل نسندی . ج ۵ ص ۱۶۹ .

كشېنىڭ ياخشى ياقلىرىنى سويلەپ، خلاصە: ھەر بىر كىتاپنى ئۆز جىسىمىدىن بولغان بىر ياخشىلىق بىرلە توڭگۇرگە تېوشۇپ. ھىق ئەھلى نىڭ: «ان الحسنات بدمين السيئات» (ھۇد ۱۱۶) دېگەن سۆزى دە ئوشۇبۇكا ياقىن مەنا بىرلە تەفسىر قىلىنەدر.

ابۇذر رضى الله عنه «ميكنا بىر وصيت قىلسەنە!» دېيىپ ئوتتۇڭانى سۆڭەندە رسول الله ھىزىر نەلىرى آڭا ئوشۇبۇ ھىدىنى سويلەگەن ايدى. ابۇذرگە بولغان بۇ وصيت آڭنىڭ ئۆزىنەگەنە ھىس تۇڭل بىلكە بىتون امتگە ھامىدر. رسول الله ھىزىر نەلىرىڭ ھىزىر مەئاد بىن جىلگە: «اتبع السبئة بالحسنة تهجها وخالق الناس بخلق حسن» (۱) دېگەن سۆزى دە ئوشۇبۇ مضمۇنەدر.

﴿۳﴾ اِذَا كَانَ نَجْمٌ قَلْبِي عَلَيْهِ (۲).

تەرجمەسى: «اگرده مالک بولسە، سىندە آڭنى ئاثرى كورلسون!» رسول الله ھىزىر نەلىرى بىر ھىجابە ايسكى موسقى كىوملر بىرلە كىرگەن ايدى. رسول الله مۇنىڭ ھالىنى، بايلىقى بولۇپ بولماۋىنى سورايدى. ھىجابە ايسە ئۆزىڭنىڭ بايلىقى بارلىق بىلەرگەندىن سۆڭ رسول الله، شۇل ھىجابەگە ھىجابە قىلۇپ ئوشۇبۇ سۆزنى ايتىدى بىنى «اگرده مالک بولسە سىندە آڭنى ئاثرى كورلسون!» دېيىپ. رسول الله ھىزىر نەلىرى، مەككە ئۆزى بون يورۇپنى ياراتماغان ۋالە بىرگەن نەمەتنىڭ ئاثرى كورلۇۋىنى آرزۇ قىلغان (كىومى ياخشى بولۇۋىنى تەلەگەن) بولادىر.

الله ئەھلى بىرگەن نەمەتنى اظھار قىلۇپ مەقسىدى بولغاندە قىمەتلى كىوملر كىيىپۇ شىرەندە مەنۇوع ۋە مەنۇوم تۇڭل بىلكە ھىدىت ھىكىمەنە كورە نىكەرلك ۋە كىشپىلر دىن كوتارلۇ قەدى بولسە بۇ ۋەقتدە قىمەتلى كىوم كىيىۋدە قىمەتسىز كىوم كىيىۋدە مەنۇوع. بۇ ۋەقتدە نەلى بىرلە سويلەۋىڭ مەنەسى يوق بىلكە ھىجابە «نەت» گەدر، ھەر كىم ئۆز نىيىتىنى ئۆزى بىلۈرگە تېوشۇپ. (نەت مەسئەلىسى انجى ھىدىت شىرەندە اۋندى.

امام ابو داۋود ئۆزى بىر ھىدىندە «اصلحو الباسم» (كىوملر ئۆزىنى اصالھ قىلۇپ، ئۆزۈلك ايتۇپ كىيىۋىڭ!) ھىدىنى رۇايت ايتەدر (۳).

(۱) اھمىد بىن ھىبىل مەسئەلىسى، ج ۵ ص ۲۲۸.

(۲) سەئىد نەسائى، ج ۲ ص ۲۹۶.

(۳) سەئىد بىن داۋود، ج ۲ ص ۲۱۱.

(۳۱) إِذَا كَانَتْ عِنْدَ الرَّجُلِ امْرَأَتَانِ فَلَمْ يَعْدِلْ بَيْنَهُمَا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَشِقَهِ سَاقِطٌ (۱).

ترجمه سی: «بر ابرنك، نکاحی خاتونی ابکی (یا که اوچ و دورت) بولوبده کیوم سالوم، طوروش یوروش، آشاو وایچو، کبچه لهو و بولک بیرو کبک اشلر ده تیگزک فیلماسه قیامت کوننده بارتی باغی فالج بولغان (یا که قوروغان) حالده خلقی حضورینه کیلور».

مسلمانلار ایچون دورت گه قدر خاتون آلو درست بولسه ده بو درستک مطلق توگل بلکه بیک کوب شرطلر آستنده درستدر. ضرورت وقتلرنده بردن آرتق خاتون آلورغه رخصت بیره طورغان شریعت، ادب و اخلاق نقطه سندن قاراب بو اشنی بعض وقتده و بعض کشیلر گه کوره منع ده ایتددر. هر حالده خستهک و بالاسلق یا که محبتسزک و اخلافسزلق کبک عذرلر، ضرورتلر بولمغانده یا که عذرلر بولوبده یوفاریده ذکر ایتولگان نرسه لر حقنده تیگزک قیلر آلوینه اشانمغانده خاتون اوستینه خاتون آلودن صافلانورغه نیوشلی. ایندی نیچوک ویندی سبب برله بولسه ده خاتون اوستینه خاتون آلتغان ایکن اول وقتده تیگزک قیلو حقنده طرشو و رسول الله نك نصیحتینی برینه ینشدرو، قیامت کوننده خلقی حضورنده مسخره ک گه فالماو ایچون اجتهاد قیلو لازمدر. فقط اوزاینک کامل رضالقی برله (ایرینک و باشقه برر کشینک جبر قیلوی و فور فتوی برله توگل) بر خاتون، اوز حقینی ناشلاسه یا که باشقه کونده شینه باغشلاسه بو وقتده تیگزلهو، ایر ایچون لازم توگل مگرده مذکور خاتون، شوشی اشی ایچون اوکوب سوزینی کبری آلسه اولمگیچه تیگزک ایتو واجب بولور.

(۳۲) إِذَا مُنْتَمَّ ثَلَاثَةٌ فَلَا يَتَنَاجَى اثْنَانِ دُونَ الْآخَرِ حَتَّى تَخْتَلِطُوا بِالنَّاسِ مِنْ أَجْلِ أَنْ يُحْزَنَهُ (۲).

ترجمه سی: «بر برده اوچ کشی بولف نکر حالده آرادنن ایکبکز باشرون روشده سوز سوبله شمه نکر، چونکه بولای ایتو اوچونجهی ابدیه شکرینی وایغوغه

(۱) جامع ترمذی، ج ۱ ص ۱۳۶.

(۲) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۱۴۲، صحیح مسلم، ج ۲ ص ۱۷۹، لفظلر «مسلم» نکره.

وشبهه‌گه قالدر. اگرد بياشقه كشيما برله فانشو سبلى كوبايوب كيتسه گز اول وقتده ايكيگز نك گنه سرله شووگزدن ضرر يوق.»

بر ايده‌شلىرىنى آيروب ايكيسينگ سرله شولرى صحبت همده لفت وحسن معاشرت ادلر ينه خلاقد. اوچونچى ايده‌شلىرى بلهلى طورغان نل يا كه نيندى بولسه ده يازو واسطه‌سى برله حتى اشارتلىر برله سويله‌شوده اوشبو نهى آستينه كره‌در. الوغ مجلسلرگه جهولغان آدملىر نكده فولاندن فولانغه پشلاشوب اطورولرى وگوبيازور اشلىر باشقاروچىلر و سرلرگه مطلع بولوچىلر قىلنندين فيلانولرى ده تربيه سزلك وراقلدر.

بو اش حرامى يا كه مكروهى؟ وقت هم زمان وكشيلر ينه كوره بو طوغرودهغى حكم تورايجه بولورغه ممكن. مثلا سو قصد قىلولرى ظن ايتولگان كشيلىر نك ايكيسى گنه سرله شولرى حرام بولوب، آندى نرسه لرگه هيج اهميت بيرمى والتفات ايتمى طورغان اوچونچى كشى حضورنده قالغان ايكيسينگ سرله شولرى مكر وهغه بولورغه نبوشلى.

هر حالده صحبت وايده‌شلك حقلرىنى رعایت قىلو طوغر و مننده بو فرمان رسول الله حضرتلى طرفندن امتنى ارشاد قىلو وير برينى رعایت ايتو حقنده صادر بولغان مهم نصبتدر. مونك مضموننده باشقه حديثلر ده كوب.

(۳۳) إِذَا لَعِبَ الشَّيْطَانُ بِأَحَدِكُمْ فِي مَنَامِهِ فَلَا يُحَدِّثُ بِهِ النَّاسَ (۱).

ترجمه‌سى: «توشكزده برگزنى شيطان ساتاشدرسه ايرته طورغاندىن صوك آنى كشيلىرگه سويله‌ماسون! ..»

فورقچلى و تربيىسز توشلر، كوندز فكرلهب بورگان نرسه لر برله يوقوده ساتاشولر، رسول الله حديثنده «شيطان اويناووى» ديب تعبير ايتولدر. آندى نرسه لر نك درست بولو احتماللرى يوق، شونك ايچون آنلرنى سويله بورو معنا سزاقدر. فورقچ توشلر كورلسه اويانغاندىن صوك صول طرفينه اوچ مرتبه اوررگه (توكورگه) همده شونك شردن الله تعالى گه استعاذه قىلورغه (صغورغه) وايكنچى طرفغه قاراب نيانورغه نبوشلى. بو طوغر وده حديثلر ده اوشبو روشده تعليمات بيرله وشولاي ايتكانده توشلردن هيج ضرر بولمازلىقى بيان ايتولدر.

اصحاب كرامدىن ابو قتادة الانصارى: «يامان توشلر كوروم سببلى بيك

(۱) صحيح مسلم، ج ۲ ص ۲۰۲. احمد ابن حنبل مسندى، ج ۳ ص ۳۱۵. لفظلر «مسلم» نكى.

قورقادرايدم. رسول الله حضرت تندن ايشتكانم صوگنده قورقنچلی توشلارگه هيچ التفات اوتمی باشلادم. اويانووم برله اوچ مرتبه اورمده شرنندن صغنام و ايكنچی ياغمه قاراب بانام، كشي گه سويلهب يورميم وشول توشلاردن بر ضررده كورميم» ديب سويلهوي مرويدر (۱).

رسول الله خطبه سويلهب طورغان وقتنده بر عرب كيلوب: «يا رسول الله! توشمده باشمى كيمسوب توشوردبلر، باشم آرتندن باروب طوتوب آلمده اورنبنه قويدم» ديگان ايدى (۲). بو اورنده يازلغان حديثنى رسول الله شول عرب گه جواب ايتوب سويلهوى و آندى نرسه لر درست توش جملهنندن توگل بلهكه شيطانك صاناشدروندن ايكانلگنى بيان ايتدى.

توشلرنك راستلرى ده بولا ليكن هر توش توگل بلهكه بعض بر كشيپلرنك بعض بر توشلرى گندهر. مونلر حديثلرده «الرؤيا الصادقة» (درست نوش) ديب يورتوله لر. رسول الله حضرتلرى بر حديثه: «رؤيا المؤمن جزء من ستة واربعين جزء من النبوة» (۳) ديهش و موندن مرادى ده طبعى «درست توش» دره. درست توشنك پيغمبر ليكنن فرق آلتى كيساكنن بر كيساك بولووينى بعض عالمر اوشبو روشده نصوير فيلرلر: «رسول الله نك پيغمبرك مدنى يكرمى اوچ يل بولوب اولنگى التى آبي بارى توش كورودن گنه عبارت ايدى. موگا كوره بكرمى اوچ يلنك فرق آلتنچى كيسه گى آلتى آي بولادر (۴).

فن اهليتك سوزينه كوره «توش»، قوه حافظه و قوه واهمه ده بولغان نرسه لرنك يوقو (محسوسات خارجه نك شغلستر طورغان) وقتنده مجسم حقيقت صورتنده كورلورندن عبارتدر. هر كمشينك توشى اوزينه موافق روشده كورلووى ده «توش» نك قوه حافظه و قوه واهمه اثرلرينك دماغ حضورنك تجسم ايتولوب كورلورينه دليلدر. مثلا اورام سبروچى آدمنك اوز عهرنده الوغ بر سياسى آدم ياكه مشهور آدواقات و دوقتور بولوب فونفراسده چيت حكومتلرنك وكيللى برله مناظره فيلشقانينى، الوغ محكمه حضورنده بر عيبل كشيبنى حمايت ايتووينى و ياكه بر خسته گه دوا بيروب شغللنووينى اوشنداق

(۱) صحيح مسلم. ج ۲ ص ۱۹۹.

(۲) سنن ابن ماجه ج ۲ ص ۲۳۵. اوشبو حديثنك بعض راويلرى: «فضحك النبي عليه السلام» ديگان جملهنى روايت ايتلر. صحيح مسلم. ج ۲ ص ۲۰۰.

(۳) صحيح مسلم. ج ۲ ص ۲۰۰.

(۴) صحيح مسلم گه نووى شرحى ج ۱۱ ص ۳۵ مگرده بو سوزگه كوب عالمر رضا توگلر.

مشهور سیاسی آدمده اورامده اوزينڭ كومر صائوب يورگانينى نوشنده كورگانى بولماز. بولاش متصورده نوگل چونكه بو كشيپلرنڭ فوه حافظه ونوه واهمه لرينه موندى نرسه لرنڭ كورگانى يوق، كرمگان نرسه نڭ ايسه تجسم قبلووى البته صورت طونماز.

شونڭ برله برابر كوڭللى صافى، معدللى سلامت، اوهام وخیالاندن فارغ بولغان بعض آدملرنڭ بعض نوشلرى درست بولووى ممكن ايكانلىكن فن اهللى انكار ايتمىلر و: «مونڭ سببى ياخشى آڭلاشلوب بتماسده واقعهده بولاش بار» ديلر.

هر كيمنڭ توشى ده پيغمبرلىكن جزء بولوب بتماز وهر كمنڭ كورگانى ده «درست نوش» جمله سينه كروب يتماز، راست نوشلر برله شيطان ساتاشدرونى آپروده ييكل بولماز. شونڭ ايچون نوشلرگه آرنق اهميت بيرمازگه، سويلوب يوروب وقت ضايع ايتمازگه نيوشلى. راحتلڭ جان طنچلى شونده در. ابوالعلاء المعرى اوز نوشلرى حقده:

الى الله اشكو اننى كل ليلة
 اذا نمت لم اعدم طوارق اوهامى
 فان كان شرا فهو لائد واقع
 وان كان خيرا فهو اضغاث احلام

دېمىلر. بو طوغروده معرى دعواسينه فوشلوچىلر كوپ بولسه كيرك.

(۳۴) إِذَا وَسَّدَ الْأَمْرَ إِلَىٰ غَيْرِ أَهْلِهِ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ (۱).

ترجمهسى: «بو ملتنڭ اشلرى اهل توگل كشيپلر فوللرينه نابشرلسه، شول ملتنڭ قيامتىنى كوتوب تور!».

شرح بازوچى عالملىر، حديثگه: «مسلمانلرنڭ خلافت، فاضلىق، مفتىلك، امام ومدرساك كيك دىنى وظيفه لرى اهلينىز كشيپلر فوللرينه قالسه قيامت كوئىنى كوتوب تورگن، چونكه اهل توگل كشيپلرنى اش باشينه مندر و، امانتگه خيانت بولو اوستينه عقلسزلىق وحميتسزلك علامتىر» دىب معنا بيرلر.

«ساعة» سوزندن بتون دنيا هلاك بولا طورغان مشهور «قيامت» كوئىنى اراده قبلورغه ممكن بولغان كيك شول ملت باشينه كيلهچك فلاكت وانقراضنى غنه

اراده قیلورغده ممکن . بر ملتنگ دینی اشاری اهلیتستز آدملر قوللرینه توشو برله «قیامت» قائم بولماسهده شول ملتنگ منقرض بولاچقی و حیات کتابی نور و اوب تاریخ ارخیو اسینه سالناچقی معلوم . بو حال ، شول ملتنگ اوزی ایچون ساعه و «قیامت» در . «اذا وسد الامر الی غیر اهل فانظر الساعه» نیندی فسقه و شوننگ برله بر ابر امتلرنگ اجتماعی و عمرانی حاللر نده فطعی قاعده بولغان بر سوز! . اگرده مونتسکیوشوشندی بر سوز سویله گان بولسه ایدی فرنگلر مونی آلتون لوجهلرگه بازوب قویارلر ایدی . (۱۹۸ حدیث) .

(۳۵) اِزْهَدْ فِي الدُّنْيَا يُجِبْكَ اللهُ وَآزْهَدْ فِيْمَا آيْتَى النَّاسِ يُجْجِبُوكَ (۱).

ترجمه سی : «دنیاده قومسز بولما ، سینی الله تعالی یارانور ، کشیلر قول لر نده بولغان نرسه لر نی طمع ایتمه ، سینی خلق یارانور» .
رسول الله حضرتلری اوشبو سوزنی : «دلنی علی عمل اذا انا عملته اجبنی الله و اجبنی الناس» (میگا الله تعالی ده ، آدملر ده سو یهرلك بولغان بر عمل روشینی اوگرت!) دیگان بر آدم گه فارشو سویله گان ایدی . «زاهد بولو» نی «فقیر» بولو دیب آکلارغه یاراماغان کبک بای بولونی ده « قومسزانی » دیب آکلارغه نیوشلی توگل . بایلق برله قومسز بولماولق بعض بر کشیلر ده جیو- لورغه ممکن بولغان کبک قومسزلق برله فقیرلیکننگ ده بر کشیده نابلوی ممکن . سلیمان پیغمبر بای بولا طوروب قومسز و قول کوچی برله دنیا کیچره در ایدی . ذاتی سو یولمگان و الله تعالی ننگ امر لرینی یرینه کیتورودن مانع بولماغان مدننگ بایلق ، زاهدلك (قومسز بولماو) غه منافی توگل . اوشنداق «زاهد» بولو ، غارغه کروب یاگه دنبادن عزلت ایتوب ، قکیه لره عبادت قیلوب یاتو دیگان سوزده توگل . سلف عصر ند ، مسلمانلر و عموما صحابه لر نکیه لره ، بوچماق و مغاره - لره عبادت قیلوب یاتما دیلر « اصحاب صفه » باری اوزلرینگ اورنلری و عائله- لری بولماغان سببندن گنه مسجدده طور دیلر . لیکن اول وقتده غی مسجد بو کونگی مسجدر کبک اولاق نوکل بلکه اجتماعی اشلر مشورت اپنوله چک عهومی بر اورن ایدی . شول اصحاب صفه ، رسول الله برله سفر لرگه یوریلر و رسول الله هم صحابه لر بارغان اورنلرغه برلیکنده بارالر ، باشقه لردن آرتق نماز او قو و روزه طوتو برله معروف بولمیلر ایدی . اما عائله لری و اویلری

بولغان صحابه‌لر بعضيلرى باز ارلرده كسب اينتلر و بعضيلرى باقچه‌لرده يمشن اوسدروب شغللنلر ايدى (۱). بزنك حاضرگى كونك بر اول كشيلى بازارغه باروب كسب اينتوى، قرغه باروب ايگون اشسله ووى فېيلندن صحابه‌لرده كسب اينتلر واش اشليلر وشونك برله بولسكده زاهدلردن ايديلر. چونكه دنياغه حريص وفومسز توغللر ايدى..

حديث شريفى، بنده لرنك محبتلرينى آرزو فيلو مدموم توگل ايكانلگىنى آكلانلر. اوز قوللرنده بولغان نرسه لرنى كوبسنگان كشيلىرگه خلقلرنك محبت ايتولرى طبعى اشدر.
امام شافعى :

و من يأمن الدنيا فاني طمعتها
وسيق الدنيا عندها و غناؤها
وما هي الا حيفة مستحيلة
عليها كلاب مهن اجتنابها
فان تجتنبها كنت سلما لا هلاها
وان تجتد بها نارعتك كلابها.

(۳۶) اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ مِنْ طَمَعٍ يَهْدِي إِلَى طَبَعٍ وَمِنْ طَمَعٍ يَهْدِي إِلَى غَيْرِ طَبَعٍ وَمَنْ طَمَعٍ حَيْثُ لَا مَطْمَعٌ (۲).

ترجمه‌سى: « آدملرنى رذالت و ذنابت‌گه طوناشدره طورغان «طمع» دن الله تعالى‌گه صفنوگز!، اورنى بولماغان طمع‌غه طوناشدره تورغان «طمع» دن الله تعالى‌گه صفنوگز!..، طمع اورنى بولماغان اورنده «طمع» فيلودن الله تعالى‌گه صفنوگز!..»
الوغ ذاتلر «خرص» نى ذلت و «طمع» نى فقيرلك و هر ابكيسينى ده اخلافسزلقنك اناسى ديب آتامشدر. خلقلردن موگسز بولوب ياشاو، نى قدر گوزل بر حال بولسه «طمع» شول درجه مدموم بر خلقلردن. عرب شاعرى:

(۱) صحيح بخارى، ج ۱ ص ۳۷-۳۸.

(۲) احمد ابن حنبل مسندى، ج ۵ ص ۲۳۲. عاصم افندى «طبيع» سوزينى «نبح» وزنده و «نبح» سوزينى «طبيع» وزنده اوقورغه اوگرتهدر. بزده بيك كوب مؤلفونك كتابلارنى آكلار ايچون اوزلرينى كوروب صورارغه حاجت توشكانلگى معلوم. «طبيع»، بانك سكونى برله بولسه مور سالو معناسنده فتح برله بولسه دناكت معناسندهر.

« لا خير في طمع يدي الى طمع - وعفة من قوام العيش تكفيني » ديب طمەدىن نەرت ايتەدر (۱).

طمەدىن صافلانۇ و بالالارنى صافلاو ھەر بىر مسلمان و ھەر بىر عائىلە باشلىقى ايچون لازم بولسە علم اھلى ايچون الزمدر. فقط صدقە بىرو اصولارى بوزولغان و تېوشلى بولغان تىرىيىنىدىن بىر چىت گە چىققاندىن سوڭ اسلام دىياسى « طمع » خستەلگى بىرلە مېتلا بولدى و يوز كىشىدىن طوقسان طوغزى بىر كىشى اوستىنە صالئوب شونڭ ماڭلاي تېرلارى بىرلە ياشاۋ يولىنە كردى.

مەلىكەتمز دە ملا و مؤذنلر عائىلەلرى ايچىندە اوسكان ياشلر گە معلوم بولغان غە كورە مونلر نڭ بتون مەيشتلرى « طمع » و نىچوك بولسەدە « آلو » اصولىنە قورولغاندىر. مونلر مدرسەدە و قتلر ندىن باشلاب « طمع » نى عادت ايتەلر و دىياغە چىقوب منشور آلدقار ندىن سوڭ بتون دىيالرىنى شول نىگىز اوزرىنە قورەلر. عائىلە ايچىندە و يا كە صىنقىشلر چىولغان مەجلىسلر دەدە بتون مسئل، فدبە و عشر، قىربان و فطر، گور صدقەسى و قرآن چىقو، آش غە بارو و كوبىمى آزىمى كېسە گە سالودن ھەدە اولسەدە طوسەدە، آيرلشسەلر و نىكاح قىلىشسەلر دە آلا آلغان قدر آلودن عبارت بولادىر. بو اشلر شول قدر طبيعى عادت بولوب كېتىكاندىر كە مونڭ عىب ايكانلىگى و رسول الله نصىحتلرى بىرلە توفىق قىلو مەمكىن توڭلاگى حتى خاطرلر گەدە كېلەي، ياش بالالار حضور ندىە حتى چىت كىشىلر آلدندەدە ھىچ پروا بىسز سويلەنە، قىباحت اش ايكانلىگى سىزلەيدىر. و عظلردن اصل مقصود كوبىمى آزىمى آلو، شىرىعت حكملرى سويلەنودن مطلوب دە اھالىنىڭ ماللىرىنى چىو بولادىر.

اوشبونڭ ايچون « علما » دىب يورتولە طورغان صىنقىلر نڭ خلقەز قاشىندە حىرمتلرى يوق، اولچاۋلرى بىك توبان، آز بولسەدە آرادە اخلاص سوزلى، نفسلرى كرېم و اوزلرى عفىف آدملر باردر لىكن عوام مونلر نڭ ھەر بىرىنى بىر اولچاۋ گە سالغانلقلر ندىن امتىيازلىرى بولمى. دردمند:

اگر يوز ناپسند اش قىلسە درويش

يوز ايبدەشنىڭ بىرى بىر آلمى تلگە

وگر بىر ناپسند اش قىلسە سلطان

آنڭ داشقى اوچادر ايلدىن ايل گە

(۱) عفا عىنىڭ ضمى بىرلە ايمكاندىن سوڭ بىلىكدە قالغان سوت. ايمكاندىن قالغان سوت بىرلە قناعت ايتو، آزغە قناعت قىلودن عبارت.

بو اشلارنىڭ چارەسى كورلىد اسلام عالملىرىنىڭ اوايىقى نىفوزلىرى و بورونىقى
زمانلارداغى حرملىرىنى قايتارار ايچون طربشو لازم ايدى، فرض ايدى لىكن
وقت بتمبىي باكه زمان مساعده فيلمبىي هيچ بر چاره كورلمى، اشلر هېميشه اوز
يولنده كىتوب طورادر.

مخلة حضورنده بولغان ملا و مؤذنلر، فراش و خاقه ارگه خدمتلىرى
بىرايونده وظيفه (اجرە) تعيين ايتلسون، وصيت، وقف عمومى صدققلر مجلس
مقولىلىرى خزينه سېنه چىولسون، كسبىدن اشىدن عاجزلار، تربيه چىسىز قالغان يتىملىر
مقولىلىرى خزينه سىندن آسرالسون، نىزارى سلامت بولغان سورى فورتلرغە اش
تابوب بېرىلسون دە آنلر، الله بندەلر يىنه يوك بولماسونلر و اوز كونلىرىنى اوزلىرى
كورسونلر، يوق اورنغە چالما كىيوب بىت سىباپ، عبدالله و عىبىدالله لرنى يومالاب
يورماسونلر، اولىكلر اوستىنك، آفچە بىرايونده (گرچه عقد و سويلاشوب بولماسەده)
قرآن چىقولارده قوبىلسون ايدى. آندى روشده قرآن ختم ايتونىڭ اصلى شرىعتك
يوق، رسول الله و صحابەلر نىن هم مروى توگل. اول اشده فائده توگل آخىرتىده
ضررى كوب بولور. قرآن چىقوبده شوندىن صوڭ آفچە آلوچىلرغە: يا ايها
الذىن آمنوا لا تأكلوا اموالكم بىنكم بالباطل الا ان تكون تجارة عن نراض
منكم» (نساء ۳۳) قول شرىفى مصداق بولسە كىرەك. شوشى حالتى بله طوروب
عوامدىن باشروچىلر و هېميشه اوشبو يول بىرله كسب ايتوچىلر: «ولا تلبسوا الحق
بالباطل و نكتموا الحق و انتم تعلمون» (بقرە ۳۹) تھىدىدى آستىنە كرمى قالولرى
بىك شېهەلى.

هر حالده «طمع» بىرله مېتلا بولغان «عالم» نىڭ خلقى آراسىنדה حرمى بولما-
غانلىقى و بو بوزوق خلقى حتى الك غىبى آدملىرگەده آشكار كورلوب طورلوى
سېبىلى طمعلى كىشىدىن نفرت قىلوارى معلوم.

«مطمع» دىب سەئى و كسب يا كه نيچوك بولسەده بىر مشروع و معقول سېبىگە
ايتولنە. شونىڭ ايچون هيچ بر سېبىنە كرشى و معقول بىر باعت كورلوى طوروب
الله تعالى دن اون مك صوم آفچە بىرووى حقتىده مسجد پوچەاغىنە دعا قىلوب
اوطورو «مطمع» بولمىدىر. اوشىداق طبىبىلر طرفىدىن كورساتلىگان فاعىلەلرنى
رعابت ايتىمى و آنلر نىڭ نصىحتلىرىنى طونمى، ضررلردن صافلانمى طوروب،
خستەلىكن سىلامتەلەنوى امىد ايتودە «مطمع» بولمى طوروب «مطمع»
بولادر.

(۳۷) اسْتَقَمَّتْ نَفْسَكَ الْمِرُّ مَا ظَمَانَ إِلَيْهِ الْقَلْبُ وَاطْمَأْنَنْتَ إِلَيْهِ النَّفْسُ وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي الْقَلْبِ وَتَرَدَّدَ فِي الصَّدْرِ وَإِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ (۱).

ترجمه‌سی: «نفسکدن فتویٰ صورا. ابنز گولک شول نر سه در که قلب هم نفس آکا قرار لانور، گناه شولدر که قلب قرار لانماز وجدان عذاب لانور، کشیلر فتوا بیور سه لرده سین اوز نفسکندن ده فتویٰ صورا...».

«کشیلردن صورا، اوز بلسگانکنی اشله!» مضموننده بر مقال بار. حدیث شریفی معناسی ده شوکا یاقین بولوب کشیلردن صوراغانندن صوگ اوزی فکر لهب فارارغده بیوره در. بو سوز ایته هر کیم ایچون توگل بلسکه کوکللری صافی، عقللری کامل، یاغشی بر له یاماننی آیره بلورنک وهر اشنگ نتیجه سیننی آکلی آلورلق کشیلر که کوره بولور. شولای بولسه ده رسول الله حضرتلری اوشبو حکمتلی سوزی بر له معا که ایترار که، فکر ده مستقل بولورغه مشورت بیره، صارق قییلندن هر بر اشارت آرتندن چابوب یورو کبک اشلردن و جهود بر له تقلید ایتولردن منع ایته، عقلنی استعمال فیلو، فکرنی بورتوب بر له بیوره بصیرت و اعتبارلی بولوغه کوندره در.

شونک ایچون هر نر سه حقنده اوزار بابندن فتویٰ صوراغه، کیره ک دنیاوی و کیره ک اخروی ائش بولسون اهللرینه مشورت قیلورغه و شونک بر له اوزی ده معا که یورتوب و تیکشروب فارارغه تیوشلی. چونکه کشی اوز حالینی اوزی یاغشیراق بلووی، باشقه لرنک کوکللرینه کیلمنی طورغان نر سه لرنک کشینک اوزینه آلدن حس قیلنوووی نچر بهلر بر له معلومدر.

وابصه بن معبد اسملی صحابه ابنز گولک نیندی نر سه لرده و باوزلق نیندی نر سه لری ایکانلسکیننی صورا ار ایچون بارغان ایدی. شول وقتده رسول الله آکا اوشبو جوابنی بیردی.

(۳۸) أَشْكُرُ النَّاسَ لِلَّهِ أَشْكُرُهُمْ لِلنَّاسِ (۲).

ترجمه‌سی: «الله تعالیٰ حضرتینه اک کوب شکر ایتوچی کشی، آدملر که شکر ایتوچی کشیلر».

(۱) احمد ابن حنبل مستدی. ج ۴ ص ۲۲۸.

(۲) احمد ابن حنبل مستدی. ج ۵ ص ۲۱۲.

شكر، «اللهه شكر» دېب قورى سوزلر تکرارلاب يورودن عبارت نوگل.
 منفکر عالملر سوزلرينه كوره شكر: ۱) نعمتنى بيروچى كيم بولسه شول نعمتنى
 بيروچيدن حاصل بولغانلقنى بلو. ۲) همده آنك بيرووى ايچون كوگلدن شادلانو.
 ۳) وشول نعمتنى تېوشلى بولغان اورننك استعمال قىلو (اوچ نرسه) دن عبارتدر.
 الله تعالى كه شكر ايتو همده حقيقى شكر اوشبودر: اما بندهلر كه فارسى بولغان
 شكر، آنلر نك ايزگولك قىلولرينى بلو وشوگما فارسى ثنا قىلو و حرمت كور-
 سانودن عبارت .

نعمت برابرينه شكر ايتو، ياخشى اشاركه فارسى مكافات قىلو، «اخلاقى»
 اشلردن بولغان قدر اجتماعى و عمرانى اشلردن بولوب مونلرنى تېوشلى اورن-
 لرنده قىلمى قالدرو زور فسادلرغه سبب بولادر. شكر و مكافات، نعمتنك
 دوامينه سبب بولسه آنى قويو والتفانسز قالدرو، شول نعمتنك كيسلووينه سبب
 ايكانلىكى معلوم .

بندهلر طرفندن ايتولسگان خصوصى و عمومى ايزگولسكلر، نعمتلر كه
 فارسى كفران قىلو شوشندى ايزگولسكلر و نعمتلر نك توقتالولرينه باعث بولغا-
 نلقدن انسانلر همده ملت ايچون جنائيت سانلادر. قدرى بلنمگان، بياسسى
 تقدير ايتولمه گاننى كورگانلرنندن صولك، خلقلر شوندى ايزگولسكلر و خدمت
 لردن صونالر، توقتالالر، بوده معلوم. مگرده دنياده نعمتلرى برابرينه هيچ
 بر مكافات لميد ايتمى، خدمت قدرينى بلوب بلمولورينى التفاتغه آلمى طورغان
 كشييلرده بولورغه ممكن. موندى كشييلر بلكه بو كونلرده حتى اوز آرامزدهده
 بارلردر. لىكن بو روشدهكى آدملر بيك آز بولغانلقلرنندن آنلرغه قاراب
 حكم يورتو ممكن بولماز.

اوشبو حكمت ايچون بولسه كبرهك، رسول اكرم حضرتلارى بندهلر
 طرفندن بولغان نعمتلر، منفعت و خدمتلر برابرينهده شكر قىلورغه قوشا وشول
 شكرلر حقيقت حالده الله تعالى نك اوزينه شكر قىلو بولغانلقينى اوشبو حديث
 شريفده بيان ايتهدر.

شيخ عبدالقاهر الجرجانى ذكر ايتو طورغان بر حكاييت، بيك لطيف بولغا-
 نلقدن اوشبو حديث مناسبتى برله بو اورنده بيان ايتولهدر. واقعه اوشبو:
 بر مجلسده رسول الله حضرتلرى حسانغه جاهليت شعرلرى اوقورغه
 قوشقان ايدى. حسان رضى الله عنه، اعشى طرفندن علقمه بن علائنه ذم

ایتلوب سویلەنگان ھجو قىصدەسىنى اوقودى . رسول الله ممنون بولماغان بولسه كيرهك «اى حسان! موندن صوڭ بو قىصدەنى مېنىم حضور مده اوقوما!» دېدى . ھجو بولو سېبىلى ياراتماوينە ھەل قىلوب ھسان : «يا رسول الله ! علقمە ، قىصر يانندە طوروچى بر مشر كدر ، آنڭ ھجو قىلنوندە نى ضرر بار؟» دېب سؤال قىلماچ رسول الله : قىصر ، مېنىم ھقەدە صوراشقان وفتنك ابوسفیان مېنى يامانلار - غە طرشقانى ھالده علقمە ايسە درست وياخشى تعريف ايتكان ، علقمەنڭ شول ايزگولگىنە مكافات نيموشلى . « اشكر الناس للناس اشكرهم لله تعالى » دېب جواب بېردى (۱) .

(۳۹) اَصْرِمِ الْاَحْمَقِ .

ترجمە : « اھمق كىشى بىرلە مناسېت ياصامە ، مناسېتنڭ بولسا اوزل ، كىسل ! .. » .
 ھدېث شريف ، اھمق بىرلە دوست بولو ، مناسېت ياصاو و ھەم ھەل قىلنوندن منع ايتنەدر . « اھمقلىق » ، دواسى تابلەى طورغان خستەلىكلەردن اېكانلىگى ھەلوم - ھەرب شاعرى موزڭ ھقندە :

لكل داۋ دواۋ بىستېب ھە

الا ھماقە اعيت من يداوېھا

دېب زارلابادر .

« اھمق دوستغە كورە عقللى دشمن ياخشىراق » دېگان سوز ، بىك كوپ تجربەلەر صوڭندە ايتولگان سوزدر . « اھمق بىرلە مناسېت كىسب ايتنودن صافلان ، اھمق كىشى فائىدە ايتو قصدى بىرلە ضرر كېترووى مەكەن دېگان » سوز ھضرت ھەردن مرويدەر . ايندى رسول الله اھمق بىرلە دوست بولو وقاتناشودن منع ايتنە طورغان بولسە شول بېتەر ، باشقە دىلېلەرگە احتىياج بولماز . « اذا جاء نھر الله بطل نھر مەقل » .

امام شافعى ھضرتلەردىن « لابد لافقىھ من سفىھ بناضل عنھ وىھامى علېھ »

(۱) دلائل الاعجاز ص ۱۶ . بو علقمە بن علائھ ، مشھور آدمەردن بولوب رسول الله زمانندە مەسلەن بولغان اېدى . نېندى سېبىلەرگە كورەدر صوڭندىن ارتداد قىلوب شامغە كېتدى . رسول الله ھقندە قىصرغە ياخشى سوز سويلتتووى شول وقتندە بولدى . رسول الله دن صوڭ كېرو اسلامغە نايىتدى . اسلام حافظلىرى اوزىنى اصحاب جەلەسندە ذكر قىلەر . ماھراسى بىك كوپ بولوب « اغانى » نڭ تورلى اورنلارندە ذكر قىلنەدر .

(يېل ياغور تېدرتەز ايچون فقبە آدملىرىڭ سقبە (امىق) كىشىلىرى بولو ضرور» دېگان سوز مروى بولسە آنڭ مرادى امىق بىرلە دوست بولو ومناسبت پېدا قىلو توڭل بىلكە تېگىزلىرى ايچون اوستال آياغى آستېنە قىسىرلە طورغان يوموچقا بىرلە فائىدەلە نوقىيلىدىن گنە وقتلى فائىدەلە نودر. يونسە امىقنى فائىدە كوتو، آيازىن ياغور كوتو قىيلىدىن مەناسزاش بولور. خوا جەسى حقندە آيونڭ خىمى نېچوك بولغان بولسە اوزىنىڭ دوستى حقندە امىقنىڭ خىمى دە شوندىن فرقتى بولماز. الوغ ذاتلردن بىرى: «دوا قىلووم سېيلى كوزىزلىرى كوزلى بولدىلار، آلا تىلىلار سىلامتىك نابدىلار اما امىق غە ھېچ بىر دوام كىلشمايدى، سىلامتىك نابدى اولىكى حالندە قالىدى» دېب سويلە گانلىكى رىوايت ايتولەدر.

بىر كىشىنىڭ عقللى با كە امىق بولووينى بىلور ايچون آڭا مەال نرسەلەر سويلەب قارارغە كىرەك. شونلرغە اشانوب طورسە اوز كوڭلى بىرلە مەكە يوروتە آلماسە اول كىشى «امىق» در. شاعر:

آدمىڭ امىقلىغىنە استمە غىر دىلىل

قىلسە تصدىق ھر ايشىكان سوزى اول بى قىل قال.

بو خىيىدە گى «امىق» دن مراد، امىق بولوب بارا تانغان كىشىلردىر. بونسە بعض بىر «امىق» ھر كىشىدە خىتى كە بىك عقللى آدملىرى دەدە بولورغە، مەمكىن آدم بالاسى ايچون امىق وسقبىلەر بىرلە توڭل بىلكە كوب نىجىر بە كورگان واوزون عمر سورگان قارتلار، مەلوماتلىرى كىڭ بولغان عالملار، ضرر وفائىدەلى نرسەلەرنى آبروب بلوچى خىكىملەر و ذھنلىرى اوتكون فكلرى اشلى طورغان يىشلىر بىرلە صىبىت ايتار گە ومەمكىن ندر شونلردىن استفادە قىلورغە تىوشلى «جالسوا الكبراء وسائلوا العلماء وخالطوا الحكماء» دېگان حكمتلى سوزنىڭ (۱) مضمونى دە اوشبودر.

﴿ ۴ ﴾ اَعْبُدِ اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكْ بِهِ شَيْئًا وَاَقِمِ الصَّلَاةَ الْمَكْتُوبَةَ وَاَدِّ الزَّكَاةَ الْمَفْرُوضَةَ وَحُجَّ وَاعْتَمِرْ وَصُمْ رَمَضَانَ وَاَنْظُرْ مَا تُحِبُّ لِلنَّاسِ اَنْ يَأْتُوهُ اِلَيْكَ فَاَفْعَلْهُ بِهِمْ وَتَسْكُرْهُ اَنْ يَأْتُوهُ اِلَيْكَ فَانْرَهُمْ مِنْهُ .

ترجمەسى «الله تەالى گە اخلاص بىرلە عبادت ايت، ذانندە وصفانندە شىرك

قاممە، فرض نماز لارنى وقتىندە اوتتۇرۇپ، فرض زىكۋىتىنى ئورنىنى ئايدىن، كوچىك يېتىمە فرض و نفل حجارى قىل، رمضان روزەسىنى تۇت، اوزگا خىلقارنىڭ نېندى معاملە قىلۇر بىنى يارانماسەك اوزكەم ائىلر حىقارنىدە شۇندى معاملە-دن صافلان! . «عبادت»، الله تعالىگە نىلال و خضوع قىلۇدن و «شرك» دە الله تعالىنىڭ ذاتىدە يا صىفاتىدە و مىلكىدە اور ناغى و نظىرى بار دىب بلۇدن عىبارىتىر .

بو حدىث شىرىفدە «ايمان» سوگىدە نماز، زىكات، حج، رمضان روزەسى كىك اسلام رىكلىرى؛ نفل حج مەدە مىلمانلر آراسىدە دستور العمل طونولووى مېلوب بولغان اخلاقى حقوقىن بعضىلىرى ذكر قىلنمىشدر .

نماز و زىكات، حج و روزە، اسلام دىندە الوغ و ثوابلى عىبادىلردن مەدە قرآن كرىم طرفىدىن فرمان ايتولگان عمللردن ايدى. لىكن نېندى حكىمىتىر، سوگى و قىلردە هر ىردە بولغان مىلمانلر آراسىدە بو عمللر حىقندە بالقولق و حرمتىنىڭ كوزلە باشلادى. بو البته ياخشى اش توگىل .

مؤمن بولو ورسول الله خىزىتىنىڭ يولىنى قبول ايتو، شول عىبادىلرنى التىزام قىلو وگوىا «مىن انلرنى ادا قىلورغە عهد ايتىم و شوشى عهدىمنى البته وفا قىلورمىن» دىب سوز بىرۇدن عىبارىتىر. شولاي بولغاچ، اوستگە آلفان نىسەنى ادا قىلو و سوزدە طورو تىوشلى. بو عىبادىلر خصوصا نماز اوقۇ بىك پىكىل نىسەلر بولغانلىقدىن وقتلرنىڭ ادا قىلنمى قالولرى صرف بالقولق و اعتبارسىزلىقدىر. درست، اصللرىنى انكار ايتىمگان مىندە مذكور عىبادىلرنى اوتتۇرۇپ، كوبرەك عالمىر فاشىدە اسلام دىندىن چىققان و مىلمانلر چەلسىدىن آىرلغان بولمىلر. شولاي بولسەدە الوغ گناھ قىلغان بولو و اوستگە بوچ اوپۇدن قورنولمىلر .

«آندە، بىك قورقنچلى بىلان بار» دىب خىبر بىرلىگان اورنغە كرو، شول سوزگە اشانما وچىلقدىن كىلسە اوشبو عىبادىلر حىقندە مىسالى ايتو و غىرىسىز كىچىك رۇدە يا شونلرنىڭ الله تعالى طرفىدىن بىورلغانلىقىرىنە اشانما وچىلقدىن و يا كە فارش وچىلقدىن كىلور. شوشى احتماللرنىڭ هر ايكىسىدە تىوشسىز اشىر. شونىڭ اىچون فرض نمازلىر و عوموما اسلام بىنالىرى سانالا طورغان عىبادت و عمللر حىقندە مىسالى ايتولماسون و اعتبارسىزلىق كورسە تىلماسون ايدى. خصوصا «نماز» ضائع بولو، اسلام دىنىنىڭ قدرى حرمتى بتونىڭ كى كوچلى بر علامىتىر .

نماز اوڧوچىلىق عادت بولوب فالسون و طبيعت حكيمينه كرسون ايچون باش وقتدن موڭا اوڭره نو و دايمچىلىق قىلو لازم. صبى وقتده اوڭره نىلگان عادتلىر، آدم بالالار نده آخىر عمر لىرىنه قدر تاشلانمى بارغانلىقىرى معلوم. اوشبو حكمت ايچون بولسه كىرەك، روسلر عبادت قىلور ايچون چىركاۋگە بارغان وقتلار نده باش و صبى بالالرىنى اوزلىرى بىرلە بىرگە ايبەرتوب بارالر و دىن رىسەلىرىنى قىلو حقنەدە عادتلىنەرلر.

امام احمد، سېرە بن مەبەدەن: «اذا بلغ العلام سبع سنين امر بالصلاة فاذا بلغ عشر ا ضرب عليها» حديثى رىوايت ايتەدر (۱). مەزمونى: «بىدى باشلىرىنه يېتىكانلردىن سوڭ صبى بالالار (ايرلر و قىزلر) نماز بىرلە بىورلورلر، اون باشلىرىنه يېتىكانلردىن سوڭ اوڧوماسەلر صوغو بىرلە تەزىر بىرو درست بولور» دېمەكدر.

كېچكەنە اوپلار دە و بوزوق هولار دە آچلى طوقلى طوروچى شاڭردلر نماز اوڧىلر، زەھىر بىر كېك صوغۇلار دە بىراق بىرلار دەگى بىلغەلرغە باروب طهارت آلوب قايتالار، تاش يايواسەدە نمازلرىنى وقتلار ندىن قالدىرىملر ايدى. حاضرندە ياخشى هولالى بنالار دە اوڧوچى، اوست باشلىرى ياخشى، طهارت اورنلرى جلى بولغان شاڭردلر، بو نماز طوغر و عىندە مساهل قىلورلى حقنەدە معذور بولمازلر. دىياۋى علملر ايچون تاسىس ايتولانگان اورتا مەكتىلار دەگى بالالارغە روسلر، «دىن» درسلىرى اوڧوتىرەرلر و شول درسلردىن امتىعان قىلارلر، امتىعانلىرى ياخشى بولماسە صىنڧلار نده قالالار، هر آتەدە و دىنى بايراملار دە جماعت بولوب عبادت قىلارلر. حال شولاي بولغاندە بىزنىڭ دىنى مەكتىلار مزەدە اسلام قاعدەلىرىنە التفات ايتماو و بنىاي اسلامدىن بولغان عمللرىنى ادا قىلماوغە نىندى مەنابىررگە كىرەك؟ بو، خىرلى فال توڭل. حرمتلو معلمە و معلملر، موبى و مؤدبىر بو حوقق فكر يورنسونلر، ملت بالالرىنىڭ اوز دىنلارنى مەختىسزلك كورسانولرى حقنەدە بىرر تورلى چارە تابسونلر ايدى. بورونقى خىلڧەلرنىڭ بېشى آتتى يىللر طرشوب دە بىلدەرە آلدى طورغان نرسەلىرىنى بىر قىشە بىلدررگە موڧنى بولا طورغان معلم و معلملر ايچون بو اش چىتون بولماسە كىرەك. دىنلارنى مەختىلى و دىنى وظيفەلىرىنى ادا قىلورچى بالالار، اوزلىرى عائىلە صاحىبلىرى بولغانلردىن و بالا چاغانلر بىلە قىلورغە كىرەكلىك ندىن سوڭ شوشى معلملرگە رحمتلر اوڧورلر، اىزگولكلرىنى اونونمازلر

و هر وقت خیر دعا برله ذکر قیلوب طور لر، باخشی اسملرینی مثال اینوب سویلر لر.

دنیا عمری نی قدر اوزون بولسه ده آخرنده «اولم» بار، اولم سوکنده بیک مهابت بر کونده حساب و جزا بولاچق، شول کونده بیک کوب بوزلر آغار اچق و بیک کوب بوزلر قار الاچق. حیات تامری کیسلمه زدن و صولش لر اوزلوب فرصت لر اوتماز دن مقدم، شول کون ایچون حاضر له نو، سفر یاراغینی کورو لازمدر. الله تعالی جمله مزگه انصاف بیرسون، کوکل کوزلر مزی نوزوک قیلسون!..

(۴۱) اِعْزَلِ الْاَدَى عَن طَرِيقِ الْمُسْلِمِينَ (۱)

ترجمه سی: «مسلمانلر یوری طورغان بولده، اوکفایسز لاپ طورا طورغان نرسه لر بولسه شونلر نی چیت که آل، یبار، بتر!..».

ابو برزّه الاسملی صحابه، رسول الله حضورینه کیلوب، یا رسول الله! میگا اوزم فائده له نورلک بر عمل اوگرت! «دیب اوتنووینه فارشو رسول الله حضرتلری اوشبو حدیث شریفنی سویله گان ایدی (۲).

بو زمانده برر دین عالمندن: «میگا بر عمل اوگره نسه نه!» دیب صور اوچی بولسه، «فلان قدر نفل نماز اوفو!، فلان قدر تسبیح ورد قیل!» دیب اوگره نه چگنک شهه یوق.

یوللر نی آرچو و خلق لر غه اوکفایلی قیلونک فضلتنلی و ثوابلی اش بولووی حقتده رسول الله نك موندن باشقه حدیثلری ده کوب. موگا کوره تاش یوللر، تیمر یوللر، صالو، پویز دلر و پارا خودلر یورتو، کوپر لر اشلو، اسلام دینینه کوره اک ثوابلی و اک فضلتنلی عملر دنر.

اجتماعی و عمرانی اشلر ده شوشندی نصیحتلر سویله وچی، خلق لر غه خدمت اینونی آخرت عملر نندن صاناوچی بر پیغمبر نك امتی، دنیاغه چیققان و چیقووی احتمال طونواغان هنر لر نك آنالری بولور غه و عهومی فائده لاری کور له چک اشلر، مونلر نك خدمت لری و قانتشاری برله میدان غه کیلور گه نبوشلی ایدی. لکن... بو «لکن» سوکنده یازلووی لازم بولغان نرسه بیک کوکلسز و بیک حسرت لیدر.

(۱) صحیح مسلم، ج ۲ ص ۲۹۲. احمد ابن حنبل مستندی، ج ۴ ص ۴۲۰.

(۲) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۲۰۵.

درست اولگى مسلمانلار رسول الله نىڭ دىنى واخروى اشلار حقتىغا نصيحتلار يىنى زور بىر غنيمت ايتوب طونولرى قىلىندىن اجتماعى و عمرانى اشلار دەه آنىڭ طرفىدىن سز لوب قالدىرلغان سزنى بوينچە بور دىلار و ملتىنى بىك فائىدەلى يولغە توشوروب يىبار دىلار. قوبولار قازىتو، مکه بىرلە مدينە آراسىندە باخشى يول آچو، آقچە صوغو و شەرلار سالو بىك اشلار اوشبو جملە دىندىر.

اوشبو «اعزل الاذى . . .» كىك حدىتلارنىڭ عبارتلارنىدىن، اشارتلارنىدىن آكلاپ بولسە كىرەك حضرت عمر «كوفە» شەرنى بنا قىلغان وقتدە «اويلار ابىكى قاندىن بىوك بولماسون، زور اوراملار اون اوچ آرشىندىن وتقر قار بىدى آرشىندىن كىم قالماسون، مسجد آلدىندە آلتەش آرشىن قدر ميدان (بوش اورن) بولسون!..» كىك فرمانلار بىرگان وشول فرمانلار، بىرلەرنە كىتورلىگان ابىدى.

سلفلردىن باشلانغان اوشبو عمرانى اشلار، خىلقلار طرفىدىن دوام ايتدىررگە، تىكامل و ترقى قىلىدىررغە، بتون دىنانىڭ كوزى توشەرك و اورنەك ايتىلوب طونولورلىق بىر حالگە يىتىدىررگە تىوشىلى ابىدى. لىكن خىلقلار، سلفلار بوللارنىدىن پورمادىلار، تىكامل و ترقى قىلىدىر بىر طرفدە طورسون اولىگى حالىدە كىنەدە دوام ايتدىرە آلمادىلار. اسلام دىنپاسىنە ھىندولارنىڭ رەبانلىقلارى و ايرانلارنىڭ استىبادلارى كرو بىرلە شوشى اشلارگە بىرىدىلار. عوام خلىق، درویش و صاولقى صغر بولدى، اويار بولغان خواص ايسە روحانى رىئىس صفتى بىرلە مونلارنى ايموب يازدىلار. اوشبو جەھىدىندە اسلام دىنپاسى خرابلىق و بايغوش اوياسى بولوب قالىدى. انا لله وانا اليه راجعون.

(۴۲) اَعْظَمَ النِّسَاءِ بَرَكَةً اَيْسَرُهَا مَوْنَةٌ (۱).

ترجمەسى: «خاتونلارنىڭ فونلۇغىسى (بىر كىلىسى) اير اىچون بىكىل يوكلى (آز مىصرفلى و آز مىشقتىلى) بولغانىدىر.»

مەرلرى عاندىن طىش توگىل، طويللرى مىصرفسىز، كىوم سالوملارى گوزەل و نظىف بولووى بىرلە بىراىر نىكلىفسىز، آشاو اىچووارى معىتل، ايرلرى بىرلە تىركلىكلرى مىشقتىسىز بولغان خاتونلار اوشبو حدىث شىرىفىگە مىصدانلار و حقىقت حالدە اولزلىرى بىرلە ماقتانورغە درىست بولغان «ملت آنالرى» در.

معبیشت و دنیا کوتونڭ روحي « ندبیر » برله « اقتصاد » در. خاقون،
 فی قدر کمالات صاحبی بولسده بولسون ندبیرلی و اقتصادغه رعایت ایتولماسه
 عائله نڭ استقبالی « بلا » و « شقاوت » دن آمین بولماز. خانوننڭ زینت اسبابی
 کوبایو و آرتو نسبتنده حقیقی قیمتى کیمی و توشه در. شونڭ ایچون برتین گنه
 بولسده اورنیزغه طوتولمازغه تېوشلی. غائله، کیرهك فقیر و کیرهك بای بولسون،
 بو طوغرده آیرما یوق، باری بر حکمه در.

اولگی زمانلرده بایلیق برله ماقئانو عادتق شایع ایدی. شونڭ ایچون
 بایلر اوز بالالارینڭ « طوی » لرینی بیک شهب یاصیلر، خاتونلرینی زینتلرگه
 چومدروب یورونلر ایدی (بایلیق کورسه تهلر بولا). بو عادت، دنیا نڭ هر
 یرنده و هر قومنده بولوب طوی و ضیافتلر، کیوم سالوملر برله یاروشالر بر
 برندن اوزوشالر ایدی. اما بو کونلرده طوی و ضیافت، کیوم و بورت یر
 طوغروسنده آدملر آراسنده کوب آیرما قالمادی. بو کون کشی خدمتنده یورگان
 بر آدم مسقوادنمی و ارشادونمی قایدنلر مال آلر قایتاده زور کبیت آچوب
 بای بولوب اوطوره، اونار تابون کشی جیبوصیلی، علما مجلسی یاصاب دنیا نڭ
 آستینی اوست که کیتوره. طوی یاصاسه بانکیکلر روشنده قیلانا. بلکه پریکان چیک.
 لر نڭ خاتونلری، بایلرینڭ خاتونلرندن باخشیراق کیونلر پریکان چیکلر اوز-
 لری ده بایلرندن کیم قیلانمیلر. شونڭ ایچون طوی و ضیافت هم ده کیوم سالوم
 برله بایلیق کورساتو و یاشونڭ بو کونده کوب معناسی قالمادی. کوب معناسی
 قالمادی غنه توگل بلکه بتونلای معناسز بر نرسه بولوب قالدی. چونکه اول
 زمانده بو نرسه لر سببندن بایلیق کورساتوب خلقلر نڭ اناپتلرینی کسب ایتو
 وشونڭ سببندن زور اشلرگه کرشوب کیتو ممکن ایدی. اما حاضر نده امنیت
 کسب قیلور ایچون باشقه اصوللر (ویکسل هم بانقه اصوللری ده مونده داخل)
 چیقدی، آش، صو، کیوم سالوم برله بایلیق کورساتوگه حاجت بولمی باشلادی.
 اولگی وقتلرده عائله ار نڭ کوتار لولرینه، اش که کرولرینه سبب بولغان
 کینولر، صیلاولر ایدی بو کونده عائله لر نڭ فلاکتینه، پریشانلغینه سبب بولالر.
 موده گه اسیر بمرانگان خاتونلر ایلرینی اوتغه سالالر. عقلی خاتون بو اش که
 رضا بولماسه کیرهك.

بو زمان باشلری اوز طویلری ایچون اوزلری خواجه بولورغه اوزلری
 ندبیر یورتورگه تېوشلی. طوی سلطاوی برله جیلشوب، صیلاشا، آشی ایچمه

طورغان زمانلار ايندى آرئندە قالدى. اگرده قارتلار صىلاشاسىليرى، آشى
ايچەسىليرى كېلسە اوزلرى آراسئندە طوى يايصاصونلار، اما ياشلارنىڭ بختلرئىنە
ئىستىلرئىنە كرماسونلار وآنلارنىڭ اسملرئىنى، ئارىخى بىر كونلرئىنى سۇ استعمال
اينماسونلار. صىلارغە، اىچارگە وآشارغە باغشلائانغان آفچەلر ياشلارنىڭ اوز
كېرەكلرى، ساماور، آت وصىير، اوى وكلەت كېك اوز ضرورتلرى ايچون
صرف ايتلسون، اوز حىياتلرئىنە سرمايە يايصالسون.

ئىكئافلى طوبلرئى كوب كوردم اما ھەسئىنى اونوندم كوئىلمدە خاطرەلرى
قالمادى. بېك كوب زمانلار اونسەدە ئىكئىفسىز بىر طوى كورگانمىنى اونونئىم، كوز
آدمدە بىجىم بولوب طورادر.

روس يورطندە اچارە بىرلە طوروچى بىر طول خاتون اوزىنىڭ يتىم قزىنى
چىت شەردەگى الوغ بايلردن بىرىنە بىردى. مەجلىسدە مەفتى وفاضىلر مەلەنىڭ
آخوندى وياشلردن اىكى اوچ آدم حاضر بولوب بىتونسى آلتى بىدى آدمىن
عبارت ايدى. نىكاح مراسمى تمام بولغاندىن سوڭ چاي كىتور دېلر. اىر طرفئىكئى
وئىل، نېچە دانە در بوزاراك كاغىدلر چىقاروب: «حضرت بو آفچەنى نىكاحلە نوچىلر
ھىدەسى ايتوب فقير شاگردلرگە ياكە مدرسەنىڭ باشقە بىر ضرور اورنلرئىنە
طونارسىز» دىب آخوندىغە بىردىدە مەجلىس شونىڭ بىرلە تمام بولدى. بىر ئارالدىق
اما شوشى طوىنىڭ اثرى كوئىلمدە ھىمىشە بئى شول حالئىچە طورادر.

شرىعتدە مەرنىڭ كوب طرفى بىلىگولى بىر مەقدار بىرلە چىكەلمى بىسكە بو
حال خىلقلرنىڭ اوز اختىيارلرئىنە تابشراغان. بىر وقت حضرت ەمر مەنبردە خىلقارغە:
«مەرنى كوب صالحاڭىز. اگرده دورتيوز درھىمن آرتق ەمىر بىرسەڭىز آرتقانمىنى
بىت المالغە آلورمن (مصادره قىلورمن) دىب مەنبردىن نوشوب بارغان وقتدە
آرتدەغى صفدە اوطوروچى بىر خانون آياق اوزرىنە باصوب: «يا امىرالھؤمىن!
الله تعالى، فرآن كرئمئە: - خانونلرڭىزنى آبرغان وقتدە، ەمىرگە بىرگان نر-
سەڭىزنى آلوب قالماڭىز، بىرگان نرسەڭىز كېرەك - قنطار - (قنطار دورتيوز
درھمگە كورە بېك كوب آرتقغە ايتولنەدر) بولسەدە - دىب فرمان بىرە
ومەرگە حتى قنطار بىرؤ درستلىگىنى آڭلائا، شونىڭ ايچون سزنىڭ بو امرڭىز
يورماز!... (۱) دىدى. حضرت ەمر، خانوننىڭ سوزىنى ئىكلاغان سوئىندە كېرؤ

(۱) وان اردتم استبدال زوج مكان زوج و آيتم احديھن قنطاراً فلا تأخذوا منه شيئاً . .

مېرگه مندى ده: «هر بركز عهدن عالمه كسز، مېن مهر حقنه بېرگان فرمانه منى كېرو آلام» مضموننده سوز سويلېب نوشدى.

حضرت عمر نك بو اشى اوزى نك فرمانى خطا بولودن توگل بلكه الله تعالى ورسول الله ايركن فالدرغان بر نرسه منى فسو، خلق ايچون موافق بولماز لى و خانونلر نك كويى آرمى جېرسنولرىنى موجب بولاچىنى سيز و ووندنر. بوقسه آينده گى «قنطار» نك مهر ايكانلىگىنى بلدره طورغان نرسه يوق بلكه آنك هديه روشنده بېر لىكان بولووى ده ممكن.

مهر كوب و طويلر اسرافلى بولونك نتيجهسى ايرلر ايچون ده خانونلر ايچون ده فائدهلى بولاچق توگل. آنك نتيجهسى ايسه نكاحلرنك آزايوى و كېچكوب طورولرندين عبارتدر. بو اشلر نك ضررلى ايكانلىگى معلوم. چونكه هر افراطدن عكس العمل ظاهر بولووى طبيعى اش. نكاح وقتنده اهميت بېرله چك نرسه مهر، طوى، بېرته و جهاز توگل بلكه هر ايسكى طرف آراسنده دين و اخلاق، تربيه و طبيعت طوغرولرنده موافقت بولودر. مهر برله جهاز، بېرته برله طوى نكاح فيلوجيلر نك استقباللارنى نأمين ايتى، آنلردن خېرلى بر نتيجه بولوده اميد ايتولمى.

(٤٣) اعظم الناس حقا على المرأة زوجها واعظم الناس حقا على الرجل امه (١).

ترجمهسى: «خانونلر اوستنده بولغان حقلرنك الوغسى اير حقى و ايرلر هم خانونلر اوستنده بولغان حقلرنك الوغسى آنا حقېدر».

بو حديث شريفده خانونلر اوستنده بولغان ايرلر حقى همده ايرلر و خانونلر اوستنده گى آنالر حقى بيان ايتوللگان بولسه ده و افنده ايرلر اوستنده خانونلرنك ده، آنالر و آنالر اوستنده بالالرنك ده حقلرى بار همده كوب: مونلرنى ياخشىلاپ بلو وشول بلىگانلر برله، لازم وقتنده عمل فيلو، بلور ايچون اوغو، صورا بولسه ده اوگره نو تبوشلى.

ملتلر نك اجتماعى نكامللرى، عائللر تشكىل ايتوله طورغان فردلر آراسنده بىرلك گه همده الفت بولوغه طوقتالغانلقدن، ازدواجنك طبيعى بولووى و آنندن صوك نردلر آراسنده غى متقابل حقلرنك لازم درجه ده رعايت ايتولورى لازمدر. «طبيعى ازدواج»، ياش و اخلافده، علم و طبيعت كېك اشلرده اير برله

خانون بر برینه متناسب و موافق بولولرندن عبارت. اوشبو نرسه لر رعایت اینولمگان نکالرده ایر حقی ده و خانون حقی ده کامل ایتولماز بلکه بیک کوب وقتده خیرسن اشلرگه سبب بولور (۱).

(۴۴) اعْقِلْهَا وَتَوَكَّلْ (۲)

ترجمه سی: «دوه کنی باغلاده الله تعالی که توکل فیل ! .» .

بو سوزنی رسول الله حضرتلری: «یا رسول الله! الله غه توکل قیلوب دوه منی شوشی حالنده (بوش) بیارم» دبگان صحابه که فارشو سویله گان ایدی. رسول الله نك مقصودی ایسه «توکل»، ظاهری سبیلرنی قیابوب بترگانندن صوگ الله تعالی که اشانو ایکنلکدن عادت بولووینی بلدرودر. بنده لر الله غه توکل قیلورغه تیوشیلیر، شونک برله برابر ظاهری تدبیرلرنی قیلوب، سبیلر ده قصولق ایتماو برلده مکلفلردر. یوسفه هیچ بر اش اشله می و ظاهری سبیلرینه کرشمی، صوزلوب یاتو، قول فوشروب طور و یا که دعا قیلوب نمازلق اوستنک اوطورو «توکل» توکل. اگرده سبیلرینی قیلوب و تدبیرلر ایتمی طوروب دعا برلگنه اش بتسه ایدی پیغمبر مز صوغشلرغه باررغه حاجت کورمگان بلکه اوطورغان اورننده قول کوناروب دعا قیلغان بولور ایدی ده دشمنلر نیک کولمری کولگه اوچقان، اثرلری بتگان بولور ایدی. چونکه پیغمبرلر دعاسندن ده آلوغ دعا یوفدر. پیغمبرلر و خصوصاً اوز پیغمبر مز هیچ بر اش اشله می، تدبیر ایتمی طوروب نمازلق اوستنده دعاغنه قیلوب اوطوردیمی؟. آلائی اوطورو قاید! حتی دوه تی ده باغلارغه، تشاولارغه فوشادر ایدی.

اوشنداق خلیفه لر و صحابه لر هر نرسه نك ظاهری سبیلرینه یا بوشالر، کوب مشقتلر کوره لر و ماکلای نیرلرینی آغزالر ایدی. حالبوکه الله غه توکل ایتوچی بنده لر نك آلدای صفة بولغانلری مونلردر.

امام ترمذی و باشقه لر: «اگرده الله تعالی که حق توکل برله نوکل قیلسه کز، آچ بولوب قالغ غه، طوق بولوب کیچ که کزه طورغان فوشلرنی رز فلاندر وی قیلندن سزلرنی هم رز فلاندر» مضمونده: «لو انکم کنتم توکلون علی الله

(۱) عااله فردلری آراسندنغی متقابل حقار «عااله» هم «نصیحت» اسملی اثرلرده بیک تفصیل برله یازلدی.

حق توكله لر زىتم كها ترزق الطير تغدو خماصا وتروح بطانا» (۱) ديب حديث كوچره لر .

فوشلار، كىيچ برله طوق بولاسلر بو ايسه كون بوينجه رزق آرتندن بورولارى والله تعالى نك سنينى يرينه كىترولرى سىبىلدر . فوشلار اويالرنده نيك ياتمىلر، نيك ياتوب رزق حاصل بولماغانىنى ياخشى بللر ورزق تحصيل فيلور ايجون بر قارانغودن ايكنچى قارانغوغه قدر بوريار . مونلر نك توكللرى، اجتهاد وسىبىلر ينى فيلودن عبارت . رسول الله ، آدملىرگه فوشلردن و آنلر نك اشارندن عبرت وكوچر گچ آلورغه فوشلار . توكل كوكل اشى بولغانلقدن آنك تن حر كىلر ندىن عبارت بولغان سىبىلرگه اصلا خلافتى يوق . بر كشى كسب ايتوبده توكل فيلوچىلردن وهىچ كسب ايتىمگان حالده توكلسىز بولورغه ممكن . مگرده رزقى ، كسىنك اوزندن كنه توكل بلكه الله تعالى دن كوررگه نىوشلى ، بو معلوم .

اش اشلهمى نيك يانو ، حيات صوغشنده بولغان دشمنارغه ياردم بىرو و آنلر نك غالبلىكلرىنه يوللر حاضرله و همده آنلر طرفندن تابلالو و ايزاودن عبارت بولاچقدر . لىكن صوگفى مسلمانلر بو اشنك ياراماغانلىقىنى آكلاب يتكريمىلر ، شربعتنى درست فكرلى آلماولرىده موگا ياردم بىرهدر . شول سىبىلى مونلر حيات مبارزه سنده اوزلرىنه قارشو طور وچىلرغه قورال بىرهلر ، بو اشنك ضررلى ايكاتلىگىنى سىزه آلمىلر .

مكه ومدىنه گه باروب «بجاور» بواوب طورولر، عائله سىنك رزقى ونفقسى نأمين ايتولمىگان مدنده ايشانارغه بورولر ، بالالرىنى اوفوتماغان وترىبه بىرمىگان حالده ختملر ، صحىبلردن دم اورولرىك هر بىرى تنازع بقا ميداندىن قاچو و حيات منازعه سنده بولغان رقىبلرگه كوچ بىرودر . حالبوكه هر بر كشى اوز فولندن كىلىگان قدر اش اشلرگه ، بايلىق و هنر همده صناعت طوغرولرنده ملتنك كوتار لووينه ياردم فيلورغه، تىوشلى .

بجاولر، ايشان ومربىلرگه حرمت كورساتوله «جوار كعبهده (ياكه) جوار رسول الله دعاكزله مشغولز» مضمونده رسمى تعبيرلر وكلىشه گه آلنغان سوزلرگه بزده بىك اهميت بىرهلر اما اصل اهميت بىرله چك اورنلر باشقهدر .

(۱) جامع ترمى . ج ۲ ص ۵۷ . «توكلون» اصلده «توكلون»در . «لرزقتم» سوزينه بعض بر شارحلونك «ولو تركتم الاسباب» ديب معنا بىرولرى فاحش صورتده ياكشدر .

جنت آچقچلری خاقلرنڭ آياق آستلرنده اورالوب يوريلر، شونلرغه آبونو
وسورتونهلر لىكن شونى كورمبلر بىك يراق يرلرگه باروب شهم ياندروب
ايزليلر لىكن نابا آلميلر.

مجاورلارنڭ الوغارندن بولغان بر آدمنڭ: «بلىكه ابى پادشاهنى باودرز
(بوزلك كاغدندن كنايه فيله) ديب فلان كشىگه بارغان ايدم، بارى يىكرمى
بىشلك بىردى، فزارمادى. واعتدارده فيلمادى» ديب سويلهوى روايت ايتوله.
بز اوقوغان اورنده مدرسه اويلرندن برينڭ ميچى بهرلىگان سىبلى شاگردلر
صالقونده طوروب جفالاندىلر. اوكتابر باشلرى بولوب كونلر صالقون ايدى.
بر ايكى صوم آنچه يوقلقدن شاگردلر نڭ صالقونده طورولرىنى ائلاوچى
مسافر بر فارت، چيشنوب اوزى ميچ چيقارغه كرشدى. شاگردلر قايسى
قوم، قايسى بالچى، قايسى صو كىنورديلر وهر برى بر خدمت برله يوكروب
يوريلر ايدى. تاواك ياروم ديگانده مورچهغه يافدىلر، كوسى كوپر باش-
لرندن وچوپلىكلردن جبولوب آلمان كىرپچ وانقلرندن اويولگان ميچ،
معجزه فيبلندن بىك كىلشدى وقرتا طورغان بولدى. شاگردلر شادلاندىلر و:
«باباى! سىڭا ايندى نيندى دعاار فيليق؟!» دىيوشدىلر. باباى: «مينم
مقصودم برگنه نرسه اولدركم دنيادن ايمان برله اوتو، شونى صوراساگن
بولدى!» ديدى. شاگردلر بر آوزدن قچقروب دعا قيله باشلاديلر، باباى،
اوكسوب اوكسوب بغلى ايدى.

يكرمى بيش صوم كاغدى آنچهغه سانامغان كشىگه اينر گولك ايتوب جنتنى
صاتوب آلوغه كوره بر تنكهلك ميچ برابرينه صاتوب آلو اميدلبرهك.
«توكل» بهانهسى برله كسب وطرىشودن طوقتاو، نى قدر اصلسز بولسه
«تقدير» بهانهسى برله ده كسب وسعيدن، طبييلرغه كورلو ودوالانودن طوقتاوده
شول درجه ده معنا سزدر. برر يردن ئله كىرو ياكه سيلانو اميدى بولغانده
موندى آدملر «توكل» هم «تقدير» نى بهانه ايتوب صوزلوب ياتماغانلرى حاله
عومى واهميتلى اشلر حقنده شوندى بهانهلر برله چىگنولرى محض بالقاولقدر.
وحى:

مانع دگل توكله آثار سعى وجهد
سامى اولانلر ايتمه ده در كسب عزوشان.

(۴۵) اَعْمَلُوا فَاَنْتُمْ مَيْسَرٌ لِّمَا خَلَقَ لَهُ (۱)

ترجمه سی: «سز عمل فیلسکز، هر کشی نیندی عمل ایچون یاراتلغان بولسه شونی قیلورغه موفق بولاچقدر».

تقدیر نیکشورگه، اوزینک شقیلردن یا که سعیدلردن ایکانلنگندن بحتلر قیلورغه لزوم و حاجت یوق. سز اوزکز بیورلغان نرسه لرنی اشلهگز، شریعت تکلیفی ایتمکان نرسه لرنی اوستکزدن توشرکز، عملکزده دوام ایتمکز، اوزکز مستعد بولغان و شونک ایچون یاراتلغان نرسه لرنی آلدکزغه کیلور.

«عمل» سوزی، آخرت و دنیا عمللردن عام بولغانلقدن حدیث شریفه کی «عمل» دن ده شول عام معنا یعنی دنیا هم آخرت عملی اراده فیلمغان بولوی ممکن. تقدیر نیکشور و برله آخرت عمللرنده کیچیلک فیلو یاراماسه، تقدیرگه سلطاو یاصاب دنیا عمللرنده کیچیلک فیلو ده یاراماز. بنده لر تقدیرگه ایمان کیتر و برله مکلف بولسه لره تقدیرگه حواله فیلوب اشدن طوقنالب طورودن و نیوشلی بولغان سبیلرنی فیلمی وقت اوزدردن منع ایتموله لر. حرکت ایتمگانک و اجتهادینی کورمگانده کیبانلردن عبارت ایگونلری و کیبتلر طولو ماللری بولغانینی کوروچی بوفدر. دنیا، سبب عالمی بولوب کائنات: «ایس للانسان الاماسعی» قاعده سینه بنا ایتمولگانلگی معلوم. امام غزالی نیک:

جری قلم القضا بما یكون
فسیماں التحرك والسكون
جنون معك ان تسعى لرزق
ویرزق فی غشاوته الجنین

بیتملرینی استحسان فیلووینی (۲) الوغ آدملرنک زتلرینه مثال ایبارگه لائقدر. مذکور بیتملر، شاعرلر و ادیبلر طرفندن تفسیر: «اورغه ممکن بولسه ده امام غزالی کبک شعر و ادب علمی برله مناسبتی بولماغان جدی و معقق عالملر طرفندن استحسان قیلنو توگل حتی استقباح فیلمورغه ده صلاحیتی یوق. چونکه امام غزالی کبک نادرلر طرفندن استقباح قیلنو، شول نرسه گه قیمت قویو بولادر. حالبوکه بو شعرلر، معنا و مضمون اعتباری برله بتونله ای اهمیتسن بلکه جهالت شری نرسه لردر. الله تعالی حضرتی: «و هزی الیک بجنع النخله» همده «فامشوا فی

(۱) احمد ابن حنبل مستدری، ج ۳ ص ۴. ۳. و ج ۴ ص ۶۷.

(۲) احیا، ج ۴ ص ۱۹۵.

منا كپيا» كيك فرمانلر برله، خلقلرغە «حبات» قاعدهلرى، مەبىشت و دنيا كونو نظاملرى اوگرەنوب طورسون، شوگافارشى، حركت برله سكون مەنالىرىنى ياخشى بلەي طورغان بر نادان شاعر خيالى برله اشلەتلوب چىقارغان: «حركت برله سكون، هر ايكيىسى برابر» دېگان مەناسلار سوز نەسەين ايتولسون ايمش!... جىننى نظىر ايتودە مەناسلار قدر. جىنن، اوزى حركت ايتماسە آنك ايجون آناسى حركت ايتەدر، آنك حىوانى آناسى حياتىنە تابع. اگرده آناسى حركت ايتماسە جىن رز فلانە آلور ايدىمى؟ امام غزالى، شوشى سؤالغە نېندى جواب بېرەچكدر؟...

اگرده امام غزالبىك «احياء» هم «نەھافت» كىتابلار نەدە اسباب برله مەسبەت حقنەدە سويلەگان سوزلرى كلى قاعدهلرگە تابع فىنى روشگە قوبلغان بولسە ايدى بو شعر حقنەدەغى مەاملەسى كوز بومولوب كىتلور و كوب اوز ايتلاماز ايدى. لىكن بو آدمك اسباب حقنەدەغى مەسلىكى بىك چوالحقدر. العصمة لله وحده.

(۲۶) اِغْتَنِمَ خَمَسًا قَبْلَ خَمْسِي حَيَاتِكَ قَبْلَ مَوْتِكَ وَصِحَّتِكَ قَبْلَ سَقَمِكَ وَفَرَاغِكَ قَبْلَ شُغْلِكَ وَشَبَابِكَ قَبْلَ هَرَمِكَ وَغِنَاكَ قَبْلَ فَقْرِكَ (۱).

ترجمەسى: «بېش نرسە كېلمازدن مەقدم بېش نرسەنى غنىمەت سانا. اولمگدن لك نرك بولووگنى، خستە لىكدن لك سلامتا كىكگنى، شغلدن لك بوش ووتكگنى قارتاقدن لك باشلا كىكگنى، فقير لىكدن لك بايلىقكگنى».

بو بېش نرسەنك فېمەتلرى اوزلرى كىتوبدە آنلر اورنلرېنە ضدلرى كېلگاندن صوك غنە بلەدەر. موى هر كېم اوز نەجر بەسى برله آكلانغان بولا، شولاي بولاسەدە التفات ايتى، ھەمىشە مەغرورلىق برله يورى بېرەدەر. شول جەھتدن بولسە بىرەك رسول الله بو حقنە امتلرنك خاطرلرېنە نوشرە وغفلت ايتماو حقنەدە تەنبىھ قىلەدەر.

حقيقت حالدە دنيا دە بولغان «حبات» و «مەبىشت» حق تەعالى نك «وما للھياة

(۱) بو حدىث، ترمى نك «الجامع» نەدە نساى نك «المجتبى» سەندەدە يوق، شونك ايجون «مشكات» صاھىبنك ترمىگە و بعض مؤلفلرنك نساىگە اسناد قىلورلى ياكلشدر. شغل، شغل، شغل، شغل (شىنك ضى و غىن نك سكوزى هم ضى برله، شىنك فتھى و غىن نك ضى يا كە فتھى برله) او قو درست. ھرم دە ھا برله رانك هر ايكيىسېندە فتح يا كە كسر برله يا خود ھانك فتھى و رانك كسرى برله او قو درىست.

الدنيا الامناع الضرور» (آل عمران ۱۸۲) دېگان سوزينه موافق، آلدانو واغفال قىلنو اور نيدر. آدم بالاسى مونده دائم مشقت برله عمر سوره، وانع بولغان وبولماغان حسرتلر برله يانوب كويوب وقت اوزدره در. شول سببلى انسانلر نك كوبرهك قسمى اوزلر نك خلقلر ينى گوزلله شدررگه، حقيقى علم ومعرفت تحصيل قىلورغه يېنشه آلپلر، مادى ومعنوى سعادت كه ابرشه بلميلر، عمرلرى بوش نرسه لر، آلدغى اميدلر و خياللر برله اوندر. شونك اوستېننده «حيات» كېسلووى برله آدم بالاسينك عملى كېسوله، ابكى اوچ تورلى نرسه دن باشقه، آرتندن باررلىق اېزگولك فالى. شونلر نى ايسه اوشبو «حيات» ده غنه قىلورغه ممكن. الله تعالى توفيق بېرگان ذاتلر «حيات» نك آرزغنه ساعتلر نندن ده كوب نرسه استفاده قىلر، آللر نندن يسا كه آرلر نندن باروب طوررلىق خېر اشلر اشلېب فاللر. شول جهنن اولم كېماز دن مقدم «حيات» نى غنيمت بلورگه، نى گنه بولسده ياخشى نيت وسلامت كوكرهك برله برر نرسه اشلېب فالورغه تېوشلى. اېزگولكنك زورى كچكهنسى بوق، نى بولسده يارى. «نمن بعمل مثقال ذره خيرا بره».

جان طنچسزلىغى و تن سلامتلىغى اوشبو حديث شريفده گى «سقم» (خسته لك) گه كره در.

(۴۷) اَعِدَّ عَالِمًا اَوْ مَتَعَلِمًا اَوْ مُسْتَمِعًا اَوْ مُجِبًّا وَلَا تَكُنِ الْخَامِسَةَ فَتَهْلِكَ (۱)

ترجمه سى : «عالم يا كه متعلم ويا كه مستمع (تېكلوچى) ويا خود علمنى سويوچى بولوب يورا، بېشنچى (علمنى دشمن كوروچى)، بولودن صافلان، هلاك بولورسن !» .

قولكندن كېلسه، فرصت تېسه عالم بول، بواش نصيب بولماسه شاگرد و علم ايستهوچى بول، بوده ميسر بولماسه علم مجلسلر ننده علم تېكلا، بوده بولماسه علمنى دوست كور. ايندى موندن باشقه (مثلا علمنى دشمن كوروچى) بولورغه يارامى. چونكه هلاكلك شونده در. ابن الوردى اوشبو حديث شريفنى :

(۱) «اغد» سوزى، ابرته نمازى برله قوياش چيغو آراسندهغى وقتغه اسم بولغان «غذو» و «غذات» كلمه لر نندن امر صيغه سى بولوب «اغد» ، «غذات» وفتنده يورا. دېكلر. لکن مونده خصوصى وقت معتبر توگل. شونك اېچونده «يورا» ديب ترجمه ايتولدى شارحان نكده معتبرلرى «اذھب و توجه حال كونك عالما» ديب تفسير ايتهلر.

کن عالما فی الناس او متعلما
 او سامعا فالعلم ثوب فخار
 من کل فن خذ ولا تجهل به
 فالحر مطلع علی الاسرار

دیب نظم قیلہ در.

علمنی دوست کورو ایسه آنک اهلینی حرمت ایتو، خلق آراسینه آنی
 تارانو، بلدرو و اوگره نو، او و چیلرغه همده مکتب و مدرسه لرگه، او فوتو چیلرغه
 مادی و معنوی یاردملر بیرودن؛ مجرد ظن یا که ایسکین میراث بولوب فالغان
 کونچیلر سبیلی علم اهللرینه دشمنلق قیلولر و غیبتلرینی سویله و لردن، علمنی
 معرفتنی سو، نصرف ایتودن صافلان و عیوما علم یولنده بولغان کشیلر برله
 یاخشی معامله ده بولودن عبارتدر.

علم فضیلتی حقیقه بعضیلر:

فلو لا العلم ما سعت نفوس
 ولا عرف الحلال ولا الحرام
 هو الهادی الدلیل الی المعالی
 و مصباح یضی به الظلام

پیتلرینی سویله مشلر در.

اگرده مسلمانلر، باشقه لر روشنده دنیاده راحت و مسعود طور اسیلری
 کیلسه مونک بردن بر چاره سی باشقه لر قبیلندن ترتیبی روشده علم حاصل ایتودر.

ان الجهالة كالوباء مضيعة
 ارواح اهل الشعب كل ضیاع
 لا یرتقی شعب بغير معارف
 هل یهتدی الساری بغير شعاع.

رسول الله حضر تلری بو حدیثده، علم گه اخلاصی بولماغان کشیلرینی هلاک
 بولو چیلردن حساب قیلہ در. علمنک اهمیتی، فی در جهده زور ایکانلگینه شول
 اش کفایت ایتسه کیره ک. «هل یستوی الذین یعلمون والذین لا یعلمون».

٤٨) أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ أَنْ تَصَدَّقَ وَأَنْتَ صَاحِبُ شَيْءٍ تَخْشَى الْفَقْرَ وَتَأْمَلُ

الْغَنِيِّ وَلَا تَمَهَّلْ حَتَّىٰ إِذَا ابْتَغَيْتَ الْحُلُقُومَ قُلْتَ لِفُلَانٍ كَذَا وَلِفُلَانٍ كَذَا إِلَّا وَقَدْ كَانَ لِفُلَانٍ (۱).

ترجمه سی: «صدقه‌نك اڭ ئوابلىسى اوزك سلامت همده مال جيارغه باراتا، فقيرلىكدن قورقا، بايلىقنى آرزو قىلە طورغان وقتىڭدە بىرگان صدقه‌در. اهمال قىلمە، اولم غىنىلىكى كىلوب يتىكاندن صوڭ فلان كىشىگە فلان قدر وفلان كىشىگە فلان قدر بېزلسون دېرگە باشلارسون، حالبوكه بو وقتدە ماللر وار ئارگە قالغان وسېنىڭ اختيارىڭ يتىكان بولور.»

صدقه‌نك ئوابلىسى، اوزك سلامت وقتىڭدە اوز قولك (اوز نلەووك) برلە بېرلىگىنى دېرگان -وز بولادر. اېن دريد:

وللفتى من ماله ما قد قدمت
يداه قبل موته لا ما اقتنى
وانما المرء حديث بعده
فكن حديثا حسنا لمن وعى.

صدقه بېرو فضىلتى حقته آيتلر هم حديثلر كوب. لىكن سلف عصر نده، مضطر بولمىغان كىشىلر، قال نللىرى برلەده حال نللىرى برلەده صدقه صورامىلر وكوبىسنچە صورامى بېرلىگىنىده قبول ايتمىلر، اوزلرى سلامت وكىسبگە مقتدر بولغانلرى حالده كىشىلرگە فول صوزونى ذات وسفالت سانىلر ايدى. اما بىزنىڭ حاضرگى زمانمىزده بو صدقه اصولى بتونلاى بوزولدى، صدقه جېبو بر ممدوح كىسب روشينه كرى، اسلام روحىنىڭ مقصودىنىڭ تمام كىرىسىنە كىتدى. كىرەك مسلمان وكىرەك باشقە بولسون برر باى باكه كوبىسى آزى، چقارلىق اورنى بولسە شونىڭ اوى تىرەسىنى قارا! چەوكە قىيلىندىن آلاما كىوملى مسلمانلر صروب آللر وبىك كىوبلىرى بتمش سىكىسان تىنىك حتى بر صوملىق كىونلرىنى شونىدە اوتكارلر، رمضان آيلرى نده زكات آلور اېچون بوزار چاقىروم بىرلردن جىبولوب عمرلرىنى وقىمتلى وقتلرىنى نلىق ايتەلر.

اوشبو سېيدىن صدقه‌لرنى بر قاعدهگە قوبارغە، اسلام ملئىنى چىتلىر قاشىندە كىلىكىگە قالدىرمازغە، اسلامنىڭ روحىن ومقصودىنى بىرىنە كىتوررگە تېوشلى ايدى. بو كىونكى مسلمانلر اوستىندە طورا طورغان وظىفەلردن برى اوشبواش بولسە كىرەك.

(۱) صحیح مسلم، ج ۱ ص ۲۸۲، احمد ابن حنبل مستدئى، ج ۲ ص ۴۴۷ لفظلر «مسلم» نكى.

(۴۹) أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنَىٰ وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَىٰ
وَأَبْدَأُ بِمَنْ تَعُولُ (۱).

ترجمه سی. «صدقه‌نك ثوابلیسی اوزندن صوڭ بايلىق قالدرغان صدقه‌در. اوستده طوروچى قول آستده طوروچى قولدن خير لير كهدر. صدقه بيررگه بولغانده اوز اوستنكه نفقه‌لرى لازم بولغان كشيلىردن باشلا!..» (۲).
صدقه بير مكچى بولوب بنون دولتكندن، بايلىقتندن آيرلمه، الله تعالى بسو طوغروده: «فولسكنى باغلانغان قيبلىندن بتونلئى حر كئىسز (بىرمى) طونمه همده صدقه بيرهم ديب فولسكنى بتونلاى جايوبده يبارمه» مضموننده بولغان: (ولا نجعل يدك مغلوله الى عنقك ولا تبسطها) (بنو اسرائيل) آيتى برله اورتا يولنى كورساته‌در.

صدقه‌نك افضلئى ثوابلیسی، اوشبو حديث شريف كه كوره، خواجه سيني محتاجلقده قالدرغنه سبب بولغان صدقه نوڭل بلسكه كيرهك مادى وكيرهك (كوكلنك رضا بولووى واوكنماوى كبك) معنوى روشده بايلىق قالدرغانيدر. هر حالده صدقه‌ئندن صوڭده اوزگه بتارلك بايلىق يا كه كوكل قناعتك قالورلق بولسون!.. بىروچى قول، آلوجى قولغه كوره البته ياخشىراق... «وابدا بمن تعول» نك آچىق نفسىرى ۳ نچى حديث شريفنك اوزى ايدى. نقل صدقه‌لر، نفقه‌لرى فرض بولغان كشيلىر برله باشلانورغه تموش. چونكه موندى كشيلىرگه صدقه بىروده هم صدقه ثوابى هم نفقه بورچندن فورنولو بولور.

اوشبو حديث آخرنده امام بخارى: «نقول المرأة اما ان تطعمنى واما ان تطلقنى» ديب برجهل آرندروب روايت اينه‌در. آكا كوره: «نقل صدقه‌سيني نفقه‌سى اوستوگه لازم بولغان كشيلىن باشلا، شونلر نك برى خانونكدر. خانونك اوزگه: يا ميكا نفقه‌لك بىر يا كه آبروب بىار - ديب ايتورلك بولماسون!» ديمك بولادر.

(۱) سنن نسائى. ج ۱ ص ۳۵۳. «غنى»، غبن نك كسرى والفنك قسرى برله بايلىق معناسنده، دورتنچى بابدن مصدردر. شرحلر، «ظهور» كلمه‌سینگ مجرد تحميم ايچونگنه كيلگان زائد سوز ايكلاندگينى بيان ايتهلر وبعضيلرده «آرقا تايانچى بولورلق بايلىق» ديب زائد ايتى معنا بىرلر. بز اوشبو صوڭغىلرغه موافق ترجمه ايتدك.

(۲) اوستده طوروچى قولدن مراد، بىروچى وآستده طوروچى قولدن مرادده آلوجيدر. احمد ابن حنبل مسندى. ج ۲ ص ۹۸.

﴿۵﴾ أَفْضَلُ الْكَسْبِ بَيْعٌ مَبْرُورٌ وَعَمَلُ الرَّجُلِ بِيَدِهِ (۱).

ترجمه سی: «کسبناك افضلی خیانتسز بولغان سودا وکسبناك قول کوچی برله مال تابویدر».

دنیاده طورغان مدتده انسانلر نفقهلك ووزقلق تابارغه واوزلرینك تنلرینی تربیهلهب آصارغه مجبورلردر. اوشبو حدیثده رزق تحصیل قیلوغه فضیلتلی بولغان ایکی نورلی یول کورساتوله. بیری خیانتسز سودا قیلو وایکنجهیسی ده قول هنراری.

آدم بالالاری اوزلاری ایچون گنه توگل بلسکه اوز حمایتلرنده بولغان عائلهلرینی، باقللرینی ده تربیه قیلو وبلاغه دوچار بولغان دین و نسل قارنداشلرینك یاردملرینه بیتشو برله ده مکلفلر شونك ایچون ده کسب قیایورغه و مال تابوب بایلق حاصل قیلورغه مجبورلردر. «بو فانی دنیاغه رغبت اینو، آقچه وبایلقغه محبت قیلو وبناء علیه مسلمانلر ایچون کسب قیلو درست توگل» دییوچیلر باطل واصلسز هم معناسز سوز سویلیلر. حقیقت حالده بو مضمونده بولغان سوزلر برفاتلی آدملرنك ماللرینی، بایلقلرینی بولقور وسلوک اورننده صورروب طورر ایچون فانی دنیاغه رغبت ایتموچیلر وبایلقغه محبت ایتموبده بیگمکک برله گنه آقچه تابارغه طرشوچیلر طرفندن شایع ایتموله در. بندهلر کسب اینو برله مأمورلردر. قرآن شریف: «فاذا قضیت الصلاة فانتشروا فی الارض وابتغوا من فضل الله» (جمعه ۱۰). دیمشدر. مضمونی: «جمعه نمازی اوقوغاندن صوگ بیر یوزنده گگی کسب اورنلرینه تارالکیزده الله تعالی نك فضلینی (کیك رزقنی) ازله کز!». دیمک بولور.

دنیاده الك لندنلی ایکمک، آدم بالاسینك اوز کسبی و قول کوچی برله تابولغان، ماگلائی قیرلری اغزو سببلی قولغه کرگان ایکمک بولور. الله تعالی «لیس للانسان الا ما سعی» دیب اوزینك سنتینی اعلام قیلدر. انسانلرنك کیفلری ایچون اوشبو سنتینی البته بوزماز واوزی طریشماغان کشلر ایچون کوندر: رزق یاودرماز. سنتینه خلاف بولغان دعا و مناجاتلردن ده برئمه چیقماز. دعانله فائدهسی ایسه الله نك سنتینه موافق اشلرده در. دکانگنی یاخشى فارماساڭ، دکانك سینی یاخشى قارار، آچ و بالانفاج ایتماز.

(۱) احمد ابن حنبل مسندی. ج ۳ ص ۴۶۶. حدیثده بولغان «الرجل» سوزی خاتوند؛ اختراز قیلور ایچون توگل بلسکه مطلق کشی و آدم بالاسی دیگان سوزدر.

قول ھنرلارنىڭ قىممىتى بۇ كۈن گىنە توڭل بىلكە ايسكى وقتلردە دە معلوم ايدى. اخلاق و حكايت كىتابلارنى دە بازلان كۈب ماجرا و فەسلەر موڭا دلالت ايتسە كىرەك. معتبر بىر معاضرات كىتابىدىن اوشبو «نمىئىل» نى نەونە بولور اىچون كوچرەمىز: گۇيا، عصر نەدە الوغ بايلاردىن بىرىنىڭ اوغلى صحرادە سو بويندە يورگاندە قوشىدە طورۇچى بارلى بىر بالقچى قزىنى كورۇپ مېتى توشكان و شول قزنى نكاح ايتەك بولۇپ قزنىڭ آناسىدىن صورغان. بالقچى: « نىندى ھىرگىز بار؟ » دىب صورغان. يىكىت: « مېن فلان كىشى اوغلى بولام، بىزنىڭ بايلىقىمىز اوز عمرىمىزگە دە، بالالارمىزنىڭ بالالارىمىزنىڭ يەنەدە بىتارلك » دىگىچ، بالقچى: « بايلىقىمىز بىر آيلىق، آڭا اشانچ يوق. بىر حادثە بولۇسۇبىلى بىر تىنسىز قالووك مېكىن. اول چاغىدە اوزگىنى و خاتونىنى، بالالارگىنى نىندى نرسە بلەن طويدىرسىن؟ ھىرى بولماغان كىشىگە مېن قزمنى بىرە آلمىم » دىب يىكىتنى قايتارۇپ بىبارگان.

اىكى آيدىن سوڭ يىكىت كىلوب بالقچىدىن قزنى يەندەن صورغان ھەمدە: « مېن كارزىنىكە اوررگە اوگرەندىم، مۇنە بوكارزىنىكەنى اوزم باصادم، تىكرار قز صورارغە كىلدىم » دىگان. بالقچى دە « ايدى مېكىن! » دىب قزىنى نكاح قىلۇپ بىرگان.

آدم بالاسى، نى قدر زىرەك و زور ھائىلگە منسوب ھەمدە باى بواسون، قولى بىرلە اش اشلەو، نىر آغزۇپ بايلىق تابو ھىچدە عىب بولماز و آنى اوز درجەسىدىن آزغىنەدە توشىرماز. داود و سلېمان پىغمبەرلرنىڭ قول كوچلارى بىرلە ھىيشت ايتولرى مروبىدر. سودا، زراعت (اىگونچىلك)، قول كوچى بىرلە كىسب ايتونىڭ فضىلىتى اش ايكانلىكى ھقندە بىغارى و مسلم صحىپىلەرنە، احمدابن حنىبل مىستندە، ھوما كىتەب سەئدە ھىپىلەر بىك كۈب. آورۇپادە مىليونىر بالالارنىڭ آيلىق وظيفە بىر ابرىنە زاوودلار دە، كانتورلار دە خىدمت ايتولرىنى و اشچىلەر بىرلە بىر روشدە يورولرىنى غىزتلەر، ژورناللار دە اوفودق. « آلتون آرسلان اوزنىڭ، آنى آلور اىچون كۈب طرىشو كىرەك ».

ياڭا اصول بىرلە آچانغان مېكتىبلەرمىز دە قز بالالارغە اوزلارنىڭ مۇناسىب قول ھىرلارى اوگرەتولر و بعض بىر جەمىئەت خىرىيەلەرمىز طرفىدىن اير بالالار اىچون ھىر سىكتىبلرى آچولار بىك كوڭلىلى، بوزلرنى كۈلدەرەك اشلىرىدىر. بو يول دە خىدمت ايتوچىلەرگە، بايلىقلىرى بىرلە باردم قىلوچىلەرغە (اللەئعالى منگۈلك مكافانلر بىرسون! ...)

«ساقهار» بويىندە بولغان سقرمىدە باشقرد خانون قزارينك ياخشى شەللەر بەيلەپ كىسپ ايتولرىنى و نيمىر يول استانسەلرئندە مسلمان كازاچى خانولرنك اوزلرى بەيلگان شاللرنى صانوب يورولرىنى كوروب شول قوملرنك موندن صوك فقيرلكدن قوتولاچقلىرى حقنك زور اميدلرگە نوشدم. «باشقردلر هنرسزلر، يالقاولر» دىب سويلەنگان سوزلرنى نىكلاب آروب بىكئندن صوك باشقرد اوللرئندە پچان و اوراق ماشيناللىرى، ايگون اشلرى تىرىبگە فويلغاننى بىك ياخشى فاعدەلر برلە حبات باشلانغاننى كوروب «ئذلك يعنى الله الموتى»، «ان الله على كل شى قدير» اوقوب شادلاندم. هنر، فقيرلكدن صافلى طورغان قالفاندر. دنيا يلدن بل اوزگرە، تركلك كوندن كون باشقارا، كىچەگى هنرلر بوگونگە يارامى، بو كونىگى كىسپ ابرئەگەنك حاجتىنى اوتى آلمى. اوللردە چالقى و اوراكلر، ماشينەلر برلە الماشنوب بارا، چالقى چوكو اورنىنە ماشينەنى بوزمى يوروتە بلو، بوزولسە توزتە آلو هنرى كىرەك بولادر. بوقسە دنياىى هنرلى آدملرگە تابشروب بر طرفغە كىتو و قومچاولاب يورماو لازم كىلچكدر.

﴿اَكْبَرُ الْكِبَائِرِ اِلَّا شُرَاكُ بِاللّٰهِ وَقَتْلُ النَّفْسِ وَ عَهْوُ اَوْلَادِيْنَ
وَشَهَادَةُ الزُّوْرِ﴾ (۱).

ترجمەسى: «زور گناهلرئندە زور بولغانلىرى: الله تعالى حضرتىنە شرك قانو، حقسن اورئندە كشى اولدرو، آنا آنانى رنجتو، يالقان شىادت بىرودر». گناهلرئك كچوكلىرى وزورلىرى بولووى معلوم. مولى «ووضع الكتاب فترى المعرمن مشفقين مما فيه ويقولون باويلتنا ما لهذا الكتاب لا يقادر صغيرة ولا كبيرة الا احصاها» (كهف ۴۷) همده «وكل شى فعلوه فى الزبر و كل صغير و كبير مستطر» (نمر ۵۲ - - ۵۳) مثالئدهغى آيتلر آكلتالار.

گناهلرئك زورى دىمكىن مراد، جزاسى الوغ بولاچق گناه، دىمكىنر. «شرك» سوزئدن مقصود، مطلق كفرلك بولوب العباد بالله. الله تعالىنى انكار قىلوچىلىق دە «شرك» حكمنده بلىكە آثا كورەدە زورراق گناه بولور. شرىعتگە خلاف بولماغان صورئندە آنا آنا (مونلر يوقى وقتدە ابى بابا) - لرنى رنجتو البته زور گناه. اما شرىعتكە خلاف اورئندە اطاعت قىلو درست بولماز «لا طاعة لمخلوق فى معصية الخالق».

اگرده آنا بوله آندان بررسی بالانك طاقتی بیتمی طورغان نرسه برله تکلیفی اینسه بو وقتده نیندی روشده معامله فیلورغه کیرهك؟ موندی واقعه‌لر هر وقتده بولوب طورادر. مثلا اوغللرینك اوزلرینه کفو بر قزنی نکاحلاب آلوینه یاکه قزلرینك یارامازلق بولماغان بر بیکیت‌گه بارووینه یاکه طولقالغان قارت کیلوزلرینی نکاحلرگه تله‌مه‌وی ایچون، یاش اوغللرندن رضا بومایلر. بعض بر آنا و آنالر اوزلری یارانماولری سببلی، بالار آناسی هم‌ده محبتی بولغان خاتونینی آیرو برله اوغللرینی تکلیفی قیلرلر. بعض برلری اوغللرینك اوقولرینه و علم تحصیل ایثار ایچون چیتلرگه کیتولرینه رضالق بیرمیلر. موندن باشقه مثالرده کوب بولورغه ممکن. ایندی شوشندی اورنلرده آنا و آناغه اطاعت ایتماوچیلک آنا و آنانی رنجتوگه کره‌می، «بالام عاق بولدی» دیب آنا آنانك زارلانوینه و عقللری طولی بولماغان آنا و آنانك سالالری ایچون قهر دعا قیلولرینه حق بیره‌می؟...

الله‌تعالی قرآن شریفده آنا آناغه اطاعت ایتمو و احسان قیلو برله بیوردی. بو، قطعی بر حکم. بتون مسلمانلر مونك برله مکلفلر. لکن اطاعت و احسان معناسی اوز استقلالینی بترو و اوز حریتینی بوغالتو دیگان سوز توگل. آنا آناغه حرمت کورسانورگه، ادب و انصافی برله معامله قیلورغه، آنلرنك ذانلرینه، شخصلرینه ضرر تیکرودن کامل اجتهاد برله صافلانورغه تیوشلی. اما شریعت نظرندە مباح، عقل و ادب قاشنده درست بولغان بر اش بولوب‌ده اوزینك سعادتی شونده، استقبالی نأمین قیلنورغه سبب دیب بلیگان نرسه‌سینی آنا آناسینك حقیقی حقسز می، یارانماولرینه تله‌مه‌ولرینه کوره‌گنه فدا ایتمو لازم بولمازغه تیوشلی. بربالا اوز نفسینی کمالات‌غه ایرشدرو، دین و ملتینه خدمت ایتمو قصدی برله یراق یرگه علم تحصیل قیلورغه فیت ایتمکانه باشقه بر نریبه‌چیس بولسه‌ده یالمنکز اوز کوزندن آیروب یباررگه کوچی یتیمگانلکدن یاکه کمالات، دین و ملت‌گه خدمت ایتمونك معنالرینی آکلی آلمادیقندن رضالق بیرماو، حقنده آنا و آنانك قهر دعا قیلو برله فورقتو حقی بولمازغه وشوشی صورنده بالاده آنا آناسینی رنجتوچی صانالمازغه تیوشلی.

نعمت‌الله حاجی (الله رحمتنده بولسون) بر وقتده: «اوفورغه محبتلی بولغان استعدادلی فقیر شاگردلرنی علم تحصیل قیلور ایچون یراق شهرلرگه یباره‌در ایدم. شوندی شاگردلردن برینك آناسی - مینم بالامنی اوز مدن آیرغان

ایچون الله تعالی حاجینک اوزینی ده سویگانندن آیرسون! — دیب قهردها قیلغانینی ایشتوب بیک قور قدم، خطا قیلیم ایکن دیب او کندیم، وجدانم عذابلاندی، هنوز ایچم پوشا» دیگانبنه قارشو بر آرزوز سویلگان ایدم. موندن یازغان نرسه لرم شونک خلاصه سیدر.

بالغان شهادت نك الوغ گناه ایکانلگی حقنده باشقه حدیثلرده کوب. بالغان شهادت بیرو هم ده آتا آناغه عاصی (عاق) بولونک «کفر» گناهی برله بر لیکه کوز سانلوده زور عبرت بار. کیرهک آند ایتو برله و کیرهک آند ایتمی گنه بولسون، آند وقتنده خواه قرآن کریسم اوبدرسونلر خواه اوبدرماسونلر، طهارت کیرهک بولسون و کیرهک بولماسون بالغان شهادت بیرو مسلمان کشی ایچون مطلق درست توگل. مونی بلوب اوسارگه، اوسکانندن صوگ خا طرده طوتوب رعایت قیلورغه تیوشلی. (الوغ گناهلر حقنده ۲۱۶ نچی حدیث شرحنده بالغان شهادت حقنده ۲۳۱ نچی حدیث شرحنده سوز بولور).

(۵۲) أَكْثَرُ النَّاسِ ذُنُوبًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْثَرُهُمْ كَلَامًا فِي مَا لَا يَعْنِيهِ (۱).

ترجمه سی: «قیامت کوننده گناهی کوب بولغان کشی، دنباده وقتده اهمیتسز سوزنی کوب سویلهوچی کیشدر».

تلی طرفندن آدم بالاسینه کبلهچک خطرلر بیک الوغ بولغانلقدن رسول اکرم حضرتلری ممکن قدر تلی طیو حقنده ایتینی ارشاد قیل و یوق بار سوز برله عمر اوتکارمازگه نصیحت ایتدر. تلی ابرکن بیارو بالغان و خطا، غیبت و نمیمت، ریا و نفاق، فحش و مرا، خصومت و فضول، تعریف و ابدأ کبک آفاتلرگه سبب ایکانلگی معلوم. شونک ایچون «من صمت نجا» دییولمشدر. لیکن تلی صافلیم دیب بتونلای تیک طور و لازم توگل. سوزنی ایسه اوشبو دورت قسمگه آبررغه ممکن: (۱) محض ضرر. (۲) محض فائده. (۳) ضررده فائده بار. (۴) بوسیده یوق. اوشبونلرک برنچیسنده مطلقا سکوت قیلورغه تیوشلی. ایکنچیسنده سه بله و لازم. اوچونچیسو غالب طرفیغه قاراب بوری. ضرر طرفی غالب یا که بر ابر بولسه سویلهمازگه، فائده طرفی غالب بولسه سویلهمازگه کیرهک. دورتنچیسنده سکوت لازم. چونکه هم فائده هم ضرر یوق نرسه برله شغللنو وقت ضائع ایتودن عبارت بولاچقدر.

اهمیتسز سوزلر برله وقت اوتکارونک سببیری اوشبونلر بولادر: (۱) کیرهک نوگل نرسه لرنی تیکشرو و توپچو طوغروسنک قومسز بولو. (۲) بر کشی گه دوستلق اظهار ایتو ایچون سوز نابارغه طریشو. (۳) وقت اوتکارو و باشقه شوندی نمره سز نرسه لردر. آش صو مجلسلر نده گی سویله شولر کوبسنجه اوشبو اوچونچی قسمدن بولالر. اوشبو آفاندن صافلانویتی برله ضیافتلر گه یورمی طورغان کشیلرنی: «آش صوغه یورمی، دعوت گه اجابت ایتمی، فانداسلک حقینی ادا قیلمی، مغرور و مکبر بولغانلقدن خلقلرنی صانغه صانامی» دیب عیبلر گه، سؤ ظن ایتار گه تیوشلی توگل. تلنی آفاندن صافلار ایچون الک بیگل یول معناسز خلقدن عزلت ایتو، آش صو مجلرینه یورماو و مهمل کشیلر گه فاتشماودر.

نل اوزی کچکنه گنه بولسه ده اثری بیک زور. نل سببلی الوغ حادثه لار چیقا و آدم بالاسینک باشینه دهشتلی فلاکتلر کیله شونک ایچون رسول الله حضر نلری «نل» گه خواجه بولورغه و اولچاب سویلر گه بیوره در. بعض عالملر «لا یبلغ العبد حقیقه الایمان حتی یحزن من لسانه» (بنده، آوزینی بیکی بر خزینه اورنی ایتمی طوروب حقیقی ایمانغه ایرشه آماز» روشسنده حدیث روایت ایتهلر. وحیی:

اصلاح نفسه ایله بو کون صرف اهتمام
فردایه بلکه یوق بوگا امکان واحتمال.

خلاصه: بو حدیث وموندن باشقه ده بیک کوب حدیثلر، آخرت کونند آدم بالالرنینک نلری (وقلملری) سببندن مسئول بولاقلرینی و کوب مشقت کوره چکلرینی بیان ایتهلر. اوز اشینی اوزی تیکشرماسه، شوشی اشنی بله طوروب اوز استقبالینی قایقرتماسه ایندی آدم بالاسی کیم گه اوپکه لر و مظلوم بولووینی نیندی دلیل گه بنا قیلوب دعوی ایتار. «وما ربک بظلام للعبید».

(۵۳) اَکْثَرُوا ذِکْرَ هَازِمِ اللُّدَاتِ (۱).

ترجمه سی: «لذتلرنی کیمسه طورغان نرسه فی (اولمنی) کوب ذکر قیلکنز!»
اولمنی اونوتماو و ایس گه توشره طورو سببلی معیشتی تار آدملرنک

(۱) سنن نسائی. ج ۱ ص ۲۵۸. سنن ابن ماجه. ج ۲ ص ۲۹۳. جامع ترمذی. ج ۲ ص ۵۴. «هازم» ذال برله فاعل وزننده کیسوجی و بتروچی دیگان سوز.

طوقتا لغاتلقدن بوش اھمیتلیدر. لیکن بو کمالات اوزی، ابرلرنک نریبه قیلہ بلولرینه ویاخشی معاملہلی بولولرینه طوقتیدر. رسول اللہنک خاتونلرغہ گوزل معاملہلی بولو طوغروسینه بیک اھمیت بیرووندہگی سببلرنک بری اوشبودر.

(۵۵) **أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلِ مَنْ دَرَجَةِ الصَّلَاةِ وَالصَّيَامِ وَالصَّدَقَةِ إِصْلَاحِ ذَاتِ الْبَيْنِ فَإِنَّ فَسَادَ ذَاتِ الْبَيْنِ هِيَ الْحَالِقَةُ (۱).**

ترجمہ سی، «اگاہ بولکنز! نماز اوقو، روزہ بولو صدقہ بیرو در جہلرنندن دہ ثوابلیراتی بولغان نرسہ حقندہ سزگہ خیر بیریمہی؟ اول نرسہ ایسہ کشیلر آرالرینی اصلاح فیلودر. آرا بوزوق طورو، کشیلرنی ہلاک ایتوچیدر.»

عبادتلرنک اٹک ثوابلیری فرض عمللر بولغانلقدن بو اورندہغی نماز، روزہ وصدقہلردن نفل نماز، نفل روزہ و نفل صدقہ مراد ایکانلہگی اوز اوزندن معلوم. مگر دہ آرا بوزوق بولو سببلی اولدرو وتالو ہم دہ ملت گہ زور ضرر وھلاکتلر کیلو اھتمالی بولسہ بو وقتندہغی آرا توزہ تو ثوابی فرض عمللردن دہ آرتق بولورغہ ممکن. فرضلر، اللہ حقی ہم دہ آنلرنی سوکندن قضا فیلورغندہ ممکن.

اول خلقلری بعض وقت بیک یوق نرسہلر ایچون آچولانشوب بز بری اوستندن محکمہلر گہ کاغدلر بیرشہلر و حکملہشوب کونلرینی اوزدروب، قانلرینی بوزوب بوریلر.

اگر دہ اولنک یاخشی قارنلری، شوندی کشیلرنی کیلشدروب بوروسہلر فایسی غنہ اوچدہ ایکی کشی آراسی بوزولغانینی ایشنو برلہ اوت سوندرر گہ باروچیلر روشندہ تیزلک برلہ باروب شونلرنک آچو اونلرینہ صو سببوب سوندرسہلر قوللرینی طوتوشدروب بارشدرسہلر، دنبادہ رحمت ایشتورلر، اوشبو حدیث خبرینہ کورہ آخرنندہ نفل نماز، روزہ ثوابی آلورلر.

بوکونگی خلقلر افتراق و اختلافندہ برکات بوقلغنی اوز تجرہلری برلہدہ بلدیلر، الفتسز و محبتسز ملتلرنک منقرض بولولرینی، دولت و شوکتلرنندن آبروللرینی کوزلری برلہ کورب طوردیلر، رسول اللہنک «فساد ذات البین

(۱) احمد ابن حنبل مسندی. ج ۶ ص ۴۴۴، سنن ابی داود. ج ۲ ص ۳۲۵. لفظلر «احمد» نکی. «حالیق» و «حالیقہ» ساچ آلوچی پچاق غہ اسمدر. پچاق، ساچنی بتونلای بترووی قبیلندن آرا بوزوقلقدہ خلقلرنی ہلاک ایتدردر.

هي الحالقة» دېگان، سوزى، قطعى بىر قاعدە. ايكانلىكىغىنە نعيمىن حاصل قىلىدېلىر. لىكىن اهل اسلام اوشبو افتراق والفتسزلك خستەلىگىندىن ھېمىشەدە قورتولا آلدى. وقولدى فرست بار وقتدە موڭا چارە تابو حقتدە اجتھاد اېتمى. مونڭ عىبى كېملىرگە بۆكلەنە بو طوغرودە كېملىر گناھلى؟! ..

عيب بىرگنە صنفدە يا كە بىر آز كشىلردە گنە توگىل بىلكە بتون خلق اوستىندە ومسالمانلارنىڭ ھىر بىرىندەدر. اگردە ھىر كېم اوز خلقىنى تۈزەتسە واوز عىبلىرىدىن پا كىلانسە اسلام مېتى بۆكۈن آنادىن طوفان كېك صاف بىر ملت بولاچىق و دىنيا بىتكانگە قدر بىر ھائىل و بىر ھىيئت بولوب ھىر سورە چىكىر. شونڭ اېچون ھىر كېم اوز خلقىنى تۈزەتۈرگە «مىن اوز عىبىنى تۈزەندىم دە باشقەلر تۈزەتمىلر» دېمازگە تېوشلى چونكە موندى سوز سويلەو، اوزى اڭ الوغ عىبىدىر. عىبىنى تۈزەتۈنڭ علامتى، گناھنى باشقەلرغە تاشلاو توگىل بىلكە باشقەلرنىڭ عىبلىرىنى دە اوز اوستىنە آلودر.

محمد صادق:

صانولدى بېك اوچوز بو ملت مرحوم اغيارە
تفرقەلە دوشوردىك كىندىمىزنى قىر، قىمتىدىن .
سوزن تىكئىب اېسىر معروف ايله آمرلارڭ فعلى
ردالت اېچەر. قالدق گرچە كېلىدك خىرامتىدىن.

(۵۶) **أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِكُمْ مِّنْ شَرِّكُمْ خَيْرِكُمْ مِّنْ يَّرْجَى خَيْرُهُ وَيُؤْمَنُ شَرُّهُ وَشَرِّكُمْ مِّنْ لَا يَرْجَى خَيْرُهُ وَلَا يُؤْمَنُ شَرُّهُ (۱).**

ترجمەسى: «اگاھ بولسۇن! سىزنىڭ خىرلى آدمىڭىز كېم ايكانلىكى حقتدە سىزگە خېر بېرىدەمى؟. خىرلى آدمىڭىز شول كشىلدىرگە آندىن اېزگۈلك كوتولور، ياوز لغىندىن امىن بولنور. خىر سىز آدمىڭىز شول كشىلدىرگە آندىن اېزگۈلك كوتولماز، ياوز لغىندىن امىن بولونماز.»

كوب كشىلر اوزلرىنى ياخشى حساب ايتوب باشقەلرغە شېھە كوزى بىرلە قاراسەلردە ياخشى كشىلر بىرلە اوصال كشىلرىنى، آيۇر اېچون رسول الله حضرتلرى طرفىدىن اوشبوندى سويلەنلىگان درىست مىزان قويلەمشىر. اوز يىنىڭ ياخشى كشىلر دىنى ياكە يامان كشىلر دىنى ايكانلىكىنى بلەسى كېلوچى اوز اولچاوى

برله توگل بلسکه رسول الله حضرت تارىنك اوشبو اولچا وى برله اولچانورگه تيوشلى بولادر. منبرگه باصوبده « حاسبوا انفسكم وزنوا اعمالكم » ديب قهقروده ويا كه شول فييلكن بولغان سوزلرني تكلاب او طور وده غنه كوب معنا يوق. معنا ايسه مذكور سوزلرنيك مضمونارى برله مېكن قدر عمل ايتوده در.

دنيانك عمري كشى برله قهقر شوب، دشمناق وكونچيك ايتوب طور رلق در جهده اوزون بولماغانى حالده بيك كوبلر مزنك عملرلى شوشندى معناسز نرسه لر برله اونكانلىكى معلوم. دنيانك بتون حاصلى خيال واميدلر دن عبارت. ناگاه برر نورلى مقصود ميدان غه چيقسه اول نرسه ده منگولك توگل بلسكه بو كون و ابرنه گه قولدن كېته طورغان عاريت گنه در. حال، شوشى منوالده بولا طوروب بر برى برله بوزولشوب، بر برينه سو فصد قېلشوب طور وچى آدملر بختسزلر در.

(۵۷) **اَلَاٰ خَيْرٌ لَّكُمْ بِالْمُؤْمِنِيْنَ مِمَّنْ اَمِنَهُ النَّاسُ عَلٰى اَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ وَاَلْمُسْلِمِيْنَ مِمَّنْ سَلِمَ النَّاسُ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِيْهِ وَاَلْمُجَاهِدِيْنَ مِمَّنْ جَاهَدَ نَفْسَهُ فِى طَاعَةِ اللّٰهِ وَاَلْمُهَاجِرِيْنَ مِمَّنْ هَجَرَ الْخَطَايَا وَاَلذُّنُوْبَ** (۱).

ترجمه سى: « اگاه بولسكز! مؤمن كشى كيم ايكانلىكى حقتك سزگه خبر بېرىه مې؟ مؤمن شول بولور: آدملر آنى اوزلرنيك ماللرى هم ده اوزلرى حقتده امين فيلورلر (امين ديب بلورلر). مسلمان شول بولور: آنك نلندن، قولندن آدملر سلامت طورلر. مجاهد شول بولور: الله تعالى گه بوى صنو طوغر و سنده نفسى برله جهاد فيلور. مهاجر شول بولور: بوزوق اشلر و گناهلر دن هجرت فيلور. بزه مسلمانلق اولچا وى كيوم برله بولوب اوزلرينه معلوم بولغان فورمه لرده يور وچيلرني مسلمان، چالما برله چاپان با كه جبه كېگانلرني «عالم» و «فاضل» سانيلر. «مسلمان كيم؟» سو اينه قارشو رسول الله طرفندن: « اوستنده چاپان يا كه جبه وباشنده چالما بولور » روشنده جواب بېرلىگانينى برگنه حديث كتابنده كورگانمز يوق. اوشبو حديثده پيغمبرمز صلى الله عليه وسلم «مسلمان كيم؟» سو اينه قارشو: «آدميلر اوزلرى و ماللرى حقتده آندن امين بولورلر؟» ديب جواب بېرهدر. موگا كوره آدميلر اوزلرى با كه ماللرى خصوصنده امين بولماغان آدم، مسلمان سانالماز غه تيوشلى كورلدر.

مسلمانلارنىڭ كۈچى بولغان كۈچى، مسلمانلارغا ئاڭدا جىفا ايتماز، غىبىتلارنى سويلەمەز، كېرەك اوزىنىڭ شاگىردى ومىرىدى دە بولسۇن قەھر دعا قىلماز، رىجماز، «فلان كۈچى، استازىدىن ياۋز دعا آلىدى وفلان آدم اوزىنىڭ شىخى طرفىدىن رد قىلىندى» كىمك سوزلار شايىچ بولۇ شول استاذ وشول شىخنىڭ مسلمانلارنىڭ كۈچى بولماقچە علامتىدۇر. مۇندە بولغان «قول» و «ئىل» سوزلارى باشقەچە بولماقچە بولسا ئاڭدا جىفا قىلۇلارنى چىقارار اچچۇن توڭل بىلكە كۈچىلەرگە اذىت بېرىو كۈچىلەرگە قۇندە قول ھەم ئىل بىرلە بولغانلىقىدىن غەنىمە ذكر قىلىنەدۇر. مقصود، نىمىدى گەنە وچە بىرلە بولسا دە مسلماننى رىجىتو كۈچى بولغانلىقىغا مەنئى ايكانلىقىنى بىلدۈردۇر. كۈچ، يۈز و آياقار بىرلە تىك طورولارنىڭ ھىچ بىرى يارامى، بو اشلار كۈچى بولغان بولماقچە مەنئىدۇر. مەكە قەتھ ايتولگاندىن سوڭ «ھىجرت» كۈچى بىلكە بىلكە بولسا دە تەلگان كۈچىلەر اچچۇن اويلاندىنە طورغان حاللارنىدە «ھىجرت» ئۇيغۇن تاپارغە و ھىجرتلەر جەلەسەندىن سانالورغە مەمكەن. بو ايسە اللە تەلى مەنئى ايتكان نىسەلدىن مەنئەنو بىرلە بولماقچە. نەفس بىرلە چىقار قىلۇ ايسە اللە تەلىنىڭ رضالەينى قەد ايسىتوب شىرىعت بىيورغان نىسەلارنى قىلۇ و نەھى قىلغانلارنىدىن تىپىلۇدۇر. نەفس بىرلە بو روشدە جىھاد قىلۇنىڭ نەتىجەسى «ھىدەيت» تاپۇدىن عبارت بولغانلىقىدىن جىھادلارنىڭ افضلىدۇر. «والذىن جاهدوا فىنا لنؤتىنھم سەلئنا» (غەنكەبوت ۶۹).

۵۸) اَلَا اَدُّكُمْ عَلَىٰ اَشَدِّكُمْ اَمَلِكُمْ لِنَفْسِ عِنْدَ الْغَضَبِ .

تەرجەمەسى: «اگە بولمىگىز! سىزنىڭ كۈچىڭىز كۈچىڭىز كۈچىڭىزنىڭ بىرەمى؟ آچۇ و قەندە اوزىنى طوتما بۇلۇر».

آچۇ، بىك ضرۇرلى اشلەرگە سەبب بولغان اعدالسىزلىقتىن عبارتدۇر. آچۇلى كۈچى شۇندى اشلر اشلى، شول اش، چىتەرگە توڭل ھىتى اوزىنىڭ باقىنلارنى، دوستلارنى بىلكە اوزىنە دە ضرر بولادۇر. خاتۇنىنى سۈگە، بالالارنى قەبىنى، نىسەلارنى وانا، نى سويلەگانىنى نامى و ھىچ اشىنى اولچى آلى، بو خلق كۈچىلەرگە خاتۇنلار دە و بىك ايركەلەك دە اوسكان كۈچىلەر دە بولادۇر.

نادان خلقلار آچۇغە شىجاعت و ھىسارت، عزت نەفس و رەھبەت، ھىمت و غىبەت اىملەرى بىيورۇپ شول كۈچىلەرنىڭ دىخى دە آزولرىنە سەبب بولالار. آچۇ باشقە اما بو نىسەلر بىتونلاي باشقە بولۇپ آرا لارنىدە ھىتى مەنئەت دە بو. بو

نرسه ارنى بىرگە بونارغە ، جىلم بىرلە بالنى بىرگە قانشىروب بىر حىكم آستىنە جىبارغە پارامى. شونىڭ اىچون نادان خلق سوزىنە آلدانمازغە و آچونى بىكارگە طرىشورغە تىوشلى .

رسول الله حىرنلرى بو حدىثنىڭ اصل آچو كىلو حىقنە نوڭل بلكە كىلگىن آچوغە خواجه بولو، درجە سندن اوزىروب بىارماو حىقنە سوز سوبىلىرى. آچولانمازغە قوشقان حدىثلرى دە بار. بىر آدم رسول الله كىلوب ، مېڭا وصىت ايتە كورسەنە ! دىگان ايدى . رسول الله آڭا «لا نغضب!» (آچولانمە) دىب وصىت ايتدى . تىگى كىشى ، شول سوزىنى تىكرارلاغان بولسەدە رسول الله ھىر بىرىنە «لا نغضب» دىب جواب بىردى دىگان حدىثى ابو ھىر بىرە روايت ايتەدر (۱). اورنى بىرلە بولغاندە اولچاودن اوتەمە ئاندە آچو ، ممنوع اش نوڭل ممنوع اش ايسە آچوغە خواجه بولا بىلگىنلىك و اوز اوزىنى طيبا الماغانلىقىدىن . آچو بىكولماسە شونىڭ سببلى دوست و بىلشلىرىن ، ياقىنلىرى و قارىنداشلىرىن كىسلولر بولور . حسد و غىبەت ، كىنە و نەمىت كىك بوزوق خىلقلر اورچور ، نىتىجە ايسە او كىچىن عبارت بو اوب قالور . كىشىلرنىڭ عقللىرى كامىل ، صبرلىرى لازم درجەدە بولونىڭ درىست اولچاوى ايسە آچو وقتلرنىدە اوز اوزلىرىنى طونۇ بىلورلىرىدىر . بو خصوصە امام بخارى «باظىراق ، كىشىلرنى كورەشوب بىغودن نوڭل بىلكە آچو وقتىندە اوز اوزىنى طيبا بىلودن عبارت» مضمونىدە بولغان «لبس الشدىد بانصرۋة انما الشدىد الذى بملك نفسه عند الغضب» حدىثى روايت ايتەدر (۲). ھىلى بن ابى طالب رضى الله عنەدن : «بھادر صوغشەدە ، ھىلىم آچو وقتىندە ، دوست تارلىقغە ئوشكان ساعىندە بانور» دىگان سوز مروىدىر (۳) .

(۵۹) اللَّهُمَّ إِنِّي أَعْرِجُ حَقَّ الضَّعِيفِينَ الْيَتِيمَ وَالْمَرْأَةَ (۳)

ترجمەسى : «يا الله! مېن اىكى نورلى ضعيف كىشىلرنىڭ حىقنە قاتىغلىق كورسانمەم . مونلر : يتىملر بىرلە خاتونلردىر .»

(۱) صحىح بخارى . ج ۷ ص ۱۰۰ . احمد ابن حنىبل مىسنى ج ۵ ص ۳۴ .

(۲) صحىح بخارى . ج ۷ ص ۹۹ . «صرعە» سادنىڭ ضىى بىرلە «ھىزە» (ھىزە) و زىندە بولوب كوب بىغوجى كىشى دىكىلىرى .

(۳) السكامل . ج ۱ ص ۱۲۵ .

(۴) سىنن ابن ماجە . ج ۲ ص ۲۰۵ . «اعرج» سوزىنى «تفعل» دن دە «افعال» دن دە اوقورغە مۇكىن . ھىر اىكى تىقىرىدەدە معناسى : «تضيق قىلەم ، قاتىغلىق ايتەم» دىك بولادىر .

رسول اکرم حضرت تلمرى يتيملىر بىرلە خانونلىرىنى «ضعيف» دېيىپ اتى و
 آنلارنىڭ حقلىرىنى آشاو، آنلارغە ظلم ايتودن منع ايتە و بو طوغرودە بىر آز
 قاتبىلىق كورسەتە و شوشى اشىنىدە اللە تعالى حضرتىنە اشهاد قىلدەر.

خانونلىرىنى طلاق ايتوبدە مەرلىرىنى، عدت مؤنتلىرىنى تولەمى يوروجىلەر،
 اوزلىرى بارا تاماغانلىرى حالدە، مەرلىرىنى و عدت مەرلىرىنى و مونلر اوستىبەدە
 ياقا چىلەر و بلەز كلىرىنى ناشلاب كىتسولنر اىچون خانونلىرىنە هر تولى جفا و
 اذا بىروب طوروجىلەر، آنلارنى محرم قارىداشلىرى ھەدە ياقىنلىرى بىرلە كورشو
 و سوبلەشودن منع ايتوجىلەر اوزلىرىنى احتساب قىلسولنر و رسول اللەنىڭ شوشى
 سوزىنە قولاق سالسولنر و انصافلىرىنە فايىتسولنر ايدى. مال بولورده بتارده
 اما كشى حقى بىتماز، كىلەچكە مونىڭ حسانى صورالور.

رسول اللە حضرتلىرى «حجة اوداع» دە «عرفات» دە بوز مۇكەن آرتق خلقغە
 خطاب قىلوب امتىڭ دىنى و اجتماعى مطلبلىرى حقندە اھەتلى و بىك اثرلى بىر
 خطبە سويلەگان ايدى. مذکور خطبەدە: «خانونلر كىز اوستلر نەدە سىزنىڭ حقىڭىز
 بولغان كىك خانونلر كىزنىڭ دە سىزنىڭ اوستو كىزدە حقلىرى بار، آنلارنى سىز، اللە
 تعالىنىڭ امانتى ايتوب آلدىڭىز!...» (۱). مضمونندە سوزلر بولوب شول حقلىرىڭىز
 بەعضىلىرى بيان ايتولدىگان و خانونلرنىڭ اللە تعالى حضرتىدىن ايرلرگە و دىيەت
 ايكانلىكلىرى اعلام قىلىنغان ايدى. امانت ھەم و دىيەتنى نىچوك آصرا و لازم ايكانلىكى
 ھەر بىر مسلمانغە معلومدر.

يتىم مالىنى حقسىز ضائع ايتو طوغر و سىندە قرآن كرەمنىڭ: «ان الذين
 يأكلون اموال اليتامى ظلما انما يأكلون فى بطونهم نارا وسيصلون سعيرا»
 (نساء ۱۱) دىگان تھدىدى يىتسە كىرەك. شوشى سوزدىن اثر آلماغان كشىگە
 ھىچ بىر سوز اثر بىرماز. (ظلم و حقسىزلىق بىرلە يتىملىرىڭىزنىڭ حقلىرىنى آشاوچىلەر
 و تانى قىلوچىلەر اوت آشپلر و تىز كوندن تەموغغە كرەچكلەر، دىمكىر).

وحىي:

مظلومنىڭ آلەم آھنى لىزان اولور سما

ايتامنىڭ آلەم حقىنى بىر باد اولور جەھان.

﴿ ٦٥ ﴾ الْاِمَانَةُ تَجْلِبُ الرِّزْقَ وَالْخِيَانَةُ تَجْلِبُ الْفَقْرَ.

ترجمه سی: «امانتلی بولو، زرقنی تارتور و خیانتلی بولو فقیرلکنی کبتورر». خلقلرنڭ اشنا طورغان کشبلی «امین» و «امانتلی»، اشنا طورغان نرسه لری «امانت»، اشنا می طورغان کشبلی «خائن» اسمنده بولادر. امانتلی بولو زرقنی نار توغه و خیانتلی بولوده فقیرلک کیتروگه سبب ایکنانلگی درست همده خلقلرنڭ اوز طرفلرنندنده تجربه ایتولگان بر فاعدهدر. امانتلی کشبلی برله خلقلر، قورقمی و نرددلنمی، عامله ایتهلر و شول سببن کشبلی کیکایبه، معاملاری آر تا و کوبایه، شهرنلری نارالوب اوز حضورلرینه کیلو برلده، پوخته و نبلیق املر آرغی ده اش کوره لر. اما خیانتلی کشبلی دن خلقلر بیزه لر، اش قیلودن صافلانار. مونڭ فقیرلنمی سببی ایکنانلگی معلوم.

امانتلی بولو، نبوشلی و قمتنده و نبوشلی اورنده، امانتنی نبوشلی یرگه تابشرودن عبارت. آنچه و کتاب، ماللر و خط کبک نرسه لر «حسی امانت» بولوب «علم» ایسه معنوی امانتدر. آنچهنی و خط کبک نرسه لرنی تابشرو لازم بولسه، کیرهک و قمتنده اهللرینه «علم»نی تابشروده لازم. (علمنی تابشرو ایسه کشبلیرگه اوگرتودن عبارت). «ان الله یامرکم ان تؤدوا الامانات الی اهلها» (نسا ۶۱). بر قوم آراسنده نادانلقی فاش بولونڭ سببی شول قوم آراسندغی عالمرنڭ اوقونماولرننن، اوگرتماولرننن و درستی ده امانتلرنی اهللرینه نباشرو حقتده صادر بولغان قرآن فرماینی طونماولرننن و اعتبارغه آلماولرننندر. موندی عالمر «امینلر» نوگل بلسکه «خائنلر» در.

اوشبو سببن جماعتنی اوقوتو، مسلمان دالالرینه اسلام تربیه سی و دین روحی بیرو، عموما ذهنلرینی و فکرلرینی کیکاینوب اسانلر جهل سینه کرولرینه سبب بولو حقتده هر کیمین الک «عالملر» همده اوزلرینه «عالم» اسمی بیروچیلر یوررگه، نیچوک گنه بولسهده مذت آراسینه علم تاراتو حقتده طریشورغه نبوشایلن بار مکتبلرنی تار انوچیلر، معاملرنی سببسز قووب بیباروچیلر، اصول جدیده و قارا ناقالرنی بهانه ایتوب الله اسمینڭ اوگره بلووینه قارشو توشوچیلر، امانتگه خیانت ایتوچیلر بولادر. «حاسبوا انفسکم و زنوا اعمالکم».

(۶۱) الْاِنَانَةُ مِنَ اللَّهِ وَالْاَعْجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ (۱).

(۱) جامع ترمذی. ج ۲ ص ۲۲. «انانته ههزمنڭ نتمعی برله «نواته» وزننده. آتی یؤنی دن اسمدر. مجردی اتی یائی کیلهدر. «الم یأین للذین آمنوا ان تخشع قلوبهم» ده گئی یائی ده شوندندر.

ترجمہ سی: «ثباتی و تدبیری ہمہ وفاری بولو، اللہ تعالیٰ دن و (دنیا اشلر نده) آشغو شیطان دن» .

الک اول خاطر گہ توشو برله سیکروب طوروب بر اشنک بولووینی نلہو، عجلہ (آشغو) در. ثباتی، وفاری ہمہ تدبیری کشیلر هر وقت صافلانوب، اشلر ننگ آل و آردلرینی فکرلہب قیللر. بو اش، اوشبو حدیثہ «اناة» دیب تعبیر ایتولہ دز .

عبد قیس قبیلہ سینک ایلچیلری «مدینہ» گہ کیلو برله دوه لرندن توشوب رسول اللہ حضورینہ آشغوب کیتکانلری حالده آرالر نده بولغان اشج (المنذر) دوه سیندن توشوب نرسه لرین آلدی ودوهنی تشاولاب آشارغه پیاردی، نیک یاخشیلاب یووندی ده قدرلی کبوملرینی آلوب کیوندی، آفرولاب غنه مسجد کہ کیتدی، ابکی رکعت نفل نمازی اوقودی و شونندن صولک رسول اللہ حضورینہ باروب کورشدی. رسول اللہ، مونک اوشبو روشک آشقمی، ترتیب برله یوروینی تحسین ایتدی و: «ان فیک خصلتین یحبهما الله العلم والاناة» (ای اشج! سینده اللہ تعالیٰ سویه طورغان ابکی خصلت بار: حلم برله اناة) دیدی» (۱) .

آشغونک ممدوح بولغان اورنلری ده بار. مثلا بورچنی تولو، میتنی جهاز- لار، گناهلر دن توبه ایتو اوشبو ممدوح اورنلر دندر. (شونک ایچون ترجمہ ده «دنیا اشلر نده» دیگان سوز آرتدرلدی). موسی پیغمبرده اللہ تعالیٰ گہ: «وعجلت الیک ربی لترضی» دیب مناجات ایتسکان ایدی. اگرده آشغو، هر اورنده مذہبوم بولسه ایدی موسی (علیه السلام) بو روشده جواب بیرمگان بولور ایدی. هر حالده اشلر ده عدالت برله بولو «خیر الامور اوسطها» برله عمل قیلو، افر اط و تفریط دن صافلانو، اورنیمه کوره آشغو و اورنیمه فاراب آشقماو، شوشی اورنلرینی آبره بلو لازمدر .

۶۴ اَنْتُمْ اَعْلَمُ بِاُمُورِ دُنْيَاكُمْ (۲)

ترجمہ سی: «دنیا اشلر کزنی سز اوزگز یاخشی بلہ سز» .
مسلمانلر ننگ دینی اشلری (عاملری) بار. دینی اشلر ننگی قانون اساسیلری ایسه قرآن کریم ہمہ رسول اللہ ننگ سنتی بولوب شوکنا مراجعت ایتارگہ و پیغمبر دن

(۱) جامع ترمذی، ج ۲ ص ۲۲ .

(۲) صحیح مسلم، ج ۲ ص ۲۲۳ .

او گره نوب بلور گه نبوشلی. دنیای علملر و دنیاوی اشلر حقننه ایسه اوزلری تفتیش ایتو و اوز نجر به لری و عقالمزینی، استعمال قیلو لازم. دنیاوی علملر، کیرهک آدم بالاسینک ذهنی بیتارک و کیرهک بیتمازک درجه ده مشکل بولسون آنی قرآن وحدیثدن ایزلو و پیغمبرلردن صور او وحی همده پیغمبرلرنک وظیفه لرینی آکلماو و آنلرنک فی ایچون یبار لولرینی بلمه و چیلدکتر. رسوللر، بنده لر گه دنیاوی علملر او گره تور، طبیعیات و فلسکیات او قوتور ایچون توگل بلکه الله تعالی گه بنده چیلک قبله بلونی و اوز آرارنده الفت و محبت برله طور و کیفیتلرینی نفسنی تزکیه قیلو روشلرینی او گره تور ایچون یبار لمشلردر. ا گرده دنیاوی علملرنکده پیغمبرلر آرقلی او گره تلووی لازم بولسه ایسی، انسانلرنک اوز فکترلری اشسز طور و هر نرسه فی «وحی» دن گنه کونو لازم بولور ایسی. مگرده پیغمبرلر حواسنی استعمال قیلو، عقلنی اشل تو، عبرت آلو حقننه تنبیهلر قیللر، بو خصوصده قرآن کریمده کوب آیتلر بار. فقط بو تنبیه، دنیاوی علم او گره تو، صناعت و هنر اشلرینه فانشو بائندن توگل بلکه شول اشلرنی دین و ایمان فونلهو حقننه واسطه و سبب قیلو (دینی اشلر گه مزممه بولو) جهتندنر. اونکان پیغمبرلرنک ماجرالری و آنلرنک امتلری خصصه صنده بولغان و افعالر قرآن کریمده کوب مرتبه لر ذکر ایتولسه لر بو اشلر «تاریخ علمی» نقطه سندن و بنده لر گه تاریخ علمی بلدر و جهتندن توگل بلکه «لقد کان فی فصصهم عبرة لاولی الالباب» (یوسف ۱۱۱) قول شریفینه مرافق عبرت و وعظه نو ایچوندنر. قرآن کریمده پیغمبرلرنک قصه لری تاریخ نقطه سندن بولمی بلکه موعظه و عبرت نقطه سندن بولووی بیک ظاهر. «لقد ارسلنا فی کل امة رسولا ان اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت» (نحل ۲۸)، «كلما الفی فیها فرج سألهم خزنتها الم بأنکم نذیر قالوا بلی فز جائنا نذیر فکذبنا و قلنا ما نزل الله من شیء» (تبارک ۹)، «وان من امة الاغلا فیها نذیر» (ملائکه ۲۲)، «ولقد ارسلنا رسلا من قبلك منهم من فصصنا علیک ومنهم من لم نقصص علیک» (مؤمن ۷۸) مضموننک بولغان آیت کریمه لر دن آکللا شلغانغه کوره یر بوزنده بولغان امتلر گه حسابسز کوب پیغمبرلر یبار لگان بولورغه نبوشلی. حالبوکه قرآن کریمده ذکر ایتولگان پیغمبرلر بیک آز. ا گرده مونلر تاریخ نقطه سندن سویلرنگان بولسه ایسی اول وقت شول پیغمبرلرنک هر بری سویلر نوب اوتولگان و تاریخ علمینک موضوعسی ادا قیلغان بولور ایسی. هر برینک احوالی سویلر نماو و تاریخ

موضوعسى زعايت ايتلماو، مونلر نڭ باشقه حكمت ايچون ذكر ايتولگان بولولر ينه دليللر.

اوشبو سبب ايچون «دين» علمى برله دنيا علميني، عادت و عرفلر برله «دين» امرلر ينى برگه بوتاب يورتمازگه، آرالر ينى آيررغه، بر ينى «وحى» هم «پيغمبر» لردن اوگره نورگه وايكنچيسى حقنده آدم بالالارى - بلسلر بلماسه - لرده اوزلرى طريشورغه، تجر بهلر ياصاب كوررگه تيوشلبلر. اسلام دينينڭ «فطرى» دين بولويونڭ معناسى ده دين نڭ دنياوى اشلرگه قاتشماوى، دنياوى هنر و صناعتلردن منع ايتماوى و دنياوى اشلرني اوگره تونى اوز اوستينه آلماوى بلكه خاقلر نڭ اوزلر ينه تاپشرووى و كائينات سنتچه بولوغه موافقت قىلوى جهندندر.

رسول الله حضرتلرى طرفندن: «انتم اعلم بامور دنيا كم» (دنيا اشلرگزنى اوزگز ياخشى بلهسن) دييولگان سوز مسلمانلر قاشنده دستور طوتولورغه، دينگه تعلقى بولماغان دنياوى اشلر و علملرده اوز تجر بهلرى و اجتهادلر ينى آرتدروب حيات سفر نده باشقه ملتلردن قالشمى يوررگه تيوشلى ايدى. لىكن نى ايچوندر مسلمانلر بو قاغدهنى دستور ايتمبلر، دين اشى و دنيا اش ينى آيرمى هر نرسهنى شريعت كه تطبيق ايتمكچى بولالر و شريعت فتواسيني از بلبلر. صوڭ و قتلرده اسلام و مسلمانلر اوستينه بولاقان ضربهلر نڭ اڭ الوغسى وشول نسبتده آچيسى دنياوى اشلر نڭ «دين» اسمندن منع ايتلوى و شوشى باطل نرسهگه: «اسلام دينى برله مدنيت برگه جبولمى» ديگان ايكنچى بر باطل دعوى بنا فيلنوى بولدى.

سلطان محمود، عسكرگه ياڭا نظام بديرگه، زمان و احوالغنه موافق بر فورماده كيوندروب باشقه حكومتلر روشنده تعليم فيلدرغه كرشكانه استانبول عالمرى بو اش گه «دين» اسمندن فارسى طورديلر، شيخ الاسلاملردن باشلاب جامع شاگردلر ينه قدر هر برى امر بالمعروف و نهى عن المنكر و طيفه سيني ايفا ايتهرگه كرشدلر. لىكن سلطان محمود اوزى «دين» نى ياخشى بلگانلر بىلدىن و هر بر چالمالى آدم نڭ «كتاب آلای قوشمى» ديگان سوزى برله قاوشاب كيتمگانلر بىلدىن اوز سوز ينى ايتدى امر بالمعروف و نهى عن المنكر ايتار ايچون استانبول اورامينه جيولغان دين باشلقلر ينه طوپنڭ كوپشه سيني بورردى. نيگيلرده او كچه كوتاردلر، مڭ مشقت برله قاچوب صولشلىرىنى اوبلر نڭ آلديلر.

آندن مقدم سلطان مراد، استانبولك رصد خانه سالدرغه كرشكاج استانبول عالملى رصد خانه لر طوتو همده حكمت گه دائر اثرلرنى اوقو ممنوع ديب «دين» اسمندن فتوى چيقارغانلر وشول سببلى استانبولده بتون درس «هدايه» برله «هدايه» دن عبارت بولوب قالغان ابدى. يه!.. رصد خانه نك دين گه نى تعلقى بار؟ قايسى قرآن آى منع ايتهدر؟ ...

بز نك اوشبو كونه زده بخارا عالملى اصول جديده برله بالالرغه الفبا اوقوتونى منع ايتديلر، مکتبلرنى «دين» اسمندن يابدر ديلر. كوكره كلرى آچيق روس قزارينك تياترلرده، سيركلرده اوبناولرينى تحسین ايتوب آوزولرينى آغزوب اوطورونى، اسلام و فقلرينى ساتوب كسب قيلونى، ربا برله معامله ايتونى اوزلرى ايچون «دين» ده منع تابهانغان بو مباركلر آز وقت وييكلكلك برله بالالرغه بازو تانتوده نيندى منع تابقانلردر؟ ..

عجبت من شئخى ومن زهد
وذكره النار واهوالها
يكره ان يشرب فى فصة
ويسرق الفضة ان نالها

(۶۳) أَنْزِلُوا النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ (۱)

ترجمه سى: «هر كيمنى اوز اورنینه اوطورتوكز! (اوزينه مناسب معامل ده بولوگز)». رسول الله حضرتلرينك بوسوزى بيك اهميتلى وهر كيم ايچون دستور العمل طنلورغه نپوشلى بر اصلدر. هر كيمنى اوزدرجه سینه اوطورتو وهر كيمنك اوز حالينه گنه مناسب معامل قيلو لازم. لىكن مونك ايچون كشيبلر نك مرتبه لرینى آكلى آلورغه وميزان غه نارتما بلورگه احتیاج بار. مصنفلر نك ذرجه لرینى كتابلرينك زور اغينه، علم اهللرينك مرتبه لرینى دعواللرينك الوغليغينه، كشى برله فچقرشقان وقتلرنده ناولملرينك شه بلگينه فاراب اولچارگه يارامى. بو مصنفلر نك اولچاولرى بتونلاى باشقه نرسه لردر. اسلام دنپاسنده جاهل «علامه» لر و خرافات تارانوچى «محقق» لر «المصرف فى القدرين»، «سلطان الاوليا» بولغان عاجز وحقيرلر، باطل بوللر برله مسلمانلر نك ماللرينى جيوچى حريصلر وسفيهلر، مستبک مفرورلر كوب بواوغه اصل سبب، اوشبو حديث برله عمل قيله بلماو و جزاف سوز سويله، غلو واسراف ايتولر بولمشدر.

(۶۴) أَنْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا نَنْصُرُهُ مَظْلُومًا
فَكَيْفَ نَنْصُرُهُ ظَالِمًا قَالَ تَأْخُذُ فَوْقَ يَدَيْهِ (۱).

ترجمه‌سی: «ظالم بولسەدە مظلوم بولسەدە مؤمن قارنداشكە ياردم بېر!
يا رسول الله! مظلومغە ياردم بېررمز اما ظالمغە ياردم بېرو نېچوك بولور؟
ديب صورادېلر. شونلرغە قارشو رسول الله: ظالم ايتوچېنك قوالرندن طونارسن
(منع قبلورسن) دېدى.»

ظلم ايتوچى كشيئو، ائردە تيوشلى وقتتەك طيبوب اولگروچى بولسە، جواب
ايچون مەككەلەرگە بورو وعيبلەنوب جزا كورو كېك اشلردن سلامت فالووى
حتى اوزېنك شول عملېنك نبوشسز ايكانلىگىنى آكلاب اوكنووى مەكەن. بو
تقدېرچە ظلم ايتوچى كشيئى ظالمەن منع ايتو، مجازى مەنا بىرلەگنە توگل بىلكە
حقيقى مەنا بىرلەدە آكازور ياردم قىلودن عبارت بولادر.

(۶۵) انظُرُوا إِلَىٰ مَنْ هُوَ اسْفَلُ مِنْكُمْ وَلَا تَنْظُرُوا إِلَىٰ مَنْ هُوَ فَوْقَكُمْ فَإِنَّهُ
أَجْدَرُ أَنْ لَا تَزِدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ (۲).

ترجمه‌سی: «دنيا اشلرى طوغروسندە اوزگزدن يوقاريلرغە توگل بىلكە
توبانلرگە قاراگزل! بو اشكز الله تعالى بېرگان نعمتلرنى آزسنمازغە سەبب
بولور.»

آدم بالاسى دنيا طوغروسندە اوزندن يوقاريلرغە قاروونى عادت ايتسە
اوزىنى كيمسوترگە و اوزىنى بختسز آدم سانارغە باشلى، اميدسزلەنە، شول
يوقارى آدملرگە آچووى كېلە و دشمنلىق گېزى باشلى. اما اوزندن توبانلرگە
قاراسە اوزىنى بختلى آدملردن والله تعالى نك نعمتلرېنە اوچراغان بىندەلردن
ايكانلىگىنى بلە، قولېدن كېلىگان قدر شكر ايتە، هائلەسېنە مرحمتلى و كوگلى
طنچ بولا. بو صوگھېسى ياخشى اش ايكانلىگندە نزاع بوق. اما آخرت اشلرنتە،
عمل و عبادت، انعام و خيرات بابلرندە مونك كېرىسنچە، اوزندن توبانلرگە
توگل بىلكە اوزندن يوقاريلرغە قارو و آنلردن اورنەك آلو تيوشلى. بابالر

(۱) صحيح بخارى، ج ۳ ص ۹۸ و ج ۸ ص ۵۹.

(۲) جامع ترمذى، ج ۲ ص ۷۴. «تزدرى». «ازدرا» دن بو اب اصلە «تزدرى» در.

تا حرفى دالغە آلماشلوب «تزدرى» و «تزدرون» بولدى.

مزدن قالغان: «بوقارى غە قاراب فكر ايت ، توبان گە قاراب شكر ايت» دېگان .
سوز ، بېك معنالى بر نصيحتدر .

(۶۶) اِنْهَا كُمْ عَنْ قَلِيلٍ مَا اَسْكُرُهُ كَشِيرُهُ (۱)

ترجمەسى: «كوي ايسرنىكان نرسەنىڭ ازنندن دە منع ايتەمن .»
ايسرنىكچ ايجونىڭ حراملىق قران كريم وحديثلر برلە بيان ايتولگان سببلى
اسلام دنياستدە معاومدر . عرب خلقى ايسرنىكچ ايجو برلە مبتلا بولوب آندىن
باشقە طور االميلر ايدى . آرالرنده بولغان قننەلر ، صوغش قراشلارنىڭ دە باش
سببى ايجوگە قومسزلقلرى ايدى . قران كريم منع ايتىكاندىن صوڭ عربلر
اوشبو حكەم گە اطاعت قىلىدىلر و ايسرنىكچدىن تمام طوقتالدىلر . طوقتالونىڭ خىبرى
نتيجەلر ينى كوروب مذكور حكەمدىن اوزلرى دە مەنون بولدىلر . شاعرلرنىڭ :

الا يالقومى ليس فى الخمر رفعة
فلا تقربوا منها فليست بفاعل
فانى رأيت الخمر شينا ولم يزل
اخو الخمر دخالا لشر المنازل

و :

وكل اناس يحفظون حريمهم
وليس لاصحاب النبيذ حريم
فان قلت هذا لم اقل عن جهالة
ولكننى بالفاقتين عليم

قبىلدىن شعر لرى كوبر .

ايسرنىكچ برلە مبتلا بولغان خلقى ايجونىڭ طوبوسوب رسول الله خىزىنلرنىڭ
ايسرنىكچ ايجەمە گانلىكى عربلر گە معلوم ايدى . كىرچە عربلر آراسىدە ايسرنىكچ
ايجونى اوزلرىنە حرام ايتوب مەنەلنىگان ذاتلر بولسەدە آنلرنىڭ بو اشلرىنە ،
ايسرنىكچ سببلى فلاكت و مسخرەلىكلر گە اوچر اولرى سبب بولغان ايدى .

ايسرنىكچ هر نورلى بوزوقلقلرنىڭ آناسى بولوب ايسرنىكچ ايجو سببىدىن
آدم بالاسى ، اوزىنىڭ سرمايەسى بولغان عقلدىن آيرلوب مچنونلر جەلەسىنە
كردر . ايسرنىكچ ايجو اخلاقنى بوزا ، سلامتىكىنى يبارە ، ايسرنىكچ برلە مبتلا

كشيلرنىڭ نىسلىرى ئاچارلانا. بۇ نرسەلەر ھەر تۈرلۈ تىجىرەلەر و طبىيلرنىڭ شىھادىتلىرى بىرلە ئابىتىدەر .

زىمانىز طبىيلرنىدىن بىرى: طرفىدىن تىرتىب ايتولىگىن بىر رسالەدە اوشىبو سوزلار بار:

«بۇمۇن آوروپا و آمىرىقادە افراط درجەدە بولغان يوقسولمىقلارنىڭ سىببى ايسىرتكىچ اىچۇدر. ايسىرتكىچ اىچۇ عادىتى، قارىاردىن ياشلارگە، آنا و آنالاردىن بالالارغە مىراث بولۇپ قالا. ايسىرتكىچ بىرلە مىتلا عائىلاردىن قىز آلو و اويلەنو اصلا بارامى. آمىرىقادە «بوسطن» شۇرىندە بىر يىفس اسەلى عائىلدە ايللى يىل مىدىندە يىكرىمى بىر كىشى انتىعار قىلدى. مۇنىڭ سىببى ايسە بۇ عائىلدە ايسىرتكىك و شۇنىڭ بىرلە بىرلىكە اخلافسىزلىقنىڭ مىراث بولۇپ بالالارغە قالووى ايدى. تىكرار ايتىمەن: ايسىرتكىچ اىچۇ، افىون آشاو و شۇنىلر قىيىلدىن نىشئە اىچۇن استىعمال قىلنە طورغان نرسەلەرگە عادت ايتىكان خاتونلر و ايرلار بىرلە اويلەنو تىوشسىز اش و الوغ اوكىچلەرگە سىبب بولاچقىدر. اوشىبوگىا كۇرە آمىرىقادە بەض بىر ولايتلر ايسىرتكىچ اىچۇنى ضررى عىبلردىن صاناب، خاتونلرىنە طلاق حقى بىرەدر. مۇندىن مقصود ايسە ايسىرتكىكنىڭ بالالارغە مىراث بولۇپ قالووينى بىترىك ياكە آز ايتىمقىدر. اوشىبو حدىث شىرىفى حكىمى اىچىملىكلەرگە گىنە خاص توگىل بلىكە «افىون» شىكىللى بوتولاغىنە طورغان مادەلرنىدە شامىلدر (رسول الله حىزرتلىرى آندىندە منع ايتىدەر). طبىيلار رىتسىپلرىنە موافق استىعمال قىلنماغاندە «افىون» بوتۇ (اسلام شىرىعتىنە كۇرە درىست بولماسە كىرەك. «افىون»نىڭ آرافى و خىمىلرنىڭ ھەر تۈرلۈ نۇعسىنە كۇرەدە ضررى نرسە اىكانلىگى حقىندە كۇپ نرسىلر اوفۇدق، زىمانە طبىيلرنىڭ شىھادىتلىرىنى بلىك. عقل و بىدىن اىچۇن ضرر بىرە طورغان نرسەلرنىڭ ھەر بىرى حرامىدر.

«اوزى كىرە آلمامان اورنلارغە، شىيطان كىك اىسرتكىچ بىپارەدردە آندىن صوكن اوزىدە كىرەدر» دىگىن سوز، بىك ايسكى زىمانلردىن بىرلى مشهوردر. اسلام دىياسىندە ايسىرتكىچ «ام الخبائىث» (بوز و قىلقلارنىڭ آناسى) دىب معروف بولووى مۇنىڭ كىك ضررى بىر نرسە اىكانلىگىندىر.

(۶۷) إِنَّ أَبْرَ الْبِرِّ صَلَّةُ الْوَالِدِ أَهْلٍ وَدَّ آيِهِ (۱).

(۱) صحىح مسلم، ج ۲ ص ۲۷۷. احمد ابن حنبل مىسنىدى، ج ۲ ص ۹۷. لفظلر «مىسام» كىكى.

ترجمەسى: «بۇگۈنكىلەر ئىزگۈسى، بالا اوز آناسىنىڭ دوستلىرىنى باقىن كورو ومناسبتىدە بولو (فاتناشوب يورو) دن عبار ندر» .
 اوشبو حديث گە كوره، آناسى كىرەك ايسان وكىرەك وفات بولسون، آناسىنىڭ قارنداشلىرىنە، عائلەسىنە وباشقە باقىنلىرىنە ھەمدە عائلە طىشىندە بولغان دوستلىرىنە صلە قىلۇب طورو وانلارنى دوست كورو، چاقىروب فوناق ايتو، ھىدىلەر بىرو كېك نرسەلەر بىرلە كوڭللىرىنى تابو لازم بولادىر. بو اش آناغەغىنە خاص نۇگل بلىكە آنا حقىدە: شولايدىر (۱). اگىردە فاتناشوب يورودن شرىعت طرفىدن مانع بولماسە بو اش لازم، بو عەقدە ماساھلە قىلمەزغە نىوشلى.

(۶۸) **إِنَّ أَخَوْفَ مَا اتَّخَوْفُ عَلَىٰ أُمَّتِي الْأَشْرَاكُ بِاللَّهِ أَمَا إِنِّي لَسْتُ أَقُولُ يَعْبُدُونَ شَمْسًا وَلَا قَمَرًا وَلَا وَثَنًا وَلَكِنَّ أَعْمَالَ لِيغَيِّرِ اللَّهُ وَشَهْوَةً خَفِيَّةً ۚ**

ترجمەسى: «امتم ايچون قورققان نرسەم الله تەھالى گە شىرك فانولرىدىر. قوياش يا كە آيە وباخود صنملىرىغە عبادت قىلورلر دىمىم بلىكە الله رضالغىندە بىگىرەك باشقە مقصودلر ايچون عمل قىلورلر وباشرون بولغان شەھوتلر گە اسىر بولورلر دىب قورقام» .
 الله رضالغىندە باشقە قىلىنغان عبادت وعمللرنىڭ ھەر بىرى «رىبا» ھەمدە «شەھوت» سوزلرى آستىنە چىمولادىر.

خلىقغە بلىنە طورغان نرسەلەر «رىبا» اسمىدە وخلقىدن باشىرلە طورغانلرى «شەھوت خفىيە» (باشرون شەھوت) اسمىدە يورىدىر. باشرون شەھوت بىرلە رىبا ھەر ايكىسى مەسوم و گناھ اشاردن اىكانلىگى معلوم. «فويل للمصلين الذين هم عن صلاتهم ساهون الذين هم يراءون». باشرون شەھوت و رىبا ايچون قىلىنغان عبادتلر، عمللر حقىقتە ھالە الله ايچون بولمەنلىقى سىببلى رسول الله طرفىدن «شىرك» دىب آناھىدىر.

رىبا مسئلەسى اخلاق كىتابلىرىدە خصوصا امام غزالىنىڭ «كىتاب الاربعين» و «احياء» اسملى اثرلىرىدە تفصىل بىرلە سويلەنەدىر.

«رىبا» نىڭ ايك كىلوشمىسى و ضررىلى بولغان قىسمى «دىن» اسمى بىرلە رىبالانودىر. اوزلرى غىبىت سويلىلەر، نىماملىق قىلىلەر، حسد انتەلەر، حرام مەاملەردىن

(۱) صحیح مسلم شرحىدە نووی سوزى. ج ۱۱ ص ۳۱۵.

(۲) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۲۸۶.

صافلانمیلر، ربا آلار، ربا بیرهلر، فقیهلرگه ایبهرونی دعوی فیلقانلری حالده فقیهلر فاشنده بوزوق بولغان سودالرنی ایتوب طورالر اما باشقهلرده آزعنه دیب کورلوبرله گویا رسول الله طرفندن شول خدمت ایچون قویولوب قالدیرلغان کشیلر قبیلندن حاضر فالقوب چیقارده «دین» اسمندن فایغررغه، زارلانورغه دنیانگ بوزولونندن یاش برله یغلارغه کرشهلر.

عوام، «دین» اسمندن سویله نگان نرسهلرنی محاکمه سن و نقتیشسن قبول اینکانلکلری ایچون اوشبو مراتیلر، عوامغه یار او قصدی برله هر وقت اوز سوزلرینی «دین» اسمندن سویلیر و یاراتهقان کشیلرینی «دین» اسمندن سوگه لر و نحقیر ایتهلر، اوزلرینی «دیندار» و خصیلرینی «دینسن» و «دهری» آتاب یوروتهلر.

(۶۹) اِنَّ اَطِيبَ مَا اَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ وَاِنَّ وِلْدَهُ مِنْ كَسْبِهِ (۱).

ترجمه سی: «کشینگ اگ لذتی و حلال آشی اوز کسبی برله نابقان رزقیدر. کشینگ بالاسی ده اوز کسبدن حسابلانادر.»

حاجت وقتده ضرورت اوتار قدر بولو شرطی برله، کیرهک رضا بولسون و کیرهک بولماسون. بالانگ مالی برله فائدهلر درست بولادر. بالاغه صالحو و یوک بولار، آندن طمع ایتو کشیلرگه صالحو و «مطمع» توگل اورندن «طمع» قیلو دیب حسابلانمی. چونکه بالا مالی، آنانگ اوزی کسب اینکان مال حکمنده در. «مینم مالمده بالارمده بار، آنام ایسه مالمنی آلورغه قصد اینهدر» دیب شکایت قیلو چی کشی که رسول الله حضرتلری: «انت و مالک لا بیک» (سین اوزلرده، مالکده آناکنقی) دیب جواب بیرگان (۲) و ضرورت اوتار قدر بالا مالندن فائدهلر نورگه آنانگ حقی بار ایغی بلدرگان ایدی.

رسول الله حضرتلرینگ اوز امتینی کسب و هنرگه اوگره تو حقنده اهمیت بیر ووینه، صدقه صورارغه کیلرگان بر صده بهنگ ایسکی موسقی نرسهلرینی طورغ (مزایده) یاصاب ساتووی و شونندن حاصل وله آقچهنگ بعضیینه بالتا صانوب آلورده اوز فولی برله شونی صاپلاپ صده گه برکانندن صولک: «شوشی بالتا برله ناودن اوطون کیسوب کیتورده بازارده سات، اونیش کون اونمی

(۱) احمد ابن حنبل مستدی، ج ۶ ص ۱۲۷-۱۶۲.

(۲) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۲۴.

طوروب بزنڭ يانمزغه كېلمه!« ديب امر بېرووى، دليل بولسه كېرهك. اوشبو ماجرانى حديث اماملرى روايت ايتهلر (۱).

﴿۷۰﴾ اِنَّ حُسْنَ الْعَهْدِ مِنَ الْاِيْمَانِ.

ترجمهسى: « حرمتلرنى رعايت قىلو و وفالى بولو ايھاندندر .»
 اوز حضورينه كېلمگان بر فارتچقغه رسول الله حضرتى زور حرمت و التفات كورساتدى، حالينى و نېچوك معيشت ايتوينى صوراشدى. فارتچق چغوب كيتكانندن سوڭ حضرت عائشه، شول فارتچقغه بودر جەدە حرمت كورساتونڭ سېينى صوراغاج رسول الله حضرتلرى: «اول بزرگە خديجه و قنلرنده كېل، طورغان ايدى» ديدى دە «ان حسن العهد من الايمان» حديثينى سويلدى.

بو خصوصده امام بخارى حضرت عائشه دن: « كان رسول الله صلى الله عليه وسلم لينبع الشاة ثم يهدى فى خلتها (۲) منها » ديب حديث كوچره در. امام ترمذى ده حضرت عائشه دن: رسول الله دن «خديجهنى كونچيله و قدر هيچ بر كونده شمنى كونچيل مادم، حالبوكه مين خديجه كونلرينه يتشمگان ايدم. مونڭ سېينى ايسه خديجه نڭ رسول الله طرفندن بيك كوب ذكر ايتلووى بولادر ايدى، رسول الله قولى بوغاز لاسه شوندىن خديجه دوستلرينه يبارەدر ايدى» مضموننده حديث روايت قىلەدر (۳).

عبدالربنى بربنه كيترو، قنلرنى رعايت ايتونڭ عاليچنابلق اېكانلىگنده شېوه يوق. بو فرسه ايھاندن بولورغه لائق بر مرتبه در. شعر:

رأى المجنون فى البيداء كلبا
 فمدله من الاحسان ذبلا
 فلاموه على ما كان منه
 وقالوا لم منحت الكلب نبلا
 فقال دعوا الهلماة ان عيني
 رأته مرة فى حى «لىلى» (۴)

۱) سنن ابن ماجه. ج ۲ ص ۱۱. «دينى واجتماعى مسئلهلر» اسملى اثردهده سويلەندى. ص ۱۵۳.

۲) صحيح بخارى. ج ۷ ص ۷۶.

۳) جامع ترمذى. ج ۲ ص ۲۲.

۴) مشهور مجنون، صحرا ده بوروبى بر ائنى كورگاج آشا ايتەگىنى جەيوب آشارغە بيردى. مونى كوروب مجنوننى شاتەل ديلر. هم ده: « نى ايچون ات گە بولاك (آشارغە) بېرەسڭ؟ » ديديلرە مجنون: «صبر ايتوڭز، عنرم بار» مينم كوزلرم شول ائنى بر مرتبه «لىلى» طورا طورغان اورامده كورگان ايديار، شول چەتدىن اول ات مېڭايېك ياقين و محبتلى» ديدى.

حدیثلرده کیلیگان «عهد» سوزلری ییمین ایتو، امان بیرو، ذمه گه لازم فیلو، غیرتلی و اجتهادلی بولو، حرمتلرنی رعایت همده وصیت معنالنرندن طش توگل ایکنانگی ابن الاثیرنک «النهاية» اسملی اثرندن معلوم بولادر (۱).

(۷۱) **إِنَّ الدَّالَّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَا عَلَيْهِ وَاللَّهُ يُحِبُّ إِغَاثَةَ اللَّهْفَانِ** (۲).

ترجمه سی: «خیرلی اش گه دلالت ایتوچی، شول اشنی اوزی فیلوچی کیکدر. الله تعالی، فایغولی کشیلر گه (سوز یا که عمل برله) یاردم بیروچیلرنی سوبه در».

ایز گولک گه دلالت فیلو اوشبو بوللر برله ممکن بولور: (۱) تل برله سوبه لو. (۲) فعل برله کوچر گچ و مثال بولو. (۳) کیگاش صور اغان و فنده مشورت بیرو. (۴) مطبوعات و رسالهلر واسطه سی برله نأثیر فیلو.

«الخیر» سوزی آستینه دنیاوی خیر اشلرده اخروی و دینی خیر اشلرده کرگانلیگینی شارحلر بیان ایتهلر.

«فایغولی کشیلر» دیگان سوز گه نیندی گنه بولسه ده فلاکت که اوچراوچیلر و غیرلی مقصودلر گه بینه آلمی عاجز بولوب یوروچیلرنک هر بری کره در. آخرتی یا که دنیا سی ایچون دیب او قورغه آبدراب یوروچیلر ده شول جمله ده.

فر نکلر و روسارده بیک یاخشی بر عادت بار: دولتلری و فرصتلری بار کشیلر، تربیه چیلری بولماغان قارنلر، ولیلری بولماغان یاش بالالار و عاجزلر همده خسته لر و عموما فلاکت اهللرینک فایغولرینی، حسرتلرینی اور ناولاشو قصدی برله تربیه خانهلر، خسته لر گه مخصوص یورنلر، مکتبلر تأسیس ایتهلر و شونلرک تربیه لرینه بیتارک ماللر وقف فیله لر، او قوچیلر ایچون استپنده لر آچالر. موندی خیر اشلرنی اوزلری سلامت و قتلر نده اشلی آلمانلری دنیا اشلرندن بوشانوب توشه ک گه کرگانندن و آخرت سفرینه حاضر له نگانندن صوآک بولسه ده اونو تمیلر وصیت فیلوب کیتهلر. اما بزده دولت ایبه لرینک کوبلرینک وصیتلری قرآن چیغو، نفل حج فیلدرو، گور صدقه سی بیرو دن عبارت بولا و «اغاثة اللهفان» خاطر لر گه نوشمی. بو ایکی اشنگ آراسنده سی آیرما بیک زوردر.

بو زمانلرده هر تورلی خیر اشلارگه مخصوص «جمعیت» لر آچارغه ممکن. رسمی و حکومت اذنی برله آچیللا طورغان بو جمعیتلرده گی اشلر رسمی دفتترلر مو جبنجه یوری، آچه بیر وچیلر و خدمت ایتوچیلر شوشی اشلردن مجرد خیر علمی فصد ایتلر. اوشبو سببدن آگسز فضالر بولماغانده بو جمعیتلر، خیانت کبک اشلردن امینلدر. فایغولی کشیلرگه و عاجزلقده یوروچیلرگه یاردم ایتو یولینک الگ امین و بیگلر یولی ایسه شوشی جمعیتلرگه اعانت ایتو یا که باشقه خدمتلرینی فیلدر. امام مسلم طرفندن روایت ایتولمگن «لا حلف فی الاسلام» (۱) حدیثندن کروان تالو، هجوم فیلو، فتنه چیقارو کبک شریعتگه خلاف بولغان حلفی (جمعیت) لر ایکانلسکنی شارحلر بیان ایتلر. اما فقیر و عاجزلرگه یاردم بیرو ایچون بولغان جمعیتلر ایسه رسول الله نیک «وایما حلفی کان فی الجاهلیة لم یزده الاسلام الا شدة» دیگان سوزینه (۲) همده «شهادت فی دار عبد الله بن جدعان حلفا لود عبت الی مثله فی الاسلام لا حبت» (۳) دیگان حدیثینه موافق بولادر.

(۷۲) اِنَّ الدِّينَ يُسْرٌ وَلَنْ يُشَادَّ هَذَا الدِّينَ اَحَدٌ اِلَّا عَلَيْهِ فَسَدِدُوا وَقَارِبُوا وَابْشُرُوا وَاسْتَعِينُوا بِالْغُدُوَّةِ وَالرَّوْحَةِ وَشَيْءٍ مِنَ الدُّجَةِ (۴)

ترجمه سی: «اسلام دینی بیگل بر دین، کمده کم شول بیگلکگه رضا بولمی آرتق عبادتلر فیلورغه کرشسه عاجز قالورده اوشبو دین برله کوره شه طورغاچ مقلوب بولور (اوزینک التزام ایتکان عبادتلرینی برینه کیتوره آلمی باشلار). دین اشلر نده افراط تقریطغه میل ایتمی اورتا وعدل بولنیغنه اختیار ایتوگن، کامل عبادت قبله آلماسه گن شوگا یاقینراق روشک عبادت فیلورغه طرشکن، آز بولسه ده عبادتلر برابرینه ثواب بولاچغنی فکرله ب سو بوئکنز، فرصت وقتلر مثلا قویاش چیقمازدن الگ، توشدن صولک، کون آخرنده بر آز عبادت قیلوب آلکنز! .»

(۱) صحیح مسلم. ج ۲ ص ۲۷۰.

(۲) صحیح مسلم. ج ۲ ص ۲۷۰.

(۳) النهایة فی غریب الحدیث. ج ۳ ص ۲۳۱.

(۴) صحیح بخاری. ج ۱ ص ۱۵. «مشاده» (مفاعله) دن بولوب مغالبه معناسنده. «غدوه»

غیننک ضمی برله تاگ آتقاندن صولک قویاش چیقماغنه یا که توش وقتینه قدر بولغان وقت. «روح» رانگ فتحی برله توشدن صولک، «دلجه» ده دالنگ ضمی ولاننگ سکونی برله کون آخرنه یوروگه اسمدر. مؤنده ایسه مطلق عبادت قیلوغنه اراده قیلنه.

حدیث شریف، کامل روشدہ عبادت قبلورغہ طر شودن منع ایتمی بلکہ افراط قیلونی موافق کور میدر. شونگ برله بر ابر حدیث شریف، رخصت برله عمل قبلورغہده مساعدہ ابته وملال کیلورگه سبب بولورلوق کور لسه عزیزمتر برله شغللنمازگه اشارت قیلدر.

اوزینک اصلی حاجتلرینی همده عباننده بولغانلرنک نفقه ارینی، زمانه کیره کلرینی تحصیل قیلو یوانده کونلر بوینچه اش اشلرگه مجبور بولغان کشبیلرنک فرض نمازلرنی آزغه صانابده بیک کوب نقل نمازار التزام ایقولری، نهولیکه اون مکلر، اونوز مکلر ذکر ایتونی ورد قیلولری اوشبو حدیث مضمونیمه کوره مناسب اش بولمازغه طوغری کیلدر. هر نرسه نیک کشیسی بار. نقل عبادتار، مکلر واون مکلر برله ذکر ونسیبج اوقولر، فراغتلی و فرصتلی بولغان کشبیلر ایچون یاراسه یارار.

اش کشبیلری بولغان بر جماعت که امام بولوب نماز اوقوتوچی صحابه نیک یسیبغ نمازنده اوزون سورهلر اوقوغانلیقینی بلگانندن سوک، رسول الله حضرتلری مذکور صحابهنی اوروشقان وفسقه سورهلر اوقورغه قوشقان ایدی. وایکنچی بر امامنیکده جماعت نمازینی اوزون اوقووینی ایشتکانندن سوک: «ان منکم منفرین فایکم ما صلی بالناس فلیتجز فان فیهم الضعیف والکبیر وذا الحاجة» دیب (۱) هم شلته هم ننبیه قیلمش ایدی. مونلرنک سببی ایسه رسول الله نیکلک سویوی وخلقلرنک عبادتدن بیزولرینه و ذیندن محبت آلورینه سبب بولودن فور قوویدر.

پوتلرغسه، یولدر و صنملرغه عبادت قیلوچی و بوزوق سیدهلرنی مسک ایتموچی عربلرنک اسلام دینی حضورنده تزلزلولرینک، الفت و محبت اساسلرینه بنا ایقولگان بر هیئت حالینه کیلورلرنک حتی بتون دنیاغه مدنیت و علم درسی بیررک درجه لرگه بیتولرینک سببی، دین تبلیغ ایتموچی صحابه لر نیک «ادع الی سبیل ربک بالعمکة والموعظة الحسنه و جادلهم بالتی هی احسن» (نعل ۱۲۶) گه موافق یومشاق یول طونولاری و خلقلرنی اوزلرینه مسخر ایقولری و رسول الله حضرتلری طرفندن: «دیننی قولای کور ساتکیز، چیتولر شدر ما کیز، فورقما کیز، دیننی آور نرسه دن عبارت دیب ظن ایتمدر ما کیز!..» مضموننده بولغان امرلری اساس طونلوی بولدی، دیار.

حقیقت حالده بو فکر درستدر. اسلام دینی، سلفی عصرنده هر کیم آکلاراق درجهده ساده وشونک برله غایت عالی ایدی. عملر و عبادتدر تکلفسز هم بیکل بولوب انسانلق دنیاسینه نور هبه ایتودن عبارت ایدی. صحابه لر، تابعینلر دینده غلوفیلو ورسول الله قیلغان عملر روشندن آرتدر و کیمتودن صافلانورلر ایدی.

(۷۳) اِنَّ السَّعِيْدَ لَمَنْ جُنِبَ الْفِتْنِ اِنَّ السَّعِيْدَ لَمَنْ جُنِبَ الْفِتْنِ اِنَّ السَّعِيْدَ لَمَنْ جُنِبَ الْفِتْنِ وَلَمَنْ اَبْتَلِيَ فَصَبَرَ (۱).

ترجمه سی، «مسعود شول کشیدرکه فتنه لردن چیتده قالدراشم بولور (اوج مرتبه) ودخی شول کشیدرکه بلاله نسه صبر ایتار». رسول اکرم حضرتلری اوزینک دعالرنده هر وقت فتنه دن استعاذه قیلدر واهل اسلام غه هم فتنه دن صافلانو برله بیوره در ایدی. صافلانا واستعاذه قیلر طور و بده فتنه برله مبتلا بولنسه آنک چاره سی ایسه صبر ایتو بولوب صبر ایتوچی کشی مسعوددر.

یوق یرده کشیلر اوستندن سعایتلر قیلوچیلر، عائله لر و بالا چاغالر آراسینه قورقورلر صالوب باشلر آغزو غه، حقلی وحقسز ایکانلگینی یاخشی بلهی طور و ب اوزینک دین فارنداشلرینی تورهلر و محکمه لرگه نارندرو غه، آدملر آراسنده دشمنلق آرتوب دوستلق بیلری اوزولورگه، دین و شریعت کنابلرینک یاندر- لولرینه، الله تعالی اسمی و قرآن کریم اوقولا طورغان مکتبلرینک یابلولرینه دین و اسلام حکملرینی اوگره تودن باشقه جنایتلری بولماغان عمللرینک، مکتب و مبرسه لر تربیه ایتوچیلرینک جزالر کورولرینه سبب بولوچیلر اوشبو حدیث شریفدن فهملرنگان معناغه کوره مسعود آدملردن بولماسه لر کیرهک. «الفتنه نائمة لمن الله من ايقظها».

صبر ایتوچیلر و الله تعالی طرفندن کیلگان قضالرغه رضا بولوب طور و چیلر حقنده قرآن کریمده زور وعده لر بار. شول وعده لرگه اوچر اوچیلرینک مسعود و بختلی بولولرنده شبهه یوق. بلالرغه صبر ایتو قضالرغه بوی صنو، بلا بولمی قضالر کورلمی طورغان یورتلرغه (جنتکه) بارا طورغان بردن بر بولدر. آدم بالاسی دنیاده بولغان مدتنده فایغولر، حسرتلر کورمی عهر سوروی ممکن

توگل. معبشت و حیات نېگانه ك وچانچكلى آغاچلر اوستنده يورودن، مشقت دولقنلری برله صوغشوب يوزودن عبارت. عقلی كشی شوشی مشقتلردن آورسمازغه وکیل چككگی راحتلری امید ایتوب مونلر حضورنده مغلوب بولمازغه، كوگلینی نوشرمازگه نیوشلی. هر آوراق صوگنده بیكلك بولووی برله قرآن کریم وعده قبلدر. مسلمان كشی البته شول وعدهنی خاطرلاب كوگلینی تسلیه قبلور واوز اوزینه نصیحت درسلی بیرر.

فرافی :

بلاما بخت-ك قارا بولسه ده:

ترجه-ده زورلر بخت-لی توگل

سوگولسهك، آتلسا ك یا كشی اش توگل

بو بولده یورله، چاره بولسه ده.

«باشقه كشیلر راحت یوریلر، فایغولری یوق باری مین گنه فایغولی» دیب طن ایتو یاككش ونبوشسز اشدر. «راحت یوریلر» دیب طن ایتولسگان كشیلر فك حاللری تېكشرلوب بلنسه احتمال آنلر دهغی مصیبتلر دهغی ده الوغراق ایكانلگی میدانغه چیقار. دنیا، كدورت یورنی بولوب برساعت شاداغی بولسه آكما مقابل یوز ساعت حسرنی بولادر. ابن الوردی:

كم من صديق صدوق الود تحسبه

فی راحة و لدية الهم والكمه

لا تغیظن بنی الدنيا بنعمتهم

فراحة القلب لم یظفر بها احد.

(۷۴) اِنَّ شَرَّ النَّاسِ عِنْدَ اللَّهِ مَنْزِلَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ تَرَكَ النَّاسَ

اتِّقَاءً شَرِّهِ (۱).

ترجه سی: «قیامت كوننده الله تعالی فاشنده ك باوز اورنده بو اوچی، كشی شولدر كه دنپاده وقتده انسانلر، اوصالغندن فورقوب آنی تاشلاغان (مناسبنلر بنی كیسكان) بولورلر.»

بز اولده نورغان وقتلر مزده اوللردهغی یواش، عاجز و بومشاق كشیلر، شول اولده بولغان قوشتانلردن جفا كورلر، بتون عملر بنی شونلر نك «طوری

کیترو» لرنندن قور قوب اوتکارلر، حاللرندن کینگانچه آنلرنی صیلارغه بوله کلر بیررگه مجبور بولالر ایدی. بو قوشتانلر نڭ مثالری مدرسه ده، علم تحصیل ایتوچی شاگردلر آراسنده کورلدر ایدی.

اول خلقلارینڭ کسب ایتولری و بایولری، جماعت خدمتلی ایتولری ایچون موندی قوشتانلر زور مانع بولوب طورسلر، یاشلرگه یامان کوچرگچ و اخلاق بوزلوغه کوچلی عامل بولسلر مدرسه ده گیلری ده باش و مستعد شاگردلر نڭ راحتک برله تحصیل قیلولریندا، تربیه و گوزل اخلاق اوگره نولرینه پرده بولولاق خدمتینی ایتلر ایدی.

حدیث شریفده «باوز اورنده طور وچیلر» دیب خبر بیلرلر کیشیلر جهل سینه اوشبو ظالم قوشتانلر و تربیه سز اوصاللر کرسلر کیره ک. مدرسه ده گیلری ایندی بو کونلرده شاید بتکانلر در. اما اوللرده بولغانلریننی یاخشیلق برله بئرو ممکن بولماسه حکومت قولینه و عدالت محکمه لرینه تابشرو تیوشلی. ظالملرغه، اوغری و خائیلرگه ایرکنلک بیرو، چبرلرینه اذالرینه صالحون قان برله طور و یاخش کیشیلر و مظلوملرغه ظلم ایتو و چقا قیلودر.

بو حدیثده، اوصالقلری سببندن تاشلانغان و مناسبتلی کیشلرگه کیشیلرگه ذکر ایتولسه ده اوصالقلرندن فورقوب صیلانوب یوروچیلر، حرمت کوروچیلرده شونلر برله بر حکمه بولورلر. بو حدیث: «ان من شرار الناس الذین یکرمون انقاء السنتم» عبارتی برله ده روایت ایتولدر (۱). مضمونی: «تللرندن (یا که قلملرندن و باشقه چه چبر و چقا قیلولرندن) فورقوب سبیلی صیلانوب یوروچیلر و حرمت کوروچیلر، آدملرنڭ اوصاللرندن» دیمک بولادر.

بر کشینڭ اوصاللرندن قور قوب آکا حرمت ایتو و آکا یافتی یوز برله بولو درستمی؟...

عالملر موکدا دنیاوی یا که دینی ضرری بیارر ایچون «دنیا» نی صرف ایتو درست اما «دین» نی فدا قیلو درست توگل، مونلر نڭ اولگیمسی «مدارا» و صوکیفیمسی ده «مداهنه» اسمنده بولا، دیلر. ایندی هر کیم شوشی قاعده نی بلورگه و اوزینڭ معامللری حقنده شونی اساس ایتوب طونارغه تیوشلی بولور.

(۷۵) اِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنْ اَبْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ (۱)

(۱) سنن ابی داود. ج ۲ ص ۳۱۲.

(۲) صحیح مسلم. ج ۲ ص ۱۷۷. احمد ابن حنبل مسندی. ج ۶ ص ۳۳۷. افطار «مسلم» نکی.

ترجمه سی: «شیطان، آدم بالاسینک نامرلرنده فان یولندن یوریدر». شیطاننک انسانلرغه وسوسه قیلووی، اوصاللیقغه فوتورتووی دینی اثرلرده کوب سویله نسهده مونک روشی آچیق بیان قیلنمی بیاکه آچیق بیان قیلنسهده دنیاوی علملر و فنلر ینشوب بتمگانلیکدن یاخشى آکلانمی. آدم بالاسیندهغى فان، نامرلردن یوروب کوکلگه باروب کرووی و آندنده کبرو نامرلرغه نارالوب طوناشدن آغوب طورووی ایسکی زمانلرده معلوم بولماغان سببلی حدیثگه شرح یازوچیلر، موندی حدیثلرنی تاویل ایتلر و مجازغه حمل قیللر و شونک ایچونده وسوسه کیفینی مبهم بولوب قالادر.

بو حدیثدن آچیق آکلاشلغانغه کوره شیطان، آدم بالاسینک کوکلینه فان یولندن ناثير بیره و اشلرینی فان یولی برله یوروته بولادر. اثر بیرووی شول روشلی بولغان صوکل اوزینک بالفعل کروب کوکلگه سویلهووی لازم توکل بلدکه ایشک طشندغى زوانوق تویمه سینى باصو سببلی اوی ایچنده گى فنغر او شالتر اووی قیللندن تن طشندن اوزینه مناسب بر بول برله نامرغه اثر بیرو ساعتی برله کوکلده بر تورلی حرکت و اوزگارو بولورغه ممکن. هر حالده شیطاننک اوشبو وظیفه سی بیک پیکل و بیک آرنه و قتده تعبیر ممکن بولمازلق درجهده کوب و اوزون اشلر اشلهنسه کبرک. حدیثنک باشلاب سویله نو حادثه سی ده شونی بللره در.

امام بخاری و امام مسلم روایت ایتولرینه کوره رسول الله حضرتلری اعتکافده و فتنده اوزینک خاتونی صفیه کیچ وقتده زیارت قیلور ایچون مسجد شریف گه کیلگان ایدی. هر ساعت قدر وقت سویله شوب اوطوردی. فایتور ایچون دیب فوزغالغانی صوکل رسول الله اوزانا باردی و شول وقت مونلرغه ایکی کشی اوچرادى. رسول الله، اوشبو کشیلرگه ائده شوب: «بو اوز خاتونم صفیه بنت حین» دیدی. تمگی کشیلر «سبحان الله! سزنگ حقکزده نیندی سو ظن بولسون!» دیدیلر. رسول الله شول وقت اوشبو حدیتنی سویله دی (۱).

مذکور آدملر انصارنک الوغلرندن و خالص مؤمنلردن بولغانلری ایچون رسول الله آنلرنک سو ظن قیلمازلقلرینی بلدر ایدی، شولای بولاسهده شیطان

ايچون وسوسه تويمه سيني باصوبيك بيكل بولغانلقدن رسول الله، مرحمت يوزندن شوندى بر نئيه قىلوني موافق كوردى. حقيقت حالده رسول الله حضر تلرينك بو اشى اوزينك فعلى برله خلقلرغه ادب تعليم قىلو، اخلاق اوگره تو، تهمتلىردن صافلانويوللر ينى بلدرو، امت كه عبرت واورنهك بولودر.

ممكن قدر تهمت اورنلردن صافلانويلازم بولووي و بئر كشينك شوطن قىلووينه اورن كورلسه شوونك شوطن قىلووينه اورن قالدردماو تيوشلگى اوشبو حديئتن آكلشلاذر.

قرآن كريم، سليمان پيغمبرنك هواده يورويى حكاييت اينتكاني حالده مسلمانلرنك هوا سفرى علميى بلورگه طر شماولرى زور غفلت بواسه درست حديئارده قان يورويى حكاييت اينتوله طوروب مسلمان طبيبلرنك شول حقده تجر بهلر، تدقيقلر باصاماولرى ايكنچى بر مساهلدر. بو اشلرنك هر ايكي سيني آوروپا عالملى بيك صوك زمانلر ده غنه كشى اينتديلر وعلم صحرا سينه كورگه مانع بولغان بر چوقورغه كوپر صالديلر. بو كوپرنى صالو مسلمانلر ايچون بيگره كده ممكن ايدى ايسه ده غيرتسزلكلرندن اش اشلى آلاماديلر.

شيطاننك وسوسه سى، كيدلىرى، اولرى حقدنه يازغان كتابلرنك ائك اعتمادلىسى (بزنك اوز گمانمزغه كوره) ابن القيمنك «اغاثة اللهفان فى مصايد الشيطان» نام اثريدر.

(۷۶) اِنَّ الصِّدِّقَ يَهْدِي اِلَى الْبِرِّ وَاِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي اِلَى الْجَنَّةِ وَاِنَّ الرَّجُلَ لَيَصِدَّقَ حَتَّى يَكُونَ صِدِّيقًا وَاِنَّ السَّكْبَ يَهْدِي اِلَى الْفُجُورِ وَاِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي اِلَى النَّارِ وَاِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْتَبُ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَّابًا (۱).

ترجمه سى: «درستك، ايز گواك كه ايز گولك ده جنت كه طوناشدردر. آدم بالاسى، سوز وعملنك درستلكنى آله طوتووي سببلى الله تعالى فاشنك «صديق» لر جهله سندن صانالور. يالغان، اوصاللقغه اوصاللقده تموغغه طوناشدردر. آدم بالاسى يالغانغه ارنكاب ايتنه ايتنه آخرنده الله تعالى فاشنده «كذاب» لردن يازلور».

آدم بالالرنده تابولا طورغان نوزوك وبوزوق خلقلر بيك كوب بولسه ده (۱) صحيح بخارى، ج ۷ ص ۹۵. جامع ترمذى ج ۲ ص ۱۹. لفظلر «بخارى» نقى. «صديق» بيك درست كشى و «كذاب» ده بيك يالغانچى آدمدر.

اخلاق عالم‌ری فاشنده شوشی بیک کوب نرسه‌لر ایکی تورلی خلق آستینه جیولوب بته‌لر. بو ایکی خلق، «راستلق» برله «یالغان» (صدق و کذب) در. فی قدر توزو کلك (فضیلت) بولسه شونلر نك هر بری «راستلق» (صدق) آستینه وئی قدر بوزو فلقی (رذالت) بولسه هر بری یالغان (کذب) آستینه کره‌لر. راستلقنی فکریه راست بولو، سوزده راست بولو، معاملده راست بولو، وعدهده راست بولو اسمنده نوعلر گه آیررغه ممکن.

(۱) فکریه راست بولو، اوز اوزینی آلداما و همده یوق نرسه‌لر برله حقیقتنی اوزندن پرده‌لر، مهنون عبارت. انسان، بر نرسه‌نی فکری و اعتقاد اینده سوکندن طمع و قومسزلق یا که آچو و کونچیلک سببلی شول اوز اعتقادینه اوزی اشنانی باشلی و حقیقتنی اوز اوزندن یاشرر گه چاره‌لر ازلی و تابا. اگرده شول قومسزلق و طمعنی یا که آچو و کونچیلگینی بر چیت که ناشلاسه اول وقت اولگی اعتقادی آچیق صورتده میدانرغه چیکا و شونک درستلر گنده و حقیقت ایکانلر گنده شبهه‌سی فالس. بعض کشیلر بر نرسه‌نک بوزو فلق ایکانلر گینی بلرلر ده شوکا کوکلاری میل ایتو سببلی اوز اوزلرینه شونی توزو ک کورسه‌نور گه طریشه‌لر و وچهلر از لیلر مونه شوشی اشلر راستلق (صدق) توگل بلکه یالغان همده اوز اوزینی آلدادر.

(۲) سوزده راست بولو ایسه اوزینک اعتقادینی هیچ بر یاشر می سویله و دن عبارت. بو ایسه مهنب کشیلر گه خاص بولغان کمالاندندر. اوز اعتقادینک خلافتنی و حقیقت دیب بلگان نرسه‌سینک ضدینی سویله و کشینک و اقلقینه، توبانلر گینه، ثبات و متانتی یوقلر گه دلیلدر. «اوز اعتقادمنی سویلیم» دیب فچرشو، مجلس اهل برله تارتشو و دعوالاشو جائز اش توگل، اما مشورت وقتنده یا که فکر صورالغان چاقده «مینم اعتقادمه کوره بو اش شولای» و. «مینم فکر م بو اش حقنده بولای» دیب آب آچیق سویله و لازم. اسلام دنیا سنده سلفی عصرنک اشلر، عادت و عرفلر شوون روشده بولب حتی خلیفه‌لر گه، عادنی بر کشی اورننک خطاب ایتلر ایدی. الوغ بر خلیفه، منبردن: «چالش اورنم بولسه طوغر بلاندر کز!» دیب خلق غه خطاب ایتکان وقتک بر عرب: «چالش بولسه ک مونه بو طوغر بلاندر» دیب فلچینی کورستکان و ایکنچی بر خلیفه‌نک منبر دن بیرگان فرمانینه فار شو بر خاتون انکار قیلغان ایدی. لکن سوکندن مستبد توره‌لر، ظالم امیرلر خلقلرینی یواشلاندر دیلر، اوز سوزلرینی سویله و گه ایرک بیر می بیک فورقوتدیلر، خلیفه‌لر نك بری «اتق الله!» دیگان کشینک باشینی کیسدر رهن، دیب اعلان ایتدی.

شول سببیدن خلقلر اوز فکرلرینی اچیق سویله و دن صافلانو بولینه کردیلر و بو اشلرینه «مجاهل»، «مدارا» و «مرعات سهرقندی» اسملرینی بیردییلر. مجبورلک و ضرورات سببیدن بولغان بو اش ایندی بوز مانده بنارگه نیوشلی. چونکه درست سویلی آماغان و اوز فکرینی اچیق اینورگه جسارتی بولماهان ملت اڭ توبان بر ملت و اساسسز بر هیکل ایکانلگی معلوم.

۳) معاملهده راست بولو ایسه بتون حیات و بتون معبشتنڭ کوچه ریلر. یاخشی مال صاتو، بورچلرینی وعده سنده نابشرو، امانتنی صافلاو، کشی حقلرینی بوتماو و آلوب قالماو هر بری «معاملهده راست» بولوغه کره در.

۴) وعدهده راست بولو، معاملهده راست بولوغه کره سده بو کونگی مسلمانلر بو طوغورده آرتق درجهده مساهلی و اعتبارسز بولغانقلرندن اوز آلدینه بر نوع راستلیق ایبتوب سویلرگه محتاجلیق بار.

وعدهده طورو، وعدهگه خلافلیق ایبو، وعده سزلیک معنالی بزلرده لازم درجهده اولچه نمی، بهاسی بلنوب ییتمی. بزده وعده قیلو بیک شایع وشونڭ برله برلیکنه وعدهده طورماوده شایع. بز بر کشی چاقورینه کوره «وعده» ایتمهز و صوگنندن یا برده بار میوز یا که بیلگولوساعتنده بارا آلمیوز. اول کشی، اوزینڭ اشلرینی ناشلاب کوتوب طورو، زارغوب سزلانا، بز آنڭ اش قالدرووینی و کوکلی برله بورچلووینی بر نرسه گهده صانامیوز «وعده بورچ» ایکانلگندن و وعدهگه خلاف قیلو، منافقانی علامتی بولووندن (۲ نچی حدیث) بزینڭ خبرمز یوق حتی بیک کوبهزینڭ وعدهسی شول اشنی اشلو نیتی برله توگل بلسکه «شولای ایتمه نه!» دیگان سوزی کپرو قایتارودن اویالوب غنه وعده بولادر. بو ایسه وعدهده طورماوغنه توگل بلسکه، طورماو نیتی برله وعده قیلو بولغانقلندن ایکی تورلی قباحتملکدر. قولدن کیلمازلک، وفا ایبتوب بولمازاق نرسه حقنده هیچ وقت وعده ایتمازگه و «بو اش قولمدن کیلمی» دیب آب اچیق اینورگه نیوشلی.

راستلنڭ زور فضیلت و بالغاننڭده الوغ رذالت ایکانلگی حقنده اسلام دیننده بولغان نصیحتلر قدر نصیحت، هیچ بر دینده بولماسه کیرهک. بونصیحتلر قرآن و حدیثلرده کورله، کتابلرده اوقوله، منبر و محرابلرده سویله نه، مکتبلرده اوقوتولا شولای بولسهده ثمره بولمی یا که آز بولا. مونی هر کم اوز تجر بهسی معاملهلرینی تیکشروونی برله بلسه کیرهک، دلایللر کیتوررگه، مثاللر تزه رگه حاجت یوق.

خلفلر، نى ايجون راستلقنى عادت ايتمپلر و يالغاندن همده وفا ايتمازلك
اشلر حقنده وعده ايتودن صافلانمپلر؟ ايتولسگان وعده طور و طوغر وسنده دفت
ايتمپلر؟ مونك سببى نرسه؟ ..

سببى معلوم. ياش وقتده باخشى تربييه آلاما، راست سويلو و يالغاندن
صافلانو حقنده ملكه حاصل ايتماودر. بو ملكه ايسه ياش وقتك آنا و آنا طرفندن
فيلدرلورغه تيوشلى. ياش وقتده ملكهسى بولماغان كشى ايجون كتابلرده
يازلعان، منبراردن سويلهنگان سوزلردن نهره آز بولور. پاراخودده وتيهر
يول آربالرنده ماشينيستلر، يور و گان وقتده هيچ مساهله ايتمي ماشينه لر يين
قاراب باررغه مجبور بولسالر آنا و مربييلرده ياش بالالرينى شول درجهده
قاراب طورولرى، راستلق و يالغاندن صافلانوغه ملكه لندرولرى لازم. بالالرغه
درست تربييه اوشبو روشمو بيلرور. راستلقغه ملكه حاصل ايتكان بالالرنك
باشقه بوز و قفلردن صافلانولرى بيك اميدليدر. چونكه دنياده بولغان بوز و قفلرنك
هيچ برى راستلق برله برگه جيولمى.

روايتلرگه كوره بر آدم رسول اللهغه كيلوب «مين يالغان سويليم، اوغريليم،
ايسرتكچ ايجيم و باشقه گناهلرده فيلهم، شوشى گناهلرنك باري برندن گنه طوقنالور-
غه قولمىن كيلور، سز بريسنى تعيبلهب ايتوكزده شوندىن توبه قيلورمن»
ديگان ايدى. رسول الله «يالغاندن توبه قيل» ديدى. نكي كشى يالغاندن توبه
ايتدى و بر آزدن صوك باشقه بر گناه طوغرى كيلدى. فيلورغه افدام فيلغانده
«رسول الله صورا بده درستينى سويله سيم ميكا شريعت حاكمى بولغان جزانى
بيلر اكرده درستنى سويله سيم توبه منى بوزغان بولورمن» ديب بو گناهدن
طوقتالدى. آخرنده اوشبو روشمه باشقه گناهلرنندن ده توبه فيلورغه مجبور بولدى.
راستلقغه ملكه لندر و فصدى برله بالالرغه امرلر بيلو، اورشو و صوغو
كوچلو فائدهلى توكل بلسكه ضررلى. بالاغه تربييه بيلو بو روشمه بولمى. بلسكه
آنك طريقي آنا و آنا اوزلرى، بالالر آلدنده درست سويله شو، آلاما،
بالالرغه اورنهك بولو و اوزلرينى سويدروب بالالرينك اوزلرينه ايبه رولرينه
هر تورلى يوللر حاضرله ب طورودر. فيلمازلاق اش حقنده بالالرغه «شولاي
قيلورمز، بولاي ايتارمز» ديب سويلو يا كه بوانسونلر ايجون وعده لر قيلو
لك ضررلى نرسه لر دندر.

آدم بالالرينى ايزگولك گه و جنت كه آلوب بارا طورغان «راستلق» شوشندى
راستلق بولوب «صديق» لر شوندى كشىلر آراسندن ظاهر بولور.

(۷۷) إِنَّ الْفُحْشَ وَالتَّفَحُّشَ لَيْسَا مِنَ الْإِسْلَامِ فِي شَيْءٍ وَإِنَّ أَحْسَنَ النَّاسِ إِسْلَامًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا (۱).

ترجمہ سی: «شریعت یا کہ عقل فاراروندہ قباحت بولغان نرسہلرنی آچیق ایتوب سویلہو ہمده شوندی سوزلرنی کوچلنوب وطرشوب سویلہو مسلمانلقدن توگل . آدملرنک مسلمانلقلری گوزل بولغانلری ، خلقلری گوزل بولغانلریدر . سوز مناسبتنی برلہ بر فحش سوزنی استعمال قیلورغہ لزوم کورلسہ ، کنایہ و اشارتلیر، عہومی عبارتلیر برلہ آکلانورغہ تیوشلی . مگرده تعایم یا کہ حکم کبک برر توری ضرورت توشسہ البتہ اول وقت تصریح قلینور . ضرورت اورنلری حکملردن مستثنادر .

فاحش سوزلرنی استعمال ایتماسزلک ادب و تربیہدن بولسہ ، فاحشک اسلامدن صانالمالسہ مونلردن اک صاقلانا طورغان اورن ادبیات وادیلر مجلس لری بولورغہ تیوشلی ایدی . حالبوکہ اسلام دنیا سفده فاحش سوزلرنک اک کوب استعمال ایتولہ طورغان اورنی عربچہ و فارسچہ یازلغان ادبی اثرلر و محاضرات کتابلریدر . موندی اثرلر آنا و آنالر حضورنده اوغللر و قزلرنک جیبیلشوب او طورغان وقتلرنده اوفولورغہ ، نککلانورغہ ، شولای ایتوب عائله ایچنده صفا و استراحت مجلسی ایتلورگہ تیوشلی ایدی . لکن شول اثرلرنک کوبسی عائله حضورنده قچقرلوب اوفولورغہ توگل بلکہ اولاق بر بولمده اوفورغده ممکن بولمی ، یوز فزاروب بر حضور سزلقغہ سبب بولادر .

نللیرنک کبکلیگی ، مرادف اسملرنک کوبلیگی برلہ ماقتانوچی عربلرنک و مدنیتلری اون مک بللردن بیرلی صوزولوب کیلووی و لغتلرنک اشلنگان بولووی برلہ کوتارلوچی فارسیلرنک ادبیاتلرینی یاتسز سوزلر و حکایتلردن آرالاملرینه نیندی معنا بیررگہ کیرهک . مجلسلر و ادبی اثرلر پچراق وسینزورسز سوزلردن عبارت بولغاندن صوکل دوه و آرسلان کبک حیوانلرنک یوزار ، مکار توری اسملری بولوده نی فائده بار ؟ . اک کیرهکلی اورنلرده کنایه ل برلہ قناعت ایتمگان و ایسرکلرده بر آز نارتونورلق تعییرلردن صاقلانا آلمغان صوکل «کنایہ» و «نعریض» لر حقنده کتابلر نالینی ایتونوکل معناسی نیندی نرسه در ؟

«الكنایات» اسمند اثر یازوی ثعالی، کبرهك وقتده شول کنایه لرنی اوزی استعمال ایتمی، اغانی مؤلفی ابوالفرج الاصبهانی، مناسبت کیلگاندده فاحش سوزلردن آزغندهده چیت که کیتمی. شیخ سعیدی ده باشقه لردن قالشمی. بزنگ عبدالقیوم افندی ده «فواکه الجلسا» ده بر آز یادکارلر فالدروب کیتدی. ادبیات، محاضرات، بر ملتنگ خلئی صافلغنی کورساتوچی، عالی جناب- لقلربنی اولچاوچی میزان بولورغه تیوشلی ایدی. هر قومنگ ادبی اثرلری سفاهتلردن طیبو، آیقئغده عادلندرو، بوزوفلقلردن نفرت ایئوگه خدمتکار بولو وظیفه سینی اوتاو لازم ایدی. لکن عرب ادبیاتندن مونلرنی کونوب بولامی. درست، ایکیبوز یلردن بیرلی عربلر، ادبیاتلربنی عفت وتربیه اصولینه قویا باشلادیلر، یانسز سوزلر ویانسز حکایتلردن باشقهده یاغشی نرسه لر کوب ایکانلگنی اقرار قیلدیلر، لکن مک یلدن بیرلی صالئوب کیلگان بنانی سونوب یاگا بنا توزمک ایچون کوب اجتهاد کبرهك.

(۷۸) إِنَّ اللَّهَ لَا يَجْمَعُ أُمَّتِي عَلَى ضَلَالَةٍ وَيَدُّ اللَّهُ عَلَى الْجَمَاعَةِ مَنْ شَدَّ شُدَّ إِلَى النَّارِ (۱)

ترجمه سی: «الله تعالی حضرتنی امتنی ضلالت اوزربنه جمع ایتماز. الله تعالی ننگ بدی جماعت اوزرندهدر. جماعتدن آبرلوچی آدم، جهنم گه کیتار ایچون آیرلور.»

بو حدیث همده «بد الله فوق ایدیهم» کبک اورنلردهغی «بد» سوزینی انسان قولی روشنده بر اعضا دیب آکلارغه تیوشلی توگل. بلکه اول لفظدن مراد، الله تعالی ننگ اوزینه مناسب بولغان بر «صفت»در.

بر کشی کوناره آلماغان بوره نهنی کوب کشی کوناره آلمانلغندن، بر کشی عقلی ییتمگان اشلرگه کوب کشیلرننگ عقللری ییتکانلکدن کوبچیلکده برکات بارلغنی معلوم. امام احمد ابوذر دن: «ایکی کشی بردن، اوچ کشی ایکیدن، دورت کشی اوچدن خیرلیره کدر. سز جماعت گه ملازمت ایئتکز، الله تعالی امتندن بولغان جماعتنی هدایتده قیلور» مضموننده حدیث روایت ایتهدر (۲).

(۱) جامع ترمذی ج ۲ ص ۳۹.

(۲) احمد ابن حنبل مستدی. ج ۵ ص ۱۴۵.

لیکن حدیث گہ شرح بازوچی معتبر عالمی ہو حدیث گہ «جماعت» سوزندن مراد «قرآن و سنت گہ ملازمت ایتوچیلر و رسول اللہ بولینی اوزلری طوغری بلوب شونی مسلك قیلوچیلر در «دیلمر موکئا کوره رسول اللہ، دنیاوی اشلرده گی جماعتدن منع ایتمگانی حالده بو حدیثده، دینی اشلر حقنדה بولغان «جماعت» نی قصد ایتسکان و شونلردن آیر لونک عاقبتی قورقنچلی بولاچغینی بلدرگان بولادر. دینی جماعتنی حجاز عالمی، بخارا دامالاری یا که او الحسن الاشعری برله ابو منصور المانریدی اتباعلمی دیب تعیین و تخصیص قیلو اعتمادسز آدملر نك دلیلسز بلکه صرف خیاللمی برله اشلر بچقارغان سوزلریدر. آندی سوزلرنك قیمتی عوام فاشندغنه بولسه بولور (۱). رسول الله قصد ایتسکان «دینی جماعت» نك قرآن و سنت عالمی ایکنلیگی ناو اوستنده یاندر امان اوت قیلمندن معلوم. موندن نزع بولورغه ممکن توگل. دینی اشلر حقنדה نیندی گنه برر توری شیبه بولسه هیچ فرصت اوتسکان ماسدن شونی قرآن و سنت عالمی رینه عرض ایتارگه و شونلر طرفندن کورسه تلنگان بولرغه کررگه تیوشلی.

لیکن بر عسرده کتاب و سنت عالمی نابولماسه خلقلر نی اشلر لر؟ محدثلر استاذی بولغان امام بخاری اوشبو خصوصه «باب کیف الامر اذا لم یکن جماعه» دیب «صحیح» ده بر باب فویا و «جماعت» بولماغان تقدیرده عزالت ایتو تیوشلمگی حقنדה حدیفه رضی الله عنه دن حدیث شریف روایت ایتهدر (۲). لیکن امام مسلم و باشقلر طرفندن روایت قیلنه طورغان: «لا تزال طائفة من امتی ظاهرین علی الحق لایضرهم من خذلهم حتی یاتی امر الله وهم كذلك» (۳) حدیثی خبرینه کوره بو جماعت کیرهك آرنغه فردلردن عبارت بولسه ده هر عسرده دوام ایتوب طورسه کیرهك.

۱) شیخ اشعری «سنت و جماعت» امامی دیوچیلرگه قارشو صالح المقبلی اوشبو سوزلرنی سویلیدر:

اشعری امام بولسه اشعریدن قدمگی مسلمانلر و آندن صوگ بولوبده آنک اسمینی ده ایتسکان کیسه لرنك حاللری نیچو ک بولادر؟ موندی سوزنی شافعی، مالک و بخاری یا که شونلر روشنده بولغان عالملر حقنده سویلهسلر بلکه و جهسی بولور ایدی. اهل سنت و الجماعت امامی بولغان کشی، کتاب و سنت عملرند، متبحر و متخصص بولورغه تیوشلی. اشعری نك کتاب و سنت فننده برر اثری بولدیمی؟ بولسه اوله اثر قاید، آنک برله کیملر فائدله ندیلر؟ شولای بولماچ، ابوالحسن الاشعری نیچو ک اهل سنت امامی بولا آلادر؟...

(العلم الشامخ ص ۲۲۳)

۲) صحیح بخاری. ج ۸ ص ۹۲-۹۳.

۳) صحیح مسلم. ج ۲ ص ۱۰۶.

ابن القيم بوطوغروده اوشبو مضمونده سوز سوبلیدر: رسول الله نك جماعت گه ملازمت ایتو حقتك بولغان امرندن مقصود، حقلق غه ملازمت ایتودر. حقلق غه ملازمت ایتو- چیلر نك صانلری آن و باشقه لر نك صانلری كوپ بولونك ضرری یوق. ابن مسعود كه: «یا لكز غنه بولسه ده نمازنی وقتنك اوقور غه و صوگندن نفل نماز ایتوب جماعت برله اوتار گه قوشوك برله جماعت گه ایبه رر گه دیم له و ك آراسنده خلاقلق كوره من» دیکانلر ایدی. موگا ابن مسعود: «حقلق غه موافق نرسه جماعت، نمازنی وقتنده اوقووك جماعت» دیب جواب بیدر. حسن بصری: «اهل السنة و الجماعة، اونكان وقتلارده آن ایدیلر اما ایندی بنونله آن ایوب قالدیلر» دیب سوبلیدر ایدی. «اذا اختلف الناس فعليكم بالسواد الاعظم» حدیثنده گئی سواد اعظم سوزندن مراد نیندی جماعت بولور؟ دیب صور اوچیلر غه بعض علم اهللری: «محمد بن اسلم طوسی» دیب جواب بیدر. حقیقت حالده بو جواب درستدر. چونكه محمد ابن اسلم كتاب و سنت عالمر نندن بولوب بدعتدن قاچوچی، حق سوزلی بر عالم ایدی (۱).

(۷۹) إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ (۲).

ترجمه سی: «الله تعالی سوز نك صور نلر كز گه و ماللر كز غه توگل بلسكه كوكللر كز و عمللر كز گه باقار».

كوكلنی و عمللری یاخشیلاندر ماغان مدته صورتلر، نی قدر نوزوك بولسون و ماللر، نی قدر كوپ صرف ایتلسون، الله تعالی بو نرسه لر گه رحمت فاراوی برله فاراماز و شول نرسه لر بر ابرینه ثوابده بیرماز. آنك رحمت فاراوی برله قاری و ثواب بیره طورغان نرسه سی ایسه نوزوك كوكل و اخلاص برله قیلنغان عمللردر. اگرده زكانلری و صدقه لری، نیوشلی اورنلر غه بیرلسه و لازم عمللر خصوصا اسلام ركنلری ادا قیلنسه اول وقت صورتلر، ماللر غه هم الله تعالی رحمت برله نظر فیلور. هر حالده اخلاص کیره کدر.

كوكل نوزوك بولماسه، طشقی صورته كوپ اعتبار یوق. آدم بالالری صورت و قیافت برله فرقسز و بر برینه مساویدر لر.

(۱) اغائة اللہیان. ص ۲۹.

(۲) صحیح مسلم. ج ۲ ص ۲۸۰.

شاعر:

عموما بنی آدمی عادلانه مساوی بارامش خداوند مطلق
اصالت مدار تمیز دگلسر مدار تمیز فضیلتسر آنچق.

اخلاص عملدك نېندی روشده بولاچقى ۱۵ نچى حدیثده تعریف ایتولگان
ایدی.

۸۰) إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ أَنَا ثَالِثُ الشَّرِיקَيْنِ مَا لَمْ يَخُنْ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ فَإِذَا
خَانَهُ خَرَجَتْ مِنْ بَيْنِهِمْ (۱).

ترجمه سی: «الله تعالی حضرتى: - بر برینه خیانت ایتمگانلری مدنده
مین ایکی شریکدك او چونچیسیمین، اگرده آرالرنده خیانت بولسه مین آنلرنك
آرالرنده چیقارمن - دیب ایتهدر» .

حدیث شریف، شرکت برله اش قیلورغه تعریض ایته وامتنك استقبالی
شول تورلی کسبلرده ایکانلگینی بلدهدر. شرکتك اك آزی ایکی کشی آراسنده
بولغانلقدن حدیث شریفده ایکی کشی آراسندهغی شرکت بیان قیلندهدر. یوفسه
مراد مطلق «شرکت» در. «مین ایکی شریکدك او چونچیسیمین» هم ده «مین آنلرنك
آرالرندن چیقارمن» دییودن مراد «سودا و کسب گه برکات بیررمن»، «سودا
و کسبندن برکاتنی بیداررمن» دیمکدر. یوقسه الله تعالی نك شرکتده او چونچى بولوی
و آندن آیرلوی صورت طوتهی. شرکت صاحبلى اوزلرندن برینه یا که
اتفاق برله شرکتدن طش بولغانلرغه خیانت ایتمگانلری مدنده الله تعالی حمایتنده
بولاققلری بیان اینولهدر. رسول الله اوزی ده وحی کیلمازدن مقدم سائب بن
ابى سائب برله شریک بولوب سودا ایتکان ایدی (۲).

خلاصه: اوشبو حدیث، «شرکت» برله کسب ایتارگه بیوره و «خیانت» دن
منع قیلدر.

بزك بو کونمزده سودا و کسبلرنك بتون برکاتى شرکت برله اش قیلورغه
نوقتاغانلقدن رسول الله نك اوشبو حدیثنى معجزه قیلندن صانارغه تیوشلی .
مصرفلر بیک آز، هر کیم اوز قول کوچى برله طوررغه ممکن بولغان برزمانده

(۱) سنن ابن داود، ج ۱ ص ۱۲۴.

(۲) سنن ابى ماجه، ج ۲ ص ۲۳.

رسول الله حضرت تارى امتنك هيچ خاطر ينه كبلهك نوگل بر سوز سوبله مشدر.
بو سوزنك اهميتىنى. قيمتىنى تقدیر قیله طورغان خلق، بزنگ اوشبو عصر مز
خلقى بولورغه تېوشلى ایدی.

شرکت برله اش قیلو فائدهلى ویركانلى ایکانلیگىنى پازوب طوررغه حاجت
بوق، مونی ایندی بو زمان خلقلرى اوزلرى ياخشى بللر. مگرده نفس گه
بوی صنوب گناھلى بولورغه یا که ایبده شلر گه سؤ ظن قیلورغه یول قلماسون؛
اشلر ده بخته و آچیق یورسون ایچون شرکت کبرهك کچسکنه و کبرهك زور
سرمایه دن عبارت بولسون، مطلقا آنى رسمه پل شدرر گه، حکومت قانونلر ینه
موافق روده تأسیس اینار گه، ماللرنك ضایع و حقلرنك نلف بولماولرى ایچون
اشانچلى و نقلی بوللر آچوب قویارغه تېوشلى. حاضر گى معامللر، شوندى اشلر
اشلهونى لازم ایتهدر.

(۸۱) اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى يَقُوْلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَا اِبْنَ اٰدَمَ مَرَضْتَ فَلَمْ تَعُدْنِيْ قَالَ
يَا رَبِّ كَيْفَ اَعُوْدُكَ وَاَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِيْنَ قَالَ اَمَّا عَلِمْتَ اَنْ اَعْبَدِيْ فَلَا نَا مَرِيْضَ
فَلَمْ تَعُدْهُ اَمَّا عَلِمْتَ لَوْ عُدْتَهُ لَوْ جَدْتَنِيْ عِنْدَهُ يَا اِبْنَ اٰدَمَ اَسْتَطَعْتُمْكَ فَلَمْ تُطْعِمْنِيْ
قَالَ يَا رَبِّ كَيْفَ اطْعِمُكَ وَاَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِيْنَ قَالَ اَمَّا عَلِمْتَ اَنَّهُ اَسْتَطَعَمَكَ عِبْدِيْ
فُلَانٌ فَلَمْ تُطْعِمْهُ اَمَّا عَلِمْتَ اَنَّكَ لَوْ اطْعَمْتَهُ لَوْ جَدْتَ ذٰلِكَ عِنْدِيْ يَا اِبْنَ اٰدَمَ
اَسْتَسْقَيْتُكَ فَلَمْ تُسْقِنِيْ قَالَ يَا رَبِّ كَيْفَ اَسْقِيْكَ وَاَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِيْنَ قَالَ
اَسْتَسْقَاكَ عِبْدِيْ فُلَانٌ فَلَمْ تُسْقِهِ اَمَّا اَنَّكَ لَوْ سَقَيْتَهُ لَوْ جَدْتَ ذٰلِكَ عِنْدِيْ (۱).

ترجمه سی: « حق تعالی حضرتى قیامت کوننده آدم بالاسینه: - ای آدم
بالاسی! مین خسته بولدم، سین مینم حالمنی صورامادك دیر. آدم بالاسی: -
ای ربم! مین سینك حالکنی نیچوك صوری آلیم؟ سین بتون عالمرنی تربیه
ایتوچیسن! دیگاج. الله تعالی: بلمادگمی مینم فلان بندم خسته لندی، سین شونك
حالینى صورامادك، اگر ده آنك حالینى صورارغه بارغان بولسهك ایدی مینم
رحمتمدى شونده تابقان بولور ایدك! دیر! الله تعالی: ای آدم بالاسی! مین
سیندن آشارغه صورادم سین بیرمادك! دیر. آدم بالاسی: ای ربم مین سینکا
نیچوك آشارغه بیره آلیم؟ سین بتون عالمرنی تربیه ایتوچیسن! دیگاج الله

تعالی: بلامادگمنی مینم فلان بندم سیندن آشارغه صورادی، سین شونی بیرمادک! ا گرده آنکا آشارغه بیرگان بولسهک ایدی آنک ثوابینی مینم حضورمده تابقان بولور ایدک! دیر. الله تعالی: ای آدم بالاسی! ایچار ایچون سیندن صو صورادم، سین ایچرمادک! دیر. آدم بالاسی: ای ربم! مین سبکا ایچارگه نیچوک بیره آلمیم؟ سین بتون عالمرنی تربیه ایتوچیسن! دیگاج الله تعالی: فلان بندم سیندن ایچارگه صورادی، شوکا ایچارگه بیرمادک! ا گرده آنکا ایچارگه بیرگان بولسهک ایدی آنک ثوابینی مینم حضورمده تابقان بولور ایدک! دیر.

رسول الله آنک بو سوزندن مقصودی ایسه کشیلرگه ایزگولک فیلونک ثوابلی اش ایکانلگینی، خلقلر ایچون قیلغان ایزگولک کیرهک آز و کیرهک کوب بولسون هیچ بر ضائع بولمازلغنی خصوصا خسته حالترین صوراو، آچارغه آشارغه ایچارگه بیر و فضیلتلی ایکانلگینی تصویر قیلو، امت که بلدرودر. آشارغه ایچارگه نل برله یوزگه یوز کیلوب صورالوغنه شرط توگل بلکه حال تلی برله صوراولرده، نل برله صور او حکمندهدر.

فلاکت گه اوچراغانلرغه یاردم قوی صوزو، آچلق یللمده حال قدری بولشلق قیلو، علمی جمعیتلرگه و اونوچیلرعه کوبی آز می اعانت ایتوشریعت نظر ندهغنه توگل بلکه عقل نظر ندهده کیرهکلی و لازم بر بورچدر.

شهر اوراملرنده مسلمانلردن قارتلر، قارتقلر وبالالار نله نوب یوریلر، بر قایقاندن چیقوب ایکنچیسینه کره لر، بعضیلری اورام بویلر نده، پوچم افلرده صوزولوب یاتالار، اوللردن کیلگان یکنلر کورهک و بالتا کوناروب اش از لهب یوریلر. شوشی حاللرنی مسلمان بایلری، نفوذلی ودولتلی آدملر کوره لر لکن قارتلرغه و یتیملرگه مخصوص تربیه خانهلر، هنر مکتبلری آچو، جمعیتلر توزوب ملتک اجتماعی خسته لگینه چاره تابو حقنده لازم درجه ده اجتهاد ایتیلر. بایلق، علم و آک، فکر و بدن جھتندن کوچلری یتوچی کشیلرک هر بری اوشبو حدیثده تصویر قیلنغان روشده قیامت کوننده الله تعالی گه جواب حاضرلرگه تیوشلی.

بو طوغروده ممکن بولغان و فائده سی تجر به ایتولگان یوللرنک الک باخشیمی عاجزلر و خسته لر همده اش نابا آمی یوروچیلرگه یاردم بیرر، یول کورساتور ایچون مسلمانلر کوب بولغان شهرلر، ژولص و اوللرده رسمی جمعیت خیر به لر محل متویلری مجلسلری آچو و قولدن کیلگان قدر شونلرنی دوام ایتدرو، خدمت لرینی ثمره لی قیلو حقنده اجتهاد قیلودر.

(۸۲) اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى يُوْصِيْكُمْ بِالنِّسَاءِ خَيْرًا فَاِنَّهِنَّ اُمَّهَاتِكُمْ وَبَنَاتِكُمْ وَخَالَاتِكُمْ اِنَّ الرَّجُلَ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ يَتَزَوَّجُ الْمَرْأَةَ وَمَا تَعَلَّقَ يَدَاهَا الْخَيْطَ فَمَا يَرْغَبُ وَاِحَدٌ مِنْهُمَا عَنْ صَاحِبِهِ (۱).

ترجمه سی: «الله تعالی، خانوںلرغه، مهربانلو وشفقتلو بولووگز حقنده بیوره در. خانوںلر، سزنگ آنالرگز و فز لرگز، آنا و آنالرگزنگ طوغانلری بولغان یاقینلرگزدر. کتاب اهللرندن (یهود و نصاری دن) بری خانون آلا و خانونی، قوی بر صابلام یبگه یینه از در جهده فقیر بولسده، بر برندن صونمی برلکده عمر سورهلر».

مقصود ایسه مسلمانلری حسن معاشرت گه ارئاد فیلدر. حسن معاشرتنگ الك الوغ شرطی خانوںلرنگ درجه لرینه کوره حرمت کورساتو و درجه لرینه کوره تربیه بیرودر. «خانوںلر، آنالرگز، فز لرگز، مخال لرگز» دیمکن مراد، آنلرغه حرمت وشفقت برله معامله فیلو اورنده ایکانلکنی بیاندر.

خیر اشلر وعمومی خدمتلر حقنده مارجا و روسلری وعموما جیت ملتلری اورنگ انتوب یازو وسویلهونگ درستلگینه، گوزل اخلاق ویاخشیلقی طوغرو- لرنده آنلرغه اوخشاو ضررمن بلکجه تیوشلی بولووینه رسول الله حضرتلرینگ کتاب اهللرینی مثال ایتوب کیترووی دلیل بولسه کیرهک.

سلفی عصرنده مسلمان خانوںلری اوزلریده حرمتلو طوتولالر، گوزل تربیه فیلنه ار حتی اجتماعی اشلر گهده فانشدرلالر ایدی. معدثلرنگ استاذی بولغان بخاری حضرتلری ربیع بنت معوذ بن عفرادن: «کدناقزو مع رسول الله صلی الله علیه وسلم نسقی القوم ونخدمهم ونرد القتلی والجرحی الی المدینه» دیب حدیث روایت ایتهدر (۲).

شوشی حدیثنگ مضمونی، فی قدر نرسه لرنی شامل بولغانینی بلور ایچون بو کونگی صوغشلرده یوروب کوررگه یا که صوغش علملرینه مناسبلی بولغان مکتبلرده درس او فورغه حاجت بولسه کیرهک.

خانوںلرنگ ظاهر وباطنلرینی عمل و اخلاقلرینی یاغشی تربیه ایته حقنده

(۱) «تعلق» نصر بفر بایندن یابشو وایوشو معناسنده در. مونده ایسه «خانوںلرنگ قوی بر صابلام یبگه یایشماز» دیمکن مراد، یب آلورلرده بایاغی بولماز، دیمکنر.

(۲) صحیح بخاری، ج ۳ ص ۲۲۲ و ج ۷ ص ۱۲.

رسول الله حضرت نلرینك بو حدیثدن باشقهده نصیحتلری كوب بولوب اصرالمز
ومشهور مسندلرده مذکوردر. سوز آكلارچیلر ایچون بو حدیثده یتارلك.
عقلی كشی، آز سوزدن كوب معنا آكلار.

(۸۳) اِنَّ اللّٰهَ طَيِّبٌ يُحِبُّ الطَّيِّبَ تَطِيفُ يُحِبُّ النَّظَافَةَ كَرِيمٌ يُحِبُّ الْكَرَمَ
جَوَادٌ يُحِبُّ الْجُودَ فَتُظْفَوْا اَفِيَّتِكُمْ وَلَا تَشَبَّهُوا الْيَهُودَ (۱).

ترجمه سی : «الله تعالی نقصانقلردن منزهدر، نقصانلردن منزه نرسلرنی
سویه. پاك و طاهردر. پاك و طاهر نرسلرنی سویهر. جوهردر، جوهر دلغنی
سویه. ایشك آلنلرگزی پاك كگز، یهودلر مثالنده كرلی وچوب چار چوب
طورماگز!».

اسلام دیننده برنجی مقصد ایتلوب كوكلنی اخلاق ذمیهدن پاكلاو طوتو-
لسهده ظاهری نطافتنگده كوكل پاكلانوینه الوغ اثری بار. اوشبو حكمت ایچون
بولسه كیرهك رسول الله حضرت نلری ایشك آلدی هم اوی تیره لرینی پاك طونو،
چوب چار چوب آسراما و حقنده نصیحت ایتهدر. شوگا كوره اوی هم یورت
تیره لرینی حتی اوز طوغروسنده بولغان اورامنیده (ممکن بولغانده) سبروب
طوتارغه، سویاك، قیاب و شالفان قابقلری كبك نرسلرنی اورامغه تاشلامازغه
وعوما چوب چوب آسرامازغه نیوشلی. اوی ایچینی، ساماور وچین آباق
همده آش صو اسبابینی پاك طوتو بیگرهك لازم بولادر. اوشنداق كیوم سالوم
اوست باش، چهچ و صافالنگ خصوصاً كولهك یاقالرینك كرسز بولوارینه اعتبار
قیلو، خلقار كوز اوگنده چیمكرهنج. روشده یورماو لازمدر. امام مسلم وباشقهلر
«الطهور شطر الایمان» حدیثنی روایت ایتهلر (۲).

رسول الله عصرنده یهودلر نطافت كه كوب رعایت ایتمیلر ایدی بو كوونگی
یهودلرده باشقارغه نسبت برله نطافت كه رعایتسزلر دیب ایشتهمز.

(۸۴) اِنَّ اللّٰهَ كَرِيمٌ يُحِبُّ الْكَرَمَ وَيُحِبُّ مَعَالِيَ الْاِخْلَاقِ وَيَكْرَهُ سَفْسَا

فَهَا.

(۱) جامع ترمذی. ج ۲ ص ۱۰۳. «كريم يحب الكرم» جمله سی برله «جواد يحب الجود»
جمله سی برمعناده دلر. «لاتشبهوا» اصلده «لاتتشبهوا» بولوب بر تاسی حذف ایتولمشدر.
(۲) صحیح مسلم. ج ۱ ص ۸۰.

ترجمه سی: «الله تعالی جو مرد در، عالی بولغان گوزل خلقلارنی بارانا، توبان و دنی (حقیر) اشلارنی مکروه کوره در».

حلم و عفو، صبر و عفت کبک خلقلار، ملت و دین همده انسانلق و علم بولنده خدمت ایتولار، هر نورلی آورلقلرغه چداو توزولار، ادبی شجاعتلر اوشبو اورنده مذکور بولغان «معالی اخلاق» غه بررلر.

بره، نجه تورلی مشقتلر کوروب و آچی سوزار ایشتوب دین علمی اوقولور ایچون مکتب تاسیس اینه، معلم و معلمه کبتوروب فقیر بالالارنی شول مکتبده اوقوندیره، الله اسمینی اوگره ندره. ایکنچی بره ایسه مجرد کونچیلک سبیلی شول مکتب همده یاردم بیروچیمسی و اوقونوچیمسی اوستندن حقسر دانوس قبل و مأمورلارنی اشاندره، مکتب یابولا، آچوچیمس برله اوقونوچیلر فلاکتلر کوره لر، بالالار تارالا، دانوس یاساچی، اوزینگ سوزی اوست گه چیقوغه شادلانا، «یاخش ایتدم، اوچنی آلم» دیب اوز اوزینه آفرین اوقی. ابر بالالار، کеше که صوغوب، قز بالالار ایسه صاغز چایناپ عمر اوتکارلر.

مونه شوشی ماده ده «معالی اخلاق» ده «سفسافی» ده بار. شوشی اش مملکتنیز نڭ هر بر بوچماغنده هر کون بولوب طورغانلغندن مثال ازهر ایچون بیر افلرغه کبتار گه حاجت بوق.

کیفله نور ایچون ایسر تکچ ایچو، افیون و باشقه نرسه لر یرتو، کارنا اویناب عمر اوزدرو، بودنه صوغشدر و شونلرغه اوخشانغان نرسه لر نڭ هر بری «سفسافی» اشلردن بولوب الله تعالی گه مکروه عادتلردر. بو اشلر گه ایدده شلر خاطرلارینی تابو یا که اش یونلق سبیلی ایچ پوشونی بهانه ایتو بوش و اصلسر عذردر. دنیاده اشدن کوب نرسه بوق. خصوصا روسیه ده مسلمانلر آراستنده اش و جماعت خدمتی شول درجه ده کوبدر که کارته اویناب، نشئه له نوب عمر اوزدررغه توگل حتی باش فاشورلقی وقت تابا آله اوده عجب توگل.

(۸۵) اِنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ لِهٰنِهِ الْاُمَّةَ عَلٰی رَاسِ كُلِّ مِائَةٍ سَنَةٍ مِّنْ يَّجِدُ لَهَا دِيْنَهَا (۱).

ترجمه سی: «الله تعالی بو اسلام امتی ایچون هر بوز سنه باشنده دیننی یاکار توچیلر بولدروب طور».

اسلام دینی، بوزولو واوزگرو اهنمالی بواماعان بر «دین» بولسه ده نادان خلقلر بدعت اهللری طرفندن خرافه‌ار، وهملر فوشلو، دیندن بولماعان نرسه لرنی «دین» جمله سندن ایتلوب کورسانلو احتمالی یوق نوگل. شونک ایچون الله تعالی هر عصرده رسول الله کیتورگان صافی دیندن خبردار آدملر یتشدروب طوزر، مونلرده شول حقیقی وخالص «دین» ننگ نیندی نرسه ایکانلگینی خلق- لرغه آکلانورلر، اوگره نورلر.

رسول الله زماننده واقعه‌لر، حادثه‌لر بنا ایتوله طورغان مهومی بر تاریخ بولماغانلقدن «یوز باشی» دیگان سوزنی، ولادتدن بوز یل باکه هجرتدن ویاخود وفاتدن بوز یل دیمک کبک مخصوص و مهین یل لرغه حمل ایتر مناسبتسزدر. مقصود ایسه هر عصرده و هر زمانده دیمک بولسه کیرهک. حقیقت حالده بو حدیث ۲۲۰ نچی حدیثنک ایکنچی بر افظلر برله تعبیر قیلنغانی غنه بولورغه اوخشی. حدیثده گی «من» سوزی عام بولغانلقدن بو مجددلر ننگ کوب بولواریده ممکن. اما بدعت گه نصرت بیروچیلر، دین گه وهم خرافه‌لر فانشدر وچیلر، مقلدلر و مقلدلر گه مقلدلر «مجدد» بولا آمازلقلرنده شبوه یوق. رسول الله حضرتلرندن صادر بولغان «دین» سوزندن مقصود قرآن و سنت برله ثابت نرسه لر گنه بولغانلقدن «مجدد» لرده قرآن و سنت علملر نده متخصص و ماهر همده علملری برله عامل کشیلر گنه بولورغه تیوشلی. مونلر ننگ نالیف و اثرلری کیرهک کوب و کیرهک آز بولسون، شهرتلری اوز عصرلر نده خواه براق یولر گه تارالسون و خواه نارالسون موند کوب حکمت بولماز. معقولات و علوم عربیه عالملری، رهبانلق و «اسرار» اسمی برله هد و ایران خیاللرینی تاراتولری سببلی اسلام مملکتلرینک چیتلر گه کیتو وینه بول حاضر له وچیلر، قرآن حدیث علملری برله شغللری ده درایت و تحقیقسز بلکه مجرد روایت و حکایت طریقچه غنه بولغان کشیلر اوشبو حدیثده ذکر ایتولگان «مجدد» لر گه مصداق بولو احتمالی یوق. حدیث شریفی، «علم» و «تصوف» مجددلرینی توگل بلکه یالکنز «دین» مجددلرینی گنه ذکر قیلدر.

عقیده‌مز یالکنز قطعی دلایلر گه گنه بنا ایتولگان سببلی، آخر زمانده کوکن عیسی پیغمبر توشه چکنی، بردن مهدی چیقاقاغنی اعتقاد قیاماسه قده اسلام دنیا سنده بولغان هر نورلی حادثه‌هلر و مسالک لرنی بتروب بتون مسلمانلرنی قرآن و سنت علملری (عه‌لملری) آستلرینه چیاچق دین «مجدد» لرنی

ظهور ایته چگینه ایمانز کامل و امیدمز زوردر. «خیر امت» عنوانی برله مشرف ایتمکان بو نجیب ملتئی، شریعتلر نكالك کاملینه و اساسلی قانون غه تابع بولغان بو جماعتئی الله تعالی اوشبو شذر مندر حالنده قوبماز، وهم و خرافات فارانقولق۔ لرئنده آداشوب بورولرینه رضا بولماز. بو بندهلر، شول «مجدد» لر خدمتلری سببندن رسول الله زمانندهغی «دین» گه ایلهنوب فایتورلر، آداشقان بالالرنك آنا و آنالرینی تابقان ساعتلری قییلندن شادلانورلر و: «الحمد للذی هدانا لهذا وما كنا لنهتدی لو لا ان هدانا الله» دیب شکر سجدهسی قیلورلر، انشاء الله.

(۸۶) **إِنَّ اللَّهَ يَرْضَى لَكُمْ ثَلَاثًا وَيَكْرَهُ لَكُمْ ثَلَاثًا فَيَرْضَى لَكُمْ أَنْ تَعْبُدُوهُ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَأَنْ تَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَأَنْ تَنْصَحُوا لِمَنْ وَاوَّاهُ اللَّهُ أَمْرَكُمْ وَيَكْرَهُ لَكُمْ «قِيلَ» وَ «قَالَ» وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ وَإِضَاعَةَ الْمَالِ (۱).**

ترجمهسی: «الله تعالی سزدن اوج نرسه سببندن رضا بولور و سز نك اوج تورلی اشكزنی مکروه کورر. رضا بولا طورغان نرسه لری مونلر: (۱) الله تعالی نك اوزینه عبادت ایتوب آکئا شریک قانماوکز. (۲) قرآن کریم گه برلمکده بابشوبده آبرلماوکز. (۳) اشلر کزنی فارار ایچون الله تعالی طرفندن تعین ایتولمگان کشیلر (مأمورلر) گه نصیحت ایتووکز. الله تعالی مکروه کوره طورغان نرسه لر مونلر: (۱) دین و دنیا ایچون کیره گی بولماغان قیل قال (ایمش میمش). (۲) کوب سؤال. (۳) اورنسر برده مال ضائع ایتو.

اخلاص برله قیلنغان عبادتلر نك قبول بولنوی امیدلی. الله تعالی: «با ایها الناس اعبدوا ربکم الذی خلقکم والذین من قبلکم لعلکم تتقون» (بقره ۱۹) دیب خلقلرنی اوزینه عبادت قیلو برله تکلیفی ایتهدر. عبادت قیلوچیلر، اوشبو تکلیفنی قبول ایتوچیلر و الله نك امرینه بوی صنوچیلر بولورلر.

«شرک» نك نوعسی کوب بولوب هر برندن صافلانو اوشنداق قرآن کریم گه امت، برله شوب اییهرو و آبرلشمار لازم. ممکن بولسه اش پورتوچیلر گه نصیحت قیلوده مسلمانچیلقلر.

(۱) احمد ابن حنبل مستدی. ج ۲ ص ۳۶۰. الموطأ. ص ۳۸۸. صحیح مسلم. ج ۲ ص ۳۰. لفظلر «احمد» نسکی. «لا تفرقوا» اصلده «لا تفرقوا» در.

اهمیتسز سؤالدر، کیرهك مال صوراو کیرهك مسئله صوراو بولسون آراغه
 دشمنلوق نوشروگه و صور اوچینک مرتبه سینى بوغالتوغه سبب ایکانلیگی معلوم.
 بزنگ قومزده ایسکی وقتارده مسئله صور او بیک شائع ایدی. موندن
 مقصود کوبسنجه کشینی فزرتو واوزینک کوبهی آز می بر نرسه بلگانینی
 خلقغه کورسانو بولادر ایدی زور مدرس لر برر اوزنغه ضیافت که چاقورسه لر
 کیملر برله اوچراشولری لازم بولاجغینی بیک یاغشی تیکشهرار والوغ آوروپا
 صوغشینه حاضرله نو درجه سنده حاضرله نهلر، تون کون کتاپ قاریلر، بحثلر
 یادلیر ایدی. مجلس بولاجق اولغه باروب مجلسلر گه یوری باشلاغان صوگ
 بر بوندن فورقوب فالتر انالر، صولشلاری ایچلرینه صهی، هچوم ومدافعه
 نقطه لارینی آلدله طوتوب اوطورالر ایدی.

مین اوزم موندی مجلسلرنی بیک کوب کوردم لیکن اوز عمرده برکنه
 مدرسنگده بو «مسئله بلمیم» دیگانینی ایستمدام. مونلر فاشنده «لا ادری»
 سوزی ارتداد کلمه سی قدر منفور ایدی. شونک برله برگه معنالی بر سوز
 ایشتکانمنی ده خاطرلی آلمیم.

بر مجلسده زمزم صووینی آیاق اوره باصوب ایچارگه می یوقسه اوطوروبهی؟
 حقنده بوگولمه اوبازینک قارت مدرس لر ی و شیخلری شول قدر منظره قیلشدیلرکه
 زمان آنک مثلینی آز کورگاندر.

ایکنچی بر اورنده آیاق اوره طوروب بول ایتو حقنده شوندی بر نزاع
 دوام ایتدی و بو نزاع اوزلمگان حالده مجلس تارالورغه مجبور بولدی.
 آشنی طوز قابوب باشلاو، چالما قویرغینی آصلندروب یورو، مسلمان
 توگل کشی ایله گان تیری طون برله نماز اوفو حقنده غی دعوالاشولر عادت
 حکمنده ایدی.

عراق مملکتندن بر کشی کیلوب عبدالله بن عمر حضرتلرندن «چین قانی
 نهن یا که کیوم گه نیسه حکمی نیچوک بولور؟» دیب صور اغان ایدی. ابن عمر
 حضرتلری ایسه: «عراق خلقینه فاراگز ایندی!». رسول الله حضرتلرینک
 طورونینی (حضرت حسیننی) اولدر دیلر، آنک فاندن شبهه له نمادیلر، اما موندن
 کیلوب چین فاندن فتوی صوریلر! «دیب، اهمیتسز مسئله صور اوچینی تقبیح
 قیلمش ایدی (۱).

فرض نھازلردن كوبيسینی اوقی آلمی، غیبتنی ایكمك اورننده آشی، مسلمانلرغه
جهنن قیلو و آنلر اوستندن سعایت ایتونی بر نرسه گه صانامن طورغان کیشیلردن
کوبلر مستحب، مذدوب و مباح نرسه لر حقنده مجلسلر نڭ باشلردنن آخرلرینه
قدر سوز صوریلر، ادب و ترک اولی مسئلهلرینی تیکشیره لر و اولزیرینی دیندار
کورسه تهلر. حالبوکه اسلام شریعتنده بولغان حرام و مکروهلر، فرض و واجبلر
همه سی معلوم. مذدوب و مباح نرسه لر حقنده نلسه نیچوک عمل فیاورغه حلقلر
اختیار لیلر.

مگر ده تعلیم و تعلم، افاده و استفاده یا که شاگردلر نڭ ذعنلرینی اوتکنلر و
بولسه بو وقت، عادتی سؤ اللر و شاگردلر گه فائده بیلرک نرسه لر صور او،
اورننده در. امام بخاری، «باب طرح الامام المسئلة علی اصحابه لیخبر ما عندهم
من العلم» دیب بر باب قویمیشدر (ج ۱ ص ۲۲). شاگردلر گه باصالا طورغان
«امتحان» لر اوشبو قصد برله بولورغه تیوشلی.

رسول الله حضرتلری اوزی ده کوب صوراونی یارانمی صور اولر سببندن
بعض نرسه لر حقنده نهی و منع کیلودن خوف ایتهدر ایدی. مفسرلر؛ «یا ایها
الذین امنوا لا تسألوا عن اشیاء ان تبدلکم تسؤکم...» آیت کریمه سینیده
شوشندی سؤ اللردن منع حقنده کیلی دیلر. شیخ ابی عربی اوشبو مضمونده
بر سوز سویلیدر:

حجاب آیتی، مخلوقلر نڭ بعضیلری طرفندن بولغان سؤال سببندن نازل بولدی.
سؤال و نفسانی غرضلر بولماغان بولسه ایدی حجاب آیتی اینمکان بولور ایدی.
شونڭ ایچون الله بنده لری الله تعالی نڭ اوزندن باشلانوب ببولرغان امرلر برله
مخلوقلر طرفندن صورالوغه کوره کیلیگان فرمانلر آراسینی آبرالر و ایکی تورلی
فرماننڭ هر ایکیسینه امتثال ایتونی لازم بولسه لرده درجه لرنده تفاوت کوره لر.
رسول الله حضرتلری «انرکونی ما ترککم» دیب خلقلرغه تنبیه ایتهدر ایدی (۱).
مال نلفی ایتو و اسراف کیلودن طیبو حقنده قرآن کریمه آیتلر و معتبر
اصلارده حدیثلر کوب. مال نلفی ایتونڭ نتیجه لری بیک خسرتلی بولادر.

بر اوی اهلی آچ و بالانچاچ اوطورالر، هوا بوزوق، صالحون طوگالر،
خسته لر ایچون طیبب کینورر گه دولت یوق، دوا آلورغه آچه یوق، آنده
اکفر اشالر مونده قالدیرانوب یغلاشالر. مونه شوشی کوگلسز اشنڭ سببی

تیکش راسه بوق یرده مال ضائع ایتو بولغانلی میدانغه چیقادر. یورت خواجهسی کیسه سنده گی آچهنی بتار دیب بلمگان، «مال مینی تابمی بلکه دین آنی تابام» دیگانده اییده شلاری برله او طش اویناغان، سفامت عالمنده یورگان، کونلرنک برنده دولندن آیراغانده هائله، یوقاریده تعریف ایتولگان کونگه توشکان. اشله مازگه ممکن بولغان بر اشنی اشله و سبیلی بولغان بختسز لک قدر اوکنچلی نرسه یوقدر. بو آدم، شول اشلرنی اشلرگه مجبور نوگل ایدی، اشله می طورا آلادر و آچهسی ده باننده فالادر ایدی.

درست، آچه ننگ ذاتینی سویو و آچه اوستینه آچه جیوب طور و مذموم اشدر. شونک برله بر لیکده تیوشسز اورنغه مال توگوده تیوشلی اش نوگل.

(۸۷) اِنَّ لِلْاِسْلَامِ صَوِّی وَ مَنَارًا کَمَنَارِ الطَّرِیْقِ (۱۱)

ترجمه سی: «اسلام دینینک، بولغه فویلغان علامت قیبلندن علامتلی بولغو چیدر.»

مقصود ایسه وهم و خرافالار، نفس آرزولری برله آدشماکز، بول بوروچیلر علامتارگه فاراب بورولری قیبلندن سز هم اسلامنک علامتارینه فاراب بوروگز و چیت که چیقماکز!... دیب ارشاد قیلودر.

اسلامنک اڭ ظاهر علامتلی ایسه فرض عبادتلرنی فیلو، حرام نرسه لردن صافلانو، آدم بالالاری برله یاخشی معامله ده بولودر. مونلردن باشقه علامتارده بولورغه ممکن.

آدم بالاسی اوزینک آنا آناسندن، استاذ و معلملردن، اطراف و محیطندن آلغان تریبه سی تاثیر برله اوزنده بولغان حالتی معقول کوره، عقیده و عمللرینی حلقغه موافق دیب بله و شونک ایچورده کوب و نت اوزینک خطا بولغه کرگانلیگینی سیز می، اوزلرینی عقلی صانابه اهلقلر طرفندن دیوانه خانه نرگه یابلوب آسرالورینی ظن ایتوچی دیوانه لر قیبلندن، اوزینی طوغری یولده و باشقه لرنی ده آداشوب کیتکان بنده لر دیب حساب ایتهدر.

شوشندی اشلر بولماسون ایچون هیچ کم اوز اوزندن امین طور مازغه

(۱) «صوی» صوة جمعیسیر. «قوة» برله «قوی» قیبلندن. صوة: اصلده صوة بولوب، و او واوغه ادعام قیلغاندن صوك صوة بولوب قالمشدر. «صوی» برله «منار» هر ایکسی بر معناده، «علامت» دیکدر.

بلکه نفسینی دائم متهم بلوب احتساب قیلورغه تیموشلی. الوغ صحابه لر و خلیفه لردن بولغان حضرت عمر نك: «مینه نفاق علامتی یوقم؟» دیب ایکنچی بر صحابه دن صور اغانلی مرویدر.

اسلامده طوغری یونده بولوب بولماوینی بلورگه یاردم بیره طورغان نرسه، قدر نلری بار کشیلر ایچون، معناسینی فکر لوب قرآن کریم اوفو و حدیثلر برله شغلله نو، دائم رسول الله سیرتینی نیکشرو و اوز حالینی رسول الله و الوغ صحابه لر نك حاللرینه چاغشدروب طورودر. «فعلیکم بسنتی و سنة الخلفاء الراشدين المهديين تمسكوا بها و عضوا علیها بالتواجد».

(۸۸) اِنَّ لِصَاحِبِ الْحَقِّ مَقَالًا (۱).

ترجمه سی: «حق ایمه سینك سوز سویله ووی و دلیلی بولور».

بره ونك ایکنچی بر کشیدن آلاچی یا که نی بولسه ده برر تورلی شرعی حقی بولسه شول طوغروده سوز سویله و یا که محکمه لر حضورنده دعوی قیلو یا خود مطبوعات واسطه سی برله مادافعه و حالنی اظهار ایتو شول کشینك شرعی حقی بولور. میزاندن چیقماغان صورتبه، شول کشینی منع قیلو درست بولماز. اما آلاچی بولو سببندن بورچلی کشینی سوگو و صوغو یا که نیندی یوللر برله بولسه ده نجیر قیلو، کشیلر حضورنده اویاننو و یوزینی قزارنو، درست اش توکلدر. بو وقتده «ان اصحاب الحق مقالا» دیگانده گی «حق» نك آلامشوووی و ایکنچی طرف، «حق» صاحبی بولوب قالوووی مکن.

(۸۹) اِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيَنْبِرُكَ بِحَسَنِ الْخَلْقِ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ (۲).

ترجمه سی، «گوزل خلقلی کشی، شول گوزل خلقی سببلی نفل روزه همده کیچهلرده عبادت برله شغلله نوچیلر درجه سینه کونارله آلورلر».

حقیقت حالده گوزل خلق، بیک فائده لی بر کمالاندر. کیچهلرده نفل نمازلر اوفو و نفل روزه نونونك فائده سی شول کشیلر نك اوزلری ایچون گنه بولغانی حالده گوزل خلقنك فائده سی، کوبره ک وقتده باشقه لر ایچون بولا، بره ونك

(۱) صحیح مسلم، ج ۱ ص ۴۷۱، احمد ابن حنبل مسندی، ج ۶ ص ۲۶۸.

(۲) احمد ابن حنبل مسندی، ج ۶ ص ۱۳۳. سنن ابی داود، ج ۲ ص ۳۱۳. لفظار «ابو

حسن خلقلى بولۇوى سېبىدىن عموم خلق استفادە قىلدر. شونىڭ اىچون نفل نماز و نفل روزەنىڭ ئەرەسى آخىرىدە كورلەپك بولسە، گوزل خلقنىڭ فائىدەسى ھەم آخىرىدە ھەمدە دىيادە، ھەم اوزى اىچون ھەمدە باشقىلار اىچون بولادر.

ماتلار گوزل خلق سېبىدىن ترقى ايتەلر و خلقلىرى بوزولو بىرلە توبەن كىتەلر. شول سېبىلى آخىر توابىنى تاپارغە قصد ايتوچىلار اىچون دە خلقنى گوزللىشىدرو كىرەك، دىياوى سعادتلارگە ايرشونى آرزو ايتوچىلار اىچون دە خلقنىڭ گوزللىنىشى ضرور. خلقلىرى گوزل بولغان ملت مطلقا دىيادە اوستون و معتبر بولاچقىر.

رسول اللەغە وھى كىلگەن و قىتدە دىيادە فارسلىر بىرلە روملىر ھىكم سورەلر، بىتون بىر يوزى مونلارنىڭ كولەگەلر ندىن قورقوب طورادر ايدى. شول زمانغە كورە باى و ھىزلى، ھىكەرلىرى مەكەل، اوزلىرى علم و معرفىلى، نظاملى بولغان بو ايكى الوغ ملت ھجاز ناولرى آراسىدىن فالقوب چىققان ھتى اوستار بىنە كولەك نىگوب دە كىيە بىلمى بىلكە جايمەلرگە كىنە اورالوب يورى طورغان عربلرگە فارسى طورا آلمادىلر، عربلرنىڭ ھجوملار بىنە طاقت كىتورىمى چول بىرىسىدىن قورققان قوبىلر قىبلىدىن فرق ياققە قاچدىلر، نارالدىلر. مونىڭ سېبى نىندى نرسە ايدى؟. سېبى معلوم. روملىر و فارسلىردە اخلاق بوزولغان اما عربلردە وھى ورسالت تىرىبەسى سېبىدىن اخلاق ياخشىلانغان ايدى. بوزوق اخلاق، تىزوك اخلاقغە فارسى طورا آلمادى. اسلاملر بىرلە ايرانلور و رومالور سوڭىندە بو ھال كوب دفعەلر تىرىبە ايتولدى و ھىر بىرىدە نىتىجە بىر ئورلى بولدى. اوشبو تىرىبەگە بىنا ايتوب «گوزل خلقلى ملت بختىار و بوزوق خلقلى ملت دە بىدبخت» دىب ھىكم قىلورغە مەكەن.

گوزل خلقنىڭ قىسىملىرى بىك كوب بولوب بو زمانلردە آبروم روشە اھمىتلى بولغانلرى اوشبونلردى:

۱) طوغرىلىق. گوزل خلقلارنىڭ پادىشاھسى «طوغرىلىق» دىر. شونىڭ اىچون «بالالارگە طوغرىلىق اوگرەت، طوغرىلىق ايسە آنلارغە ھىر بىر فىزىلىتى اوگرەتور» دىلر. طوغرى بولغان كىشى امانتلى بولور. بىزنىڭ مىسلمان خلقى «وعدە» قىلورغە بىك چومرد بولسەلردە بىك كوب و قىتدە شول وعدەلر نىدە طورا آلمىلر، و فاسىز و وعدەسىز بولوب قالالار. قولدىن كىلماز لك اش ھقىندە وعدە ايتمازگە و وفاسىزلىق اسمەن آتمازغە تەتلى. اشلىرى تىبوشلى بولغان و قىتلر ندىن كىچىكدرودە و فاسىز-

- لقدر. شونڭ ايچون هر اش كه اوز وقتنده كر شورگه، فلسفه سويلهپ فرصت اونكارمازگه، اشلر نڭ ظاهرلر ينه گنه فاراب حقيقتلر ندىن غفلت ايتمازگه كيره كدر.
- (۲) خطائى اقرار قىلو. اوز خطالرينى اقرار قىلولرى ايتلر نڭ يوقارى كوتارلورلر ينه دليللر. اوز خطاسى معلوم بولغاندىن صوڭ هميشه فارشوب طور و وشونى اعتراف ايتماو، آچىق صورتده معناسزلقدر. بو اش بىردن باشقه لرنى و ايكنچىدىن اوز ينى آلد او بولور. هر حالده خطائى اقرار قىلو آدمچىلر كىلدىلر.
- (۳) ادبى جسارتلى بولو. ادبى جسارت، سوزنى آچىق سويله و كوڭلنده گى فكرنى قانلاوسىز بيان ايتودن عبارت. بىر تورلى فكر بيان قىلورغە طوغرى كىلسه بىر مسلمانلر «كشپلر پار انماز، نڭى كشىنڭ كوڭلىنه خوش كىلماز» بىك بهانهلر بىرله فكرمىنى طوغرى سويله و دىن بىك كوب وقتنده تارتونماز، اوزمىزگه قالسه صافلانماز. حتى كوب وقت بىر مجلسك بىر تورلى فكر بيان ايتسهك شول مسئله حقنده ايكنچى وقتنده ايكنچى تورلى فكر بيان قىلماز. بو فكلر نڭ بىرى شول مجلسكده بولغان بىر كشى خاطرى ايچون سويله نڭان بولسه ايكنچىسى ايسه شول ايكنچى مجلسكده بولغان ايكنچى بىر كشى خاطرى ايچون سويله نڭان بولادىر. كىنكاش صور اوچبارغە اوز كوڭلنده بولغان نڭ خلافينى سويله و جزايت صانالغان حالده بىك كوب كشپلر «درستينى ايتسهم كوڭلىنه آور كىلور» ديگان بولوب اوز كوڭلر نڭده بولغان و اوزلرى مصلحت كورگان نرسهنى سويله مى بلىكه مشورت ايتوچىنڭ اوز كوڭلىنه موافق كىلورلك بىر فكرنى سويله بىبارهلر. حالبوكه بو اش هم شريعت هم عقل قاشنده آب آچىق خيانتدور.
- (۴) وظيفهنى بلو. انسان اوز وظيفه سىنى اوزى بلورگه، بىر كشى طرفىدىن تنبيه ايتلورنى كوتوب طورمازغە تيوشلى. بو وظيفه، كيرهك دىنى و كيرهك دىناوى بولسون، بارى بىر. ملت نڭ يوقارى كوتارلورلى حقنده بونرسه نڭ بىك زور سببلرگى بولغان ايچون آوروپا ملتارى، بالالرينى اوشبو قاعده اوزرينه تربيه ايتلر و شوشى خاصيتنى نه نلرينه، قانلرينه سىكدرلر. وظيفهنى بلوچى بالا، اوزينه تيوشلى اشنى بلوب اوزى اشلرگه عادت ايتنه، هيچ كىم ايتنى طوروب شونى باشقارا، شوندىن باشقه، كوڭلى هيچ راحت تابمى، طنج بولمى.
- (۵) حقيقتنى كوزه نو. اشلر نڭ ظاهرلرينى، طشقى طرفلرينى توڭل بلىكه حقيقتنى كوزه نورگه تيوشلى. مشرق خلقلرى مبتلا بولغان عادتلر نڭ اڭ كىلوشسىز لرندىن مداهنه رىا و نفاقدر. مونه شوشى اشلرگه آلدانمازغە وشول اشلر بىرله شغلنمازگه تيوشلى.

۶) وقتندە اشلەو. بىزنىڭ آرامزىدە بىك اوچوز سوزلارنىڭ بىرى: «شولاي ايتە كورسەنە!» گە فارشى «بارار!» دىب جواب بىر ووشونى اشلەمەو يا كە وقتندىن كېچىكسۇردى. بىز مسلمان خالقنىڭ بتون دىيادىن اوستون چىققان ھىرى آشغە يورسۇ وچاقرشوب صىلاشۇدىن اندلەنو بولغانى ھالده شول اشىنى كەندە وقتندە اشلى \\\\ آلەيدىر. چاقىرغان مېنوتى توكل ھتى ساعىتىندە رعايت ايتتى. دىيا قدر پويىزلىرى، پاراخودلىرى تەيىن ايتولگان دىقىقەلەردىن تەخلىسز يورگانلىرى ھالده مسلمانلار شول آش مەجلىسلىرىدە كەندە وقتندە يورى آلەيدىر. مۇنلار قاشىدە «دىقىقە» بۇقدىر. مۇنلار «وقت، آلتون» دىگان سوزنى كورسەلىرى، اوقوسەلەردە آنىڭ مەناسىنى لازم درجەدە تەسۋىر ايتە آلەيدىر. بو كۈنگى اشنى ايرتە گە قالدۇرماو، دىيا كۈتۈننىڭ بىرى شىرطىدىر. بىراشنىڭ اوز وقتندىن كېچىكسۇر اشلەنۈى، بىك كۈب اشنىڭ بتونلاى اشلەنمى قالوۋىنە سەبب بولۇۋى مەلۇم.

۷) ثبات و مەنانت. ھەر تۈرلى مەنەلەرگە فارشو تۈرۈ و اوزى « ھق » دىب بىلگان فەكرىدىن دونماو. «ثبات» ھم «مەنانت» درى سقراط، اوزى « ھق » دىب بىلگان نەرسەسىنى فدا ايتماز اچىون جانىنى فدا ايتتى. اھمەد ابن ھنبل ھىزىرلىرى مەچى بۇلە صوغۇلغاندە اوز سوزىدىن دونمادى. ابوحنىفە ھىزىرلىرى زىندانغە سالدى و بىر رىۋايت كە كۈرە زىندانغە فوات ايتتى و ھمىشەدە اوز سوزىنى بىرمادى، كۈچلى امىرلىرى سوزلىرىنە التىفات ايتمادى. غالىبەلەنىڭ ھىلم بولندە بولغان ثباتى مەشھۇر. ابن تىمىيە، اگەردە اوز عقىدەسىنى فدا ايتىن بولسە ايدى وزىرلىرى كۈرمىگان ھەر مەنەلرنى كۈرەچك ايدى لىكن اوز عقىدەسىنى فدا ايتماۋى سەببلى درۋىش بولۇپ ھەر سۈردى و تۈرمەدە ياتوب فوات ايتتى. مۇنە بو ھاللىر «ثبات» ھم «مەنانت» درى ثباتلى و مەنانتلى آدملىرى مۇنلارغە توكل، مۇنلاردىن باشقەلەردە كۈب ايدى. دىن و ھىلم بولندە جانلىرىنى بىرۈچلىرى، نۇر مەلەردە ياتۇچىلىرى، وپنلەردىن سۈرلۈچىلىرى و اوز ھاللىرىدىن امىن بولالا اماۋچىلىرىنىڭ ھىرى ثباتلى و مەنانتلى آدملىرىدر. اھو ذىلھىجە، ھىزىر بن ھى و آنلاردىن صولك ابن رىش و غىبىرلىرى ھم اوشبو جەلەدىنلىرى. لىكن صولك وقتلەردە اسلام دىياسىنە بو قىمەتلى كەمالات، تەدرىج بۇلە ئوبانلەنۈب كىلدى، ايدى بو كۈنلەردە مۇندى اشلىرىگە « تەبىر » سزلىك و « ھفت » لك كىك اسملىرى بىرلۈرگە باشلادى. گۇيا مسلمان بولغان كىشى جانسىز باغانا كىك ھىچ اش اشلەمازگە و اوزىنىڭ فەكرى و مەخامەسى بولمازغە تېۋىشلى ايمىش. ھىيات و مەھىشەت طوغۇرسىندە خالقلار اچىون

فائده‌لی بولغان هنرلر، نظام و قانونلرنی چغاروچیلر آراسنده مسلمان اسمی کورلماونڭ سببی ایسه مونلرنڭ ثباتسن، متانتسن بولولاری و صوفورلر قبیلندن اوزلری یوزی بلماولریدر. پاراخود، تیمر بوللر، تبلیغرافی و تبلیغونلرنڭ بو کونگی حاللرینه کبلولاری ایچون قربان بولغان جانلر، صرف ایبولگان بایقلر، توگولگان کوز نورلری و ذهnlر آنچق الله تعالی نڭ اوزینه گنه معلوم. مسلمان لرنڭ موندن خبرلری یوق. کمالات کسب ایتمو، دین و ملت که خدمت قیلو، آخرت و دنیا سعادتلرینه ایرشو ایچون «مال» نڭ زور یاردمی بار اما بو نرسه لرگه اصل سبب «مال» توگل بلمکه «ثبات» و «متانت» در. انسانلر، حیات بولنده طوقناب طورر ایچون. توگل بلمکه همیشه آلفه و بوقاریغه بارر ایچون کیلدیلر. همیشه بارو، دوام ایتمو باری ثبات بولسه غنه ممکن بولادر.

۸) اوزینه اشانو. بزده «اوزینه اشانو» دیگان نرسه بتونلای یوق. بز هر نرسه نی باشقه لردن کوته مز و ایچچاک بالالری قبیلندن کوزمزی چیتلرگه صوزوب طورامز. شونڭ ایچون، بزده «امل» ده «عمل» ده یوق. حالبوکه دنیانڭ کوچاری اوز اوزینه اشانودن عبارت بولوب هر ملت فردلرنده بو صفت بولماسه اول ملتده حیات بولماز. بو کون آوروپالولر، آمریقالولر بتون دنیباغه خواجه بولسه لر، بر بوزنده گی انسانلرنی کوز اشارتلری برله یوروتنه آلسه لر مونڭ سببی ایسه مونلرنڭ باشقه بر نسل آدملری یا که باشقه قوملرگه کوره زیراک بولولرندن توگل بلمکه فردلرنڭ اوز اوزلرینه اشانولری سببلی ملتلرنڭ معنوی روشده محکمک حاصل قیلولرنندئر. یوقسه بو ملتلر، باشقه بر نسلدن توگل، آبروم صورنده زیراک بولماغانلقلاری ده معلوم. اوز اوزینه اشانو یوسف پیغمبرده کامل درجه ده بولغانلغی «اجعلنی علی خزائن الارض انی حقیط علیم» دیگان سوزندن بنه در. قرآن کریمنی مدر مدر اوقوب تراویح لرده ختم ایتموگه کوره آزرانی اوقوب کوبراک فائده آلو، خصوصاً پیغمبرلرنڭ شوشندی اجتماعی اشلرندن عبرتله نو آرتق بولور ایسی. مصر کبک زور بر ایمپیراتورلرده شوندی بر سوز سوبلی آلوچی آدم، آرسلان یوره کلی و اوز اوزینه اشانوی فرعوننڭ اوز اییه رچنلرینه اشانوندن ده آرتق بولورغه تیموشلی. دنیانڭ الوغ و مشهور آدملری نیکشرلسه کوبسینڭ «اوز اوزلرینه اشانو» لری کوچلی بولو سببلی بیک توبان اورنلرندن فالقوب چیقغان کشیلر ایکانلکلری معلوم بولادر. اوز عصرنده طب علمنده امام صانالغان ابوبکر الرازی

اور امده اويون اويناب كسب ايتوچى بر بالا ايدى. مشهور وزير نظام الملك
 اولده آسلىق ساچوب طور وچيلاردن بوزينك اوغلى ايدى. مشهور منتهى، صو
 تاشوچى بالاسى ايدى. شاعر جرير، فقير بر آدم ايدى. عربيه عالم لرندن
 زجاج، اول حالنده پيالاجى و سيرا فى ده كتاب جلدله ناماق طوبى وچى بر
 ذات ايدى. طغر ائينك :

وانما رحل الدنيا وواحدها

من لا يعول في الدنيا على احد

ديگان سوزينه موافق بو آدم لر اوز اوزلرينه اشانديلر وشوگا بنا قيلوب الوغ
 اشلر گه كرشديلر، هيچ من باشقه، اشلرينك آخرينه باروب چيقديلر.
 بو فضيلت، اسملرى ذكر ايمولگان بو كشيملر گه گنه خاص نوئل. اوز اوز-
 ارينه اشانوب ثبات و متانت برله طريشوچيلر نك هر برى اوشبور و شده مراد-
 لرينه ايرشه چكلر در. من جد وجد ومن فرع بابا ولج ولج.

(۹) عفت. انسانلر نك قيمتلرى عفتلرينه كوره بولور. آدم بالالرينى
 فرشته لر درجه سينه كوتاره طورغان نرسه «عفت» بولوب، حيوانلر دن ده توبان
 درجه گه نوشره طورغان نرسه «عفتسزلك» در. عفتى بولماغان كشى، خير
 اشلر ده كوچر گچ بولا آلماز، خير اشلر نك برنده گنده كوچر گچ بولا آلمان
 كشيملر ايجون دنياغه كيلو عبث اشد. عفتدن محروم آدملر ده عاقله محبتى بولماز،
 آنلر نك اويلرى شادلىق و راحت كورماز. موندى تركلىكده نيندى فائده بار؟
 آشاب اچوب يورولر، چيت خاتون قزلر برله، مشروع توگل روشده سفاهت
 فيلور، اوطش اوينولر هر برى عفتسزلكدر. بر عفتلى آدم سيبندن يوز
 بوزوق آدم توزه لور و بر عفتسز آدمنى كوچر گچ ايتوب يوزلر ايله ياخشى
 آدملر بوزواورلر، كشيلىكدن چيقارلر. عفتسز آدملر آدم بالالرى ايجون
 «بلا» بلكه مهلك بولان «وبا» در.

(۱۰) تحمل. هر بر كچوك اش گه اهميت بيرماو و زور اشلر ده ده اوز
 اوزينى ياخشى طونوب صالحون فان برله فكر يورتو «تعامل» در. بو خلق،
 كشيملر نك عقللرى كامل بولوغه دليلدر. كرشولگان اش، بر مانع غه اوچراب
 تمام بولمى فالسه يا كه بافچه لى غه بارر غه ديب كرگان بول نيگانك گه باروب
 چيقسه اميدسز بولماز غه، جزع فزع ايتماز گه بلكه ثبات و غير تنى فولدن يبارماز گه
 نيوشلى. دنيا ده هر بر اش او كفه غنه كيتوب طورمى و هر بر مقصودنى اوز

نله گانگچه يورتوب بولمى . آدم بالاسينك وظيفهسى اجتهاد و طريشو اما نتيجهنى الله تعالى گه تابشوردر .

مولر دن باشقه ده گوزل خلقلر كوب . اوشبو اثرده جيولغان حديثلرنك كوبسى شخصى واجتماعى اخلاقلردن عبارتدر . ابرازونى ، ضيالى بولو ، روسچه كيينو و آلنون كوزلك آصوب ، ناياق طوتوياده پچاق و چانچكه برله آشاودن توگل بلكه اوشبو اورنده ذكر اينواسگان خلقلر برله خلقلانودن عبارتدر . بز ، شولاي ظن قيله مز . ابرازونى (ضيالى) ديب شوشندى خلقلر غه مالك بولغان كشيلىر گه گنه ايتولنور گه تيوشلى ، ديب بله مز .

بو حديث شريف شرحينى باشقه لردن بيگره ك ارزمنك خلقلر مه ، اوزمىن و اثرلر مدين كويمى آزى استفاده قىلورچىلر غه هديه ايتدم . قبول ايتسه لر بختيار بولور ايتدم .

﴿ ۹۰ ﴾ اِنَّ الْمَعُوْنَةَ تَاْتِي مِنَ اللّٰهِ عَلٰى قَدْرِ الْمُوْنَةِ وَاِنَّ الصَّبْرَ يَأْتِي مِنَ اللّٰهِ عَلٰى قَدْرِ الْمُصِيْبَةِ .

ترجمهسى : الله تعالى حضرتينك ياردمى مشقت گه كوره ، الله تعالى حضرتندن صبر نعمتى ده فايغوغه كوره كيلور .

آدم بالاسى ، بالا چاغاسى كوبلىكدين عائلهسى زور بولوب ده تربيه لرى بر اوزينك يملكه سينه توشودن وعموما دنسيا مشقتلرندن ، آرتق جزع فزع قىلور غه نيوشلى توگل . چونكه الله تعالى نك ياردم بيرووى مشقتلرنك كوبلىكى آزلغى نسبتده بولا ، اوشنداق «صبر» ده فايغوار نك زوراقى و كچكده لكينه كوره احسان ايتولدر .

بو كون آروپا خلقلر نده كورلوب طورلغان انتحارلرنك سببى «اميدسزلك» سوزى آستينه جيولوب بتهدر . اگرده بر كشى گه : «اوز عمر گده بر گنه مقبول دعاك بار» ديسه لر ، شول اميدسزلكدن صفنور غه وشوندين صافلاو حقتده الله تعالى دن صور ار غه نيوشلى بولور ايدى . «اميدسزلك» نك ناچار ايكانلىگينى تعريف قىلور غه كوچ يتمى . شونك ايچون بولسه كبره ك حديث شريف ، مسلمانلرنى اميدسزلكدن صافلانور غه وقولدىن كيلسگان قدر هميشه اوز وظيفه لرى برله مشغول بولور غه دعوت ايتدر . قرآن كريم تعليمى ده اوشبودر . عرب شاعرلر ندى برى «صبر» غه دلالت قىلو حقتده :

إذا ما أتاك الدمر يوما بنكمة   فأفرغ لها صبرا ووسع لها صدرا
فإن تصاريف الزمان عجيبة   فيوما ترى يسرا ويوما ترى عسرا

بیتلرینی سوبله، شدر. «فان مع العسر يسرا ان مع العسر يسرا».

(۹۱) إِنَّ مِنْ أَعْظَمِ الْفِرْيِ أَنْ يَدْعِيَ الرَّجُلَ إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ أَوْ بَرِيٍّ عَيْنَهُ مَا لَمْ
تَرَ أَوْ يَقُولَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا لَمْ يَقُلْ (۱)

ترجمه سی: «یالقائلر نك ائك الوغسی اوزینی اوز آناسندن باشقه كشی گه نسبت ایتو، کورمه گان توشینی کوردم دیب سوبلهو، رسول الله حضرتلر نندن صادر بولماغان سوزنی آکا اسناد قیلودر».

برر مشهور عائله گه طوناشو سببندن اوزینه دنیاوی برر تورلی فائده امید قیلو ویا که حقیقت حالده وارث بولماغان حالده برر اورندن میراث مالی آلو ایچون اوزینی چیت کشیلر گه نسبت ایتو ممکن.

خلقلر دن حرمت کوروب بورر واوزلرین یوقاری اورنلرده طونار ایچون بیک کوب دنئ وسفیل آدمار نئک، حضرت فاطمه بالاسی بواغان بولوب بورولاری معلوم. حدیث شریف ایسه شوندی کشیلر نی تقبیح ایتدر.

اویاو حاللر گه مناسبتلی بالقائلالورنی خلقلر اوزلری بر قدر آیرا آلالر، شونندن قورقوب اویاولقده بولغان حاللر نی آلداو طوغروسنده آلداو چیلر اوزلری ده صافلق قیللر اما توش طوغروسنده آلداونی بلو چیتون، خصوصا بعض بر کشیلر توشلر گه بیک اهمیت بیرلر. شونئک ایچون توش سببندن خلقلر نئک فاحش صورته آلدانولری ممکن. توش طوغروسنده آلداونئک افترالرنئک زورلر نندن اویاو وقتدهغی آلداوغه کورده حکمی فاتبع بولوینسه سبب اوشبودر.

بعض بر آدملر نئک بعض بر توشلری درست بولسه بولا طورغاندر، لیکن آکا قاراب توشلر گه اعتماد قیلو وآنلر دن حکملر چیقارو مشکل. نیندی بر الوغ عالم یا که دنیا دن یوز دوندرگان حقیقی بر زاهد بولسون، توشنده رسول الله دن ظاهر شریعت گه خلاف روشده ایشتنکن بر سوزی برل عمل

(۱) صحیح بخاری. ج ۴ ص ۱۵۷. احمد ابن حنبل مستندی. ج ۲ ص ۹۶. لفظلر «بخاری» نقی. «بری عینه مال تر» نئک معناسی «کورمگان نرسه نی کوزینه کورساتور» دیمکدر. کورمه گان نرسه نی کوردم، دیب سوبلهو، کورمه گان نرسه نی کوزینه کورساتو بولادر.

قیلووی درست توگل حتی شریعت‌گه خلاف بولماغان اشلر حقه‌ده غی امرلر برله عمل ایتوده لازم توگل. شونک ایچون توش‌گه اهمیت بیرو و آنی سویلهب یورو تیوشسوز اشدر. بیسگره‌کده باراماغانی ایسه کورمه‌کان توشنی کورگان بولوب سویلهو ایکانلیگی اوشبو حدیثده بیان قیلنهدر.

بو کونگی مسلمانلر آراسنده مخصوص زاکازلر برله توش کوروب کسب ایتوچی آدمار بارلفینی روایت ایتهلر. چای ایچکان آراده باشینی مندرگه قویوب طوروبده توش کوروب یوروچی بر آدمنی اوزی باسگانلیگنی اشانچلی بر آدمن ایشدم.

هر حالده بالفانلاب توش سویلهوچیلر و کشیلر ایچون «استخاره» قیلغان و توش کورگان بولوب یوروچیلرنگ هر بری اوشبو حدیث شریف حکمینه کوره «افترا» قیلوچیلردر.

کیرهک الوغ و کیرهک کچوک بر اش‌گه کورشورگه بولغانده «استخاره» قیلو (شول اشنگ خیرلی بولووینی الله تعالی دن صور او) تیوشلی. «ماخاب من استخار ولا ندم من استخار ولا عال من افئص» مضموننده اثرلر بار. لیکن استخاره، یوقلاو و توش کورو توگل بلکه نماز حرام توگل وقتده استخاره نیثی برله نفل نماز اوقو، تمام بولغاندن صوگ دعا قیلودن عبارتدر. شوشی روشده اش قیلو حقه‌ده امام بخاری، ترمذی و باشقه اعتمادلی معانیلر حدیث روایت ایتهلر (۱). استخاره وقتنده یوقلاو و کورلیگان توش‌گه کوره حرکت ایتو تیوشلیگی حقه‌ده مشهور اصوللرده و احمد ابن حنبل مسندنده برکنه حدیثده کورگانمز یوق. بو عملنی رسول الله اوگره تکاندنر، صحابه و سلفلردن کوچرلیگاندر دیب بلهیمز بلکه اصحاب عصر نندن صوگ حادث بولغان بدعتلردن بولاچینی ظن قیلهمز. بزنگ مهلمکتهزده بعض بر ایشانلر، اوزلرینه مرید بولورغه کیلگان کشیلرگه ائک الک «استخاره» برله بیورهلر. (نماز اوقوب دعا قیلوب یوقلانلر و نوشلرینی سویلهتوب اوزلر نچه تعبیر قیلهلر). «استخاره قیلدرچی» اسمنده بر معینلری بولا، بو آدم مریدلر آراسنده اوزینی هندستان و بیس کارولی اورننده طوتادر. شوشی و بیس کاروللردن برینی بیک اوزاق سویلهتوروب کوب نرسهلر آکلاوغه موفق بولغان ایدم. بکرمی یل شول وظیفه‌نی اوتوب طورغانی حالده بر گنه کشیننگ‌ده توشی—سپیندن قبول ایتوامی قالغانی بولماغاننی

حتى توش كوره آلمانوچيلرنىڭ دە ضرورت غە حمل و حسن ظان قاعدە سېنە رعابىتە
ايتلۇب اوز غەرلرنىڭ كورگان بىر توشلرى اش گە ياراغانلىقىنى آڭلاتتى. مونلر
«حەيدلار دەكى استخارە، يوقو و توش بىرلە توڭل» دېگان سوز گە اھمىت بېرىمىلر،
اوزلر يىڭ شېخلرنىڭ مىراث بولۇپ قالغان عرف و عادتلىرىنى قوياغە رضا
بولمىلر. «كل حزب بما لىھم فرعون».

حەيدلار دە «رسول الله هر بىر اشدە استخارە بىرلە بېورەدر ايدى» روشندە
بىيان ايتولسگان سوزدن مقصود، خېر يا كە شر ايكانلىقى معلوم بولماغان
اشلردر. خېر شر ايكانلىكلرى شرعى دليل بىرلە ثابت بولغان اشلر، استخارە
اورنى توڭل. خەر اېچو يا كە نماز اوقو طوغر وسندە استخارە گە حاجت يوق،
استخارە گە نسبت بىرلە بندەلرنىڭ فعللىرى خېر ايكانلىقى معلوم، شر ايكانلىقى
معلوم، خېر و شر ايكانلىقى معلوم توڭل، اسەندە اوچ نوع بولادر.

بو كۈنگى فن عالملىرى يوقلامىچە توش كورۇچى كشىلر بولۇپنى دە درست
كورەلر. يوقلاب كورلىگان توشلردە فسقە غنە وقتلردە بىك اوزون وانەلر
تصویر ايتولسگانى كېك اوبار كشىلردە بىر دېقە حتى بىر ئانىە مەتندە بىك اوزون
توشلر كورۇپ آلار. علم و فن يىتشمگان وقتلردە اوشبو يوقلامى كورلە طورغان
توشلرنىڭ حەقىقتلىرى بىلمىگانلىكنى علم اھللىرىنى خېر تە قالدراغان. اعتبار سز و بونسز
آدملر گە مناسبتلى اشلرنى «سحر» گە و عېقىف ھەم دېندار آدملردىن صادر بولغانلرنى
«كرامات» و «كش» گە حمل قىلورغە مېبورلك بولغان. عوام خلقى طرفىدىن «كرامات»
توسى بىرلە طورغان نرسەلرنىڭ كۈبسى اوبار حالدە كورلىگان توشلر ايكانلىگىنى
شېھە يوق.

اوز قاشلرنىڭ راست سوزلى و عېقىف سانالغان بىر آدم، «لوندن» شەرنىڭ
اوجۇب «جزائر» شەرى اوستندە يورۇپنى و «جزائر» شەرىنىڭ دېڭر اوستندە
بىر اوطورار روشندە كورلۇپنى حكايت قىلسە، بو اش واقعدە بولغان توڭل، بىلكە
اوبار حالندە كورلىگان توشلر. اگردە شوشى سىر بورون زمانندە بىلمىگان بولسە
ايدى بىر كۈندە بىر ساعىتدە ابر اھىم بن ادھمىڭ كوفە دەدە مە دەدە كورلۇپنى
درست بلوچىلرنى اكار قىلورغە حاجت توشمىگان بىلكە بىرىڭ خېرى اوبار
وقتدەغى توش گە حمل ايتولسگان بولور ايدى. شېخلرنى كەبە كېلۇب زيارت
ايتولر، خضر پېغمبىرنى (۱) ورسول الله خضر تلىرىنى شوشى دنيا دە كورولر، بو

(۱) طول عمر الخضر والياس وبقائهما لم يصح فيه حديث. سفر السعادة للفيروز

عالمىن باشقە عالمگە چىقوب اوزون عمر سورولر، صوغە كروب چومغاندىن
صوڭ باشقە شەرگە چىقوبدە خاتون آلو وبالالارى بولو صوڭرە ايكنچى مرتبە
صوغە چوموب چىققاندا اوزىنى اولىگى كولمە كلر ياندى كورولر (راويلر
درست بولغان نقدىردە) شوشندى توشلرگە مەھولدر.

اسلام دنياسىندە اوباولاتە توش كورويپلر نڭ اڭ مشهورارى ابن عربى،
ابن فارض وشونلر قىيلىدىن آدملردر. ابن فارض نڭ بىك آز مەندە مەكە
ومەدېنەگە باروب قايتووىدە اوباو وقتدە كورلىگان توشدى باشقە نرسە توگل.
موندى حاللر، بو كوندە آروپادە بىك شايغ وەر كون بىك كوب حادىلەر
يازلوب طورلادر.

رسول اللەدن صادر بولغان سوزلرنى آڭا نسبت ايتو، شريعتنى بوزوغە
سبب بولغانلىقدىن الوغ افترا وگناھ ايكانلىگى اوز اوزىدىن معلوم (۳۱۸ نچى حديث).

(۹۲) اِنَّ مِنْ اَكْبَرِ الْكِبَائِرِ الشِّرْكَ بِاللّٰهِ وَعَقُوْقِ الْوَالِدَيْنِ وَالْيَمِيْنِ
الْعَمُوْسُ وَمَا حَلَفَ حَالْتِ بِاللّٰهِ يَمِيْنًا صَبْرًا فَاَدْخَلَ فِيْهَا مِثْلَ جَنَاحِ بَعُوْضَةِ الْاِ
جَعَلَهُ اللّٰهُ نَكْمَةً فِيْ قَلْبِهِ اِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ (۱).

ترجمەسى: «الوغ گناھلر نڭدە الوغلر ندىن اوشبو نرسەلر: اللە تعالىگە
شرك قاتمق، آنا آنانى رنجتمك، يالغان آند ايتمك. بر كشى، قاضى حضور ندى
يالغاندىن صبر آندى فيلوبدە سيورى چىن قاناتى قىرگنە بولسون برر نرسە
آلسە (ياكە برر تورلى حقنڭ حبس ايتلويىنە سبب بولسە) اللە تعالى، شول
كشىنڭ كوگلىنە قىامت كونيىنە قىر بتمى طورغان بر نكتە (فارا نويون) يابشدرر». اللە
تعالىگە شرك قاتونڭ زور گناھ ايكانلىگى عقل برلەدە معلوم. آنا آنانى
رنجتودە «شرك» درجەسىندە بولماسەدە «شرك» قىيلىدىن الوغ گناھ بلكە الوغ
گناھلر نڭدە الوغ ندىن. قرآن كريم: «وقضى ربك ان لا تعبدوا الا اياه
وبالوالدين احسانا اما يبلغن عندك الكبر احدهما او كلاهما فلا نقل لهما اف ولا
تنهرهما وقل لهما قولاً كريماً واخفض لهما جناح الذل من الرحمة وقل رب ارحمهما
كما ربياني ضعيفاً» (بنو اسرائيل ۲۳-۲۵) دىب مونلر حقندە بليغ روشدە وصيت

(۱) احمد ابن حنبل مستدى. ج ۳ ص ۴۹۵. «صبر» صاڭنڭ فتحى ويانڭ سكونى ياكە
فتحى برلە حبس مەناسىندە بولوب، «صبر آندى» كشىنڭ اوزىنى ياكە برر تورلى حقىنى
حبس ايتەرگە سبب بولغان «آند» در. عموس، غينڭ فتحى برلە.

ایتهدر. بو آیتلر نك مضمونلری : « الله تعالی نك اوز بینه گنه عبادت فیلو همده آنا و آنارغه احسان ایتو برله الله تعالی قطعی صورتده بنده ارگه امر ایتدی و حکم قیلدی. اگرده آنا آنا نكدن بری یاکه ایکیسی ده سینك عائله نك و حمايت كنده بولغان حالده فار تلق کونینه ایرشسه ار، عصیبلق ایتولری یا که تهنلری خسته لك سیندن مشقت سالولاری ایچون تارقما (تشیکنر فسوب «هم!..» دییه!)، سوز- لرینه قارشو توشمه، بلکه یومشاق سوبله، آنلرغه شفقت فانانسیکنی توشه و آنك اوستینه ده الله تعالی گه : « ای ربم! مونلرغه باقی بولغان رحمتسکنی نصیب ایت، چونسکه آنلر مینی کچکنه وقتده تربیه ایتدیلر، عقلمنی ذهنمنی ارشاد قیلدیلر، دیب دعاده بول!.. » روشندهدر.

آنا و آنانك عقلری و حرمتلری بیک زور بولوب الله تعالی گه عبادت برله برجهله ده سانالووی، آنلرنی رنجتوده «شرك» قییلندن قباحت بولوونك اصل سببی اوشبو آیت کریمه دن آکلاشلانچه آنلر نك باش وقتده تربیه ایتولری و الوغلقغه ایرشکان سوکنده ده همیشه شول بالالرینی اوز جانلری فییلندن یاقین کوروب خیر خواه بولوب طورولریدر. یوقسه آنك سببی خلق آراسنده مشهور بولغانچه دنیاغه کیلوگه سبب بولولرندن توگل.

آدم بالالرینك دنیاغه کیلولرینك « نعمت » و « رحمت » ایکانلیگی دنیاغه وقتلرندوق قطعی صورتده معلوم بولسه ایدی اول تقدیرده آنا آنانك حرمتی زور بولونك. وجهسی « بالانك دنیاغه کیلولرینه سببیلکاری » دییوده درست بولور ایدی. لکن دنیاغه وقتده بوش قطعی صورتده توگل حتی طئی صورتده گنه ده بلنیدر. « وجود » نك محض خیر ایکانلیگینی هند و یونان همده بوکونلیگی آروپا فیلسوفلرندن « وحدت وجود » برله قائل بولوچیلر دعوی قیلر (۱). اگرده « وحدت وجود » نظریه سینه ائانسانق ایدی بزهم « وجود » نك محض خیر ایکانلیگینی افرار قیلور ایدك. لکن موگا ائانودن دینمز و ایمانهز مانعدر.

درویشلردن بری طرفندن سویله نگان برسوزنك اوشبو اورنغه مناسبتلی بولغان جهل لرینی بو اورنده کوچه مز. سوزی درستمی یا گلشمی، آنسینه بز کفیل توگل بلکه اوچویلر اوزلری نیکشدرلر و حکم قیلورلر :

دنیاغه کیلوومه ایندی قمری حساب برله ایلی سیگز یل بولدی. اوشبو

(۱) « معنوم بولوومه کوره موجود بولوپده توغده عناب فیلنوم یاخشراق » دیگان سوز ریناندن رویدر. صوفیه نك « وجود خیر » دیگان سوزلری حق تعالی نك اثری و مظهری بولو اعتبارنچهدر.

مدتده اوزم ایچون ده باشقەرلر ایچون ده بر آقچهلر ق منفعتم کورلمادی. بواوزون
 عهدمه گئی بتون حاصلم ایکمک قیمتله ندر و هوا بوزوب یورو، مسلک وفکرلرینه
 فارشو بولووم سببلی معاصرلرمنک خوشنود سزلقلرینی کسب اتودن عبارت
 بولدی. معاصرلرم اوزمنی نادان، دینسز، دهری وزندیق دیب سوکدیلمر
 «مسیونرلرگه باللانغان» دیب تشهیر ایتدیلمز. مونلرغه نوزدم هیچ بر مقابله
 ایتمادم «حالمی الله تعالی اوزی بله بر وقتده حقلق ظاهر بولور» دیب تحمل
 قیلوب یوردم حتی آزغنده یامان دعا قیلمادم، «نیتلری شاید درستدر، عنرلری
 باردر» دیب آنلرنک آچی معاملهلرینی یاخشیلرغه یوراب طوردم. لیکن مین
 امید ایتکان «حق» لقی ظاهر بولمادی. بتون یامان املر اوستومه یوکلنوب
 قالدی. دنیاغه کیلوب بوش اورننی طوانرا آلمانان ایدم، کبتووم سببلی ده بر
 اوزن بوشاب فالاقق توکل. بتون ترجمه عالم: «کیلیدی ده کیتدی، ایزی
 قالمادی» دن عبارت بولاچقدر. عمرم بوینجه اللهغه یارار لقی علم بولمادی،
 یاخشی کشیلردن ایزگو دعا آلا آلمادم. بندهلرگه فائدهم تیمادی.

ایندی شولای بولفاچ دنیاغه کیلومده و عمر سورومده نی معنا بار؟ آنامدن
 سیکزنجی بالا بولوب دنیاغه کیلگانمن. میندن مقدمگی ایگیز ایکی بالاسینی آنام
 آربا برله نارتوب چهیه ولوب اوراقغه یورگان و بیک ایشلی بر عائلده کیلون
 بولوب خدمت ایتکان. فائن آنا وفائن آنالر استبداداری، شلتهلری آستنده
 ایزلوب، باشینی قاید قویارغه بلمی یورگان. اوشبو مشقتلر وزحمتلر برله
 مبتلا بولغان حالده آنام برله آنام مینی نلپ و نانسوقلاب آلفانلردر دیب بلمیم.
 بلکه آنلرنک نلهمه وارینه و خوش کورمه ولرینه فارشوب دنیاغه کیلگانمن و «های
 مونس ایندی وفات ایتسه ده یارار ایدی» دیگان آرزولرینه رغم یوزندن دنیاغه
 یاشا گانمن و اوسکانمن، دیب گمان ایتتم. میندن مقدمگی بالالرینک وجودنار بخلرینی
 اوزینک خصوصی دفترلرینه بازوب بارغانی حالده آنام، مینم دنیاغه کیلوومنی
 یازماغان. بو ایسه مینی نلپ آلماوینه «یه! باری بر اولر، آنی فی ایچون
 یازوب طوررغه؟!» دیبوینه دئیلدر. ایندی شوشی حیاتمنی و شوشی عمرمنی
 نیچوک ایتوب «نعمت» صانیمده موندی «نعمت» گه غرق بولوومه سببلی کلری
 ایچون آنام و آنام اوستنده منت بار دیب اعتقاد ایتیم؟ بلکه بتون عمرم،
 دنیاغه کیلووم ایچون فایغروب اوتهدر. چهچهک و فزاقی چغارغانمی بلهم،
 یکرمی ایکی یاشلرم وقتده تیر خسته لگی برله یاتوب معنصر روش گه کرگانمن

شوشى وقتارده دنيادن كوچكان بولسهم هيچ شبيه يوق گناهم آزرارق واوز
اوزمه قيلغان جنائتم كيمريك بولغان بواور ايدى. دنياغه كيلوومده وياش
وقتلمده دنيادن كوچه آلهاموده اختيارم بولمادى، بو خصوصلرده معذورمن.
ايندى نى ايچون اويله ندمده عائله تشكيل ايتدم؟ مونك عذرم، حيله يوق. اهمقلىق
ايتدم. بر باشم ايچون جواب بيرريك كوچم بولماغان اوستينه نى قدر جانلرنك
دنياغه كيلولرينه سبب بولدم. مونلرنك هر بر مشقتلرينه، زحمتلرينه مين
سببى من. شوشى حالنى فكرلهب حسرتلنهم، غم وغصه دگرينه عرق بولام و:
«الاهم! نى ايچون مينى دنياغه كيتوردك، كيتورگان بولساك نى ايچون معصوم
وقتلمده جانمنى آلهادك، هيچ بولماسه شول تير خسته لسكى برله محض بولغان
وقتلمده دنيادن نى ايچون كوچمادم، مونده نيندى حكمتلك بولدى؟! . . . قاي
وقتلمده قدر دنيا پچراتوب يوريم؟! .» ديب الله تعالى گه مناجات ايتدم.

الا موت بياح فاشترية   فهذا العيش ما لا خير فيه
الا موت لذيذ الطعم ياتي   يخلصني من العيش السكرية

ديب موگايام وبعض وقتلرده اوکسوب اوکسوب بيليم، بو قدر فلاکت
وبختسزلک گه اوچراوغه نيندى نرسه باعث بولغانلغينى بله آلمى حيران قالوب
اطورام. بو دنيا الوغ تموغ بولماسه ده كچکنه تموغ ايكانلگنى هر کم بلورگه تيوشلى
ايدى. لکن آدم بالاسى هر تورلى مشقتلرگه اوگره نه وعادتلر نه در. ميليونيرلر
قاترلرده خدمت ايتلر، زور وزيرلر حتى پادشاهلر تورمه لرده يانالر. شونلقدن
انسانلر اوزلرينك مصيبتلرين، فلاکتلرينى سيزوب بترميلر. ابن عربى نك
«تموغ اهللرى بارا بارا عذابنى سيزمى باشيلر» (۱) ديويونك حكمتى ده اوشبو
بولسه كبرهك. ايندى شوشى دنياغه كيلو، نيندى رحمت بولسون ده آکا
سببچيلرنك شول نقطه ده نيندى بر الوع حقلرى بولسون؟. طوغروسى انسانلر
اوزلرينك بدبختلىكلرى سببلى «عدم» جنتندن سورولوب چيقديلر ده «ولقد
خلقنا الانسان فى كبد» مصداقنچه «دنيا» تموغينه نوشديلر «المخلصين» برله
استثنا قيلنغاندن قالغان جهورنى (الوغي كنهى)، آخرت تموغسى کوتوب طورادر
«ولعذاب الآخرة اشد وابقى». بلكه شوشى حاللرنى فكرله گانندن صوك ابوالعلاء
المعرى اوز حقنده:

هنا جناه ابی علی وما جنیت علی اهد

همده دنیاغه کیلمگان بالالری، تورون وفرعلری حقندهده:

وارحت اولادی فهم فی نعمة ال عدم التي فضلت نعيم العاجل

ولوانهم ظهوروا لمانوا شدة ترميهم فی مقلات هو اجل

دیرگه مجبور بولغاندر. مگرده صوکنندن آنام و آنام مینی اوزلرینک عزیز جانلری برله پردهلهب تربیه ایتدیلر، شوشی حاللری ایچون اوستومده بولغان منتلری بیک الوغ (۱).

دنیاده احتمال بیک درست نیقلی کشیلر باردر. بزنگ سوزلرمز، نادر واندر. لرگه کوره نوگل بلکه عمومغه قارابدر. عمومغه کوره بالا، اخلاق کتابارنده یازلغان نینلر، فصدلردن بیگرهک نفس مرادینی حاصل ایتو سبیلی دنیاغه کیله. آنا و آنا کوب وقتنده آنک بولووینی نله میلرگنه نوگل بلکه بولماوینی آرزو قیللر، کوچلری بیتکانلری شوشی مقصد یولنده حتی چارهلرده کورلر. ایندی، شول روشده آنا و آنانک فصد و نیتلرینه رغبا دنیاغه کیلمگان بالانک: دنیاغه کیلووی حقنده شول آنا و آنانک نیندی ایزگولگی کورلگان بولادر؟

بو اوزون سوزلردن مقصود ایسه آنا و آنانک حرمتلری الوغ بولووینک حکمنی، بالانک دنیاغه کیلولرینه سبب بولولاری جهنندن نوگل بلکه آیت کریمه دن آکلاشلغانچه بالانک جسمنی روحینی اخلاص تربیه ایتولری، آنلرغه خیر خواهلقاری و اوز نفسلری برابرنده یاقین کورولری جهنندن ایکانلگینی اثبات ایتودر. حقیقت حالده آنا و آنانک بو طوغروده بولغان خدمتلری بیک الوغ بولوب موکا مکافات قیلوب بتر و اصلا ممکن نوگل.

«صبر آندی»، یمین غموس گه کرسهده، یاخشی آکلاشلسون ایچون ینهدن تصریح قیلندهر. مونک حقندهغی و عید، توبه سز وفات اینکان کشی حقنده بولوب اگرده اخلاص توبه ایتسه اول وقت، مذکور نکنه (قارا تویون) یوغالورغه ممکن. یمین، بر سوزنگ خلقه یینه الله تعالی حضر نلرینی شاهد ایتمک بولوب اوشبو نوعلرگه آیرلادر:

(۱) غموس. اوتکان زمانده بولغان یا که بولماغان بر اش حقنده بیل طوروب یالغان آند ایتو. اوشبو حدیث شریفده ذکر ایتولگان گه کوره موندی یمین الوغ گزاهلر دندر. (غموس غمس سوزندن صفت بولوب کر گزوچی دیگان سوز.

بو يمين اوز ينيڭ صاحبينى گناهغه كرزگاني ايچون «غموس» ديب آنالادر). بر كشي بو يمين برله مبتلا بولغان بولسه توبه واستغفار تيموشلى. مونده كفارت فلاننڭ فائدهسى يوق.

(۲) لغو. اوتكان زماندهغى بر اش حقنده اوز ينيڭ ظنينه بنا فيلوب يمين ايتنه، اما ظنى خطا بولمان بولادر. مثلا عبداللهغه بولغان بېره چيگيشى بېرگانلىگىنى ظن ايتوب يوريدر وشركا بنا فيلوب آند ايتهدر. ياخود عبدالله ديب بورچىنى بېرگان كشيىسى عبدالله توگل بلكه عبدالله بولادر. بو يميننڭ عفو فيلنووى اميدلى.

(۳) منعقد. كبله چك بر اش حقنده يمين ايتهدر، شول سوزنده طوراً الهى (حائث بولا) در. مونده كفارت لازم. آند ايتووى وحائث بولووى دن هر برى كيرهك اوز ينيڭ اختىبارى برله وكيرهك اختىارندن باشقه، كيرهك بل طوروب وكيرهك اونوتوب بولسون بارى بز، آيرما يوق. كفارت، انڭ آزدن اون مسكين گه كيوم بيرو يا كه اون مسكين گه تاماق طويدرلىق آشارغه بيرو بولوب مونلرغه كوچ ييتمگانده طوتاشدن اوچ كون روزه طوتودن عبار تدر.

(۹۳) اِنَّ مِنَ الْبَيِّنَاتِ سِحْرًا وَاِنَّ مِنَ الشَّعْرِ حِكْمًا (۱).

ترجمهسى: «بعض سوزلرده سحر (باطل نرسهنى حق صورتنده كورساتو) بولا وبعض شعرلرده حكمتلى سوزلر بولا».

تكلفسز وملايم همده طبعى بولغانلقدن بعض بر آدملرنڭ تلملىرى ياكه فلملىرى، اوقوچيلر ونكلاوچيلرنڭ كوكللرىنى اوزلرينه جلب ايتنه حتى كه بتونلاي باطل نرسهلردن تركيب ايتولمگانلرى حالده سحر فييلندن اثر بېره وحق صورتنده كورلار. اوشنداق بعض بر شعرلرده حكمتلى معنالر وكوكللر گه حرمت بېره طورغان اثرلر بولادر.

بخارى برله مسلم وباشقه محدثلر «شعر» حقنده: «اصدق كلمه قالها الشاعر كلمه لبيد: الا كل شئ ما خلا الله باطل (وكل نعيم لا معالة زائل)» روشننده حديثلر كوچرولر (۲).

(۱) احمد ابن حنبل مستقى. ج ۱ ص ۳۰۳-۳۲۷-۳۳۲.

(۲) صحيح بخارى. ج ۷ ص ۱۰۷ وصحيح مسلم. ج ۲ ص ۱۹۸. لبيد عربلرنڭ مشهور شاعرلردن وصحابهلردن بولوب ۴۱ نچى يل «كوفه» ده وفات بولدى.

شعر سويلهو، اويناو و مونلرني نكلا و حقنده اسلام عالملى آراسنده اختلاف دوام ايتهدر. بو اختلافنى اوشبو ماده لرگه جيارغه ممكن : ۱) بو اشلر نك همه سى حرام . ۲) فوراللىر برله كويلهو (اويناو) حرام و آنندن باشقه لر مباح . ۳) مطلقى مباح . ۴) مباح غننه توگل بلكه مستحب .

اوشبو مسلك صاحبلر نندن هر برى اوزلرينك دليللاريني سويليلر، مخالفلى طرفندن كيتورلسگان سندنلرني جرح ايتوب اوتولر. ليكن دليللر نك مدعا گه دلالت ايتولر نده هر آز شهبه بار. مونلرني نيكشرو و بىك ياخشىلاب تحليل قىلو لازم . مونلردن بعضيلرى دليل كيتورودن بىگرهك اوزلرينك اجتهادلريني، خصصى فكرلريني آلفه سوره ار. حالبوكه هر كشمىك خصوصى فكرى و هر ايكى مجتهد نك اجتهادى بنون اهل اسلام ايچون مخالفت قىلو درست بولماغان دليللردن توگل .

«شعر سويلهو و كويلهو همده اوين ناوشلريني نكلاو حرام» ديب دعوى قىلو، «الله تعالى بو اشلردن منع ايتدى و رسول الله شونى خلق غه ايرشردى» دىگان سوزدر. شوشى سوزنى اثبات ايتوب بولادرمى؟ واقعه بو طوغروده شرعى دليل ميدانده بارمى؟.. مونى ايسه عقل برله اثبات ايتوب بولمى. چونكه حلال و حرام طوغر و سنده عقلنك اشى كوپ يوق. فتاوى كتابلرى بازوچيلر نك سوزلرى ده دليل بولمى. چونكه شرعى حكملرني ادراك قىلور ايچون قرآن و سنت، اجماع و قياس كيك شرعى دليللر كيرهك. موندى طوغر و ارده ظن و تخمينلر ياكه «فلان كشى شولاي ايتدى و توگان آدم بولاي ديدى» كيك نقللر، روايتلر كافي توگل .

ايتدى شعر سويلهو، موزيقي ناوشلرى نكلاو و اويناو حراملى حقنده شرعى بولغان قطعى دليل كيتورلماسه و شوندى دليل سويلرگه كوچ ييتماسه، نيئدى سببلر و نيئدى عللرگه كوره حرام بولور؟..

بو طوغر و دهغى احتماللر اوشبولردن عبارتدر : ۱) هجو و هزللر همده سوگوار و سخيى سوزلر بولغانلقدن حرام . ۲) موزون و سجعلى بولغانلقلر نندن حرام . ۳) كوهرهك شاعرلر نك ترجمه حاللرى گوزل بولماو و قرآن طرفندن ذم ايتولورى جهنندن حرام . ۴) لذتلى بولغانلغى ايچون حرام .

اوشبو احتماللرني بو روشده تحليل و تدقيق قىلورغه ممكن :

۱) اگرده هجو و هزللر، سخيى و فاحش سوزلر بولغانلق سببندن شعر

سویلو و تگلاو حرام بولا طورغان بولسه سوز سویلهشمی طور و لازم. چونکه شعر لر گه کوره نثر لر کوبرهك اوشنداق شعر لر ده بولغان هجو و هزل لر، سخیف و فاحش سوز لر گه کوره نثر لر ده بولغان هجو و هزل لر، سخیف و فاحش سوز لر ده کوبرهك. خصوصا هر زمان و هر مملکتده باشقه لر غه قاراغانده شاعر لر آز، شاعر لر ننگ ده نثر سویلو لرینه کوره شعر لر ی آز بولادر. اگر ده برگنه عصر ننگ نثر ننده بولغان هجو و هزل لر، فاحش و سخیف سوز لر بر اورن غه جیولسه ایسی بتون دنیاده و بتون عصر لر ده بولغان شاعر لر ننگ شعر لر نده گی هجو و هزل لر نندن آرتق بولور ایسی. بو بر.

ایکنجه، شاعر لر عیبلی بولودن آنلر ننگ شعر لرینی روایت ایتوچیلرینی عیب لر گه مهکن توگل. اگر ده حکایتی سببلی بر باطل غه یاردم بیرونی یا که بر مسلماننی کیمستونی فصد ایتماسه بر واقعهنی و بر حالتی حکایت ایتوچی اوستینه مسئولیت نوشماوی معلوم. قرآن کریم اوزی بیک کوب اورنده کافر لر ننگ کفر لک سوز لرینی ده حکایت ایتنه در. بو اش البته نیت گه تابع بولور غه تیوشلی. قرآن غریبلرینی نفسیر وقتنده عالمر، مندرجه لر نده هجو و هزل هم ده سخیف و فاحش سوز لر بولغان شعر لر بر له ده استدلال قیلر. حضرت عمر ننگ بر وقتده، عماره بن الولید ننگ ایچو حقدن غی شعری بر له تمثیل ایتکانلگی مرویدر.

اوچونچی، رسول الله ننگ شعرنی ذم قیلغان سوزی بولسه (۱) مدح قیلغان سوزی ده بار. حسان، عبدالله بن رواحه، کعب بن مالک شعر لرینی تگلاوی و شعر سویل نووی، حسان غه: «دخی ده سویل، جبرائیل فرشته سینگ بر له بر ابر (۲)» هم ده کعب که: «وما کان ربک نسیا شعرا فلتنه» دیبوی معروفدر.

حضرت عائشه دن هر وقت سموأل (۳) شعر لر نندن ایکیسینی اوفونووی روایت ایتولنده در (۴).

حضرت سوده، بر مجلسده عدی بر له تبم قبیله لرینی کیمستو حقدن هر شعر اوفوغاننده حضرت عائشه بر له حفصه، مونی اوز لرینه تعریض دیب آکلاغانلر

(۱) لان یبتلی جوف احدکم قیحا خیر له من ان یبتلی شعرا. صحیح بخاری. ج ۷ ص ۱۰۹.
مدح قیلغان سوزی مونده یازلغان حدیثدر.

(۲) صیح بخاری ج ۳ ص ۷۹ و ج ۷ ص ۱۰۹.

(۳) سفر جل ورننده، مشهور بر شاعر.

(۴) «ارفع ضعیفک لا یحر بک ضعفه یوما فتدرکه العواقب قدیمی». «یجزیک او یثنی علیک وان من اثنی علیک بما فعلت فقد جزی».

(حضرت عائشہ آناسی ابو بکر، «نیم» قبیلہ سندن و حضرت حفصہ آناسی عمر «عدی» قبیلہ سندن) وسودہ برلہ جو ابلاشا باشلاغانلر ایدی. حضرت رسول مذکور شعر مونلر ظن قیلغان «عدی» برلہ «نیم» توگل بلکہ باشقہ بر «عدی» برلہ «نیم» حقندہ سویلنگانلکینی بیان ایتدی. بو ایسہ رسول اللہ حضرتلرینک شعر هلمندن خبردار بولغانلقینی بلردر.

نابغة الجعدی اوزینک شعرلرینی اوقوغان صوگ، رسول اللہ «اجدت لا یفرض الله فاک» دیب تحسین و خیر دعا قیلغان ایدی (۱).

کعب بن زهیر، «بانث سعاد» قصیده سینی اوقوغان وقتندہ رسول اللہ، مجلسدہ بولغانارغہ «تکلاکز» دیب بیورغان ایدی. شولای بولغاچ رسول اللہنک شعرنی ذم ایتکان سوزی گنہ اعتبارغہ آئندہ درده، مدح واستحسان قیلغان سوزلری، امرلری همده رضالقلری نیندی سبب برلہ التفتاسز قالدردلار؟..

(۲) موزون و سجعی بولو سببلی حرام دیبولسه، بو وقتندہ وزنلی و سجعی نرسه لرنی سویله و تکلاو حرام ایکانلگی حقندہ شرعی دلیل کیترو لازم بولادر. موندی دلیل کیتورمی طوروب آتی لازم ایتکانک سببندن شعرنک حرام بولووی صورت طوتمی. بو بر. ایکنچی، موزون و سجعی نرسه لر حرام بولا طورغان بولسه صاندوغاچ و طورغای تاوشلرینی تکلاوده حرام بولووی لازم. چونکه آنلرک تاوشلریده موزون و سجعیلر.

(۳) کوبرهک شاعرلرنک ترجمه حاللری یاخشی بولماوندن، قرآن کریم طرفندن «والشعراء يتبعهم الغاون» (شعراء ۲۲۴) دیب شاعرلرنک ذم ایتلولرندن شعرنکده منموم بولووی لازم کیلماز. شاعرلرنک عیبیلرینی شعرلرگه یوکلنو و جهسزدر. شعرده ادب و حکمت فضیلت و عبرتلرده بولورغہ ممکن (۲). عالمر، قرآن آیتلرنی تفسیر قیلودهده شعرلردن فائدهلندیلر حتی جاهلیت عصرندہ بولغان شاعرلرنک شعرلرینی بیک کوب استمهال ایتدیبار. حضرت عمرنک: «ایها الناس علیکم بدیوانکم لا یضل شعر الجاهلیة فان فیہ تفسیر کتابکم» دیگانلگی مرویدر (۳). اگرده شاعرلرنک عیبیلری شعرلرگه یوکلنسه

(۱) «لا یفرض الله اسنان فیک» تقدیرندہ بولوب «الله تعالی تشرکنی توشماسون!» دیگان سوزدر.

(۲) صحیح بخاری. ج ۷ ص ۱۰۹.
(۳) الکشاف. ج ۱ ص ۵۲۷- «لا یضل» سوزی «دیوان» غه صفتلر. باشقہ اثرلرده بو سوز «علیکم بدیوانکم لا تضلوا» روشندہ کورلدی. شوشی نسخه درستروک بولور.

و شعر برله شغلنو درست بولماسه سلفی عالملری ، بو اشلرنده شریعت گه خلاف اش اشلرگان بولولری (۱) لازم کیله در. درست ، قرآن کریمده شاعرلر ذم قیلنغان ، لکن شول ذم قیلغانلر جملسندن ایزگی عمللر قیلوچیلر والله تعالی نی ذکر ایتوچیلر آیرلوب آلتغانلر. رسول الله حقنده «وما علمناه الشعر وما ينبغي له» دیبولگان آیت کریمه دن ده شعر نك حرام بولووی آكلاشلمی. رسول الله شعر سویلی بلامسه و آنك ایچون شعر سویله و تیوشلی بولماسه بو ، شعر نك مذموم بواووندن توگل بلسکه خلقلر نك پیغمبر لك حقنده شبهه گه تو شولر نندن صافلانو و ذریعه نی بیکله و ایچوندر.

(۴) لندنلی بولغانلقدن حرام دیب دعوی قیلورغه هم یول بولماسه کیره ك . اسلام دینی باشقه سبیلر بولماغانده بالکیز انت ایچون گنه هیچ بر نرسه نی حرام اینکانی یوق .

* *

بو سوزلر «شعر» حقنده ایدی. او یونلر اویناو و اوینلر نك ناوشلرینی تگللاده اوشبو مسئله فییلندن نزاعلی بولسده آنلر نی ده حرام و مکروه نعریه ی دیب دعوی قیلو مشکل ، اوشبو سبیلر ایچون :

(۱) قرآن و سننده ، اویناو و او یون ناوشلری تگللاو حرام بولو حقنده نص یوق. مشهور مذهبلر نك باشلقلری بولغان اماملردن ده بو خصوصلرده صریح روایتلر باراض بلنی .

(۲) حراملق حقنده دلیل اورننده کیتوراسگان حدیثلر ، حدیث نفاذلری شهادتلیرینه کوره ضعیفلر و کوبسی ده موضوعلر. آنلر برله بر نرسه نك حرام بولوویزه استدللال قیلو ممکن توگل .

(۱) جابر بن سمره: «رسول الله مجلسنده یوز مرتبه دن آرتق بولدم. شول مجلسلرده صحابه لر شعر سویلیر، جاهلیت عصرنده بولغان واقعه لری مذاکره قیللر، رسول الله شونلری تگللی و بیک کوب وقتده تبسم قیلوب اطوراد ایدی» دیب روایت قیللر (جامع ترمذی، ج ۲ ص ۱۰۸). مسجد شریفده حسان شعر ایتوب اطورغانینی کوروب حضرت عمر انکار طرزنده : «مسجدده شعر ایتسگمنی؟» دیگاننده حسان: «مین بو اورنده سیندن خیرلی کشی حضورنده شعر ایتلر ایدم» دیب جواب بیرگان ایدی (احمد ابن حنبل مسندی، ج ۵ ص ۲۲۲). عمرو بن ربیعده مسجد حرامغه کیلوب کرگانندن صولک ابن عباس حضرتلری شعر اوقورغه قوشقان ایدی. عمرو بن ربیعده اوزینک بر قصیده سیننی اوقودی. اوشبو وقت خوارج عالملر نندن نافع بن الازرق : «بز سینک حضورگه سفر زحمتلری یوکله ب فی ندر مسافه لردن حرام و حلال حقنده صورارغه و علم اوگره نورگه کیلامز» سین بزی تاشلاب بر قزل آوز مسرف گه اقبال ایتسنا» دیسده ابن عباس التفات ایتمادی (اغلی، ج ۱ ص ۳۲-۳۳. الکامل للام البرد، ج ۲ ص ۱۴۵).

۳) رسول الله حضرت تریڭك عید كونلرنده طوی وقتلرنده اوین اویناودن منع ایتمگاندیگی ثابت (۱). حد ذاتنده حرام بولغان بر نرسهنگ عید و طوی وقتلرنده غنه مباح بولو احتمالی یوق. حرام اشنگ مباح درجه سینه کیلوی ایچون ضرورنلر تابلو لازم. موندن اوستون اویون تاوشاری انسانلرنك فایغولرینی کیومتلر، جانلرینه راحتك و صبرلق بیرلر، بو زمان طبیبلری روحانی خسته. لیکلرگه اویون تاوشاری برله دولانونی وصیت قیللر، «من لم یحرکه الربیع و ازهاره و العود و اوتاره فهو فاسد المزاج لیس له علاج» بیک ایسکی سوزدر. صاندوغاچ تاوشی برله اسکر بیکه قیلرندن چیقغان تاوش آراسنده نبندی آیرمه یار! اولگبسینی نکللو مباح و صوگبسینی نکللو حرام بولسون! ..

* *

بعثنگ نتیجهسی اوشبو روشده بولورغه تیوشلی: شعرلر، اوبنلر و آنلرنك تاوشلرینی نکللور، برر تورلی حرام نرسه لرنی ایچلرینه آلسلر (مثلا ایچو یا که نامجرملر برله سفاهت و ادبسن روشده اختلاط قیلو کبک) یا که حرام نرسه لرگه مقدمه و گناه اشلرگه ترغیب و تعریض بولسه و یا خود نامجرملر طرفندن کویله نسه یا که وقتنی اسراف غه سبب بولسه بو وقت اوین و تاوش بولو جهنندن ترگل بلیکه حرام اشنی ایچینه آلورلی، گناهلرغه مقدمه بولو و ممنوع اشلرگه ترغیب قیلو بولغانلقدن (اوزبنگ درجه سینه فاراب) یا حرام و یا مکروه بولور. منع ایتوچیلرنك سوزلری ده اوشبو نرسه لرگه بنا ایتولسه کیرهك. اما موندی عارضی سببلردن صافی و پاک بولغان صورتده مجرد شعر و اویون یا که اویون تاوشی بولو ایچون گنه مونلرنك حرام یا که مکر و هلقلری برله حکم ایتو ممکن بولماز.

مسروق، ابراهیم نخعی، سالم بن عبدالله، حسن بصری، عمرو بن شعیب، عبدالله بن عمر، عمر بن الخطاب، سعد بن ابی وقاص، عبدالله بن مسعودنك شعر روایت قیلونی مکروه کورولری هم شعبی، عامر بن سعد، محمد بن سیرین، سعید بن المسیب، قاسم، ثوری، اوزاعی، ابو حنیفه، مالک، شافعی، احمد، ابویوسف، محمد، اسحاق بن راهویه، ابو ثور، ابو عبیدلرنك بو اشدی ضرر کورمالوری اوشبو قاعده برله تطبیق ایتوله در.

دنياده بولغان حيوانلارنىڭ كويلرگە عاشق بولۇندىن استدلال اينىوب حقيقت
 حالده ارواح عالمى موگا مشتاق ايكانلىگىنى ظن قىلەرلر. عبدالرحمن جامى نىڭ :
 «منع سماع كى مىكند فقهه؟ غافل از سر و نفضت فيه» دېگان سوزى دە شوڭا ياقين
 بر سوز. كويلر، انسانلارنى اورلرېنه جلب اينەرلر خلقلارنى يراق برلردن
 سوپره ب كيتورلر. اسلام دنياسى شوشى اشنى اخلاق توزه تو وعفت نارانو حقنده
 وسيله قىلورغه تيوشلى ايدى. ياشلارنىڭ كرى تىكلاو ايچون بوزوق اورنارغه
 پورو و بوزوق بولد اشلرغه ايپهرو بوللرېنى بېكلەرگە كېرەك ايدى. بو ايسه
 اوى ايچنده وعائل اورناتسندە قارنداش وقېبلە، طوغان و طوماچىلر آراسندە
 كويلو و كويلوونى تىكلار عيب صائالماو برلە بولاچقىدر.
 بزنىڭ بو طوغرودەغى خصوص فكرمز اوشبودر. خطا قىلغان بولسەق
 الله تعالى عفو ايتسون! (۱).

(۹۴) اِنَّ مِمَّا اَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلَامِ النَّبُوَّةِ الْاُولَى «اِذِ الْمَ تَسْتَعِ
 فَاصْنَعْ مَا شِئْت» (۲).

ترجمەسى: «اولىگى پېغمبرلردن قالوب دە خلق آراسىنە نارالغان برسوز
 بار. اول ايسه: اويالماساڭ تەسەڭنى ئۇشلا—دېگان سوزدر».
 حديث شريف، تهديد اسلوبىنىڭ ذكر ايتولە. «اويالماوى سېبىلى تەسە، فى
 ئۇشلاپ يوزوچى كىش، شوڭنىڭ جازاسىنى كورر» دېمىكىدر. الله تعالى دن قورقماو
 و بندەلردن اويالماو «عباسزلق» بولوب اوزىنىڭ دىنى و دىناوى بومشلىرىنى دە
 صورارغه جىسارنى يىتماو «چېنىڭ» در. مونلارنىڭ هر ايكىسى دە مەنوم بولوب
 حيات قاعدەسىنە خلاف اشلردر.

(۱) بو بحثنىڭ تەفصىلى اوشبو ئىزلىردە: دلائل الاعجاز. ص ۹—۲۰. عوارف المعارف. ج ۳
 ص ۱۲۹—۱۵۱. اعيان. ج ۲ ص ۱۸۲—۲۰۲. عمدة القارى شرح البخارى. ج ۱۰ ص ۳۳۱. نيل
 الاوطار. ج ۷ ص ۲۱۰—۲۲۲. المنار. ج ۹ ص ۳۵—۱۴۱—۱۵۷. مقدمة وفيه الاسلاف. ص
 ۳۱۶—۳۲. «عوارف المعارف» صاحى بر بىونىڭ رسول الله حضورندە: «قد لسمعت حية الهوى
 كبدى— فلا طيب لها ولاراق». «الا الحبيب الذى شغفت به— فعندة رقيتى وترىاق». ديب
 شعر اوقوغانلىقىنى وشوندن صوڭ رسول الله وصحابەلرنىڭ وجدكە كىلورلرېنى روايت ايتەدر.
 حديث نقادارنىڭ سوزلرېنە كورە بو حادثەنىڭ اصلى بوقىدر.

(۲) صحيح بخارى. ج ۴ ص ۱۵۲ و ج ۷ ص ۱۰۰. مونلردن اولىگىسندە «الاولى» سوزى
 بولماسدە صوڭقىسندە بار. شوڭنىڭ ايچون «فتحالعلام شرح بلوغ الرام» صاحىنىڭ: «لفظ الاولى
 لىس فى البخارى» دېگان سوزى درست توگىل (فتحالعلام. ج ۲ ص ۳۸۸).

آدمارنى نبوشسىز اشلىردىن منع ايتەن طۇرغان نۇرسە اوزارلاندەگى «اويالو» (حيا) صىقى بولۇپ، اويات كىتكاندىن صوڭ آدم بالاسىنى بوزوقلۇقتىن ھىچ نۇرسە منع ايتەن آلمانلىقى اوشبو ھىدىت شىرىفىدىن مەلۇم بولۇر.

دىيازىڭ ەمرى بىك فسقە بولۇپ، مونڭ صوڭىدە اوزون و ابدى بىر ەمر بار. شونڭ اىچون بو فسقە ەمر دە نىفس نەلگەن بىر نۇرسەنى اشلاب «ھىياسزلىق» كورسەتۇ و شونڭ سىبىدىن دە ادبى ھىيانتىدىن محروم بولۇ، ەقلىسزلىق و نىدىرىسزلىكىر.

(۹۵) اِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَ حَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ عِلْمًا بَشَرَةً وَ وُلَدًا صَالِحًا تَرَكَّهُ وَ مُصْحَفًا وَرَّثَهُ اَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ اَوْ بَيْتًا لِابْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ اَوْ نَهْرًا اَجْرَاهُ اَوْ صَدَقَةً اَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَ حَيَاتِهِ تَلَحُّقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ (۱).

ترجمەسى: «آدم بالاسى وفات بولغاندىن صوڭ بىتون ەملى كىسەل، مگر دە اوشبو ەملىرگەن آرتىدىن باروب طورر: خلىق فائىدە آلورلىق روشدە نىشر قىلۇپ قالدىرغان ەملى، اىزگو بالاسى، مىراث ايتۇپ قالدىرغان قرآن كرىم نىسخەسى، بىنا قىلغان مەسجىدى، مەسافىرلار فائىدەلەنسۇنلر اىچون سالدىرغان بۇرىنى، آغزۇپ قالدىرغان يىلغەسى، اوزى سلامت و قىندە خىرات اىچون آبرغان سەدەسى. شوشى نۇرسەرنىڭ ئوابلىرى اوزى آرتىدىن ھىمىشە باروب طورر».

بو ھىدىت، امام مەسلىم و باشقە مۇھىتلىر طرفىدىن روابىت ايتۇلەن طۇرغان: «اذا مات الانسان انقطع عمله الا من ثلاثة الا من صدىقة جارئة او علم ينفع به او ولد صالح يدعوه» (۲) مۇختەصر ھىدىتىڭ مەفصل روشدە سۇيىلەنگەنلىرىر.

ەلم نىشر ايتۇ، شاگرد اوقۇتۇ و ياكە خلىق فائىدەلەنوراك روشدە تالەپلىر قالدىرۇ بۇرلە بولۇرغە مەكەن. مەكتەب و مەدرىسەلر بىنا قىلۇ، اول بىرلاندە خلىق مۇتاج بولغان اورنلارغە (اگر دە زىمەستۇا قارامى طۇرغان بىرلر بولسە) كوپلر سالدۇرۇ، بوللر نوزەتۇ، خەسەنەخانەلر سالىو، مەلت بالالىرى و باشقەلر فائىدەلەنسۇنلر اىچون وظيفە بىرۇپ مەملىلر، طبىبىلر آسراو كەك نۇرسەلر ھەم اوشبو ھىدىتدە ذكىر ايتۇلغان خىر اشلىر جەملەسەندىلىرىر «كل مەرووف سەدقە».

(۱) سىنىن ابىن ماجە، ج ۱ ص ۵۳. «مما يلحق» جەملەسى «ان» نىڭ خىبرى بولۇپ «اعلام» سوزى اسىملىرىر.

(۲) صىحىج مەسلىم، ج ۲ ص ۱۰.

ایزگو بالا فالدرو صدقه بولغان كېك آنا وآنانك اوزلری ایچونده دنیاده سعادت ایکانلیگی معلوم. لىکن بالالارنى ایزگو ایتو بولى نیچوك؟ ایزگو بالالار كوكن كیلیمیلر بلیکه عائللر ایچلرنده ییتشهلر. آنك بولى ایسه « كما ربیانی صغیرا » مصداقچه یاش وقتلرندن باشلاب یاخشى تربیه بیرودر. بو اش آنا و آنا اوستنده الك الوغ بورچ. یاخشى تربیه ایتولگان بالالرنك هر برینگده ایزگو بالا بولوب ییتشولری لازم نوكل. شولای بولسهده بورچنى اوستندن توشرو تیوشلیبدر. آندن صوگفیسى ایچون آنا آنا مسؤل بولماز.

بالارنى یاش وقتلرندن باشلاب مهمل طوتو، بوزوق كشیلر قوللرینه بیرو، اورام بالالری برله یورتو تیوشسز اش. بالالر، هر تورلى یازو یازونى قابل بولغان آق کاغد ویا که هر تورلى نرسهك صورتی کورلورگه ممکن بولغان کوزگولدر. شونك ایچون ممکن قدر یاخشى یازو یازلو ومرغوب رسملر توشرولوزم. مونلرنك تربیهلرینه تمام بیرو، یاخشى كشی بولوب ییتشولری ایچون بتون اجتهادنى صرف ایتو تیوشلی. اگرده شوشى قدر اجتهادلردن صوگ بر ایزگی بالا ییتشسه آنى الله تعالیك الوغ بر نعمتى، مثالسن احسانى دیب بلو کیرهك.

مسجدلر، مسافر خانه ویلغهلر، اوز ملکندن چغارغان صدقلر ایسه شریعت اصطلاحنده «وقف» دیب تعبیر ایتوله طورغان خیر اندر. اسلام دنیا سنده بولغان «وقف» نك اولگیسى، حضرت عمر طرفندن ایتولسگان وقف ایدی. کتب سته مؤلفلرینك روایتلرینه کوره حضرت عمر اوزینك «خیبر» ده بولغان بر یرینى، صاتولماز، هبه قیلنماز، میراث بولوب بولنمهز ومنعنى ده فقیرلر، ذوالقرى هم مسافرلر، قوناقلرغه صرف ایتلو شرطی برله وقف ایتکنان ایدی. اوزندن صوگ بو وقفنى، اوغلى عبدالله بن عمر متولى بولوب قاراب طوردى. اوشنداق حضرت عثمان، «مدینه» شهرنده «رومه» اسملى قیونى صانوب آلوب مسلمانلرغه اذن عام قیلغان ایدی (۱). صحابهلر آراسنده مونلردن باشقهده وقلر بولدى. مونلرنك هیچ برى ناناریوس حضورنده گواهلاندرلمادى حتى کاغدهده یازلمادى، امضا قیلنمادى بلیکه اوزلرینك «صدقه فیلم» دېگان سوزلرینه بنا ایتلوب صحابهلر شونلرنى «وقف» اعتبار ایتدیلر وامانت قیلوب صافلادیلر.

«وقف ایتدیم» یا که «صدقه قیلدیم» دیگان سوزگه کوره صحابه لر شول حالنی «وقف» دیب بلرلر ولایم کوره لر ابدی. بو طوغروده ابو حنیفه حضرتلر- نینگ سوزلرینی جههور مذهبنه خلاف صانیلر حتی اوزینک شاگردی ابو یوسف دن: «لو بلغ احادیث الوقف ابنا حنیفة لقال به» دیگانینی روایت قیللر ومونی بوزو حقى حتى وانفك اوزندهده یوق دیلر (۱).

ملتنک علمی واجتماعی حاللرینه بر منبع بولوب طورسون، فقرا بالالری دین وعام حال کبک اهمیتلی نرسهلرینی تحصیل اینترگه یاردم بېر- سون دیب ایسکی زماندک همتملی آنالری وبابالری بیک کوب وقفلر یاصاب کیتدیلر و اوز- لرینک آرترلرندن ثوابلری اوزلمی باروب طورسون اچون منگواک صدقه لر قالدردیلر. بو ماللرینی صافلاو وشول خیرلی بابالرنک مرادلرینه موافق دوام ایتدرو امت اوستنده بورچ والله حضرتی صحابه سنده بولغان عزیز امانتلر ابدی. لیکن خیرسن بالالر بو وقفلرنک بیک کوبلرینی نلف ایتدیلر و «بعیث لا یباع ولا یوهب ولا یورث... فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یتدلونه...» دیب وفق ایتولنگان صدقه لرینی صاندیلر، هبه قیلدیلر، میراث ایتوب وارثلرغه قالدردیلر و اوزلری آرزو ایتکان روشلر برله تصرف قیلدیلر.

بو اشلرینی عوام اشلهمه دی، آنلرنک انصافلری و وجدانلری موکنا مانعبر. بلکه مونلرینی اوزلرینه «دین حامیس» و «ملت خادمی، شریعت حاملی اسملرینی بیروچی «علمای سوء» اشلدی. مونلر «شرط الواقف کنص الشارع» دیب دعوی قیللرده وانفالرنک شرطلرینی، باشلاب اوزاری ابطال ایتلر. مونلرنک شارع نصلری حقنده پر والری یوقلغی اوشبو عمللری برله ثابت بولادر. «بخاری شریف» اسمی برله بوری طورغان شهرده اوزلرینه «علمای اسمینی بیروچی طائفه ننگ، ربا کبک حرام محضی حلال کوروب آشاولری قیلندن خیرات اهللری طرفندن علم عاشقلری وفقیرلر اچون الله رضالغی امید ایتولوب قیلنغان مدرسهلرده شوشی شهرنک تقوی ودیندار علماسی قولنده الک فائده لی تجارت سانالادر.

مونلر اشقیالرنک معده لری قبول ایته آلمی طورغان جنایتلردن ده کپرو طورمیلر. بای دامالرنک زکات چیقارماولری اوشبو جنایتلردن بری بولسه کیرهک. آنا بابالردن قالوبده قیمتلری میلیونلر برله سانالغان وفقی کتابلرینی ده

مذکور شهر نك داملالرى، آخوند وقاضىلىرى، مفتى ومدرسلرى صانوب آشا -
غاناقلرى دنياغه معلوم بولدى.

بخارا ونور كستاننده بولغان عادتلرگه كوره وقف ماللر عالملر اداره سینه
پيرلر، عالملر ايسه شول فرستىن استفاده ايتوب بو وقفلرنى بتونلاي ياكه
قولدن كياگان قدر فسملر بىنى اوز ملكلرینه كرگزوب طورالر، (۱). ضيا پاشا:

صادق كورنور كسوده ارباب خيانت

مرشد صانلور و هلهده ارباب ضلالت

اكتر كشىنگ صورتنه سىرتى اويماز

يارب بونه حكمتدر آلهي بونه حالت؟

علم اهللر بىنى طه عين، فقيرلرنى عاجزلقدن صافلاو نىتى برله قىلنغان وقف
ماللر، كبلورلرى كوب بولغان منگولك خىرلى وعمومى صدقهلر، خىرسز بالالر
واوز دىنلر بىنى صانوب باشقهلر نك دنيا لرىنى بونايتوچى عالملر شوملقلىرى
سببلى اوزلرى ده طمع قىربانى بولوب بتهلر.

اسلام دنيا سنده بولغان «وقفى» صدقهلردن مقصود اوشبو نرسه لردر:
(۱) محتاج مسلمانلر نك مشروع حاجتلر بىنى اوناو. (۲) فائدهلرى عمومىرهك وباقى
بولو. اوشبو مقصودلر برينه كىلو اچون «وقفى» نك سلامتلىكى تا مین قىلانو
لازم.

برنجى ماده گه كوره حرام اشلر اچون اوشنداق فبرلر فائده سینه وقف
ايتو درست بولمىدر. ايدنجى ماده گه كوره وقفلرنى اداره قىلور واردانلر بىنى
آرتىدر اچون امين واجتهادلى متوليلر قويو تيوشلى بولادر.

عصر سعادتده و آندن صوڭ بولغان اسلام حكومتلرنده آنچه اشلرى ترتيبلى
بولماغانلقدن همده وقف و صدقه كىك خىرانلرنى حكومت نظارت ايتىگانلىكدن
«وقفى» قىلوچىلر، شول وقف ماللرى حقنده: «صانولماز، هبه ايتولماز، ميراث
بولوب بولنماز ونىندى گنه طريق برله بولسه ده ملك قىلنماز» روشنده شرطلر
قىلوب وقفلر بىنى قىلملر، متوليلر اختيارلر بىنه نابىشالر ايدى. اللهدن فورقوچى
متوليلر شول وقفلرنى صافلاب كىلسه لرده اعتبارسز متوليلر اوزلرى نلر گانچه
اشلىلر مونلر اوستىندن دعوى فلان بولمى، بولسه ده حكومت آرتق اش كور -
سوته آلمى، صانلغان وميراث ايتلوب بولنگان وقفلرنى ياكادان اولسكى حاللر بىنه
(۱) بو طوغروده «اقبال» جريده سنده كوب نرسه لر يازلغان ايدى. بو سوزلرده شوندىن

فايتارغە فولندىن كېلىمىدىر ايدى. شونىڭ ئىچىن بۇ وقتلارداغى وقفلر «ساتلاماز»
 وماك ايتولماز» كېك سوزلرنىڭ بولولرىندە خاتىن متوليلر ئىچىن فائىدە بولماسەدە
 وجدانلى متوليلر ئىچىن بىر آز فائىدەسى بولادر لىكىن ساتلو سببلى وقفلر بىتونلاى
 بوغالالار ايدى.

اما بۇ كۈن روسيەدەگى «وقف» صدقەلر بىتونلاى باشقە تىرىپىدە. اگر دە
 بىر وقفىنى حكومت اوزى تصديق ايتسە شول حقدە كويچىلر باصالا وناتار يوسلر
 حضورندە حجت كىلدلرى تۈزۈلە، رسەى دفتىرلرگە فېد ايتولە وبىر مېنىستىرنىڭ
 نظارتىدە بولا. موندىن سوڭ بۇ وقفىنى حكومت رخصتىدىن باشقە ھېچ كىم ساتنا
 آلدى حكومت رخصت ايتكان نقتىدەدە ساتنو سببلى وقف مال ضائع بولمى بلىكە
 حكومتنىڭ اوز نظارتى بىرلە تورغ باصالوب ساتنولا، آقچەسى خصوصى قوللارغە
 تابىشلرلمى بلىكە «وقف» ايتلوب ساقلانا .

شونىڭ ئىچىن موندىن سوڭ بىر ھىم بىنلر وقف ايتوچىلر ئىچىن يازولندە
 «ساتلاماز» دېگان سوزنى يازودە مەنا يوق بلىكە آنى يازمازغە تېوشلى. چۈنكى
 بعض وقت شول يىلر وبىنلرنىڭ ساتنوللرى وقفىدىن بولغان مقصودنى اوتادە
 كاملرەك بولورغە مېكىن. بوز صوم فائىدە كېتورە طورغان بىنانى ساتوبدە آنىڭ
 اورنىدە ايكىبوز صوم فائىدە كېتورە طورغان بىر آلودە ياكە ايللى صوم كېتورە
 طورغان بىرنى ساتوبدە شونىڭ ماپەسىنى بوز صوم فائىدە بىرە طورغان اشانچلى
 بانقەغە بېرىدە نېندى ضرر بولسون ؟

سوزنىڭ فسقەسى شول: روسيەدەگى قانونلارغە موافق تصديق ايتولدىگان
 مىنگولك صدقەلردە، نرسەلرنىڭ ذاتلرى توگل بلىكە قېمتلرى وقف بولوب فوق
 العادە اش بولماغاندە شول قېمتنى تلى قېلدىرماو حقدە قانون كېلىلر. حال
 شولاي بولا طوروب نظامسىز مەلىكىتلردەگى قېمتلرنىڭ اوز بىرلرىدە اوز حاللرىدە
 مېجبور بولوب «وقفلرنى ساتارغە بارامى» دېگان سوزلرىنى روسيە مىسلمانلرنىڭ
 وقفلرىدە تىطبق ايتارگە طرىشو، غفلت وصاى فېكرلىك نتيجهسىدىن باشقە نرسە
 توگل. حقيقت حالدە بو اش، بىزنىڭ وقفلر مەزگە جنائت قىلو بولور.

(۹۶) اِنَّ هٰذَا الْبَيْنَ مَتَيْنَ فَاَوْعِلُوا فِيهِ بِرَفِيقٍ (۱)

ترجمەسى: «بۇ ئىسلام دىنى فونلى ھىم مەھكەم بىر دىنلر: سىز، اول دىندە

ملايمت ويومشافلق اوزرتده سير قىلگىز! .» .

اسلام دىنى، محمد صلى الله عليه وسلم تبليغ ايتكان بر «دين» بولوب دىنارنك خاتمه سىدر. اسلام دىنى، ياكما بر دين بولمى بلىكه اولده الله تعالى حضرتى پيغمبرلر آرفلى انسانلرغە اوگرەتكەن دىنلارنك تحريفلردن وقوشولردن سلامت بولغانى و صافلانغانى، ايسكى دىنلارنك توشى و جانىدر. اسلام دىنى فكرلرگە حرىت، انسانلرغە مساوات هبه ايتكان دين بولغانلغىدىن عمومى و منگولك بولا. چىقى اوز اوزندن معلوم. اسلام برله استبدادنك بر ىرده چىلووى ممكن بولما. غانلقدن موندە قىلارگە، فكرلرگە مسلط بولا طورغان و شول «دين» دن سوروب چىقارو حقارىنه مالك بولغان روحانى رئيس يا كه رئيسلر بوفدر. مسلمانلقدە تقليد، تعصب، جمود كىك اشلرنك هر برى ممنوعدر.

اسلام دىنى حىيات و معيشتگە موافق، مدنيتگە سبب و مساعد، تعلقىنانى اثرلى وعالى ايكانلىكى برله آوروپا و امريكا علامه لرى اعتراف ايتكانلردن و اثرلرنده يا كه خطبه لرنده سويلهپ و يازوب نشر قىلغانلردن صوك آنك «مئين» (حكيم و قونلى) بولووى حقنده دليللر كيتوررگە زور حاجت كورلمى. «الفضل ما شهدت به الاعداء» .

اسلام دىنى عقيدة و عمللر همده اخلاقىدىن عبارت بولوب بو اشلر هر بر مسلمانغە معلوم. رسول الله حضرتلرى ايسه اوشبو طوغرولرده عدالت برله بولورغە افراط و تفرى بطن صافلانورغە موندە مذكور بولغان حديث شريف برله نصيحت و دعوت قىلدر. حكمت عمللرنك كوبلىگنده، نفسنى عذاب ايتوده توكل بلىكه قوشلغان و رسول الله اوگرەنگەن رو شده قىلوده در.

دنيا طوغرولرنده اقتصادغە رعايت قىلو ممدوح بولغان كىك آخرت اشلرنك (عمل و عبادت بابلرنده) ده اقتصادغە رعايت قىلو لازم. نفس يوكللى الهازلقى و طاقت كيتوررگە كوچ بيتمازلك رو شده عبادتلر، وردار يوكلو عكس العمل (كبرىسى كوچ آلوب محبت و شوق بتو) گە سبب بولور. مونك ضررى ايسه بتونلاى التزام قىلماوغە كوره كوب الوش آرتقدر.

صحابه لردن بر جماعت رسول الله حضرتلرنك خاتونلرى حضورينه باروب رسول الله نك عبادت قىلو روشىنى صوراشدىلر. معلومات آلغانلردن صوك رسول الله نك عملينى اوزلرى ظن ايتكاندن آز نابقان بونسلر كيرهك اوز آرارلرنده: «بز نيچوك اوزمىنى رسول الله غە قىياس قىلورغە يارى؟ آنك گناهى يوق،

شونڭ ايچون بز عبادتنى البته كوب قىلورغە تىوشلىمىز» دىدىلار. ارادن برى: «عەرم بار مدتە مېن تون بوينچە نماز اوقورم» دىدى. ايكنچى برى: «مېن عەرم بارنچە كوندز روزە بولورمەن» دىدى. اوچونچى برى: «عەرم بارنچە خاتون آلەم و خاتونلارغە قاتشمام» دىدى. مونلارنڭ ماجر الرينى ايشتكاندىن سوڭ رسول الله مونلارغە: «سىزمى شولاي عەد قىلوچىلار؟! آگاه بولسۇن الله تعالى بىرلە قىسم قىلۇب ايتەم: مېن، سزگە كورە الله تعالى دن قور قوچىراق، سزگە كورە تقواراق والله تعالى گە اطاعتلىرەك مەن. شولاي بولسەدە بەزى وقت روزە بولام و بەزى وقت بولمەيم. نماز اوقىم ھەم ياتام دە، خاتونلارغەدە قاتشمام. مېنم سىنم اوشبو. كەدەكم مېنم سىنم سىنم يوز چەورسە اول مېنم يولمەدە يورۇچىلاردن بولماز!...» دىدى (۱)

رسول الله اوشبو سوزلرى بىرلە مذکور صحابەلارنى غلو و افراط قىلۇدن منع و عدالت ھەم اقتصادقە ارشاد ايتدى. «لارھىبانىة فى الاسلام».

(۹۷) اِنَّكُمْ سَتَحَرُّ صَوْنَ عَلَى الْاِمَارَةِ وَ سَتَكُونُ نَدَامَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَنِعْمَ الْمَرْضِعَةُ وَ بَيَّسَّتِ الْفَاطِمَةُ (۲).

ترجمەسى: «سىز، اميرلك منصبىنە حريص بولورسىز (امير بولۇنى سويەرسىز) حرصلىق بىرلە امير بولو، تىوشلى جوابلارنى بىرودن عاجز كىشىلار ايچون قىامت كۈنىدە اوكنچىگە سېيدىر. اميرلكدن فائىدەلەنۇب طورۇ ياخشى بولسەدە آخرت گە كوچۇ يا كە عزل ايتلۇ سېبىلى آندىن آيرلۇ حسرتلى بولور».

اميرلك سېبىلى دىناۋى ائىتلار حاصل بولو مناسبتى بىرلە رسول الله آنى سوت ايمەزۇچى گە اوخشاتقان بولادىر. موندەقى اميرلك گە خليفەلكدن باشلاپ شۇندىن توبان بولغان منصبلارنڭ ھەر بىرى كەدر. اوز وظيفەلر يىنى شريعت قوشقانچە كامل قىلۇرلىق بولغان ذاتلار ايچون دىنى و دىناۋى منصبلارغە كىرگە طرشو و كرو مەمنوع اش توگىل بىلكە بەزى بر آدملار ايچون بو اش لازم و فرض دە بولورغە مەمكىن. اما اشلر اوز يىنە تەرلۇب قالماغاندە صافلانۇ تىوشلى سلامتلك شۇندەدر.

(۱) صحيح بخارى، ج ۶ ص ۱۱۶. صحيح مسلم، ج ۲ ص ۳۹۴. رسول اللهنڭ «مېنم سىنم» دىگان سوزىدىن مقصودى، فرض غە قارشى يورى طورغان «سنت» توگىل بىلكە يول و مەمكىن.

عفت و حسن اخلاق حقننده مثال ایتلوب طوئولورغه تیوشلی بولغان شاگرد لرمزنگ محل ملاسی بولور ایچون قوشمانلرنی صیلاو، چای و آقچه تارانوب آراقی ایچورلرینی، ژولص بولور ایچون قازاقلرنک بر دارالمعلمین ناسیس قیلورلق بایللق نلف ایتولرینی، استارشینه بولور ایچون باشقردلرنک ابتدائی مکتبلر تربیه قیلورلق، عربستانغه باروب کبلورلك مال توگولری ملا حظه قیلنسه رسول الله نك اوشبو حدیثی تمام بزگه طوغری کبلیگانی معلوم بولور.

(۹۸) اِنَّكُمْ لَا تَسْعَوْنَ النَّاسَ بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَسْعَوْنَ مِنْكُمْ بِسَطِّ
الْوَجْهِ وَحَسَنِ الْخَلْقِ.

ترجمهسی: «آدملرنی مالکیز برله رضا قیلوب بتره آلمازسز اما آچیق یوزگیز و گوزل خلقکیز آنلرنی رضا قیل آلور».

خالص بولغان آچیق یوزلردن هر کیم مهنون بولا حتی الیکدن بولغان آچولرده خالص آچیق یوز حضورنده مقاومت ایته آلمی یوغالادر. «دوالرگیز بیک شفالی بولا، خستهلر ایچون فائدهگیز الوغ بولدی» دییوچیلرگه مشهور طبیبلردن بری: «بز بازا طورغان دوالر، عادتتی دوالر بولوب هر بر طبیبغه معلوم نرسه، اگرده بزگه کورنوجی خستهلر فائده نسهلر آنلرنک فائده نولری دوامزدن بیگرهك آچیق یوزمزدن بولور، بز آنلرنی آچیق یوز برله فارشو آلامزده بتون فایغولرینی اورنافلاشهمز» دیب جواب بییرگانلیگی روایت ایتوله در. آچیق یوزلیکنک نی قدر فائدهلی ایکانلیگی شوشی جواپندنده معلوم بولسه کیرهك.

«خلق» نك بر مرتبهسی مثلا آچولانو، شادلانو، سوزلردن هرکنلردن اثرلانو کبک نرسه لر آدم بالاسی بارانلغان و آنادن طوغان وقتنده ایبهسی برله برلکده بارانولا و برلکده دنیاغه کیله در. مونلرغه «طبیعی خلق» دیلر. شوشی آچو کیلو و شادلانو کبک نرسه لر آدم بالاسینک اوز طریشووی سبیلی بر آز اعتدالغه کیله آلادر. بو مرتبهسی «کسبی خاق» اسمنده بولا. بعض وقت آدم بالاسی چیتلر یا که تربیه تاثیری برله ایسرتکچ ایچو، اوطوش اویناو یا که عمل و عبادت قیلو کبک اشلرگه عادت ایته. بوده «کسبی خاق» در.

خلقنک اواسگی مرتبهسی «طبیعی» بولوب قالغان ایکیسی «کسبی» در. یاغمورنی توبان توشرماو، اوت بالقونینی یوقاری کوتارلماو یاخود صونی اورگه

آغزو، تاشنى صو اوستنده بورتو ممكن بولماغان شىكلىلى اصل آچو و شادلقنى آدم بالاسندن بئرو يوغالتو ممكن توگىل. اما چىتارنىڭ فونورتولرى و فزدرىب طورولرى يا كه يوانوب و نصيحت قىلولرى و ياخود كوگىل طرفندن بولغان بىر نائىر سىبىلى آچو و شادلقنى افراطغە يىبارو ويا كه باصلدروممكن. اوشنداق تىرىبە و بولداشلىر سىبىلى فرشته كىك بىر بالانىڭ ايسرتىكچ اچوچى و اوطوش اوبىناوچى ياخود بوزوق بىر عائلەدە بولغان بالانىڭ ياخشى تىرىبە و ياخشى ايدەشلىر سىبىندن توزوك آدم بولوب بئشوى تىرىبەلر بىرلە معلوم.

«خلق اوزگرى»، «خلق اوزگرە» دىلر. بو ابكى نۇرلى سوزنىڭ آراسىنىڭ خىلافتى، ضدلىق يوق. هر ابكىسى درست. «طبيعى» مرتبەسىندە بولغان خىلاق اوزگرى، «كسبى» مرتبەسىندە بولغانى، خارچىدىن يا خود شول كىشىنىڭ اوز طرفىدىن بولغان اجتهاد و تىرىبەلر نائىرى بىرلە اوزگرەگە ممكن. پىغمبەرلەر، شوشى «كسبى» مرتبەسىندە بولغان خىلقغە نائىر قىلور اچون يىبارلەر، باشلىر خصوصاً صبى بالارغە «كسبى» خلق نىقەسىندىن تىرىبە بىرلە. رسول الله حضرتلارنىڭ گوزل خلق حقىدە بولغان وصىتلىرىدە «كسبى» خلق حقىدە تىر.

«كسبى خلق» نى اوزگرتو حقىدە آدم بالانىڭ استعدادلىرى مختلف درجەلەردە بعضىلىرى از و بعضىلىرى كوب قابىلىتى بولادىر. هر حالده خىلقنىڭ «كسبى» مرتبەسى اوزگرە و آلاماشنا خصوصاً كىشى اوز طوغروسىندە اوزى اجتهاد ايتسە اثرى كورلە تىر.

خىلقىنى توزه تورگە موفىق بولغان آدم اوزى راحت طوراً، آندىن ھىم خىلقلاردا امىن بولالار. موگنا موفىق بولماغان (پارشاغان، تىرىبە كورمگان) آدم، بوزوق خىلقى سىبىدىن اوزىدە چالانا، عذاب كورە، خىلقلارغەدە ابگولك كورسانمى. ياخشى و توزوك خىلقلار بعض وقت فقيرلەنو، قايفو و فضالارغە اوچراو، خىستەلەنو، قارتايو كىك عارضى حاللار بىرلەدە اوزگروب، بوزلوب كىتە تىر. بو ايسە يوقارىدە سويلەنگان خىلقنىڭ «كسبى» مرتبەسىدىر.

(۹۹) إِنَّمَا الْمَجَالِسُ بِالْأَمَانَةِ (۱)

(۱) ابو داود، اوزون بىر حدىث آراستە بو جەلەنى «المجالس بالامانە» روشندە روايت

ترجمەسى: «مباح بولغان مجلسلار امانت گە بنا قىلنور».

مجلسلار دە بولغان سرلار، فاش ايتلودن امين بولورغە تيوشلى. مگر دە فاش بولودن هيچ كيم گە ضرر بولماسە و مجلسدە بولغانلار ايچون مەم ياشرلوروى مطلوب كورلماشە بو وقت آنى سويلەودن ضرر بولماز. جاسوسلىق ايتو احتمالى بولغان آدملىرىنى عمومى و خصوصى مجلسلار گە دعوت قىلو و جماعت گە خوف سالو، اوشبو حديث اشار تېنە كورە مناسب اش بولمازغە تيوشلى. جاسوسلىق بىرلە امانتنىڭ بىر گە چىولا آلمانلىقى معلوم.

مجلس گە حاضر بولغاندىن سوڭ آنىڭ ادبلىرىنى رعايت قىلۇدە «امانت» سوزى آستېنە كورەدر. ادبلىرى رعايت ايتولە طورغان «مجلس» لىر آدم بالالىرى ايچون كوڭل كونارە، علم آلتە، ادب و فضيلە اوگرەنلە طورغان اورن بولاچقىدر. اوشبو چەتدىن «مجلس»، وقت اونكارو عمر اولدرو قاعدە سېنە بنا قىلنمازغە تيوشلى.

«وزىر صاحب بن عباد طرفىدىن هر وقت مجلس ياصالادىر، مجلسكە عالملىر و فاضلىلار، شاعرلار و مؤلفلار، ادىبار جىولوب سويلەشەر، افادە و استفادە قىلەر، علم آفادىمە سندن چىققان روشدە نارالار ايدى» دىلار. خلقمىز، اوردىك فاز قازاق و بەلش مجلسلىرىنى كوب ياصادىلار، ايندى بو طوغرۇدە او كىچ قالمادى، غىبەت و سوز بوتاقسندن عبارت مجلسلار دە قناعت ايتەرلىك بولدى. مونلارنى بىر تروپ دە اورنلرېنە ادبى و علمى مجلسلار توزو عادىتى احيا ايتواسە بىك ياخشى اش بولور ايدى.

مامون خليفە حضور نندە دنيادە الكى لذتلى اش نىندى نرسە ايكانلىقى حقدە سوز بولغان ايدى. هر تورلى لذتلىر كورسانلدى ايسەدە مامون هيچ بىرېنە قناعت ايتمادى و اوزى: «مېنىم فاشمە دنيادە الكى لذتلى اش ادب و علم اهللىرى بىرلە سويلەشوب اوطورودىر» دىدى. (مامون ايچون بىلكە بو، شولاي بولغاندىر).

لذتلى سوز سويلەوچىلار و مجلس ادبىنى رعايت ايتوچىلار آز بولالار. بو آزلىرنىڭ فىدرلرېنى بىلوچىلار بىگرەك دە آزلىر.

مجلس ادبلىرى اوشبو نرسەلردىن عبارت: سوزلار يىكىل و تىكىلفىز بولو، تىكلوچىلارنىڭ حاللرېنە كورە سويلەنو. مجلسدە بولغانلارغە تىرتىب و نوبەت بىرلە سويلەشور گە مساعىدە قىلو. قىچقىرشو و بىكىشە، مجلسدە بولغانلارنى كېمەستو و خاطر قىلدىرو بولماو. سوزلار اعتبار بىرلە تىكلانو، سويلەنگان سوز گە قوشىلو و قوشىلماو

هر کیم گه اختیار بولغانلقین اوز فسکر نده فالوچیلر مکروه کورلماو. هو الانو وکونارلو همده آرتق تیکشرو وتوپچو بولماو، آمرلر صفتی برله سویله نماو، اک حرمتلی کشی مجلسنی اداره اینو وترتیب هم ادب صاقلار طوغروستنده کیمچیلک کورسانماو. فسقهسی: سوزلر مجلسده بولغانلرنک حاللرینه، شول وقت هم اورنغه مناسب بولو.

(۱۰۰) إِنَّمَا النَّاسُ كَالْأَيْلِ الْمَائَةِ لَا تَكَادُ تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً (۱).

ترجمهسی: «آدم بالالریذک مثالی: منوب یورر ایچون آرالرنده برگنه دوده تابولا آلمی طورغان یوز دوه کیکدر» (۲).

بر کشینک یوز باش دوهسی بولوبده قایسی فورچانغی، قایسی یابق وچیرلی، قایسی فوتورلی یا آفساق بولو کیک علنلر سببلی منوب (آدلانوب) بر برگه بارر ایچون برگنه دوده تابا آلمغانی قیلندن آدم بالالریده بیک کوب بولسهلرده فولغه آلورلق برگنه دانه تابوده ممکن بولمی. هر برنده بر یاکه کوب تورلی عیب بار، اشانوب اش قیلورغه ممکن نوگل. رسول الله حضرتلرینک بو سوزی، کیره کلی اشان ایچون کشی تابولماو حقنده ضرب مثل بولوب (فارتلر سوزی اورننده) یوریدر.

کشی تابا آلماودن و آدم بالالریذک اذا وجفا فیلولرندن عاجز بولغان بر شاعر:

ما رأيت من الزمان واهله — أصبحت اكره ان اری انسانا

واجانب المرآة خشية ان ترى — عيني بها من شخصها انسانا

بیتلرینی سویلهمشدر. ابو الفتح البستی ده:

من عاشر الناس لاقى منهم نصبا — لان سوسهم بغى وعدوان

ومن يفتش عن الاخوان يقاهم — فجل اخوان هذا العصر خوان

دیهمشدر.

خلق برله طولی بولغان بازارده، شهه یاندر بوروبچی دیوجانسدن: «کوندزده شهه یاندر بونیدی نرسه ازلیسن؟» دیب صورغانلر ایدی. دیو جانس: «آدم ازلیم آدم!..» دیب جواب یپردی. ایکنچی بروقنده شهر اورناسنک

(۱) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۱۸۹.

(۲) حرفی ترجمهسی: «آدم بالالری یوز دوه کیک، یارارلق برگنه دوده تابا آلماسک».

غی میداند: «ای آدمی!». دیب قهقره در ویندی نرسه سو بلر ایکان، دیب آدملر جیولالر ایدی. خلق بیک کوبایگاندن صوگ: «مین آدمیلر نی چافر ادر ایدم، سزنی نوگل» دیب اورنندن نوشوب بر باقغه کیتمشدر. آدم تابووی البته مشکل اش. شاعر:

انی لا فتح عینی جین افتحها - علی الکثیر ولکن لا اری احدا.

(۱۰۱) اِنَّمَا يَبْعَثُ النَّاسَ عَلَىٰ نِيَّاتِهِمْ (۱).

ترجمه سی: «انسانار اوزلرینک نیتلرینه کوره قبرلرندن قوبارلورلر». بو حدیث، نیت سبیلی ثواب یا که جزاغه لایق بولو خصوصنده در. مثلا: بر فقیر آدم اخلاص نیتی برله: «فلان کشی مثالنده بای بولسه م شوندی خیر اشلر اشلر ایدم، موندی ایزگولکلر قیلور ایدم» دیسه یا که آقچم بولسه ده مینده فلان کشی فییلندن دنیانک آستنی اوست که کیتروب یورر، کیف و صفا قیلور ایدم» دیسه اولگی صورتده ثواب و صوگفی صورتده گناه بوکلرگانی حالده یعنی شول اشلر نی اشلرگان حکمنده بولوب قوبارلور (۲).

بوزوق نیت برله حج قیلوب قایتوچینک قیامت کوننده زور شلته و عذابغه اوچراوی ممکن بولغان کبک درست نیت برله اولرده استارسته، استارشینهلق و ظیفه لرینی اوتاو دوما وزیمستورالرده خدمتلر ایتو سبیلی نقل حج ثوابلرینه اوچراولری ممکن. بتون حکمت و معنا «نیت» ده در. انسانلرنک قبرلردن «نیت» لرینه کوره قوبارلورلی معقول اش. (نیتنک نیندی نرسه ایکانلگی ۱ نهی حدیثه سو بلندی).

(۱۰۲) اِيَّاكُمْ وَالْجُلُوسَ عَلَى الطَّرِقاتِ فَاِذَا اَبَيْتُمْ اِلَّا الْمَجَالِسَ فَاَعْطُوا الطَّرِيقَ حَقَّهَا غَضَّ الْبَصْرِ وَكَفَّ الْاَذْيَ وَرَدَّ السَّلَامِ وَاَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ (۳).

ترجمه سی: «اوراملرده اوطورب طورودن صافلانکنز، اگرده اوطوررغه

(۱) سنن ابن ماجه. ج ۲ ص ۲۸۹.

(۲) سنن ابن ماجه ج ۲ ص ۲۸۹.

(۳) احمد ابن حنبل مستدی. ج ۳ ص ۳۶ و ص ۴۷. صحیح بخاری. ج ۳ ص

۱۰۳ و ج ۷ ص ۱۲۶-۱۲۷. صحیح مسلم. ج ۲ ص ۱۶۵-۱۷۴. افظلر «بخاری» نقی.

مجبور بولسەڭىز، بوللاردا اۇطورونىڭ خەلقىنى اورنىدە كېتورۇڭىز. اول خەلق
 ايسە تېوشىش نرسەلەردىن كوز يۈمۈ، يۈرۈچىلەرگە اذىت بېرماو، سلام قايتارو،
 معروف بىرلە بېورو ومنكر اشلەردىن منع ايتودىر.»

اوراملاردا وشوڭا اوغشاغان اورنلاردا اۇطوروب طورو وبورولر شرىعت
 قاشنىدە مباح اشلەر. رسول اللەنىڭ بو خەلىفەدە منع ايتوۋى ايسە شول نرسەلەرنىڭ
 اصل اوزلرى اچون نوڭل بىلكە شول اشلەر گناھغە باعث بولغانلغىدىن سەد ذرىعە
 (گناھغە سەبب بولا طورغان نرسەنى بىترو) و ارشاد اچوندىر. اوراملاردا،
 كېيىت آلارنىدە اۇطوروب اوتىكان بارغانلارنىڭ غېبىلەرنى سويلەپ و غېبىلەرنى
 تېكىشروب اۇطورو البته ياخشى اش نوڭل.

(۱۰۳) اِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا
 تَحَسَّسُوا وَلَا تَنَافَسُوا وَلَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَنَابَرُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ
 اِخْوَانًا (۱).

ترجمەسى: «بىر دىل بولماغان مەندە كىشىلەرگە باوز ظن قىلودىن ساقلانۇڭىز.
 چۈنكى باوز ظن، سوزلارنىڭ يالغاندىر. خەلقنىڭ غېبىلەرنى تېكىشروب طورماڭىز
 و اوزىڭىزنىڭ خاسەلەرگىز (كوز، قولاق و باشقەلەر) بىرلەدە كىشىلارنىڭ غېبىلەرنى
 ازەنمەڭىز، اشلاردا مەتفرد (باشقەلەردىن اوستون) بولونى آرزو قىلمەڭىز، كۈنچىلىك
 ايتەڭىز، آچو سىبىلەرنى اوسدەرمەڭىز بىلكە بىتورۇڭىز، بىرگىزگە بىرگىز آرقا بېرمەڭىز
 (بىرگىزدىن بىرگىز ھىجرت ايتەڭىز، اوپكەلەشوب بۈرمەڭىز)، بىر بىرگىزگە قارىداش
 و بارگىزدە اللە تەلىنىڭ بىندەسى بولۇڭىز (بىندەلك قىلىڭىز)!...»

ظن، كۈڭلگە توشكان، خەتتا ھەم صواب بولونى اھتمال طوتقان و ھېچ بىرى
 خەندە دىل بولماغان نرسەدىن خەتتە سوزلار، «ظن» سىبىلى تىشغە چىققانلقدىن
 خەلىفە «ظن»، خەلىفە (سوز) دىب تەبىر ايتولگان. ظن اوز مەنىسىدە گناھ
 طوروب اثرى ظاھىرگە چىقماسە (سويلەنمەسە يا كە باشقە بىرەر نورلى اش
 اشلەنمەسە) ضررى يوق بىلكە بو اش «حزم» اسمىدە بىر ياخشى اش سانالادىر.
 اما اثرى ظاھىرغە چىققان «ظن» البته مەنوم و ضررلىدىر. «ان اللە تەجوز

(۱) الموطا. ص ۳۶۵. احمد ابن حنبل مستدى. ج ۲ ص ۲۶۵ - ۴۷۰، صحیح مسلم.
 ج ۲ ص ۲۷۹. آلتى فەلەڭ ھەر بىرىدە بىر تا مەنودىر.

لامتی ما حدثت به انفسها مالم يتكلموا وبعملوا به» خبرندن (۱) اولیگی «ظن» ،
 «ان بعض الظن اثم» دن صوگهی «ظن» (۲) اراده قیلنغانلی معلوم.

ظن اوشبو درجه لرگه تقسیم ایتوله در؛ (۱) واجب. الله تعالی گه حسن ظن ایتو،
 (۲) عیلام. الله تعالی گه سوؤ ظن قیلو. ظاهر لری عدل کورلیگان مسلمانلرغه سوؤ ظن
 ایتوده اوشبو نوع ندر. (۳) مندوب. ظاهر لری عدل کورلیگان مسلمانلرغه
 حسن ظن ایتو. (۴) مباح. هیچ برکشیکه ضرر توگل ماده لرده گی «ظن» لر کیک.
 گناهدن چیرکه نهی، شبهه لی اورنلرده بورودن اوبالمی طورغان آدم لرگه سوؤ ظن
 قیلوده اوشبو قسم ندر.

هر حالده عمومی یا که خصوصی ضرر، فلاکت و بلا کیلو فورقچی بولماغانک
 کشیلرنی تیکشروب طورو، دلیل بولمی طوروب سوؤ ظن ایتو و شول «ظن» غه
 بذا قیلوب برر تورلی اش اشلو اخلاق نظر نده ممنوع و قباحت اشدر.
 تجسس، هر تورلی طریقار برله خبرلرنی تیکشروب طورو (جاسوس،
 سوزیده شوندن اله) تجسس ایسه خبرلرنی بیش حاسه آرقلی تیکشوردر.
 بو اورنده کشیلرنک حاللرینی تیکشروب، چو قچنوب طورو اراده قیلنه در. بو
 البته مسلمانلق اشی توگل.

«تنافس» دن مراد، دنیا اشلر نده اوزی گنه اوستون بولونی سویو بولسه
 کیرهک. چونکه آخرت اشلر نده منافسه قیلو ضرر لی توگل بلکه فائده لیدر «وفی
 ذلك فلیتنا فس المتنافسون» (مطففین ۲۶).

حسد، بز نیکچه «کونچیلک» دیگان سوز (۳). حسد کوگل گه نوشوی برله
 آدم بالاسی طریشوب کوکلندن چیقارسه بو وقتده مونک ایچون گناه توگل بلکه
 ثواب بولو احتمالی بار. اما طریشماغان تقدیرده بو طوغروده اوشبو احتماللر
 بولورغه ممکن: (۱) حسد سببندن محسودده بولقان نعمتنک کینوی حقتک سعی
 قیلسه بو کشی ظالم و باغی (گناهی) بولادر. (۲) سعی قیلماغان صورتده بو
 سعی قیلماو اوزینک قولندن کیامگانلکدن بولوب، قولندن کیلیگان تقدیرده اول
 حقده طریشاچق بولسه موندن هم گناه لیدر. اگرده سعی قیلماو الله دن قورقو

(۱) صحیح مسلم. ج ۱ ص ۳۷.

(۲) قال سفیان الظن ظن ان ظن اثم و ظن لیس باثم فاما الظن الذی هو اثم فالذی
 یظن ظنا و یتکلم به و اما الظن الذی لیس باثم فالذی یظن ولا یتکلم به. جامع ترمذی
 ج ۲ ص ۲۰.

(۳) «حسد» ننگ اوزی ۱۲۷ نچی حدیث شرحنده سویله نور.

ایچون بولسه بو وقتده گناهی بولماز بلکه ثواب بولو احتمالی بار. چونکه کوکل گه کیلگان بر نرسهنی چیقاروب بتر و ممکن توکل. ۱۲۷ نچی حدیث شریفده شونی آکلانادر.

حسد قبلو، شریعت فاشنده حرام والوغ گناهلردن همده بتروی ممکن بولمی طورغان دشمنلق سببلرندن صانلادر. شاعر:

كل السداوات قد ترجی ازالتها

الا عداوة من عاداك من حسد

دیپ درست سویلیدر. ابو داود: «حسدن صافلانگز، او طون یا که پچانی اوت نیچوک یاندرسه، حسده ایزگی عمللرنی شول روشده یاندره در» مضمونک: «ایاکم والحسد فان الحسد یا کل الحسنات کما تأ کل النار الحطب او العشب» حدیثنی روایت اینه در (۱).

حسد قبلو سببلی محسودنک دنیا سینه ده دینینه ده ضرر کیلمی اما وبالی دنیا ده آخرتده حاسدنک اوزینه فایتو احتمالی بار. حسد سببندن محسودنک نعمتی بته طورغان بولسه ایدی، اللهنک نعمتی هیچ کیمده قالماز حتی دنیا ده مسلمان ده نابلهماز ایدی. چونکه «اسلام» ده بر نعمت بلکه ائ زور نعمت، آگاهده حسد فیلوچیلر بار. اما حسد سببندن، محسود فائده له نورگه ممکن. چونکه اول، الله حضورینه بو طوغروده مظلوم بولوب بار اچقدر. شوشی نرسه لرنی فکر له و حسدن منعله نوگه سببده بولور.

برگنه طرفدن بولغان کونچیلک «حسد» بولسه ایکی طرفدن فارا فارشی بولغان کونچیلک «تعاسد» اسمله نهدر «حسد» حرام بولغان کبک «تعاسد» ده حرام. موندی اشلرده قصاص یورمی، «جزاء سیئة سیئة مثلها» فاعده سی موندی اور نلرنی شامل بولمی.

تباغض، ایکی طرفنک فارا فارشی دشمن طوتوش ووی بولوب مسلمانلر ایچون بوده حرام اشدر. مونک سببلرینی بتررگه تیوشلی. سببلری بتسه اول اوزی بته چک. حرام بولغان دشمنلق، شخصی منفعتلر ایچون بولغان دشمنلق. اما دشمنلق حقیقت حالده الله ایچون بولسه مونسی حرام توکل بلکه ثوابلی اش.

ندابر، آیرلشو و اوچراشودن، بر مجلسده جبولودن صافلانودر. بر

كشى بواغانلىقى ايچون مجلسلەرگە بارماو، خصوصى دعوتلارگە اجابت اينماو
«تدابىر» در. اوچراغان وقتدە سلام بېرىش سىبىلى «تدابىر» دن قوتولو بولور
ديب ظن ايتوچى عالملر بار.

رسول الله، اوشبو بوزوق اشلردن منع ايتكانندن سوڭ مسلمانلارنىڭ
قارنداش بولولرى واللهغە بىندەلك ايتولرى حقندە وصيت قىلدر. الله تعالى گە
بىندەچىلك ايتوچىلر وىر بىرىنى قارنداش حساب قىلوب يور وچىار شىقت وىر رحمت
برلە بولاچقىلىرى طبعى .

بو نصيحتلردن رسول اللهنىڭ مقصودى، امتنىڭ خىلقلىرىنى تۈزەتۈ، آرالىرىنى
قارنداشلىق تاسىس قىلو، عىقت بىرلە ياشاۋنىڭ يوللىرىنى كورساتو، الفت وى محبت
اورنلاش-رو ايكانلىگىنى ھەر كىم اوز عقلى بىرلەدە آڭلار. مەدىنەگە كوچوب
كىلگەندىن سوڭ رسول الله، مسلمانلار آراسىدە «قارنداشلىك» تاسىس ايتكان
وشونىڭ حقىنى رعايت قىلو بىرلە تەنبيه قىلغان ايدى. اما بو خىيىللىرى بىرلە عموم
مسلمانلارنىڭ بىر بىرىنە قارنداش ايكانلىكلىرىنى اعلام قىلو و قرآن كرېم دە :
«انما المؤمنون اخوة» دىب قارنداشلىك اصولىنى محكمەلەشدرە در. قارنداشلىك
ايسە قورى سوزدن كىنە عبارت بولمازغە بىلكە عملگە قوبلورغە تېوشىلى. اگىردە
مسلمانلار شوشى نصيحتلارنىڭ بعضىلىرىنى كىنە طوتىسەلر و اوزلىرى ايچون دستور-
العمل قىلسەلر ايدى دىنيادە بىك گوزل ياشارلر وىر ھائىلە حكمنە بولوب راحت
عەر سورارلر ايدى .

(۱۰۴) اَيَاكُمْ وَالْغُلُوِّ فِي الدِّينِ فَاِنَّمَا هَلَاكٌ مِّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِالْغُلُوِّ فِي
الدِّينِ (۱).

ترجمەسى: «دىن اشلىرىدە غلو قىلودىن صافلانكىز! . اوتكان امتلارنىڭ
ھلاكىتى، دىن اشلىرىدە غلو قىلو سەبەبىدىن بولدى».

فلاسفەنىڭ مۇكەر بىرلە يىللردىن بېرىلى تېكىشروب نابولرىنە كورە «دىن»،
اوشبو نرسەلر بىرلە اعتقاد قىلودىن عبارت تدر: (۱) الله تعالى، انسانلار وىبىندەلرنىڭ
اوزلردىن وىجملە عمللردىن مستغنى بولوب آنلارنىڭ عمللرىنىڭ نەتىجەسى ايسە
صرف اوز فائىدەلرى ايچون كىنە در. (۲) الله تعالى انسانلارغە مەرھەملى بولوب
آنلارنىڭ صلاحلىرىنى ارادە قىلو و اوز فائىدەلرى ايچون بولغان عمللر بىرلە تەكىف

اینه در. ۳) عبادت‌لر انسانلرنڭ حیاتلرینه عالمده توزولگان ناموس و طبیعتلرگه موافق بولورغه تیوشلی. ۴) بدن و عمل عبادت‌لری بالذات مقصود ایتلوب توگل بلسکه نفسنی، کوکلنی تهذیب و تصفییه گه وسیله بولو ایچون گنه قیلنورغه تیوشلی. دین حقنده فلاسفه طرفندن بیرلگان فرار اوشبودر. اگرده «اعتقادلر و عملر، محمد صلی الله علیه وسلم طرفندن تبلیغ ایتولگان روشده بولورغه تیوشلی» دیب بر فید قوشساق، اسلام دینینڭ تمام اوزی، شوشی بولاچقدر.

دیننڭ و بیگره کده اسلام دینینڭ غایه سی انسانلرنڭ چقا و طغزلق کورو- لر ی توگل بلسکه ابرکنک، راحتک و سعادت کورولریدر. اوشبو سببدن انسانلرنڭ تر قیلرینه، کمالاترینه مانع بولغان دینلرنڭ هر بری بته چک و آنلرنڭ راحت عمر سورولرینه، دنیا نڭ ناموسینه و حیات قاعده لرینه مساعد بولغان «دین» گنه یاشی آلاچقدر. بو «دین» نڭ اسلام دینی ایکانلگنده شبهه مز بوق. «دین» ده غلو قیلو، حددن تجاوز ایتو و قاتیقلق کورساتو هم ده تعصبلی بولووچیکدن چیقودن عبارتدر. موکما کوره رسول الله حضرتلرنندن روایت ایتولمه گان روشده اعتقاد و عمللر آرتورو، الله تعالی گه عبادت قیلو قصدی برله بر همن صوفیلرینڭ حیات و ناموس غه خلاف روشده اوز اوزلرینی عذابلاوی قیلندن نه نلرنی، نفسنی عذابلاو، مسلك و مذهب نزاعلری برله عمر تلق ایتو «دین» ده غلو قیلو بولادر.

«دین» ده غلو قیلو، کوبسنچه یاخشیلق بویاوندی کورلگانلکدن خلقلر آکا دفت ایتمیلر و منکر اش بولووندن غفلت قیللر و بیک کوبلری ده: «عبادت قیلوده فی ضرر پار؟» روشنده فکر بیان ایتلر. مونڭ یاراماغان اش بولووی حقنده اعتمادلی عالمرنڭ و اسلام حافظلرینڭ اثرلری کوب بولسه ده بو کونده شوشی نسخه لرنڭ بعضیلری باصلوب دنیاغه تارالسسلرده هر مملکتده بولغان مبتدعلر، غلنلرنڭ آزدورلری و اوشبو اسلام حافظلرینه ضال، ومضل، ده ری وزن دبق، شیعه و معتزله، فاسق و مارق کبک لقبلر بیرولری، قایدی طوغری کیلسه شونده سوگوب و کیمستوب یورولری سببلی کوکلرگه اثر ایتدی، اعتبارنی موجب بولدی. شونڭ ایچون بو نرسه اسلام دنیا سینیه، مانعسز تارالا، طبی چاره کورلمی طورغان یغارا و باسی قیلندن بتون اطرافنی قابلاب آلادر.

کتاب اهلارینه: «لا تغلوا فی دینکم غیر الحق . . .» (مائده ۸۱) دیب نصیحت ایتیه طورغان قرآن کریم، اوز اتباعلرینڭ دینده «غلو» قیلولرینه رضأ بولوب طور ماسه کیره ک .

صعابه و تابعینلر، سلفی صالحینلر دنیادن اوتو برله اسلام دیننده «غلو» قیلولر کورله باشلادی، هر عصرده و هر مملکتده خلقنڭ طبیعتلرینه، عرف و عادتلرینه خوش کور نورلک روش برله «غلو» نڭ نوعلری باش کوناروب طوردی. مونلردن بعض برلرنی مثال ایچون بو یرده ذکر ایتهمز. سویله نگانلری «بر» بولسه سویله نگانلری «مک» ایکانلک خاطر ارده بولسون :

(۱) قرآن و سنتنی قویوبده معصوم توگل بندلرگه ایپهرو. هر کمگه معلوم بولغانغه کوره سلفی زماننده «مذعب» دیگان نرسه یوق ایدی، خلقلر قرآن و حدیث برله عمل ایتلر اگرده قرآن و حدیثلرنی آڭلارغه کوچلری یینماسه کوچلری ییتکانلردن صوریلر، استفاده قیللر ایدی. اوشبو سببیدن بو وقتلرده اسلام دیننی بیگل، حیات و معیشتگه موافق ایدی. چونکه مسلمانلر آراسینه سوکنندن تارالغان مذهبلر نڭ هیچ بری سلفی زمانندهغی اسلام دینندن ایرکن توگل بلسکه «تلفیق» درست کورلمه گان سببلی بو مذهبلر نڭ هر بری شول ایرکن «دین» نی کوبمی آزمی فسو و تارایتودن عبارتدر. الله تعالی نڭ هیچ کیمنی حنبلی و شافعی، حنفی و مالکی مذهبنه کرو برله تکلیف ایتماوینه فارامی سوکفی خلقلر، مسلمانلر نڭ دورت مشهور مذهبن برینه ایپهرو لیرینی لازم قیلدیلر و بر کشینڭ اوز اجتهادی برله عمل قیلوینی العیاذ بالله «ارتداد» قیلوغه برابر حساب ایته باشلادیلر. اجتهاد منقرض بولووی و مجتهدلرنڭ اوراقلری بتو حقنده اورما کوچ آوی درجه سنده گنه شرعی دلیل بولماغانی حالده بو کونگی مسلمانلر ایندی مونی «مؤمن به» نڭ برسی اورننده پورتهلر بو عقیده، اوصاللق اسمی، فسق و فجور توسی برله توگل بلسکه: «بز نڭ کبک گناهلی بندلر و باشلرندن آیاقلرینه قدر قصورلی انسانلر ایچون قرآن و حدیث کبک عالی فرمانلرنی آڭلارغه و آنلردهغی سرلرگه توشونورگه امکان یوق، ثری برله ثریا آراسنده قیاس یورمی، قرآن و حدیثلر نڭ ظاهرلرینی آڭلاو و استدلال قبله بلولر گنده ییتمی بلسکه شول مسئله حقنده جناب الله نڭ رضاسی برله سخطینهده مطلع بولو کیرهک، شوشی رضا برله سخطنی آیرلرلر نوردن معروم کشیلر ایچون قرآن برله حدیثدن استدلال قیلورغه کرشو، اوز درجه لیرینی بلماو، ضلالت که توشو و باشقه لرنی ده ضلالت که توشوردر» کبک هضم نفس و تواضعلر کورسانو بوللری برله شایع ایتولدی. حالبوکه شوشی فکر نڭ اوزی صرف بهتان و شریعتگه افترا قیلودر. قرآن و حدیثدن استدلال قیلور ایچون

الله تعالیٰ نك «رضا» برله «سخط» نى آبرلق «نور» لازم، مضموننده بولغان شرطنى قايسى قرآن برله قايسى حديث بيان قىلدر؟. قىلسه، شول «نور» نك بارلغىنى و بولغىنى كىملر تىبىز ايتوب بىره چكلر؟. شوشى دعوانى قىلوچىلر اوزلرنده شول «نور» نك بارلغىنى نىچوك بلر؟ بله آلماسلر شوندى بر دعوانى نىندى بر اساسغه بنا قىلوب سويليلر؟.

(۲) كىرهك نرك و كىرهك قىرده بولسونلر «شيخ» (ايشان) لر ووليلر حقنده «عالمده تصرف ايتلر، اوزلرندن مدد صور اوچىلرغه همده اوز طرفلر نده بولغان مريدلرگه معنوى صورنده ياردم بىره لر حتى قىلرلرگه دفن ايتولگىچ سؤال فرشتهلرى كىلگىن ساعنلر دهده حاضر بولالر و مريدلرگه بولشلق قىلر، شونك اىچون آنلردن استمداد و استفائنه قىلوده فائده بار» كىك اعتقادلر قىلور.

(۳) بندلر قوللرندن كىلمى طورغان (مثلا خسته لكىدن ترلو، هدايت و توفيق تابو، زور بايلىق حاصل ايتو، آخروى و دنياوى مقصودلر تابلو كىك) مرادلرنى صورار اىچون قىلرلر، تر بهلرگه بارو، قىلرلرده قىر بانلر بوغازلاو و حاجتلر صور او، سلامت هم كىسبگه قىلرلر بولغان كىشيلر نك شول تر بهلرده مچاور بولوب طورولرى، مذكور مچاورلرگه ندر صدقلر بىرو.

(۴) نفل عبادتلرگه آرتق اعتنا قىلوبده فرضلر و حراملر حقنده مساهلى بولو. بىك كوب آدملر نفل عبادتلر حقنده آرتق نىچكلىلر و اوز درجه لرنده نىچكله ماوچىلرنى عىبللر و شونك برله برابر فرض و حرام اشلر حقنده اعتبار- سزلق كورسه نلر. موندى، كىشيلرنى هر اورنده اوچر انورغه و كوررگه ممكن.

(۵) نصغه خلاف روشده فتوالر بىرو.

(۶) طهارت اشلر نده عادتدن طش تىكشرو و نىچكلهو.

(۷) صدقه بىره چكلرى معلوم بولغان صورنده اولكلر اوستونده قرآن ختم ايتو. نهليل و تسبيح برله شغللنو، قىلرلرده صدقلر اوله شو. ميت دفن ايتولگىندن صوك برنجى، اوچونچى، يدنچى، قرنچى، هم بلى تمام بولغان كونده ضىاقتلر ياصاو، قرآن او فوتوب او قوغان كىشيلرگه صدقه اوله شو، قىلرلر اوستىنه مسجدلر ويا كه باشقه تكلفى بنالر صالو، شهملر پاندر و باشقهلر.

(۸) باشقهلر نك كوكللر ينه مسلط بولو و وجدانلرغه حكم ايتو. اسلام دىنى حكمنه كوره «قاضى» بولماغان يا كه «فاضى» بولسه ده اوزينه شول مسئله تابشلماعان كىشيلر نك، قبله قرآن اهاللر ينى «دين» اسمندن دىنسزلك،

بد منه بلك، كفر ومار فلق بر حکم ایتولری، دینده «غلو» قیلو و اوشبو حدیث شریف گه مصداق بولودر. بنده لر نك عقیده لرینه مسلط بولو، آنلرنی اکفار ایتو، سعادت و شقاوتلری برله حکم قیلو، اسلام دینی طرفندن خصوصی کیشیلرگه تابشیرلغانی یوق. موندی حاللر عصر سعادتده ده بولمادی حتی رسول الله حضرتلرینه ده: «فذكر انما ائت مذكر لست عليهم بمسيطر» دیب فرمان کیلنگان ایدی. رسول الله حضرتلری اوزی هم بو طوغروده: «انی لم اومر ان انقب قلوب الناس ولا اشق بطونهم» دیگان ایدی (۱).

اوشبونك ایچون بر مسلمان، نی قدر عالم و اوزنچه نی قدر دیندار بولسون باشقه بر مسلماننك دینینه مسلط بولورغه، آنك ایمانی، مذهبی و عاقبتی حقنده حکم ایتارگه حقی یوقدر. عالم ذاتلر نك وظیفه لری خلقلرنی «دین» دن سورو توگل بلکه «دین» گه کرگزو ویاقین کیتوردر. کشی برله بولاشو و چیتلرنی تیکشرو اوزنینه هر کیم اوزینی تیکشورگه و اوز نفسینی اصلاح قیلورغه تیوشلی. باشقه لر قایغوسینی کوروبده اوز استقبالننن امین بولو و غفلت ایتو یاخشی اش نوگل. رسول الله اسمندن: «وما ادری ما یفعل بی ولا بکم» (احقاف ۸) دیب قرآن کریمده حکایت ایتلوده آکلاغان کشی ایچون زور عبرت بار. نجات و هلاک برله حکم ایتوله طورغان کون دنیا توگل بلکه آخرت بولوب اول طوغروده الله تعالی دن باشقه نك اشی یوق. کمنك دهری و کیمنك دینی ایکانلگی شول کونده معلوم بولور.

ستعلم لیلی ای دین تدابنت

وای غریم فی التقاضی غریهها.

(۹) مذهب حقنده نزاغلاشو. اوز دینی و اوز مذهبنك درست ایکانلگی اعتقاد قیلو تیوشلی اش. مونك ایچون هیچ کیمنی عیب ایتارگه یارامی بلکه اوز فاشنده معتبر بولغان حجتلرگه بنا قیلوب اوز مذهب، اوز دینی و مسلکینك درست ایکانلگی آکلاو بصیرتلی و آکلی بولوغه علامتدر. بو نرسه، «دین» ده غلو توگل. «غلو» بولغانی ایسه اوز مذهبنك حقیقنی اعتقاد قیلو برله گنه قناعت ایتمی باشقه لر نك مذهبلرینی جرح ایتو، مسلکلری ایچون چیتلرنی سوگو و اوزنچه فکر ایتماو چیتلرنك کوکللرین جراحته و حرمتسز قیلو. اوز دینلرنده و اوز عقیده لرنده بولماغان کیشیلر حقنده مسامحه سز بولو

و شفقستز معاملہ فیلو، فزغانہا، اوزلرینی «دین باشلقلری» دیب صاناوچی کشیلرده عمومی بر عادتدر. مونلر اوشبو عمللرینی «دین» گه خدمت ایتوو اللہ تعالیٰ گه یاراو دیب ہلئر وشول سبیلی مخالفلرینی اکفار ایتو وجنت یولندن سورو برلہ لذتلہنلر. مونلردن ہرینہ؛ «سینک سوزگہ کورہ ایندی آتاکنکدہ کافر بولووی لازم کیلہ» دیگانلر ایدی. مونلرغہ قارشو بو کشی: «نہوغدہ اورن بولماز دیب قورقما کزا!» دیب جواب بیردی. کلام برلہ تصوفدہ امام و علامہ بولغان ہر ذات حقندہ صالح المقبلی: «فارا کز ایندی مونک ادبہ، آتاسینی اکفار قیلوب اش گہ کرشدی و اوزینک نادانلغی سبیلی بیک کوب مسلمانلرینی دیندن سوردی» دی (۱). «لا اکراہ فی الدین قد تبین الرشد من الغی...» (بقرہ ۲۵۷)، «لکم دینکم ولی دین» دی طورغان کتابغہ ایبہر و چیلر ایچون عقیدہلر گہ، فکرلر گہ بغا و سالور، «دین» دائرہ سینی اوزلری خیال قیلغان سز فلردن عبارت بلوبدہ شول دائرہ فی کیک و زورراق ایتوب خیال فیلو طوغر و سندہ باشقہ لرغہ حق بیرماولر «دیندہ غلو» فیلودن باشقہ نرسہ توکلدر. اہللری و ایبہر چنلری کوب بولودن ہر عملنک و ہر مسلکنک حق ایکانلگیینی دعویٰ فیلو اورن سزدر. ایبہر چنلری آز بولغان «حق» و ایبہر چنلری کوب بولغان «باطل» نرسہ لر نک مثاللرینی کوکل کوزلری صوقور بولماغانلر اوزلری تاپاچقلردر. «وان تطع! کثر من فی الارض یضلوك عن سبیل اللہ» (انعام ۱۱۶)، «وقبل من عبادی الشکور» (سباء ۱۲).

ہر کیم اوز منہبینک «حق» بولووینی دعویٰ ایتہ و ہر کیم اوز منہبینی چیلردن کیمسوتدروگہ رضا بولمی.

وکل بدعی و صلا لیلی و لیلی لا تقرلہم بنا کا

شوشی حکمت ایچون منہب نزاع سینہ بیرلگان ملتہر فائکسز و ثورہ سز بحثلردن لذت آلوب، دین و دنیا ایچون کیرہ کلی علملر و ہنرلردن محروم فالالار. بو اش بتون، ملتنک ففیرلہ نووینہ و ہر بری برلہ بوزولشووینہ، دعویٰ و خصومت قاپاروغہ سبب بولادری. سلفی عالمرینک «کلام» علمینی ذم ایتولرینک ہر وجہسی اوشبو نرسہ ایکانلگی معلوم. حقیقت حالدہ «کلام»، دینی ہر مسلک بولودن بیگرہک اساسی، آرسطو فلسفہ سندن عبارت بولغان علمی و فلسفی ہر مسلکدر. حقیقی مسلمان بولور ایچون «کلام» برلہ شغللہ نوگہ لزوم یوق بلکہ

شغللنماو لازم . کلام کتابلرنده مذکور بولغان اصللر وفاعدهلردن کوبلری دینی عقیده توکل همده اسلام دینینک حقلغنی بلو شول فاعدهلرگه توقنامی . اوشبو سرنی آکلاغانلرنندن صوکل کلام عالملرندن بیک کوبلر ، کلام برله عمر اوزدرولری ایچون اوکلدیلر وتوبه ایتمدیلر . ابوالعالی ، غزالی ، فخرالدین الرازی بو جملهدهدر .

هر حالده کرگان منهبینک حقلغی وطوغری بولنده بولوچلیق ایچون خالغی لرنک اوزلرینی ومنهبیلرینی کیستورگه وسوگارگه حاجت یوق . «ولا تسبوا الذین یدعون من دون الله فیسبوا الله عدوا بعبیر عام » (انعام ۱۰۸) فرمانی ، بز سویلی طورغان سوزلرگه آچیق دلیل بولسه کبرهک .

۱۰۵) اَيْمًا امْرَاةً خَرَجَتْ مِنْ بَيْتِهَا يَغْيِرُ اَذْنِ زَوْجِهَا كَانَتْ فِي سَخِطِ
اللهِ تَعَالَى حَتَّى تَرْجِعَ اِلَى بَيْتِهَا اَوْ يَرْضَى عَنْهَا زَوْجُهَا .

ترجمهسی: « بر مجبورلک بولمی طوروب ایرندن اذنسز چیتگه چیقوب یوروچی خاتون ، اوینه قایتوب کرگانگه یاکه ایری رضا بولغانغه . قدراللهتعالی نك آچونده بولور .»

فقیهلر سوزلرینه کوره ایرلری رضا بولمی طوروب خاتونلرنک اوشبو اورنلرغه چیقولرنده شریعت طرفندن منع یوقدر: ۱) اونیش کون یا که هفتهده بر مرتبه آنا وآنالرنینک حاللرینی بلورگه بارو. ۲) خستهله نسهلر آنلرغه (یاکه برینه گنه بولسهده) عیاده قیلو. ۳) برز تورلی فایفو کیلسه تعزیه وتسلایه ایچون آنلرغه زیارت ایتو. ۴) یلنده بر مرتبه محرم قارنداشلری برله یوروپ کورشو. ۵) ایبلک خدمتی ایتوچیلرنک شول خدمتلری ایچون چیقولری. ۶) اولک بوارغه بارو. ۷) آلاچاغی بولسه شونی باروب صوراو. ۸) فرض بولغان علمنی اوگره نور ایچون چیقو (اگرده ایری اوزی اوگره نمهسه). ۹) فرض حج ایچون سفر ایتو (محرم قارنداشی برله). شوشی مادهلرده ایری رضا بولسهده بولماسهده خاتونلرنک، ایر اویندن چیقوب یورولری شریعتگه خلاف توکللر .

ایرلری رضا بولغان وقتده خاتونلرنک سفرلرینی اوشبو احتماللرغه ایررغه ممکن :

۱) اوزینک ایری یا که محرمی برله سفر ایتو . کبرهک حج ایچون کبرهک

باشقه توری سفر بولسون مونك درستلگنده نزع بوق. (۲) ابرندن و محرمدن باشقه بر شرعی عنر سبیلی سفر ایتو. مثلا: مسلمان بولوب اسلام مملکتینه یا که صوغش یرندن امنیتلی برگه کوچو، اوزینه یا که مالینه فصد قیلنو خونی بولغان یردن کیتو یا که ناشزه بولوب کیتکان یرندن ایرینك اوینه کیرو قایتو، بورچینی و یا که برر توری امانتنی تابشورر ایچون سفر قیلو. مونلرنك درستلگنده نزع بارلفی بلنمی. (۳) ابرندن و محرمدن باشقه، فرض حج ایچون سفر قیلو. کوبرهك عالمر مونی درست کورمهگان حالده بر فرقه عالمر (امام مالک برله امام شافعی اوشبو جملهده) بول امین بولو همده اشاچلی خاتونلر برله برلکده یورو شرطی برله درست کورهلر (۱). (۴) ابری یا که محرمی بولمی طوروب «حج» دن باشقه اورنقه سفر قیلو. مونی عالمرنك جمهوری درست ساناماغانلری حالده ابن حزم درست کورهدر. ابن حزم مذهبنه کوره، کیرهك یاش و کیرهك فارت بولسون یاننده کیرهك اشانچلی خاتون بولسون و کیرهك بولماسون خاتوننك سفر یوروی درستدر (۲).

خاتونلرنك سفرلری حقنده قرآن کریمده بر نرسده بوق (۳)، حدیثلر بار. بخاری برله مسلم: «لاتسافر المرأة الا مع ذی محرم» دیب حدیث کوچرهلر (۴). «محرمی برله برلکده بولمی طوروب خاتون سفر ایتماسون» دیبکدر. اوشبو حدیثنی، عالمر عمومنچه یورتمی بلکه ضرورت اورنلرینی استثنایا ایتمکلی ۲ نچی احتمال ماده سنده معلوم بولدی.

حج ایچون سفر قیلونی درست کورویچیلر، حج: «ولله علی الناس حج البیت من استطاع الیه سبیلا» (آل عمران ۹۱۰) آیتی حکمی برله ایرلرگهده خاتونلرغده لازم بولدی. آیت کریمه استطاعتدن باشقه (خاتونلرنك ایرلری و محرملری بولو کبک) نرسهلرنی شرط ایتمی، حدیث شریف شول آیت حکمیننی اوزگرنه آلمی دیلر. ایکنچی دلیل ایتوب بو عالمر اوشبو وجهنی ذکر قیللر: امام بخارینك عدی بن حاتمندن روایت ایتمکدن اوزون حدیثنده بولغان: «لتربن

(۱) کتاب الام ج ۲ ص ۱۰۰.

(۲) نیل الاوطار. ج ۴ ص ۱۷۲.

(۳) رسول الله و سلف عصرند، فی معامله لرگه بتونلای خلاف بولاچنندن «و قرن فی بیوتکن» (احزاب ۳۳) فرماتی عموم خاتونلر حقنده توکل بلکه ایهات مؤمنینگه خاص بولسه کیرهك. اگرده عام بولسه ایندی صحابه لرنك خاتونلری سفر پورمهگان بولورلر ایدی.

(۴) صحیح بخاری. ج ۳ ص ۱۸. صحیح مسلم. ج ۱ ص ۳۸۱. لفظلر «سام» نکی.

الظعينة ترنجل من الحيرة حتى تطوف بالكعبة لا تغاف احد الا الله» (۱) «فرأيت الظعينة ترنجل من الحيرة حتى تطوف بالكعبة لا تغاف الا الله» ج ۴ ص ۱۷۵ - (۱۷۶) جملہ نرسن خاتونلرنك ايرلرى ومحرملرنندن باشقەدە سفرلرى درست بولاجقى آكلاشلادر. چونكه رسول الله نك بو سوزى اسلامنك شوكتى كوتارلوب امان طولاچقىنى بيان قىلو اورننده ذكر ايتوله در. محرملردن وابردن باشقە سفرلرنك خاتونلر ايجون ممنوع بولوى خاتونلرنك تحقير قىلنلورى حقنبدە فورنچ غالبك علسى برله ايدى. علە بئكان صوك نهى حكى كوتارلە در، (بو صوكتى دليل گە كوره امينك كامل بولو شرطى برله خاتونلرنك سفرلرى مطلقاً درست بولادر).

معيشت و دنيا حياتى اجبار قىلووينه كوره بو زمانده فى كوب مسلمانلر ايجون ابن حزم سوزينه فوشلرغە مجبورلك بار. روسيه و اروپاده بولغان تيمر يول و پاراخود سفرلرىنى، ايسكى زمانلرنك دوه هم آت سفرلرينه اوخشاتودن بىگركه شهرلرنك اوزلرى سفر قىلووينه اوخشاتو تىوشلى بولور. ژاندار مالر، پاليتسەلر، مسافر ايرلر و خاتونلر طولى بولغان، اوغلاونى نظاملر برله نأمين ايتولگان بو اورنلر و مملكتلر، ايرلر و محرملرگە كورهده اميتلى بولسە كىرەك. بوزوقلر قىلورغە تلەوچى خاتون ايجون سفردن بىگركه اويك طور و اوكتايليدىر. سفرده اير ياكە محرمنك شرط ايتلورنك گى سبب آنى اواصلقندن منع توگل بلكە آكنا باشقەلرنك نعدى قىلورلردن مانع بولودر.

(۱۰۶) أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلَتْ زَوْجَهَا الطَّلَاقَ مِنْ غَيْرِ مَا بَأْسٍ فَحَرَامٌ عَلَيْهَا رَائِحَةُ الْجَنَّةِ (۲).

ترجمەسى: «بر تولى ضرورت بولمى طوروب نىندىگنە خاتون، اوز ايرندن ايرلورنى صوراسە آكنا حفت ايسى حرامدر».

ايسى حرام بولسە جنت گە كرو احتمالى بولمى. ضرورت بولغاندە (مثلاً

(۱) بو حديثنى «نيل الاوطار» صاحبى بخارىدن: «بوشك ان تخرج الظعينة من الحيرة تؤم البيت لا جوار معها. . .» عبارتى برله كوچرسەدە شول عبارتنى صحیح بخارىدن تابا الھادم. حديث شريف: «الله تعالى دن باشقەدن قورقماغانى حالده» خاتون اوز ھودجندە، حيره دن سفر قىلور و مكدە كەبەگە باروب طواف ايتار» مضمونندە در. عى بن حاتم اوزى: «خاتوننك حيره دن مكدە بارغانىنى والله دن باشقە ھىچ كىمدن قورقەنى بورگانىنى اوزم كوردەم» دى.

(۲) احمد ابن حنبل مسندى، ج ۶ ص ۲۷۷.

ايرنك زنجتووی، نفقه بېرماوی یا که محبت بولماو كيك) آبرلورغه
 صوراده ضرر يوفلوق هم اوشبو حديث شريفدن آكلانادر.

۱۰۷) أَيَّمَا امْرَأَاتٍ مَاتَ لَهَا ثَلَاثٌ مِنَ الْوَلَدِ كَانُوا لَهَا حِجَابًا مِنَ النَّارِ قَالَتْ
 امْرَأَةٌ وَاثْنَانِ قَالَ وَاثْنَانِ (۱).

ترجمه: «قايسى غنه خاتوننك اوج دانه بالاسى وفات ايتسه، شمول بالالر
 بو خاتون ايچون جهنم اوتندن پرده بولورلر. رسول الله اوشبو سوزنى سويله گاج
 بر خاتون: ايكي گنه بالاسى وفات بولسه ده شولاي بولورمو؟، ديگان ابدى، رسول
 الله: — ايكي گنه بالاسى وفات بولسه ده شولاي بولور ديدى».

بو سوينچ، خاتونلر غنه توگل بلكه ايرلر يعنى آنالر غده برابر در،
 مونده «خاتون» ديب ذكر ايتلونك سببى خاتونلر، رسول الله حضرتلرينه:
 «يا رسول الله! ايرلر سزگه هر وقت ملازمت قبللر، دين اوگره نلر و علم
 آلالر، بز ضعيف بولوومز سببلى آنلر برله مزاحمه ايتنه آلميمز، بزنك ده علم
 ايشته سمز و دين اوگره نه سمز كيله بزنك اوزمز ايچون گنه بر كون بيلسگوله سگ
 بز شونده حضور كزغنه كيلوب اوگره نور ايدك» ديب وعظ ايچون اوزلرينه
 بر كون تخصيص فيلوني صور اغانلر ابدى. رسول الله حضرتلرى آنلر غه بر
 كون تخصيص ايتوب وعظ سويله دى. بو سوينچنى شول وقتده خاتونلر غه ايتكلا
 نلكنندن «خاتون» اسمى برله ذكر فيلنهدر. امام بخارى ايكنچى بر اورنده
 اوشبو حديثنى «ما من الناس من مسلم يتوفى له ثلاث لم يبلغوا الجنة الا ادخل
 الله الجنة» روشنده روايت ايتهدر (۲).

وفات بولوچى بالالر كيرك مذكر و كيرك مؤنث بولسونلر فرق يوق.
 مگرده اوشبو سوينچ، ممكن قدر صبر ايتارگه طرشقان آنا حقتده بولسه كيرك.

۱۰۸) الْإِيمَانُ وَالْعَمَلُ قَرِيْبَانِ لَا يَصْلِحُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا إِلَّا مَعَ صَاحِبِهِ .

ترجمهسى: «ايمان برله عمل، بر بزندن ايرلمى طورغان ايبده شلر در.
 هيچ برى اوز ايبده شندن باشقه اشگه يارامز».

اوشبونك ايچون مسلمان و مؤمن بولقان كشى تمام شرطينه كيلوب يتسه
 (۱) صحيح بخارى، ج ۲، ص ۷۲. «قالت امرأة: دن مراد انس بن مالك آناسى ام سليم ابدى.
 ۱۲ صحيح بخارى، ج ۲، ص ۷۲. «حنت» كلف بولودر. «لم يبلغوا الجنة» بالغ بولماسلر
 ديوك بولور.

یتماسده عمل قیلو طوغروسنده مساهله ایتماز گه ، اوستدن بورچنی نوشورگه تیوشلی . عملدن مقصود تون کون نمازلق اوستنده طورو دیگان سوز نوگل بلیکه فرض و واجبلرنی ادا قیلودن غنه عبارتدر . مونلر تحمل ایتمازلك درجهده کوب نرسه لر نوگل باری عادت قیلورغنه کیرهك . نمازلرنی وقتلرنده اوقودن بیک کوب وقتنده تیمر یوللردهده مانع بولمی ، پاراخودلر ایسه کشینک اوز اوی حکمنده لر . اوشنداق اخلاق توزه تو توغروسندهده اعتبارلی بولورغنه تیوشلی . هیچ بر عمل اوز وقتنده قیاماسه ، اخلاق بوزوق بولسه « مؤمن » لك دعواسنده بیک زور حکمت بولماز . تلی برله افرار قیلوب طورغان کشی گه هیچ کیمناک : « سین مؤمن نوگل » دیر گه حق یوق . شولای بولسهده هر کیم اوزی برله الله تعالی آراسینی ده بر آز تیکشور گه ، اصلاح قیلورغنه تیوشلی .

شربعت تکلیفی ایته طورغان عبادتلر تحمل ایتمازلك درجهده کوب و آور نوگل دیدک . بوا یسه عموم گه فارابدر . اگرده عسکرلر و آور اش برله مشغول آدملر کیک آراده بعض برکشیلر ایچون بعض برعبادتلرنی وقتنده اوتهر ممکن بولماسه آنک فضاسی بولور . معذورلر ، مضطربلرغه آبروم مساعلر بار . بوده شربعت حکمیدر . « یا رسول الله ! میکا بر عمل او گرهت ، شول عمل مینم جنت گه کروومه سبب بولسون ایدی » دیگان عرب گه رسول الله حضرتلری : « شرک ایتماگانک حالد الله تعالی گه عبادت قیلورسن ، فرض نمازلرنی اوقورسن ، فرض زکاتنی بیررسن ، رمضانده زوزه طوتارسن » دیدی . عرب ایسه : « والله شوشی نرسه لر دن آرتیرمامده کیمتمامده » دیدی ده چیقوب کیتدی . رسول الله : « جنت اهلینی کوره سی کیلگان کشیلر ، شول آدمغه فاراسونلر » دیب قالدی (۱) . الله تعالی یاردم بیرگانک عموم گه کوره بو اشلر طاقت کیتوره آمازلق بولماسه کیرهك .

(۱۰۹) بَرِيٍّ مِّنَ الشَّحِّ مَنَ اَدَّى الزَّكَاةَ وَقَرَى الضَّيْفَ وَاَعْطَى فِي النَّائِبَةِ .

ترجمه سی : « ساران اسمینی آلودن فوتلوچی آدم شولدرکه : زکاتنی اوتهر ، کیلگان فوناقنی تربیه لر ، عمومی حاجتلر ایچون اعانت قیلور » .
اسلام شریعتنده سارانلق وچومردلقنک اولچاوی اوشبو حدیثده بیان ایتولسگانچه زکاتینی ، بیروچی ، کیلگان کشینی فوناق ایتوچی و عمومی حاجتلر

طوغروسنده ممکن قدر امانت فیلوچیدر . اوزلرینه صدقنی مول بیروچیلر
 وصلاوچیلرنی غنه «جومرد» دیب سویله بده اوزلرینه توشومی وصلامی طور-
 غانلرنی «ساران» دیب سویله اوشبو میزان غنه موافق بولوب يتماسه کیرهك .
 اوز منفعتی یا که خانونی وبالالاری ایچون مال صرف ایتر آور بولماساده
 عمومی منفعتلر ایچون صرف ایتر، هر کیم ایچون البته بیگل توگل . شول جهندن
 بولسه کیرهك رسول الله حضرتلری عمومی منفعتلر (مکتب و مدرسه لر، مسجد
 و خسته خانلر، کپر و یوللر، هنر و صناعت، دین علملرینی آرنرو حقتده
 توزولگان اداره لر) ایچون مال صرف ایتر وچیلرنی «ساران» لر قسمندن چیقاردر .
 علم اهللرینک سوزلرینه کوره مال صرف ایتر و طوغروسنده بنک لر اوستلرنک
 ایکی نورلی واجب بار : ۱) شریعت واجب . زکات، واجب نفقه لر اوشبو قسم گه
 کیره لر . ۲) مروءت و عادت واجب . کیلگان قوناقنی سیلاو و عمومی منفعتلر حقتده
 مال صرف ایتر اوشبو قسم ندر . شوشی ایکی قسمدن هر ایکیسنی منع ایتمی
 طورغان کشی «سغی» (جومرد) بولوب ایکیدن سوکقبسنی غنه منع ایتر وچی، «بخیل»
 و اوگبسنی گنه منع ایتر وچی «ابخل»، هر ایکیسنی منع ایتر وچی «شعیح» (سارانلق
 برله قومسزلقنی برکه جیوچی) بولادر .

حقیقت حالده دنیادهغی ملتلردن حرمتلی و عزتلی بولغانلری، اوز آرالرنده
 بولغان بایلرینک عمومی منفعتلر و ملت حاجتلی ایچون مال صرف ایتر لری
 سببندن بولوبده ذلیل ملتلرنک ذلتی ایسه اوز آرالرندهغی بایلرنک بو روشده
 عمومی منفعتلر ایچون کیسه لرنی آچماولرندن، آچمه لرنی قزغانولر ندر .

۱۱۰ المیرُ حُسْنُ الْخُلُقِ وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلَعَ
 عَلَيْهِ النَّاسُ (۱)

ترجمه سی: «ایزگواک گوزل خلقلی بولو، گناه ایسه کوکلنک تردله نووینه
 وجداننک عذابلا نووینه) همده باخشی و انصافی آدملرگه بلدرمازگه آرزو قیلنغان
 نرسه کدر» .

گوزل خلقنک ایزگواک همده «دین» نک زور برنارماغی ایکنلسگنده شبهه
 یوق. قرآن کریم وحدیثلرده الک کوب ذکر قیلنه طورغان نرسه گوزل خلق غه

(۱) صحیح مسلم، ج ۲ ص ۲۷۷. «حسن الخلق» دیگان سوزگه ایمان، عمل و عبادت کبک
 نرسه لرده کیره لر .

دائر ارشاد لدر. گوزل خلق حقنڧه بولغان مستقل آيتلر ياكه آيتلر ايچنڧه بولغان جمللر، نماز وروزه، زكات و حج حقنڧه بولغان آيتلرنڭ مجموعسندن كوبرهك ايكانلىگى معلوم. حديتلر دده شوشى روشدهدر.

دنياده بولغان انسانلر و انسان جمعيتلىرى گوزل خلق سببلى آلفه كينهلر و بوزق خلق سببلى توبان توشه لىر. «واذا اردنا ان نهلك قرية امرنا متر فيها ففسقوا فيها فحق عليها القول فدمرناها تدميرا» (بنواسرائيل ۱۷) موڭا شاهدر. (آيت كرىبه،: «بر شهر خلقينى هلاك ايتارگه تلهسهك (يعنى اوزلرينڭ بوز و قىلقلرى هلاكت چوقورىنه كيتوروب يتكرسه) دولتى و نعمتى كشيلىرىنه پيغمبرلر آرقلى بو خصوصده تبليغ ايتهمز (اطاعت و باخشىلىقغه دعوت قىلورغه قوشامز) ليكن بو آدهلر بوز و قىلقلرغه عادت ايتولرى سببلى بز نڭ امر مزينى طوميلر. شوندىن صوڭ بز آنلرنى هلاك قىلهمز» مضمونندهدر). شونڭ ايچون اخلاقنى توزه تو هر نرسه دن مقدم بورىدر.

اخلاق توزه نو ايچون «فضليت» برله «رذالت»نى آيروب بلو، فضيلتنى مالك بولو و رذالدىن صافلانو يوللىرى برله آشفاللىق ايتولازم شونڭ ايچون هر نرسه دن مقدم، آدم بالانلرى اخلاق علمى برله شغللنورغه و آنى ده باشقه علملردن مقدم اوگره نورگه تپوشلى ايدى. ليكن اسلام دنيا سى اولىگى شان وشوكتندن توشكاندىن، حقيقى عالملر كوچوبده آنلرنڭ اورنلرى نا اهل خىلرگه ميراث بولوب قالغاندىن صوڭ باشقه علملر، فن و كمالاتلر برله برلىكك «اخلاق» علمى ده اعتباردن توشدى، اوزى توگل حتى اسمى ده قالهادى، ايندى بتون اسلام دنيا سىنه اخلافسزلىق حكم ايتارگه باشلادى. «وما ظلمهم الله وليكن كانوا انفسهم يظلمون» اخلاق توزه لو برله اخلاق بوزولو، امتلرنڭ سهادتلىرىنه و شقاوتلىرىنه باعث ايكانلىگى ياخشى آڭلاشلسه رسول الله حضرتلرينڭ: «ايزگولك، گوزل خلقلى بولو» ديگان سوزينڭ سىرى و حكمتى ده ياخشى آڭلاشلور.

(۱۱۱) اَلْبِرُّ لايْبِلِي وَالذَّنْبُ لايْنِسِي وَالذَّيَّانُ لايْمُوتُ اَعْمَلُ مَا سِئْتُ كَمَا تَدِينُ تَدَانُ (۱).

(۱) «دين» سوزينڭ معناسى كوب بولسه ده بو اورنده «تدان» اصلى بولغان «دين» دن جزا معناسى مراددر. اولىگى سى (تدين) ايسه شوڭا مشاكه ايچون گنه ذكر ايتولوب «كمتدين تدان» نڭ معناسى «كما تفعل تجزي» ديمك بولور. شاعرنڭ: «ولم يبق سوى العدوان دنا هم كمانو» ديوى ده اوشبو بابدىنر.

ترجمەسى: «ايز گولك ايسكرماز و طوزماز، گناه اونونلماز، الله تعالى اولمەز. ايندى اوزك نلەسەك گنە نى اشلە، نيندى نرسە اشلەسەك دە شوڭا موافق جزا كوررسن!...».

«ايز گولكك قىزىنى بلميلر» دىب خلق غە اوپكالو و معناسز اش. ايز گولك قىلودن مقصود خلقدن مكافات كورو توگل بلكە الله تعالى قاشنده ثوابلى بولودر. مادامكە ايز گولك اونوتلوب فالماز، كىلە چەك بر كونده حسابى بولور، ايندى آنك خلق قاشنده قىزى بلىنوب بلىنماونك ثمرەسى يوندر.

گناه خصوصاً بنده حقلىرى بولسە اونونلماي كونلرنك بر نده تفتيشى بولاچق. شونك ايچون آدم بالالىرى، ايز گولكلرنك مكافائىنى، باوزلقلرنك جزالرنى كورەچك وقت بارلقنى اونونمازغە و اوزىنە كورە تدبىر قىلورغە تيوشلى.

(۱۱۲) بَعِثْتَ لِاتِمِّمْ حَسَنَ الْاَخْلَاقِ (۱).

ترجمەسى: «مىن، ايزگو خلقلرنى تمام اوگرەتو ايچون يبارلدم».

پىغمبەرلرنك هر برى گوزل اخلاق اوگرەتو برلە يبارلگان بولسەلر دە رسول الله حضرتلرى ايسە شونى تمام ايتوب اوگرەتو و كامل قىلو برلە يبارامشدر. رسول الله حقندە قرآن كریم: «وانك لعلی خلق عظیم» (ن ۴) دىمىشدر. رسول الله، مشقنلرگە صبر ايتوچى، اوزىنە اذيت بىر وچىلرنى دە عفو قىلوچى، شفقتلى و مرحمتلى، هر كىمگە التفاتلى ايدى. مسجدكە كىلوچى خاتونلردن بعضىلرى ياش بالالىرىنى اوزلرى برلە آلوب باروب، بالالىرىنى شونده بر برگە قويغانلرى صوك رسول اللهغە اويوب نمازغە كرشورار ايدى. رسول الله اوشبو حقدە: «اوزونراق اوفو قىلدى برلە نمازغە كرشەم، شول آراده آرته بالا يغلاغان تاوش ايشتولە، بالاسىنك يغلاوى سببلى اناسى نورچولماسون، كوينمەسون ايچون نمازنى مەكن قىدر فسقەراق و بيكلرەك اوقورغە طرىشەم» دىب سويلەوى روايت ايتولەدر (۲).

شفقت و مرحمت هم دە خلقى خاطرېنى رعايت قىلو طوغروسندە اوشبو معاملەسى مثال بولورغە ياراسە كىرەك. رسول الله كى خلقى و فعلى، معاملە و عادتى معتبر عالملر طرفندىن ترتيب ايتولگان سىر كىتابلرنده تفصیل برلە بيان قىلنەدر.

(۱) البوطا، ص ۲۶۳.

(۲) صحيح مسلم، ج ۱ ص ۱۳۶.

(۱۱۳) بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسِ شَهَادَاتٍ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَأَقَامِ الصَّلَاةَ وَآتِ الزَّكَاةَ وَالْحَجَّ وَصُومِ رَمَضَانَ (۱).

ترجمه سی: «اسلام دینی بیش نرسه اوزرینه بنا فیلندی: لا اله الا الله دیب شهادت بیرو (کوکل برله اشانوب نل برله افرار فیلو)؛ فرض نماز لرنی اوتوه، زکات بیرو، کوچی بیتسه حج فیلو، رمضان آینه روزه طونو» (۲).
اوشبو بیش نرسه، اسلام دینینگ نیگز لریدر. بو حقه باشقه حدیثلرده کوب. مسلمان کش اوشبو بیش نرسه حقنده مساهله ایتمازگه تیوشلی. نیگز، ضعیف بولسه یا که بتولای بولماسه اول وقت، بذانک سلامت طور ووی ممکن بولماغانلی معلوم. علم و دین اصطلاحنده بو نرسه لرگه «ارکان خمس» (بیش رکن) دیسب یورونوله در. اوشبو حدیثده، اسلام دینینگ اساسلری ذکر قیلنهدر. مونلرنک هر بری بندلر ایچون فرض عین بولوب بعضیلر فیلو سبیلی باشقه لردن ساقط بولمازلر.

نماز. نماز، مکده وقتده فرض بولغان ایدی. مسافرلر حقنده فسقارنوب اوفوغه مدینهده رخصت ایتولدی. نمازنگ فرضلی قرآن کریم برله ثابت بولوب قالدر وچیلر حقنده زور توبیدار بار. نمازنگ خاص وقتلری و بو وقتلرنک چیکلری همده اوفولو روشلری رسول اللهنگ سوزلری و تواتر برله کوچرله طورغان فعل و عمللری برله معلوم. نماز وقتلرینی بلو حقنده ساعت و مینوتلر برله اولچاب اش فیلو لازم نوگل. اسلام شریعتی، بیکل بر دین بولوب آندی نچکه نرسه لر برله تکلیف ایتو، آنک عادتندن ایماز. نماز وقتلرنک هر کیمگه معلوم ظاهری علامتلری بار و هر کیم اوز گمانی برله شول علامتلرنی دستور العمل طوتسه بولادر. قبله طوع و روستنده دائرة هندیه لر استعمال قیلورغه لزوم یوق. ظن و تخمینلر برله عمل ایتو کافی.

زکات. زکات معلوم بر نصابغه یل طولغاندن صوگ فقیرلرگه بیرله و اهل اسلام حاجتلری ایچون چیمقارلا طورغان صدقه در. مال خواجه سی، عقلی و بالغ بولورغه، آلوچی کشی ده رسول الله نسلندن بولمازغه تیوشلی. مشهور سوزگه کوره زکات، هجرتدن ایکنچی یلده فرض بولدی.

(۱) صحیح بخاری، ج ۱ ص ۸. صحیح مسلم، ج ۱ ص ۲۰.

(۲) رسول الله حقنده بولغان شهادت که رسوللرگه فرشته ارگه آخرت کونینه ایمان

زکات، قرآن کریم برله فرض بولسهده نیندی نرسه لردن زکات تیوشلی بولووی، مقداری هم بیرله طورغان وقتى، رسول الله نك سوزلری و فعللری برله ثابتدر. زکات چیقارلوزغه تیوشلی بولغان ماللر، معتبر حدیث کتابلرندە بیان ایتوله لر.

حج، یلنك معلوم وقتندە «مكّه مكرمه» گە باروب مخصوص اورنلر نی زیارت قیلودن عبارتدر. مشهور سوزگە کوره حج، هجرتدن آلتنجی یلده فرض بولغان اییدی. اوشبو فرض عملنی رسول الله حضرتلری اوزی هجرتدن اونونچی یلده ادا قیلدی. یوللرده امینلک بولو شرط برله مکّه گە باروب فاینورلق و نفقه لری لازم کشیلر نی نفقه لندررلك بایلقی بولغان کشیلر گە عمرلرندە بر مرتبه حج قیلو لازمدر.

روزه. هجرتدن ایکنجی یلده فرض بولدی. رسول الله حضرتلری مدینهده طوقز مرتبه رمضان روزەسی اونکارگان بولوزغه تیوشلی (بو رمضان آیلری مارت، فیورال، غینوار، دیکابر آیلرینه طوغری کیله در اییدی).

۱۱۴) التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ (۱).

ترجمه سی: «گناهمن توبه ایتوچی کسی گناهمنز کسی مثالنده در.» توبه دن مراد البته شرطلری بینکان وقبول بولغان توبه در. حدیث شریفدن، نیندی گنه گناه حتی فسق و کفر بولسهده اخلاص قیلنغان توبه سببلی بته چسگی آکلشلا در. (۳۲۶ نچی حدیث) «فان تابوا واقاموا الصلاة و آتوا الزکاة فاخوانکم فی الدین» (توبه ۱۱)، «والذین عملوا السبئات ثم تابوا من بعدها و آمنوا ان ربك من بعدها لغفور رحیم» (اعراف ۱۵۲). توبه فرضلی هر بر مسلمان و هر بر انسان ایچون عامدر.

۱۱۵) التَّاجِرُ الصَّدُوقُ الْأَمِينُ مَعَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ (۲).

ترجمه سی: «امین و درست معامللی بولغان سودا گر، فیامت کوننده بیغمبرلر، صدیقلر برله برلکندە بولور.»

استقامتلی، طوغری، خیانتمنز کشیلر، اوشبو حدیثده ذکر ایتولسگان

(۱) سنن ابن ماجه. ج ۲ ص ۲۹۲.

(۲) جامع ترمذی. ج ۰ ص ۰۴۵.

ناجر صدوق و امین گه طوغری کیله در. « درست » ائک ، « امین » لئک بتون فضیلتلرنئک آناسی ایکانلیگی معلوم. مونئک برله صفتلانغان سودا گرلرنئک پیغمبرلر برله قوبارلورینه تعجب ایئارگه اورن یوق.

بیئک کوب کشیلر ، یاخشیلقنی نفل نمازلری او قو وطوناشدن ذکر هم تسبیح برله شغللنوو، قرآن ختم ایئوو، مکه و مدینه ده مجاور بولوب طور و ایشانلرغه یوروب صحبت ایئودن گنه عبارت دیب بله لرده ، کسب اهلی بولغانلقلرنندن اوزلرینئک شوشندی اشلرگه فرصلری بوله اووی ایچون قایقرالر ، کیمسونه لر ، وجدانلری عذابلانا ، راحتسز بولوب بوریلر. بلکه مونلرنئک شوشی حاللری ده بر تورلی یاخشیلقلدر. شولای بولسه ده موندن آرتق بور چولورغه اورن یوق. اسلام دینی شول قدر ابرکن وشول قدر مساعدلی بر دیندر که کشی ، کیرهک صاتو اینسون و کیرهک یام چابسون و صابان سورسون و کیرهک فار اولچیلقی ایئسون ، آئک برله یورسه ، آزغنه فکری بلسه و غفلت ایئماسه شول اشلر ده یورگان وقتنده ده کوب ثواب آلورغه حتی زاهدلر جهله سینه کررگه ممکن .

بر درویش : « ایبده شلرمز برله بر چپرکاوگه کروب عبادت قیلولرینی تماشا ایئوب طوردق ، شوشی وقتده : — بو یرده عمر بوینچه قرآن او قولغانی یوقدر — دیب کوکلمه کیلیدی ده یاشرون روشده بر قاچ آیتلر قرآن او قودم » دیب سویلی . عسکرلک خدمتی ایئوب قایتوچی بر شاکرددن : « مانیزده یاه الله ! ... دیگان وقتلر مدغنی لذتی ، مسجدلرده نابا آلیمیم » دیگانینی ایشتدم. اگرده بنده اوزی اعتبارلی بولسه ثواب اورنی حسابسزدر .

اوشبو حدیث شریفده درست معامللی و امانتلی سودا گورلرگه نیندی وعدهلر و سوینچلر بار ؟ . ایشانلر خاناقاهلرنده یاتوچی صوفیلر ، تابون تابون ایئوب اوز صنفلرینی صیلاوچی بایلر ، مکه و مدینه ده یاتوچی مجاورلر شوندی سوینچلرگه قایچان مظهر بولورلر ، اما درست معامللی و امین صاتوچیلر ایچون ، شوندی الوغ وعدهلر بو کوندن بار ! . .

یونان فیلسوفلری (شول جهله ده آرسطوده) سودا و قول هنرلری برله شغللنونی مذموم ودنی کسبلردن صانیلر ، یوفاری طبقه لر بو نرسه لرینی توبا - نچیلک و درجه دن توشو دیب حساب آیتلر اییدی. حتی افلاطون ، تجارت برله شغللنووچیلرینی مدنی حقوقلردن محروم بولورغه تیوشلیلکرینی دعوی قیلدر فقط بو ناچار و دنی کسبنئک روما جمهوریتی ایچنده چینلر ط - رفندن اجرا ایئلورگه تیوشلی ایکانلکینی سویلیدر اییدی .

یونان فلاسفه لرینک فکری اوشبو روشده بولغان حالده بدوی عربلر آراسنده ظاهر بولغان برذات (رسول الله حضرتلری) خلقلارنی سودا و تجارت گه دیلمی و آنک فیصلتلی بر کسب بولووینی سوبله بگنه قالمی بلکه امین سودا - گولونک شهیدلر برله برابر ثوابلرغه ایرشولرینی وعده ایته در ایدی.

مدنیت و جمهوریت اور تاسنده میدان آلمان بر فلسفه برله عربستان چوللارنده وحشی عربلر ایچنده ظاهر بولغان بر فکرنی، «مدنیت» پیغمبرلری برله «دین» پیغمبری طوتقان مسلیکنی چاغشدروب فاراب، حبات و معیشت گه قایوسینک بولی موافق بولغانلغینی بو کون نیکشرو، هم قزلی هم لندلیدر.

لیکن ایندی بو کونلرده سودا و تجارت اصوللری تمام آلماشندی، ایسکی قاعدهلر برله صانو اینوده منفعت قالمادی. باخشی و خلقلرغه فایدهلی همده امنیتلی سودا گر بولور ایچون آقچه و نرسهلرنگ بهالرینی، حکومت کفالتی برله چیقارلغان سندلرنگ قیمتلرینی، دفتر طونو و پروتسینت اصوللرینی بلور گه کیرهک. روسیه حکومتنده بولغان سودا زاقونلرینی، شرکتلر نظاملرینی بلور گه ده احتیاج زور. عموما بو کونده تجارت مکتبلرنده اوفوب چیقماغان کشیار ایچون «تاجر صدوق» بولو بیک آور. بو زمانده دینمزنگ سلامت طوروی، جمعینهنگ بقاسی بایلقغه توقی ایته، زمانغه موافق علم و معرفت بولماغانک بایلق حاصل قیلو ممکن کورلمی. سودا طوغروسنگ بولغان کیمچیلکر مز، نادانلر مز حقیقت حالده دینمز و جمعینهنگ ضرر لانووینه خدمت ایتو بولادر. شوشی اشلرنی فیکر فیلورغه و ایجابنه کوره اش ایتهر گه تیوشلیمز.

بورون زمانلرده بر اولده آلمان بر نرسهنی شونک کورشیسی بولغان ایکنچی اولغه ایلتوب سانوده، شهرنگ بر اورامندهغی نرسهنی ایکنچی اورامینه باروب اوتکاروده کوب نابوش حاصل بولغان بولسهده بو زمانلرده فائده ایتار ایچون یراق شهرلر گه یورر گه حتی چیت مملکتلر برله اش قیلورغه، سودا شرکتلری و جمعیتلری توزور گه مجبورلک بار.

«مرو» شهرینه تابع بولغان تورکمانلردن بر ذات، کورشور ایچون دیب غربت خانهمز گه کرگاننده اوشبو روشده بر ماجرا حکایت ایتدی:

«بیز سودا قیلمز، شول قصد برله حتی آتالرمزغه اسمی معلوم بولماغان اورنبورغ شهرینه کیلدک. موندن مقدم «پیتروغراد» شهرینهده بارغان ایدک. اخشام نمازی اوقوغان صوگ آشاب ایچوب اورامغه چیقمازمده ایرته نمازی

اوقورلق وقت بولغانلغنى كوروب حيران بولدق و اخشام طهارتى بولمى ايرته نمازى اوقودق. اوشبو حالنى اوز مملكتمزده بولغان عالمر (آخوندلر) غه سويلب: - بو يرده يستو نماز ينىڭ حكى نىچوك بولدر؟ ... ديب صور اغانمزده آخوندلر مز: - آندى اور نلر غه بارر غه يارامى، ز نادن طوماغان كشى آندى اور نلر غه، چيت دىنلر گه تابع خلقلر آرالرينه بارماز، آنده نى ايچون باردك، بز نك كبك بورمى طورر غه فولككن كيلمادىمنى؟ سىمن ايشهك اوغلى ايشاكسىن!... ديب اوزمنى يامان اوروشدىلر».

موندى سوزلر سويلو تور كمان دامالار بىنه غنه خاص توگل، بلكه دنيا نك هر بر پوچماغنده بار. ياخشى كوكللى، عفيف و مقتدر عالمر گه قعطلق، نى درجه ده بولسه «عالم» اسمىنى ناشوب يور وچى حيوانلر، لزومندن آرتق كوب. مونلر سودا آرتندن اوزلر نك نغنگاهلرى بولغان شهر گه بارودن منع ايتسهلر بعض محدثلر نك «من تعذرت عليه التجارة فعليه بهمان» ديب حديث روايت ايتولر ينه كوره رسول الله سودالرى نچار لانغان كشىلر ايچون «عمان» شهر ينه بارر غه دلالت ايتهدر ايدى.

حضرت رسول زماننده «عمان» كافرلر تصرفنده بر شهر، لىكن هندستان سوداسى مركزى بولغانلقدن ساتو آلو اشلرى ياخشى ايدى. رسول الله، كافر آراسى، آنده مسلمان آشى تابلماز ديمادى بلكه صحابهلر نى شونده باروب سودا فيلور غه دىلمهدى. اگرده تور كمان دامالارى حقيقت حالده «عالم» و «انصافى» اهللرى بولسهلر ايدى اوز خبر سزلكلر نى بلوب لاقل تىك طوررلر ايدى.

(۱۱۶) التَّوَدَّةُ فِي كُلِّ شَيْءٍ خَيْرٌ إِلَّا فِي عَمَلِ الْآخِرَةِ (۱).

ترجمه سى: «هر نر سده صبر بولمى، تىكشروب، آخرىنى فكر لب اشلو خىرلى مگرده آخرت عمللر نده گنه موگا لزوم يوقى».

فايسى اور نلر ده آشغو وفايسى اور نلر ده آشقاو ياخشى ايكانلىگى حقنده اوشبو حديث، قاعده ايتلوب طوتولور غه تىوشلبدر.

(۱) سنن ابى داود، ج ۲ ص ۳۱۴. بز استفاده ايتكان نسخه ده «خير» سوزى يوق ايدى. ناسخ طرفندن ياگلىش قالغان بولو غه حمل ايتوب، باشقه اثرلر ده بولغان «خير» نى بزده موند، يازدق.

(۱۱۷) تَجِدُ مِنْ شَرِّ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ اللَّهِ ذَا أَلْوَجْهِينِ الَّذِي يَأْتِي

هُؤُلَاءِ بِوَجْهِ وَهؤُلَاءِ بِوَجْهِ (۱).

ترجمه‌سی: «قیامت کوننده الله تعالى حضورنده الك ياوز آدم، بوزوقای
فصدی برله بر طائفه یانینه باروب بر توری وایکنچی طائفه یانینه باروب ایکنچی
توری کورلوب یوروچیلرنی تابارسز».

حدیث شریفنک حاصل معناسی، دنیاده وقتنه بارزلق نبینی وشخصی عرضلر
سببندن ایکی باقلی بولوب یوروچیلر، قیامت کوننده الله حضورنده الك اوصال
آدمیلردن بولولر، دیمکدر.

بو اش، ففاقلق وکشیلر آرالرینی بوزو بولغانلقدن اوشبو روشده رسول
الله طرفندن تهید قیلنهدر. اما بر برینه دشمن بولغان ایکی طائفه آراسنک اصلاح
فصدی برله هر برینه اوزبک دشمنی معبتلی کورساتو والقتلندرو ایچون هر
برینه ملایمت برله یورو منموم اش توگل.

(۱۱۸) تَحَرُّوا الصِّدْقَ وَإِنْ رَأَيْتُمْ فِيهِ الْهَلَكَةَ فَإِنَّ فِيهِ النِّجَاةَ وَاجْتَنِبُوا

السَّكْنَ بَ وَإِنْ رَأَيْتُمْ أَنَّ فِيهِ النِّجَاةَ فَإِنَّ فِيهِ الْهَلَكَةَ .

ترجمه‌سی: «هلاکک که مؤدی بولاچینی کورسه کزده درست سویلهونی
اختیار فیلسکز، نجات ایسه شونده بولور. نجات که مؤدی بولاچینی کورسه کزده
یالغان سویلهودن صافلانکز، هلاکت ایسه شوندهدر» .

کیرهک علم اشو وکیرهک سودا و صناعت کسبلری بولسون یمش بیرلری
ایچون «درست» لک و«ثبات» شرطدر. شوشی ایکی نرسه بولماغانده باشقه
سببلردن کوب حکمت جیقماز. شوونک ایچون حکیملر: «بالارکزه درستک
اوگروهکز، درستک آنلرغه هر بر فضیلتنی اوگروه تور» دیمشلر. بتون معامل-
لرنک اصلی، دنیاده بولغان حرکت وسعیلرنک روحی شول «درست» لکدر.
موندن مقصود، «درست» لک برله «ثبات» نی جیغان کشی هیچ بر بلا
قضاغه اوچراماز، علمی ومدنی جهندن بختی توبان کیتماز دیگان سوز توگل .

(۱) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۸۷، الوطاه ص ۳۸۸. سنن ابی داود، ج ۲ ص ۳۲۰.

بلکه «درست» لك برله «ثبات» نى اوزلرینه شعار و علامت ايتوب آلوجيلر، شول «ثبات» برله «درست» لك سېندن بختسزلىكلرگه اوچرمازلر، بختسزلىكلر بولسه باشقه بر جهندن بولور ديگان سوز. شونڭ ايچون حديث شريف «درست» لىكنى آلورغه قوشا و آنده هلاكت كور لوب طورسه ده شوندىن قور قمازغه و ترددگه قالمازغه نصيحت ايتدر.

درست سويله و درست معامله فيلو سببلى برر ضرر كورو و بالغان معامله ايتودن فائده كوروكه آلدانورغه و شوڭا ناراب حكم فيلورغه يارامى. بو اشلردن كبله طورغان نتيجهلر بتونلاي باشقه بولورغه ممكن.

«درست» لك و «بالغان» لى، آدم بالالرنده عادتگه ايبوروب يوريندر. كشى، اگرده اوز نفسينى درست سويلرگه اوگرتسه بالغانغه رضا بولماز و وجدانى راحتسزله نور. اگرده بالغانغه عادت ايتوب آلسه هيچده كيرهك بولمى و آزغنه بر فائده كورلمى طورغان اورنده ده بالغانلار و بو اشى ايچون آرتق بورچاماز.

حجاج، منبرده خطبه اوقوغان وقتنده بر آدم، آياق اوزره طوروب: «يارار ايندى، كوب سويلدك! نماز وقتى سيني كوتوب طورمى!..» ديگان ايدى. حجاج آچولانوب مذكور كشىنى زندانغه صالحى. ياقينلرى حجاجغه كيلوب: «اول، عقلغه بيكلرهك. ديوانه اشى برله شول اشنى اشلدى عفو فيلكز، اول معذور آدم» ديب عفو اوتديلر. حجاج: «اوزى اكرده مجنونلگينى اقرار ايتسه مين آنى آزاد فيلورمن» ديب معلوم كشىنى اوز حضورينه چافرتوب اوزندن صورادى. شول وقت مذكور آدم: «مين تمام عقلى كشىمن، آلداودن هم الله تعالى بيرگان عقل نعمتينى انكار فيلودن الله صافلاسون!..» ديب جواب بيردى.

«مين مجنونمن» ديگان بولسه حجاج عفو فيلور ايديمى يوقمى اما شول جوابينى ايشتكاندىن صوڭ شول كشىنى آزاد ايتدى و متانتى هم جسارتى و درست سويلهوى ايچون تحسین فيلدى.

بر كشىنڭ راست بولوب بولماوينى بلورگه حاجت نوشسه مونڭ ايچون شول كشىنڭ فعللرينى، عمللرينى نيكشرو كيرهك. كشىنڭ اوزندن چيققان سوزى، بتونلاي اوز سوزى بولمازغه ممكن. كشىنڭ اوز سوزى ايسه فعللندن و اشلگان اشلردن عبارتدر.

(۱۱۹) التَّدْبِيرُ نِصْفُ الْعَيْشِ وَالتَّوَدُّدُ نِصْفُ الْعَقْلِ وَالْهَمُّ نِصْفُ الْهَرَمِ وَقَلَّةُ الْعِيَالِ أَحَدُ الْيَسَارِينِ.

ترجمه سی: «تدبیرلی بولو معیشتنک یارومی؛ خلقلرنک دوستقلرینی حاصل ایتو عقلنک یارومی؛ قایغو قارتلقنک یارومی؛ اوی جماعتی آزلق بسایلقنک یارومبلر».

تدبیر دیب، انسانلر اوزلرنده بولغان «عقل» دن مشروع و معقول روشده فائدهلنه بلولرینه ایتولنه. اوزنده بولغان «عقل» دن فائدهلنه بلوچیلر «تدبیرلی» و فائدهلنه آلماوچیلر «تدبیرسز» اسمنده یوربلر.

بعض محدثلر «لا عقل کالتدبیر ولا ورع کالکف» دیب حدیث روایت ایتهلر. تدبیرنی اوشبو قسملرگه آیررغه ممکن.

(۱) اوز حقنده تدبیر. موندن مقصود ایسه اوزینک حیاتیته سبب بولا طورغان آشاو ایچوینی، کیو صالووینی، یورو طوروینی ضررسز بولغان فاعدهلرگه قویودر. آدم بالاسی شوشی اشلرده تدبیرلی بولسه کوکلی شاد و اشلکلی بولا. اگرده تدبیرسزک ایتسه هر نوری خسته لیکرگه، راحتسز لیکرگه اوچری وطنچسزلانا. آرتق آشاو ضررلی نرسهلردن صافلاناوا، موسمینه کوره کیونماونک هر بری تدبیرسز لیکر.

(۲) عائله حقنده تدبیر. موندن مقصود ایسه عیالنی مادی و معنوی روشده تربیه ایتو، آنلرنک کیره کلرینی و استقباللرینی قایغرتو، فائدهلی چارهلر ازلرب تابودر. بالالرنک استقباللری، بخت و سعادتاری اوشبو تدبیرگه توقتاغان ایچون بیک اهمیتلیر. خاتون آلهی طورغان کیشیلرنک بعضیلری اوشبو تدبیرگه کوچلری بیتماودن قورقوب ازدواج ایتمگاندلکاری معلوم. شولای بولسه ده بعض بر کیشیلر بو «تدبیر» حقنک افراط درجهده مساهله قیللر، عیاللرینک حاللرینی و بالالرینک استقباللرینی قایغرتیلر و بتون اشنی اللهغه تابشروب اوزلری راحت یانالر و بو طوغروده بیک کوب مثللر، شعرلر حتی آیت وحدیتلر اوقوب استشهاد ایتهلر. مونلرنک شوشی اشلری حقیقت حالده عیاللری، بالا چاغالری ایچون ضرر و بلادر. عائللرنک فقیر بولولری عیب بولماغان کبک بختسزکده عیب توکل. بیک کوب فقیر عائللر بولا لیکن اوزلری راحتلکده کون کچره لر، ایرلی خاتونلی بیک راحت عمر سوروب بالالرینی ده حاللری

قدر تریبە قیلەر. عیب و بختسزلك ایسه عیال و بالالار حقدە تدبیر سز بولودر. بالالار حقدە افراط درجه دە نفتیشلەب طور و آنلارنی قسوده تدبیر سز لیکدر. بو حال، بزنگ اسلام عائللەرندە بیک کوب کورلە. مونلر، بوزوق سوزلر ایشتورلر دە بوزولورلر دیب بالالارینی مجرد قسو یولی برلە تریبە ایتلەر، حتی فائدهلی رومان و حکایت کتابلری اوقورغە و اوزاویلرندە طوغانلری آراسندە موزیقه اوینارغە و تکلارغە دە اپرک بیرمیلر. لیکن قسونگ بو درجه سی ضررلی در. فرصت کیلو برلە موندی بالالار باودن اچقینغان اتلر، طشاودن قوتولغان آنلر قییلندن نی قیلقانلرنی بلمی بتونلای اخلاقسز بولوب کیتلر. هر افراطدن تفریط و هر تفریطدن افراط طووی طبیعیدر. بزده ملا بالالارینگ هر کیمدن آرتق بوزوق و اخلاقسز خصوصاً دینی اشلردە اعتبار سز بولولرندەغی بر سبب اوشبو ترتیب سز قسودر. بالالارنی بتونلای تزگنسز، نظارت سز بیباررگە یاراماسە، بتونلای تزگنلەب، تشاولاب، حبوس طونوده یارامی. بلکه اورتا بر یولنی طونارغە، عدالتدن ایرامازغە تیوشلی. «تدبیر»، شولدر.

(۳) معیشت تدبیری. معیشت تدبیری ایسه اسرافدن صافلان و اقتصادغە رعایت ایتودن عبارت. بو نرسە البته معیشتنگ یارومیدر. «ما عال من اقتصد» روشندە حدیثلر کوچرلر. اسراف قیلوغە احتمال باشقە دینلردە مساعده ایتمی طورغاندر. اما اسلام دینینگ موکما هیچ مساعده سی یوق. حتی یلغە اوستلرندە طوروب طهارت آلمان وقتندە صوفی اسراف ایتماو طوغروسندە وصیتلر بار. (۱) طهارت آلو توگل حتی زور چوقورلر فازوب چیت که آغزغاندە ضرر بولمازلی صولردەده اسرافدن صافلان تیوشلی بولسە، عائللەر و ماتلرنگ بتون حیاتلری باغلانا طورغان مال و آقچە لردە اسراف نیچوک یارار؟ . .

آقچە تابا آلو کمالات بولسە، تابولغان آقچەنی طوتا بلو آنندن دە بیگرەک کمالاتدر. آقچە تابوچیلر بیک کوب اما طوتا بلوچیلری ایسە آکا نسبت برلە بیک آز بولا. هر بر عائلدە اوزینه کوره بر «مصرف دفتری» بولورغە وشول دفتردە حرام نرسەلر و اسراف مصرفلری کورامازگە تیوشلی.

کیلورگە کوره کیمارنگ آرتق بولووی کونلرنگ برندە بورچغە بانوغە کوچلی سبیدر. شونگ ایچون «چیغن» نگ هیچ وقتندە «کیلور» دن آرتق بولووی یارامی.

(۱) موندی وصیتلر اسرافدن صافلان اهمیتلی بولغانلقدن صادر بولسە کیرەک. یوقسە آغوب طوراً طورغان یلغلردە اسراف بولو صورت طوتماز.

بورچ ايسه باشقه كشى گه فل بولو وشونك كوز اشارنى برله بورونى التزام ايتودر. آچ طورو، اوشوب قاتوب يورو، ياماولى كييوملر برله كشيلىر آراسنده اورالورغه مجبور بولو بيك آور وقينن اشلردن بولسه ده بورچغه بانو درجه سنده آور بولماز.

دنيا خلقينه خدمت ايتنه طورغان پاراخودلر، تيمر يوللر، چوين كوپرلر، آشاو ايچو آزوقلرى هر برى «اقتصاد» سببلى حاصل بولالر. اسرافى قىلوچىلر. نك هر برى شوشى اقتصادچىلارغه فل بولغانلر يا كه بولاچىلر در. الله تعالى بايلىق بيرگان بولسه اصلا اسرافى ايتمه، بايلىق هر آيلىق ايكانلىگينى اونومه، اسرافلرى سببنن، دنيا يوروبوروى طورغان بايلرنك فقيرلك گه توشكانلىكلردن غفلت قىلمه! اسراف برله هر قوم وهر ملت مبتلا بولسه ده روسيه مسلمانلرى خصوصاً ايدل واورال بويلر ندهغى شهرلرده طوروچىلرى وبيگره كده خاتون قزلرينك كيوم اسرافلرى اولچاوسزدر. باشقه نوملرنك خاتونلرى «موده» ايچون آفچه توكسملر علملرى آكلرى بولغانلىقدن بو اشلىرى احتمال كيلولرى برله متناسب صورنده بولا طورغانلر. اما مسلمانلر كيلور برله كيتو حقنده ميزان ياصاو توگل حتى جزائى صورنده گنه قىياس قىلوني فكر ايتمگانلىكلردن موده، آش صو ايچون طوتقان آفچىلرى صرف اسرافى ايكانلىگى معلوم.

حسى اولم حق. آدم اوغلى كونلرنك برنده بو دنيا دن كوچه، قالغانلر آنك گوده سببى ابلتوب كوملر، موني هر كم بله. مگرده بيك كوب آدملر حسى اولم دن مقدم معنوى اولم گه اوچريلر وشول بولده بيك آور مشقتلر تارتالر، چفا چيگه لر. فضا و آفاتلر گه اوچراو، خستله نو آدم بالاسى ايچون «معنوى اولم» بولوب موده لر، آش صولر ايچون توگوله چك آفچىلر برله شول «معنوى اولم» كيلوگه حاضرله نو يولنده وبالالارنى تربيه ايتوده فائده نوره گه نيوشلى.

دوستاقلرىنى كسب ايتو سببلى خلقلرنك چفا و اذا قىلولر ندين قورنولو ممكن بولادر. شول جهتدن آنلرنك دوستاقلرىنى كسب ايتو «عقل» صانالور. فايغولى آدم، نى قدر ياش بولسه ده قارتلقنك ياروم يوليني آلمان بولادر. «فايغو» نك، ته ننى ضعيفلته وندريچ برله قارتلقغه ابلته طورغان بر خسته لك ايكانلىگينى بو كونكى عالملر فنى صورنده اثبات ايتدىلر ورسول الله حضر نلرينك موندن مك يل مقدم «الهم نصف الهرم» ديگان سوزينك درستليگينى تصديق قىلدىلر. اوشبو قرارلرينه بنا قىلوب فايغولى كشيلىر گه بوروشده دوا ايتوني

موافق كوره‌لر: فكري و حسابي ناراتورلق بولغان اويون تاوشلري و كويلر نكللو، ياخشى هوا و كوكللى منظرلرده يورو و نماشا ايتو، قول و تن خدمتلرن قىلو، اش اشلو: مونلر نك جملە سندن ده فائده ليسى الله تعالى گه ايمان ايتو و دىن چا پوينه اخلاص برله يابشو.

اوشندانق عبال و جماعت آز بولسه آنلرنى آسراو مشقتى آزر اق بولا، آنلر حقنده مسئوليت ده كيرهك نوشه. بو اشلر، بتون بايلىق بولماسه ده ياروم بايلىق ايكانا گنده شبهه يوق.

﴿۱۲﴾ تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا كِتَابُ اللَّهِ وَ سُنَّةُ

نَبِيِّهِ (۱).

ترجمه‌سى: «سز گه ايكي نرسه فالدردم، اگرده شول ايكي نرسه گه يابشسا گز هيچ آدشما سز، اول نرسه لر الله نك كتابي و رسولينك سنتيدر.» رسول الله حضرتلرى بو سوزنى صحابه لر گه گنه خا صلاب نو گل بلكه بتون امت گه خطاب ايتوب سويلي و قرآن برله حديثنى رهبر ايتوب طوتسه لر آدشماو برله سويچ بيره. ليكن هر عصرده قى امت شوشى وعده نك معنا سيني آكليلرمى، آكللاسه لر طوتالرمى؟...

قرآن و سنت كه تمسك قىلونك معنا سى قرآننى آش مجلسلر نده كويله ب اوفوب بورودن، كويى آز مى صدفه بر ابرينه اولكلر اوستلر نده ختم ايتودن و كلمه لر ينى نحو و صرف قاعده لر ينه مثال قىلوب طونودن عبارت بولماسه كيرهك. سنت كه تمسك ايتوده مذهب گه خلاف كىلگان حديثلرنى مجرد شول مذهب گه خلاف بولغانلقى ايچون رد قىلو، مفهومى و حكمنى اعتبار سز فالدروب لغظلرنى مجرد تبرك ايچون گنه اوقو برله گنه نابلماسه كيرهك. بلكه قرآن و سنت كه تمسك، آنلرنى هر بر مقلد و هر بر مجتهد سوزندن يوقارى طوتو، ممكن بولغانده هر برى برله عمل قىلو، هر برى برله عمل قىلو ممكن بولما غانده، قولندن كىلسه تعارض قاعده لر ينه بنا ايتوب بر ينى ترجيح قىلو و يا كه كوكللى ميل ايتىكلن برى برله عمل ايتو قرآن اوقو بر ابرينه بير ليگانلى گى ظن قىلنه طورغان نرسه لر نى قبولدن صاقلانو برله بولور. علم اهللرينك بيانلرينه كوره «تمسك» شوشى نرسه دن عبارت دير. امام احمد، عمران بن حصين دن: «من قرأ

القرآن فليسال الله تبارك و تعالی به فانه سيجي قوم يقرؤن القرآن يسالون الناس به» حدیثی روایت ابنه در (۱).

قرآن، رسول الله واسطه سی برله بنده لرگه یبارلسگان حق و شریعت قاعده لرینی حکمت بوللرینی، آدم بالالرینگ دنیاوی و اخروی سعادت لرینی جامع بولغان بر کتابدر. مونگ شولای ایکانلگینی هر کم بله و بلورگه تیوشلی. سنت ایسه، رسول اکرم ننگ قرآن غه باشقه بولغان سوزلری، فعللری و تقریرلریدر.

قرآن و سنتنی یول باشچیسی ایتوب طونو حقنده بو یرده ذکر ایتولسگان حدیث گنه توگل بلسکه آنندن باشقه ده بیک کوب دلیل بار. دلیل بولماسه ایدی آتی عقل اوزی گنده اثبات ایته آلور ایدی. بو بیک معلوم بر اشدر. لکن بو کونگی مسلمانلر قرآن و سنت که تمسک قبله لر می؟ مونلر قارشوسنده بولغان وظیفه لرینی ادا ایته لر می؟...

بو سوؤالرغه جواب بیرو هم مشکل هم بیک کوکلسن. بو کونگی مسلمانلر قرآن اورنینه اوز قولارنده بولغان فنوی کتابلرینه، معصوم توگل بنده لر طرفندن ترتیب ایتولسگان شرحلر و حاشیه لرگه تمسک ایته لر و شول اثرلر ننگ کافی و وافی ایکانلگینی دعوی فیله لر.

تفسیر درساری اهمیت بیرلوب اوقولمی، بیک کوب مدرس لر سیبویه و نفطویه، سراج و زجاج مذهبلرینی تدقیق ایتوب وقت اوتکاره لر، کائنات هیئت و تشکلات عوالم حقنده آرسطو فکرینی دستور طونوب آیتلرینی شوکا تطبیق ایته لر مونلر ننگ شاگردلری، قرآن، آرسطو نظریه لرینی اثبات ایچون اینگان دیب ظن قیلسه لر معذور بولاچقلردر.

قرآن که قارشو بولغان وظیفه، لازم درجه ده اوتله مگان بیک سنت حقنده غی وظیفه لرده ادا قیلنه لر دیرگه ممکن توگل. حدیث کتابلری عمل ایچون اوقولدن بیگره که برر نورلی عمومی فلاکت وبلا دفع ایتولسون ایچون اوقولا، اویلرده اوت قضالری، جن زحمتلری ضرر بیرماسون ایچون آسرالادر. اوشبو سببن درست حدیثلر برله موضوع حدیثلر بر برندن بیک کوب آیرلمیلر. درستلری برله یالغانلری بر یول برله یوریلر. منبرلرده اوقولا طورغان خطبه لرینی، وعظ و نصیحتلرینی تکللاوچیلرغه بو حاللر معلوم.

قرآن بىرلە ھادىث گە «تەمسك» قىلوغە ھەمىيەت بىرلەمەگانلىك سەبەبىدىن ئىسلام دىنىيىسى اصلسىز قىتوالر بىرلە تولدى و «ھىلە شەرىئە» اسمىدە نۇرسەلر دستور العمل ايتلوب تونولدى.

بو نۇرسەلەرنى شەرىئەت ايتوب يورنۇ، عمل قىلور ايجون مسلمانلارغە تەقدىم ايتو «فويل للمنين يكتوبون الكتاپ بايدىھەم ثم يقولون هذا من عندالله ليشتروا به ثمنا قليلا فويل لهم مما كتبت ايدىھەم وويل لهم مما يكسبون (بقرە ۷۳) تەھدىد لىرىنە مصداق بولودن امينلىك يوفىدۇر.

ھەر ھالدا ئىسلام دىنىيىسى ايجون اوزلەرنىڭ قرآن وھىدەتلىرى بىرلە لازىم درجەدە آشنا بولو و عمللەرنى شونلارغە موافق روشدە قىلو مونىڭ اوستىنەدە پەيغەمبەرلىرنىڭ سىرتى و دورت خەلىفەسىنىڭ سىياسەتلىرى، صحابەلەرنىڭ مەھەلەلەرى بىرلە بىك ياقىندىن تانىشو لازىم ايدى. بو نۇرسەلەر، امتنىڭ و ملتنىڭ ھوق يولسىدە بولوب بولماوينى بىلدەرە طورغان آچىق وعدلە مېزانلەردۇر.

الله تەئالى بنو اسرائىل عالمەلەرنىڭ «دىن» بىرلە اويناولرىنى، اوزلەرنىڭ ظن و نەخمىنلەرنى شەرىئەت ايتوب يورنولرىنى قرآن كرىمە ھەمبەلگەن و شول اشنىڭ جەنايەت ايكازلىگىنى ھەكايەت ايتكان بولسىدە، مسلمانلەر مونى، بولغان و بىتكەن بىر اش ايتوب گەنە اوقورغە توگىل بىلكە بنو اسرائىل ھەقنىدە عىب بولغان بىر اشنىڭ باشقەلەر قاشنىدەدە عىب بولاجىنى و مونىڭ سەبەبىدىن بنو اسرائىل باشىنە نىندى فلا كەت كىلىگەن بولسىدە شوندى بىر فلا كەتنىڭ آنلەر گناھلەرىنە شەرىك بولغان ملتلىرنىڭ باشلەرىنەدە كىلو مەكەن بولاجىنى بىراق سانامى اوقورغە قەسەسى، ھەبەرت آلورغە تېوشلى بولسىدە كىرەك.

بو كۈنگى مسلمانلەرنىڭ، قرآن كرىمە تەزىيە ايتە طورغان قوملەردىن نىندى فرقلەرى قالدى؟ .

اگر دە ئىسلام ملتى اۆلىگى غەفلەتتىن اويانوب اوزلەرنىڭ قرآنلەرىنە، سەنتلەرىنە تەمسك ايتسەلەر، شونلەر بىرلە عمل قىلورنى ايتزام قىلسەلەر بو كۈندە فرسەت بار، وقت اوتوب بىتكەن يوق. «فاما من تاب و آمن و عمل صالحا فعسى ان يكون من المفلحين» .

بۇنىڭ اوز مەھەلەتەدە بابالارمىز بولغان بىلغار توركلەرى زامانىدەدە، تانارلەر (مقوللەر) قول آستىدە طورغان و قىتلەندەدە آرالەندە ھادىث علمى شائە بولغانلەر دىب بىلىم. بو مەبارك علمنىڭ مەرتەبەسى و ھەرمىتى آكلانۇ صوكۇ و قىتلەندەنە بولدى

اماملق، مدرسلك مؤذلك درجه لرينه امتحان قىلنور ايچون كىلوچى شاگردلر طرفندن اوزلرينك ترجمه حالرينى، استاذلرينى، و اوفوغان درسلىرىنى قىسقه - غنه ايتوب بازارغه مخصوص، اورنبورغ دوخاونوى صوبرانيه سنده دفتر بار. بو دفتر، ميلادى برله ۱۸۳۰ نچى يىلدىن اعتبارا مرتب دوام ايتوب كىلدر. اوشبو دفترده، سوگنندن امام و مشهور مدرسلىر جهله سینه كرگان شاگردلر، «حدیث فنندن عین العلم اوقودق» دىب يازغانلر و بعضىلرده حدیث درسى ايتوب «طریقه محمدیه» اسملى كتابنى ذكر ايتكانلر. بر آز سوكراق وقتدىن اعتبارا «حدیث» درسلىرى آراسنده مشكات المصابیح بازلا باشلاغان.

مشكات اوقونوچى مدرسلىرنك ده شول اثرنى حدیث علمى قاعدهسى برله اوفوتولرينه اشانا آلیم. بارى هدایه درسى روشنده گنه و «مرقات» نى غنه ترجمه قىاوب اوقوتقانلردر دىب ظن ایتیم.

اوتىكان عالىملر مژ آراسنده حدیث علمىنى اوز اصولنجه، فنى ايتوب آگلاوچىلر بولسه قورصاوى و على نونتارى، مرجانى بولور. عالمجان البارودى و آنك اصحابندن بعض ذانلر، حجازده استفاده ايتوب كىلگان اوچ دورت معاصر. لرمز بو طوغروده، قدرلى سلفلرمزك خىرلى خلفلى بولورلر دىب اميد ایتیم.

(۱۲۱) تَعَرَّفْ إِلَى اللَّهِ فِي الرَّخَاءِ يَعْرِفَكَ فِي الشَّدَّةِ.

ترجمهسى: «الله تعالى گه طنچ وقتلر كده اطاعتلك، بنده چىلك كورسات اول سىگنا طغزلق غه و مشكللك گه نوشكان وقتلر كده ياردم بىرر». اوزينك غرق بولاچىنى بلىگانندن سوگ فرعون، ايمان كىتوروب «ايندى مین مسلمان بولدم» دىب الله تعالى گه ندا قىلغان بولسه ده «حاضر گنه ايسكه توشدیمنى؟». مضموننده جواب بىرلىگان ایدی. شوندى حال بولماسون ايچون اشلىرى آلدانراق آلوب طورو، ايركنلك و طنچ وقتلرده بنده چىلك كورساتو ياخشى بولاچى طبيعىلر.

(۱۲۲) تَعَلَّمُوا مِنْ أَنْسَابِكُمْ مَا تَصِلُونَ بِهِ أَرْحَامَكُمْ (۱).

(۱) جامع ترمى، ج ۲ ص ۱۹ «ارحام»، «رحم» نك جمعسى بولوب «رحم» سوزىنى رانك فتحى و حانك كسرى ياكه حانك سكوتى و ياخود رانك كسرى و حانك سكوتى برله اوقو درستانر.

ترجمه سی: «اوزگزناڭ محرم قارنداشلرگزنی بلوب صلہ قیلور مرتبهده اوز نسل و نسبگزنی اوگره نیکزا».

حقیقت حالده، نی قدر یاقین قارنداش بولسهده کیملوب طوروده یاقینلیق و محرمک بولمازونی قدر یراق قارنداش بولسهده صلہ بولوب طورغانده یراقلیق قالماز. شوڭک ایچون محرملرگه هر وقت صلہ قیلوب طوررغه و محرم قارنداش لرنڭ یاقینلقلرینی اوگره نورگه تیوشلی.

نسب علمی فائدهلی و ثمرهلی بر عام بولوب آنڭ سببندن قوم قبیلہ، امت و ملت آراسنده دوستلق و محبت بولورغه ممکن. میراث هم نکاح مسئلهلری ایچونده نسب علمینڭ فائدهسی کوب. رسمی صورتک طویلر برله محرم قارنداشلر آراسنده نکاح بولوب محل اماملری طرفندن میتریقہ لرگه قید ایتلو مادهلری اورنبورغ دوخانونوی صوبرانیه سنده خدمت ایتکان و قتمزده کورلیدی. مونڭ سببی محرماتنی بلماودن بیگرهک نسب علمی بلمگانلک ایکانلگیده معلوم بولیدی. عربلر، اوزلرینڭ نسبیلری حقنده بیک اعتنا قبیلر و اوز تارماقلرینی بلوب طورالر ایدی. نسب بلو طوغروسنده حضرت ابوبکر مستثنی آدملرنڭ بری ایدی (۱). ابرانلولرغه قاتشوب آنلر برله نکاح قیلر باشلاغانلرندن صوڭ عربلرنڭ نسب حقنده اعتنالی بئدی، بابالر و قبیلرگه نسبت ایتلو اورنینه کوبلر اوزلرینڭ شهرلرینه، هنرلرینه نسبت ایتولر باشلاديلر. بو اشلری یاخشی بولمادی، مونڭ سببندن اولگی شوکتلری، شرف و فضیلتلری ضایع بولدی.

نسب عامینه اعتنا قیلو طوغروسنده تورک قوملریده عربلردن توبان درجهده توگل ایدی. تورکلرنڭ بر شعبه سندن بولغان قازاق و قرغز قوملرینڭ بو کوندهده نسب علمینه اهمیت بپرولری سوبلهنه. گویا مونلرده حتی بالالرده بابا ایلرینی اسملری و فامیلیه لری برله آلتی یدی بوونلرغه قدر بلرلر ایش. بو، یاخشی اش. موندہ معنوی یاقینلق و روحانی برلک بولادر. بر فامیلیه دن بولغان کیشیلر، باشقه لرغه کوره بر برینی یاقین کورلر، اوچرلشولری برله انسیت پیدا ایتوب اوزلرینڭ نسل و نسبیلرینی تیکشورگه، یاقینلقلرینی یاکار نورغه کرشه لری.

اورال، ژواقا بویندهغی نورکلرنڭ و افلانولرینه، اعتبار سز قالورلرینه

بر سبب اوزلر يېڭى فامېلىلار يېنى ضايغ ايتولرى، آتا و باھالرىنى اونوتولر بىدر. بتون اولى بر كشى بالاسى بولغان خلقلر شول بر كشى گە نسبت ايتلوب يوررگە تبوشلى بولغان حائده حسن حسين اوغلى، عمر عثمان اوغلى، عبىدالله عبدالله اوغلى بولوب شدر مندر بولدىلر ويىلگە اوچرلغان يونلر فېلىتدىن بر بزدنن براقلاشوب تارالوب بتدىلر. بىك كۆبلىرى ياقىن باھالرى يېڭى غنەدە اسملرىنى بلەمىلر. بورونقى عصرلر دەغى اسلاملر نسب علمىنە بىك اهميت بىرەرلر ايدى حتى بو طوغرودە كىتابلر دە تاليف ايتدىلر.

نسب علمى يېڭى امامى هشام بن محمد بن السائب الكلبى (۲۰۴ دە وفات) بولوب بو طوغرودە المنزلة، الجمهرة، الوجيز، الفريد، الملوك اسمندە اثرلر تاليف ايتدى. احمد بن يحيى البلاذرى (۲۷۹ دە وفات) «انساب الاشراف» اسمندە يكرمى جلدە بر كىتاب يازغان ايدى، كىتابى هميشە تمام بولمى قالدى. ابو الفرج الاصبهانى يېڭى «اغابى» سى انساب علمى يېڭى خزىنە سىدر. مونلردن باشقە عبدالملك بن هشام العميرى يېڭى «انساب حمير و ملوكها»، ابو جعفر محمد بن حبيب البغدادى يېڭى «انساب الشعرا»، سەئانينىڭ «انساب سەئان» (۱)، زبىر بن بكار يېڭى «انساب قريش»، محب الدين محمود البخارى يېڭى «انساب المحدثين» اسمندە تاليفلرى بارلغى مرويدىر. مرجانى حضرتلرى طرفندىن ترتيب ايتولگان «مستفاد الاخبار» كىتابى يېڭى كوبرەك خدمتى نسب علمى حقندە در. «آثار» دە روسيە اسلاملرى آراسىندە رابطە بولسون، الفت و محبت ياكارسون، قارنداشلىق محكم طور سون قىدى برلە يازلغان ايدى.

صعابهلر يېڭى نسل و نىسبلرى تىكشىرلوب يازلغان «الاستيعاب»، «اسد الغابە» و «الاصابة» از بو كۆندە مطبوع بولوب علم اهللر يېڭى قوللر نندە مستعملدرلر. اسلام عالملىرى يېڭى نسب علمىنە نى قدر اهميت بىرولرى اوشبو اثرلردن معلوم بولسە كىرەك.

«ان النسب علم لا ينفع و جهالة لا تضر» ديگان عبارت، حديث علمندە متخصص ذاتلر يېڭى سوزىنە كورە رسول اللهدن ثابت توگلدىر. ثابت بولغان تقدىردەدە اثباتى ممكن توگل نىسبلرى تىكشىر و حقندە صادر بولغان سوز بولورغە اوخشىدر. يوقسە رسول الله يېڭى ياقىن نىسبىنى بلو، فايدە دنياغە كىلوب دە فايدە

(۱) بو اثر، اوشبو بر ايكى يل اچىندە آروپادە باھلدى. بر نىسخەسىنى الحاج محمد حسن افندى آقچورا كىتەخانستە كۆردم.

مکتب و مدرسەلر همده فقیرلرنی تربیه ایتو، علمگه رواج بیرو، مئنی واجتهامی حاللرنی تعمیر قیلو خصوصاً بوکونگی، تورلی چیت ملتار آراسنک همیشه ایتوبده دین و ملتنی صافلی آلو هربری بایلقغه توفتیدر. بو کونده بای بولما-غان ملت، بای بولغان ملتارنڭ خدمتلرینی ایتوگه وشونلر آياقلری آستنده ایزلوگه مھکومدر. متنبی:

فلا يجد في الدنيا لمن قل ماله ولا مال في الدنيا لمن قل مجده

عروة بن الورد :

ذريني للغنى اسمى فاني	رايت الناس شرهم الفقير
واعونهم واحقرهم لديهم	وان اسمى له نسب وخير
ويقصى في الذنى وتزدرية	خليلته وينهره الصغير
ويلقى ذو الغنى وله جلال	يكاد فؤاد صاحبه يطير
قليل ذنبه والنسب جم	ولا يكن للغنى رب غفور

✳
✳

فقيرلك و احتياجلقدن صغفو، فول كوناروب دعا فيلوب او طورودن بيگرهك، مال تابو سبيلرينه كرشو وطرشون عبارتدر. سبيلرينه كرشمگان مدتده نمازلق اوستنده دعا فيلوب او طورودن غنه كوب حكمت چيقماز. سبيلرينه كرشكان وماكلای تيرلری آغزوب بورگاندن صوڭ نمازلق اوستنده او طوروب اللهدن صور او بيك ياخشى و بيك فائدهلى بولور. مال تابو برله گنه اش بتمى، بلكه آنڭ بركانلى و فائدهلى همده وبالسنز بولووى ده مطلوب. مونه دعا فيلو شوشى اشلر ايچون بيك كبرهك.

ظلم حقنده ۱۴۰ نچى هديت شرحنده سوز بولور.

۱۲۴) تَنْكَحُ الْمَرَأَةَ لِأَرْبَعٍ لِمَالِهَا وَلِحَسْبِهَا وَجَمَالِهَا وَلِإِنِّيهَا فَاطْفَرٌ بِنَاتِ
الدِّينِ تَرَبَّتْ يَدَاكَ (۱).

(۱) صحيح بخارى. ج ۶ ص ۱۲۳ قوله «تربت يداك» اى لصقتا بالتراب وهى كناية عن الفقر وهو خبر بمعنى الدعاء لكن لا يراد به حقيقة. فتح البارى. (ج ۹ ص ۱۰۶-۱۰۷). «سوزمنى طوماساڭ فولڭ توپراقغه بوپالسون يعنى فقيرلك كوراه ديگان سوز بولسه» ده حقيقت هالده ياوز دعا فيلو توگل بلكه بزده بعض بر كشميلر اوزلرينڭ ياراتقان نرسهلى حقنده «فهرگنه ايكان» ديب سويلولرى قبيلندن عرب عادتچيگنه؛ ياوز دعا بولودن قطع نظر ايتولگان سوزدر.

مکتب و مدرسەلر همده فقیرلرنی تربیه ایتو، علمگه رواج بیرو، مئنی واجتهامی حاللرنی تعمیر قیلو خصوصاً بوکونگی، تورلی چیت ملتار آراسنک همیشه ایتوبده دین و ملتنی صافلی آلو هربری بایلقغه توفتیدر. بو کونده بای بولما-غان ملت، بای بولغان ملتارنک خدمتلرینی ایتوگه وشونلر آیاقلری آستنده ایزلوگه مھکومدر. متنبی:

فلا نجد فی الدنيا لمن قل ماله ولا مال فی الدنيا لمن قل مجده

عروة بن الورد :

ذیننی للغنی اسمی فانی	رایت الناس شرهم الفقیر
واعونهم واحقرهم لدیهم	وان اسمی له نسب وخیر
ویقصی فی الذنوب وتزدریه	خلیلته وینهره الصغیر
ویلفی ذو الغنی وله جلال	یکاد فؤاد صاحبه یطیر
قلیل ذنبه والذنب جم	ولکن للغنی رب غفور

✳

فقیرلک و احتیاجلقدن صغفو، فول کوناروب دعا فیلوب او طورودن بیگرهک، مال تابو سبیلرینه کرشو وطرشون عبارتدر. سبیلرینه کرشمگان مدتده نمازلق اوستنده دعا فیلوب او طورودن غنه کوب حکمت چیقماز. سبیلرینه کرشکان و ماگلائی تیرلری آغزوب یورگانندن صوگ نمازلق اوستنده او طوروب اللهدن صور او بیک باخشی و بیک فائدهلی بولور. مال تابلو برله گنه اش بتمی، بلکه آنک برکانلی و فائدهلی همده و بالسنز بولوویده مطلوب. مونه دعا فیلو شوشی اشلر ایچون بیک کیرهک.

ظلم حقنده ۱۴۰ نچی هبیت شرحنده سوز بولور.

(۱۲۴) تَنْكَحُ الْمَرْأَةَ لِأَرْبَعٍ لِمَالِهَا وَلِحَسَبِهَا وَجَمَالِهَا وَلِإِنِّيهَا فَاطْفَرٌ بِنَاتِ
الدِّينِ تَرَبَّتْ يَدَاكَ (۱).

(۱) صحیح بھاری، ج ۶ ص ۱۲۳ قوله «تربت یداک» ای لصقتا بالتراب وهی کنایة عن الفقر وهو خبر بمعنی الدعاء لکن لا یراد به حقیقته. فتح الباری، (ج ۹ ص ۱۰۶-۱۰۷). «سوزمنی طوماساگ فولگ توپراقغه بو یالسون یعنی فقیرلک کور» دیگان سوز بولسهده حقیقت هالده یاوز دعا قیلو توگل بلکه بزده بعض بر کشیلر اوزلرینک یاراتقان نرسهلی حقنده «فهرگنه ایکن» دیب سوپهلرلی قبیلندن عرب عادتچهگنه؛ یاوز دعا بولودن قطع نظر ایتولگان سوزدر.

ترجمه سی: «خاتون، عادتده اوشبودورت تورلی خاصیتی ایچون نکاحله نلدر: مالی، حسبی (آنا و آناسی هم نسلی خلق آراسنده معتبر بولو)، جمالی، دینی. سین دینی ایچون نکاح قیل یوقسه نیوشسنز اش فیلفان بولورسن».

مقصود ایسه نکاح وقتده مال، جمال ونسب (حسب) رعایت ایتولماسون، آنلرغه اعتبار قیلنماسون دیمک توگل، چونکه بو نرسه لرده مطلوب. شولای بولسه ده هر برینه کوره، دیننده اهنبارلی هم عقیق خاتوننی تبارغه طریشورغه تیوشلی، دیگان سوز (۱). رسول الله حضرتلری اوزی ده، آلاچق خاتوننی کوررگه قوشقان و کوروب آلونک محبت بولوغه سبب ایکانلیگینی بیان فیلفان ایدی. آز آراده کوزو برله گنه کشینک دینلی یا که دینسز ایکانلیگینی آبرو ممکن بولماز. رسول الله نک کورودن مقصودی دینلی بولوب بولادن بیگره که جمیل و ملایم بولوب بولماوینی بلو ایچون ایکانلیگی اوز اوزندن معلوم.

خلاصه: «رسول الله نک مرادی مال، حسب و جمال رعایت ایتلودن نهی بولمیچه بلکه دینداراقتی آلدن طوتو حقنده ارشاد قیلودر. بر عرب شاعری بو طوغروده:

و اول خبت الماء خبت ترابه

و اول لؤم المرء لؤم المناکح

دیمشدر (صو بوزولونک سببی بالچقی بوزولو؛ ابر بوزولونک سببی ده نکاح بوزولو یعنی نیوشسنز خاتوننی نکاح قیلودر).

کشینک دینلی و دینسز بولووی اسلام نظر نده بیک معلوم بر نرسه بولسه ده بز نک اوز نظر مزده بو اشلر بیک بیگل توگل. اهلیتسز و استحقاقسز آدملر نک قاتشولری و قویورق صوده بالی آولولری سببلی اورنالقده طوغری میزان قالمادی. بو آدملر، اوز اشلرینه مانع دیب بلگان کشیلرینی عوام کوزندن توشرو قصدی برله «دینسز» کورساتوب اوز مشربلرنده بولغانلر نک قباحث عمللرندن کوز یومالر و خلقلر نک کوزلرینی بویاب آنلرغه دیندارلر نک ده گزیده لرندن قیلوب کورساته لر.

چالماسی زور و کیومی اوزون بولسه، کبک بیگلری فول اوچلرندن اصلنوب طورسه، اوزی ده آفرون هم آلدینه غنه قاراب یورسه، اوزینی دورت منهدن برینه منسوب صاناب، اولیا و شیخلرگه تابشیرلسه، آنلردن

استعداد و استغاثه قیلونی درست کورسه ، بورونغیلرنک عادتلرینی آنا بابا عرفلرینی نق صافلاسه ، اونکان زمانده بولغان حضرتلر سویله مگان سوزلرینی نذبنه آلماسه بزنگ فاشمه زده «دینلی» در.

چاچی بیتو یورسه ، کوزنده کوزلك مویننده آق یافا بولسه ، شیخلرنک عیبینی بلولرینه اشانماسه ، خاتون قزلرنک یازو بلولرینی ، مسجدلرگه یورولرینی ، درست کورسه ، بزنگ نظر مه زده «دینسز» ، «دهری» و «زندیق» در.

شوشندی بر قوم آراسنده طوروچی و شونلرنک نائیرلری آستنده یاشاویچیلر ، دینلی برله دینسزلرینی نیچه اک آیرا بلولر؟ ..

نکاح قیلو (اویله نو) لازم می ؟ ایسکی فیلسوفلردن باگا فیلسوفلرگه میراث بولوب قالغان و سر کیمنک اوزینه خصوصی بر فکری بولغان بو مسئله حقنده اوزون سویله و اوقوچیلرینی یالقدراچقدر . شونک ایچون بز بو اورنده فسقلی برله گنه بعض بر سوزلر یازوب اونهمز .

اسلام دینی نظر نده ، اویله نو لازم اش . مونک معناسی اویله نو فرض عین و هر فرد ایچون لازم» دیگان سوز توگل . بلیکه «مسلمانلرنک عموما اویله نولری ضرور» دیگان سوزدر . اسلام دینی عمومی همده منگولک بر دین بولغانی ایچون آنک الوغ بر ملت حالنده یاشاوی لازم بولادر . حالبوکه الوغ ملت بولو ، «عائله» دن باشقه صورت طومتی . اجتماعی هیئتلرنک نیگزلری «عائله» لردر . «عائله» دن جیولماغان هیئتلر ، صو اوستنده گی بنالر ، قوم اوستینه جیولغان صولر قبیلندن فرارسز و دوامسز همده بقاسز بولولری معلوم . «عائله» بولور ایچون اویله نو کبرهک ، آندن باشقه عائله بولووی ممکن توگل .

«حقیقی دوست» نک مصداقی بالکیز ایرلی و خانونلی کشیلر آراسنده غنه بولورغه ممکن . حقیقی دوست دهواسی ، باشقه لر آراسنده سویله نسه ، دعوی قیلنسه ده حقیقت حالده آنلرنک هیچ بری حقیقی دوست بولا آلمازلر . شول جهندن ده اویله نو لازم اش . مونی ایسه «اویله نو» اخلاق نظر نده ده لازم» دیب تعبیر قیلورغه ممکن .

اویله نو ، دین برله اخلاق نظر نده غنه توگل بلیکه «طب» جهندن ده لازم . عصر مزده بولغان طبیبلردن بری ، اوزینک بر اثر نده اوشبو مضمونده سوز سویلیدر : «اویله نو وایر برله خاتون برلنکده معیشت ایتولری سببلی تن نغایا ، عقل آرنا ، روح کونارله ، هضم اعضالری یاخشیلانالر ، قان نیز نارالا

وتيز بوری باشلی، صولش اعضالری منتظم اشلیر، عصار بواشلانا واعتدال کسب ایتلر، افراط بولغان آچو و قایغرو، عادتی روش گه کره، گوده توزله نه، یورولر معتدلله نه، مونلردن باشقه ده بیک کوب خسته لیکر گه شفا و مانع بولا خصوصاً خاتونلر نڭ عقللری بیگله یوگه اوپله نو، بردن بر دوا در.»
سلامتک ایچون اڭ ضرری بولغان «باشرون عمل» ایچون ده بردن بر دوا اوپله نودر.

(۱۲۵) تَهَادَوَا تَحَابَوَا.

ترجمه سی: «هدیه بیرشکنز، بر برکزرگه محبت قیلوشور سز!»
کبره ک دینی و علمی و کبره ک دنیاوی و عدوانی اشلرده بولسون «حیات» سفرنده، انسانلر بر برینه محتاج بولوب بر بردن مستغنی صورنده باشا و مومکن توگل. بلکه آرالرنده یاردمله شو بولوب طوررغه تپوشلی. مونڭ باش سببی ایسه الفت و محبتدر. اوزی سویه گان کشیمسینه انسان یاردم ایته آلی، کوب وقتده اڭ فلاکت گه توشووندن ده آرتق متأثر بولمی. احتمال بواش طبیعیدر. محبت اورنلاشدر و نڭ برنچی سببی عائله تربیه سی ایکانلگی معلوم. بر اویده تربیه له نولری، آنا و آناڭ دائم روح بیروب طورولری سببندن طوغانلر و یاقینلر آراسنده محبت اورلقلری ایگوله، شفقت و مرحمت ایگونلری بیتشه در. باشلکده آلمان تربیه نڭ اثری فارتابو سببی بتمی حتی قبرگه قدر بارادر.

آرالرنده محبت اورنلاشقان خلقلر یاخشی اشلر اشلر گه موفق بولالر، خیاللرغه کیلمی طورغان مقصودلرغه ایرشه لر. بر تاریدن بوتقا بولماسه ده کوب تاریدن بوتقا بولا. بر تامچی صو کوزگه کورنماسه ده کوب تامچیلر جیولسه بلخلر آعادر.

الوغ آدملر آراسنده محبت اورنلاشو ایچون علمی، مدنی و سیاسی، اقتصادی و اجتماعی مسئله لرده فکرلر نڭ برله شووی بولسه ده بو اش عموم خلق ایچون نوگل بلکه علم و محاکمه قوتینه مالک بولغان علم و فهم صاحبلری ایچوندر. عموم آراسنده الفت پیدا بولا طورغان اڭ بیگل سبب ایسه هدیه لر بیرشو، اومه لرگه یورشو، قول وتل یاردملری ایتشو کبک نرسه لر در.

آلوب غنه طوررغه اوگره نه و شرطی برله عوام وساده خلق آراسنده

هدیه بیرشو دوستلوق سببی ایکانلگی معلوم. بو حدیثده، دوستلوق سببیلرندن شوشی (بیر و گنه یا که آلوغنه نوگل بلکه بیرشو) قسمی ذکر ایتولسه ده باشقه حدیثلرده باشقه لری ده ذکر ایتوله در.

(۱۳۶) ثَلَاثُ دَعَوَاتٍ مُّسْتَجَابَاتٍ لَا شَكَّ فِيهِنَّ دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ وَ دَعْوَةُ الْمَسَافِرِ وَ دَعْوَةُ الْوَالِدِ عَلَى وَلِيِّهِ (۱).

ترجمه سی: «اوج تورلی دعا، الله تعالی قاشنده مقبولدر، مونده شک یوق مسافر دعاسی، مظلوم دعاسی، بالاسی حقنده آنا دعاسی».

شولای بولغاچ اوشبو کیشیلر ننگ یاخشی دعالری نی آلو و فهر دعالری نندن صافلانو لازم، مساهل قیلو اصلا درست نوگل. مگرده فهر دعالرننگ قبول بولولری ایچون اورنلی بولو شرط. مثلا بر آنا (یا که آنا) اوزینک اطاعتلی و یاخشی بالاسی حقنده اوزینک آکسزلفی و یوق نرسه لر ایچون چدی آلمی آچولانووی عصیبیلگی سببلی باوز دعا قیلسه ویا که بر مسافر اوزینک ظنینه ایبروب عیبسن بر کشی حقنده باوز دعا ایتسه البته آنلر قبول بولمازلر. مظلوم دعاسندن مراد، ظن و تخمین برله گنه تعیین ایتمی بلکه اوزینه ظلم ایتوچی کشی حقنده اجمالی و عمومی صورتده گنه قیلنغان دعادر. قویاش کبک آچیق معلوم بولماغانک بر کشیدن شیکله نو و شول شیکله نوگه بنا ایتوب تعیین لهب دعا قیلو یا کلش اشدن. آندن صافلانو لازم. بلکه دعا قیلورغه مجبورلک بولسه تعیین ایتمی گنه قیلورغه تیوشلی. دعا اوزی کیره کلی کیشی سینی تابار. امام ابو داود: «بر کشی برر نرسه گه لعنت قیلسه (فهر دعا قیلو هم شول حکمده) لعنت، کولگه آشار لکن کولک ایشگی آچلماز، موندن صولک یرگه توشار. یرده آنی قبول اینماز، شوندن صولک لعنت اولغنه صولغه کیتوب یوررده، توشار اورن تابماغان سببلی لعنت قیلنغان نرسه گه بارر اگرده اول نرسه شول لعنت گه اهل بولسه شوکا توشار ناگاه اول آکما اهل بولماسه اول وقت لعنت قیلنغان کشینک اوزینه قایتور» مضموننده حدیث روایت ایتده در (۲).

(۱) جامع ترمذی، ج ۲، ص ۱۳-۱۸۲.

(۲) سنن ابی داود، ج ۲، ص ۳۲۴.

(۱۲۷) ثَلَاثٌ لَمْ تَسَلَمْ مِنْهَا هُنَّ: الْأُمَّةُ الْحَسَدُ وَالظَّنُّ وَالطَّيْرَةُ إِلَّا أَنْتُمْ بِأَلْمَخْرَجِ مِنْهَا إِذَا ظَنَنْتَ فَلَا تَحْقُقْ وَإِذَا حَسَدْتَ فَلَا تَبِيحُ وَإِذَا تَطَيَّرْتَ فَأَمُضِ (۱).

ترجمه سی: «اوج نرسه دن بو امت سلامت بوامادی: حسد، سؤ ظن، شوملانو. اگاه بولگنژ شول نرسه لردن فورنو او بولینی سزگه اوگره تبه می؟ سؤ ظن اینسه گنژ، شول ظن گنژنی حقیقت درجه سینه بنشدرمه گنژ (اثرینی طش غه چیقارما گنژ)؛ حسد فیلسه گنژ، شوگنا بنا فیلوب سوزگنژ و فعل گنژ برله برر اش. اشله مه گنژ؛ شوملانسه گنژ الله تعالی غه توکل فیلوب یولگنژ غه دوام اینوگنژ.»

حسد، بر کشیده بولوبده بوزو فلقی غه قورال ایتولمی طورغان یاکه اخروی نعمتنک کیتووینی آرزو فیلودن عبارت. اکرده نعمتنک کیتووینی آرزو قیلمی بلکه شول نعمت روشنده بر «نعمت» ننگ اوزنده ده بولووینی آرزو ایتسه آنسی «حسد» توکل بلکه «غبطه» اسمنده بولور. غبطه ایسه درست بلکه دینی عمللرده بولغانده ثوابلی بر اشدر. اوشنداق بوزو فلقی غه قورال ایتلوب طوتولا طورغان نعمتارنک کیتولرینی آرزو قیلو «حسد» توکل بلکه «غیرت» اسمنده بولور. «غیرت» ده حرام توکل بلکه مباح بر اش.

اخلاق عالملری «حسد» نی اوشبو مرتبه لرگه آیرالر: (۱) اوزی ایچون هیچ بر فائده بولمازلغنی بله طوروب بر نعمتنک کشیدن کیتووینی تلهو. (۲) کشیدن کیتوبده شول نعمتنک اوز قولینه کرووینی تلهو. حقیقت حالده شول نعمتی اوز قولنده ایتسه کیلوبده تنگی کشیدن کیتووینی شوگنا وسیله بولغانلقن غنه تلهو. (۳) شول نعمتنک نظیرینی اوزنده بولدراسی کیلو اما اوزنده بولو ممکن کورلماو سببلی بر تیگنژ بولوب قالو ایچون تنگی کشیدن ده کیتوون تلهو. (۴) شول نعمتی اوزی ایچون تلهبده تنگی کشیدن کیتووینی تلهو.

اوشبونلردن برنچی مرتبه ده گیبسی ائک قباحته و ایلک مذموم «حسد» در. ایکنچی درجه ده گیبسی موکار قاراغانده و اوچنچی درجه ده گیبسی ایکنچی گه کوره بیگلرک. دورنچی درجه ده گیبسی ایسه «غبطه» اسمنده بولوب مذموم توکل. حسدنک سببلری: مجرد دشمنانلق، اوزی گنه نعمت اییه سی بولاسی کیلو. اوز اوزینه حسن ظنلی بولو کبک نرسه لردن.

«حسد برله» ظن» ۱۰۳نچى حديث شريفده سويله نىگان ايدى - شونىڭ
 ايچون بو اورنده شوشى قدر برله قناعت ايتولدى (۱).

«اوج نرسەدن بو امت سلامت بولمادى» نىڭ معناسى «باشقه امتلارده يوق
 ايدى ده بو امتده گنه بولدى» ديمك توگىل بللكه «باشقه امتلارده بولغان شىكىللى
 بو امتده بار» ديمكدر.

حسد، سۇ ظن قىلو شوملانو، مسلمانلار ايچون درست نرسەلر توگىل.
 ايدى بر كشيده اوزينىڭ اختيار نندن باشقه شوشى نرسەلر بولسە رسول الله
 ايسە شونىڭ گناھندن فورتولو يولىنى اوشبو حديث شريفنده اوگرەتەدر. حديثنىڭ
 معناسى بىك اهميتلى.

بعض كونلر و بعض آيلردن، سفرگە چىقوب كىتكان وقتده بعض بر كشىلرنىڭ
 اوچر اولرنندن، فارغا و يابالاق (بايفوش) طاوشلار نندن و بعض بر سانلردن
 شوملانو و شونىڭ سېپىدىن اشدن طوقتالو، نيشولى اشلردن توگىل. اما ياخشى
 نرسەلردن مثلاً سفرگە چىققان وقتده طولى زىلزىغە طوغرى كىلو يا كە
 قابىقەدن چىققان اوگىغە اوتوب باروچىنىڭ «السلام عليكم» دىگان سوزىنى
 ايشنو سببلى خىبر اميد ايتو (تفال قىلو) دن ضرر يوق. سفرگە چىققان وقتنده،
 رسول الله «راشد، هادى، نصيح» كىك سوزلر ايشنو سببلى كوگىلنەدر ايدى دىلر.
 اوشبو سببىدىن سفرگە اوزاتوچى كشىلر، مسافر فوزغالو برله «السلام عليكم،
 سلامت بورگىز، خىرلى سفر بولسون، راشداھدىيا» كىك سوزلر برله فققر سەلر،
 مسافىلرنىڭ اولىگى ايمىتىكەن سوزلرى بولو سېپىدىن كوگىللىرى خوشلانور
 وشوندىن صوڭ مطلوب توگىل نرسەلر اوچر اسەده اهميت بىر مازلر.

(۱۲۸) ثَلَاثَةٌ لَا يَكْلِمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْمَثَانُ الَّذِي لَا يُعْطَى شَيْئًا إِلَّا
 مَنَّهُ وَالْمَنْفِقُ سَلَعَتَهُ بِالْحَلِيفِ الْفَاجِرِ وَالْمَسِيْلُ إِزَارَهُ (۲).

ترجمەسى: «قيامت كوندە الله تعالى اوج تورلى كشى برله شىقتلى روشك
 سويلەشماز. بىرگان صدقەسى برله منت ايتوچى، قماچىنى پالغان آند برله
 اونكاروچى، تكبرىك بوز نندن كيومىنى سوره توب بوروچى».

(۱) حسد خقنە جاھظنىڭ «الحاسد والحسود» اسمى ۱۲ بيتە طبع ايتولسگان بر اثرى بار.
 جاھظ غە خاص بولغان لىنى عبارت برله يازغانلىقتىن اوقور ايچون كوگىلى.

(۲) صحيح مسلم ج ۱ ص ۴۱. جامع ترمذى ج ۱ ص ۱۴۵ عبارت «مسلم» نكى.

منت، اوزینک بېرگان صدقه سینی یا که نیندی گنه بولسه ده اوزینک ایزگو۔ لگینی صافا و سویله ودر. بو اش، الله تعالی گه گنه خاص بولوب بندلر ایچون درست توگل. «مین آکار استاذ بولغان و سبق او گره تکان ایدم یا که شوندی و موندی ایز گولکلر اینکان ایدم» روشنده سوزار سویله و مسلمان کشی ایچون یارامی طورغان اشلدنر. منت، ایز گولکلر باطل و ثوابدن محروم بولوغه سبدر. «یا ایها الذین آمنوا لا تبطلوا صدقاتکم بالین والادی..» (بقره ۲۶۶). یالغان آند مسئله لری بوفاریده سویله ندی. نر سه اونکار و ایچون یالغان آند اینو توگل حتی درست آند اینموده تیوشسز اش.

ازار، عربلرده آرقاغه سالونا طورغان جهیمه بولوب کبرلی وهوالی کشیلر مونی یردهن سوره توب یورر بولغانلر. رسول الله ایسه کبر بولغانلقدن اوشبو لشدن منع ایتهدر. مونده «ازار» اوزی مقصود توگل بلکه «کبر» مقصوددر. شونک ایچون «کبر» دن باشقه قصد برله بولغانده ازارنی اوسدرب یورو یاخود کبر اهللرینه مخصوص فورملر حتی که فسقه کیوملر کیبو، کله پوشارنی بورکارنی فنرر صالوب یورولرده «اسبال ازار» قیلندن ممنوع بولورغه ممکن.

(۱۲۹) حُجِبَتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ وَ حُجِبَتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ (۱)

ترجمه سی: «تموغ، شهوت و نفس مرادلری برله فاپلاندی، جنت کوکلر گه آور بولغان نر سه لر برله پرده لندی.»

مقصود ایسه انسانلر نفس آرزولری و شهوتلری آرنندن یوروب تموغه توشارلر و نفس گه خلاف عمللر قیلوغه آورسنوب جنتدن محروم بولورلر دیمکلر. «نفس آرزوسی» دیگان سوزنی آشاو ایچو، اویون کولیکو گه گنه حاصلارغه یارامی. آنک دائر سی بیک کیگ بولورغه، آدم بالاسی اوزی هیچ فکر له مه گان حالده شوگا آلدانوب فلاکت گه اوچارغه ممکن. غرورنک سببی، نی قدر کوب بولسه دنیا ده مقرر ارده شول در جهده کوبدر:

مالملر بار. عقلی و شرعی علملرنی کامل بلرلر، نیندی گنه مشکل بر مسئله چیقدی ایسه خاطر و خیال لرغه کیلمی طورغان روشده تحقیقلر قیلوب مشکل لکنی یبارلر، توینلرنی چیشه لر.

(۱) احمد ابن حنبل مستدی، ج ۴ ص ۳۸۰ و ج ۳ ص ۱۵۳. صحیح بخاری، ج ۷ ص ۱۸۶. صحیح مسلم، ج ۲ ص ۳۴۸. عبارت «بخاری» نقی.

عابدلر بار. مونلردن بعضیلری بتون عهولرینی عبادت برله و بعضیلری ده قرآن اوقو برله اوزدرلر. تراویح نمازلرنده قرآن ختم ایتهلر.

شیخلر بار. بتون وقتلری مسجدرده، نمازلق اوستلرنده اوته و بتون سوزلری مراقبه و محاسبه، فکر، و ذکر، نماز و عبادت، نفل و مندوب، توبه و انابت کبک فضیلتلردن عبارت بولا.

بایلر بار. مسجدر و مکتبلر بنا ایتهلر، صدقلرینی اولک غهده سول غهده تارانلر و هر تورلی خیرات بولینه اعانت قوللرینی سوزالر. مونلردن باشقه ارده بار بلکه کوب.

هیچ شبهه یوق، اوشبو تورلی کوب خلقلر آراسنده الله تعالی نك ز صالقی برله مشرف بولوچیلر، سعادت که ابر شوچیلر، دنیا و آخرتده فلاح نابوچیلر کوب بولور. شونک برله برابر مذکور اشلرنک صرف «نفس آرزوسی» ایچون قیلنواریده ممکن. اشلرنک ظاهرلرینه قاراب حکم ایترگه یارامی بلکه حکم نیتلر و حقیقی مقصدلرغه قاراب بولا. مونی ده الله تعالی اوزی گنه بلهدر.

اوزینک عمل و عبادتلرینک، خیرات بوللرینه مال صرف ایتولرینک نفس آرزوسی ایچون بولوب بولماوینی بلهسی کیلگان کشی اوزینی احتساب قیلورغه و علامتلرگه قارارعه کیرهک. اوز حالینی نیکشدرگه وقت تابماو خیرسزلك گه علامتدر.

نی قدر کوب عبادت و کوب خیرلی اش قیلسه کتده اوزکنی الله تعالی فاشنده مقبول بنده دیب حساب ایتمه بلکه همیشه خوف برله رجا آراسنده بول. اوزکن باشقلرینک «دین» و «مذهب» لرینه تعرض قیلمه، عمومی بر فلاکت کیلگانده شول حالنی اوزکن باشقلرینک گناه شومقلرینه حمل ایتمه، الله برله اوز آراکنی نوزه تورگه طریشده کشیلرینک اذیت بیرولرینه وسینی جفالولرینه خفا بولما، آنلرنی اللهغه تابشر، اوزک ایچون سویمی طورغان نرسهنی کشی گهده سویمه. نفسکن امین بولما! «ان النفس لامارة بالسوء». دنیاده شوشی اشلردن آرتق ایشانلق از لمه، تابلمان! ..

حدیث شریفینک عبارتنی نی قدر فسقه و آز بونسه معناسی شول قدر کوب، شهوت گه ایبهرو ضررینی آکلانوده بلیغ و مفیددر. شونک ایچون علم اهللری بو حدیثنی «جوامع کلم» دن صانیلر.

۱۳۰ ﴿ حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ سِتٌّ إِذَا لَقِيْتَهُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ وَإِذَا دَعَاكَ فَاجِبْهُ وَإِذَا اسْتَنْصَحَكَ فَانصَحْ لَهُ وَإِذَا عَطَسَ فَحَمِدِ اللَّهَ فَسَمِّتْهُ وَإِذَا مَرَضَ فَعُدُّهُ وَإِذَا مَاتَ فَاتَّبِعْهُ (۱) .

ترجمه سی: «مسلمانانك مسلمان اوستنده آلتی حقى بار: اوچراسانك سلام بېر، ضیافت كه چافرسه بار، نصیحت ایتووگنی اوتنسه نصیحت قیل، توچكروبده الله تعالی گه حمد ایتسه جواب بېر، آورسه حالینی صورا، وفات ایتسه جنازه سینى اوزات! . . . » .

«حق» دن مراد، «شول اشنی اشلو نیوشلی ومطلوب» دیگان سوز . شونك ایچون آنك آستینه واجبلرده، سنت ومنوبیلرده کره در . بعض حبیلرده اوچ وبعضیلرده بیش نورلی «حق» سانالوب، آنلرنك هر بری بوحدیشه ذكر ایتولگان «حق» لر جهله سینه داخل بولالر .

برنچی حق «سلام». مسلمانلر بر بری برله اوچراشقان وقتلرنده سلام بېرشولری «سنت» عمل بولوب هر ایکی طرف بر یولی بېرسه، شونك برله «سنت» اوتهلگان بولادر . بر طرف صوگنه فالسه آكنا نسبت برله بو اش سلام آلو، سلام فایتارو، جواب بېرو اسمنك بولوب موگا نسبت برله، فرض حکمینه کره در . «السلام» سوزی الله تعالی اسملرندن بولوب سلام بېرو؛ «الله تعالی نك اسمی سوزنك برله، سز الله نك حفظنده سز» دیمكدر . وبعضیلر: سلام، سوزی «سلامت» دن آله و سلام بېرونك معناسی: «سز گه سلامتلك، بزنك طرفه زدن ضرر یوق» دیمكدر، دیلر . ایکی معنا آراسنده كوب آیرما کورلمی . هر حالده سلام بېرشو اوز طرفلرندن خوف وخطرہ یوقلغنی وخیر خواهلغنی بلدرودن عبارت بولغان بیک گوزل و بیک معنالی بولغان بر «شعار» (علامت) در . مونك درجه سنده معنالی شعارنك باشقه ملتلرده بولوب بولماوندن خبرمز یوق .

سلام بېرو، «السلام علیکم»، «سلام (تفویین برله) علیکم»، «السلام علیک»، «سلام علیک» کبک جهله لر نك هر بری برله تابولادر . صوگنه قالغان طرف (فایتاروچی، آلوچی، جواب بېروچی) «وعلیکم السلام»، «وعلیک السلام» روشنده ادا قیله در . مونلرنك هر بری درست . لکن هر کیم ایچون کیرهك

(۱) صحیح مسلم . ج ۲ ص ۱۷۴ . تسمیة العاطس؛ تسمیة العاطس ایکسیده بر معناده . توچكروچی گه جواب بېرو دیگان سوز .

آلسون و كيرهك بېرسون ، كيرهك كوب و كيرهك آز ، كيرهك اير و كيرهك خانون بولسون الك ياخشى صيغه «السلام عليكم» در. اگرده «السلام عليكم ورحمة الله وبركاته» ديسه بېگرهك ياخشى .

بعض بر ابتدائی مکتبلرده اذان و اقامت همده سلام بېرو روشلرینی اوگره تولىرینی كوروب بېك شادلانغان ايدك . بو، تيوشلى بر اش . ياشدن ياخشى اوگره نيمگان سببلى بېك كوب آدملىر، مائور دعالرني ياكلش اوقيلر، واوشبو بېك فسقه بولغان سلام صيغه سسینی ده بوزالر، ياخشى غنه قارتلر نك و مدرسە كورگانداكللى معلوم آدملر نك : الصلا ، الصلا ، الصلا ، الصلا ، الصلا . معلوم ، الصلا ، الصلا ، الصلا ، الصلا ، الصلا ، الصلا ، الصلا ، الصلا ، الصلا . ايرلر نك ايرلر گه ، خاتونلر نك خانونلر غه ، محرملر محرملر گه سلام بېرولرى «سنت» بولسه ده مملكتنمزده بولغان خاتونلر آراسنده سلام بېرشو عادت توگل ايكلا . نلگینی ايشته مز ومونك سببى نیندى نرسه بولغانلغینی بلیمز . اگرده معلملر اوز نظارتلر نده بولغان قزلر مکتبلر نده شوشى عادتنى شائع اينسلر رسول الله سنتلر ندىن بر سنتینی اچيا ايتكان بولورلر ایدی .

سلام بېرو طوغر و سنده نا كیدلى بر ترتيب بولماسه ده ادى دن اعلى گه ، عادتى آدمدن افضل غه ، اوزندن قورقو احتمالی بولغان كشىدن آندى احتمال بولماغان غه باشلاب بېرلوى مرغوب سانالادر . شونك اېچون كچوكلر الوغلا غه ، اوتوب ناروچيلر توقتاپ طور وچيلر غه ، آتلانوب باروچيلر جبه و ليلر گه ، آزلر كوبلر گه باشلاب بېرلر . كوب خلق آراسندن برر كشى نك سلامى بار كشى اېچون ده بيته اما هر برى اوزلرى ادا قىلسلر ياخشى .

فقیهلر ، اوشبو اورنلر ده سلام مكره ديلر : قضا (حكم) مجلسى ، درس مجلسى ، قرآن اوقو و ذكر مجلسلرى ، خطبه همده اذان و اقامت تىكلانا طورغان وقت ، طبيعى حاجتلر اونه وچى كشىلر آراسنده ، مونچه و حاجت خانه كېك اورنلر ده وعه و ما مشغول كشىلر آراسنده .

حدیث شریفده گى « اذا لقیته » (اوچراسه ك) ديگان سوز آيرلشقان وقتلرني چيقارر اېچون توگل . اوچراشقان وقتده سلام ، سنت بولغان كېك آيرلشقان وقتلر ده ده سنت . مکتوبلر ده بولغان سلاملر غه ده اوقورغان وقتده سلام برله جواب بېرو تيوشلى ديلر .

ايکنجهى «حق» دعوت كه اجابت قیلو (آشغه ضیافت كه چاقرسه بارو). بو،

مقصود بالذات بولوب چاقراغان صور نلرده گنه بولسه كيرهك. خلق چاقراغان وقتده خواجه اوزى بلوبى توگلمى كوب جهامت آراسنده نقشلى كغدلرنك بربنه اسمى يازلوب بيارلگان كشيلىر ايچون اجابت ايتوگه كوره ايتماو ياخشيراق بولور. خصوصا اوز اوستنده گى اشلىرى كيجكدر و لازم كيله چك و معناسز بيرده وقت ضائع كينه چك، اوزينك سلامتليگينه ضرر بولاچق ديب بلنسه بو وقتده اجابت لازم بولماز. دعوت كه اجابت واجب بولونك اصل سببى ايسه مؤمن قارنداشنى شادلاندرودر. شونك ايچون بو حق، شوندى كشيلىر حقنده غنه بولور. آكارغه قاراب وجودلرى برله عدملرى مساوى بولغان و چاقروچينك كوگلينده كرمى طورغان كشيلىر ايچون «دعوت كه اجابت واجب» ديب آش مجلسلر بينه بوروده معنا بولماز.

اوچنچى «حق» نصيحت. مسلمان كشى اوزينك مسلمان قارنداشى فائده سببه بولغان نصيحتلرنى ايتو و تيوشلى ديب بلنگان مشورتلرنى بيروگه تيوشلى. صوراسه صوراماسه ده بو آش سنت. حديئده گى «نصيحت صوراسه» ديگان سوز، اخترازى بولغان قيد توگل. بلكه مسلمان كشى هر وقت نصيحتنى صورارغه تيوشلى بولغان ايچون گنه شول روشده بيان ايتولگاندر.

دورنچى «حق» نوچكرو بده الله تعالى گه حمد ايتكان كشى گه رحمت برله دعا فيلو. نوچكروچى كشى «الحمد لله» ديب، آنى ايشتوچى ده «برحمك الله» ديب ايتورگه تيوشلى (۱) شوشى تر نيئده «برحمك الله» ديب جواب بيرو اسلام حقلرندن بولادر. نوچكروچى كشى حمد ايتماسه بو جواب، لازم توگل (۲).

بيشنچى «حق» آورو وقتده حال صور او (عباده فيلو). آورو حالينى صور او ده رعایت فيلورغه تيوشلى ادبلر بار. آنلرنى «نصيحت» رسالهلرنك بيان ايتدك. «حق» بولماسه ده مسلمان توگل كشيلىر گه عباده فيلودن شريعت منع ايتماز. امام بخارى بو خصوصه «باب عيادة المشرك» ديب آيروم بر باب قويوب رسول الله حضر تلىرينك اوز خادمى بولغان يهود يكيتينى همده همى ابوطالبينى عبادته فيلويونى روايت ايتهدر (۳) (مذكور حديئتن چيت دين اهللرندن خادملىر طوتو درستليگينى آكلارغه ممكن).

(۱) صحيح بخارى، ج ۷ ص ۱۲۵.

(۲) صحيح بخارى، ج ۷ ص ۱۲۵.

(۳) صحيح بخارى، ج ۷ ص ۶.

التنجی «حق» وفات اینکان مسلماننی قبرگه اوزانو. «قبرگه اوزانو» دیگران سوزگه میتنی جهازلاب کومو و جنازه نمازینی اوفو کره در. آدم بالاسی حرمتلی بولغانلقدن آنک وفات بولووی ایچون فایغررغه، اوزانو طوغر و سنده وارثلری و یاقنلرینه یاردمله شرگه، خافلرینه تعزیه قیلورغه تیوشلی. اوزانو و تعزیه قیلو حقندهغی ادبلمنی رعایت اینولازم. تعزیه، جراحت اوستینه طوز صالو قیلندن (قایغونی کوچله ندررک روشده) بولماوی، اثرلی و فسقهلق برله ادا قیلنوو ی مطلوب. «ای فانداشلر! اولم فایچان بولسه ده بر کیله چک، آندن فور توامق یوق. ایندی صبر قیلکیز! بندهنک وظیفه سی الله تعالی حکمینه بوی صونودر. الله تعالی میت که رحمت اینسون، سزگه صبر و صبرکیز بر ابرینه ثواب بیرسون!» کبک سوزلر کایدیر.

کورشو، مسلمانلق حقدن بولماسه ده گوزل بر عادت سانالادر. رسوللهنک کورشووی درست حدیثلر برله ثابتدر. مصافعهنک لغت معناسی اوچ یوزینی اوچ یوزینه قارشلی قویو مهناسنده بولوب شوشی معنا صادق بولغاندن صوگ کیرهک بر قول و کیرهک ایکی قول برله بولسون، فرق بولمازغه تیوشلی. «مصافعه ده ایکی قول برله بولو سنت» دیب بر قول برله کورشونی منع ایتوچیلردن دلیل صورالادر.

(۱۳۱) الْحَلَالُ بَيْنَ وَالْحَرَامِ بَيْنَ وَبَيْنَهُمَا مُشَبَّهَاتٌ لَا يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ فَمَنْ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ فَقَدْ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعَرْضِهِ وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ (وَقَعَ فِي الْحَرَامِ) كَرَأَى حَوْلَ الْحَمِيِّ يُوْشِكُ أَنْ يُوَاقِعَهُ أَلَا وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حَمِيًّا أَلَا وَإِنَّ حَمِيَّ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ مُحَارِمُهُ أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ (۱).

ترجمه سی: «حلال هم حرام نرسه لر بیان قیلنمشلردر. حلال برله حرام آراسنده شبهه لی نرسه لر بولوب مونلرنک حکملری بیک کوبلرگه معلوم توگل. بر ذات شبهه دن صافلانسه اوزینک دیننی، عرضینی (بوز صوبینی) صافلاغان بولور.

(۱) صحیح بخاری، ج ۱ ص ۱۹ صحیح مسلم، ج ۱ ص ۴۶۹. لفظلر «بخاری» نقی. «وقع فی الحرام» دیگران جمله صحیح بخاری نسخه لردنن توشوب قالغان. «حمی» سوزینک تفسیری ۲۱۱ نچی حدیث شرحنده سویله نور.

رسول الله حضرت تلمرينه «حولاً» بنت توبت (مصغر او فورغه كبرهك) نونده يوقلامى بلسكه نماز اوقوب اوتكاره» ديگانلر ايدى. رسول الله شونى مكر وه كوردى حتى نوسى بوزولدى وشوشى حديثنى سويله دى (۱).

رسول الله حضرت تلمرى عمل و عبادتلىر نك آز بولسه ده دوام ايتوب طور و ينى سويله در ايدى. شونك ايچون بو حديثده اوز كز دوام ايتدر رگه كوچكز بيتارلك روشده گى عمللر نى اختيار فيلو كز ديب نصيحت ايتهدر. عبادت فيلورغه كرشوب ده آروب طوقتاو آندن بيزوگه سبب بولغانلقدن رسول الله، عبادتدن بيزدره سى كيلمى بلسكه هر وقت شوق و محبت برله بولونى آرنق كوره در. بو حال باشقه اشلرده شولاي. كيچدن اوزاق وقت كتاب فاراب اوطور و چيلر با كه يازو يازو چيلر ايرته برله ايرتوب و يالقوب غنه طورار، بايتاق وقت فوللرى اشكه نيمى بورى. كيچدن ايرته باتقان وقتلرنده ايرنه برله ييكل و آچيق ذهن برله طورالرده شوق و محبت برله خدمتلمرينه كرشه لر. اشلرى بيك بركاتلى بولا. رسول الله حضرت تلمرى شوشندى حال گه اشارت ايتهدر.

عمل و عبادتلىر نك برفه سى شريعت طرفندن الزام قيلنغان. مونلر نى قالدرو حقنده بنده لر نك اختيارلرى يوق. لسكن بو عمللر آز بولغانلقدن ملال كيتور رلك درجه ده توگلملر. ايكنچى قسمى ايسه سنت، مستحب كبك اختيارى عمللر. بو حديثده گى نصيحت شوشى صوگفى قسم حقنده. برونورلى عمل گه عادت ايتوب ده صوگندن آنى تاشلاو حرام اش توگول. شولاي بولسه ده نفرت ايتو معناسى آكلاشلو سببلى گوزل اشده توگول.

عبدالله بن عمرو بن العاص حضرت تلمرى بر كون روزه و بر كون افطار فيلونى عادت ايتكان ايدى. آخر عمرنده اوزى: «ياشم الوغلاندى، بو عادت آور كيله باشلادى» ديب سويله گانلىگى مرويدر.

قرآن شريف: «يريد الله بكم اليسر ولا يريد بكم العسر» (يقره ۱۸۱)
«وما جعل عليكم في الدين من حرج» (حج ۷۷) دى. اوليگيسى: «الله تعالى سز مكلفلر گه آورلقنى توگول بلسكه ييكللك نليدر» و صوگفيسى ده «سز مكلفلر گه الله تعالى دينده آورلق يا صامادى» مضموننده در.

رسول الله دن: «لا تشددوا على انفسكم» (آور عمللر الزام ايتوب نفسلر كز گه آورلق فيلمه كز!)، «ان الله تبارك و تعالى يحب ان تؤتى رخصه

كەياكەرە ان نۆنى معصيته» (الله تعالى گناھ اشلەنمەنى سويگانى قىيلىدىن رخصتلىرى
اشلەنۈپ دە سويەدر) كېك حەدىثلەر بار، مونلارنى معتبر مەدئىلەر روابت ايتەدر.

* * *

بو صوڭ وفتلر دە اسلام دنيا سەندە مريدلەك، شىخاك شائع بولدى. مونلار
اوزلر ينى «تصوف» غە نەسبەت بيرەلەر (۱) وشول جەھەتدن اوزلر ينى «اهل تصوف»
دەيب يوروتەلەر. السكەن مدرسەلر دە طوروب اعتقادلر ينى نصحيح قىيلقان و صوڭندىن
بولسەدە كىتاب سنت علملر نەن خبەردار بولوب اوز حاللر ينى اوچى بلورلەر
قدرتلر ي بولغان آدملر بىرلە سوز مەز بوق. آنلر اوز اشلر ينى اوزلر ي بلورلەر.
لەكىن قىر بەلر دە وشەرلر دە طوروچى و اوزلر ي اصطلاحنە كورە «ايشانلر غە
تابشروچى» نادان خالقلر حەقنەدە غەومى صورتنە بىر ايكى جەملە بازار غە لزوم بار.
نادان خلقى آراسنەدە ايشان غە تابشرولو وشول مناسبەت بىرلە غىرىب و عجب
عقبەلەر تارالووى و اوللردىن اوللر غە، يورنلردىن يورنلر غە سرايت قىلووى
انكار ايتارلەر كى در جەدن اوزغانلىقى معلوم. الله تعالى نى شوشى باش كوزى بىرلە كورو
رسول الله حضرتلر ي بىرلە طوغرىدىن طوغرى سويلەشو، ايشانلر غە غىب عالمى
بلنوب طورو و مريدلر نىڭ كوڭللىرى نەدە بولغان فەكلرلر ايشانلر غە معلوم بولو،
شىخلر نىڭ تەقدىرلر گە تصرف ايتولر ي و اولم وفتلر نەدە مريدلر نىڭ حضورلر ي نە
كىلوب يىتولر ينى درست كورولر؛ بىر شىخ مريدلر ي اير و خاتونلر قارت
وياشلر غەوما مەرم بولوب صەبەت قىلو، ايشان غە تابشروماغان اماملر غە اويوب
نماز اوقودن تارتىنو وشىخلر گە تابشروماغان كشىلر نى آخىرنەدە ھلاكە بولوچىلردىن
سانا، ايشانلر نىڭ خەدمەتلر نەدە يوروچىلر ھەر نورلى دىنى مەسئوليتلردىن آزاد
دەيب بلو، نماز اوقوغان و قەندە ايشانلر نىڭ صورتىنى كوڭلەدە طوتو و اوشبو قىيلىدىن
بولغان عقىدە و علملر اسلام دىنى بىرلە قاپلر تطبىق بولماپسە كىرەك. حالبو كە
مريدلر نىڭ نادانلر ي آراسنەدە بو نەزەلەر بىك شائەدر. نادان مريدلر حەقنەدە غى
ماجرالر، فەكر و عقبەلەر بازالى طورا، ادبىياتمەز غە كرمى، اگەردە مەقتەر آدملر
طرفەندىن يازلوب بارلسە و رسالەلر ھەم كىتابلر نەزىب ايتلۇب مطبوعات دنيا سەينە
نەشر قىلىنسە بىك دەشتلى نەرسەلر مەيدان غە چىقاچقىدر.

(۱) «تصوف» و «صوفى» سوزلر ي ھىجرەتدىن ۲۱۴ نچى يىلدىن صوڭ ايشتولە باشلادى
شوڭا قەبىر اسلام دنيا سەندە بو اسملر نىڭ بارلىقى بلنى. يونانلر دە «صوفى» اسمىدە بىر فرەقە فىلاسفە
بارلىقى معلوم.

قریه لرنگ برنده فرق یل امام بربوب طورچی بر مرید: «ایندی بزنگ حضرت (اوزینگ شیخی بولا) مریدلرینی رسول الله درجه سینه یتشدررگه طریشار «دیگانینه فارشو «صوگ» حضرت اوزی شول درجه گه بیتکانمی؟» دیگانلر. حضرت ده: «ایندی اوزی ئله فایچان اونکان!..» دیب جواب برگان. عمومی آش مجلسنده بولغان بو واقعه خبرینی بیک آز واسطه برله گنه ایشترک. بو کونده سلامت بولغان بر امام اوزمزگه اوشبو ماجرانی سویله دی: اورام برله بارغانده بر مسجد فارتمزنگ کولته توبه گهن آر باده آت یانندن فارچی برله ایکسیننگ تارتشوب بارغانلرینی کوردمه «اوغنگ برله کیلوننگ فایده لر؟» دیدم. «آنلر فلان کشیده صحبت ایتلر، آشارمزغه بتکان ایدی، آرش آلوب فایتوب فارچی برله ایکاو صوغامز» دیدی. اشمینی تاشلادمده فلان کشی گه باردم، یاب یاش ایرلر و خاتونلر، اوغللر و کیلونلر حلقه ییاصاب اوطورالر، ایشان حضرتنگ بر خلیفه سی کیلگن ایکان شوننگ برله صحبت ایتلر... واقعه نگ موندن صوگفینسی کوچرو موافق توگل.

موندی عقیده و معاملرگه بر آزغنه بولسه ده شریعت فاعده لرینی بلسگان ایشانلر و شیخلر اوزلری ده رضا بولماسلر کیره ک. خصوصاً موکا اوخشاغان اشلر حقیقی «تصوف» اهللری تحمل قیلر طورغان حاللر توگل. شوننگ ایچون ایشانلر و شیخلر بو طوغروده برر توری چاره کوررلر فاش نوزه تمک بولوب کوز چیقارو نیوشسز اش بولسه تصوف غه کرتوب ایمانندن آبروده تیوشلی بولماز. عوام آراسینه «تصوف» تارانودن اهل اسلام هیچ وقتده خیر کورمادی، موندن صوگفینسی خیر کوروی بیک شبهه لی.

عوام خلقنی ارشاد قیلو مقصود بولسه آنلرغه الوغ و درست یول برله ایمان و اعتقاد، حرام و فرضلری بلدررگه، فرض عمل روشلری همده مسلمانلر آراسنده رعایه سی لازم بولغان حقلر برله آشنا ایتارگه تیوشلی. یوقسه معناسی بلنمگان اصطلاحلر، کوب کشیلرنگ ذهنلری ایرشورلک بولماغان رسمه عادتلر، عوامنی یاخشی بولغه آلوب بارماز. بو آنلرنگ طاقت کیتوره چک اشلرندن توگل. «کلموا الناس علی قدر عقولهم»، «ما حدت احدکم قوما بحدیث لا یفهمونه الا کان فتنه علیهم» معلومدر.

بر اشنی گناه و قصورلق بلوب اشلو برله طریقت و تصوف اسمندن اشلو آراسنده فی آیرما، بر برله کوک آراسنده فی آیرمادن یرافتدر.

«مېن بىر گناھلى بىندەمەن، اوستومە يۈكلەنگان فرض ھەم واجبلاردىن بى خېر
 طورسەم، البتە ياخشى بولماز. شۇنىڭ ئىچۈن اوزمە يول باشچىسى قىلوب بىر
 شېخ گە تاپشۇرسەم و شۇنى اوزمە مرشد ئىتوب طونسەم نىچوك بولور؟»
 دېمەن صور اوچى غە مەقنى محمد عبدە خىزىرلى اوشبو مضموندا جواب بېرىشىدۇر:
 بو تقدىردە بىر مرشدكە تاپشۇرلو لازم. مېن سېڭا مرشد اىزلەو يولىنى
 كورسەنەم: اوزك بىلگان قدر عملر كنى اخلاص بىرلە قىلور غە اجنهاد ايت،
 كوكل كە بىر نورلى شېھە نوشدى ايسە ھېچ كېچكدرمە، اوزكدىن آرتق بلوچىلاردىن
 صور!... كىشى حقى و آدملىرى رىجىتو حرام و يالقان سويلو و خىيانت قىلو حرام.
 روزە و نماز، زكات فرض ايكانن ھەمدە صدق و امانت، خىر اشلىر گە و فقيرلر گە
 ياردەم قىلو تېوشلى بولووينى بىلەن، اوشبو تېوشلى اشلىر گە خالص كوكل بىرلە
 دوام قىل. اخلاص بولسە آز ھەلدە بىر كاتلى بولور. اخلاص سېنىدىن الله تعالى
 رضالىق تاپلور، مجاھدە ايتوچىلارنى الله تعالى حق يولغە كوندر و بىرلە وعدە
 قىلدر. رسول الله خىزىرلى: « بىلگانى بىرلە ھەم قىلوچىلارنىڭ بىلگان نرسە.
 لىرىنىدە الله تعالى بىلدر» دېمىشىدۇر. شوشى اشلىر ئىچۈن مرشد (ايشان) نىڭ
 كېرەكى يوق. چىن مرشدلر بىك سېرەك بولغانلىقتىن آنلارنى نابو بىك مشكل.
 شولاي بولا طوروبدە بىر ايشان غە تاپشۇرلاساڭ كىلسە، دىن بىرلە سودا اېتەي
 طورغان كىشىنى اىزلە!.. سېنى مېرىد و اوزىنى مرشد بلوب صدقە آلور ئىچۈن
 سېڭا قول سوزغان آدمنى اوزكە مرشد اېتمە!.. آندى قول مرشد قولى توگل
 بىلكە دىنىنى دكان ايتوچىنىڭ قولىدۇر:

* * *

سوزنىڭ قىسقىسى آلدەغى اش كىشىلىرى و ھەوما نادان خىلقلرنىڭ «نصوف»
 بىرلە شىغللىلارلى، « كوكل ساپاغى » آرتىدىن يوروب اوزلر رىنە فرض بولغان
 عمللردىن مەروم قالولرى «خندوا من العمل ما تطيقون» گە موافق اشلىر توگل.
 بىر مسجددە ايكىندى نمازى اوقوب چىققانمىزدىن سوڭ شول مەجلەنىڭ بىر
 كىشىسىنە: «ھىج ايتىم كرگان بىر كىشى، نقل نمازى اوفى» دىگان ايتىم. «آزنىڭ
 قاراوى آنلر مسجددىن باشقە يردە فرضلارنى اوقومىلر، بازاردىن آراتى ئىچۈب
 ايسىروب قايتالار!..» دېمەن جواب بېردى.
 بو خصوصە يازاق سوز كوب لىكن مونلرىدە بىتار بىلكە آرتق دە بولغاندىر.
 خطا قىلغان بولسەق الله تعالى ھەم ايتسون. «غفرانك ربنا واليك المصير».

(۱۳۳) خَمْسٌ مِنَ الْفِطْرَةِ الْخِثَانُ وَالْإِسْتِحْدَادُ وَتَقْفُ الْأَبْطُ وَتَقْلِيمُ الْأَظْفَارِ
وَقَصُّ الشَّارِبِ (۱)

ترجمه سی: «بیش نرسه، اولگی پیغمبر لردن فالغان ایسکی سنتلر دندر: سنت قیلو، یاشرون اورنده غی همده فولتق آستنده غی توکلرنی کینارو، ترناقلرنی آلو، مییقنی کیسو».

بو حدیثده «بیش نرسه» دیب ذکر ایتلو ایسکی سنتلر ننگ بیش گنسه بولورینی بلدرمی، موندن آرتق بولور غه ده ممکن. بعض بر حدیثلر ده موندن ذکر ایتولگان بیش اوستینه اوشبونلر آرتدلر لادر: ساقالنی بتون یورتو، مسواک استعمال قیلو، بورننی چایقارو، بارماقلر ننگ بوون اوستلرینی یووو، استنجا قیلو، آوزنی چایقارو (۲).

بو اشلر، مسلمانلر ایچون فرض اکرده مونی قیلماسلر گناهلر بولالر یا که مسلمانلرینه ضرر کیلدر، دیگان سوز توگل. بلسکه اولگی پیغمبر لردن بو امت که میراث بولوب فالغان باخشی عادت دیگان سوز. شوننگ ایچون مرندی نرسه لر حقنده کیشیلر که بهیلنوب یورو و آرتلر نده غیبتلرینه نوشو، قاش یاصو فیتی برله کوز چیقاروننگ اوزیدر.

بالالرنی سنت که بیرو مسئله سی بیک معلوم. بو طوغورده بیلگیلی بریاش و آی یوق. شولای بولسه ده بالغ بولغان، وقت غه قدر سنتلی بولو تیوشلی.

سنتلر و اجیبی یا که سنتمی؟ بعض عالملر (ابو حنیفه برله مالک و شافعی شول جمله ده) فاشنده واجب بولوب کوبره ک عالملر فاشنده سنتدر. یدنچی کونده سنتلونی بهودارگه اوخشاو بولغانلقدن مسکروه صاناوچیلر بولسه ده مونلر ننگ بو اشلری شرعی دلیل گه مبنی توگل. اکرده طیبیلر، ضرر یوق دیسه لر یدنچی کونده بولسه ده آندن الگار ی و صوگ بولسه ده یارار.

سنتلر و حقنده بو کونگی خرستیان دوفتوزلردن بر ذات اوزینگ بر اثر نده اوشبو سوزلرنی یازادر:

«سنتلر وده بیک زور ایکی توری فائده بار: نظافت (پساکلک) و بوغوشلی خسته لیکلردن قورقنچسزراق بولوق. اوشبو حکمت ایچون بو کونده آوروپا

(۱) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۵۶. الموطأ، ص ۳۶۸.

(۲) صحیح مسلم، ج ۱ ص ۸۸. آوز چایقارو حقنده راویننگ شبهه سی بار.

و آمریکا خلقلرنده بو عادت بیک شائع بولوب بارا. مونلرنك آكليرافلری بالا-
لرینی سنت که بیرهلر بواشنی دین نقطهسندن توکل بلیکه سلامتلك نقطهسندن
اشیلیر، شولای بولسهده بیک یاخشی ایتهلر. کاشکی بو عادت بتون دنیاغه فاش
بولسهچی!..».

ختان بورچی کشینك اوستندن، صیبلر حقنده ولیلر اوستندن توشار ایچون
باری سنتلنگان بولوغنه تیوشلی. سنتلهوچی کیرهك مسلمان بولسون و کیرهك
باشقه بولسون آیروملق یوق. «سنتلهوچیلر، سلمان فارسی نسلندن بولورغه
تیوشلی» دیگان سوز اصلسزدر. علمینی بلسه تلهسه کیم سنتلهسون باری بر.

قولتی آستندهفی همده یاشرون اورنلردهفی یونلرنی، ترناقنی فرق
کوندن آرتق یورنماو تیوشلی بولو حقنده حدیث روایت ایتهلر. ضرورت
وقتلر البته مستثنی بولادر. اگرده برر تورلی وقت قویلهماسه بعض آدملرنك
آرتق مساهله قیلولری و بعضیلرنكده بتونلای شوندی اشلر برله شغلله نوب
همر اونکارولری لازم بولورایدی. شوشندن حاللردن صافلانو ایچون برر
تورلی وقت قویوب چیکلهرگه لزوم بار. فرق کون ایسه اورتا و عدل بر
مدتدر. قیامت کوننده نجس حالنده تنگه قایتولارندن فورقوب، غسل لازم
بولقان وقتده توکلرنی کیتارماو، ساچنی ناراماو، ترناق کیسماو برله نصیحت
قیلوچیلر بولسهده بو سوز، شریعت فاشنده اشانچلی بر دلیلگه بنا قیلنمی بلکه
قارا عقل برله گنه سویلنهدر.

میقنی کیرهك اوزی کیسسون و کیرهك باشقهلردن (پاریکماخیلردن)
کیسدرسون، بورچ توشه و سنت نابولادر. اما نی قدر و نی روشده کیسارگه
کیرهك؟

بعض عالملر بتونلای قررغه کیرهك دیلر. کوفه عالملری، ابوحنیفه و زفر،
ابو یوسف و محمد، شافعی و آنك شاگردلری اوشبو مذهبده درلر. بعضیلر
ایسه ایرن کور نورلك ایتوب کیسارگه تیوشلی؛ میقنی فرو مثل (تهننی بوزو
بوللا) دیلر. امام مالک و باشقه بیک کوب الوغ آدملر اوشبو سوزده لردر (۱).
مونلر «خالفوا المشركين و فروا اللهی و احفوا الشوارب» (سافاللرنی یبارکز
و مییقلرنی آلتکز!) دیگان حدیثگه (۲) «ابر نکز کور نورلك ایتوب آلتکز!»

(۱) یؤخذ من الشارب حتى يبدأ اطراف الشفة و هو الاطار ولا يجزه فيمثل بنفسه. البوطا.

برکشی میبقتی بتونلای قرسه یاکه ایرنی کورنورک ایتوب کیسه، اول شول حالنچه طورمی اوسکانلگی بر ایکی کوندن بلنه باشلی. اولگی صورتک بورکولوب یاگا مبیق چیقارغه و صوگشی صورتده بر وقت ایرن قاپلانورغه ممکن. اما مدت بیک اوزون، فرق کون بار. بوکشی میبقلی یاکه زور میبقلی بولوب یورسونمی؟ و یاکه قاجیسی برله پچاغینی یاننده یورتوب آزغنه فرصت بولو برله مییغنه یابوشسونمی؟

شرح یازوچیلردن الوغ بر عالم: «یبارلورگه تیوشلی توکلر حقنک رسول الله فرق کوندن آرتق طونمازغه فوشدی. شوشینک برله عمل قیلورغه تیوشلی، اما آکا قدر اوسه ایکان اوسه بیرسون، آنی کیتارو لازم توگل، اول کشی سنت که خلافتق ایتوچیلردن سانالمی» دی (۱).

موکا کوره مبیق کیسو یاکه فرو سنت، دیگان سوزنک معناسی: فرق کوندن آرتماو شرطی برله فرو یاکه ایرن کورنورک ایتوب کیسو برله سنت ادا قیلنه، فرق کون ایچنکگی اوسووینک ضرری یوق، مشرکلر بتون عمرلری بوینچه کیسمیلر ایدی» دیگان سوز بولادر.

ساقالغه پچاق تیدرو یاریمی یوقمی؟ «رسول الله، ساقالینک اطرافندن ده اوچندن ده کیسه در ایدی» دیب حدیث روایت ایتوچیلر بار. هر حالک میبقتی کیسه و ساقالنی فروب یورو شریعت نظرند ایسکی سنتلرگه خلاف اش بولسه ده حرام اش توگل. موندی خصوصلرده آرتق فانیلق کوزساتو مناسب بولماسه کیرهک.

سواک، تشرنی یوو و صافلاودن عبارت. کیرهک آغاچ برله بولسون و کیرهک باشقه نرسه لر برله بولسون. طب جهتندن ضرر لر بولماسه آت قلندن یاصالغان شونکه لر برله مسواکلهوده بارار. سواک ایچون مخصوص بر وقت یوق شولای بولسه ده نماز او فوغان وطهارت آغان وقتلرده، آشاغان ایچکاندن و اویقودن طورغاندن صوگ و آوز نه می اوزگارگان وقتک مسواکلهو مستعبدر. اش کشیلرینک بارماق بوونلری کرله نوچهن بولغانلقدن آبروم دقت برله یوووب طونوغه لزوم بار. ترناق آستلرینه کر اوطورسه آنلرنی ده کیتارو تیوشلی.

حدیثلرده ساچنی قرفو و ساچنی یبارو سنت دیکان سوز کورنمی. بالعکس رسول الله ﷺ ساچی یتو یورگانلیگی حقننه معتبر اصللرده حدیثلر بار (۱). درست حدیثلرده رسول الله ﷺ ساچی فولاق یومشاقلرندن یورگانلیگی حتی آندنده اوزون بولوب طلوم ایتولساگانلیگی روایت قیلننه در. حدیبیه واقعه سنده، وداع حینده ساچینی بتونلای قردرووی آلتقان یورتکلرنک شونده بولغان صحابه لرگه پیرلسگانلیگی معلوم.

خلاصه: ساچنی بتونلای قروب یوروده، بیتکزوب یوروده مباح اش. نافر یورنوجی مجوسلوگه اوخشاو نیتی برله ساچنی قردرو و بعض برچیت ملتگره اوخشاو نیتی برله بیتکزوب یوروده گناه بولورغه ممکن. رسول الله ﷺ اوخشاو نیتی برله یتو یوروتسه ثوابلی بولاجفی معلوم. موندی اشلر نیت که قاربدر. «انما الاعمال بالنية و انما لكل امرئ ما نوى».

خلقمز آراسنده الك كوب سوبلر نه طورغان نرسه ساچ ساقال، مبیق مسئله سی بولغانلقدن بزده بو بیرده بر آز سوبلرگه مجبور بولدق. بو کونده چیت ملتلر آراسند ساچ، ساقال، مبیقنی یتکروب یوروچیلرده بتونلای قروب نافر قیلوب یوروچیلرده بار. شونک اوچون اوخشالودن فاچو صافلانو ممکن توگل برسندن قاققان کشینک ایکنچی برینه اوخشاووی لازم بولوب کیلدر.

(۱۳۴) خَيْرُ الْأَصْحَابِ صَاحِبٌ إِذَا ذَكَرْتَ اللَّهَ عَانَكَ وَإِذَا نَسِيتَ ذَكَرَكَ.

ترجمه سی: «ایبده شلرنک خیر لیسسی شوندی کشیدرکه الله تعالی نی ذکر ایتسه کف سینکا یاردم قیلور، الله تعالی نی اونوتسه کف خاطرگه توشور.»
الله تعالی نی ذکر قیلو برر ایشانغه تابش لوبده تسبیح برله صاناب «الله» اسم شریفنی ایتوب اوطورودن غنه عبارت توگل بلکه آکار کوره عامدر. ذکر، تل برله ده، کوکل برله ده، اعضالر برله ده (مثلا نماز اوقو کبک) بولورغه ممکن:

تیوشلی توگل بر اورنغه چیققانکدن صوکل «یوق پارامی، بو اشگه الله تعالی رضا توگل» دیب طوقتالسه کف «الله» نی ذکر ایتوچیلردن بولاسک. شوشی اشگه ایبده شک رضا بولسه اول اعانت قیلوچیلردن سانالور. شوندی اورنغه

(۱) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۵۷. احمد ابن حنبل مسندی، ج ۳ ص ۱۱۳-۱۱۸-۱۳۵

بارغان وقتكزده ايپده شكز سزگه: «بو اشمزگه الله تعالى رضا بولمى» ديسه ده يولكزذن دونسه كز «الله» اسمنى ايسكزگه توشروچى بولاسز. شوشى اش، چت چت ايتوب تويمه برله بوزلر و مكلر تسبيح صاناوغه كوره ده احتمال ثوابلى بر عمل بولوب قويار. مونك سببندن «واما من خاف مقام ربه و نهى النفس عن الهوى فان الجنة هى المأوى» بشار تينه طوغرى كباوده بيك ممكن.

(۱۳۵) خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ (۱).

ترجمه سى: «سزنگ خير ليكز قرآن شريفنى اوگره نوب ده كشيلىرگه اوگره نوچيلىر كزدر».

قرآن اوگره نو و اوگره تودن مقصود معنادن مجرد بولغان لفظارغه اهميت بيرو و قرآننى جنازه لرده، اش مجالسلى و طوللرده، فونوغراف قىيلندن تدبيرسز و شعورسز بولغان حائده تراويچلرده اوقو، ميتلر ايچون ختم ايتو هم ده قورى عبارت تزوب اوطورونى الوغ عبادت صاناو ايچون توكل بلكه آندن مقصود فهملو، هدايت تاپو، عمل فيلو و دين صاقلادور. معناسينى فهم ايتى و متكلمنى كوكلده طونى اوقولغان آيتارگه ثواب اميد ايتهرگه اورن يوق. «كتاب انزلناه اليك مبارك ليدبروا آياته و لينذكروا اولوالالباب» (ص ۲۸) اوشبو يرده گى دعوا مزغه دنيلدر.

مشهورلىرى بوز و مشهور توكللىرى ايكيوز قدر بولغان «اصحاب صفه» نك كويرهك وظيفه لرى قرآن كريم اوگره نو و اوگره نو، عموما قرآن برله شغللانو بولغان حالده بتون صحابه آراسنده بتون قرآننى يادلاوچيلىرى يكرميدن آز ايدى. بيك كويلر بر وايكى سوره يادلا قناعت ايتلر و عمرلرينى شونى فهم هم ده مضمونى برله عمل ايتوگه صرف قبللر ايدى.

دنياوى علملرني و هر نورلى هنرلرني حيات و معيشت ايچون واسطه هم وسيل فيلورغه ممكن موندن ضرر يوق. اما دنياوى منفعت كورر و خلقلر نك صدقه لرينى، هديه لرين آلوب ده آشلىرينى آشاب يورر ايچون قرآن كريمنى وسيله ايتو قبيح اش و ضالاندر. مونلر اوشبو «خيركم من تعلم القرآن و علمه» بشار تينه توكل بلكه آدملر نك ماللرينى باطل طريقلر برله آشاوچيلىر حقندى تهديدلرگه كرسه لر كيرهك.

(۱۳۶) خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي (۱).

ترجمەسى: «سزنىڭ خىرلۇڭز اوز اھلىنە خىرلو بولغانىڭىزدىر. مېندە اھلىنە خىر قىلوچىلەر جەمئىيەتتە».

«اھل» سوزى خاتۇنلارنى وبتون ياقىنلارنى شامل بولسىمۇ بۇ خەدىقە گى «اھل» دن خاتۇنلارغە ارادە قىلىنغانلىقى آڭلاشلادىر.

ايرلارنىڭ، اوزلارندىن قونلى وندىپىرلى بولولرى سېنىدىن خاتۇنلار اوزلارنى ايرلار اېچون ياراتلغان مخلوقلار دېيىپ اعتقاد قىلەر و آنلار طرفىدىن نېندى گنە جفا كورسەلر دە قارشو طوررغە حقلرى يوق اېكانلىگىنى گمان ايتەر، بو حال، بتون دنيا خلقىدە اوشبو روشدە عەومى ايدى.

اسلام دىنى كىلوب، «واھن مئىل اللى عليھن بالمرروف وللرجال عليھن درجۃ» (بقرە ۲۲۸) «الرجال قومون على النساء بما فضل الله بعضهم على بعض وبما انفقوا من اموالهم» (نساء ۳۸) كېك آيتلر بىرلە مذكور اعتقادنى تەدىل، خاتۇنلار اوستىلرندە ايرلارنىڭ حقلرى بولغان كېك ايرلار اوستىك خاتۇنلارنىڭ دە حقلرى بار، ايرلارنىڭ مزىتلرى بعض بىر صفتلر دەغىنە دېيىپ ايرلارنىڭ حقلرىنى تەدىد ايتىدى. اگر دە اير بىرلە خاتۇن قرآن شريفى تەلىم ايتكان روشدە اوز حقلرىنى اوزلرى بلسەلر وشوڭا كورە عمل ايتسەلر مەبىشتلرى البتە خوش بولاچق و دنيا سقرندە بىر بىرىنە يار دەمچى بولوب دوام ايتەچكلردىر.

خاتۇنلارنى هرمتسىز طوتوو آنلارنى اوزىنە ايدەش ايتماودە دنيا تىركلىگىنىڭ بىرلىتىدە بولاچق توكل. بو روشدە دنيا كوتودىن ياخشى «عائىلە» حاصل بولماز. رسول الله حقرنلرى امتى اېچون شو قىدى مەبىشتىدىن قورقا وشول روشدە دنيا كوتودىن صاقلانو حقدە نصىحتلر قىلەدر. موندە ذكر ايتولسگان خەدىث ايسە شول نصىحتلر نىڭ بىرىدەر.

مؤلفلردىن بىر ذات اسلام عائىلەلرى بىرلە فرنىڭ عائىلەلرى آراسىدە مقابىسە ياصاب اوشبو مضمونىدە بىر سوز سويلى :

فرنىكلرنىڭ يوقارى صىفلىرىغە قاراڭز، حقىقى «عائىلە» نىڭ نېچوك باشا. گانلىگىنى كوروب حىران قالورسىز. فرنىكلر دە گى «عائىلە» حياتىنىڭ بىر مەسلمانلردە اثرى گنە دە يوق. فرنىكلر دە عائىلە نىڭ فردىلرى آراسىدە مەبىت و قاتشوو بىر بىرى

ایچون جان بیررگه حاضر طور و، عادی اشلر دندر. آشاغان ساعتلر نده او یلرینه بآروب کرسه کز الگ توره آقا و آنک یاننده آنا او طور و، مونلر نك اطرافینی عائله اعضالری توگره کلاب اوراب آلتانقلرینی کوررسز. بری سویلی باشقلر نکللاب طور الر، الوغلا افاده، کچوکلر استفاده ایتهلر. آنا ایسه هم مجلسینی هم سوز ترتیبلرینی اداره قیل، یا کلش سوزلرینی تصحیح ایته، یتمهگان یرلرینی یتشدره، آکلاشلمی قالغان اورنلرده ایضاحات بیره.

نیندی کورکام مجلس! نأسفدر که بز (مسلمانلر) مونلر نك بز نك ایچون لزومی بولماغان موده لرینه تقلید ایتمکلهز و کیوم فالوبی بولوب یورونی کمالات صاناغانلر حالده الگ یاخشی بولغان مذکور هادتلرینه تقلید ایته آلمیوز. بز، اوز دینمز نك مقتضاسینه کوره عائله آراسنده برک و محبت اورلقی ساچو طوغروسنده آنلر توسلی بولورغه تیوشلی ایذک. اگرده آنلرغه تقلید ایتهرگه عارلنسه ک اول وقتده افندمز نك «سز نك خیرلیکز، خاتونلر کز ایچون خیرلی بولغانلر کزدر» دیگان سوزندن عبرت آلورغه تیوشلی ایذک. بزده کوب ایرلر بار اورما کوچ آوی قدر گندهه قیمتی بولماغان نرسهلر ایچون خدستچیلرینی سوگهلر، بالالرینی قینیلر، شوشی وقت خاتونلری برر سوز فسدرسهلر، آنلرغه نیک طورغه بیوروب بیکروب فچقرهلر و کوب وقت بر ایکیینی بیروبده فوبالر. موندی عائلهه نیندی راحت و نیندی برکات بولسون! ..

اوشبو حدیث شریف مناسبتی برله ایکنچی بر مؤلفی: «خاتونلرغه شفقتلی و مرحمتلی، رعایتلی بولو طوغروسنده-فود ناپالیون-ده برگنه مادهده یوقدر، فود ناپالیون توگل حتی بوکونگی آوروپا نظاملر نده حدیثلر درجه سنده خاتونلرینی یوقاری کونارگان بر نظام مادهسی نابو مشکل، حالبوکه حدیثلر عربلر آراسنده توگل بلکه بتون دنیا ده خاتونلر نك هر حقلردن محروم بولغان بر وقتلر نده صادر بولغان ایذی، بو زمانده عربلر حتی قزلرینی تری حاللر نچه قهرلرگه کومهلر ایذی وشول زمانه نك الگ مدنی قوملری بولغان روملر و ایرانلرلر فاشنده خاتونلر نك اورنلری اسپر لکدن عبارت ایذی» دی.

ایندی اوشبو حدیث شریفی موجبنه کوره خاتونلری حقنک ایرلر اوستینه اوشبو نرسهلر لازمدر:

خاتوننى رياس سويوب آنى اوزىنه اڭ اشانچلى ايمدهش ديب بلورگه
 آنى هر توري آورلقدن حمايت فيلورغه، آڭا ييل برله ياغمور تيدرتمازگه،
 بوشاق سويله شورگه، آرتق اوين كولكو اينمازگه، باخشى وفائدهلى نصيحت
 بپرسه قولاقغه آلورغه وعمل فيلورغه، سوز يورتوچى و غيبت سويله ب
 يوروچى خاتونلر برله فاتشودن صافلارغه، اقتصاد برله اش فيلو طوغروسنده
 هر وقت تذبیه اينوب طوررغه، اوز آلدنده آنى كشيلىرگه ماقتامازغه، هر حاله
 آڭا فاتبخ معامله رينه توزهرگه ومونڭ برابرينه الله تعالى دن ثواب ايمد فيلورغه:
 مونلرڭ هر بوندن ده بيگرهك خاتونلرغه حرام و حلال مسئلهريني آڭلاتورغه
 و حلال حرامغه سبب بولاچوق اشلردن خبردار فيلورغه.

بو صوڭقى جملگه مثال اينتوب رضاع (سوت ايمز و)نى كورسه تورگه ممكن.
 سوت ايمز وگه بيكل اش اينتوب حتى آڭا شريعت برله مناسبى يوق حكمنده
 فيلتوب قارالسده، حلال و حرام اشلرگه سبب بواقانلغى معلوم. بلاغان وقتده
 خاتونلر بر بزينڭ بالالرينى ايمزولرى كوب بولادر، لسكن هوڭا لازم درجه ده
 اهميت بيرلى مساهله فيلتوب فالونادر. حالبوكه شريعت قاشنده بو اش اهميتسز
 توڭل.

ايكى ياش طولماغان بالا، نى قدر خاتوندن ايمسه شول خاتونلرڭ هر
 برى بو بالاغه سوت آناسى و بو بالاده آنلرغه سوت بالاسى صانالا و نكاح
 طوغروسنده اوز آناسلدىن فرقسز حالده بولادر. محرم فاند اشلر آراسنده
 نكاح بولماسون ايچون اوشبو سوت ايمز و مسئلهريني هر بر اير اوزينڭ
 خاتونينه اوڭرهورگه تپوشلىمىر. ايزگى و باخشى بولاسى كيليگان ايرار ايچون
 بو اش لازم.

سوزنڭ فسقهسى شول: ايرلرڭ خدمتلى اوى طشنده بولسده، راحنلىرى
 و گوڭل آچولرى اوز عائلهرى ياننده، اوى ايچنده بولورغه تپوشلى. بر ر بل
 قدر فاصل، برله بر كشى حقنده خصوصى مجلسمزده سوز بولدى. هر بر تفعه سنه
 شول آدم حقنده موسى أفندى: «آڭا بتون كيف و صفاسى اوى ايچنده اوز
 اهلى حضورنده» ديگان سوزينى نكر اولادى. بر كشيڭ اخلاقى گوزل بولو
 ايچون شوشى تعريف كافى. اوز يانلرنده استراحت فيلو، اوز مجلسلرينه قناعت
 اينتوب باشقهنى ازله ماو قدر، خاتونلرنى احترام فيلو و عائله درجه سيني کوتار و
 بولماز.

(۱۳۷) خَيْرَ النَّاسِ مَنْ طَالَ عَمْرُهُ وَحَسَنَ عَمَلُهُ وَشَرَّ النَّاسِ مَنْ طَالَ عَمْرُهُ وَسَاءَ عَمَلُهُ (۱).

ترجمەسى: «آدميلرنىڭ خىرلىسى، عمرى اوزون و عملى ياخشى بولغانلار بىر. آدميلرنىڭ اوصاللىرى عمرى اوزون و عملى بوزوق بولغانلار بىر». انسانلرنىڭ عمرلىرى، سودا گىرلرنىڭ سرمايهلرینه اوخشى. سودا گىرنىڭ سرمايهسى كوپ بولسه شول نىسبتدە فائىدەسى هم كوپ اما سرمايهسى آز بولسه شول نىسبتدە فائىدەسى دە آز بولا. آدميلر، عمرلرېنى ضائع ايتسەلر، سرمايهلرې و شوڭا كورەدە فائىدەلرې دە ضائع بولادر.

(۱۳۸) دَعُ مَا يَرْبِكُ اِلَى مَا لَا يَرْبِكُ (۲).

ترجمەسى: «شېئەلى نرسەلرنى فۇى دە شېئەسز لرنى اختيار ايت!» رسول اللهنىڭ بو سوزى «جوامع الكلم» (آز حرفلى و كوپ معنالى سوزلر) دن بولوب هر وقت دستور العمل طونلورغە تېوشلى. بىر اورندە شېئەلى و شېئەسز آش يا كە قولغە كىرگە مەكەن بولغان مال كورلسە شېئەلېسنى فۇى دە شېئەسز لرنى اختيار ايت. بىر سوز سويلەگان وقتدە شېئەلى بولغانلرېنى ناشلادە شېئەسز لرنى سويلە وەكندە!..

(۱۳۹) الدِّينُ النَّصِيحَةُ لِلَّهِ وَلِوَالِدَيْهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْإِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ (۳).

ترجمەسى: «دين (نىڭ بتونلىگى و نىگىزى)، الله تعالى ايجون، قرآن ايجون، رسول الله ايجون، مسلمانلرنىڭ اماملىرى ايجون، بتون مسلمانلر ايجون نصيحتدن عبار ندر».

«فلاح» سوزى دنيا و آخرت خىرلرېنى جېغان سوز بولغان كىك «نصيحت» سوزى دە كوپ معنالى بولغان فسقە سوزلردندر. «برەونىڭ دوستلىق حقىنى ئونارگە طرشووى و آڭا خىر خواھلىق قىلووى» دېسەك «نصيحت» سوزىنى بىر قدر آڭلاتقان بولورمز.

(۱) احمد ابن حنبل مسندى. ج ۵ ص ۱۴۸.

(۲) سنن نىساي. ج ۲ ص ۳۳۴. احمد ابن حنبل مسندى. ج ۳ ص ۱۵۳.

(۳) صحيح مسلم. ج ۱ ص ۳۱. بو. حدیثنى بخارى، تعلق يولى بىرلەنگەن روایت ايتەدر.

الله ایچون بولغان نصیحت، آڭا ایمان کیتورو، احترام و تعظیم هم تنزیه قیلو، امر لرینی طوبت نهایلرندن منعه نو، نعمتلرینه شکر ایتو کبک نرسه لر در. الله تعالی نڭ بو اشلرگه احتیاجی بوق. شوڭا کوره الله ایچون بولغان نصیحت حقیقته بنده نڭ اوزینه فایتا و اوز فائدهسی ایچون بولادر.

قرآن ایچون بولغان نصیحت آنڭ الله تعالی کلامی ایکانلگینه ایمان ایتو، آنی آڭلاب اوقو و آنڭ برله عمل قیلو، آنڭ علملرینی مسلمانلر آراسینه تاراتودن عبارتدر.

مسلمانلر نڭ اماملری (خلیفه لر) ایچون بولغان نصیحت، شریعت گه خلاف بولماغان اورنده آنلرغه اطاعت قیلو و یاڭلش اشلری کورلسه لطف برله ننبیه ایتو، اویوب نماز اوقو، صلاحلری ایچون هر وقت دعاده بولو کبک اشلردن عبارتدر. «اماملر» سوزندن دین عالملری، مجتهدلر بولورغده ممکن. آنلر ایچون بولغان نصیحت ایسه آنلر نڭ روایتلرینی قبول ایتو و حقلرنده یاخشی ظن و دعا قیلودن عبارت بولور.

قبول کورلووی و اوزینه اذا بولماووی امیدلی وقتلرده موندە ذکر ایتولگان نصیحتلر، کوچلری ییتکان کشیلر ایچون لازمدر. مگرده نصیحت قیلوچی کشینڭ علمی کامل و حسن خلقی گوزل بواوده شرط. بوقسه هر کم اوزی بلنگان بر نرسهسی برله نصیحت قیلورغه کرشسه، نصیحت قیلنمش کیمسه نڭ علمی و کمالانی اوزندن آرتق بولووینی نیکشروب طور ماسه بو اش نصیحت بولماز، بلسکه اوز وظیفهسی توڭل اش گه کرشو بولور.

معروف برله امر قیلو، منهی نرسه لرندن منع ایتوده بیک اهمیتی شرطلر و ادب لر بار.

اوشبو «نصیحت» مسئلهسی مناسبتی برله متفکر عالملردن محمد عبده حضرتلرینڭ بر مقاله سندن توبانده گی جمله لرینی انتخاب قیلوب بو یرده یازامز: بو کونده مسلمانلرده فوت و شوکت، جمال و لطافت کیتونڭ سببی، دورت تورلی رکننڭ بتووندندر. دورت تورلی رکنندن مقصود: الله تعالی گه ایمان، قرآن کریم وحدیثلرده بیورلغان ایزگو عمللرینی قیلو، اهل اسلام اوز آراسنده حق و حقیقت برله وصیت قیلشو، صبر ایتو. بودورت رکن، «والعصر» سوره سنده تمام ذکر ایتولنه در.

بو کونده بز مسلمانلر نڭ ایمانلری رسمی کلمه لرینی تل برله یادلاودن غنه عبارت بولوب خلقلر مونلرینی بر برینه تقلید قیلوب غنه سوبیللر. فضیلتینی

رذالندن وخیرنی شردن آیروچی فوت یوق. حتی «واما من اعطی وصدق بالصسنی...» دن آکلاشلا طورغان «ایمان» نڭ بو کونده مسلمانلرده بولوندهده شېبه بار. بز نڭ هر برمز اوزی اشلی طورغان عمللرنی، فعللرنی حسنات جملہ سندن حساب ایتهده الله تعالی دن حیا قیلمی شونلر بر ایرینه ثواب امیدنه بولادر. اشلہ گان اشلری حقیقت حالده حسناتمی یا که سیئات جملہ سندنهی؟ آنی نیکشرمی و بر مرتبه بولسون فکر ایتوب قارامی. حتی بزده حسنه برله سیئنه آیره آوراق فوتده یوق. حالبوکه «ایمان» اسمنده بولغان کمالات، خیر برله شرنی، فضیلت برله رذالتنی یقینی صورتده فرق ایته بله و خیر برله فضیلتنی محبوب کورسته آلا طورغان بر «توت» دن عبارت ایدی. اگرده ایمان، رسمی کلمهلرنی نلده اوفودن غنه عبارت بولسه ایدی، بو کونده دنیاده ایمانسز آدم بولماز ایدی. چونکه هر قاهر فوتنڭ بارلفینی حتی آنڭ نیکدهشی یوقلفینی بو کونده هر کیم بله در. مونی تللری برله انکار ایتوچیلرنڭده کوڭکلری اثبات قیلدر. بلکه حقیقی ایمان، نل برله رسمی ایمان کلمهلرینی تکرارلاوغنه توگل بلکه الله تعالی نی تقدیس و تعظیم قیلو همده شر و قبیح اشلرنی مسکروه کورو و آنلردن یراق بولودن عبارت در. اگرده شوشندی ایمان حاصل بولسه بندهده الله دن قورفو و بوزوق اشلردن نفسینی طیبو کبک کمالانلر حاصل بولور. اوشبو طریق برله الله تعالی گه ایمان قیلوغه، رسوللرینه. کتابلرینه، نقدیر، حشر و نشرگه ایمان ایتمو لازم بولوب کیلور.

بو کونگی مسلمانلر حسد و عداوت، کبر و جهالت برله مبتلا بولدیلر. موندی امتار آراسنده ایزگو عمللر قیلنو وشول عمللرنڭ روحلردن اثر حاصل بولو ممکن توگل. اجتماعی هیئتی تشویشلی بولغان قوم موندی اشلرنی اشلرگه مقتدر بولیدر.

حقیقت برله توصیه قیلشوب هدایت تابیق وشهونلر هجوم ایتمکانه صبر برله نصیحت قیلشوق بو کونگی مسلمانلر آراسنده بتونلای یوقدر. حاضرنده معروف برله امر و منکردن نهی کبک اشلرگه اهمیت بیرلمی. حق و صبر برله وصیت قیلشولر اوزلرینڭ قویلقان معنالردن تهمام دوندرلدیلر. نصیحتنی قیلوچی ده، قبول ایتموچی ده یوق.

اگرده مسلمانلر بدعت و خرافهلردن اویوشدرلوب یاصالغان جعلی دینلرینی ناشلاب اوشبو اورنده مذکور بولغان دورت رکندن عبارت دین گه ملازمت قیلسلر الله تعالی نڭ: «وعد الله الذین آمنوا منکم و عملوا الصالحات لیستخلفنهم

فی الارض كما استخلف الذین من قبلهم ولیمکنن لهم دینهم الذی ارضی لهم
 ولیدانهم من بعد خوفهم امنا یعبودونی لا یشرکون بی شیئا...» (نور ۵۴)
 دیب قیلغان وعده سینته مظهر و: «ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم...»
 (رعد ۱۲) کبک وعبدالردن امین بولور لر ایدی
 قرآن کریم حقیقی ایمان برله ایزگو عمل قیلوجیلرنک هیج وقت خسرانده
 قالمازلقلری برله حکم ایتمشدیر (۱).

بندلر حقنده غی « نصیحت » ، خیر تله و دن عبارت بولغانی ایچون اوز
 فاشنده « حق » دیب کورلیگان بر نرسه برله هر کیمنی دیمله و کتاب سویلگان
 بولوب اوطورو نیوشلی اش توگل. چونکه بو کشینک « حق » دیب بلو سبیلی
 دیملگان نرسه سی تکی کشی فاشنده بتونلای « باطل » دیب اعتقاد قیلنه طورغان
 نرسه بولورغه و یا که « حق » دیب اعتقاد ایتمولسه ده شول اش برر نوری مجبورک
 سبیلی اختیار سز صورتده قیلنغان بولورغه ممکن. شول سبیدن « نصیحت »
 دیب اجرا ایتمولگان بو اش، بتونلای نزاع و کیسلسو، دشمنانلا شوغه سبب
 بولوی احتمال. بو اش ایسه « تواصی بالحق » توگلدر. « نصیحت » دن مقدم
 علم و یاخشلی خلق کیرهک. عاملی، صبرلی و اخلاقی کشیلر ایچون نصیحت بوللری
 معلوم.

قران، وحیث و عهوما ایسکی عصر لر ده یاز لغان دینی اثر لر اصطلاح لرینه
 کوره « ملت » سوزی برله « دین » بر معناده در. بتون پیغمبر لر کیمتورگان « دین »
 نیک اساسی بر بولغانلقدن خصوصا ابراهیم پیغمبر شریعتنده گی فرعی قاعده لر نیک
 بیک کوبسی اسلام شریعتنده شول حالچه قبول ایتمولگانلقدن قرآن کریمده
 « فاتبعوا مله ابراهیم حنیفا... » (آل عمران ۸۹) روشنده فرمانلر بار. « مین
 ابراهیم پیغمبر ملتندمنن » دیگان سوز نیک معناسی « مین ایکی پیغمبر گه ایبه ردم »
 دیگان سوز توگل بلکه ایکی پیغمبر طرفندن تبلیغ ایتمولگان بر دین گه ایبه ردم »
 دیگان سوز در.

صوئقی زمان خلقلری « ملت » سوزینی نسل ونوع همده بر تل برله
 سویله چی خلقلر، معناسنده استعمال ایته باشلادیلر. حاضرنده، بو استعمال بیک
 مشهور وعهومی بولوب کیتدی.

هر ایکی استعمال درست. آکلاغان صوئک موندن ضررلی اش یوق. هر

زمانده هر تورلی قوملرنڭ اوزلری موافق کورگان نرسه لری حقنده «اصطلاح»
توزورگه حقلری بار.

اولگی اصطلاحغه کوره بر بوزنده بولغان بتون مسلمان بر «ملت»
بولوب بتون «خرستیان» اوزینه باشقه بر «ملت» در. «یهود» برله «مجوس»
لرده آیروم آیروم «ملت» لردن. اما صوگفی اصطلاحغه کوره بتون «عرب»
(مسلمانی، خرستیانی برگه) بر «ملت» بولوب بتون «تورک» (مسلمانی، بوددی
وشامانیی برگه) بر «ملت» در. روسلر، نمسه وانگلیزلر هر بری اوزلرینه
باشقه باشقه «ملت» لردن.

﴿۱۴۰﴾ ذَنْبٌ لَا يُغْفَرُ وَذَنْبٌ لَا يُتْرَكُ وَذَنْبٌ يُغْفَرُ فَأَمَّا الَّذِي لَا يُغْفَرُ
فَالشِّرْكَ بِاللَّهِ وَأَمَّا الَّذِي يُغْفَرُ فَذَنْبُ الْعَبْدِ الَّذِي بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ
وَأَمَّا الَّذِي لَا يُتْرَكُ فَظَلَمَ الْعِبَادِ بَعْضِهِمْ بَعْضًا.

ترجمه سی: «گناه بار یارلقانماز وگناه بار اعتبارغه آلمی فالماز، گناه
بار یارلقانور. یارلقانمی طورغان گناه الله تعالی گه شرک فانو، یارلقانورغه ممکن
بولغان گناه، بنده نڭ الله تعالی گه فارشو بولغان باشقه گناهی، اعتبارسز فالمی
طورغان گناه بنده لرنڭ بر برینه ظلم ایتولریدر.»

الله فی انکار فیلوده «شرک» برله بر حکمه بلکه آشکار کوره ده الوغرافدر.
لیکن رسول الله زماننده عربستان وحجاز عربلری، الله بارلغینی انکار ایتیلر
بلکه آشکارا شریک اثبات قیلر ایدی. شول سببدن رسول الله حضرتلری
کوبره ک وقتده «شرک» سوزینی استعمال ایتهدر.
شرک، اوشبو اوج نوع گه آیرلادر:

(۱) مصنوع وممکنلرنی اوزینڭ صانعندن، خالقندن همده صانع وخالقنڭ
اسملرینی، صفات وفعالرینی تعطیل قیلو. (مونڭ فسقه سی، خالق ده مخلوق ده
یوق، دیب ایتودر).

(۲) بو نرسه لرنی اثبات ایتوب یعنی خالق ومخلوق بار، ممکناتنی الله تعالی
وجودگه کینوردی دیبده الهلقة والاهلق خاصه لرنده آنڭ تیبکده شی بار دیبو.
(۳) الوهیتده، الوهیتنڭ خاصه لرنده شریکنی انکار ایتوبده عبادت طوغروسنڭ
اللهغه شریک اثبات ایتو.

اوشبو اوچ شردن الك ياماني اولگيسي و آندن صوڭ ايكنچيسي بولوب
بو اوچونچيسينڭ حكى ايسه بر آز يكلرهك.

ظلم ايتو، آدمچيلك گه خلاف بر اش ايكانلگى معلوم . الله تعالى ظالمير
حقنده: «ولا تعسبن الله غافلا عما يعمل الظالمون. انما يؤخرهم ليوم تشخص فيه
الابصار» (ابراهيم ۴۳). (ظالميرنڭ اشلر گان اشلرندن اللهنى غافل و خبر سرز ديب
بلمه گز و «نى ايچون برر تورلى جزا كورساتمى؟» ديب بورچولما گز! الله
آنلر نڭ جزا رينى بر كون ايچون كيچكدره دركه اول كونده فورفو سببلى كوزلر
اورنلر نده قرار قيلوب طورآ آمازلر) ديمشدر.
بو قايسى كوندر؟

قيامت كوننده بولور، دنيا ده بولور غه ده ممكن. ظلم ايتوچيلر، اوشبو
تهديدن عبرت آلور غه تپوشلى. ضيا پاشا:

ظالم ينه بر ظلمه گرفتار اولور آخر
البتة اولور او بيقانڭ خانمى ويران

«يار لقانمى طورغان گناه» ديگان سوزدن مقصود حقيقى توبه بولماغانده
الله تعالى اوز فضلى بر له گنه يار لقاماز، ديگان سوزدر. حقيقى توبه بولسه، الله
تعالى هر بر گناهنى يار لقاونى وعده ايتكانلگى معلوم.

(۱۴۱) الرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَنُ ارْحَمُوا أَهْلَ الْأَرْضِ يَرْحَمَكُم مِّن
فِي السَّمَاءِ (۱).

ترجمه سى: «مرحمتلى و شفقتلى كشيلىرنى الله تبارك و تعالى اوز رحمتينه لائق
قيلور. يرده بولغانلر غه مرحمت ايتكز، حكى كده ده بورگان الله تعالى،
سز گه مرحمت قيلور».

مرحمتلى و شفقتلى بولو حقنده موندن باشقه حديثلر ده كوب بولوب معتبر
ع املر و اسلام حافظلرى طرفندن روايت ايتولمشلر در.

۲ (رَحِمَ اللهُ رَجُلًا سَمَحًا إِذَا بَاعَ وَإِذَا اشْتَرَى وَإِذَا اقْتَضَى (۱).

(۱) سنن ابى داود. ج ۲ ص ۳۲۸.

(۲) معجم بخارى. ج ۳ ص ۹. «رحم» سوزينه «رحمت ايتسون» ديب هم «رحمت ايتار»
ديب هم. ناڭ هر ايكيسى درست. اولگى احتمالغه كوره «دعا» صوڭنى احتمالغه كوره
«حبر» بولا.

ترجمه سی: «صانقان و صانوب آلفان همده بورچینی صور اغان وقتده مسامعه لی (بیگل معامله لی) کشی گه الله تعالی رحمت اینسون!»
 بورچنی تولو و طوغروسنده مسامعه لی بولوچی کشی موندنی خیر دعاغه کوبدن طوغری کیلسه کیرهک.

حدیث شریف بورچینی صور امی طوررغه فوشمی بلکه صور اغان وقتده یومشافلوق و شفقت کورسانورگه دلالت قیلدر.

(۱۳۳) الرَّفِيقُ رَأْسُ الْحِكْمَةِ .

ترجمه سی: «خلقار برله ملایم معامله ده بولو، حکمتنک باشمدر.»
 چونکه ملایمت سببندن آراهه الفت بواور، کلفت بتار. امام مسلم، حضرت هاشمه دن: «ملایم لق، یومشافلوق نیندی گنه نرسه ده بولسه ده اییه سینى زینلدر و نیندی گنه نرسه دن کوتارلسه ده آکا قباحتنک کیتورر» معناسنده بولغان: «ان الرفیق لا یكون فی شیء الا زانه ولا ینزع من شیء الا شانہ» حدیثنی روایت اینه در (۱). شوکا کوره رفیقنک حکمت باشی بولووی اوز اوزندن معلوم. ابوالفتح البستی:

ورافق الرفیق فی کل الامور فلیم   یندم رفیق ولم ینمه ندمان
 ولا یفرک حظ جره خرق   فالخرق عدم ورفق المرء بنیان.

لسکن بو حکم، احوال شوئی افتضا اینکان وقتارعه کوره بولوب هر وقت وهر کیم ایچون عمومی بولماز. بعض بر وقتلرده، بعض بر کشیلر حقنسه مونک ضررلی بر اش بولووی ده ممکن.

هر حالده رفیق، احسان، مرحمت سوزلرینک معنالی رینی یاخشی آکلارغه و مضمونلری برله عمل قیلورغه تیوشلی. آدملر نك صوڭ صولشلیری یافینلاشقانک وحق تعالی حضورینه حساب بیرر ایچون بارغانده انک کوب اوکنگان نرسه لرنی «نی ایچون دخی ده آرتغراق مرهمتلی بولمادم، نی ایچون خلقلر برله مسامعه نی کوبرهک قیلمادم ونی ایچون رفیق و ملایمتنی عادت اینمادم» کبک سوزلردن عبارت بولووی ممکن.

(۱۴۴) زُورُوا الْقُبُورَ فَانْهَآ تُدْعَرُكُمْ الْآخِرَةَ (۱)

ترجمه‌سی: «قبرلرنی زیارت ایتموڭز! چونکه قبرلرنی زیارت ایتمو آخرتنی ایسکیزگه توشور.»

قبرلرگه زیارت ایتموڭز اصل سببی آخرتنی ایسگه توشورو ایکانلیگی اوشبو حدیثده آچیق معلوم. حضرت عثمان، قبر یائینه باروب توقتاو برله یغلیسر ایدی. بر وقتده: «اوجماخ برله نعوغنی ایسگه نوشرگان وقتده یغلاماغانکیز حالده قبر یاننده یغلیسر، مونڭ سببی نیندی نرسه؟» دیب صور اغانلر ایدی. حضرت عثمان: «رسول الله دن، آخرت سفرینک اڭ اولیگی منزلی قبردر، ا گرده قبرده اش باخشی بولسه آندن صوڭغیسی باخشی بولور، ا گرده قبرده گی اشلر فور قنچ بولسه آندن صوڭغیلری بیگره کده یامان بولور دیب ایشتیم، شول سوز خاطر مه توشو سببلی یغلیم» دیب جواب بیرگان ایدی (۲).

قبرلرنی زیارت قیلو حقنده باشقه حدیثلرده بار. اوشبو قصد برله قبرلرنی زیارت قیلو مشروع و ثوابلی اشد. زیارت قیلغان وقتده میت و میتلر ایچون دعا قیلوده تیوشلی اش. رسول الله و صحابه لری قبرلرگه میتلر ایچون دهالر قیللر ایدی. اما اولکلردن استمداد و استغاثه قیلو، آنلردن حاجت صور او ایچون قبرلرنی زیارت قیلو مشروع توڭل بلسکه اسلام شریعتنده ممنوع بر اشد. شونڭ ایچون قبرلرنی زیارت قیلو برله یراق یرلرگه سفر قیلورغه، ایزگولر و اولبالر قبرلرنده مجاور بولوب طوررغه حاجت یوق. عبرت آلور و آخرتنی ایسگه توشور ایچون زیارت قیلورلق قبرلر هر شهرده و هر اولده بولادر. رسول الله حضرتلری بتون عمرینی «امتینی شریک» دن صافلاو و عقیده لرینی اوهام و خرافاندن صافلاو بولنده صرف ایتمدی و بو طوغورده موفق ده بولغان ایدی. لیکن سلفی صالح منقرض بولغاندن و چیت دینلرنڭ عادت و عرفلری همده رهبانقلری آرازغه کرگاندن صوڭ مسلمانلر قبر برله مبتلا بولدیلر. و اوزلری اولیا ظن ایتمکان کیشیلرینڭ قبرلرینی ماچا قیلدیلر. قبرلر ایندی الوغ بر کسب بازاری بولدی. اسلام روحندن غافل قالغان پی چاره لر، کروان کروان بولوب ویلر قبرلرینه بارالر، قبر صاحب لرینی واسطه قیلوب مقصودلرینی صوریلر. حیل کار بر آدم، اطرافنده دیوار بولغان بر قبرگه باروب قندیللر،

(۱) سنن ابن ماجه. ج ۱ ص ۲۳۵.

(۲) کتاب الفرج لای یوسف. ص ۹.

شەملىر آسا ونمازلىق ھەم ياخشى پالاسلار چەيە ، عود آغاچى ياندرۇپ خوش ايسلر چىقارادە قەبر صاحىبىنىڭ اوليالغنى وآنى زيارت قىلو خستەلرگە بىرمە بىر شفا وھر تورلى قايفو حسرتلرنى بىبارگە واسطە ايكانلىگىنى اعلان ايتە ، ناباق يالاوچىلر آرقلى اوشبو خىبرلرنى شەرتلەندىرە وشائىع قىلەدر . شوشى اش بولوا بىرلە ھەر طرفتىن قىربانلر ، نىدرلر يالوا ، خستەلر وبورچغە چوموچىلر ، اوغلىرى قىزارى حەقنە حسرتلرى بولغان آدملىر دوغادىن دوغا اوزلىمى آغۇب كىلە باشلىدىر . اش سويىمى ، تىپىسەلر نىمراوزە طورغان باطرلر ، مونلرنىڭ صدقەلرىنى سلوك اورنغندە صووروب ياتالر .

عالملىر مەزىن بىرى «وقت» غىز تەسەندە نىشرايتدىرگان ماقالەسەندە قەبر بىجورلرى وخواجهلر حەقنە اوشبو روشدە بىر جەلە يازغان ايدى : «اوليالرنى زيارت قىلو وانلردىن ياردەم صوراو ھەمدە خواجه احمد يسوى ، خواجه بىھادىن وعبدالغالىق غەجىدوانى كەبەك مشھور آدملىرنىڭ قەبرلرى باشلانغە صدقە جىيىوب طورۇچى خواجهلر حەقنە بىخارادە وقتمەدە استاذىم داملا عوض حىسرتلرى بىرلە سويلەشكان ايدىم . داملا ايسە بو اشلرنىڭ فائىدەسىزگە توگىل بىلكە بىك ضررلى بدعتلردىن بولغانلىقىنى واوليا دىب ظن قىلغىن آدملىرنىڭ قەبرلرىنە نىدر قىربانلر ايلتوب بوغازلاولرىنى وانلردىن ياردەم ايستەولرىنى حق تەعالىنىڭ «ولا بىشرك بعبادە ربه احد» كەبەك سوزلرىنە خىلاف ايكانلىگىنى سويلەدى . موندىن سوڭ شول ، خواجهلىق دەوى قىلوبدە قەبر باشلانغە صدقە جىيىلرنىڭ «خواجه» بولو روشلرىنى حكايت ايتوب كولىدى . آنىڭ سوزىنە كورە آنلرنىڭ خواجه بولولرى اوشبو روشدە ايكان : احمق وجاهل سارنلر اوز آرالرنىدە خواجه بولور اىچون انفاق توزوب بىخارادىن يىكرىمى چافروم ىردە «آغاي بىزىك» دىب يورتولە طورغان «اوليا» قەبرىنە بارالردە اڭ باشلاب بىرىنى قومغە كومەلر وشوندىن سوڭ «والضحى خواجه!» دىب شول قومغە كومەلگان كىشىگە قىچقارلر . نىكى كومەلگان كىشىدە «بىبىك تەقىبىرلر» دىب قوم آستىدىن «خواجه» بولوب چىقادىر .

اوقا شەرتىدىن بىر قايتوومدە اوز وطنىمىز بولغان اول قىرىنە چىقىم . قىلغە قارشى آغا طورغان زور بىر چىشمەنىڭ باشنىدە دورت پوچماقلى بىراھاطە كوردەمە الاوچىدىن : «اول نىندى كىرتە؟» دىب سورادىم . «آندە بىرولى قەبرى بار ايكان ، شونى فلان كىشى اھاطە قىلدى» دىدى . «آندە ىلى قەبرى بارلىقى نىچوك معلوم بولغان ؟» دىدىم . «اولىزنىڭ ... بو ىل ... حضرت كە بارغان ايدى ،

..... حضرت آگا اولکزده قبله قارشى آغا طورغان چيشمه باشنده بىرولى
قبرى تابتالوب يانادر، شونى احاطه فيلوب آلکز!» ديب ايتوب بيارگان شوگا
کوره آنى کيرته برله احاطه ديلر» ديدى.

اوستال اوستى کبک معلوم بولغان، اوليا قبرى اسمى برله توگل حتى مطلقا
بىر قبر علامتى بارلىقى آتالرمز بابالرمزغه بلنمگان اورنده اوليا قبرى حادث
بولوبنه نيندى معناده بیره آلامدم.

مصرده سيد على البکرى اسملى آدمنگ اوليا بولوبنى، قبرى ده اوليا
قبرى جملهنده سانالا باشلاوينى، مونگ ايچون «مولد» رسمى ياصالونگ روشلر ينى
عبدالرحمن الجبرتى اوشبو روشده حکايت ايتهدر:

مصرده اوراملر ده يالان اوست يورى طورغان بىر ديوانه بار ايدى. عوام
خلقى ديوانه كشيىنى ولى ديب بىلگانسكلرنى بو تينناك آدم حقهده خاتون
قزلى شولاي ظن ايتيه باشلاديلر. مونگ ديوانه لى نسبتنده بىر طوغانى بولغان
آدم بىك مكرلى وداهى ايدى. نادان خلقلر ننگ طوغانينه بولغان حسن ظنلرنى
فائدهلر نو يولينه كردى. ديوانه نى يووندروب ياخشى كيوملر كيوندروب اوز
اوينده آسراغه باشلادى و دعاسينى آلورغه، كوروب تيركلر نوگه نيتلر بولغان
كشىلر ايچون اوينى اذن عام و مذکور كشىنگ اولياغينى اعلان ايتدى. خاتون
قز و ايرلر فوج بولوب كيلورگه باشلاديلر. مونگ كيلدى كيتدى سويلرگان
سوزلر ينى هر كيم اوزنچه تاويل و تفسير قيله، مهمل سوزلرينه قدر بىر تورلى
معقول تفسيرلر ايتلر ايدى. مكرلى طوغانى ايسه كيلرگان كشىلرگه اوليا - شيخ
وايشان بولغان طوغانينگ كراماتينى بىك كيلشدروب سويلى : غيبگه مطلع
ايكانلگينى، كوكللر ده گى اويلر نى بىلگانلگينى آكلانا ايدى. خلق مكيبا
كيتديلر، ندرلر صدقهلر و هديهلر برله كوموب قويديلر. خصوصا اميرلر،
پاشالر خاتونلر بىك مول ياودرالر ايدى. مونگ سببلى مكرلى آدمگه دنيا
اقبال ايتدى، صانو بىك ياخشى و تابوشلى بولدى. ديوانه شيخ حضرتلر ده تىك
طوروب آشاو سببلى افراط درجهده سيمردى و ۱۲۰۰ تاريخندن صوگ وفات
ايتدى. خاتونلر و ايرلر مونگ قبرىنى كعبه حكيمنه كرتديلر و دوغادن دوغا
اوزولمى طوتاشدن يورى طورغان بولديلر. شول سببلى مونگ قبرى جيولشه
طورغان و دوستلر (محبوب و محبوبه لر) كورشور ايچون بىلگى بر اورن بولدى.
۱۲۱۴ نچى شهر ربيع الاخير ۱۰ نچى كونى مونگ «مولد» كونى ايتلوب اهلام

قیلندی. فرانسىزلىر مصرغە كىرگەنلەردىن سوڭ بو قېرىگە جېولوئى و مولدار يىساۋىنى منع ايتوب قاراغانلار ايدى، سفاھت و فحش اورنى بولغانى ايجون سوڭىدىن ايرىك قويدىلار (۱).

«سید علی البکری» دىب مشهور بولغان اوليا اوشبو آدم بولوب خىلقلەر شوڭ قېرىدىن استىمداد ايتلار، «مولد» لرىنى يىصاب حرمت كورسەتەر بولادر. رسول الله كېتورگان اسلام دېنىدە شوشىدى نرسەلەر بار ايدىمى؟ استىمداد و استىغائە فىلولر روايت ايتولەمى؟ ايتولسە و بولسە مونلارنى قايسى مىخىلەر تېلىغ ايتە و اسلام حافظلردىن قايسىلار يىڭ اثرلار نە كورلەر؟...

قېرىلەر رعايت قىلنورغە و حرمتلى طوتلورغە تېوشلى. لېكىن آنلارنى استىمداد اورنى ايتىمك و اول بىرلەرگە باروب ركوع و سجدە قىلمق، قول قوشروب تەظىمەك بولمق درىست توڭلدر. مونى ھەر بىر مىسلەمان بلو، بىلگەنلەر بىلمگەنلەرگە اوڭرتو بىرلەر مىكلقلدر.

ھەر حالدە اوشبو خىدېتىدىن، قېرىلەرگە زىيارت قىلو مشروع ايكانلىقى آڭلا- شلەدر. رسول الله اوزى ھەم قېرىلەرگە زىيارت ايتەدر ايدى. اوز آناسىنىڭ قېرىغە زىيارت ايتكەنەك بىك مئاثر بولوب يىغلادى و ياننەك بولغانلارنى دە يىغلانغان ايدى (۲). قېرىلەرگە زىيارت وقتىدە: «السلام عليكم دار قوم مؤمنين و انا ان شاء الله بكم لاحقون» دىب اوقوغانلىقى مرويدەر (۳).

قېرىلارنى زىيارت قىلو طوغروسىدە خاتونلار، ابرلر بىرلەر ھەر ھىكمەدى توڭلەمى؟ خاتونلارنىڭ قېرىلەرگە بارولارىنى بىر صىفى عالملەر «مكزوه» كوردىلەر. بعضىلرى بو مكروهنى «مكروه تەرىمى» دىگانلارى حالدە بعضىلرى «مكروه تىزىمى» دىدىلەر. حضرت عائشە اوزىنىڭ طوغانى عبد الرحمن قېرىنى زىيارت ايتكەندە:

وكتاكتە ما نى جندىمە حقبة
من الدھرحتى قىلارن يتصدعا
فلما تفرقنا كائى و مالكا
لطول اجتماع لم نبت لىلمە معا

شەرلارنى اوقووى و: «اگرده اولگان وقتىدە ياننىدە بولغان بولسەم ايدى

(۱) عجايب الآثار فى التراجم والاخبار ج ۳ ص ۸۰-۸۱ .

(۲) صحاح مسلم ج ۱ ص ۲۶۷ .

(۳) سنن ابى داود ج ۲ ص ۱۰۵ .

شول اولسگان اور نكده دفن ايتدرگان همده فبركه زيارت قيلمغان بولور ايدم» ديگانلگى مرويدر (۱). مونك بو فعلى وبو سوزى خاتونلر نك قبرلرگه بارولرى مكروه تنزيه بولوغه دليلدر.

كوبرهك عالمر، منع قيلورلىق عارضى سببلر بولماسه ايرلر قىيلندن خاتونلر نكده زيارت قيلولرى درست و «اين الله زورات القبور» (۲) حديثنى، اذن حديثلرى برله حكمسز قالدى» دليلر. اذن حديثلرينك برى امام احمد نك بريدته الاسملى دن روايت ايتكان: «كفت نهيتكم عن زيارة القبور فزورها ولا تقولوا هجر» حديثيدر (۳). رسول الله حضرت عائشه گه قبرلرنى زيارت ايتكان وقتده اوفور ايچون دعا اوگره نووى (۴) و حضرت فاطمه نك هر چهده حضرت حمزه قبرينى زيارت قيلووى (۵) همده آخرتنى ايس گه نوشرو خاتونلر ايچونده كبرهك اش بولووى، زيارت نك خاتونلر ايچونده درستلگينه دليلدر.

خلاصه: بدعنلر، تبرج و ايرلر برله اختلاطردن و عموما عارضى سببلردن سلامت بولغان وقتده قبرلرنى زيارت قيلو طوغروسنده خاتونلر، ايرلر برله بر حكمده بولورغه نيوشلى. منكر اشلرگه باعث بولغان وقتك بو اش، خاتونلر ايچونده ايرلر ايچونده درست بولماز.

۱۳۵ (الرَّهْدُ فِي الدُّنْيَا يُرِيحُ الْقَلْبَ وَ الْبَدَنَ وَ الرَّغْبَةُ فِيهَا تَكْثُرُ الْهَمَّ وَ الْحَزْنَ وَ الْبَطَالَهَ تُقْسِي الْقَلْبَ.

ترجمه سى: «دنياهه زاهد بولو، هم كوكلنى هم بدننى راحتلندر. دنياغه رغبت قيلو، قايقو وحسرتنى آرندر. يالقاولق كوكلنى فارالنور». زهد، مالسز و بارلى، منصبسز و چاهتسز بولو ديگان سوز توگل بلسكه دنياغه رغبت قيلموا و اوزينى خىرلى اشلردن همده الله تعالى نك رضاالغىنى ايسته و دن مشغول قيلموا، ديگان سوزدر. موكا كوره بر الوغ باينك و اپك بوقارى منصب ايه سينك زاهد بولووى و بربار اينك همده هيچ بر قدر و حرمتى يوق كشيپنك زاهد بولماوى ممكن. شونك ايچون چيتدن فاراب برهونك

(۱) جامع ترمذى، ج ۱ ص ۱۲۵.

(۲) سنن ابن ماجه، ج ۱ ص ۲۴۶.

(۳) احمد ابن حنبل مستدى، ج ۵ ص ۳۶۱. «هجر» باطل و بوزوق سوزلردر.

(۴) نيل الاوطار، ج ۳ ص ۲۵۶.

(۵) عمدة القارى شرح صحيح البخارى، ج ۴ ص ۷۷.

زاهد. یگینی یا که زاهد توگلسگینی بلوچیتوندر. شولای بولسه ده ظاهرده گی علامت لرگه فاراب هر کشی اوز حقنده بر فکر حاصل فیلورغه بول بار. بو علامت لر ایسه اوشبونلر: ۱) بر نرسه نك اوزنده بولووی ایچون شادلانماز، بولماووی ایچون فیایرماز. ۲) اوزینی مافتا وچیلر برله یامانلا وچیلر نی تمگز کورر. ۳) الله تعالی گه محبت ایتودن وهیچ بر عرضسز عبادت فیلودن لذت تابار.

قومسزلق و دنیبانك ذاتینی سویولك قایغو و حسرتلر نی آرتدر و ونده شبهه یوق. مونی هر کیم اوز تخر بهسی برله بلورگه ممکن.

بالقاولق، وقتنی فرصتی اسراف ایتو دیگان سوزدر. مالنی اسراف فیلو بوزوق اش بولسه وقتنی و فرصتی اسراف ایتو بیگره كده بوزوق اش بولور. مالنی تابارغه ممکن اما ضائع بولغان وقت و ضائع بولغان فرصتی کبر و فایناروب آلورغه امکان یوق. دنیاده الك او کتچلی سوز «وقت اوندی!» دیگان سوزدر. انسانلر فیامت کوننده مال حسابتی بیرسه لر، وقت حسابینی ده بیرر لر. احتمال الك مشقت کورله طورغان نرسه، شول «وقت» حسابینی بیرو بولور. اسلام عالماری طرفندن تألیف ایتولگان اخلاق کتابلری آز آشاو و آز یوفلاو حقنده و صیتلر فیلر. البته آز آشاو و آز یوفلاونك (بیبتارلك قدر بولو شرطی برله) فائده لری بیک کوب. شول فائده لر دن بری ایسه «وقت» کوبایودر.

وقت کوب بولسه آخرت آز وقلری حاضرله وگه ده دنیاده معیشت سببلری ده حاضرله رگه ده بیته وهر برندن الوش آلورغه ممکن بولادر.

خلفلر عمر فسقه لغندن زارلانا لار و بر تورلی اش اشلی آلمی فالولری ایچون تأسف ایته لر. بو زارلانو و تأسف ایتو اورنلی توگل. وقت بیک کوب، عمر بیک اوزون لیکن بو وقتلر و عمرلر نی بز فائده سز و معناسز نرسه لرگه صرف ایته مز. اگر ده صرف ایته بلوب صرف ایتسه ك ایدی وقت نك ایرکن و عمر نك اوزون ایکانلگینی حتی کوزمز برله کورگان درجه سنده بلور ایدك.

درست، اش اشلو، عقل و بدن خدمتلری برله شغلله نو مشقتسز توگل. لیکن هر حالده بالقاولق و اشسزلك مشقتلرینه، بالقاولق و اشسزلكدن طوغان فلاکت لرگه کوره بیئکره کدر.

شهرت چیقارو، زور منصب لرغه کوتارلو، علم و فضیلت اهلی بولو بیک اش لرگه مانع بولغان نرسه، فقیرلك توگل بلکه بالقاولقدر. خلق اشله گان ورزقلری آرتندن یوکرگان وقتلر نده صوزلوب یاتو، ایسنه ب او طور و کوگل

فارقاندىن بولمى نىندى نرسەدن بولسون! ..

«البطالة تقسى القلب» (يالقاولق كوڭلىنى قارالتا) دىگان سوز، صافى آلتون بولغان «حكمت» سوزدر. بو سوزنى اگرددە موندىن ماڭ يىل مۇقىم، بدويلر آراسىندە طووب اوسكان وعمرىنى شونلر بىرلە اوتكارگان كىشى سويلەگان بولسە، باشقە ھېچ بىر دىل بولماغاندەدە آنڭ پېغمبەرلىكى اېچون دىل بولورغە يارار ايدى. ھىدېت شىرىفدە «زھد» بىرلە «بطالت» نڭ بىر بىرىنە قارشى قويولوندىن «يالقاولق» بىرلە «زھد» نڭ بىر نرسە توڭل ايكانلىكىنى ھەر كىم اوز عقلى بىرلە بولورگە تېوشلى. يالقاولق باشقە، زھد باشقە.

خلق اوستىنە يوك بولوب طورو وفانجە بىروب بورولر زھدلىكدىن، قىناغىلى بولوندىن توڭل بىلكە اش سويماو ويىكل روشدە مال نابو اېچوندىر. ھەر كىم اوز رىزقى اوزى تابارغە طرىشماووى وطوقسان كىشىنڭ اون كىشى اوستىنە يوك بولووى سىببىدىن ملتمز بايى آلەمى، كوچلىرى بىتمى بىلكە بار بايلقلىرىنى كىمەرە بارالر، باشقرد بىرلر نڭ سانلوب بىنولرىنە، طوفاندىن بىرلى بالتا كىمگان اورمانلر نڭ قورى صحرا بولوب فالولرىنەدە اصل سىبب، يالقاولق كىشىلر ويىكل دىنا كوتو يولىنى آلغە آلتان سوزى قورتلر بولدى.

(۱۴۶) السَّاعِي عَلَى الْأَرْمَلَةِ وَالْمِسْكِينِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ الْقَائِمِ اللَّيْلِ الصَّائِمِ النَّهَارَ (۱).

ترجمەسى: «طول وعاجزە خاتونلرغە ھەمدە مسكىنلرگە ياردەم بولنىك يورۇ-چىبار، اللە بولندە صوغش قىلوچىلر يا كە كىچىلر دە عبادت ايتوب دە كوندىلر دە روزە بولوچىلر ھكىمدەلر در».

موندى عاجزە وعاجزلرگە ياردەم ايتو طوغروسندە بو صوڭ زمانلر دە «جەھىت خىرىبە» لىر ناسىس قىلو اصولى چىقدى. «جەھىت خىرىبە» لىر ايسە خىر اشلىرى بىرگە لىب اشلەودىن عبارتدر. بىرى آفچە بىرسە ايكىنچىسى تەن بىرلە خىدمەت ايتارگە مېكىن بولغانلقدىن «عاجزە وعاجزلرگە ياردەم بىك قىلور ايدىم لىكىن بايلقىم يوق» يا كە «آفچە بىرر ايدىم ئما اوز منڭ آنلر آرتىدىن يوررگە وقتم وفرصتم بولمى» دىب غىر كورساتورگە اورن يوقىد.

(۱۴۷) سَبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ^(۱).

ترجمه سی: «مسلمانان را سوگند فسق و حقسز اورنده اولدرمك كفران نعمت قیلودر».

اوشبو حدیث شریفی که کوره مسلمانان، اوزلرینک مسلمان قارنداشلری فاشلرنده بیک محترم طونولورغه، عرض وناموسلری سلامت بولورغه تیوشلی. فسوق دیب الله تعالی که اطاعتسزلک که ایتولندهر.

رسول اکرم مسلمانانک بر برلرینه رعایه لی، شفقت و مرحمتلی بولو- لری حقنده بو قبیلن بیک کوب نصیحتلر، وعید و تهدیدلر سویله گان بولسه ده اوز قارنداشلرندن و اوز دینده شلرندن مسلمانلر قدر چبر و جفا کورگان بر ملت بارلغی معلوم توگل. اسلام تاریخی بتونسی دیرلک اسلام قانی توگولو خبرلرندن عبارت بولوب، نوگوچیلرده اوز دینده شلری بولغان مسلمانلر ایدی. خلفای راشدون صوگنده مسلمانلر مستبد خلیفه لر، مغرور امیرلر برله مبتلا بولدیلر، مونلرده خلقلرنگ جانلری و قانلری، عرض و ناموسلری، عائل و ماللری برله اوینادیلر. مونلرده زافونده یوق ایدی شریعت ده!..

(۱۴۸) سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ إِمَامٌ عَدْلٌ وَشَابٌ نَشَأَ فِي عِبَادَةِ اللَّهِ وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مَعَلَّقٌ فِي الْمَسَاجِدِ وَرَجُلَانِ تَحَابَا فِي اللَّهِ اجْتَمَعَا عَلَيْهِ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَانٍ فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لَا تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللَّهَ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَلَيْهِ عَيْنَاهُ^(۲).

ترجمه سی: «بسی توری کشی، الله تعالی آنلرنی قیامت کوننده و اوز (رحمت) کوله گه سندن باشقه صفناچق کوله که بولماعان وقتده اوزینک رحمت کوله گه سی برله کولگنه ندرر. بری، عدل امام (خلیفه). ایکنچیس، الله تعالی عبادتنده اوسکان یگیت. اوچونچیس، مسجددن چیقاندن صوگ یندهن بارو فکری برله یوروجی (مسجد و جماعت نمازینه محبت ایتوجی) کشی».

(۱) صحیح بخاری، ج ۱ ص ۱۷-۱۸ صحیح مسلم، ج ۱ ص ۳۳.

(۲) صحیح بخاری، ج ۲ ص ۱۱۶، البوطی ص ۳۷۷-۳۷۸، جامع ترمذی، ج ۲ ص

۶۲. لفظلر «بخاری» نقی.

دور تېچىسى، الله رضالغى ايچون هر بىر بىرلە دوست بولشقانار، شول روشده يورگانلارده اوزلر ينى اولم كېلۇب آيرغان كشيلىر. بيشنچىسى، حرمت و جمال ايپەسى خانون طرفندن بوزوق نيت بىرلە چاقرلغان. وقتده «مېن الله تعالى دن فور قام» دىب شوڭا رضا بولماغان اير. آلتىنچىسى، ياشرون روشده صدقه بىروب حنى اوڭ قولى بىرگانىنى صول قولى بلە آلمى طورغان كشى. يىدىنچىسى، الله تعالى نى اولاقده ذكر ايتوب كوزندن ياش آغزغان آدم.

رسول الله طرفندن سويلەنگان بو سوزلر اوشبو كشيلىر ايچون بىك الوغ سوينچىدر. حقيقت حالده، موندە ذكر ايتولگان آدملر اوشبو سوينچى وعدەلرگە مستعقلارده. چونكە آدم بالالرينڭ بتون هيئتى آدم گودەسى و فردلارده شول گودەنڭ كېساكلرى قېيلىندن بولغانلقدن بىر يوزنده بولغان نرسەلردن وطبيعت ثمرەلرندن فائىدەلەنو و ضررلردن صافلانۇ طوغروسندە هر بىر يىنڭ حقى بر تېسگىز. بو طوغرودە شهر و فلارده طوروچىلر، صحرالرده گىزوچىلر و مال بىرلە كوچوب يوروچىلر آراسندە آبروملىق يوق. عادل بولغان پاشاه ايسە شوشى قاعدەنى آڭلاغان و خلق حقندە شونى دستورالعمل ايتوب طوتقان بولادىر. خلق آراسندە اوشبو روشده تېگىزلك قىلو همده ضرر و فائىدەلرى مشترك بولونڭ بىك نيوشلى اش ايكانلىگى و شوندى اشنى قىلوچى كشى بىك زور حرمت كوررگە و امتياز حاصل ايتارگە مستعقلېگىنى هر كم اوز عقلى بىرلە بىلسە كېرەك.

ياش وقتلرندە، نفس و ئەندەگى كوچلر كمالاتكە يېتىكان و هر تورلى مرادلرنى قىلورغە سېبىلر حاضر بولغان بر وقتدە ياش كشيىنڭ عبادت بىرلە شغلا نووى، الله تعالى نى تانويىنە و اوز يىنڭ بندە ايكاتېگىنى بىلويىنە دىلىدر. عبادت خانەدە بولغان وقتندە آدم اوغلى بوزوق اشلردن طىبىلوب طورر. كوڭلى هر وقت مسجدگە باغلانۇ، شول آدمنىڭ عىقىلېگىنە دىل بولور. دوست بولشۇ اتفاق و الفتنىڭ اڭ الوع سېبىلرندىدر. الله ايچون دوست بولشۇچىلر اوشبو اتفاق و الفتنىڭ نېگىزىنى صالحان بولالار.

جمال ايپەسى خانوننىڭ چاقرىوونى قېبول ايتماو، گناھنىڭ ضررىنى آڭلاو، الله تعالى رضالغىنە خلاف اشدىن صافلانۇڭ قىمىتىنى بىلو و الله دن فورقو نتيجه سىدىر. ياشرون صدقه بىرو، بتون امىنى الله تعالى گە باغلاو، جزانى آندىن غنە كورونى هر نرسەدن آلدە طوتوغە دىل.

الله تعالیٰ نى آولانده ذکر قیلوب یغلاو، کوئل نچکه لگینه، اخلاص اوزرنده
بنده چیلک قیلوغه علامتدر.

اوشبو سبیلرگه کوره موندہ ذکر ایتولگان آدملرنڭ هر برى الوغ حرمتلرگه
مستحققر و اهللردر.

بو حدیثده ذکر ایتولگان کشیلردن باشقه لرنڭ ده قیامت کوننده «عرش»
کوله گه سنده بولاچقلى حقنده حدیثلر بار. موڭا کوره اوشبو حدیثده گى یدى
(سبعة) سوزى، شوندىن آرتقنى نفي قیلو ایچون بولمیدر.

قوباش قزووندىن رحمت یا که عرش کوله گه سیننه اشقلانو روشلرینى
تیکشرو، کیره کلی اشلر توگل. قر آنده مذکور «عرش» و «کرسى» سوزلرینڭ
حقیقتلری و نى روشده طورولرى آچیق معلوم توگل. بو طوغروده آرسطو
فکرلری و آنلرغه ایبرگان فخر الدین الرازى و باشقه لرنڭ سوزلری دلیل
بولا آلهاز. حدیث شریف «کوله گه ده بولورلر» یا که «عرش کوله گه سنده بولورلر»
دیب خبر بیرسه بو تلهسه نیچوک بولسون، بزنگ موندہ اشمز یوق، عقمزده
ییتمی. حاضرگی عالمر، قر آنده مذکور بولغان «عرش» حقنده «بتون قوباش
عالمرینڭ مرکزى بولوب طبیعتنده الکتیریق قوئلری بار، شول قوئلر برله
بتون قوباش عالمرینى اوز تیره سندن یوروتنه هر بر عالمنى بر نسبتده (یراق
یبارمى و یاقین کینورمى) طونا» دیسه لر، بو سوزده قطعی توگل بلکه تقریبیدر.
شولای بولسه ده آرسطو نظریه سیننه قارابوله بوسوز عقلغه یاقین و موافق بر نظر یه در.
حقیقت حال الله تعالیٰ نڭ اوزینه گنه معلوم. «وما اونیتم من العلم الا قلیلا».

(۱۴۹) سَلَّ رَبِّكَ الْعَافِيَةَ وَالْمُعَافَاتِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَإِذَا أُعْطِيَتْ
الْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَأُعْطِيَتْهَا فِي الْآخِرَةِ فَقَدْ أَفْلَحَتْ (۱).

ترجمه سی: «ریگدن، ظاهرى و باطنى بولغان سلامتسکلرنى و آدمیلر
برله عفو قیلشو میسر بولونى صورا. دنیاده و آخرتده عافیت برله مشرف
بولسهڭ فلاح نابدک!..».

رسول الله بو سوزلرینى: «نیندى دعا افضل؟» دیب صورا و چی بر صعبابه گه
ایتسکان ایدی.

دنياده سلامتلك قدر الوغ نعمت بولماسه كيرهك. موني هر كيم اوزى بلورگه تيوشلى. ايسانلىكدن باشقه بولغان نعمتلر عمومى بولمى بلسكه بر كشى قار اوونده نعمت بولوبده ايكنچى بر كشى قار اوونده نعمت صانالمازلقلرىده ممكن. فقير كشىدن: « اوزگنى قايسى وقتده بختلى ديب بلور ايدك؟ » ديب صوراسلر هيچ شبيهه يوق: « اوزمه ييتارلك آنچهم بولغان كونده...! » ديب جواب بيره چكدر.

موگا كوره آوروپا پادشاهلرى الك بختلى كشىلردن بولولازم كيلور. حالبوكه آوروپاده الك باى و الوغ پادشاهلردن برى، اوزيدك خاطر دفترينه اوز قولى برله اوشبو سوزلرني يازغان ايدى ديلر:

« اوستمه فرض بولغان رسمى خدمتم بولماسه، خاقلر ميني حكمدار صفتى برله الوغلامسلر، يارش ميدانلرينه عادتى بر كشى روشنده باروب كيلوب يورسهم و فايده باروب فايده كيلمگه نمى غزتلهلر يازماسلر، قولمده سيفارهم بولغان حالده راحتهلنوب حكايهت كتابى اوقوب اوطورسام، خانوم و بالالرم يانمده تزلشوب اوطورغانلرى حالده اويناب كولوب سوبلشسهم اوزمى بختلى صانار ايدم.»

حالبوكه مونده يازغان حاللر بيك كوب كشىلرده بولادرده آلنر اوزلريني « بختلى » صاناميلر ياخود اوزلر ييدك بختلى بولولر ينى خاطرلرينده كيتور ميلر، چيتمدن تنبيه ايتوچى بولسده بختلى بولولر ينى اقرار ايتميلر. اما سلامتلك بو روشده توكل. خاقلر آنك نعمت و بخت ايكانلىكىنى بللر و اعتراف قبللر.

آدم بالالرى ايچون سلامتلك الك الوغ نعمت بولوب مونك قدرى ايسه برر تورلى خستهلك كيلگاندن صولغغنه ياخشى بلنور. شونك ايچون بو نعمتك قدر ينى خستهلك كيلماز دن مقدم بلورگه و حف صحت قاعدهلرينه خلاف اسلر اسله و دن هر وقت صافلانوب طورغه تيوشلى. حفظ صحت قاعدهلرينه رعايهت ايتماو ايسه سلامتلك نعمتينه فارشو كفران قبلو بولور. بو ايسه سلامت بولو حقنده فعل و عمل برله دعا ايتودر. شوگا اخلاص كوكل و تل برله دعائىده قوشارغه تيوشلى. اما فعل و عمل برله حفظ صحت قاعدهلرينى رعايهت ايتمگان حالده يالگن تل برله گنه دعا قيلوده كوب حكمت بولماز.

حفظ صحت قاعدهلرينى رعايهت قبلوچى عائللرده عمرلرنك اوزون، وفانلرنك باشقه لرغه كوره آزر اق بولووى نجر بهلر برله اثبات ايتولمشدن. اوشبو سببدن « حفظ صحت » نك اهميتى و فائدهسى طبييلر فائدهسندن آرتقدر.

چونکہ انسانلر، خستہ بولغانلقلر نندن صوڭ غنہ طبیبلرغہ محتاج بواورلر. حفظ صحت نڭ آور توڭل برنجی قاعدہلرینی هر بر کشی اوگرہ نورگہ، دنیادہ بولغان معیشتینی شوڭا تطبیق قیلورغہ تیوشلیدر.

بو حدیثدہ گی «عافیت» سوز نندن حسی و معنوی «عافیت» ارادہ قیلنورغہ ممکن. بو نقدیرچہ رسول اللہ ظاہری سلامتک برلہ کونچمک، آچو، تکبرک کبک کوڭل خستہ لیکلر نندن سلامت بولونی دہ صور ارغہ فوشقان بولادر.

﴿۱۵﴾ سَلُّوا لِلَّهِ عِلْمًا نَافِعًا وَتَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ (۱).

ترجمہ سی: «اللہ تعالیٰ حضرتنندن فائدہلی علم صوراکز و فائدہسز نندن صفونوگز!».

رسول اللہ حضرتلری «علم» نی «فائدہلی» و «فائدہسز» اسمندہ ایکی گہ آیروب برینی اللہ تعالیٰ دن صورارغہ و ایکنچیسندن صفنورغہ بیورمشدر. موڭا کورہ هر عصرده وهر الکادہ مسلمانلر اوزلری ایچون نیندی علملر فائدہلی و نیندی علملر فائدہسز ایکانلگینی تیکشروب طورغہ، مدرسه پروگراملرینی شوڭا کورہ تبدیل و تعدیل قیلورغہ، شاگردلر نڭ عہدلرینی معناسز اورنغہ ضایع ایتودن صاقلارغہ تیوشلی ایدی، لازم ایدی. چونکہ بعض بر عصرده و بعض بر مملکت ایچون فائدہلی بولغان بعض بر علملر ایکنچی بر مملکتدہ گی و باشقہ عصرده غی خلقلر ایچون فائدہسز بلسکہ ضررلی بولورغہ و بعض بر زمانلردہ ضررلی حساب ایتولسگان علملر ایکنچی بر عصرده فائدہلی بولورغہ ممکن. فقط اسلام دنیاسنک مکتب و مدرسہلر اوستنک شوشندی بر ہیئت بولغانلقلندن خبرمز یوقدر.

اوشبو حدیث حکمینہ کورہ بو کوندہ هم هر مکتب وهر مدرسه حضورندہ علملر نڭ، درس کتابلرینڭ فائدہلی و فائدہسز لرینی تیکشروب طور و ایجابنہ کورہ عمل ایتدرر ایچون علمی ہیئتلر نڭ دوام ایتواری لازمدر.

رسول اللہ طرفندن بر نرسہ صورالورغہ و ایکنچی بر نرسہ دن صفنورغہ فوشوب امر صادر بولسہ، شونلر حقندہ عملی جہتندن دہ طرشمو لازم ایکانلگی اوز اوزندن معلوم بولسہ کیرک.

روسیہ مسلمانلرینڭ ایسکئی مدرسہلرندہ عصرلردن بیرلی دوام ایتوب

كىلىگان درسلىرىدىن « فائىدەلى علم » سانالورغە ياراغانى بوزدە بر نىسبىتىدە بولوى دە شېھە لىدىر .

أبها القوم الذى فى المدرسة
كلما حصلتوه وسوسة

بىتى گوبا بزىك ايسكى مدرسە لىر مۇزدە اوقۇچى شاپا كىرلرگە خطاب قىلىنوب سويلە نەشىدىر .

(۱۵۱) الشَّيْبَابُ شُعْبَةٌ مِنَ الْجُنُونِ وَالنِّسَاءُ حِبَالَةُ الشَّيْطَانِ .

ترجمەسى : « باشلىك ، دىوانە لىقىدىن بر بوتاقىدىر . خاتونلر شىيطان اولرىدىر . باشلىك ، دىوانە لىقىدىن بر الوش بولغانلىق سببىل ، بعض وقتدە ياش كىشى ، خىتالىقلرى حقنىدە معذور بولورغە دە مەكىن . اما قارىلر معذور بولمازلر . خاتونلرغە « شىيطان آوى » دىمىك ، شىيطان اوزى طوغرى آزدرا آلمانغان كىشىلر بىنى خاتونلر واسطەسى بىرلە آزدىرلرى سببىدىنلر .

خاتونلر نىك مكرلىرى وغىدىرلر ، امانت روفالرى حقنىدە واقىقلر ، ماجرالر بىك كوپ . مونلر ايسكى وياكئا كىتابلر دە جىرىدەلر ومجموعەلر دە ، اسلاملر وباشقىلر نىك اثرلر نە سويلەنە ويازلادر .

بىزدە بر طائىفە ، خاتونلردىن زارلانوى عادت ايتوب آلدىلر ، مونلر ، خاتونلر وباشلىرى نىك بوزولور بىنى روسىيە دە حرىت اعلان ايتولگان زماندىن صوك بولغان ايتوب كورسەتەلر وموندىن مقدمىگى وقتلارنى خصوصا اسلام مەلىكىلر بىنى فرشتەلك دىياسى ايتوب خىيال قىلەلر . بولورلى يراق كىنمەگان وحرىت دورىدىن مقدم تارىخلارنى بلەگان سببىل البتە مونلر معذورلر . امسا حقىقت حالده دنيا ، بو كورن نىچوك بولسە حرىت اعلان ايتولمازدىن دە مقدم شولاي ايسكى زمانىك اسلام مەلىكىلر نەگى مسلمانلر بوكونگى روسىيە مسلمانلردىن دە مسعود توگىلر ايدى .

حنفىلر نىك قاضىلر ندىن واوز عصر نە مصر عالەملىرى نىك اعلەملردىن بولغان بىر الدىن معهود بن احمد العىنى ، حضرت عائشە نىك « لو ادرك رسول الله ما احث النساء لمنعهن المسجد » دىگان سوزى نىك شرحىدە اوشبو روشدە بر مقاله يازادر :

« اگرده حضرت عائشە ، بزىك زمانىمىز خاتونلرى طرفىدىن احداث ايتولگان

بىدئىلىرى، مىنگىرلىرى كورسە ايدى، خاتونلىرى مسجدگە يور تودن مەنەح اينو
 قىندە بىگىرەك دە اجتهاد ايتكان بولور ايدى. خصوصاً بىزنىڭ مەنەح مەسلىمەلىرى
 بىك بوزولدىلار. مونلار، چىنلارنى آلتون ھەم اينچولر بىرلە چىگىلىگان بىفك
 كىوملر كىبەلەر، باش كىوملرى آلتون و كەوش، اينچو و ياقونلر بىرلە طوقولغان
 بىفك نرسەلر بولا، كۆلمەك بىگىلرى بىك كىك، ايتەكلرى ايسكى اوچ آرشىن
 قىر يىرەن سويرەلەوب يورى، مونلارنىڭ كۆلمەكلرنىن اوچەو بىرلە نكولگان
 وقتدە اوچ كۆلمەك چىقاچقىر (۱). قىمەتلى كىوملر كىبەوب خوشبويارغە غىرق
 بولوب، ايرلر بىرلە طغزلاشوب و ھوالاتوب بازارلردە يورلر، كۆبىنچە بىتلىرى
 آچىق و پەردەسز بولا، ايشاك اوستىنە آنلانسلر بىگىلرى ايكى ياقىن آصلنوب
 توشە و بىردىن سورەلەوب بارلر. نىل بىلغەسىندە ايرلر بىرلە كەملردە يورلر،
 ايرلر حضورندە قىقروپ چىرلىلر، مونلر ايندى ايرلرنىڭ موينلرىنە آنلاندىلر،
 ايرلرنى تەلەسلر، نى اشلەتلەر. بەئىز بىر خاتونلر حرام نرسەلر صائالر، ايرلر
 بىرلە خاتونلر آراسىندە باوچىلىق ايتەلر، اوراملردە ايرلرنى آولاب يورلر.
 بەئىز بىر خاتونلر باغۇچىلىق ايم طوم ايتوب خىلقلرنى آلدىلر، سەئىچىلىق قىلەر،
 كىبەتلردە او طوروب سودا ايتەلر، آرالرنىدە بالانوب او بىن اويناوچىلر و چىرلاب
 يور و چىلردە بار. ايندى مونلارنىڭ شىرىعت كە صىمى طورغان اشلرىنى سويلەپ
 بىترىك توگىل. حضرت ھائىشەنىڭ سوزى بىك درىست ھالبوكە حضرت ھائىشەنىڭ
 بو سوزى بىرلە رسول اللە زامانى آراسى بىك ياقىن ايدى. اما بىزنىڭ زامان بىرلە
 حضرت ھائىشە زامانى آراسىندە بىك كۆب وقت بار» (۲).

بو سوزلرنى سويلەوچى عىبنى خىزىنلر «مەنەح» شەرىندە ۸۵۵ * ۱۴۵۱ م
 تارىخى ذوالحججە (دېكابر) دە وفات بولغانلىقىدىن ۱۳۲۳ - ۱۹۰۵ نچى يىلدىن سۆيى
 ھالىنى توگىل بىلكە بو تارىخىدىن ۵۰۰ يىللر كىك بولغان ھالىنى ھەمدە روسىيە
 مەسلىمەنلرنىڭ خاتونلرىنى توگىل بىلكە مەنەح مەسلىمەنلەردە و اسلام ھىكومتىنىڭ
 بىشىوگىندە، دىن ھالىرى حضورلرنىدە ياشاوچى خاتونلرنى سويلەيدىر.

بۇدە يارىلى مەلەلرنىڭ يارىلى مەلەلرى و مۇذنلرى اوز مەلەلرنىدە بولغان
 اسلام بالالرىنى اوز اوبلرىنە جىوب اوقوتوب كىلدىلەر، شولاي ايتوب اسلام

(۱) ھازىرقى زاماندا ايسە خاتونلارنىڭ كۆلمەكلرى تارقىدىن ايتەكلرى و بىگىلرى تىسقىلدىن
 زارلانار و «اوپچ خاتون كۆلمەگىنى بىرگە قوشساڭ بىر خاتون كۆلمەگى يا چىقار يا چىقماز» دىلر.

هر فلرینی، اسلام ادب لرینی اونوندر مازغه طریشدیلر. بکرمی بکرمی بیش یلاردن بیرلی بو خدمتنی معلم و معلملر باشقاره باشلادیلر. قوللردن کیلگان قدر خدمتلرینی فزغانمی ایتولری ایچون مونلرغه رحمت اوقو خیر دعا قیلو بورچمزدر. اما عینی زماننده مصرده بیک معتبر وسوزلری نفوذلی عالملر کوب بولغان، بیک مونلرنگ اشارت لرینه؛ مشورت لرینه جان ونهن برله بوی صونارلق یاخشیی سلطانلرده بار ایدی. اگرده اوشبو نفوذلی عالملر طرفندن بر اشارت بولسه ایدی بو سلطانلر و سلطانلرنگ امیرلری کوچدن قوشکان قارتلر و قارتقلر طورر ایچون مخصوص یورتلر، فز بالالار اوقور ایچون مکتبلر، طول خاتونلر هنر و صناعت اوگره نور ایچون خدمت یورتلری، یتیملر قریبه له نور ایچون آیروم اورنلر تاسیس ایتارلر، شوشندی همومی یورتلر برله زور شهرلرنی گنه توگل حتی زور راق اوللرینه ده تولدرلر ایدی. خاتونلرنگ بوزوقلقلرینی و انصافسزلقلرنی کوروب طوروچی بو حرمتلو عالملر طرفندن شوندی اشلر بولغانلغی و خاتونلرنی انصافی و ادب یولی برله تربیه ایتو حقنده چاره لر ازله نیگانلگی حقنده کتبخانه مزده بولغان تاریخ کتابلرنگ بر نرسده کورلمادی.

روسیه ننگ بیک کوب شهرلرنده، باش وقتلرنده زور جنایت اشلر گان بالالرنی تربیه فیلا طورغان یورتلر و مکتبلر بار. شوندی مکتبلرده تربیه ایتوله طورغان شاگردلرگه قانشوب یوروچی بر آدم، شونلرنگ ادب و انصافی غه اوگره نولرینی، اولگی حاللری ایسلرینه نوشکانده راحتسز بولوب وجدانلری عذابلانونی عجب قیلوب سویله دی. یاخشیی تربیه بیر لیگان وقتده عینی حضرنلری زارلانا طورغان خاتونلرده بر آز انصافی غه فایتمازلر ایدی دیب بولمی.

عینی حضرنلریننگ زور قولده ۱۱ جلد و ۱۸۴۴ بیتده باصلغان کتابنده «خاتونلرنی مسجدگه یورتوده فتنه خوفی بار» دیگان سوزی بیک کوب اوچراغان حالده ایرلرنگ اخلاقسزلقلردن شکایت ایتکان اورنی بزگه کورلمادی. شوندی بر سوزنی کوره آلمانان کشیلرنگ «یوسفه بو زمانلرده ایرلرده قصور یوق ایدی می؟» دیگان بر شبهه نوشو احتمالی بار.

شول شبهه گه جواب ایتوب بز، مصرده توگل بلکه مکده، عینی عصرنده توگل بلکه آندن ایکیوز یلاردن آرتق مقدم بولغان بر و افعه نی ابن جبیر السکنانی دن کوچه مز.

ابن جبیر، ۵۷۸ هجری تاریخ هجریده «مکه مکر مه» ده اوزی کوروب طورغان

حاللرنی حکایت ایتکان وقتنده اوشبو جهلرنی یازوب کیتهدر:

یمن اهلارندن «سرات» دیب معروف بولغان برقبیل خلقاری رجب آیدن
 عمره قصدی برله مکه گه کیلدیلر. خالص عرب بولغان بو خلق فصیح سویلیلر
 اوزلری بیک سلامتلر اما علم دیگان نرسه لری هیچ یوق. بتون یاخشیلقلاری
 یاخشی «نیت» دن گنه عبارتدر. کعبه نی سروب آلدیلر، برده سینه آصلنوب
 یرنوب، اوز گله ب بتردیلر، اوزلری فچقروب دعا قیللر، چیتدن تئکللاوچیلر
 و کوروب طوروچیلر مونلر ننگ دعالری نه «آمین!». «دیب قوشولالر، مونلر
 بور گانده حجر اسود یانینه باررغه امکان یوق، کعبه ایشگی آچلو برله طفزلاشوب
 کروب طولدیلر، نماز اوقولری ایسه کعبه گه فاراب سجده قیلودن غنه عبارت،
 رکوع یوق. سجده لری ده انهچ چوقووی قیلیندن گنه. قایسی بر و قایسی اوج
 سجده قیل، نماز آراسنده تل گانچه سویل شه لری، یاق یاق غه قارانلر، سلام وتشهد
 یوق (۱).

ابن جبیر سویلی طورغان شوشی نماز اوقی بله و مسلمانلر خصوصاً ایرلر
 ایچون قصورلق تو گلمی؟ قصورلق بولسه امام عینی عصر نده می مصر خانونلرنک
 بولغان قصورلق غه نسبت برله الوغمی یا که یوقغه حساب ایتوله می؟ یوق غه
 حساب ایتوله سه مونک ایچون کیملر عیبلی؟

خانونلرنی ماقنار ایچون ده یمانلار ایچون ده موضوع بیک کوب. لیکن بو
 اشلردن عمومی و کلی بر حکم چیقارو مشکل. ایرلر ننگ یاخشیلری و اوصاللری
 بولغان کبک خانونلر ننگ ده اوصاللری و یاخشیلری بولور غه ممکن. مگرده غدر
 و خیانت احتمال، خانونلرده کوبره ک بولسه بولور. لیکن بو عیب، خانونلر ننگ
 اوزلرندن بیگروه ک ایرلرده در. چونکه خانونلر ننگ تربیه لری ایرلر گه بورچ
 بولغانلقدن شول بورچ یاخشی اوتله سه، لازم بولغان وظیفه لری صرف ایتولسه
 طبیعی، خانونلرده یاخشی بولوب بیتشورلر. بتون حکمت، «تربیه» ددر. حالی
 مهمل قویلغان آغاچدن یاخشی یمش حاصل بولسه یاخشی «تربیه» بیرمه گان
 خانونلردن ده فضیلتلی و انصافی خانونلر بیتشونی کونار گه نیندی حق بار؟ بو طوغر ده
 بر عرب اوشبو سوزلرنی سویلیدر:

حسب المرأة قوم آفة
 ورأها غیر هم امینة
 انما المرأة مرآة بها
 فهی شیطان اذا انسدتها
 من یدانها من الناس هلك
 فاز بالنعمة من ملک
 کل ما تنظره منك ولك
 واذا اصلحتها فهی ملک

ياخشى تربيە بېرمەسڭ خاتون ، شيطان بولور. ياخشى تربيە بېرلسە خاتون، فرشته بولور. خاتوننى شلتە قىلمە بلكە اوزگنى شلتە قىل. حديث شريفنڭ ظاهرى، خېر بېرو بولسەدە مقصود، خانولرنى شيطان اولرى ايتوب تونودن منع قىلو بولسە كېرەك.

۱۵۲) شِرَارُ النَّاسِ شِرَارُ الْعُلَمَاءِ فِي النَّاسِ.

ترجمەسى: «آدميلرنڭ اوصاللىرى، اوصال عالملردر». چونكە اوصال عالملر بله طوروب گناه قىلەر، بله طوروب گناه قىلوچىلر ايسە بلهگانلك سببندن گناه قىلوچىلرغە كورە قباحتلىرە كلردر. حديثلردە بيان ايتولگان گە كورە اوصال عالملر شوشندى ذانلردر: ۱) بار قدر علمارى برله عمل قىلماوچىلر. ۲) علملرىنى سوۋ استعمال ايتوچىلر و دنيماوى مقصودلر ايچون وسيله ياصاوچىلر. ۲) عالملر آلندنە ماقئانور وسقىلەر برله بېگشور همەدە مجلسلردە رئيس بولوب اوطورر و خلقلرنڭ بوزلرىنى اوزلرىنە دوندرر ايچون تحصيل قىلوچىلر. ۳) الله تعالىنڭ رضالغى قصد ايتولگان حاله عالمك نابوچىلر. ۴) مرائى و مناقلر. ۵) باشقىلرغە حسد ايتوچىلر. ۶) مسلمانلرنڭ ايمانلىرى و عقيدەلرىنە مسلط بولوچىلر. ۷) حاجت و مستحق كشىلر بولوب طورغان وقتلردە بار علملرىنى باشروب طوتوچىلر. ۸) تحقير ايتوچىلر. ۹) بار علملرىنى ضائع قىلوچىلر. ۱۰) علملرى سببلى اوز اوزلرىنە حسن ظن باغلاوچىلر. ۱۱) كشىلرگە معروف برله بېوروب و منكرلردن نهي قىلوبدە شول بيورغان و طيقان نرسەلر برله اوزلرى عمل ايتماوچىلر. ۱۲) «دين» اسمى برله «دين» گە وھملىر، خرافەلر كرتوچىلر. ۱۳) دروېشلر وز اھدلر كېوملرى ايچنە ظاهرى عبادت برله مشغول بولغانلرى حالدە سوۋ ظن، غيببت و نيميت كېك اخلافسز لقلرنى اوزلرىنە عادت ايتوچىلر و باشقىلر، اوصال عالملر جملەسینە كرماز ايچون اڭ صوكھى چىك علمنى مال چىارغە و مرتبەگە منار ايچون فورال ايتماو و اسلام ملتى حقتە آيو خدمتى قىلماودر.

وهل انسد الدين الا الملوك
واحبار سوۋ ورھبانا.

احمد بك آغای : « حكومات اسلاميەنڭ، اضمعلاننى بالخاصە اوچ صنف

حاضر له مشدر: حكمدار لر، علما و ادبا. حكمدار لر - عدالت و فعاليت يزينه ظلم و عظالتني؛ علما حقائق لذييات اسلاميه يزينه خرافات و سفسطهني؛ ادبا ايسه فضيلت و معسناات يزينه تبصيص و تردياتني اعتياد و استلزام ايتوب اهليني ظلم غه، جهالت گه و تذييات گه المشدر مشدر « ديمشدر. (۱) درست سوز.

امام بخاري: «ان الله لا يقبض العلم انتزاعا ينتزعه من العباد ولكن يقبض العلم بقبض العلماء حتى اذا لم يبق عالما اتخذ الناس رؤسا جهالا فستلوا فانفوا بغير علم فضلوا واضلوا» ديب روايت (۲) ايتكان جاهل رئيسلرده اوشبو اوصال عالمر جوله سینه كرسه لر كيرهك. حقيقت حالده بو رئيسلر «عالم» بولماسه لر ده خلق نظر نده «عالم» بولوب حسابلانلر، مونلر حلال و حرام حقنده فتوى بيروب طورالر. بو حديثنك مضموني: «الله تعالى علمني بر بولي، بنده لرنك كوكلرنندن صوروب آلمى بلهكه عالمرني وفات ايتدروب طورا، حقيقي عالمر فالماغانندن صوك خلقلر، نادان آدملرني اوزلرينه باشلق ايتوب قويالر وشونلردن شريعت حكملريني صوريلر. علملري بولماغان حالده بيرگان فتوالري سبيلي بو نادانلر اوزلري ده ضلالت كه توشه لر، باشقه لرنده ضلالت كه توشه لر».

۱۵۳ شُرْمَا فِي رَجَلٍ شُحِّ هَالِغٍ وَجِبْنِ خَالِغٍ (۳).

ترجمه سي: «آدميلرده بولغان يامان صفت: مالي بتودن فوربولغان سارانلق و عادتدن طش قورناتلق».

بو نرسه لرنك بوزوق خلق ايكانلىگي حقنده دليل كيتوررگه حاجت يوق، چونكه هر كيمنك اوز نجر به سي برله معلومدر.

سارانلر نك بر قسمي، عهومي حاجتلر و خير اشلر حقنده صدفه واحسان طوغر و سنده ساران بولوب اوزلري ايچون آنچه لريني قزغانمیلر. اما ايكنهي بر قسمي ايسه اوزلري ايچون ده باشقه لر ايچون ده قزغانوب آنچه چيقاررغه مطلقا رضا بولمیلر. مونلر نك بتون راحتلري و دنيا دهغي لذتلري هر وقت آلنون صاناب او طور و ونيچوك گنه بولسه ده بر صومني ايكي صوم ايتوده بولادر. سارانلقنك الك قباحتي اوشبو صوكغيسيدر. چونكه اولسگي قسم سارانلر اوزلرندين قزغانماولري

(۱) استانبول مکتوبلاری. ص ۱۷۹.

(۲) صحیح بخاری ج ۱ ص ۳۴.

(۳) احمد ابن حنبل مستدی. ج ۲ ص ۳۲۰. سنن ابی داود. ج ۱ ص ۳۴۷.

سببى بازاردن نرسه لر آلالر و اوز كيره كلرى ايچون بولسه ده آقچه لر ينى چيقاره لر. بازار خلقى بو معامله دن كوبى آرمى فائده كوره. اما ايكنچى قسم سارانلر ايسه پچان اوستونده ياتقان ات قيبلىدن بار اشلىرى آلتوننى حبس قىلوب طونودن غنه عبارت بولادر. لىكن بو حديث شريفده گى «سارانلىق» غه بو ايكى قسمنگ هر ابكىسى ده كره در.

عقل يا كه شريعت فاشنده سويله وى ده بولسه برر تورلى حركت ايتو و رضالفى سزلىق كورسانو لازم بولغان اورنده، آوز يوموب قالوو اوزينى حقىنى عبث يرگه ضائع ايتو، ممكن اشلىر طوغروسنده فورقوب طورو «جبنلىك» (بولدفسزلىق) در.

بزنك جبن بولوومزنگ سببى، ياش وبالا وقتلر مزدن اعتبارا بزرگه «ادب» اسمندن «جبن» لك اوگره نولريدر. حقيقت حالك «ادب» برله «جبانى» بر برينه باشقه نرسه لر بولوب اولگيسى آدم بالاسى ايچون كمالى و صوئفىسى ايسه اوشبو حديث شريفده ايتولگانچه بيك زور قصور لقدر.

بالالرنى الوغ و هرمتلى آدملر حضور لرينه چيقارماو و آنلرنگ مجلسلر ينى كورستماو، آنلر برله سويله شدرماو و آنلرنى جن و پرىلر، پىچورا و كيكيمارلر، صو آناسى و پورت ايبهسى كيك نرسه لر برله فورقوتو سببندن آنلر «جبن» (قورفاق) بولوب ييتشله و هيچ بر نرسه كه اقدام فيله آلمى طورغان بولالر. رسول الله حضرتلرينى بو حديثنده شوشندى آدملر ذم قىلنده در.

خليفه، حضرت عمر كيلگانينى كوروب اورامده اويناوچى بالالر چيتلرگه قاچقانلر، عبدالله بن زبير بر اوزى گنه اوز اورنده طوروب فالغان ايدى. حضرت عمر كيلوب ييتدى ده عبدالله غه: «ايبده شلرنگ يوكورديلر، سين نى ايچون بر اوزنگ گنه بونده قالدنگ؟» ديدى. عبدالله: «بور تورلى عييم بار ديب بلمگانم ايچون سزدن قاچارغه لزوم كورمادم، يول ايركن بولغان سببى مونك طورووم سزنگ اوتوب كيتو و كزگه طغزلىق فيلور ديبده گمان ايتمادم، شونك ايچون قاچمادم ده، چيت كه ده كيتمادم، شوشى اشم آرفاسنده حضرتنگزنگ التفانلرى برله ده مشرف بولدم» ديب جواب بيردى. (نيندى گوزل جواب!..).

اش كشيصى بولو، اوزينه هم باشقه لرغه فائده كيترو، اجتماعى خدمتلىر ايتو ايچون لك زور مانع «جبانى» در. دنيا ده زيرهك كشىلر و علملى آدملر بيك كوب بولالر لىكن خدمتلىرى كورلمى، اوزلرى ايچون ده باشقه لر ايچون ده

شەرھلەرى بولمى. مونك سېيى نېكشراسە كوبرەك شول كىشىلەرنىڭ جېنلەكلىرى بولادى. دىنيا كۈنۈ و فائىدەلى اشلىر اشلىر ايچون بىر جىسارت كەندە يېتىمى بىلكە صلاحىيت و پىدەشلىك دە كىرەك لىكىن جىسارتسىز (جېن) كىشىلەردە صلاحىيت بولمى، بولسەدە اوزى بىرلە كەندە اش چىقىمى. دىيادە آدم توسلى طورو و اوزوظىفەسىنى اوتتو ايچون جىسارت بىرلە صلاحىيت ايكىسى بىرلىككە بولتو شرط. مونتاردىن بىرى كەندە بولمىسەدە اول كىشى قوللىندىن اش كىلەيدىر.

دىيانىڭ مشهور مخترەلەرى، اجتماعى و ادبى انقلاب ياشاۋچىلەرى ھەر بىرى اوشبو «جىسارت» بىرلە «صلاحىيت»نى جامع آدملىرىدۇر. آروپالولر آفرىقا تىرەسندىن اوراب دۇز سقرى آچىدىلر، آمرىقانى تابىدىلر، دۇزلىرىنى دۇزلىرگە قوشىدىلر، بىرەچايدىلر، كوكە اوچىدىلر، اوطورغان اورنارلىرىنى بىتون بىر يوزى بىرلە خىبرلەشو يوللىرىنى تابىدىلر، اىلكترىقلىقنى خىمىت ايتىدروب طبعىت كە حاكم بولدىلر. اما مونلارنىڭ اوشبو اشلىرىنە قارشو مسلمانلر نىندى اشلىدىلر؟...

مسلمانلارنىڭ اشلىرى ايسە جىولشوب آشاۋ، قوناقغە باروب قوناقغە كىلو، آروپالر طرفىدىن تابولغان راحت سىبىلىرىنى استىھلاك قىلودىن عبارت ايدى. اوزلىرىنە نظىر تابمى طورغان مىرسلىرى دامالارنىڭ بىتون كمالاتلىرى ايسە كىتاب دىياچەلەرى بىرلەشقلەنۈ، فائىدەسىز شرح و حاشىلەرگە ھەر صرف ايتو، علملىرى بىك محدود بولغان آدملىرنىڭ اثرلىرىنە آزاد نىشلىرى بىرلەياشودىن باشقە بولمادى. بو كىتاب دىياچەلەرى، شرح و حاشىلەر، نى ايچون كىرەك بولا طورغاندىر؟... دىيادە موگا درست جواب اىشتوچى نابىلور دىن بىلەيمىز. بو اشلىرنىڭ بىردىن بىر سېيى شوشى اشلىرىنى اوزگار تۇر ايچون جىسارت بىتماۋ، درس اصوللىرىنى اصلاح قىلورلىق صلاحىيت بولماۋدۇر.

نېچە بونلاردىن بىرلى مسلمان مىرسەلەرنىدە «علم» اسمىنە نزاع لفظلىرى اوقولا و «دىن علمى» ايتلوب آرسطو فىلسەفەلەرنىڭ شولپاسىنىڭ شولپاسى قىبىلىدىن بىخىلر و بو كۈنگى فن فوتى بىرلە يەرلىگان موضوعلر تەحصىل ايتولەدر. بابالارنىڭ آتالارنىڭ ھەرلىرى اوشبو يولدى تلىف بولغان ايدى، بالالارنىڭ ھەرلىرىدە شول يولدى تلىف بولا. بىرى آرتىدىن بىرى بار آستىنە سىكروب توشوچى صارقلر، فويلر قىبىلىدىن سىقلرى قىبىلىدىن خىلقلرىدە ھەرلىرىنى بىر باد ايتوب طورالر. بو اشلىرنىڭ بىتون سېيى صلاحىيتسىزلىك، استعدادسىزلىك و كەندە «جېن خالىق»در.

آوروپا فيلسوفلارندن برينك: «جبن كشيپار اجللىرى يېتمازدن مقدم بيك كوپ مرتبهلر اوله‌لر، اولم آچيسيني تاتيپلر اما جسارئلى كشيپلرنىڭ اوله‌لرى برگنه مرتبه بولا» ديگان سوزى هم درست هم معناليدىر. دنپاده هر نرسه نىڭ بدلى (اورنینه طور وچىسى) بولا، اوزى بولماغانك شوله بدل اش گه بارى، شونىڭ برله كون اوزدرغە ممكنك كورله مگرده جسارت برله اميدنىڭ گنه بدللرى يوق. بو ايكى نرسەدن محروم قالغان انسانلر هر نرسەدن محروملردىر.

خاتونلر ايچون ملايم بولو، اوى ادارەسىنى ياخشى فيلو ممدوح و قېمئلى كمالات بولسە ايرلر ايچون قېمئلى كمالات وممدوح صفت «جسارت» در. «جسارت» خفت بولو، ايس گه نوشو بلهن سپكروب طور و بده اش گه كرشو توگل بلكه اطرافىنى فكرلەب، هر نرسەنى اولچەب اشلو، بتون شرطلرى كيلوب بىتكاندن، صوڭ فرصت اوتكارمى، عزم و ثبات برله كرشو ديگان سوزدر. اوشبو ساعت كيلوب بىتكاندن صوڭ تورلى خياللر برله قورقوب طور و پا كه يالقاولانوب ياتو ايسه «جبن خالع» در.

(۱۵۴) شَرُّ النَّاسِ الْمُضَيِّقُ عَلَىٰ أَهْلِهِ.

ترجمەسى: «آدميلرنىڭ ياوزى اوزينىڭ عائلەسىنە (خاتون و بالالرينە) آشاو ايچو، كيوم صالحوم طوغروسندە و باشقە معاملەلرە عادتدن طش طغزلق فيلوچى كشيپدر».

دنپاده ياشاوچى ملتلر و مختلف قوملر عائلەلردن، عائلەلرە فزدلردن عبارت بولوب بر ملت و قومنىڭ ديندارلىق و اخلاق طوغروسندەغى ميزانى و كوزگوسى عائلەلردىر. اوشبو سببەن عائلە «عاشرتى و عائلە تربىەسى» حقندە بيك اعتبارلى بولورغە تيوشلى.

بز مسلمەتلردە اير برله خاتون آراسندە بولغان مناسبت خواجە برلە خدمتچى آراسندەغى مناسبتدن كوپ آيروم بولمى. اير اوزىنى تلهسە، نى اشلەر گه حقى بولغان خواجە فرض ايتوب خاتونينى دە اشانورغە يارامى طورغان خدمتچى دىب اعتقاد فيلە. ايرنىڭ شوشى اعتقادينە بعض وقت اختيبارى برله و بعض وقت اختيبارسىز خاتون اوزى دە شريك بولادىر. حالبوكه اسلام شريعتينە كورە، دنپاده «تلهسە نى اشلو» حقنە مالك بولغان بر آدم دە يوق.

عائلہ باشلفی بولغان ایر برلہ خاتون مناسبتی ہر ایک طرفدن فدا ایتولگان دوستلق معبتدن عبارت بولورغہ و آرالرنده ایدہ شلر و دوستلر آراسنکغی بکب اخلاص و نیکلفسزلسکلر، خیر خواہلقلر دستورالعمل طونلورغہ نبوشلی. یوقسہ ایر برلہ خاتونغہ «عائلہ ہیئتیی» دیبوگہ کورہ خواجہ برلہ خدمتچی دیبو درسترهک بولور. خواجہ برلہ خدمتچیلر آراسنده بولغان بالالرنک یاخشی تربیہ کورولاری ممکن نوگل.

ایری اویگہ کرو برلہ خاتون قورقورغہ، قالترانورغہ، بالالرده آنده موندہ قاچارغہ باشلاسلر و چیقوب کیتووی برلہ خاتون ایرکن صولش آلوب شادلانورغہ، بالالرده جیواشوب راحتلنورگہ کرشسلر، شول ایرنک اوصال آدم ایکانلنگندہ و اوشبو حدیثگہ مصداق بولورنده شبہہ یوق.

عائلہ توزوک بولوغہ برنچی سبب، ایر بولغان کشی اوزینک خاتونینی اوزینہ ایدہش و اوزی یوق وقتندہ اوز ارنندہ طورچی خواجہ دیب بلورگہ، اوی ادارہ سینیی بتولای آکا تابشورغہ و ایرکنک بیررگہ نبوشلی. حدیث شریفدن آکلانغان معنادہ اوشبودر.

۱۵۵) صَاحِبُ الدِّينِ مَغْلُولٌ فِي قَبْرِهِ لَا يَفْكُهُ إِاقْضَاءُ دِينِهِ.

ترجمہ سی: «بورچلی بولوب وفات ایتکان آدم، قبری ایچندہ بغاولانوب طورر، بو بغاودن آنی بورچینی اوتہ وگنہ آزاد فیلور.»

مقصود ایسہ بورچلی حالده وفات بولوچی کشی ہمیشہ جواب آستنک دیمکدر. موندن قورتولدر و ایچون میتنک یافینلری و وارثلری بورچ خواجہ لرینی رضالانورغہ نبوشلی. لکن موندی خدمتنی اقربا ہم وارثلرغہ قالدروب کیتوگہ کورہ ہر کم فرصت وقتندہ اوزی بترو و اوزی تمام قیلو لازمدر. ابوداود: «ان اعظم الذنوب عندالله ان یلقاہ بها عبد بعد الکبائر التی نهی الله عنها ان یموت رجل و علیہ دین لا یدع له قضاء» روشندہ حدیث روایت ایتہدر (۱). مضمونی «الله تعالیٰ منع ایتکان الوغ گناہلردن صوگ الوغ بولغان گناہ، بورچینی تولرگہ مال قالدومی اولمک بولور» دیمکدر.

(۱۵۶) الصبر عند الصدمة الأولى (۱)

ترجمه‌سی: «صبر، (فایغونک) اڭ اولڭگی بهر لڭگن وقتنده در». آدم بالاسی، فایغو وحسرتنڭ اڭ اڭ کیلوب بهر لڭگان وقتنده نوزسه اوز اوزینی طوتا آلسه، عقلمنڭ کوندر ووی و یوانووی سببندن آفر و نلاب اوگره نه و کوکلمینی نسیایه فیله باشلار. شونڭ ایچون «صبر» دیب حسرتنڭ اڭ اول کیلوب صوغولغان ساعتنده توزوگه ایتولانه، صبر حقنده وعده فیلنغان ثوابلرده شوڭاغنه بولادر. صبرنڭ خلاقی، «جزع» در. مگرده کوکلمنڭ صزلانووی، کوزلردن باش چیمووی (ناوشمسز بغلاو) صبرغه خلاف توگل. چونکه بو نرسه لر حقنده بنده لر اختیار سزلردر. ابراهیم اسملی اوغلی وفات بولغانده رسول الله حضرتلرینڭ بغلاوی هم ده: «ان العین تدمع والقلب یحزن ولا نقول الا ما یرضی ربنا وانا بفراقک یا ابراهیم لمحزن فون» دیگانلڭگی معلومدر (۲). بلا و فلاکت کیلو ساعتی برله «انا لله وانا الیه راجعون» دیب دعا قیلورغه، ممکن بولسه رسول الله عادتینه ایبهرو یوزندن طهارة آلوب نماز او قورغه تیوشلی. بلا و فضا، بنده لر نڭ گناهلرینی یووا طورغان صابوندر. عبدالصمد بن المعدل:

وانی لصبار علی ماینوبنی
وحسبک ان الله اثنی علی الصبر
ولست بمیال الی جانب الفنی
اذا كانت العلیاء فی جانب الفقر.

(۱۵۷) الصَّدَقَةُ عَلَى الْمِسْکِیْنِ صَدَقَةٌ وَالصَّدَقَةُ عَلَى ذِي الرَّحْمِ اثْنَتَانِ صَدَقَةٌ وَصَلَةٌ (۳)

ترجمه‌سی: «مسکین گه صدقه بیروگه صدقه ثوابی اما بحرملر گه صدقه بیروگه هم صدقه ثوابی هم ده صلہ قیلو ثوابی بولادر». یاقینلر، قارنداشلار ایچنده محتاجلر بار وقتنده صدقه نی آنلرغه بیررگه تیوشلی.

(۱) صحیح بخاری، ج ۲ ص ۸۴.
(۲) ابراهیمنڭ وفات کوفینی بیلسگوله و حقنده «شورا» ده اهمیتی بر مقاله بار. ج ۳ ص ۹۹.
(۳) احمد ابن حنبل مسندی ج ۴ ص ۱۸.

چونکه مونده صدقه ثوابی ده، صلہ ثوابی ده بولاقدیر. بر اجرگه کوره ایکی اجرنگ آرتق ایکانلگی معلوم.

نقل صدقه لرنگ اڭ تیوشلی اورنی فقیر بولغان محرم فارنداشلار ایکانلگنده باشقه حدیثلرده بار. اما زکات کبک فرض صدقه لر، آرالرندہ ولادت هم زوجیت (ایرلی خانونلی) بولغان کشیلر آراسنده درستمی؟ ...

زکات صرف ایتو طوغروسنده اڭ اهمیتلی نرسه، صدقه بیرله طورغان کشینگ «فقیر» بولووی، صدقه نڭ الله تعالی رضا بولغان اورنغه صرف قیلنماووی وهیچ بر نورلی «حیل» فلان یاصالماویدر. زوجیت، ولادت کبک مسئله لر، قیلدر ایکنچی درجه ده سانالالر. ابو حنیفه مذهبنه کوره آرالرندہ زوجیت بولغان کشیلر آراسنده زکات وهموما فرض صدقه بیرشو درست سانالماسده «فقیر» بولغان و «حیل» قیلنماغان نقدیورده مونلر حقنده زکات بیرشو درست توگوللگی حقنده شرعی دلیل یاردر دیب بلمیمز. عقلی دلیللر برله شرعی حکملر ثابت بولماغانلق معلوم.

فازان طرفنده بر بای ملا حقنده: «زکات وعشرلرینی بر خلفه سینه بیوردر، خلفه ده استاذینگ مرادینی الیکدن بلوب طوروینه کوره سوگندن ملانگ اوزینه هبه ایتددر وشونگ برله اش بتددر بیک کوب بورچلر اوستدن توشددر ایدی» دیب سویله دیلر. حتی بعض بر شاگردلری استاذلرینگ بو حالینی، عالم وفقیه لکنی کورسانو یولنده تفخر تمدح یولی برله اوزمگده حکایت ایندیلر. «مرو» شهرینه تابع تورکمانلردن بر ذات، اوزلرنده بولغان عالملر، آخوندلر حقنده: «قوللرینه توشکان بر مالنی خانونلرینه، بالالارینه هبه ایتددر اوزلری همیشه فقیر صورتنده بولوب بتون مملکتنگ واجب صدقه لرینی جیوب طورالر، خانونلری وبالالاری اسمندن مسکوگه بیکر میشار و اغون پاخته بیارلر، مملکتهمزنگ اڭ بایلری، عالملرمنزنگ خانونلری وبالالریدر» دیب سویلیدی.

اگرده خانون برله ایر، مدرس برله شاگرد آراسنده بولغان هبه کبک واق حیللر سبیلی زکات بیرمی فورنولو مہکن بولسه ایدی صحابه لر زکات بیرماوچیلر برله صوغشماغان بولورلر، زکات بیورگه آورسنوچیلر اوزلری ده آندی غنه حیللردن غافل بولمازلر بار کبک ماللرینی خانونلری وبالالاری اسملرینه بیلگولوب زکات بیروندن قونولا آلورلر ایدی. بعض بر کشیلر، شول وقتدهغی زکات بیرماوچیلر برله بولغان صوغشملرنی «مرتدلر برله بولغان

صوغش» دېب يورونەر، زكات بېر ماوچىلارنىڭ اوزلرېنى (حقيقتى (۱) ياكە مجاز معنا بىرلەمى) «مرتدلر» دېب سويليلر. بو حاللر ايسه بو طوغرودەغى خىلەلر دە معنا بولماغانلىقىنى اثبات ايتەدر.

فرض واجب، حلال و حرام نرسەلرنى هر كىم بلە و آڭلى، لىكن مونىڭ بىرلەگنە اش تمام بولماز، بلىكە شول اشلر دە بولغان سبب و حكمتلر گە دە آزر اق فكر پورتورگە كېرەك. علمای سۇنىڭ صدقە و قندەغى «خىلە» لرى، صدقە آقچە سېنى بر كېسەدن آلوب ايسكنچى كېسەگە سالودن فرقى بولماغان و مندى آناسى دە معقول كورمى طورغان واق نرسەلردن عبارتدر. شوندى «خىلە» لر بىرلە بورچ توشرو و گناھدن قورتولو ممكن بولسە اول شرىعتدە نېندى علويت و نېندى اجتماعى و مندى مصلحت، نېندى سعادت فالور؟ . . .

* *

زكات، اسلامنىڭ الوغ ركنلر ندىن بر رگن و ملتنىڭ اجتماعى حياتىنى يولغە قويبارلق بر منبع ايدى. لىكن بو كوندە موى ادا فيلو طوغر و سنده مساهل كورلە باشلادى. موڭا حقيقى سبب، علمای سۇ طرفىدىن اوگرتىلوب و عمل قىلىنوب كېلىگان «خىلە» لر و تورلى «مكر» لر بولدى. «خىلە» بىرلە قورتولو ممكن بولا طورغان اشلر گە خلقلر اهميت بېر ميلر و آنى بىك توبان، قېمتىسز نرسە حساب ايتەلر و هيچ بر «خىلە» قورمى دە فالدرودە ضرر كور ميلر. حقلرى دە بار.

(۱۵۸) صِلْ مَنْ قَطَعَكَ وَاعْطِ مَنْ حَرَمَكَ وَاعْرِضْ عَمَّنْ ظَلَمَكَ (۲).

ترجمەسى: «اوزگىن كېسلوب طوروچى معرم فارنداشكە صلە قىل، سېنى انعامدىن احساندىن معروم ايتوچى كشىگە انعام ايت، اوزگە ظلم ايتوچى كشىدىن يوز دوندر!».»

عقبە بن عامر اسملى صحابه رسول الله: «يا رسول الله! فضيلتى عمللر - حقتدە ميڭا خبر بېرسەڭ ايدى» دېگان ايدى بو سوزلرنى رسول الله شول وقتدە سويلەدى.

كېسىلگان معرم فارنداشلر گە صلە قىلو، اوصاللقغە فارشو ياخشىلىق ايتو

(۱) زكات بېر مەوچىلارنى «مرتد» دېب آناو حضرت ابوبكرنىڭ اجتهادى بولوب بىك كوب صحابهلر بو فكرگە قوشلمايدلر.

اسلام اخلافيڻاڻڻ ركنلارندن ايكانلنگي معلوم. امام بخاري: «لايدخل الجنة قاطع
 (معمر فارنداشلارندن كيسلوب طور وچي جنت گه كرماز) ديب حديث كو چره در (۱).
 معمر فارنداشلار گه صلہ فيلونك، رزق كيشا يوكه سبب ايكانلنگي حقتده حديثار
 بار (۲).

معمر ملر گه صلہ فيلو حڪمي، بايليلق يار ليلق هم ده مسافه نك يافين ويراق بولووي
 نسبتنده اوز گرر گه وتورلي درجه لر گه آيرلور غه ممكن. صلہ نك الك توبان مرتبه
 سي ايسه كيسلودن صافلانودر. كيسلودن صافلانو، اوزي ده بر تورلي صلہ
 بولاچقدر. نكاطري حلال بولغان فارنداشلار گه صلہ فيلوني علم اهللري واجب
 كورمبلر و آرارلارنده نكاح درست بولاچق ايكي خاتونني اوز نكاحنده چيوچي
 كشيدي «قاطع رحم» دن صافامبلر.

۱۵۹) طَلَبُ الْحَلَالِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ.

ترجمه سي: «حلال رزق ايسته و هر مسلمان ايچون واجبدر».
 حرام ايكانلنگي بلنگان وغالب ظن برله گنه بولسه ده ظن ايتولمگان نرسه لر
 «حلال» غه كره لر. حلال رزق ايسته و ايسه كسب ايتو برله بولادر. كسب ايتو
 پيغمبر ار خصوصاً اوز پيغمبر مز نك سنتيدر. قرآن كريم داود پيغمبر حقتده
 «وعلمناه صنعة لبوس» (انبيا، ۸) ديدى و «هو الذي خلق لكم ما في الارض
 جميعا» (بقره ۲۷) هم ده «ولا تنس نصيبك من الدنيا» (قصص ۷۷) اوشنداق
 «وان ليس للانسان الا ما سعى» (النجم ۴۰) كبي آيتلر برله بنده لوني كسب گه
 اوندهدى.

الله تعالى فرآن كريمده: «بز سزنى يرده اورنلاشدر دق و دنيا ده معيشت
 ايتنه چك سببلرني وحيات يوللر يني حاضر له دك، فقط، اوشبو مرحمتلر برابرينه،
 سز، آزاراق شكر ايتمه سز» مضموننده بولغان «ولقد مكناكم في الارض وجعلنا
 لكم فيها معايش قليلا ما تشكرون» (اعراف ۹) آيتي برله الله تعالى يرده
 قرارلاندرووي وحيات سببلر يني حاضر له ووي حقتده منت ايتسه، شكرانه آز ايكانلنگينه
 تنبيه فيلسه سعي و عملنك انسانلر ايچون ني درجه ده اهميتلي ايكانلنگي اوز اوزندن

(۱) صحيح بخاري، ج ۷ ص ۷۲.

(۲) صحيح مسلم، ج ۲ ص ۲۸۷. «من سره ان يبسط عليه رزقه او ينسأله في اثره فليصل

معلوم بولور. رسول الله حضرت نلر ينك (پيغمبر لك كيلماز دن مقدم بلسكه خديجهنى
آلماز دن مقدم بولسه كي رهك) «آقچه بر ابرينه ياللانونوب مكه خلقينك قويلر ينى
كوتدم» ديگان سوزى مرويدر. موندى حرمتلى بر ذات قوى كونكان بولسه
ايندى صناعت وكسب هنر، نى ايچون مذموم بولسون؟ اوشبوسوزنى ابن ماجه،
«صناعات» نك ممدوح اش بولووينه دليل اورننده ذكر قيلدر (۱).

بر يوزنده جان ايبهسى بولغان حيوانلر، قوش قورنلر ميقروبلرغه قدر
هر برى حيات بولنده مجادله قيللر وغالب بولولرى ايچون طريشه لر. شولاي
ايتەر گه مجبورلر. سعى واجتهاد ايتوچى والقاواقدن نفرت قيلوچى ملنلر دنيا ده
بختيار بولوب باشاگانلرى حالده سعى واجتهاددن معروم بولوچيلر ذلت
وانقراض غه معكوملردر.

دنيا ده ياشاو، حيات منازعه سنده باشقهلردن آستده فالماو ايچون ملت
ايچنده گى هر بر فردنك اوز مەيشتنى اوزى تامين ايتووى و مونك ايچون ده
ملتنك علملى و هنرلى، باى و دولتلى، كسب بوللرنده ماهر بولولرى عدللك برله
معامله قيلولرى لازم. بو اشلر بولماسه حلال كسب صورت طوتماز، كسب
ايتولمگانده بايلق و دنيا بزگه اوز آياغى برله كيلماز. ملتمز سفيل و پريشان
بولوب قالور.

بز، بوكون گه قدر ذليل و خلق فاشنده اعتبار سز بر ملت بولوب ياشاگان
بولسه ق مونك سببى «دين» مز توگل بلسكه اوزمز ايدك. بز اعتبار سز، علم سز
و معرفت سز، هنر سز، صناعت سز بر قوم بولدى. اوز ينى فزغانماغان كشيلى باشقهلر
فزغانماسز لغى و اوزلرى طريشماغان خلقلرغه الله تعالى طرفندن ده بايلق، شان و
شرف هبه ايتولماز لسكى معلوم. «ان الله لا يغير ما بقوم حتى يغيروا ما بانفسهم» .
تكيله رده، قيرلرده اشسز ياتو و چيتلردن صدقهلر كوتوب وقت اوزدرو
بودن «طمع» غه ايكنچيدن كوچ ييته طوروب كسبىنى، سعى و عملنى قوبو ايچون
گناھلى بولوغه سبيدر. دنيا ده، ما گللاى تيرى آغزوب قول كوچى صرف فيلنوب
تابولغان ايكمك قدر اذلتلى ايكمك بولماز.

(۱۶۰) طُوبَى لِمَنْ تَوَاضَعَ فِي غَيْرِ مَنَقَصَةٍ وَأَذَلَّ نَفْسَهُ فِي غَيْرِ مَسْكَنَةٍ
وَأَنْفَقَ مِنْ مَالٍ جَمَعَهُ فِي غَيْرِ مَعْدِيَّةٍ. وَخَالَطَ أَهْلَ الْفِقْهِ وَالْحِكْمَةِ وَرَحِمَ أَهْلَ

الدَّلِّ وَالْمَسْكِنَةِ. طُوبَى لِمَنْ دَلَّ نَفْسَهُ وَطَابَ كَسْبُهُ وَحَسُنَتْ سَرِيرَتُهُ وَكُرِمَتْ
عَلَانِيَتُهُ وَعَزَلَ عَنِ النَّاسِ شَرُّهُ. طُوبَى لِمَنْ عَمِلَ بِعِلْمِهِ وَأَنْفَقَ الْفُضْلَ مِنْ
مَالِهِ وَأَمْسَكَ الْفُضْلَ مِنْ قَوْلِهِ.

ترجمه سی: «سوینج بولسون شول کشی که: اوزینی حقارت که نوشومی
طورغان روشده نواضعلق کورساتور، مسکینلک درجه سینه نوشرماز روشده
اوزینی ذلیل قیلور (کشیدن قورقوب توگل بلیکه خلقی صافلغندن، عقیفلاگندن
نفسنی خور کورر)، اوزینک حلال کسبی سببندن جیغان مالندن گناه توگل
اورنرغه اعانت و احسان ایثار، علم و حکمت اهللربنه قانشور، بختسز کشیلر
و مسکینلر که مرحمتلی و شفقتلی، باردملی بولور. سوینج شول کشی که: خلقی
صافلغی سببلی نفسینی توبان قیلور، کسبی خوش و کوکلی باخشی، ظاهری ده گوزل
بولوب اوصالغینی آدلر دن یراق قیلور. سوینج شول کشی که: علمی برله
عمل ایثار، حلال کسب سببلی جیغان مالندن اوز کیره گندن آرتقانینی تیوشلی
اورنرغه انفاق قیلور، سوزینک آرتقارینی صرف ایتمی صافلار».

بو حدیثک هر بر جهلهسی بزنگ اجتماعی و دینی اشلمز ایچون دستور
بولورغه تیوشلی قاعده لردندر.

(۱۶۱) طُوبَى لِمَنْ شَغَلَهُ عَيْبُهُ عَنِ عِيُوبِ النَّاسِ وَأَنْفَقَ الْفُضْلَ مِنْ
مَالِهِ وَأَمْسَكَ الْفُضْلَ مِنْ قَوْلِهِ وَوَسِعَتْهُ السُّنَّةُ فَلَمْ يَعِدِلْ عَنْهَا إِلَى الْمُدْعَاةِ.

ترجمه سی: «سوینج بولسون شول کشی که: اوز عیبنی کوروب شونی
اصلاح قیلو برله شغلله نو سببندن باشقه لرنگ عیبلیرینی کورر که وقتی بولماز همده
مالینک حاجندن آرتقانینی تیوشلی اورنرغه احسان قیلور، سوزینک آرتقانینی
صرف قیلمی قالدرر، اوزینی سنت صیدرر (سنت برله عمل قیلور)، آندن
اوتوب بدعت اش که بارماز».

کشی عیبلیرینی کورودن اوز عیبلیر برله شغلله نو مانع بولو ایچون آدم
بالاسی اوز عیبلیرینی کورو و آنک ایچون ده کوز کیرهک. اوز عیبلیرینی کوررک
کوز بولماغانده بو اش ممکن توگل. اوز عیبلیرینی کوره آلمانان کشیلرنگ
بتون عمللری کشی عیبنی نیکشرو بولادر. ابوالعتاهیه:

يا واعظ الناس قد اصبحت متهما   اذ عبت امورا انت تأتيها
واعظم الاثم بعد الشرك نعلمه   في كل نفس عماها عن مساويها
عرفانها بعيوب الناس تبصرها   منهم ولا تبصر العيب الذي فيها

ديب درست سويلير.

الله تعالى: بر بندهسى ايچون خير تلهسه آڭا اوز عيبينى كوره طورغان
كوز بيرهده، شول بنده اوز عيباريني اوز كوزى برله كوره آلادر. اوز كوزى
برله اوز عيبينى كوره آلوچى آدم البته بعنلى و مسعود بر كشير. چونكه
خستهلك بلنوب ييتكانندن صوڭ آنى دوا قيلو ممكن بولا، چاره لر نابولادر.
مگرده اوز عيبينى كوره طورغان كوز بيك آز كشيرده گنه بولادر. شونڭ
ايچون بولسه كيرهك رسول الله مونلرغه زور سوينچ بيرهدر.

اوز عيباريني كوررگه تله وچيلر ايچون اوشبو روشده بوللر بار: (۱)
عيبينى و آنڭ ياشرون آفتلرينى كوره بله طورغان كامل و عفيف بر كيمسه نڭ
مجلسينه مداومت ايتو و آنڭ اشارتلى برله يورو. لىكن بوز مانك موندى
عفيف آدملر بيك آز. بولغانلرينى طابوده چيتون. مونلر كوبسنجه عزلت خانه لرده
ياتلر، انسانلردن قاچالر. (۲) ديندار و بصيرتلى بر دوست تابوبده اوز يڭڭ
كىلشمى طورغان اشلرى حقتده تنبيه ايتوب طوروينى شول دوستندن اوتتو.
حضرت عمر: «عيبارمنى اوزمه بلدر وچيلرگه الله رحمت ايتسون» دى ايدى.
لىكن موندى دوستلر نڭ نابلووى ده شېه لى. (۳) عيبارنى دشمنلر آوزلرندن
ايشتو و آنلر نڭ فلملرى برله يازلغان نرسه لرنى اوقو. عيبارنى فاش قيلوب
يوروچى و يازوچى دشمنلر نڭ فائده لرى، مداهن دوستلرغه كوره كوب مرتبه
آرتق. (۴) خلقغه قاتناشوب يورو و آنلرده كېلشمى طورغان عادتلرنى كوروب
شونلردن صاقلانزو. «بو قدر ادبى كيمدن اوگره نڭ؟» ديب صور اوچى غه
حكيملردن برى: «ادبسلر نڭ ادبسلر لىكلرن كوردمه ده شونلردن صاقلاندم،
يوقسه بر كشيدن ده ادب اوگره نڭگانم يوق» ديب جواب بيرگانلىگى روايت
ايتوله در.

حاجت قدرندن آرتق بولغان مالنڭ فائدهسى، انفاق برله گنه بولاچقىر.
انفاق قېلنماغانده مسئول بولو، وبالينى كورودن باشقه بر نرسهسى ده بولماز.
سوز نڭ آرتقى آفات لساندن بولوب آدم بالاسى ايچون ضررذن باشقه نتيجهسى
كورلماز. بدعتدن طيبلو و سنت برله عمل قيلولازم ايكانلىگى معلوم. «بدعت»
مسئلهسى ۲۸۵ نچى حديث شريف شرحنده سويله نور.

(۱۶۲) الظُّلْمُ ظُلْمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (۱)

ترجمه‌سی: «ظلم اینتو چیلک قیامت کوننده فارانقلوق (فاتیغلق) کور و گه سبیدر»
اگرده مظلوم بولغان کشی عفو ایتماسه بو اشنگ بولوننده شبهه یوق.
هر کیم اوز عملینک جزاسینی کورر گه معکومدر.

(۱۶۳) عِبَادَ اللَّهِ تَدَاوَوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يَضَعْ دَاءً إِلَّا وَضَعَ لَهُ دَوَاءً وَإِذَا
الْهَرَمُ (۲)

ترجمه‌سی: «ای الله تعالی نك بنده لری! خسته لری کز گه دوا فیلدکز! الله
تعالی هیچ بر خسته لك یارانمادی یارانندی ایسه آکڑا هم دواسینی ده یارانندی،
مگر برگه خسته لك ایچون دوا یوق، اول ایسه فارتلقدر».

حدیث معناسینک فسقه‌سی: «فارتلقدن باشقه هر خسته لکنک دواسی بار»
دیمکدر. بو کونده بعض بر خسته لکلرنک دواسی بولماسه، اول باری علم
پیتشمگاندن گنده در. علم آرنا آرنا بلمکه کیلچک زمان خلقاری آنلرنک ده
دوالرینی تابار لر. رسول الله خبرینک درست بولاچقینه ایمانمز کامل.

رسول الله حضرتلری اوزینک امتینه شفقت ومهربانلق قیلو سبیلی اوشبو
روشنده امر اینده در. خسته لك مشقنی، سلامت وقتده غنه بلنهی عذاب چیگوب
یاتوچیلر برر طیب طرفندن بیر لسان دوا و مشورت برله عمل قیلو سببندن
حال آلالر و گویا نموغدن چیقوب جنت گه کرگان روشده راحتلنوب کینه لر.

دوا قیلو طوغروسنده موندن باشقه حدیثلرده بار. امام مسلم: «اسکل
داء دواء فاذا اصاب دواء الداء برأ أباهن الله» (هر آورونک اوزینه موافق دواسی
بار، شول دوا طوغری کیلسه الله اذنی برله آوروبنده در) دیب حدیث کوچره در (۳).
«دوا، الله تعالی نك تقدیرینی اوز گرتهمنی؟» دیب صورانغان کشیلر گه

رسول الله حضرتلری: «دوالو اوزی ده الله تقدیری» دیب جواب بپردی (۴).

(۱) جامع ترمذی، ج ۲ ص ۲۴. بو اورنده فی «ظلمات» سوزندن «قل من ینحکم من ظلمات
البر والبحر» (انعام ۶۳) آیتنده گی «ظلمات» قیلندن فاتیغلق مراد بولسه کیره که عربلر «یوم
شدید» دیهک اورنده «یوم مظلوم» دیب استعمال ایتلر.

(۲) جامع ترمذی، ج ۲ ص ۲۵. سنن ابی داود، ج ۲ ص ۸۳. لفظلر «ترمذی» نك.

(۳) صحیح مسلم، ج ۲ ص ۱۸۴.

(۴) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۱۷۷ و جامع ترمذی، ج ۲ ص ۲۸.

قرآن کریم بال حَقْنَدَه: «فیه شفاء للناس» (نحل ۷۱) دی. بال نَکْ یا طوغریدن
 طوغری ویا واسطه لر برله شفا بولوی الینه خسته لر و آورو ارغه کوره در.

سعد بن ابی وقاص، خسته بولغانده رسول الله حضرتلری شونی مشرک
 بولغان حارث بن کله اسملی عرب طبیبندن دوالاتقان ایدی (۱).

حضرت عمر شامغه بارغاننده «شام» ده وبا بارلیغینی ایشکانندن صوگ
 شامغه کر میچه کیر و «مدینه» گه قایتوب کیتکانلگینی روایت ایتله (۲).

حرام نرسه لر (خمر برله خنزیر) برله دوالاتنو حَقْنَدَه عالم لرنک اختلافاری
 بار. بعضیلر رسول الله نَکْ خمر حَقْنَدَه «انه لیس بدواء» و لکنه دا» (۳) دیگان

سوزندن اوشنداق: «ان الله لم يجعل شفاءكم فيما حرم عليكم» (۴) خیشندن
 استدلال قیلوب حرام نرسه لر برله دوالاتنوگ ممنوع ایکانلگینی دعوی ایتله لر.

ایکنچی بر فرقه ایسه مونی درست کوره لر و اوشبو مسسکلرینه رسول الله نَکْ
 دوه بولی برله دوالاتورغه فوشقان واقعه سببنی دلیل قیلله (۵) هم ده بر نرسه ده

شفا متعین بولسه آندن حراملق کونارلو ممکن دیلر. «ان الله لم يجعل شفاءكم
 فيما حرم عليكم» عبارتی حدیث توگل بلسکه اول ابن مسعود سوزی، ابن مسعود

آنی اوز اجتهادینه بنا قیلوب غنه سویلگان بولسه کبره ک، بر مجتهدنک، رسول
 الله نَکْ دوه بولی حَقْنَدَه غی سوزینه خلاف بولغان اجتهادی بتون دنیا ایچون کلی

بر دلیل بولا آلمی دیب دعوی فیلله لر. بونزاع، طبیبلر فوشقان وریسپتله لر
 بیر لگان تقدیرده در. بولای بولماغانده مجرد اوز گمانینه بنا قیلوب حرام نرسه

برله دوالاتنو درست توگلگنده نزاع یوق.

عرب خلَقْنَدَه بولغان «طب» ناقص نجر به لر و آنا بابادن، ایبلر و قارتچقلردن
 ایشتولوب فالقان سوزلردن عبارت بولوب بعضیلری طوغری کیله در، مگرده

بو کونکی طب علمی کبک فنی روش گه قویلمایان ایدی. عربلر آره سنده غی
 طبیبلر شوندی طبیبلر بولوب حارث بن کله ده شونلرنک بری ایدی. حدیثلرده

روایت ایتولسگان دوالرده وحی گه مستند توگل بلسکه شوشندی طبغه مبنی
 نرسه لر ایدی. رسول الله حضرتلری طب هندسه اوگره تور ایچون توگل بلسکه

(۱) اسد الغابیه ج ۲ ص ۲۹۵.

(۲) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۲۱.

(۳) صحیح مسلم، ج ۲ ص ۱۲۵.

(۴) صحیح بخاری، ج ۶ ص ۲۴۸.

(۵) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۱۳ و ج ۸ ص ۱۹.

دین و شریعت او گره تور ایچون یبار لیگانلکندن طب و باشقه دنیاوی فنلر نبوت موضوعسندن خارج نرسه لدر. مگوده بررکشی، رسول الله طرفندن بیورلغان دولانی اخلاص کوکل و صادق ایمان برله استعمال ایتسه اخلاص و ایمانی برکانده فائده کورووی عجب توگل. هر حالده زمان سعادنده بولغان «طب»، بو کونده بولغان، یوزلر و مکلر مرتبه تجربه لرگه بنا قیلنغان طب برله هر درجه ده بولا آلامزلی معلوم. زمان سعادت توگل بلکه آنندن یوزلر برله یلر صوگ کیلگان و طب علمنده میارنی برله اسلام دنیا سنده زور اورن طوتقان و الوغ اثرلر تصنیف قیلغان ابن سینانی اوز عمر نده باری بر ات گوده سیننی تشریح فیلورغه موفق بولدی، دیلر. اوز عمر نده بر ات گوده سی تشریح فیلوچی آدمنی اوز عمر لرنده مکلر برله آدم گوده سی تشریح ایتوب طوروچی توگل حنی استو- دینتورغه بر ابر کوروده حق سزاقدر.

رسول اکرم حضرتلری شول اوز زماننده بولغان طب علمی برله گنه بولسه ده فائده له نورگه و: «ای الله بنک لری! خسته لر گزگه دوا قیلکمز!...» دیب دوالانورغه بیوره در ایدی. اگرده بو کونگی طب علمی و بو کونگی طبییلر، زمان سعادت بولسه ایدی اول وقت رسول الله ننگ امرلری احتمال دخی ده باشقه راق بولور ایدی.

دوالانو برله رسول الله ننگ فرمانلری و اوزینک بر حرمتلو صحابه سیننی مشرک طبییلدن دوالاندرووی ثابت بولغان و بعض بر مجتهدلردن: «طیب بولماغان شهرده طور و درست توگل» دیگان سوز کوچر لیگان حالده اونکان عصر لرده مسلمان دنیا سنده طب علمینه و طبییلرغه قارشو معنوی صوغش چیقغان ایدی. قارشو چیقوچی عالمر، اوی توبه لری یانا باشلاغاچ سوندرونی قضاغه رضاسزلیق و توکل گه خلاقی بولادر دیمه گانلری حالده طبییلرغه بارو و دوالانونی الله حکمینه و تقدیر گه رضاسزلیق، توکل سزلیک بولادر دیب زور ایتدیلر. قرانتین، چه چک آشلانو کبک اشلر گه فرنگلر گه اوخشاواقی، دین گه خلافتی ایتو بولادر دیدیلر و مسلمانلرننگ جفالانولرینه، صالحون برله قاتور لغان تار افانلر قیلیندن فرلورینه بتولرینه سبب بولدیلر. اوشبو اثر باصلغان وقتده بخاراده آدم اوله تی تارالو حقنده خبرلر شایع بولدی. گویا بر بر کونده مکلر اونار مکلر برله جنازه دفن ایتوله ایش. روسیه ایچندن الوغ طبییلر و تجربه لی پرافیسورلرنی پها فروب شونلردن فائده له نو بیک بیگل اش بولغانی حالده بخارا عالمری بو

اولت که فارسی مناره لردن اذان قچقرو، دلائل الخیرات و حزب اعظم اوفو، صحیح بخاری ختم ایتو، اوراملر ده تکبیر قچقرو بوروب، بخارا تیره سندن صلوات اوقوب طواف ایتو کبک نرسه لر برله خلقنک کوزارینی بو یادیلر و زورابور کینکایور اوچون آفات که ابرک و فرصت ببردیلر، اوزلرینک شریعتنک مقصودلرندن توگل حتی الوغ منتلرندن ده خبردار توگل ایکانلسکلرینی بتون دنیاغه اعلام قیلدیلر. ایندی رسول اللهنی قاراگزده اوشبو عصرلر ده امت که کوز سالگن... بو امتنی شول پیغمبرنک اییه چنلری دیب کم ایتور؟.. ولا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم. بو کونگی طب علمی موندن مک یل حتی یوز یل مقدمگی طب علمی ده توگل. بو فن، هر نی قدر غایه سینه باروب طوقتامان بلکه غایه سینه باروب بیتمه گان بولسه ده اولگی و قتلرغه کوره کوب درجه ده ترقی ایتکان و همیشه ده ترقی ایتوب طورادر. کوندن کون یاگا سرلر آچالر، اولگیلر ننگ خیالری بنه ده کیلمگان چاره لرنی تابالر و هر کون، نی قدر کشبیلر اوستنده نجر به لر یا صالوب طورلا، هر بری یازلوب شاگردلر گه اوگره نلوب بارلادر.

طیبیلر و خسته خانلر اولگی و قتلرده غی کبک نظارنسنز بولمی بلکه هر بری حکومت حمایه سنده طوروب وظیفه لری ده مخصوص نظاملر برله تحدید و تعیین ایتولگان. ملت و دین قبیله و قوم آبروملغینه اصلا اعتبار ایتولمی. آرنه مساهله قیلونیده حاضرگی طیبیلر اوز عقیده لری و اوز وجدانلری فاشنک الوغ گناه صانیلر. بو کون آروپا بوغازغه بوغاز کیلوب صوغشادر، بو صوغشغه حتی دین عالملری ده فاشدیلر، الوغ و کچوک هر بری اتفاق برله «دوست» و «دشمن» اسمنده ایسکی فرقه گه ایرلدیلر اما هر طرفده غی طیبیلر اوز مجروحلرینی نیچوک اعتبار بزله قاراسلر دشمن مجروحلرینی ده سول روشده قاریلر. مونلر فاشنده دوست و دشمن یوق حکمنده در. اوشبو چهندن بو کونگی طیبیلر بختیار آدملر در.

ایندی شوشندی عقیده بولغان طیبیلرینی و حکومتلر حمایتنده همده مسؤل طوتولا طورغان جراحلرنی، خسته خانه و اجزا خانلرینی بورونقی زمانده غی و بلولری، خلق و فعللری هیچ کیم طرفندن اشهاد ایتولمه گان و حکومت حمایتنده یاخشیلاب بولمغان طیبیلر برله بر درجه ده کورو نیچک ممکن بولادر؟ «بغداد یا که «مرو» شهرنده گی بر فقیه ننگ: «بو طوغروده مسلمان طیبیب سوزی حجت اما باشقه لرنقی حجت توگل» دیگان حکمی اوز زمانه سینه و اوز شهرینه کوره

درست بولسه ده، بو کونگی عادنلرگه و بو مملکتلرگه کوره درست بولماسه کیرهك.

بيك كوب آدملر حيوانلری فوتورلاسه دوا قیلر، فورنلاسه آنی آرچیلر، فولرنندن کیلگان قدر سلامتله ندر و چاره لرینی کورلر؛ اما سه کیلری اوستلرنه آوروب یانوچی خاتونلری و بسا که بالالری حقنده اهمیت بیرمیلر و مونلرینی بایاغی حیوانلری درجه سنده کورمیلر. «اورص فارشوسینه باررغه کیرهك بولا، الله قوشسه بولای ده ترلور» کبک سوزلر برله تسویف قیلر و عذابلانولرغه سبب بولالر. بو طوغروده الك اذا چیگوچیلری بالا تابوچی خاتونلر در. طب علمندن خپرلری و درست تجربهلری بولماغان قارتچقلر مونلرغه هر توری عذابلرینی کورسه تهلر.

حکومت یا که زیه ستوا طرفندن قویلعان طبیبلر، قابله (ابی) ار یا که ولادت خانهلر و چه چک سالوچیلر کبک طبی یاردم اورنلرینه یاقین طورغان مسلمانلرنک خاتونلرینی جفالاندرو، بالالرینی صوقر و شادرا قالدرو لرنده عذرلری یوق آنلر بو طوغروده گناهیلر در.

دارالفنونلر ده، فیلدشرسکی و آفوشبرسکی کبک مکتبلر ده اوقوب شهادت نامه آلفان و هر بر معاملسی حکومت نظارتنده بولغان دوقتورلر، فیلدشرلر، آفوشبرقه و چه چک سالوچیلر بولا طوروب سبب برله مسیبلر آراسنده فی مناسبتلردن بتونلای غافل بولغان کورهلر و باغوچیلر، ایله وچی و سحر قایتاروچیلرغه یورو - هلاک بولو و هلاک ایتودن باشقه نرسه توکلدر.

کوب کشیلر بولا طبیبلر طرفندن بیرلگان دوالرینی قوشسلغان مقدارده استعمال ایتیمبار و یا که قتلرینی رعایت ایتیمبار یا که هر ایکی دفعه استعمال ایتوبده اثری کورلماو برله تاشلیلر و صوگندن «دوادن فائده کورمام» دیب یوریلر. طبیبنک وصیتی تمام یرینه کیتورلمگاندن صوگ آندن نیندی فائده بولسون؟ اگردنه قوشقانی کمال یرینه کیتورلوب فائده سی کورلماسه اول وقت شول طبیبنک اوزینه سویلرگه تیوشلی. اول اوزی بر چاره کورر. موگا مناسب امام بخاری اوشبو حدیثنی روایت ایتهدر:

«ان رجلا اتى النبى صلى الله عليه وسلم فقال اخى يشتكى بطنه فقال اسقه عسلا ثم اتى الثانية فقال اسقه عسلا ثم اتاه الثالثة فقال اسقه عسلا ثم اتاه فقال فعلت فقال صدق الله وكذب بطن اخيك اسقه عسلا فسقاه فبراً» (۱).

بو حدیث شریف دوانك مقداری و زمانی بلر لغینه همده بر ایکی مرتبه گنه توگل، بلکه شفا سی کورلماسه اوزاق وقت تکرار قیلو تیوشلی ایکانلگی نی بلدره در. چونکه رسول الله هر مرتبه سنده بال ایزوب ایچورگه قوشادر.

طیبیلر طرفندن یاصالوب بیلر لگان دوالر نی تیکشروب یورو و نیندی اجزالردن ترکیب ایتولرینی بلورگه طریشو شریعت نقطه سندن تیوشلی اشلردن توگل. ناگاه برر توری خسته لکنی برر و یاخود بیگلله ندرر ایچون نرسه سیننی اوزلری آتاب برر حرام قطعی توصیه قیلسه لر، اول وقت: «شونك فائده سیننی برر لك باشقه برر نرسه فوشه آلماز سزمی؟» دیب صور او تیوشلی بولور. اگرده شول نرسه نك متعین ایکانلگی نی و آنك فائده سی بیره چك نرسه نك حاضر نده شول اورنده یوق ایکانلگی نی سویله سه لر، اول وقت وصیت بوینچه عمل قیلنور. «فمن اضطر غیر باغ ولا عاد فلا اثم علیه» (بقره ۱۶۸).

*
*
*

*تفیشلر و حسابلرغه کوره روسیه ده بولغان مسلمانلر آراسنده غنی خسته لك خرستیانلر و روسلرغه نسبت ایتولر لکنده فاحش صورتده کوب و آرتق ایکانلگی معلوم. موکا سبب ایتوب اوشبو نرسه لر نی کورسه ده لر:

(۱) مسلمان خلقی فقیر و اقتصادی جهندن بیک توبانلر. شول سببلی یاخشی آشی آلایلر، کوبسنجه آچ طورالر، آشاغان و قنلر نده ده حفظ صحت قاعده لرینه رعایت ایتمیلر. باشلار اوسدر میلر و شونك سببلی آشاری باری قامردن غنه عبارت بولا. چاینی کوب هم قوی ایتوب ایچه لر. خسته خانلر، دو قتور و فیلک شلر لرنك کوبسی روس آللر نده بولا، مسلمانلر خصوصا خاتون قزلری شول برلرگه بار-میلر، دو قتور لرغه کورنونی یاراتیلر. مکنبلر، مدرسه لرده حفظ صحت درس لری اوقولمی، اوزلریك حفظ صحت قاعده لرینه موافق روشک بنا ایتولر لگان بولمی، گیمنا-ستیه کبک نرسه لر عملگه قویلمی؛ شول جهندن شاگردلر فانسز وضعیف بولالر.

(۲) مسلمان خاتونلری آرتق در حده جلی کینوب یوریلر، مامق شال لرغه اورالار؛ بو نرسه لر یا کا هوا آلوغه مانع و بیک تیز صووق تیموگه باعث بولا.

(۳) بای مسلمانلر نك خاتونلری و خصوصا شهرده بولغانلر یاخشی و ایرکن هوالرده قویاش نوری آستنده یوری آلایلر؛ کوبسنجه یابق بولمه لرده، بوزوق هوالی اورنلرده عمر سورهلر. شول جهندن وضعیف و خسته بولالر؛ مونلردن طوغان بالالر طبیعی، سلامت اوسه آلایلر.

(۱۶۴) عُدِبَتْ امْرَأَةٌ فِي هِرَّةٍ رَبَطَهَا فَلَمْ تُطْعِمَهَا وَلَمْ تُسْقِهَا وَلَمْ تَدْعَهَا
تَأْكُلْ مِنْ خَشَائِشِ الْأَرْضِ (۱).

ترجمه سی: «بر خاتون عذاب قبلندی، (با که عذاب قیلنورغه مستحق بولدی) سببیده بر ماچینی باغلاب طوتووی بولدی، ماچینی آشاتمادی، ایچرتمادی، یرده بولغان حشرانلر برله رزقلانور ایچون آزاد ایتوبده بیارمادی.»

خاتوننک باغلاب قوبووی با که بر اورنده یابوب طوتووی سببلی ماچی آچدن اولگان، خاتونده شونک سببیدن عذابغه مستحق بولغان بولادر. مسلمان کیشینک وظیفه سی دین امرلرینه اطاعتلی واللہ تعالیٰ نک مخلوقلرینه شفقتلی بولودن عبارتدر. اسلام دینی انسانلر آراسنده حقلر تعیین ایتوب شونلرنی رعایت قیلورغه بیورغان بولسه هر نورلی حیوانلر، قوش فورتلر و جانوارلرنک حقلرینی ده یرینه کیتورونی لازم ایتدر. بو قاعده و قانونلر ایسه «مرحمت» اصولینه بنا قیلنده در.

آدم اوغلی انسانلرغه نی قدر مرحمتلی بولسه، حیوانلرغه، جانوارلر و قوش فورتلرغه ده مرحمتلی بولورغه تیوشلی. تارتا المازلق روشده یوک تویاو، آلاغان حیوانلرنی قیناو، ضررسز جانوارلرنی سببسز و ضرورتسز، بلکه مجرد قزق ایتوب اولدرو، مثل قیلو (قولاق و بورنلرینی کیسو، ایرنلرینی طوناو)، اوت برله عذاب ایتو، بوغازلاغان و اولدرگان وقتنده آرتق عذابلاو، قوشلرنک قاناتلرینی یولقو و آیاقلرینه یب تاغوب یبهرو، انلرنی و اوگزرنی ایرشدروب صوغشدر و کبک نرسه لر هر بری اسلام دینی فاشنده ممنوع اشلردر. اگرده آدم بالالاری نرک حیوانلردن خدمت ایتدرمی، آنلرنک یونلرندن تیریلرندن، ایتلرندن فائدهله ننی نرکک ایته آلماسه لر، آنلرنی آرتق عذابلامی و جفلامی ده طورا آلاچقلر. آنلرنی رنجتوب و عذابلاو لذتله نولر آدمک توگل بلکه وحشیلکدر. کوکلی پاک کشی هر بر مخلوقنی الله تعالیٰ نک اثری و هر بر آغاچ و اولن یاپراقینی الله سسوزی یازلغان کافس دیب بلور. کولکرده بولغان فرشته لر الله تعالیٰ گه ثنا و تسبیح اوقوب طورسه لر، یرده بولغان بتون حیوانلر، بتون جمادلرده اللهنی نقدیس و تهجید ایتمکده لر «ولیکن لا تقهون تسبیحهم». اوشبو سببیدن حیوانلرنی، قوشلرنی سببسز رنجتولر خیانت و جنایتدر.

(۱) صحیح بخاری. ج ۴ ص ۱۰۰. صحیح مسلم. ج ۲ ص ۲۹۲. لفظلر «مسلم» نکی.

آر وپالوردہ بولغان کبک مسلمانلر آراسنده «حيوانلرنى حمايت ايتو»
 جمعيتلرى بولماسده، هر بر مسلمان حيوانلرنى حمايت ايتو برله مكلقدر.
 «لا تنزع الرحمة الا من شقى».

✓ (۱۶۵) الْعِلْمُ عِلْمَانِ فَعَلِمُ فِي الْقَلْبِ فَذَاكَ الْعِلْمُ النَّافِعُ وَعَلِمٌ عَلَى اللِّسَانِ
 فَذَاكَ حُجَّةٌ اللَّهِ عَلَى ابْنِ آدَمَ.

ترجمه سی: «علم ایکی تورلیدر. بری کوکلده بولوب علم نافع (فائدهلی
 علم) شولدر. ایکنچیسى ایسه بالکیز تله بولوب بندهلر اوزربنه الله تعالی نك
 حجتیدر».

الله تعالی نك مصنوعاتینی کورو، الوغ وکچوک نرسه لر نك هر برندن عبرت
 آلو سببندن اوزب نك بنده ایکنلگینی وحق تعالی نك عظمت و قدرت صاحبی
 ایکنلیگنی یقین صورته بلو «قلب علمی» (کوکلده بولا طورغان) علمدر. مونك،
 دائره سی شول قدر کيك و میدانرکه، نل برله سوبله ووفلم برله یاز و ممکن بولماز.
 خواجه تحسین:

کتاب عالمک اوراقیدر ابعاد نا محدود
 سطور حادثات دهردر اعصارنا معبود
 باصلمش دستگاہ لوح محفوظ طبیعتده
 مجسم لفظ معنیداردر عالمده هر موجود.

الله تعالی گه وصول و آگما بنده چیلک کورسه تو سببلرندن بولغان ایچون
 بو علمنک دنیا و آخرت ایچون فائدهلی علم بولوونده شبهه یوق. ایکنچیسى ایسه
 تل واسطه سی برله باشقه لرغه اوگره توله طورغان علم بولوب، هیچ کم موکا فارشی
 «مین بلمادم» دیب عنر قویا آلماغانلغندن بو علم بنده لرگه فارشی الله تعالی نك
 حجتیدر. نیتلر درسنلنگان تقدیرده بو علمنک ده «علم نافع» بولووی ممکن.

✓ (۱۶۶) الْعُلَمَاءُ أَمَنَاءُ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ.

ترجمه سی: «عالملر الله تعالی نك خلق آراسنده بولغان امینلریدر».
 بر الوغ شرکت یا که زور بر فابریک اوستنده «امین» بولوب اشنی
 اداره فیلوچی کشی ایچون قدر کمالات لازم بولسه، و مذکور «امین» هر بر

یاخشى ویمان اشلىر حَقْنده مَسْئول طوئولسه، الله تعالى طرفندن خلقلر اوسـتینه «امین» ایتلوب قویلغان و اوشو وظیفهسى جهتندن ذمه لرینه بیک کوب خدمتلر یوکله نگان عالمرده اوزارینک اقتدارلری، نفوذ و اعتبارلری نسبتنده الوغ مسؤلیت آستنده بولورلر.

الله تعالى حضرتندن «امین» لک منصبده قویلغان «عالم» لرنک خدمتلرندن بعضیلری اوشبو نرسه لر بولسه کیرهک:

- (۱) شریعت و دین حکملری تعریف و تاعویسل اینولماو، رسول الله دن و سلفلردن روایت قیلنماغان نرسه لر «دین» روشنده یورماو حَقْنده نظارت ایتو. (۲) دینی یا که علمی و عملی شبهه لر ظاهر بولعانده مجرد رأی یا که تقلید برله توکل بلکه قرآن و سنت موجبچه شونی حل قیلو. (۳) ملنک باشقه لر آباق آستلرنده تابتالماولری، حیات و معیشت معاربه لرنک مملوب بولماولری، ملت نک ادبی و دینی، اجتماعی و اقتصادی جهتندن سلامت بر «ملت» بولوب باشاوی حَقْنک یاخشى چاره لر تابو. عموما آخرت و دنیا سعادتلری حَقْنک امت که رهبر بولو و شوشی اشنی الله رضالغی ایچون هم ده اوستک بولغان بورچنی توشرو و مسؤلولکدن فورتلو نیتی برله اشله و. (۴) گوزل خلقی و یاخشى معیشت ایتو حَقْنده ملت که اورنهک بولو. (۵) قرآن کریم وصیت ایتکان روش برله «دین» نی آکللاو و باشقه لرغده شول روشچه آکلانو. (۶) قرآن کریم بیورغان روشچه اجتماعی و عمرانی، مدنی و اخلاقی اشارگه خدمت قیلو. (۷) اوزینه قارشو خلقلرنک احترام و تعظیم ایتولرنی کونماو. (۸) «دین» و «علم» نی مال جبو و دنیا حاصل قیلوغه سبب هم وسیله اینماو (۹) فسق و فجور دن، عموما «دین» حَقْنده اعتبار سزلیق کورساتودن صافلانو.
- (۱۰) حساب و هندسه قاعده لرنی، کائذات و طبیعت نظاملرینی و عموما قطعی دلیللر برله ثابت بولغان نرسه لرنی «دین» اسمندن انکار ایتماو و شونلرغه «دین» اسمندن قارشو طورماو و دشمنلیق قیلماو. (۱۱) امت آراسی عملی صورتک کبسلونی و آپرلونی لازم ایتسه طورغان روشلر برله بولاچق افرافلرغه یول قویماو. موناردن باشقه وظیفه لرده بولورغه هم ده کوب بولورغه ممکن.

بر عالم اوزنده بولغان علم و فضل سببلی کونارلوب باشقه لرنی اوزندن توبان درجه ده صاناسه، آنلردن حرمت و تعظیم قیلنونی کوتوب طورسه، فانیغ بمعامله لر و آچیغ سوزلرنی تحمل ایتمی «قدر منی بلهیلر، درجه منی نانومیلر، حق یول کورساتووم، اوتوتو و اوگره تووم ایچون مکافات قیله آلهیلر» روشنک فکر لر

صافلاسه، ياخشى معاملە كورماوى ايچون ملت كه هم خلقلرغە اوپكەلەسه و آنلردن
 قاچوب (عزمت قىلوب) آنلرنىڭ شادلىقلار نىدىن وفايغولار نىدىن خىر سز ياتسە، اول
 كىشى الله تعالى نىڭ امىنى توڭل، بىلكە اوز وظيفە سېنى اوتى آلمانغان و «عالم»
 برلە «امىن» اسمار يىنى كوتاروب يوررگە لائىق بولماغان مقصر و مسكين، جاني
 و خائىندىر.

آدم بالالار يىڭ سعادتلرى ايچون طرىشوبولنده باشلار نىدىن آياقلار يىنە قدر
 پىچقى برلە يارلوچىلار، تىرىلورى تىمىز تارافلار برلە تارالوچىلار، جەننەم كىك قىزغان
 اوتلرغە تاشلانوچىلار بولدى؛ مونلر شول وقتلار نىدەدە الله تعالى گە اعتراض
 ايتودن و خىلرغە اوپكەلەودن صافلاندىلار، توز دىلار.

«طائىق» خلقلرى ناشلار برلە ارغىتوب باشىنى و آياقلار يىنى فانانقان وقتلرنىڭ
 رسول الله حضرتلرى: «اى رىبم، اگىزده آچووكا اوچراومدىن صافلاسهك، هر
 آورلىقغە توزو بورچىدىر» دىب مناجات ايتەدر ايدى. «اىك» صوغىشنىك تاش
 برلە آتوب مباركك تىشىنى سىند غانلرى وقتىدە: «اى الله! قومە ھدايت بىر
 آنلر (مەنورلر) بىلمىلار!» دىب دعا قىلدىر ايدى.

بو اشلرنىڭ هر بىرى «وظيفە» نى بىلو ھەمدە شونى اوتەو و اوستىدە بولغان
 بورچنى توشرو ايچون طرىشودىر.

«حق» سوز سويلەودن باشقە عىبلىرى بولماغان حالدە اولدىر لوچى، قاچقى
 برلە صوغولوچى، تورمەلر دە ياتوچى، وطنلار نىدىن عائىلەلر نىدىن سورلوچى عالملار،
 اسلام دنيا سىندە ساناب بىترە آلامازلىق درجەدە كوبدىر. مونلر اوشبو فلاكتلرنى
 صبر و رضالىق برلە قارشو آلار، كونلرنىڭ بىرنەدە الله تعالى رحمتى برلە مشرف
 بولاچقلار يىنە اشانلار و شول سىبىلى خلقغە نىمت ايتىمىلار و آنلرغە رىجەمىلار ايدى.
 شوشىدىر «عالم» بولو و شوشىدىر «امىن» بولو.

بىزدە «عالم» سوزى اوچوز، «دىندار» لىق عنوانى بىتونلاى بوش! ...
 سىلىق اصطلاحىنە كورە «عالم» برلە «مجتەھد» سوزلرى بىر مەنئادە يورسەلر دە،
 بىزدە «عالم» بولو ايچون بىر بىت روسچە يازلغان كاغىدگە مالك بولو كافي.
 خطبەلر يىڭ و اھى، و عظملىرى نىدە سويلى طورغان حدىثلرنىڭ موضوع و مەنوع،
 مەلە خلقلر يىنە قىل، طورغان نصىحتلرى خرافەلر و بوش نرسەلردىن، علمى دىوالرى
 حقنەدىغى دىللىلرى اعمادىسز آدملىرنىڭ اصلسىز سوزلار نىدىن عىبارت بولونىڭ
 ضررى يوق. شونىڭ ايچون بىزدە «عالم» بىك كوب، لىزومىدىن آرتىق درجەدە

کوب. حتی آشنه چافروب ییبه ره طورغان کاغدارنده ده «علما مجلسینه کیلکنز!»
 مضموننده یازغان بولادر، زهی آرزانچیلیق! . . .

رسول الله حضرتلری عالی و صافی همده آدم بالالرینگ معیشتلرینه موافق،
 علمی و فنی، عملی و اخلاقی بر «دین» برله کیلگان ایدی. لکن صحابه‌لر و تابعینلر
 سوکنده کوب و فنلر اوتمادی اوشبو «دین» گه چیت خلقلر باشقه منهبلر ده
 بولغان وهملر، خرافه‌لردن بیک کوب نرسه‌لر فوشلیدی. الهی حقیقتدن عبارت
 بولغان قرآن کریم گه خلاف و منافض رسملر، عرف عادتلر، صنعی قساعده‌لر
 احداث ایتولادی. مونلر سبیدن حسابسز منهبلر و مسلک‌لر ظاهر بولدی.
 قبرلر اوستلرینه مسجدر و بنالر صالوب قندیلر آصو و قربانلر بوغازلاولر
 و عموماً تبرکله نو قصدی برله اوچ مسجیدن باشقه اورنلرغه خصوصاً اولی‌الر
 قبرلرینه، ایزگولر چیشمه‌لرینه، خواجه‌لر تاولرینه دینی قصد برله سفر قیلولر،
 اولکلردن مدد صور او و بلاغه اوچراغان وقتده «یا فلان مدد!» روشنده دعا
 ایتوار و میتلرنگ حرمتلرینه ندرلر بیرولرنگ هیچ بری رسول الله کیتورگان
 اسلام دیننده بوق ایدی.

مملکتلرنی صافلاو حقنده قرآن کریم طرفندن اوگره تلگان فرماننی
 رسول الله اوزی عملی برله کورستکان، اسلام حافظلری بو حاللرنی روایت
 قیباغانلر ایدی. صوکنی مسلمانلر ایسه مملکت صافلاولرنی توپراق آستنده
 چروب بتکان ادر بسی، شاذلی و عبدالقادر الکیلانی، بهاء‌الدین و بدوی گه
 طابشر دیلر.

رسول الله حضرتلری: «مبن سز گه قرآن برله سنت فالدر دم، سز
 شونلرغه تمسک قیباکنز، آزاو تشرکیز برله شونلرغه یابشکنز!» دیب نجات
 یولی کورسه‌تکانی و شوشی سوز بنی بعض بر عصر و بعض بر مملکت اهللرینه گنه
 خاص قیلمی بلکه بتون امت گه، آخر زمان‌غه قدر دنیاده دوام ایته‌چک مسلمان
 نلرغه عاملاب سویله گانی حالده همده الوغ مجتهدلر: «بزنگ مسلمانلر قرآن
 وحدیثلر گه اییه‌رودن عبارت، درست حدیثلر گه خلاف کورلرگان سوزلررمز
 اعتبارغه آلماسون، آنلر برله عمل قیلنماسون!..» مضموننده نصیحتلر سویله
 کیتکانلری حالده صوکنی خلقلر: «امامز سوزی برله قرآن آیتی آراسنده
 خلافاق کوراسه، امامز سوزی برله عمل قیلورمز، اگرده امامز سوزی برله
 حدیث قارا قارشی کیلسه، حدیثنی اعتبار سز قالدورمز!» روشنده قاعده‌لر
 توز و دیلر.

اجتیاذ ، ہیچ بر زمان و ہیچ بر مملکت گه حاصلانماغان ، الله تعالیٰ نڭ فیضی کیسلو حقنده دلیل کورامه گان حالده بز نڭ صوگفی عالملمرز طرفندن « دورت مشهور منهدن برینه ایبهرو لازم ، منهدن مذهب گه کوچوچی تعز بر گه مستحق ، تلفیق درست توگل ، ایندی قرآن وحدیث برله استدلال قیلو زمانی اوندی» روشنده قرار اعلان ایتولدی، حدیثلر و آیتلر گه تمسک قیلونی درست کورو، اسلام دینندن ارتداد ایتو درجه سنده منفور بر عمل روشنده قیلنوب عوام خالق غه کورساتلدی.

رسول الله حضرتلری فرض نمازلرنی جماعت برله اوقو حقنده کوب فرمائیلر تبلیغ ایتدی، ثوابلر وعده قیلدی. مسجدار ناسیس ایتلو واذان مشروع بولودنده اصل مقصود امتنی بر جماعت و بر هیئت عالمنه کیترو ایدی. لیکن مذهب تعصبی برله مبتلا بولغان خلقلر رسول الله نڭ شوشی امرلرینه وشوشی مقصدلرغه فارشو توشدیلر و مسجد اهلینی تورلی جماعتلر گه آیردیلر. بو اش بتون دنیا ده بولغانده کعبه حضورنده و رسول الله یاننده اشلنماز گه وادب صافلانورغه تیوشلی ایدی، لیکن بو عملنی اڭ باشلاب شوشی اورنلر ده اشلدیلر و بو کونده ده اشله طورالر. بو حاللر «امناء الله» عنوانلری بیلرلو گه استحقاقلری بولماغان «عالملر» نڭ حمیت جاهلیه و تعصبلی سببلی میدان غه کیلدیلر.

ایندی مڭ ییل بولادر، اسلام عالملری اوزلری اجتهاد قیلر آلمادیلر، اجتهاد قیلور ایچون باشقهرغه ابرک بیلر مادیلر، عقللرنی فکرارنی تیمر چاپلرلر برله بغاویلاب طور دبلر. بو اشنڭ نتیجه سی بیک فجع و بیک حسرتلی بولدی. مسلمانلر نلر نڭ فکر ماشینه لری اشدن طوقتالدی، عقللری کو گاردی طوتقدی، بتون خلق یوقاری کوتار لسان وقتده مونلر توبان توشدیلر، مغرب خلقلری بو قدر هنر و صناعتلر بلوب ویندی الوغ عالملر، علامه لر بتشدروب طورغان و بتون دنیاغه معرفت قویاشی طوغدرغان و قتلرنده مسلمانلر بتونلای اشدن چیقوب قالدیلر، دنیا نڭ زبون و ذلیل بر قومی بولوب یاشار گه حکم ایتولدیلر.

«وما ظلمهم الله و لیکن كانوا انفسهم بظلمون»

نفییش و تدقیق قوتلرندن محروم و عقلنی اشلته بلو کمالاتندن الوشسر آدمار تفسیرلر گه جاهلی عصرلردن قالغان وهملرنی، یهود یالقانلرینی طولدر و-

لری برله گنه فناعت ایتمی مونلر اوستلرینه ده اوز خیالارینی و هر بر جاطب لیل طرفندن جیولغان افسانه لرینی ده علاوه قیلدیئر وشول نرسه لر گه «شریعت» نوسی بیروب خلقلرغه تقدیم قیلدیئر و قیللر. نادانلق برله مبتلا بولغان و هر بر یرافندن کیلسگان ناوش غه قولاق سالو عادتندن بولغان ملتیز «هل من مزید؟» دیب اوشبو نرسه لرنگ هر برینی اسلام دینی اسمندن قبول ایندی. بو کون بره و چیقوب ده مونلرغه اوشبو حقه معلومات بیرر گه کرشسه و حقیقتنی آکلا- نور ایچون طریشسه، آنک نصیبی سویاکلر برله آنلو، ایسکی چاپاتالر برله قولو، زندقەلك گه نسبت بیلرلو، میسبونیرلر گه ساتلغانلق برله تهمت قیلنو بولاچقدیر.

دینی اثرلر ده و تفسیر اسمی برله یازلغان کتابلرنگ کوبلر نده گربا شوشی یر اوگز اوستتنده، اوگز بالق صرتنده طورغانلی و ایرته برله اوله نلر گه توشه طورغان «چق» ننگ شول اوگز صولشندن حاصل بولغان «بو» بولووی؛ حضرت هوا، آدم پیغمبرنگ صول فابریغاسندن یارالوب ده شوننگ ایچون صول فابریغانک صانی کیم ایکانلیگی. یاغمورلرینی فرشته لر چیلر کلر برله دکزاردن تاشوب یاودرولری؛ اصحاب کھف ائلری بولغان قطمیر، ابراهیم پیغمبر نکه سی، صالح پیغمبرنگ دوه سی، عزیز پیغمبر ایشاگینگ جنت که کره چکی؛ آباقلاری یر آستنده طورغان حالده کیکی ریکلری عرش که تره لوب طورا طورغان زور بر اتهچ ناوشینی ایشتولری برله بتون یر یوزنده بولغان اتهچلرنگ قچقر شولری؛ بتون یری اور اتوب آلفان و یاشل زبرهددن بولغان «فای» اسمی یر ناو بولوب شوننگ توسی کوکلر گه نوشوب طورووی؛ شول فای تاوی آرتنده غی شیطانلر، آدم بالالری آلدانسونلر و سحر آشامی فالسونلر ایچون یاقنسی بتون یر یوزینه توشارلک روشده اوت یاندروب یانولری؛ حجر اسودنگ آق یاقونتن بولوب ده گناھلی آدملرنگ قوللری نیبو سبیلی قارالوب فالووی؛ بیت المقدس- ده گی صخره یر گه نیمگان حالده هوا ده طورووی وشول صخره ده رسول الله ننگ آیاق ازی فالووی؛ عوج بن حنق اسمنده قوت اوچقچ زور گوده لی بر کشی بولوب طوفان صوی باری نزلرینه گنه بیتوی، طوفان صونندن بالقلر طوتوب قویاش غه کوناروب قویاش قزوونک پشروب آشامی و صوکنندن موسی پیغمبر طرفندن اولدرلووی؛ شداد اسمی پادشاه بر کیرپچی آلتونندن و بر کیرپچی کموشدن ایتوب «عین» صخراسنده جنت بنا ایندرووی وشول جنت بو کونده ده سلامت

بولسەدە آدم بالا رېنە كورامى باش رلوب طور ووى، هر آى ايچون ياكىا بر آى وهر كون ايچون ياكىا بر قوياش چيقوب فرشته لىر قوياشنى آلتون آرباغه سالوب تارتوب بار ولىرى؛ « آب حيات » اسملى چيشمه دن صو ايچوچى كشى منگو وفات ايتىمى طور ووى وشول صودن ايچكانى سببلى خضر پيغمبر نىڭ هميشه ير بوز نده خلقلردن باشرنوب سلامت يور ووى مثالنده اصلسز سوزلر و خرافى خېرلر يازلوب طور. دىنى وعظلمر بويباوى برله بويالوب منبرلر و محرابلردن مسلمانلرغه تېلىغ وتلقين ايتوله در.

شريعته برله طبيعت و كائينات نظاملىرى آراسنده محكم صورتده مناسبت و باغلانوب بولغانى، طبيعت عامى مكمل بو او نسبتنده شريعت علمى ده مكمل بولووى، كائينات نظاملر نىن همده انسانلر ده غى عقلى و بدنى قوتلردن و عموما طبيعتدن خېرسز كشىلر نىڭ شريعت مقصودندن خېردار بولولرى صورت طوماغانى حالده بو كونگى مسلمانلر شريعت برله طبيعت علملىرى آراسنده غى مناسبتلردن معلومانسز بولولرى برله گنه قناعت ايتىمى، بلكه آرا لرنده ضلوق بارلقنى اعتقاد ايتهلر، مجلسلر نده و ناولىق ايتىكان اثرلر نده بو حقه ضمنى صورتده گنه توگىل، بلكه صريح روشك سويلب اوتهلر.

طبيعت كلى بولغان ناموسلردن نظاملردن عبارت بولغان ايچون علم وادرا كلرى نسبتنده انسانلر موندن فائده آلورلر. اگرده اول كلى و مطرد توگىل، بلكه فاعده سز و نر تېبىسز بولسه ايدى، خلقلر آندن فائده آلا آمازلر همده آنلر نىڭ حاللر ندىن بر مبدع و خالق بارلقغه استدلالده قىلوب بولماز ايدى. قرآن كريمده الله تعالى نىڭ بارلىقى، آنىڭ قدرتى و كمالانى حقنده طبيعت برله استدلال قىلنغان آيتلر آز توگىل. اگرده بر كشى طبيعتده نظامسزلىق و نيمىدى بولسەدە بر خلل تاپسه، بو نرسه آنىڭ فكرى درست اشنى آلمادن، عقلى سلامت خدمت ايتە بلماودن بولور. يونسه طبيعتده كيمچىلك، ييتىشسزلىك بولو صورت طوتماز. « ما نرى فى خلق الرحمن، من تفاوت فارجم البصر هل ترى من فطور ». اوشبونىڭ ايچون شريعتده طبيعت گه و طبيعتده شريعت گه مغافى نرسه نابلو صورت طوتىمى. مونلر « حق » اسملى آرباغه ينه شهله ب يىگولدىگان و چابوب باره طورغان آنلر در. اگرده مونلر آراسنده خلالقى تابولسه ايدى، شريعتنى بز تولى و طبيعتنى ايكنچى تولى نوز ووى سببلى الله تعالى نىڭ تناقض ايتىكانلىگى لازم كيلور ايدى. حق تعالى موندى اشار اشلودن

منزهدر. طبيعت برله شريعت آراسنده خلاफलوق بار ديب بلوچيلر وشول بلو-
 لرينه بنا فيلوبده طبيعت علملريني تحصيل فيلوني شريعت اسمندن منع ايتو-
 چيلرنك اوشبو عمللرى اسلام ديننى ياخشى آكلماولارندن واوزلرينك چها-
 لتلرندن خبردار بولماولارندنر. درست، شريعت عالملى آراسنده خطا
 سويلوچيلر وناليفى ايتكان اثرلارنده بوزوق فيكرلر يازوچيلر بولغان كيك
 طبيعت عالملى آراسندهده ياكلشوچيلر وچرك اساسلرغه بنا فيلوب سوز
 سويلوچيلر بولورغه ممكن. لىكن بو خطالر وياكلشلىر شول عالملرنك اوز-
 لرينه گنه عائد بولوب، اصل شريعت برله طبيعت گنه مونلرنك تاثيرلرى يوق.
 هندسى دليللر وقطعى حجتلر برله ثابت بولغان نرسهلرنى اسلام دينى انكار ايتنه
 طورغان بولسه، بولاش اسلام دينينك اعتبارى نوشوگه وهمل بر نرسه سانالوغه
 الك طوغرى بر يول بولور ايدى. شريعت گنه ياردم بيمرو قصدى برله موندى
 اصلسز دعوالرغه كر شوچى كشى آيو خدمتى اوتوچى وحقيقت حالده اسلام
 دينينه ضرر فيلوچى و «صديق جاهل شر من عدو عاقل» غه مصداق بولوچيدر.

رسول الله حضرتلرى اوزينك ياقينلرينه واوز قاشنده بيك عزيز وحرمتلى
 بولغان كشيبلرينه «ميكا اشانوب طورماكز، اوزكز ايچون اوزكز عمل ايتكز!»
 مضموننده نصيحتلر بيرهدر، «الله تعالى نك آخري نك اوز حقهده نيندى معامله
 قيل چغنى بله آلهم، مين باشقهلر فييلندن آدم بالاسيمن، آبرمام ايسه بارى
 الله نك امرلريني خلقلرغه ايرشدر و نقطه سنده غنه بولوب، عيبلرني بلورگه
 قدرتم يوق» روشنده سوزلر سويليدر ايدى. بودديلر نك اوز روحانيلرني
 الاهلى ومعبودلك درجهلرينه كوتارولارى فييلندن اسلام دنيا سنده حادث بولغان
 راهبلر، درويشلرده اوز شيبغلرينه عالمده تصرف فيلو وعيبلرني بلو وظيفه لريني
 بيرديلر؛ حتى مونلر حضورنده الله نك مغلوب وانلر فوشقانتى اشلب طوروچى
 بر ذات ايكاند. گيمنى ايهام فيلدره طورغان دعوالر فيلديلر. بو كونكى مسلمانلر
 قاشنده الك زور ايشانلر دن اوليالردن سانالا طورغان برى: «اوشبو تاوغه
 «آلتون بول!» ديب ايتسهم، شوشى ساعتك آلتون بولور ايدى» ديب دعوى فيله
 ووشبو سوز يازلغان كتابى (بلدكه اونونچى مرتبهدر ايندى) باصلوب نارالوب
 طورال. هيچ بر پروتيسست كه اوچرامى، بر آقچهلوق اهميتنى بولماغان مسئلهلرده
 «الساكت عن الحق شيطان اخرس» ديب دنياغه سيكروب چيقوچيلر و«اذا
 ظهرت الفتنه وسكت العالم فعليه...» لرنى اوقوب امر بالمعروف فيلسورغه

كرسوچپلار نىڭ ھېچ بىرى ناوش طن چىقارمى؛ مونار اوزىنى «اذا اراد شيئا
 ان يقول له كن فيكون» منصبى مئىر وچى ذات حضورنىڭ تىلىم بولورغى، عبودىت
 ونىل كورساتورگە مەجبورلر. درويشلردىن غەنىمە بولوب كېلىگان ونكىلردىن
 تارالغان مناقب كىتابلىرى سويلى طورغان غلو وافراطلر، افترا وبهتانلر، كرامات
 وخارق عادت خىبرلر يىنك ايتكى وچىكى يوق. مونلرنى اوقوچىلر بتون كوكللرى
 بىرل شول قدر تصرف و قدرت ايپەسى بولغان اوليالرغە بونەلورگە، اللە تەئالىنى
 بتونلاي كوكللر نىن چىقاروب اونوتورغە و آگا وچود بىرمازگە مەجبور بولا-
 چقلر در. حالبوگە ياخشى تىكشىرلسە، موندى خىبرلر نىڭ، انصافلىرى و دىنلىرى كېم
 بولغان آدملر طرفىنن خصوصى وعمومى منىقتلر و كوبسىدە سىياسى
 مقصدلر يولنىك اشلەنوب چىقارلغانلىقلرى معلوم بولاچقدر. موندى اصلەن حكايىتلر،
 جزاف وافراطلر اسلام دىنسىبەنە نور كىستان سارانچەسى قدر كوب تارالدىلر
 ورسول اللە كىتورگان صاف وعالى اسلام نىمى اوستىبەنە چابانا تاراقان بولوب
 توشدىلر. مونلر سببلى اسلام دىنىنىڭ صفاسى وزىنىنى كىتىدى، مەھىتلر و زىندىقلر
 قوللر بىنە اسلام دىنىدىن كولهلر و عقلىسزلىق (احمىلق) بىرلە اتھام قىلسور اېچون
 سىرمايەلر حاضرلەندى. انا لله وانا اليه راجعون وانا الى ربنا لمنقلبون.
 اش اشلەو و كىسب قىلو، ھىر و صىناعت اوگرەنو، ھكىمەت مسلماننىڭ مالى
 بولوب قايدىن غەنىمە تابىسەدە شوندىن آلو مسلمانلر اېچون لازم اش ھىتى نىت
 درىست بولغاندە عبادت قىلو درجەسىندە ثوابلى بولغان حالدە مسلمانلرنى ھىر
 بلودىن، سعى و غىرىت قىلودىن نىفرت ايتدروچىلر، خىلقلرنى تىكىلر و تىنبلغانەلرگە
 جىوب طونوچىلر، «من لا شىخ له فشىخه الشيطان» كىك مەناسى واصلەن سوزلر
 بىرلە نادان خىلقنى قورقتوب مەيدىك گە قووچىلر ظاهر بولدى وكوندىن كون كوبايىدىلر.
 اوشبو حال سببىدىن تىپسە تىمىر اوزەرىك بەدار و سلامت تەئلى كىتىلر اوليالر قەبلر نىڭ،
 شىرىف اورنلردە صدقلر و نىزلر كوتوب باتورغە و «خلىفە» لك اسمى بىرلە مال جىارغە
 صالحىدىلر. باشقىە مىلتلرگە قانشو، ھىر و صىناعتلر اوگرەنو، ترقى و تەمىن يوللر بىنە كرو
 كىك اشلر ھىر تولى سببلىر و خصوصاً كافىرلرگە اوخشىوا كىك بەھانەلر بىرلە منع ايتولدى
 و بو اشلر نىڭ تاثيرى سببلى اسلام مائى بتون ھىمىتى بىرلە فالج زەھىمەنە اوچرادى.
 بو كونكى مسلمانلر نىڭ ائىقصادى و سىياسى، اجتماعى و ھىمىرى، دىنى و دىنباوى،
 فىئى و علمى اشلردە ناوشلىرى و قاتشىلىرى يوق. مونلر كوندىن كون، ساعەتىن
 ساعەت توبەن كىتوب او طورالر، ماللىرىدىن، دولت و نىفوزلردىن، ائىقباد و شەھىرلردىن

آبرالار، جهنم چوقوری قدر نیرهون بولغان ذلت فویولرینه توشوب بارالر. صحابه‌لر و سلفلر طرفندن فتح ایتلوبده علم و دین مرکزی قیلنغان و حسابسز عالملر یتشدرگان تونس و قیروان، الجزائر و فاس بو کونده پزیشان و خراب حالدهدر.

حافظ طرفندن عرش‌گه کوتارلوب مدح ایتوله طورغان تورکلر ننگ وطنی تورکستان؛ امام بخاری و ابن سینا، فارابی و ابو حفص لرنی یتشدرگان «بخارا»، قیبرلر و قربان، نذر و نیاز، قلندر و درویشلک، مریدلک و ایشانلق، مداح و... بازارق برله مبتلا بولدی. بو علم مرکزی بولغان «بخارا» ده بو کونده ترتیب‌گه قویلغان و تعلیم قاعده‌لر نندن خیردار معلملر اداره‌سندده تربیه ایتولسگان برگنه مکتب و حقیقی معناسی برله برگنه «عالم» بارلقی ده معلوم توگل. الوغ محدثلر، معتبر مفسرلر، فقیه و حقوقشناسلر یتشدرگان بخارا مدرسه‌لر ننده نیچه یوزیللردن بیرلی ایندی «علم» اسمینه کتاب دییاجه‌لری، اوچ تین بر آچمه‌لق اهمیتتی بولما-غان لفظی مناقشه‌لر، علم بازار ننده ناهه و جهمللری بولماغان کشیلر طرفندن انتحال طریق قی برله یازلغان شرح و حاشیه‌لر، پاکش ترجمه‌لر گه بنا قیلنوب نوزولسگان یونان ایسخولاستیکلری و مالا یعنی هر تورلی سفسطه‌لر تحصیل قیلنهدر. بو نرسه‌لر ننگ اسلام دینی برله نیندی علاقه‌سی بار؟ مونلر تجربه - لر گه بنا ایتولسگان بو کونگی فلسفه و حقیقی علم قارشوسندده نیندی اش‌گه یاریلر؟

بورونقی آنالار و بابالار، همیت و غیرت اهلزی طرفندن علم و دین بولینه صدقه ایتلوب فالدر اغان و فقلر، مکلر برله جلدلردن عبارت بولغان کتبخانه‌لر بو کونده قایلر دهدر؟ خیرسز خلفلر و «علما» کیوملر ننده‌گی نادانلر، انصافسز آدملر «بخارا» ده بولغان «وقف» لرنی سودا مالی قیلدیلر، اورما کوچ آوی قدر کوچی و اعتباری بولماغان «عیله» و باطل سوزلر گه شریعت توسی بیروب بخارا عالم‌لری وقف مدرسه‌لر، وقف حجره‌لرنی صانار ایچون بول کورساندیلر. عباسی خلیفه‌لر و سلجوق تورکلریننگ بورت اچلری شول عصر لرده بصیرتلی عالم‌لر برله طولوغ بولغان «آناطولی» ده، خلیفه‌لک یورتنی بولغان استانبول هم‌ده آکا ایمه‌رگه‌ن مملکتلر ده اوفورغه یازارغه بلوچی یوزده اون و اوزینک دیننی یاخشی بلوچی مک‌ده برده یوق ایکانلگی مطبوعات خیرلر نندن و رسمیی حسابلردن معلوم.

فردوسی و حافظ شیرازی، خانانی و سعدی، رازی، و غزالیلارنى يئتمىدىرگان
 و عمرى نىچە مڭ يىللاردىن عبارت بولغان ايران مەلىكىنى، يۈزلى باشلى اېتىدائى
 مېكتىبلاردىن و تعليم اصولى بلوچى مەلەملەردىن مەھر و مىدر.

اوز مۇدە دېم و صافەر، گابىنە و اورشاك، ايك و اق، سىرمەسەن و نار ماسان،
 سون و اى بويلىرىندەغى باشقىردىن سىززالرى، جنت مئالندە بىم ياشلى جەيلوب يانقان
 بولونلار، آفرىقا و آمريقا اورمانلىرىنە آلماشدىر مازلىق درجەدەگى قالون اورمانلار
 قاي يىرلەرگە كېتۈپ يېتىلەر؟ مونلارنى كۈچلەپ آلوچى و اير كىزىلەپ ساندىر و چى
 «بىر» بولسە، جىسمانى و روھانى رېئىسلەرنىڭ قوللىرىنە آولاندى سالغانلار
 بىر اېرىنە مېنگۈلك گە آيرىلۇپ كېتكەنلەرى «مڭ» در. كوز كورومى بىرلەر غوج بىن
 عنق آدوملارنى بىرلە اوچانۇپ بىرلەيدىلەر، بو كۈن مئقاللاب آلورغە قالغان بو
 خىزىنەلەر موندىن آزغىنە يىللار ك پۈدلاب و بوكەلەپ اولەشكەيدىلەر. خانون-قىزىلەر، صېپىلەر
 يېتەملەر و كۈچسىزلەر، مېھنەت و مظلۇملارنىڭ كوز ياشلىرى، موڭ و آھلارنى بوغۇرلەر
 و اورمانلارنىڭ اېستىلارنىنە بولوت بولۇپ جېولسەلەر اېدى، بىر اوستىنى قاراشقۇلۇق
 باصار اېدى.

آوروپا و آمريقا عالملىرى بىر طرفدىن «دېن» لارنى تېكىشىروب شول ھەقە
 مەروضەلەر تۈزۈپ طورغانلارنى و اېكىنچى طرفدىن دە عام و فن، مەنىت و بايلىق
 حاصل اېتۈپ بولۇندە خىدمەتلىرىنى دوام اېتىدىرگانلارنى و كېچىلەرنى كۈندىزلىرگە
 طوناشمىدىروب اشلەگانلىرى ھالە بىزنىڭ تېنۇن اشمىز جالما قۇبىرغى و چۈپەرە،
 صاقال و مېق، قانوش و پالتو بېغىللىرى ھەمدە سالام بىرلە بېچاندىن عشر لازم بولۇپ
 بولماق مەسئۇللىرى، آشنى نوز قاپۇپ باشلاونىڭ مېھنەت و سىنماگى، قىران قىتواللىرى
 بولدى. بو نىزاعلارنىڭ بېغىلىرىنە اېندى يۈز يىلدىن آرتۇق بولۇپ كېلەدر. شوشى
 مچادىلەر، بايلىر اويلىرىندە (ئەلما مېجلىسندە) كورسەتۈلە طورغان ھىرلەردىر. اما
 ھىر كۈن باشغە واقىع بولغان و اجتماعى اقتصادى جانلارنىڭ قىزىقلازى سېمبلى
 مىسلمانلارنى كېتىروب قىسقان بانق-رىبا، بېغ و اھارە كېك ھەممى مەلەملەر طوغرو-
 لارندە قولغە آلورلىق و سوز ايتۇپ سانارلىق بىر گە نرسەدە مېدانغە قۇيىلماق.
 «اصول صونىيە» و «الفبا» ھەقندەغى نىزاع و خىصومەتنىڭ دوامىندە اېندى باروم
 عصر بولۇپ كېلەدر. دىنپادە مەناسىز بېغىلەر كۈپ بولسەدە، شوشى «اصول جەدىدە»
 نىزاعىسى قىدر مەناسىزى بولماسە كېرەك. مونىڭ دوامى بارى «اذا اراد الله
 بقوم سوءاً اعطاهم الجدال و منعهم عن العهل» گە مصادق بولۇغندەدر.

شريعتمنز: «بلوچيلر بولە بىلماوچيلر بىر درجەدە بولمازلار»، «مسلمان كىشى مسلماننىڭ قارنداشىدىر، ظلم و جفا قىلماسون، غىبىتنى سويلەماسون، حسدا يىتماسون، آنى اولدرو كفرلك، سوگو ايسه فسقلق»، «اوغل و قىزلىرىنى او قوتكوز، آنلرغە ياخشى تربيە بېرىڭز، حلال كىسب قىلو هم دە علم تەحصىل ايتوفرض»، «آوللىرىڭىزنى شەرلىرىڭىزنى تۈزۈك بنا قىلىڭىز و نظافت كە رعايت ايتوڭىز!». «دېب اعلان قىلغانى حالده، بىزلىر بو فرمازارنىڭ كىرىسنىچە بىلمەوچىلرنىڭ درجەلىرىنى كوتاروب حقيقى عالەلرنى توشردىڭ، اوستلرىنە توپراڭلار، ناشلر تاشلادىق، اوز فكرىمىزگە موافقت ايتماوچىلرنى شريعت اساسلرىنە خلاف بولماغان سوزلرى ايچون اعترال و مارقلىقغە دهرىلك و زنديقلىقغە، فسق و دىنسىزلىكگە نسبت بېرىدىڭ. بالالارمىزنى خصوصا قىزلىرىمىزنى او قوتماو حقتىدە بتون كوچمىز بولە طرىشدىق. حلال كىسب ايتەچك يردە «ايرتەگە ايچون ايشاك قايرغان»، «نصيب بولسە تش يەروب كىر» دېب سوزلاروب و ايسنەب باتودن باشقە هنرمىز بولمادى. «يە يازار! آخرت عەلى توگىل» دېب يورنلارمىزنى كوچوب يورى طورغان قوم اوستىنە صالحدىق؛ اول و شەرلىرىمىزنى كىرەشە اوباسى روشنىدە بنا ايتدىڭ. ضيا پاشانىڭ:

ديار اسلامى گىزدم: بتون و، انەلر كوردم:

ديار كفىرى گىزدم: خانەلر، كاشانەلر كوردم.

ديگان سوزىنە موافق، اوللارمىز، يورنلارمىز يابالاق اوباسىدىر. بايلقەز، علمىمىز بولماغان سببلى نفوذىمىز و صانەزىدە يوق. حتى شوشى توبانلىكەزنى و اوز درجەمىزنى بلورلك «آڭ» دن وقايرىرلىق عزت نفسىدە مەروملارمىز.

شوشى مىنكر اشلارمىز و بىخەتەرلىكەمىزنىڭ سببلىرى نىندى نرسەلەر، مونلر ايچون كىملر مىسئول بولاچقىلر؟..

يوغارىدىن بىرلى سويلەنوب كىلدىگان كە كورە بو اشلرگە سببچىلر اوزمىزدىن باشقەلر توگىل. بىز اوزمىز ساچوب كىلدىگان اورلقلارمىزدىن اوسكلان آشلقلارنى اورامىز، فكفر اشلرمنىڭ جفالرىنى تارتامىز؛ موندە بىزنىڭ ياراتلومىز، جانىمىز و قانمىز يا كە دىن و شريعتىمىزنىڭ قاتوشلىرى يوق. مىسئول بولاچق كىشىلر الله تعالى نىڭ «امىن» لىرى وظيفەسىدە طورۇچى عالەلرمىزدىر. اگىردە «عالم» لرمىز اوزلرىنىڭ فائىدەلىرىنى بىزنىڭ مكتەبىمىزنىڭ نادانلىقىمىزدا كورمەگەن و رقىبلىرىمىزنىڭ ايكىملىرىنە ماى سۈرتۈب طورماغان بولسەلر ايدى، بىزلىر بو درجەدە زبون و سقىل روشدە عمر سورۇ بولە مەكۇم بولماز ايدىڭ. اگىردە «امناء الله» بولغان

عالمىز خالص بولغان اسلام دىنىنى نشر و تشهير ايتكان هم ده معصوم توغل
بندىلر طرفندن سويله نوب ده در ستملكلرينه كفالت بولماغان سوزلرينى «دين»
اسمى بولمىز تلقين قيلماسان بولسەلر ايدى، مسلمانلارده باشقەلر قىيلىندىن عزيز
و معترىم بر خلق سانالوب يورلر ايدى.

اذا كنت لاتسرى فتلك مصيبة

وان كنت تسرى فالمصيبة اعظم.

بدوى عربلر نىك بر ايكى عصر ايچنده انىك بو قارى درجهلرگه منوالرينده
سبب بولغان بر شريعت، بو كوئنگى مسلمانلارنىك يوز توبان كيتولرينه سبب
بولمازلىقى معلوم. مسلمانلار ذالتگه توشكان و ذلتگه الفت ايتكان بولسەلر،
بونىك سببى «دين» توغل، بلىكه عالملىرىنىك «امين» بولمالورى و وظيفەلرينى
ادا قيلمالور بىر. مونلر «مال» و «دنيا» هم ده «شورت» و «زور» لق بولمىز
ونتەلەندىلر و اوزلرينه مال هم دنيا دولتىنى آغزوب طور وچى اميرلر، سلاطانلارنىك
كوئنگلورى تەمەل ايتە آمازلىقى، عوام خلقنىك كوئنگلرينه خوش كېلماز انىك سوزلورى
سويلو حقتە سارنلق ايتىلر، اوشبو سببىدن معرور و مستبىد، نادان و خودبىر
آدملر قوللارنده فورال بولوب يورديلر.

بو كون دنيا ده اوچموز ميلليون قدر مسلمان بار دىلر. عالملىر امنا الله
بولماغاندىن صوئك بو مسلمانلارنىك عواملرينه و باشقە ملتلىرگه اسلام دىنى نىندى
روش بولمىز تەبليغ ايتولسگان و الله تعالى نىك حجتى ده نىندى يول بولمىز قائم قىلغان
بولادر؟ ...

شوشى سوئالنى هر بر «عالم» اوز اوزينه بىررگه و جوابينده حاضرلرگه
تېوشلى.

ملتلىرىنىك دنيا ده سلامت ياشاولرى، حيات سفر نده كى بورلر، دولقونلر
غه معنوب بولمىز طبىعى روشده دوام ايتوب طور وچى ايچون اوشبو اوچ
نرسە شرط.

(۱) علملى و هنرلى بولمىز. (۲) بايلىق. (۳) كوچلى هم ده اوز آرنلارنده الفت
و معيت بولمىز سورمىك.

شوشى اوچ شرطنىك هر برى جيولماغان ملتلىك سلامت ياشاوى مەمكىن
توغل. چونكه امتلر نىك، ملتلىرىنىك سلامت ياشاولرى ايچون مونلر نىك لازم
بولووى «حيات» و «معيشت» قانولمىز، بولمىز قطعى صورنده لازم ايتوله در.

ملئندە ، اماندە شوشى نرسەلرنىڭ بولولرى حەقنە اجتھاد ايتولرى و بو
بولدە اوزلرى باشلاب يورولرى امانا الله بولغان عالملر ذمەسینە لازم . امت
ايچون قايفرمى و آنلر ايچون خدمت ايتىمى طورغان آدم ، اولگىلر و آخر-
غىلرنىڭ علملرىنى تمام كوكلىنە آلسەدە ، لوح محفوظنى كوروب اوقورغە موفىق
بولسەدە «امنا الله» عنوانىنى كوتاررگە مستحق بولماز .

فرياد بسى كردم و فرياد رسى نىست ،

گوياكە درين كنىد فيروزە كسى نىست .

* *

بو كوندە اسلام ملتى خستە بولسەدە تەننەن جان آيرلغانى يوق . نرلووى
حەقنە اميد بار . اما چارەسى كورلماشە فضا كىلو احتمالى براق نوگل . اگرده
«عالم» لر اوزلرنىڭ «امنا الله» ايكازلىكلرىنى خاطرلرینه كىتورسەلر و خستەلە-
نىگان امتنىڭ سلامتەنو يوللرىنى ازلەسەلر سەيلرى عىث بولماز ، ياخشى ئەرە
كورلور ، آخرتدەدە يوزلرى آچىق بولغان هالده حسابلرىنى بېررلر . مونىڭ
ايچوندە عوام خلق ، عالملر كىوملرى ايچندە يورمازگە و عالملردە «عوام»
لاشمازغە ھەمدە اوزلرینه ايبەرگان خلقنى اعتقادسزلىق بىرلە فقيرلك و اسپرلكگە
آلوب بارمازغە تىوشلى .

* *

عالملرنىڭ فضيلتلىرى حەقنە اوشبو حديثدن باشقە بىرگنە آيت و بىرگنە
حديث بولماسە ايدى ، شوشى حديث اوزىگنەدە يىتكەن بولور ايدى . لىكن
مونلرنىڭ فضيلتلىرى حەقنە باشقە حديثلردە كوب ، آيتلردە بار .

﴿۱۶۷﴾ عَلِمُوا وَيَسِّرُوا وَلَا تَعْسِرُوا وَبَشِّرُوا وَلَا تَنْفِرُوا وَإِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ
فَلْيَسْكُتْ (۱)

ترجمەسى : «بىلگان نرسەگىزنى باشقەلرغە اوگرەتكىز ، يىكللىكنى اختيار
قىلگىز ، اور ايتمەگىز ، سويندركىز ، اوقوچىلرنى و باشقەلرنى نىفرتلەندىرمەگىز
بىرگىزنىڭ آچووى كىلسە تىك طور سون !..» .

بو حديث شريفى ، تعليم و تربىە اصولندە قانون اساسى بولورغە تىوشلى .

(۱) احمد ابن حنبل مستدى . ج ۱ ص ۲۳۹ . صحيح بخارى . ج ۱ ص ۲۵ . صحيح مسلم .

ج ۲ ص ۲۷ . لفظلر «احمد» نكى .

«يېڭىلىقنى اختيار قىلغۇز!» دېگەن سوزدىن «آور ايتمه كۇز!» دېگەن معنا آڭلا-
شلسەدە اھمىت بېرلسۇن و ماسالە فىلئماسون ايجون رسول الله «آور ايتمه كۇز!»
دېگەن سوزنى صريح فيلوب ايتورگە لزوم كورگان و «بىسروا» بىرلەگنە قناعئەلە
نەى «ولا نەسروا» نى دە ذكر قىلغان .

رسول الله حضرت نارى «علم اوگرە نىكۇز!» دى لىكن مطلق توگل بلىكە يېڭىل
فيلوب ، آور روشدە توگل ، او قوچىلرنى شادلاندىروب ، كوڭللىرىنى كوتاروب
اخلاصلرىنى سوندىرماز و علمگە نەرت ايتدىرماز روشدە او قوتورغە بېورەدى .
علم او قوتوچىلرنىڭ كوڭللىرى نار ايلورى ، عصىلە شولرى سببلى اچولرى
كىلووى معلوم . حتى دنبادە الك عصبى و نار خلقلى آدملىرنىڭ معلملر بولووى
نچرە بىرلە بلىنگەن حقيقتلردىن . آچو كىلو سببلى اوشبو وقتدە بىر ماسابىتىسز
سوز اچقىندرو ياكە نى بولسەدە نىوشسز بىر اش اشلەو مەكن بولغانلىقتىن رسول
الله تىك طورغە ، ايرىنى تشەب بولسەدە توزەرگە قوشەدى .

بو كون مەنى خىلقىردە معروف بولغان اصول تەلىم و تەربىەنىڭ اساسى دە
اوشبو قاعدەلردىن باشقە نرسە توگل .

كەرچە بولمى ، تەلىم و تەربىە حقتە صادر بولسەدە مونىڭ اشارتى باشقە دنياوى
اشلرنى دە شاملدىر . شوڭا كورە مسلمان بولغان كىشى يېڭىل اشلەو و يېڭىل اشلە-
طورغان يوللار تاپو ، ماشىنەلر ياساو ، ياڭا نرسەلر اختراع قىلو بىرلە تەكلىپ
و ارشاد قىلنەدى .

ايگونىڭنى ماشىنە بىرلە اشلە ، پەچاننىڭنى ماشىنە بىرلە چاپ ماشىنە بىرلە چىوشدىر .
ماشىنە بىرلە اور و ماشىنە بىرلە سوق ! .. چونكە بو نرسەلرنى ماشىنە بىرلە اشلەو
قول بىرلە اشلەوگە كورە يېڭىلدىر . يازونى ماشىنە بىرلە باز ، كىتابلرنى مطبعەلردە
باسىر . كوچك يېتىسە يورر ايجون ۋولوسپىد ، آفئامبىل آل ، قولكەن كىلسە
بو نرسەلرنى اوزىڭ ياسا ! اوزىڭ ياسى بىلكانچە طرش ! . شەردە بوموشك كوپ
بولسە اوبىكە تېلېفون قوى ، مصر فندە فاحش تفاوت كىرلەماسە الېكترىق يازدىر .
چونكە مونلر يېڭىلەدىر .

كىمولارنى ماشىنە بىرلە تك ، اوغللارنىڭ ساچلرىنى ماشىنە بىرلە آل ، ايتىنى
ماشىنە بىرلە و افلا ، مانع بولماسە آشنى ماشىنەدە پىشر . كىمولارنىڭ كىيار وصالور
ھەم اوز اشلرنى اشلەر ايجون ارگىفائ بولغان فورماسىنى اختيار ايت . الحاصل
بىر نرسەنىڭ آورى بىرلە يېڭىل قارشى كىلىنى ايسە سەين ، ياخشى و مەھكەم بولو
شرطى بىرلە يېڭىلەنە كىر ، آورىنە ياقىن بارمە ! ..

امام بخاری، حضرت عائشه‌دن اوشبو حدیثی روایت ایتدیر: « ما خیر رسول الله صلی الله علیه و سلم بین امرین قط الا اخذ ایسرهما ما لم یکن اثما فان کان اثما کان ابعده الناس منه » (۱) قرآن کریم هم: « یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر » (بقره ۱۸۱) دیب الله تعالی نڭ بندلر ایچون اولوق توغل بلکه بیگللک تلگانینی خبر بیردیر. ایندی، رسول الله بیگللکنی یاراتقانی وتله گانی همده شونڭ برله امر بیروب طورغانی سوکنده بیگل او قوتولرغه فارسو طورونڭ نیندی معناسی بار؟. بواش اسلام علماسی ایچون شرف بولماز بلکه کتاب قرآن باصوغه خلاف طورولری و آوروپادن کیتورلنگان مطبعه و ماشینه لرغه استانبول اوراملرنده پاغروم باصاتولری قیبلندن اوزلرینه امرک بدنام بولور. دار خلافت عالملرنڭ کتاب باصونی « دین » اسمندن منع ایتولری مسلمانلرنڭ آوروپالوردن ایکی یوز یل سوڭغه قالولرینه سبب بولسه یاڭا فورمه و بیگل او قولرغه فارسو طورولری ده مسلمانلرنڭ اوقی آلمی قالولرینه، حیوان قیبلندن یاشاولرینه سبب بولور.

آوروپانڭ کیچهگی کونده تأسیس ایتولنگان کمبریج، صوربون، فولهژ دو فرانس کبک مکتبلرندن بو قدر الوغ عالملر بتشوب طورغان حالک «بخارا» نڭ کوب عصرلردن بیرلی دوام ایتنه طورغان مشهور مدرسهارندن میر عرب و کولکلتاشلردن (فورصاوی برله مرچانینی، استئذا سوڭده) آدم توسلی برکشی چیغا آلماونڭ سببی ایسه آوروپاده « یسروا ولا تعسروا، بشروا ولا تنفروا » مضمونی برله عمل قیلنو و بخاراده همیشه کتاب دیداجه لری واقطی نزاعلر، مجرد جدالی ترویج ایچون توزولنگان معناسز شرحلر و حاشیه لری برله یاش نسلنڭ ذهنلری زهرلر نو و شوشی زهرلر نو سببلی همت و استعدادلر، غیرت و قابلیتلر، نشاط و حمیتلر هلاک ایتلورد.

لیکسبه اصولی برله اونیش، یکریمی درسده آرنقی برله آڭلاتو ممکن بولاچق کلام درسلینی، حجت ایتوب کیتوره طورغان حدیثلری ضعیف و مطعون بلکه موضوع بولولردن استدلال قیلنوب اسلام دیننی آڭلاولری محدود ایکنلکلری ثابت بولغان آدملرنڭ اثرلردن الفاظ و عبارتلر اوقوتو اصولی برله تعلیم ایتو،

(۱) صحیح بخاری. ج ۷ ص ۱۰۱. «خیر» سوزینڭ فاعلی الله تعالی بولورغده. بندلر بولورغده ممکن. مؤمن بولماغان کشینڭ گناه اش برله گناه توغل اش آراسنده اختیارغه صالحونده همده مؤمن بولوبده اولاشنڭ گناه ایکنلکنی بلاماوسببلی گناه اش عرض قیلونده استحال یوق، اول معذور.

بو كونگى آوروپا صوغشىنىڭ چوققار بىرلەقانشوومسكار اورامندە فازاق نىر مەسى
فوروب تركك ايتو قىبلندىن مناسىتىسىز ولياقتىسىز بىر اشدر .

«اسلام دىنپاسندە ابدى نى اىچون اىن رىش و غز ايلار ، فار ابي و اىن سىمالر ،
طبرى و اىن الاثيرلر ظاهر بولامى؟» مضمونندە سوز صور اوچى بىر درويش گە
شىخ جمال الدين الافغانى خىزىر نىڭ: «الك زماندە اسلام دىنپاسندە نىر بىە و تەلیم
اصولى ياخشى ابدى ، صوڭ و قىتلر دە بوزىلدى ، بو كونگى اصول اولىگى زمانلر دە
دستور طوتقان بولسە ابدى اىن رىشلر دە ظاهر بولماغان بولور ابدى ، نىر بىە
و تەلیم اصولى نوزەلسە طبرى و اىن الاثيرلر موندىن صوڭدە ظاهر بولور» دىب
جواب بېرگانىنى اوزم اىشتىم .

اىمدى آلتىبور يىلار بولادىر «بخارا» مدرسىلر نىدە مەھل حاشىھار و شرھلر ،
مەنسىز جداللر ، قىل اقول ، فان قىلت قلنا ، لايقال لانا نقول كىك بىيودە نىر سىلر
اوقوتلوب كىلدى . موندى مكنىلر دن شرىعت عالملىرى ، ملت خادەملىرى ، دىن
و دىنپار رەھبەرلىرى چىقماز لىھى معلوم .

«بخارا» نىڭ ھەر رىسەئىنى ، عرف و عادىتىنى اوزلىرى اىچون دستور صافا اوچى
بىز نىڭ مدرسىلر مەز ، دامالار مەز درس اصوللر نىدەدە آنلرغە تەلیم ايتوب كىلدىلر .
آنلر قىبلندىن ، بىك مەشوش ائىرادىن ، اھتىدادىن آدملىر نىڭ تەجەبىسىز و مەيزانىسىز
يازغان شرھلر نىدىن شا كىرلر گە درس اوفوتدىلر . اما بو اشلر دن فازانىسچ
نىدىنى نىر سە بولدى؟ .

خىران و جىھالت ، تەصب و آكسىزلىق ، تىسكارىنىڭ و قارشىلاندىن باشقە ،
اور تالقەدە بىر نىر سەدە يوق .

«بخارا» نىڭ الوغ مدرسىلر سەندە اوقوبدە اوز عرفلر نىچە «خىم كىت» قىلوبە
چىقوچىلر ، نى آخر نلىرى و نى دىنپالرى اىچون بىر سىر مابە باصى آلەمى بوش قول
بىرلە چىققانلرى خالده آوروپا داراللىقونلر نىدە تەحصىل قىلوجىلر ، علمنىڭ عالى
مەرتەپەلر نىە ابرشوب چىقالر ، آدم بالالارى مەحتاج بولا طورغان ھەر تولى
خىمىلر گە حاضر طورالر . شوشى قدر آچىق بىر نىر سەنى كورمى ھەر سورو
و عىرت آلەمى وقت اوزدرو ، فكىرو عقل ، بصىرت و آڭ بوفلەندىن بولەمى نىدىن
بولسون؟ .

اگر دە خىلمەز «بخارا» نىڭ ھەر عادىتىنى اوزلىرى اىچون اور نىك ايتوب
طوتماسلر وشوگا «شرىف» اسمىنى قوشوب مەھوم خىلمەز ايسلر نى كىتار مەسەلر

ومونك سېندىن خلقمىزنىڭ چەودىنە، توبەن توشوۋىنە خىدمەت قىلماستىن بولدى
«بىخارا» نىڭ ەتى اسمىنى دە ذكىر قىلماغان بولور ايدىك.

*
*

شرح بازوچىلر «ولا تنفروا» (نفر نلەندرمەك) گە «يالقتما كىز، قورقتما كىز!»
روشنە مەنا بېرسەلەردە بو اور نەندە آنىڭ اوز مەناسى بولغان «ناچرما كىز!»
دەيب نەفسىر ايتۇدە درست.

شەرىعت كە خىلاف كېلەتى تۇرغان اشۇلار دە خىصوصا «علم» بىرلە «دەين» دن
خىلقار نىڭ ناچوارىنە سەبب بولۇدىن صاقلانۇ تېوشىلى. مەسجەد مەنبر نەندە، مەسجەد
و غەس سوبلەو اسمى بىرلە شەخسى انتقامنى آلو، بىتون خىلق آكلى تۇرغان روش
بىرلە تۇرۇو وسانچو، افترا و غەيبىت بىرلە شەغلەنو كېك نەرسەلەر خىلقار نىڭ «دەين» دن،
ەمەل و عبادەتنىڭ ناچولرىنە سەبب ايكانلىكى معلوم.

كىوم صالوملرى، يوروش تۇرۇشلرى، سوزلرى و فەللىرى، خىصوصى
و عەدومى مەمەلەلرى بىرلە خىلقار نىڭ اوقو و اوقوتۇلۇرىنە، مەكتەپلەر گە خىدمەت
قىلۇلۇرىنە، اعانت بېرۇ و و تەقەر قالدۇرۇلۇرىنە كوكۇللىرى قاپتوغە سەبب بولا
تۇرغان مەمەلەر، مەمەلەر رسول اللە نىڭ «ولا تنفروا...» دېگەن نەصىيەتىنە قولاق
صالۇچىلار دن بولمازلر. دەين مەمەلرى و مەمەلەر نىڭ بىر الوش و تەبىئەلرى «دەين»
بىلەر و بولسە اون الوش و تەبىئەلرى ايسە شول دەين گە. مەسجەت قويدۇرۇ، دەبىلى
حەيات و حەياتلى دەين گە توناشدۇرۇدۇر. خىلقنىڭ روشى خاللىرى بىرلە جەسابلەشەوچى،
غەرف و عادتلىرىنە التەفات قىلماوچى، رسالت مەنبر نەندىن صادر بولغان و صەبئار بىرلە
ەمەل ايتەوچى دەين مەمەلەر نەندىن، دەين مەمەلەر نەندىن زور فەيدە بولماز.

كېمەيا علمىنى تەجرىبە قىلغۇچە جابىر بن حەياننىڭ عەباسى بىرلە چالماستى، ات
گودەسى تەشرىح قىلۇ اچچون ابن سەيىنانىڭ جەبەسى مانەج بولماغان ايدى. دەين
دەرسارى بېرر اچچون دە باشدە كەپوش ياكە بوزك بولو، نەرسەكلەر و ناچىلر
اور تولىگان بولۇدە مانەج بولماستە كېرەك.

مەمەلەر و مەدرەس بونونىڭ كىز زور شەرتى، شول خىدمەت گە اقتىدار بولو
بولسە آنەندىن صونقى شەرتى دە مىلى خىلقنىڭ غەرفلىرىنى، عادتلىرىنى، عەقىقە و مەسلىكلەرىنى
اقتىدار ايتۇدۇر. شوشى خال ەيچ و قتدە خايطاردىن چەقەماسون!...

بېغەمبەرلرى طرفىدىن شوشى روشدە نەصىيەتلەر، ارشادلەر صادر بولغان سەببىلى
چارا خود و تەبىر يول، تەبىئەلەر و تەبىئەلەر ەمدە باشقە ماشىنەلەرنى دىئاغە مەسلمانلەر

چېقارغە و مسلمانلار ھەر كۈن بىر ياڭا ھىز آر تىروب طورغە تېوشلى ايدى. لىكن بو كۈنگى مسلمانلار ماشىنە ياصار، ياڭا نرسەلر چېقارو توگل چېققان نرسەلرنىڭ دە فائىدەلرېنى آڭلى آلەملر، كوزلرېنە تور تىلوب طورغان نرسەلرېنى دە شەم ياندروب از لېلر. مونلرنىڭ بتون ەمرارى بىر يىرگە چېلىشوب آشاو، بىر بىر ندىن عىب ازلو، كېوم ومېيىق، شېبىلىت وسافال مەسئەلرېنى تىكىشرو بىرلە اوتە، اسملرى چېققان آدملرنى دەرى وزندىق، فاسق وكافر، مېسيونېر وخائىن ياصاب اوزارېنى يوقسارى كوزاررگە طرىشودە اوزادر. گویا رسول اللەنىڭ نصىھتلىرى مونلرغە توگل بىلكە تاو ناسارغە سويلەنگان! ...

لقد سمعت لو ناديت حيا

ولكن لا حيا لمن تنادي.

۱۶۸) عَائِمِكَ بِالْأَيَّامِ مِمَّا فِي أَيِّدِي النَّاسِ وَأَيَّاكَ وَالطَّمَعِ فَإِنَّهُ الْفَقْرُ الْحَاضِرُ
وَصَلِّ صَلَاتِكَ وَأَنْتَ مُودِعٌ وَأَيَّاكَ وَمَا يَعْتَدِرُ مِنْهُ.

ترجمەسى: «كشىلار قولندە بولغان نرسەلردن مایوس (موڭسز) بول (بىر نرسەدە امېد ایتمە). طمەدن صافلان، چونكە طمەح حاضر بولغان فقېرلىكدىر. نماز او قوغانندە آخرغى نماز فرض ایتىوب اوفو! (بولای ایتو اخلاص بىرلە او قوغە سېب بولور). سوڭىدىن عفو اوتتورگە وعىر قىلورغە مېجور بولوردى اشنى اشلەودن صافلان! ...».

رسول اللە ھىز نلرېنڭ، كشىلر قوللرنىدە بولغان نرسەلردن موڭسز ومستغنى بولورغە قوشووى، طمەدىن صافلانو بىرلە نصىحت قىلوروى «حىيات» نڭ بىر مئاز ەدن عبارت بولوب اوشبونزاع مېدانندە ھەر بىر مسلمان اوستون كېلو اېچون طرىشورغە تېوشلى اېكانلىگىنى بىلدەردى.

حقیقت ھالده غىرىت وسەى، باشقەلردن استغنا، اسلامنىڭ روھى بولوب سلفى وصحابەلر ەصرلرنىدە كشىلرنىڭ قول كوچلرېنە كوز تىگوب طوروچى وبىرىنىڭ ماڭلاى تېرى آغزوب ياكە قول كوچىنى صرف ایتىوب نابقان اېكەگىنە قول سوزوچى آدم بولماز ايدى.

ابو ھىرېرە، اوزون بىر ھىدېئىندە: «ان اخواننا من المهاجرين كان يشغلهم الصفاق بالاسواق وان اخواننا من الانصار كان يشغلهم العمل في اموالهم ...» دى (۱).

بو وقتلارده نكبهلرده بوش آشاب بسانوچيلر وتر بهلرده نذرلر كوتوب طور وچيلر نك اوزلري توگل حتى اسملري ده، تر به و كاشانهلري ده بوق ايدى. مسلمانلر نك هر بوي برر نورلى كسب و هنر برله مشغول بولورلر و اوز زفلر ينى اوز قول كوچلري برله حاصل قىلورلر، بالالرينى عائللرينى طمع همده كشي كوزينه قاراب طور و كيك سفالتلردن صافلارلر ايدى.

اوزلري تابقان ماللرني، صوزلوب ياتوچى يالقاولرغه و عهملر ينى ايسنه ب اونكاروچى اشسزلر گه صرف ايتوب ده شونى ايزگولك صاناو و آنك بر ابرينه ثواب اميد ايتو عادنى عصر سعادتده بوق ايدى. مونلر ايسه اسلام دينى اولسكى صافلغندن چيقوبده اسلام دنياسنده تكبهلر، تر بهلر احداث قىلنغاندن، خرافه و وهملر اورنلاشقاندىن صوك شائع بولدى. يوفسه اسلامنك برنجى نصيحتنى طريشو، اشلو، « حيات » مبارزه سنده اوستونلك حاصل ايتو، كشي قولينه قاراب طور و كيك مسكينلر كوردن صافلانودن عبار تدر. دنياده بولغان بتون بوز وقتلار نك ويك كوب خسته لكار نك سببى « يالقاولق » ايكانلىكى اخلاق همده طب عالملى طرفندن اقرار ايتوله. « رأس الكسلان معمل الشيطان » (بالقاونك باشى، شيطان فابريگى) ديگان سوز مثل بولوب يوريدر. شولاي بزاچاق يالقاولرغه، طمع ايتوب طور وچيلرغه ايزگولك قىلوده نيندى فائده ويندى ثواب بولسون ؟ . . حقيقت حالده قول كوچى برله مال تابوبده شوي اسلام ملتينك فائده سينه صرف ايتوچيلك، و قى همده صدقه ماللرى آشاب ياتوغه كوره بيك عالى بر در جهدر. شوشى حكمتلر ايچون بولسه كبرك رسول الله حضرتلرى خلقدن مستغنى بولو همده قال و حال نللى برله آنلردن نرسه صور اماو برله توصيه ايتهدر. رسول الله نك اوشبو وصيتى هر بر عصرده بولغان اسلام ملتينه ايكانلىكى معلوم. لىكن بو كونگى مسلمانلر، باشقهلردن نيچوك مستغنى بولا آلسونلر ؟ . . تيكشورر گه نيوشلى بولغان اجتماعى مسئلهلرنك بوي بو كونده اوشبودر. بو كونگى مسلمانلر قوللرنده انه و شرپى يا صارلق ده هنر بوق. قلملرينى، كاغدلرينى ده آور و پالولر يا صاب بيرلر، اوزلرى شونلرني ده ياصى بليلر. موندى بر ملت باشقهلردن نيچوك مستغنى بولسون ؟ . . ايندى شولاي بولغاچ باشقهلردن مستغنى بولو يولى تابولورمى ؟ .

هيچ شهبه بوق، تابولاچق، يول بار. بو ايسه بو كونگى مدنى قوملرنك، علملرينى، هنرلرينى اوگره نودن عبارت. مسلمانلر شول هنرلرني اوگره نوب آلسلر

۹۰۰ و صناعت طوغروسندە باشقەلردن مستغنى بولاچقىلر . باشقىلار بىرلە معاملەلەرى
 اضطرارغە كورە توگل بىلكە متقابل بولغان معاوضە و مبادلەدەن گنە عبارت بولاچقىلر .
 اوشبونىڭ ايجون آروپالورنىڭ علملەرىنى ، ھنەرلەرىنى اوگرونو لازم ، اصلا
 كېچىكىرگە بارامى . حقيقت حالده اول علملەر و ھنەرلەرنىڭ كۆپسى مسلمانلارنىڭ
 اوز ماللەردىر .

۱۶۹ غُفَرٌ لِّامْرَأَةٍ مُّؤَمِّسَةٍ مَرَّتْ يَكَلِّبُ عَلَيَّ رَأْسَ رَبِّي يَلْهَثُ كَادَ يَقْتُلُهُ
 الْعَطَشُ فَمَزَعَتْ خَفَّهَا فَأَوْثَقْتَهُ بِخِمَارِهَا فَمَزَعَتْ لَهُ مِنَ الْمَاءِ فَغَفِرَ لَهَا بِذَلِكَ (۱).

ترجمەسى: « صوصاب اولە رگە يىتىكان و ئىلسە-رەگان بىر ات قويۇپ آوزىندە
 نەينى سالندىروب طور (بويى يىتمەگان سىبىلى صو ايچە آلمى) ايدى . بىر فاحشە
 خانۇن شۇنى كوردىدە (صو آلورغە نرسە بولماغان سىبىلى) آياغىندەغى چىتوگىنى
 (ياكە ايتوك و فالوشىنى) صالدى و (باو بولماغانلىقن) بوركانچىكى بىرلە باغلاب
 (قويۇغە توشردى و صو چىقاروب شۇنى) اتگە اچردى . الله تعالى شوشى ەملى
 ايجون فاحشەنى يارلقادى . »

حېوانلارغە شەقتىلى ، مەرھەتلى بولۇحقندە اوشبو حديث كفايە ايتسە كىرەك .
 چىتىلكار دە بابوب قوشلار آسراولر ، حېوانلارنى وقتىندە آشانى و ايجونى
 طورولر ، تارتا آلماسلىق يوكلر يوكلەر و اورنسىز قىناولر ، تېوشسىز يولرىنى
 صوغولر ھەر بىرى گناھلار .

بو حديث شريفدن ايسە آزغىنە بىر ايزگولك سىبىلى ، الوغ گناھنىڭ ەفو
 قىلىنۇوى مەكەن ايكانلىكى بىلنەدر . بو اش ، الله تعالى ايجون لازم توگل بىلكە
 مەرھەت قىلۇوى بىرلە بولور .

حديث شريفلردن آكلاشلۇغە كورە بىندەلرنىڭ گناھلەرى الله تعالى طرفىدىن
 ەفو قىلىنۇ ايجون اوشبو سىبىلر بار :

(۱) توبە . شەرطلەرى بولغان توبە بىرلە بوغالمى طورغان گناھ يوق .
 « و الذين عملوا السيئات ثم تابوا من بعدها و آمنوا ان ربك من بعدها لغفور
 رحيم » (اعراف ۱۵۲) موگا دىلەلدر . توبە قىلورغە ەقى بولماغان آدم بالاسىدە
 يوق . بو اش پىغمبەرلردن باشلاپ ك گناھلى بىندەلەرگە قدر عام . توبە سىبىلى

(۱) صحيح بخارى . ج . ۴ ص ۱۰۰ . بعض بىر شارحار : « بو خانۇن بنو اسرائيلدە بولدى
 و شول ەملى ايجون گناھى يارلقانو شول وقتدەغى پىغمبەرگە الله طرفىدىن بىلەلدى » دىلر .

گناهلر بتوڭگنه توڭل بلكه ثواب بولو وحسنات يازلو ممكن «ان الله يعبب النوا-
بين وعبب التطهرين» (بقره ۲۲۲). توبه نڭ نيندى نرسه ايكانلىكى ۳۲۹ نچى
حدىثده سويله نور.

(۲) استغفار. استغفار، الله تعالى دن گناهلرنى يارلقاوينى صور او دعا
قىلودر. استغفار، كوبرهك وقتده توبه برله برلكده بولا. اما توبه گه لازم
اش توڭل. بندنه نڭ توبه قىلوبده استغفار ايتماووى و استغفار ايتوبده توبه
قىلماووى بولورغه ممكن. استغفار قىلوده تپوشلى اش. مونڭ برله گناهلر نڭ
عفو ايتلووى ممكن.

(۳) ايزگو عمل قىلو. الله تعالى: «ان الحسنات يذهبن السيئات» (هود.
۱۱۶) دى. بو خصوصده باشقه آيتلرده بار و درست حدىثلرده كوب. هر بر
ايزگى عمل، هر بر ياوز عملنى بتره و يوغالتادر ديب بولمى همده ايزگى
عمللر قىلوچى كشى: «مينه ايزگى عمللرم گناهلرمنى بتره در» ديب بوزوق
عمل قىلوغه شريعت مساعده ايتمى، اما ايزگو عمللر سببلى (اگرده الله تعالى
فاشنده قبولقغه آشسهلر) ياوزاقلر نڭ بتولرى ممكن. حنى ايزگو عمل سببلى
بيك الوغ گناه نڭده عفو قىلنوندن مانع يوق. بو حدىثده گى فاحشه ماجراسى ده
شونى بىلدره در. «ايزگو عمل» سانالو ايچون عمللر نڭ صورتلرى گنه ييتمى بلكه
خالص ايمان برله اشله نگان بولووى شرط. عمللر نڭ قبول بولولر ينه ظاهرده گى
علامت ايسه «ان الصلاة تنهى عن الفحشاء» مصداقچه، شول كشينڭ گناه اش-
لر دن طوقتاووى و منع ايتلوويدر. فعش و گناه اشلر قىلودن هر بر نماز منع
ايتنه آللى بلكه الله فاشنده مقبول بولغان نمازلر نڭ غنه منع ايتولرى ممكن.
(۴) اوزى طرفندن مسلمانلر ايچون دعا قىلنو، مسلمانلر طرفندن ده ياخشى
دعا آلنو. بو نرسه لر نڭ گناه نڭ عفو قىلنووينه سبب ايكانلىكى حقنده دليللر بار.
(۵) رسول الله نڭ ترك وقتنده قىلغان دعالردن بررسينه اوچراو و قيامت
كوننده شفاعتى برله بختيار بولو.

(۶) قىلغان صدقه جاريله رينڭ ثوابلرى اوزينڭ آرئندن باروب طورو.
(۷) دنباده دنباوى بلالارغه اوچراو، قضالر حسرت و فايغولر برله مبتلا
بولو. بلالر نڭ زورلر ينى پيغمبرلر كورديلر، صحابهلر آراسينده زور
مصيبتار گه اوچراوچيلر كوب بولدى. بصرهغه بارووى ايچون حضرت عائشه
عمر بوينچه او كندى و بىغلادى، ديلز، صفين ماجرالردنن صوڭ حضرت على نڭ

زور قايغوغه نوشووی و «کاشکی بو کونلرنی کورگانچی آخرت که کوچکان بولسه مچی!» ديب ناسف ايتوينی روايت ايتهلر.
 (۸) قير عذابلری کورو کبک اخروی بلالار برله بلالانو.

﴿۱۷۰﴾ الْغَيْبَةُ ذُكِرَ آخَاكَ بِمَا يَكْرَهُ اِنْ كَانَ فِيهِ مَا تَقُولُ فَقَدْ اغْتَبْتَهُ وَاِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهِ فَقَدْ بَهْتَهُ (۱).

ترجمه سی: «غیبت، فارینداشکنک (اوزی ایشنکان تقدیرده) مکروه کوره چک سوزلرنی (آنک آرتنده) سوبله وکدر. اگرده شول عیب، فارینداشکنده بار بولسه اول وقت آنک غیبتنی سوبله دک اگرده اول عیب آنده بولماسه اول وقت آکا بهتان و افترا قیلدک».

برکشینی تصریح فیلوب ویا که خلق، بر معین کشی مراد ایکانلکنی بل چک روشده اجمالی وعمومی اینوب سوبله و، آنک روشلی قیلانوب کورساتو، اعضالرنک اشارتلاری برله آکلانو هر بری «غیبت» در.

قرآن کریم: «ولا یغتب بعضکم بعضا ایحب احدکم ان یا کل لحم اخیه میتا فکر هتموه» (بر برکزی غیبت قیلمه کز! اولنگان فارینداشکنک ایتینی آشارغه یارانور ایدگزمی؟ البته یارانماز ایدگز) (الحجرات ۱۲) ديب «غیبت» سوبله و دن قطعی روشده منع ایتدی و رسول الله حضرتلری اوشبو حدیثی برله «غیبت» نک نیندی نرسه ایکانلگینی هر کیم آکلار روشده نعرف قیلدی. گرچه مونک بر اهرینه شریعت، دنیاوی جزا قویماغان بولسه ده بواش، ايسرنکچ ایچو و اوطوش اویناو قیلندن حر امدر.

بر نولی خلق: «فاسقک غیبتنی یوق» ديب ایندی غیبت سوبله و نی بر مباح اش درجه سینه کیتور دبلر. درست، هیچ کیمدن اوبالمی، حیایتمی گناه قیلوچی ویا که صریح بر بدعت اش که دعوت قیلوچی کشیلر نک غیبتلری مباح بولو حقنده بعض بر حدیثلر و فقیهلر دن روايتلر بار. لیکن بز دشمن کورگان و نیندی بولسه ده بر طوغر وده آچوومز کبیلنگان کشیلر نک هر بری ده فاسق معلن بولولری لازم نوگل. حقیقت حالده فاسق معلن نوگل حتی فاسق مخفی بوللوی اثبات ایتولمگان آدم حقنده «آنک غیبتنی» درست ديب ایتو، بردن نص برله حرام

بولمان غېبىنى حلال كورو و ايكنچىدىن مسلمان غه گناه نسبت ايتو و افترا قىلو لازم بولغانلقدن ايكى تولى گناه بوكلو بولور .

غيبت حراملىقدن استثنا قىلغان اورنلر اوشبونلردر: (۱) اوزىنىڭ مظلوم بولويىنى قاضى غه ، حكومت و اميرگه شىكايىت ايتو . (۲) بىر بىرگه بوزوق اش بولسه شونى اصلاح قىلورغە قولندىن كىلە طورغان كىشىگە بلدىرو . (۳) فتوى صور او لازم بولغانده بىر كىشىنىڭ حالىنى (ضرورت قدرگنه) سويلو . (۴) مسلمانلارنىڭ ياكلشولرىنى ، آداملارنىڭ سبب بولاقى نرسەلرنى بىرر ايجون بعض بىر كىشىلارنىڭ بوزوق اشلىرىنى آچو و بلدىرو (محدثلر رايونلارنى چرح قىلورلى اوشبونلردىن) . (۵) گناهسىنى ھېچ باشرمى و شونى عيبگە سانامى طورغان كىشىنىڭ شول عيبىنى سويلو . (۶) دنياده خلق آراسىده مشهور بولغان بىر عيب صفتنى ، تعريف و ابھاح ايجون ذكر ايتو (اعمش ، اعور ، چانان ، چولاق دىب ايتولر شوشى بابدندىر) . لىكن بو اورنلردە غيبت درست توگل دىيوچىلر بار .

غيبت بىرلە بىز مسلمان خلقى قدر مبتلا بىر قوم بولمازدر . ليكى مسلمان بىر بىرگە كېلسە راحت و صفالرى مطلقا غيبت سويلو، و دن عبارت بولادر . آرامزده الفت و محبت ، قارنداشلىق و سوز بىرلىكى ، اطاعت و مرحمت بولقلقنىڭ باش سببى اوشبو « غيبت » بولسه كىرەك . بو نرسە ، بىزنىڭ بتون شوكتەزنى صندردى ، قدر و حرمتەزنى بىردى . بوكوندە: « ضربت عليهم الذلّة اين ما ثقفوا الا ببطل من الله و حبل من الناس و باؤا بغضب من الله و ضربت عليهم المسكنة » (آل عمران ۱۰۸) آيت كرىمەسىنە بىزدىن باشقە مصاداق بارلىقى شىبەلىدر .

اوزمىز ، باشدىن آياق عيبگە چومغانلقدن اوز عىبلرمنى اصلاح قىلور شىقلەنو بىر نچى وظيفەمىز بولغان حالده كىشى عىبلرمنى نىكشروب عىر اوزدرومىز عقلىلقدن بولماسە كىرەك .

غيبت كە مبتلا بولورومىزنىڭ سببى آدمچىلكمىز بىك نائىس بولوب جدىلك ، تفىكر ، بصيرت و اعتبار كىك كمالاتىن بەرە سزلىكمىزدىر . آرامزده حقيقى علم صاحى توگل بىلكە حقيقى علم ، نىدىن عبارت ايكانا كىنى بلوچىدە نادر در . بىزنىڭ بتون ھىمىز آشاو ايجون دنياده طور و دنياده طور ايجون آشادىن عبارت . اوشبو روشدە بولغان خاقلار ، غيبت و نىمىت ، افترا و بھتان كىك نرسەلر بىرلە وقت اوزدروماسەلر دنىيانى نىچوك اوزدرومىز ، عىرلرمنى نىچوك ايتوب اوتكار سونلر ؟ . اش كىشىلرى عىرلرمنى غيبت سويلوب اوتكار و توگل كىرەك سوزلرمنى دنياوى مصلحتلرمنى سويلشورگەدە وقت تابا آلماي بورىلر .

(۱۷۱) غَيْرِ الدَّجَالِ أَخَوْفَ عَلَى أُمَّتِي مِنَ الدَّجَالِ الْأَيْمَةِ الْمُضَلِّينَ (۱).

ترجمه‌سی: «امتم ایچون دجالدن بیگه‌ک، آزغون اماملر فورنچلیپرافدر». امتنک دینی واجتهامی، سیاسی و اقتصادی، دنیاوی و اخروی فائده‌لرینی قایقرنماوچی و سعادتلری ایچون اجتهاد اینماوچی بلکه اوزلرینک منفعتلری ایچون آنلرنی هلاکت و ضلالت بوللرینه کرتوب بیداروچی مقتداهار البته دجال گه کوره ضررلیدر. دجالنی کوبی آزمی هر کیم بلورگه و آنک شرنندن صافلانورغه ممکن، اما عادل و امین، دیندار و تقوالق اسمی برله یوروچی شریر مقتدا بهلرنک حقیقتلرینی تانو کوب کشیلر ایچون ممکن اش توگل. شول سببدن مونلرنک امت ایچون بولغان ضرراری دجال ضررندن کوب مرتبه آرنق بولورنده شبهه یوق.

عرب و عموما اسلام مطبوعاتنده بر مستشرقنک اسلام دینی و اسلام اماملری حقنده یازغان بر مقاله‌سی نشر قیلندی بزنگ بو اورنده‌غی بعتمز که مناسب بولغانلقدن مذکور مقاله‌نک بعض بر اورلرینی انتخاب قیلوب بویرده کوچه‌مز: «اگرده اسلام دینی، اوزینک اهلی قولینه کرسه مونک ایبه‌رچنلری اک مسعود آدملر بولاچقلردر. اهلی قولنده بولماغانلق، بو دین ایچون بلا بولسه نادان شبخلر برله انصافسز ملالرنک اوشبو دین گه اوزلرینی باشلق حساب ایتولری ایکنچی بلادر. چونکه بو آدملر اوزلرینی دین باشلقلری دین ظن ایتولری سببلی اسلام دیننی اوزلرینک خصوصی ملککاری روشنده تصرف، ایتوب طورالر و آچولری کیلگن و اوزلرینه التفات ایتمگان آدملرنی الله تعالی رحمتندن طرد قیللر و اکفار ایتلر. اوشبو، دین باشلقلرینک اوزلرینه بولغان حسن ظنلری عجابیدر. اوزلرینی بیلک عالم و الوغ آدملر حساب ایتوب باشقه‌لرنی توبان کورهلر. برر کشی آیت و حدیث گه معنا بیوسه آنک باشینه قیامت قوبار-غانلری حالده اوز فائده‌لری و شخصی منفعتلری ایچون ایتلرنی: حدیثلرنی نله‌سه‌لر نیچوک تفسیر قیللر. ذهنلری چوالحق، فکرلری تار بولغانلقدن اوز-لرینه معلوم بولماغان و آکاری ییتمگان نرسه‌لرنی العادوزندقه گه نسبت بیره‌لر. اما اسلام دینندن اصل خبرسز، آنک روحی و مقصدی برله مناسبسز آدملر مونلر اوزلریدر. حتی مونلردن کوبلر، «دین» برله «عرف و عادت» نی‌ده

آیره آلپیلر. بو آدملر شوشی حاللری، اسلامنی بو درجه ده حرمتسز ایتولری برله برابر شیخ جمال الدین و محمد عبده بک حقیقی و حمیتلی عالمرنی یارانمیلر. هر وقت عوام آراسینه آنلر حقنده یامان سوزلر نشر قیللر. مونلر فاشنده جمال الدین برله محمد عبده نڭ عیبی مسلمانلرنی اوقورغه تشویق ایتولری و الله تعالی دن باشقه دن استعانت و استمدادی منع قیلولری، اجتماعی سنتلر و کونی نظاملرغه موافق دنیا کوتوگه دیملر و لریدر.»

* * *

«اُئمة مضلین» سوزی آستینه رشدسز خلیفه لر، سلطان و امیرلر، کوبوی آزمی ریاستلری بولغان مقتدا بیلر نڭ هر بری کرسه کیره ک. لیکن مونلر نڭ هیچ بری اوزلرینی «اُئمة مظلون» دن نوگل بلکه اوزلرینی هادیلر دن، مهیدیلر دن صانابده اوز مسلک لرنده بولماغان و اوزلری برله هر روشده فکرله مگانلرنی «اُئمة مظلون» صاناولری معلوم. شونڭ ایچون «اُئمة مظلون» نڭ علامتلرینی بلورگه احتیاج بار. علامتلری بلننگان سوکنده اوزلری ییکل بلنور. «اُئمة مظلون» اوشبو روش بولورلر: بنون فصللری خلقلرغه ریاست ایتو، مشروع و غیر مشروع بوللر برله مال جیو، ظاهری اشلر و کوز بو بوللر برله خلقلر دن حقیقی دینی باشروب طور و، بایلر برله فقیرلرنی برابر کورماو، دین باشلقی بولونی اوزلرینڭ دنیاوی مرادلرینه وسیله ایتو، قرآن و سنتنی بر طرفغه قویوب ده عادتی انسانلر سوزلرینی آلفه قویو و باشقه لر. اما خلقلرنی سویو و آنلر ایچون خیر خواه بولو، فرض عمللرنی قیلوب حراملر دن صافلانو، انسانلرغه احسان قیلو، خطالرن دن قصور لقلر ندن کوز یومو، یاوز لقلرغه اینز گولک برله فارسو بولو، سوزدن بیگروه عمل برله یاخشیلق کورساتو، خلقلرغه خواجه اقی قیلو و مسلط بولورلر دن صافلانو، انصاف هم وجدان غه خلاف کیله چک اورنلر ده آلتون و کوش گه آزنغنده التفات ایتماو. فذاعت برله عفت گه ملازمست قیلو، اولیالر و عموما انسانلر حقنده غلو و افراطلر دن براق طرف و باشقه لر «اُئمة مضلین» دن بولماورغه علامتلر در.

(۱۷۲) فَعَلَ الْمَعْرُوفِ يَقِي مَصَارِعَ السُّوءِ (۱).

ترجمه سی: «اینز گولک اشلو، هلاکت اورنلرینه اوچراودن صافلار.»

(۱) «مصارع» مصرع جمعی بولوب کورهش اورنی و چالئوب یغلا طورغا اورنلر.

ایزکولکنکڭ جزاسی ده ایزگولک ایکانلگی معلوم.

باخشلیق ایتو آدمچیلک بولوب، بو اش هیج وقتده ضائع بولماز. «اصنع
المعروف والقه فی الماء فان لم يعرفه السمک بعرفه من سمک السماء» (ایزگولک
ایتده صوغه سال، بالق بلماسه خالق بلور) مشهور سوزدر. (۱۶۹ نجی حدیث).

۱۹۴۳) فِي الْجَنَّةِ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ.

ترجمه سی: «جنتده، کوزلر کورمگان، قولانلر ایشتمگان، آدم بالالرینگ
کوکللرینه توشمگان نرسه لر بار».

هیئت جدیده نظریه سی مشهور بولماز دن مقدم، جنت وتموغنک بو کونده
مغلوب بولووی حقیقده «آندی زور اورنلر قایسی یرده صیوب طورر؟»
دیگان شهبه لر بوریدر ابدی. هیئت جدیده نظریه سی قبول ایتلو ساعتی برله
اوشبو بحث و مناظره لر بتونسی بتدی، بوغالدی. قرآنده مذکور بولغان جنت
وجهننک بو کون حاضر بولوونده هیج بر استعمال یوقلفی بلندی.

ایندی بو کونگی فنلردن اجمالاً گنه بولسه ده خبردار بولغان، نیلیغرافی
وتیلیفون عموماً الکتریک خدملرینی کورگان کشیلر جنتده، کوز کورمگان
وقولاق ایشتمگان حتی کوکللرگه خطور ایشتمگان نرسه لر بولووینه آزغنده
شبهه ایتماسه لر کیره ک. جنتده توکل دنیا نك اوزنده گنده کوز کورمگان، قولاق
ایشتمگان حتی کوکللرگه خطور ایشتمگان نرسه لر نك هر کون میدان غه چیقوب
آدم بالالرینگ خدمتلرینه یتشوب طورولرینی کوروچیلر، جنتده کوکللرگه
خطور ایشتمگان نرسه لر بولووی بیک ممکن ومعقول نابارغه تیوشلی.

جنت وجهنم حقیقده قرآنده خبر بیرلانگان راحت ومحتلرینی وع، وما آخرت
احوالی حقیقده بولغان خبرلرینی، اسملرینه قارابده هر بر جهنم دنیا ده غی نرسه لر
برله بر روشیده بولوولرینی ظن قیلو یارامی. آنده بولغان نرسه لر و حاللرینی
تعبیر قیلورغه لفظ و آکلار ایچونده آدم بالالرنده قورال بولماغانلقدن شوندی
معلوم کله لر برله تعبیر قیلورغه وانسانلر نك اوزارینه بیلگیولی بولغان سوزلرینی
عاریت گه آلوب یورتورگه ضرورت بولمشدر. شونک ایچون جنتنک حورلرینی،
بلغه وصولرینی، نعمت ولدنلرینی اوشنداق تموغنک عذاب ومشقتلرینی، قبر
عذابلرینی، قبر سؤاللری، میزان و صراط، کتاب وحساب، رؤیت خبرلرینی
دنیا حاللرینه اولچاق و شول کله لر نك دنیا ده غی بولغان موضوع له لرینه قیاس

ایتو، تیوشسزدر. ابن عباس نك « چئندە بولغان نرسەلر نك باری اسملری گنە دنیادە بولغانلر ینە اوغشار » دیگان (۱) سوزینك معناسی دە اوشبو بولسە کیرەك .

بو سوزلر ، تاویل یولینە کرو ولفظلر نی ظهەرلر نندن دوندر و توگل بلیکە موضوع لهنك افرادی آراسندە کلی بر نفاوت بارلفینی ، « شی » دیگان سوزگە طوغری کیلو سببلی گنە طوزان بورنگی برله هیمالای تاوین بر تیگنر نرسە . دیب حساب قیلو یاراماغانلغینی غنە بیان قیلودن عبارت . عمر نندە شهر کورمگان وکشپلردن ایشتوبدە برر تورلی علم حاصل ایتە آلمانان اول کشیسی « مونچه » سوزینی ایشتو بزلە ذهنی کچکنە گنە وکوبسنچه آلدی چیتان برله اورانوب آلتغان کچکنە وقارانغی بر بنا (قارا مونچه) غە کینه چکدر . حالبوکە مونچه نك اوج دورت فات بنالردن عبارت بولوبدە ایچی اعلی پالاسلر ، قیمتلی کوزگیلر ، ایشکلردن زور ترزهلر وشول ترزهلرگە زینت ایچون آصلنغان پردهلر برله بیزهله گانلری دە بولادر . بتون آی بوینچه اوج صوم مصرف طوتا آلمی طورغان کشیلر ، اوشبو صوگفی مونچهلردە بر ساعت ایچون اوج ، بیش صوم تولب کرولرگە استبعاد ایتەچکلر و آنلرغە کوره بو حال « مالا اذن سمعت ولاعین رأت » بولاچقدر .

اون یاشلرم ایدی ، « چیستای » شهر نندە مدرسه دە اوفوب فایته چی یاش بر شاگرد ، اولمز نك قارنلری و یاشلری حضور نندە « ایدل » نك زورلفینی تهریف ایتدەر و اوزنچه بو طوغر وده هر تورلی ایضالر بیروب شیغله نندەر ایدی . آخر نندە آرقلی چقار ایچون کوپر صالو ممکن توگللیکنی و باغانا ایچون یارارلق آغاچ تابلماغانلغینی دە سویلیدی . اعتبارلی آدملردن بری : « هی ! .. بز نك مسجد منار سینه قویغان آغاچلر کبک آغاچلر دنیادە بوق دیب بله سز می ؟ اگر ده شونلر نی باغانا ایتوب اوطور تسهلر بیک یاخشی کپر صالنا آلوینە اشانه سز می ؟ » دیب انکار ایتدی و باشقهلردە شوشی سوزنی تصدیق قیلدیلر . عمرلر نندە کیچو ، زی ، اق صولر نندن باشقه بلغه کورمه گان بوکشیلر اوشبو اشلر نندە معنولرلر ایدی چونکە شول بلغهلردن دە زور یاغهلر بولووینی تصویر قیلە آلمیلر ایدی .

مسکاو برله پیتروغراد شهرلری آراسندە نیمر چبق برله خبر یورتو

(۱) جامع البیان . ج . ۱ . ص ۱۳۵ . مطاعم الجنة و منا کحها و سائر احوالها انما تشارك نظامها الدنیویة فی بعض الصفات والاعتبارات و تسمى باسمائها علی سبیل الاستعارة و التمثیل ولاتشاركها فی تمام حقیقتها حتی تستلزم جمیع مایلهها وتفید عین فائدتها انوار التنزیل ج . ۱ ص ۲۳ .

(ئېلقراف) خېرى برنچى مرتبە ايشتولگان وفتندە بوگولمە اويازندە بولغان بيك مشهور عالمردن بىرى: «ايندى مونسينه اشانوب بولماز ۱» دىگانلىگىنى والدەمز وآنڭ افرائى روابت قىلار ايدى.

آنا قارىندە بولغان بالاغە: «بو سىن طوراً طورغان اورنغە باشقە برزور اورن بار، آنى دنيا دىب آتيلر» دىب سويلەسلر ودىيادە بولغان محسوس ومعنوى حاللرنى، مشاهد وروحانى نرسەلرنى آڭلاتمق بولسەلر، نى قدر گنە نرسە آڭلانا آلورلر؟ موندى تعريف وپيانلردن بالا، نى چافى غنە علم حاصل ايتار؟ حتى اوزى بولغان اورندىن كىڭ واپىركن بر اورن بولاچقىنەدە ذهنى يىتماز وعقلى شونىدە جائز كورمەز وشول طوغرولردە بولغان تعريف وتفسىر- لىرگە اشانا آلمان. دىيادە ياشاوجى انسانلرغە نىسبەت بىرلە آخىرت احوالىدە شولاي بولورغە مەمكن. احتمالكە آخىرت كونى حقتەغى خېلرلىنى ادراك قىلورغە مخصوص بولغان «حاسە» انسانلردە اشلمى طوراً طورغاندىر. الكىترىق ياقترر ايچون توبەنى بورو كىرەك بولغان كېك بو حاسەنگ بىر توبەسىنى بورورغە حاجت باردر. وقتى يىتو بىرلە بىلكە توبەدە (اگر تعبير درست بولسە) بورلور.

بىر عىزابلرى وسؤاللرى، صراط وميزان، حساب وكتاب خصوصاً رۇبىت حقتە بولغان سمعى دىللارنى اوز بىزمەنلىرى بىرلە اولچىب سوز سويلەولارى وآزماز بىرلە گنە قىامت اينمى شول اشلردە تعمق قىلورلى سىبىلى كلام اهللىرى، اسلام دىنىنە آيو خدمتى ايتدىلر، قرآن وسنت خېلرلىنى لائق بولغان مرتبە- لىرىدىن قوبان توشورولرى، معتزلە وباشقەلرنىڭ نزاعلاشوارىنە وافتراقلىرىنە باعث بولولارى سىبىلى زور جنابىت اشلەدىلر. آخىرت حقتەغى رۇبىت وباشقەلرغە «الله تعالى ورسول الله نىندى نرسەنى ارادە قىلغان بولسە شوڭا ايمن كىتوردم» دىب تىسلىم ايتلو، نىك يارامىدىر ايدى؟ موڭا كىملر قارشو كېلچك ايدى؟ . سوز سويلەوگە حاجت بولسە «رۇبىت» كە انكشاف نام معناسى بىرودن نىندى مانع بار ايدى؟ «انكشاف نام» يانندە، كوز بىرلە كورولر وعموما حواس خەسە ظەيرە واسطەسى بىرلە بلولر هېچ نرسەگە حساب ايتولماسلك مونلرغە نىسبەت بىرلە «انكشاف نام» نھايت درجەدە عالى وفوق العادە بر نرسە بولوروى مەمكن. «وزن» نى بازارلردە بولغان «مىزان» لىرغە اوخشاتوغە لزوم بوق ايدى. شەرانىڭ، آخىرت مىزانىنى قىيار اورلغى سانوچى مارچەلر اوچاولرىنە

اوخشاتوب رسم برله كورساتووی ایندی حماقت بواماسهده ادبسنلك بولوونك شبهه بوق. بو كونده آدم بالالاری کرانلردن آغوب طور ا طورغان صولرنك مقدارینی، الکتیریقلرده یانغان اوتلرنك کوبمی آزمی استهلاک ایتلووینی اولچیلر، شوکا بنا قیلوب آقچه حسابلری یورونهلر، مارجهلر اولچاولرندن باشقهده شوشی اشلرنی اشلی آلار. آخرت کونینی مارجه بازارندهغی حاللرگه قیاس قیلو، یاری طورغان اش توگل.

قیامت ونشأة آخری حقندهغی قرآن وحدیثلر خبرلری، واقعه ونفس امردهگی حاللرگه نسبت برله مکدن ومیلیوندن بریگنده بولمازغه ممکن. نشأة اخرانی آکلارغه مخصوص بولغان حاسه، بو کونگی انسانلرده بتونلای بولماووی یا که بولسهده اشلرگه دیگان شرطلر نابلوب بیتماوی ممکن ایکنلکنی حاضرگنه سویلب اوتدک. شوونك ایچون ابن عباس حضرنلرندن روایت اینوله طورغان سوز، بیک درست حتی مونی رسولاللهدن آلوب سویلرگان بولورغه نیوشلی.

بو برده روایت قیلنغان حدیث شریف ایسه ارزلرینك ذهنلری وعقللری بیتمگان بر نرسهنی انکارغه آشماو حقنده آدم بالالرینی ارشاد قیلو وبصیرتلی بولورغه دعوت ایتودر «كلما لم یقم علی خلافه البرهان فذره فی بقعة الامکان» بلسگانك نامچی بولسه بلمگانك یلمه بلسکه دکرذر. «وما اوتیتم من العلم الا قلیلا».

۱۷۴) قَدْ اَفْلَحَ مَنْ اَخْلَصَ قَلْبَهُ لِلْاِيْمَانِ وَجَعَلَ قَلْبَهُ سَلِيْمًا وَّلِسَانَهُ صَادِقًا وَنَفْسَهُ مُطْمَئِنَّةً وَخَلِيْقَتَهُ مُسْتَقِيْمَةً وَاذْنَهُ مُسْتَمِعَةً وَعَيْنَهُ نَاطِرَةً (۱).

ترجمهسی: «تحقیق فلاح وظفر نابدی شول کشی: ایمان طوغروسنده کونلینی خالص وسلامت، نلبینی صادق، نفسینی مطمئن (وجدانی نرددسن)، خلقینی گوزهل، فولاغینی ابشتوچی وکوزینی کوروچی قیلدی».

مقصود: هر توری نفس غرضلرندن پاک بولغان ایمانلی وسلامت کونللی، راست سوزلی، الله تعالی نك حکملرندن راضی بولوب راحت طوره طورغان نفسلی، گوزل خلقلی، سوزلرنك باغشی ویامانلرینی آیره بلوب ایشته طورغان فولاقلی، اعتبار برله کوره طورغان کوزلی آدم، ظفر وفلاح ناباچق دیمکدر.

اوشبو صفتلرنی حائز بولوق البته الوغ کمالات. شونک ایچون سوزارنک یاغشی و یامانلرینی ایشته آلمی، بصیرت و اعتبار کوزلری برله کوره بلمی طورغان کشیلر حقنده الله تعالی: «لهم قلوب لا یفقهون بها ولهم اذان لا یسمعون بها اولئك کالانعام بل هم اضل اولئك هم الضالون» (اعراف ۱۷۸) دیب تویغ قیلمشدر.

(۱۷۵) قَرُضُ الشَّيْءِ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَتِهِ (۱).

ترجمه سی: «بورچ پیرو، صدقه بیرودن یاغشیر اقدر». چونکه صدقه نك یاغشی و یامان، فقیر و فقیر روشنده دنیا جیوب یوروچی بای حیل کار فولینه نوشووی ممکن. اما قرض غه صور اوچی، کیرهک فقیر و کیرهک بای بولسون اوزینک بر حاجتینی اوتهر واضطرارینی بیاررگه مجبور بولوب صوریدر. صدقه آلوچیلرنک بر قسمی، صدقه آفچه سیننی فایاق غه و ایکنچی بر قسمی، بانق غه تابشرغانی حالده قرض غه آلوچی کشی اوزینک منفعتینی تأمین و یا که حاجتینی دفع ایتو ایچون صرف قیله در. البته مسلمان کشینک حاجتینی اوتهو ثوابلی بر اش.

«قرض» نك صدقه دن ده خیرلی بولووی حاجت اصلیه لرینی نوزه تو هم ده اسراف و سفاهت بوللرینه صرف قیلماولاری معلوم بولغان کشیلر حقنده در. بوقسه اسراف قیلوچیلر و اوز بایلقلرینی سفاهت بوللرینه صرف ایتوچیلر، کشی ماللرینی بورچ غه تار ایتوچیلر، بانکه لرده و یکسئلر برله معامله قیلوچیلر، آلتون و کموش هر تورلی پرو سینتلی کاغدار برله اویناوچیلر غه بولغان قرض، ثوابلی اشدر دیب بلمیمز.

بزنک خلقه زده سودا و تجارت که استعداد بار، مال تابا آلالر، معامله قیله بله لر لیکن «مال» فی یاغشی طوتا بلو طوغر و سنده هنرلری آزارق. اقتصاد مسئله سی برله حسابلاشمیبار، عقل برله حرکت ایتمیلر. شوشندی کشیلرگه «قرض» پیرو، کوره طوروب م لکنی صوغه صالو بولغانلقدن یاغشی اش بولماز.

مال طوتا بلمگان کشیلر، اسرافلری، تدبیر سز لکلری سببلی اوز ماللرینی ده بتره لر، باشقه لرنک ماللرینی ده تلف ایتلر. مونلرنک «بای» روشنده یورولری

(۱) ابن ماجه، اوزون بر حدیثده «الصدقه بعشر امثالها والقرض بثمانية عشر» دیگان چهلنی روایت ایتهدر. سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۴۳.

اوزلرينده و باشقه لرغده ضرر . موندی کشیلرگه بیرلگان فرضلر کو بسنجه قایتمیلر ، هلاک بولالر . مونلر نك حاجتلری ده بتهی ، شکرلری ده بولمی . شونك ایچون اك باخشیمی موندی مسرفلرگه فرض بیرماو و آنلر برله معامله قیلماودر .

(۱۷۶) قُلْ آمَنْتُ بِاللَّهِ ثُمَّ اسْتَقَمْتُ (۱)

ترجمه سی : «اللهغه ایمان ایتدم دیگن ده استقامتلی (طوغری) بول ! . » . سفیان بن عبدالله ثقیفی اسملی بر صحابه ، رسول الله حضرتلرینه : « یاب رسول الله ! اسلام دینی حقنده اهمیتلی بر سوز ایتسهكده سیندن صولك باشقه . لردن صورارغه محتاج بولماسم ایدی ! » دیگان ایدی . رسول الله حضرتلری شوکا جواب ایتوب : « قُلْ آمَنْتُ بِاللَّهِ ثُمَّ اسْتَقَمْتُ ! » دیدی .

ایمان کیترو برله استقامتلی (طوغری) بولو آستینه بتون اسلام دینی کروب بتکانی ایچون بو سوز «جوامع کلام» دن سانالادر . « استقامتلی (طوغری) بول » دیگان سوزگه اعتقاد و عمللرنی نوزه تو ، عبادت و بنده چیلک و وظیفه لرینی اوتنو ، خلقلر برله معامله قیلو کبک اشلرده گی طوغریلقلر نك هر بری کره در . اسلام دیننده طوغری بولو و اوشبو حدیث برله عمل قیلونك اك آچیق علامتی قرآن و حدیثگه ایبهرو ، نی درجه ده الوغ و مشهور آدم بولسه لرده قرآن و سنت تعلیملرینه خلاف اورنلرده آنلرغه تقلید ایتمهو ، انسانلرنی الاهلق مرتبه سینه مندرمهو ، بدعت که یاردم بیرمهو کبک اشلر بولاچقی معلوم .

استقامتلی بولو بیک الوغ و بیک مشکل اش . شولای بولسه ده موندن امید اوزمازگه و : « اول بز نك قولدن کیله طورغان نرسه تو گل » دیمازگه ، بلمکه کوچ ییتسه بیتماسه شول بولده طر شورغه نیوشلی . یوز الوش استقامت (طو- غریلق) نك برگنه الوشیننی قولده ایتوب بولسه اولده زور تابش . اول بولمی ایکان شول حقه طریشواوزی ده غنیمت . « و الذین جاهدوا فینا لنهذبهم سبلنا » .

(۱۷۷) قَلِيلٌ تَوَدَّى شُكْرَهُ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرٍ لَا تَطِيقُهُ .

ترجمه سی : «شکر ایته آلورلق بولغان آز نرسهك ، شکر ایته آلمازلق بولغان کوب نرسه دن یاخشیر اقدر » .

ثعلبه بن حاطب الانصاری دېگان بر کشی رسول الله حضرت تلمیذینه باروب :
 «الله تعالی که دعا قیلمسه نه ، میثا بایلیق بیرسون ایدی» دیب صورغان ایدی .
 بو حدیثنی رسول الله شول ثعلبه که خطاب ایتوب سویله دی (۱) . حقیقت حالده
 مالدن مقصود ، حاجت اصلیهنی اونهو و دنیا اونکاروب طورو بولوب شوندن
 آرتقاندنه زور خاصیت بولماسه کیرهک . فائدهسی یوق و جوابی کوب بولغان
 مالغه خواجه بولوغه کوره فائدهسی کوب و جوابی آز بولغان برله عمر سوروب
 طورو البته باخشیرا قدر .

۱۷۸) قِوَامِ الْمَرْءِ عَقْلُهُ وَلَا دِينَ لِمَنْ لَا عَقْلَ لَهُ

ترجمه سی : «آدم بالاسینک نایاناچی نرسه سی اوزینک عقلمدر . عقلی
 بولماغان کشینک دینی ده بتون بولماز .»
 انسانلرنی باشقه حیوانلردن آیرا طورغان نرسه ، سویله شه بلو توگل .
 چونکه حیوانلرده اوز آرالرنده سویله شه لر ، مقصودلرینی آکلاشه لر . بو
 طوغورده انسانلر برله باشقه حیوانلر آراسنده فرق یوق ، مونی هر کیم بله
 وفر آن کریمک : «قالت نملة یا أيها النمل ادخلوا مساکنکم لا یحطمنکم سلیمان
 و جنوده وهم لا یشعرون» (نمل ۱۸) همده «ورث سلیمان داود وقال یا أیها
 الناس علمنا منطق الطیر» (نمل ۱۶) دېگان سوزلری ده موکاشهات بیره در . بلیکه
 انسانلرنی حیوانلردن آیره طورغان صفت «عقل» در . باشقه لر عقلسن حیوانلر
 بولغانلری حالده انسان ، عقلی حیواندر . شولای بولغاچ انسانک قوامی ، نره گی
 «عقل» ایکانلیگی و عقل بولماغاندن صوگ دین بتون بولمازلقی اوز اوزندن
 معلوم .

عقل اوزی نیندی نرسه ؟

علم و فن بو کون که قدر موکاشهات بیره آلمی ، «تمیز اینه آلا طورغان
 بر قوت» دیب سویله و دن باشقه ده اونهر که کوچی بینمی .
 یارانلغان وقتده انسانلر برله بر که یارانلغان «عقل» که «غریزی» ، «خالق» ،
 طبیسی اسملری بیرلوب تجربهلردن حاصل بولغان «عقل» غه «مکتسب» اسمی
 بیرله در .

(۱) روایتلر که کوره قات قات کبلوب صورغاندن صوگ رسول الله ثعلبه حقیقه دعا
 قیلغان ایدی . مالی بیک کوبایدی ، مدینه دن چیتده طوررغه مجبور بولدی ، رسول الله طرفنده
 یبارلگان کشیلر که زکات بهرمانی وشول سببلی زور فلاکت که اوچرادی دیلر .

حقیقی بولغان ھم بتون تەكلىپلەر بنا ايتوله طورغان «عقل»، اولىكى «عقل» (غریزى) بولوب مونىڭ آرئو كىمىو احتمالى بوق. انسانلرنى باشقە حيوانلردن آیره طورغان «عقل» شوشىدر.

مكتسب بولغان عقل، حقیقت حالده غریزى عقلنىڭ نتيجهسى بولوب نجر به آزلىق وكوبلك نسبتنده آرئو وكىمىونى قبول ايتهدر. مونىڭ چىگى بوق. اجتهاد وياخشى نجر بهلر سېپىندن آرئورغه وبيك كوچلنورگه، استعمال ايتماو و هر سوزگه و هر بر كشىگه تقلید ايتوب يورو سېپىندن بتونلاى آزايورغه ممكن. نجر بهسى، مھاكەمەسى بوق، نى ايشتسه شوگا اشانوى قارنلرنىڭ عقللرى ضعيف بولوب هر نرسەنى اوز عقلى برله مھاكەمە قىلوى ياشلرنىڭ عقللى بولو لرندهغى حكمت اوشبودر. شونىڭ ايچون كتاب مطالعه ايتكانده عقللى مؤلفلر برله عقلسىز مؤلفلرنى باخشى آیره بلورگه و صوڭقىلرنىڭ اثرلرى برله شغلەنودن صافلانورغه تيوشلى. اگورده نجر بهسى كامل بولسه اول وقت انسان، نى قدر اوزون ياشاسه شول قدر عقللى بولور.

ھر حالده انسانلرنىڭ قىيىنلىرى «عقل» گە قاراب يورر. عقلسىز كشىنىڭ قىيىتى يوقدر.

دنياده بولغان بوزوق اعتقادلر، اصلسىز فكلرلرنىڭ ھر برى عقلسىز كشىلرنىڭ اوزلرى اخلاص قويغان آدملىرىنىڭ سوزلرېنە اشانولرى، يووچىلر حضورندە ياتوى اونىكلر قىيىلدىن نىلىم ايتلوب طورولرى وغرىزى عقللرېنى استعمال ايتماولرى سېپىندن تارالغانلىقى معلوم.

شىخىنىڭ آرافى ايچكانىنى كورە وبله طوروبدە: «شايد اول نرسە آرافى خوگلدلر بلىكە شىخنىڭ كراماتى سىببلى الله تعالى آنى صوغە ايلەندىرگاندر، شىسخ آنى مريدلرنى امتحان قىلو ايچون گنە آرافى نوسلى ايتوب كورسەتە تورغاندر» روشندە صوفورلر تىلىمى قىيىلدىن نىلىم قىلنوب طوروچىبە نىندى برىكت بولسون؟ بو قىيىلدىن بولغان اشلر، نىندى شرىعت كە صيادر؟ موندى خلقلرنىڭ عقللرى بو درجەدە بتو و بانقرونلىقغە اوچراودە عجب اش يوق. تىرىبە قىلنماغان صوڭىندە باقچەدەغى آغاچدە قورى و بتهدر. عجب ايتەچك اورن ايسە شوشى حاللرى برله مونلر «انسان» بولوب يورولرنده و بتونلاى دورت آياقلى حيوان بولوب كىتماولرندهدر.

اذا كنت لا تبرى بانك لا تبرى

فذاك اذا جهل مضاف الى جهل

اوزار يېنىڭ «حس» لار يېنە اشائىباغان كىشىلەر دە نېنىدى «دين» بولسۇن ؟ .
 «لا دين لمن لا عقل له» سوزى درست بولماسە دىئادە درست سوز ھېچ بولماز .
 اسلام دىنىنىڭ اڭ كوچلى واڭ بىرنچى تره گى «عقل» بولوب مسلمان بولور
 ايچون شول «عقل» نى استعمال فيلورغە مېجور اڭ بار . درست ايمان ، «عقل»
 آرقاستندىغىنە حاصل بولور . اوشبو سېيىدىن اسلام دىنىدە «عقل» غە موافق توگل
 نرسەلرنىڭ نابلوويىنە امكان يوق . «عقل» نىڭ حاكم بولوويىنى ، فضيلتىنى انكار
 ايتوبىرلە اسلام دىنىنىڭ جيلووى مېمكن بولماسە كېرەك . «عقل» غە ، اسلام دىنى
 قدر حرمت كورسانوچى واوزىنە تيوشلى بولغان اورنى بېروچى «اسلام»
 دىنىدىن باشبە بىر «دين» بارلىقى بىزگە معلوم توگل . آروپا فلاسفىسى ازلى
 طورغان ، بىر قىردە اوز اجتهادلرى بىرلە نابوب نوزوگان و«عقل دىنى» دىب
 اسم بېرگان «دين» گە كورە اسلام دىنى دىخىدە عالېرەك ، دىخىدە روحانىرەك ،
 معنالى وشموللىرەك بولسە كېرەك . آروپا فلاسفىسى اوزلار يېنىڭ معلومانلىرى
 وعمالىرى واسطەسى بىرلە تىقىش ايتسەلر انشاء الله ازلى طورغان نرسەلرىنى
 اسلام دىنىدە تابارلر ، حرمت ونبجىل كورسانو بوزندن مونىڭ حضورندە سجدە
 فيلورغە مېجور بولورلر . بو حال ، بو كون بولماسەدە بىر كون بولاچقىندە شېبەمىز
 يوق . «ان هو الا ذكر للعالمين واتعلمن نباء بعد حين» .

قرآن كرىمنىڭ ، گىناھلى بىندەلر آغزلىرىدىن كىكايت ايتە طورغان : «لو كذا
 نسمع او نعقل ما كنا فى اصحاب السعير» ھەدە «افلّم يسبيروا فى الارض فتكون
 لهم قلوب يعقلون بها» (حج ۴۵) ، «كذلك نفضل الآيات لقوم يعقلون» (روم)
 كىك حسابسىز كوب آيتلر ندىن «عقل» نىڭ بىتون فضيلتلىرگە خصوصاً اسلام دىنىدە
 اساس ايكانلىقى معلوم بولور .

«عقللى كىشى دىنسىز بولا» دىگان سوز ، افترا و بهتاندىن عبارت بىر دعوىدۇر .
 درست ، عقللى كىشىلەر بەئىز بىر دىنلردىن مېجىتلر بىنى آلورلر و«دين» اسمى
 بىرلە اوزلار يېنە تىقدىم ايتولە طورغان نرسەلرنى «هل من مزيد؟» دىب جىزاف
 روشدە ، تىدقىقسىز و تىدقىقسىز قىبول ايتە آلمازلر ، لىكىن بو اشلر سېببى آلنارنىڭ
 دىنسىز بولولرى لازىم كىلماز . عقللى كىشى دىنسىز بولماز ، دىنسىز بولا آلماز ؛
 عقللى كىشى ، دىنسىز ھىياندن معنا ئالماز . عقل بىرلە دىنسىزلىكنىڭ بىر كىشىدە جىلو
 احتمالى يوق . آروپادە دىنسىزلىك بىرلە شىر تلىرى چىققان آدملىردىن كىبىلر يېنىڭ
 حاللىرىنى تىكىشىردىك و بەئىز بىر اثرلرىنى اوفورغەدە موافق بولدىق . فىر نىكىستان

دیندارلاری طرفندن دینسزلىك بىرلە متهم بولوب سورلىگان بو ذاتلارنىڭ عربستان دیندارلاری طرفندن يافتى يوز بىرلە قارشو آلنەچقلىرى شېھەز بوق.

انساننىڭ عقلى آرتو نسبتندە ادبى و عفتى، فېكر و فضیلتى آرتا، حبوانى آرزولردن يرافلاشا و صافلانا بارا، دنیاغە كیلونىدن مقصدنى تېكىشرە و یاخشىلىق قیلو حقندە سەئى ایتە. بو ايسە كامل معناسى بىرلە «اسلام دینى» بولوب يېتىمەسە دە اسلام دینىنىڭ قابىلىيەت كېلوب يېتودر. موندن صوڭ قابىلىيەت آچوب كرو بېك آوراش توگول. « هذا بصائر من ربكم وهدى ورحمة لقوم يؤمنون ».

(۱۷۹) قَيِّمُوا الْعِلْمَ بِالْكِتَابَةِ.

ترجمەسى: « علمنى يازو بىرلە نغىتوب قويگىز! ».

هر بىر كېرەكلى « علم » نى كوڭلەدە صافلاب طورو مېمكىن توگول. كىشى، نى قدر سېرەك بولسە دە بعض بىر نرسەلرېنى اونوتا، خاطرندىن چىقارادىر. اما يازلغان نرسە، شول حالندە صافلانا، تىلف بولمى، اگىردە اونوتولغان بولسە، كورو بىرلە خاطرگە توشەدر. ايكىنچىدىن، كاغىدگە يازغان نرسەلر شول يازو و كاغىد سلامت بولغان مدتدە باشقەلرنىڭ دە فائىدەلەرلىرى مېمكىن بولادىر. علملىكىنى آوز بىرلە اۈگرەتو ويوزگە يوز سويىلەب تاراتتو، كورە يازو واسطەسى بىرلە تاراتو بېگىلرەك، فائىدەلەرە كىر. اوشونىڭ اېچون صەابەلر قرآن كرېمنى بىر اورنغە جېوب يازارغە لزوم كوردىلر و قرآن كرېمنىڭ صافلانوى اېچون شول اشنى تېوشلى تابدىلر. اگىردە حديث عالمرى اوزلرى ايشىكان حدىثلرنى كىتابلرغە يازماغان بولسەلر ايدى، آنلارنىڭ حدىثلرى بىزگە كېلوب يېتە آلمانغان بولور ايدى. هندستاندە يازلغان بىر كىتاب روسيەدە و روسيەدە يازلغان بىر اثر مصر بىرلە باغداده اوقولادىر. بو ايسە علمنىڭ يازو واسطەسى بىرلە نغونىدىن و تىلف بولماوندىن. امام ترمىنى: « صەابەلردىن بىرى رسول الله غە، اوزىنىڭ خاطر سىزلىگىدىن و رسول الله سوزلرېنى خاطرندە طوتا آلمانوىدىن شكابت ايتىكان ايدى. رسول الله آگا: استعن بېمىنىك - دېب يازوغە اشارت قىلدى « مەسونندە حديث كوچرەدر (۱). (اۈڭ قوللىگىدىن فائىدەلەن بىرلە دېگان بولادىر).

كفى معشر الكتاب فخرًا وسؤدا

على الناس ان الله اقسم بالقلم.

ابو هريره نك « صحابه لر آراسنده ميندن ده كوب حديث روايت اينوچى بولسه عبدالله بن عمرو گنه بولور. چونكه اول يازادر، مين يازميدر ايدم » ديب سويله گانل. گيئنى امام بخارى روايت آيتده در (۱).

يازو، مدنيت سببلر ندين بولوب مدنيت آلفه كينو نسبتنده آكنا احتياج ده كوبابه در. صحابه لر نك قار تلرينه كوره ياشلرى آراسنده يازا بلوچيلر نك كوب بولولر ندهغى حكمت ده اوشبو مدنيت كوتارلو نائثيرى بولسه كيزهك.

قرآن كريم نظر نده يازونك نى درجه ده اعتبارلى ايكانل. گيئنه مداينه آيتى كفايت فيلور (بقره ۲۸۲). اگرده الهيسوط، المدونه، الام، الجامع الصغير كيك كتابلر ده بو كونكى نانار بوسلق غه اوخشاولى نظاملر، مادهلر يازلاماسه مونك عيبي قرآن و حديثه توگل. مذكور « مداينه » آيتى، بو كونده گى نانار بوسلر حقندهغى نظاملر غه اساسى قانون بولونده شبهه يوق.

آر و پالولر « نانار بوس » نظاملرينى « مداينه » آيتندن آلماغان بولسه لر بولورلر اما مسلمانلر اوزلرى طريشقان، عقللرينى اشله تكان بولسه لر ايدى نانار بوسلق حقنده بيك مكمل نظاملر ترتيب ايتنه آلمان بولورلر و بو اشلرى « فتاوى هندبه » و « رد المحتار » لر يازوغه كوره ده فائدهلى بولمان بولور ايدى. بو اورنده ذكر ايتولگان حديث، ايرلر گه گنه خاص توگل بلسكه خاتون.

نلر نده شاملدر. عصر سعادتده يازو بلوچى خاتونلر، ايرلردن كوب بولماسه لر ده بيك آزده توگللر ايدى. ام المؤمنين حفصه بنت عمر، شفا بنت عبدالله اوشبو جمله دندرلر. « لا تعلموا النساء الكتابة ولا تنزلوهن الغرف » حديثى، متخصص عالملر خبرينه كوره موضوعدر. موضوع بولماغان تقديرده ده اوزندن اعتمادلى حديثلر گه معارض بولغانلندن آنك نرله استبدال فيلو ممكن بولماز ايدى. شريعتنك مقصودى امننى اميلسكن چيقارو آنلر غه ده كتاب و حكمت اوگره تو بولوب موندن خاتونلر نى آيرو و جهسزدر (۲) امام ابو داود، شفا بنت عبدالله دن: « دخل على النبي صلى الله عليه وسلم وأنا عند حفصة فقال لى الا تعلمين هذه الرقية النملة كما علمتها الكتابة » (مين حفصه ياننده او طورغان وقتده رسول الله كر دى ده ميكا - حفصه گه يازو اوگره تكانك كيك قچوغه اوشكرو وگنى ده

(۱) صحيح بخارى. ج ۱ ص ۳۶. واقعه عبدالله بن عمرو حديثلرينك آز و ابو هريره حديثلرى كوب بولونك سببى، ابو هريره مدينده طورغانلندن باروچى و آندن روايت اينوچى كوب بولوبده عبدالله مصرده طورغانلندن روايت بلوچيلر نك آز بولوبدر.

(۲) بو طوغورده « شورا » مجمه و عسند بر آز سوز بار. ج ۶ ص ۱۵۳.

اوگره تىبىك ايدى) ديدى حدىثىنى روايت ايتىدەر (۱). رسول الله نىڭ بو سوزى خاتونلار نىڭ يازو بلولرىنى اوخشاتىۋىنە دلالت قىلەدەر .

﴿۱۸۰﴾ كَرَمُ الْمَرْءِ دِينُهُ وَمَرْوَةٌ عَقْلُهُ وَحَسْبُهُ خَلْقُهُ .

ترجمەسى : « آدمنىڭ حرمتى ، دىنى (دىنى اعتبار نىچە) دە مروتى ايسە اوزىنىڭ عقلى دە . فضىلت و شرافىتى دە اوزىنىڭ خلقى بولور . » .
مقصود ايسە ، آدمنىڭ حرمتى اوزىنىڭ دىنى نىسبىتىدە بولوب دىنى بتون بولسە حرمتى دە بتون و دىنى ناقص بولسە حرمتى دە ناقص ؛ مروتى ، عقلى نىسبىتىدە بولوب عقلى كەم بولسە مروتى دە كەم و عقلى ناقص بولسە مروتى دە ناقص اوشنداق شەرت دە خلقىدە كورە بولور . يعنى خلقى گوزل بولسە شەرتلى و خلقى گوزل بولماسە شەرتلى محروم بولور دېمەك .
اسلامدە كىمال ، دورەن و مېرزاق ، روحانى و كرستىيانلىك يوق . امتىياز ايسە اوشبو حدىثدە بيان ايتولگانچە دىن ھەمدە عقل و گوزل خلقى اعتبار نىچە دە .
شاعر :

لعمرك ما الانسان الا بدينه   فلا تدع التقوى اتكالا على النسب
لقد رفع الاسلام سلمان بن فارس   وقد وضع الشرك الشقى اباليه .

ايكىنچى بىر حدىثدە بيان قىلغانچە خلقلار كىمىسى آدم بالاسى بىر طوغانلار و كىمىسى دە طوپراقىن يار اتقانلار و طوپراقىغە قايتماقچىلار .

آدم بالالارى و حشىلىكىدىن ، جىۋانلىقىدىن زىرەكلىكلرى و زھنلىرى سېپىدىن كونا رايون چىقىدىلار ، مەشىقتە و ھايات بوللارنى دە زىرەكلىكلرى بىرلە تاپىدىلار و ھەر تۈرلۈك كىسب و كۈن كۈرۈشلىرىنى دە زھنلىرى سېپىدىن آڭلادىلار ايسە دە جىمەت ھاياتىنىڭ ئۈزۈك بولۇۋى زىرەكلىكىدىن ، زھن و ذكۈندىن بىرگە اخلاقىغا باغلامىشىدۇر . آدم بالالارى باشقىدە جىۋانلاردىن بىرگە جىمەت تۈرۈكلىكىنى جەننى بىرلە ئايرىلار . بىرگە جىمەت كۈن كۈرۈش ئۈچۈن الفت و مەھبەت ، دوستلىق و اتىھاد شەرت . مۇنلار بولماغاندە بىرگە جىمەت كۈن كۈرۈش مۇمكىن تۈرۈك . الفت و مەھبەت بولور و دوام ايتار ئۈچۈن اخلاص و امانت ، صدق و شەپقىت ، تەھلى و كۈرەك كىچىك بولۇ ھەمدە يالغان ، خىيانەت كېك مەدوم خلقلاردىن ساقلىق لازىم .

آدم بالالارى اگىردە گوزل خلقىغا مالىك بولسەلر آزغىنە زىرەكلىك بىرلە دە

كوب اش قىلولىرى ويوقارى كونار لولىرى مېكىن. شونڭ سېنىدىن امت آراسىندە بىرلك ، اشانولق بولور ، الفت ودوستلق حىكم سورر. اما خلق بوزوق بولسە ، زىرەكلەك نى قدر زور بولسەدە فائىكەسى كورلماز بىلكە شول كىشىنىڭ اوزىنەدە ، باشقىلارغەدە ضررى بولور. موندى آدملىرنىڭ زىرەك وعالم بولولرىنە كورە غىبى وجاهل بولولرى ياخشىراقدر.

اوشبو حىكىملىر آڭلاشلوب يېتىسە رىسول الله حضرتلرىنىڭ گوزل خلقىغە اهمىيت بېرىۋېنىڭ سېبى اوز اوزىدىن معلوم بولور.

معاملەسىندە صداقتى يوق و غىمانتلى ، كىشى حقىدىن صافلانماۋچى و امانتى يوق ، خىر اشلىرگە مال صرف ايتىمى و فقيرلىرگە ياردەمسىز بولغان زىرەك بايدىن ئېنىدى منىفەت بار ؟ بو آدمنىڭ موندى زىرەك باى بولۇۋېنە كورە غىبى فقير بولوۋى اوزى اېچون دە باشقىلار اېچون دە ياخشىراقدر. اوشبو سوزلردىن گوزل خلقنىڭ قېمتلى بىر نرسە اېگانلىكى اچىق آڭلاشاسە كېرەك .

كَفَى بِاللَّهِرِ وَاعِظًا وَبِالْمَوْتِ مُفَرِّقًا .

ترجمەسى : «وعظ يوزىدىن زمان ، خلقلارنى بىر بىرىدىن آيرو طوغروسىنىك اولم كفايت ايتار (بىتارلك بولور)» .

بو خىدىتى رىسول الله : «كورشم بىك اوصال ، مېنى بىك جفالى ، رىنچتە» دىب شكابت ايتۇچى بىر صحابەگە ايتۇب صبر قىلورغە قوشقان ايدى . حىقيقت حالە زمان قدر معنالى و اثرلى وعظ هېچ بولماز . كىشى اوزىنىڭ عمرىنى گنە ، وشول عمر دە اوزىنىڭ كوروب كېچىرگان نرسەلرىنى گنە كوز اوڭىدىن اونكاروب قاراسە حىران قالور . فايدە ياش و قىتلر ؟ آنا و آنالر ، طوغان و قارىنداشلر ، بلىش تانوشلر فايدە كېتۇب بىتكانلر ! .. دنيا ، نېچە تورلى حالدىن نېچە تورلى حال گە دونگان ، نېنىدى كىشىلر باشلرىنە نېنىدى حاللر كېلىگان ! ..

الله تعالى آدم بالالارى اېچون رىزقلىرىنى چىكلەگان و بېلىگولەگان بولسە ، عمرى و وصولشلىرى دە چىكلەگان ، نى قدر كوب طورسەدە بىر وقت دىنيان كوچو بىرلە حىكم قىلغاندىر . بو ، تەن ياتال چىقى كېك ياش و نازوك و قىتىدە دىنيان كېتەك و پاكە قارتايوب اشدىن چىققانى صوڭىندە نوپراق آسىنىدە اورن الاچقدىر . الله تعالى نىڭ عادىتى و سىنىتى اوشبودىر . «ولن تجد لسنة الله تعويلا» .

گر تېمىر قلەدە بولسەڭ بىل حيات قويماز جهان
كل نفس ذائقة كل من عليها فان .

اوستىندىن شىكايىت ايتولگان كورشى، الله اعلم منافع بولسە كىرەك. يوقسە رسول الله آنى چاقروب نصيحت ايتكان بولور ايدى. ياخشى كىشى بولغان بولسە ايدى اوزى دە رسول اللهغه ايشتلورلك و الله تعالى رضا بولمازلىق اش حقدە ساقى بولور ايدى.

رسول الله نىڭ بو نصيحتى مذكور صحابە گە گنە خاص توگل بلسە هر وقت تىللىرى و قىلملىرى بىرلە رنجتوب طور وچى دشمنلەر، حاسدلىر بىرلە مېتىلا بولغان كىشىلەر اېچون عامدىر. دنيا بىر كىشى اېچون دە منگولك توگل. ظالم بولو، كىشىلەر بىرلە فېقر شوب حكملە شوب يورە گە كورە مظلوم بولو و اوز اشك بىرلە شىقالەنو ياخشى بىراق وطنچىراق بولور. «نوز قازاق! آنامان بولورسك! ..». (۱۸۲ نېچى حديث). «آناكُ آناكُ، ابى بابالركنى آلوب كىتكان دنبا دە طور و دن نىندى نرسە اميد قبلەسك، بو دنبا دن نىندى مرھمتلەر و نىندى ايز گولسكەر كوتەسن؟»

(۱۸۲) كَفَىٰ بِكَ إِثْمًا أَنْ لَا تَزَالَ مَحْضًا (۱)

ترجمەسى: «سىڭا گناە يوز ندىن، ھىمىشە خلقى بىرلە فېقر شوب يور ووك بىتار».

مگر دە مظلوم كىشىلرنىڭ اوز حقارىنى دعوا ايتولارى، شول حقدن اونوب كىتماو شرطى بىرلە درسىدر. شولاي بولسە دە بىك زور مجبورلك بولماغاندە نزاغلاشوب يورماو ياخشى.

بو حديثنى رسول الله حضرتلرى ابن عباس غە ايتكان ايدى. مخاطب اول بولسە دە حكىمى بىتون امت گە شاملدىر.

(۱۸۳) كَفَىٰ بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يَحْسَبَ عَمَّنْ يَمْلِكُ قُوَّتَهُ (۲)

ترجمەسى: «اوز اوستىنە نىققەللىرى لازم بولغان كىشىلەرگە نىققە بىرمى طور و، گناە يوز ندىن آدم بالاسى اېچون بىتار».

فرض ايتدىك بىر آدم اوز اوستىنە نىققەسى لازم بولغان كىشىلر يىنە نىققە بىرمى طور و دن باشقە ھىچ بىر گناە اش قىلماز، ياوزلىق دىفتىرى يازماز، گناە

(۱) جامع ترمىدى. ج ۲ ص ۲۰.
(۲) صحیح - ج مسلم. ج ۱ ص ۲۷۴. احمد ابن حنبل مىسندى. ج ۲ ص ۱۹۴. لفظلر

یوزندن شول نفقه بیرمی طوروی یتارلك بولور. بو حدیث ایسه نفقه لری لازم بولغان کیشیلرگه نفقه بیرمی طورونک گناهسی الوغ ایکانلیکنی بیاندر.

۱۸۴) كَفَى بِالْمَرْءِ عِلْمًا أَنْ يَخْشَى اللَّهَ وَكَفَى بِالْمَرْءِ جَهْلًا أَنْ يَعْجَبَ بِنَفْسِهِ.

ترجمه سی: «الله تعالی دن قورقو، علم یوزندن واوزینه حسن ظنلی بولو، نادانلق یوزندن یتار.»

عربجه ده بولغان «خوف» برله «خشیت» سوزلری تورکجه گه «قورقو» دیب ترجمه ایتولسه ده «خوف»، مطلق قورقو بولغان حالده «خشیت» قورقولاچق ذاتک الوغلیقینی فکرلر و آنک مقتدر ایکانلیگینی آغلاب قورقو (آنک عظمتی و اقداری حضورنده مبهوت و حیران قالو) دن عبارتدر. موکنا کوره «خشیت» سوزی «خوف» نك مرادفی توگل بلکه آگا کوره خاص بولادر. «انما يخشى الله من عباده العلماء» (ملائكة ۲۵) آیت کریمه سینک مفهومی ده مجرد قورقونی بیان توگل بلکه الله تعالی نك عظمت و جلالی، قدرت و اختیارى حضورنده مبهوت و حیران قالونی، احترام برله قانش بولغان قورقونی بیان قیلودر. بو اش ایسه البته عالمرگه خاص بر صفت بولوب شوشی روشده قورقونک «علم» دن عبارت بولاچغنده شبهه یوق. خصوصاً «الم تر...» دیب باشلانا طورغان آیت کریمه تمام اوفولسه بو سوز بیک آچیق معلوم بولور.

الله تعالی دن اوشبو روشده قورقوی کشی، الله تعالی گه قارشو بولغان ورچلرینی اونه گانی کبک بنده لر آراسنده بولغان حقلرنی برینه یتسکروده ده کیمه چیلک ایتمازگه طریشور. الله تعالی نك بنده لرینی رنجتهاز، آنلرغه خبر خواه بولور، ایزگولک اشلرگه اعانت قیلور و گناه اشلرگه یاردم بیرودن صافلانور. علم نهره سی ایسه اوشبو نرسه لردن باشقه توگلدر. اوزینک عبادتی بولسه آنک قبول بولوب بولماز لقی، علمی بولسه آنک فائده لیمی فائده سزمی ایکانلیگی، بای بولسه اوزینه سعادت سببی یا که خسران و وبال بولووی آغلاشلمی طوروب شونلر برله کوتارلوب یورو البته نادانلقدن باشقه توگلدر.

۱۸۵) كَفَى بِالْمَرْءِ مِنَ الْكِنْبِ أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ (۱)

ترجمه سی: «آدم بالاسی ایچون هر ایشتنکان نرسه سینى سویلور، بالغانچیلق یوزندن یتار.»

نى قدر بالغان سويلمازگە طر يىشسەدە، ھەر بىر ايشىتىكانىنى كىشىلەرگە سويلەپ پورسە بالغان سويلەمى قالماز. يالھانچى بولماز ايچون ھەر ايشىتىكانى دە سويلەمازگە ويازمازغە، سوزلارنىڭ ظاهرى گوزللىكلارغە ئالدىنمازغە تىوشلى. مەھمەد صادق افندى :

قالما ھەر كلامك حسنېنە تحقىق وتدقىق ايت
اولور بعض بالانلر ظاهرى پارلاق حقىقتىن.

(۱۸۶) كُفِّ شَرِّكَ عَنِ النَّاسِ فَإِنَّهُ صَدَقَ.

ترجمەسى: « آدمىلەرگە ياوزلەتكىنى تىدرودن صافلان، بو اش سىندىن صدقە بولور ».

بو سوزنىڭ آستىنە، آدم بالاسى طرفىدىن قىلنورغە مەكىن بولغان ايز گولكلارنىڭ بتونسى كرۇب بتكاندر. « كىشىگە اوصاللىق ايتىمە! » نىندى فسقە سوز!.. بو سوزى بىرلە رسول الله ھەر بىر آدمنى اوز اوزى ايچون مرشد و مەربى بولورغە تىوشلى كورەدر. آدم بالاسى اوزىنىڭ انصافىنە قايتىسەو اوزىنىڭ اطرافىنى ياخشى و يامان اشلىر اوراب آلغانىنى كورسە ياخشى اشلىرنى اخىتبار ايتوبدە يامانلارنىڭ قاپارغە طرىشەدر. بو ھالىنى بەغىيار « وجدان » و بەغىياردە « تىربە »، قايسى بىرلىرى « نۇقىق » دىب تەبىر ايتەلر. بو تەبىرلارنىڭ ھەمسى دە درىست، موللر بىر بىرىنە خلاف توگل. ھەر ھال دە بو اش، ياخشىلىق علامتى بولوب، شوندى بىر فەكر توشسە كىچىك مازگە و ەملگە قوبارغە تىوشلى. مونىڭ بىر نىچى باسقۇچى ايسە باشقىلارغە اوصاللىق تىدرماو بولور.

ياخشىلىق، كىيوم يا كە طورغان اورن و يورگان بىرلر بىرلە توگل بىلكە كوكل نوزەلودن ەبارت. كوكل نوزەلونىڭ بىر نىچى علامتى باشقىلر بىرلە بولشماو و آنلارغە اذا و جفا بىرماودر. اگردە ھەر مسلمان، اوز كوكلنىنى شوشى روشدە توزەنە آلسە اول وقت بتون اسلام دىنئاسى اوز اوزىدىن توزەلور. غىبىت و نەپىت، افترا و سەابىت كىك اشلىرنىڭ ەتى اشلىرى دە قالماز.

اگردە اسلام دىنئاسى نوزولسور، مسلمانلر فضىلت و مكارم اخلاقىدە مثال بولوب يورسونلر، دىسەك اوز كوكلنىنى توزەت، كىشىگە اوصاللىق ايتىمە، كونىچىلك قىلمە!..

(۱۸۷) كُلُّ أُمَّتِي مُعَافٍ إِلَّا الْمُجَاهِرُونَ وَإِنَّ مِنَ الْمَجَانَّةِ إِنْ يَعْمَلِ الرَّجُلُ بِاللَّيْلِ عَمَلًا ثُمَّ يُصْبِحُ وَقَدْ سَتَرَهُ اللَّهُ فَيَقُولُ يَا فُلَانُ عَمِلْتَ الْبَارِحَةَ كُنَّا وَكُنَّا وَقَدْ بَاتَ يَسْتُرُهُ رَبُّهُ وَيُصْبِحُ يَكْشِفُ سِتْرَ اللَّهِ عَنْهُ (۱).

ترجمه سی: «امتمنڈ گناہلری عفو ایتولہ چک، مگر آشکارا روشدہ گناہ قبول چیلرغذہ موندن معروم بولورار. گناہنی آشکارا قبول چیلر جملہ سینہ اوشبو کشی دہ کرہ: کیچہدہ یاشرون روشدہ گناہ قبلہ دردہ، شوشی اللہ تعالیٰ اورنکان گناہسینی اپرتہ بولغاندن صوٹ: ایبدوش! کیچہ برلہ مین شولای فیلدم، بولای ایندم - دہب اوزی فیلغان گناہینی کشی کہ سویلی، حالبوکہ کیچہدہ اللہ تعالیٰ اورنکان ایدی اما بو اوزی کوندزگہ چیقچاق اللہ طرفندن قولغان پردہنی یرتہ، فسقی برلہ ماقتانا!..».

بندہ چیلک برلہ گناہ فیلغانسن ایکار، ایندی توبہ ایت آنی کشی گہ سویلب بورمه! «اللہدن یاشرمہ گاننی بندہدن یاشرر حال یوق» دیمہ. اول، عقلسنر کشی سوزی. اللہدن یاشررگہ امکان یوق، اما بندہ لردن یاشرو ممکن. گناہنی سویلو، کشی گہ کوچرگچ کورسانو، گناہ اش کہ جسارت بیرو بولادر. کون اورناسنک بتون خلق حضورندہ زور شہرلردہ گی مغازینلر، کیندلر نالانوغہ سبب ایسہ شول اش گہ کوچرگچ بولوچیلر و گناہنی یاشرماوچیلر ایکانلسکی معلوم. اللہ تعالیٰ پردہ لگان بولسہ مونی نعمت بلورگہ، شکر فیلورغہ او یانوب اوکئورگہ نیوشلی. اللہ تعالیٰ پردہ سیننی برنو کفران نعمت ایتو و ایکی مرتبہ گناہ قبولدر. «فاعتبروا یا اولی الابصار!..».

(۱۸۸) كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ الْإِمَامُ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالرَّجُلُ رَاعٍ فِي أَهْلِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا وَمَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا وَالْخَادِمُ رَاعٍ فِي مَالِ سَيِّدِهِ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ (۲).

ترجمه سی: «هر برکنز کنوچیسز وهر برکنز اوز کنوونز حقندہ مسئول

(۱) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۸۹. مسلم، ج ۲ ص ۳۹۱. «مجانہ»، میم ہم نونڈا فتحہ لری برلہ مبالاتسز (آزغون) دیگان سوزدر.

(۲) احمد ابن حنبلہ سنندی، ج ۲ ص ۵. صحیح بخاری، ج ۱ ص ۲۱۵. لفظلر «بخاری» نقی. راوی استبہا فیلغانلقدن بر جملہ حذف ایتولدی.

بولاقچ (جواب بېرەچك) سگىز. امام (خليفة) كىنوچىدىر (آنك كىنووى رعيت و خلق بولا)، اول اوزىنك رعيتى حقنەدە جواب بېرىر. اير، اوزىنك اھلىنى كىنوچىدىر، اول شول حقنەدە جواب بېرىر. خانون-اوينى كىنوچىدىر، اول شول حقنەدە جواب بېرىر. بالچى، خواجە مالينك كىنوچىسىدىر، اول شول حقنەدە جواب بېرىر. ھەر بىر كىنوچى ھەر بىر كىز اوز كىنووى حقنەدە جواب بېرەچكسىز.

موندە بولغان امام، راجل، مرأة، خادم سوزلىرى مثال ايچون گنە ذكر قىلىنەلەر. يونسە «كلکم راع و كلکم مسئول عن رعيتہ» حكيمينە كورە اش باشنەدە بولغان كشىلرنىڭ ھەر بىرى و بىرر تورلى اداره باشنەدە طور وچىلەر، نىندى بولسەدە بىرر وظيفە ھەم خدمت التزام ايتوچىلرنىڭ ھەر بىرى اوز اورنلىرى و خدمتلىرى نىسبەتندە ھەم دىنيا ھەم آخرت اشلىرى حقنەدە مسئول بولولرى مەمكىن. بولاي غنەدە توگل بلسكە ھەمومى بولغان اجتماعى و ھەمزانى، سىياسى و اقتصادى، دىنى و دىنياوى اشلىردە انسانلر اوزلرنىڭ تصرف و نفوذلىرى، عقل و علملىرى، آلك و اعتبارلىرى بىرلە متناسب صورتدە مسئول بولولر. لىكىن موندى كشىلرنىڭ مسئوللىكلرى شونىڭ ايچون تەيىن ايتولگان كشىلرنىڭ مسئوللىكلرنىڭ صوكت و ايكنچى درجەدە بولور. مثلاً: حسينىە مدرسىسى و شاگردلىرى ھەمدە شول مدرسىە ايچون بولغان وقف ماللر حقنەدە اوقا و قازان، سامار و سارا ئوف مسلمانلرنىڭ مسئوللىكلرى اور نېورغ شەھرنەدە گى مسلمانلردىن صوكت، عقل و فكر اھللىرىنىڭ مسئوللىكلرى مدرسىنى اداره ايتوچى مدرس و مديرلر ھەمدە وقف ماللىرىنى اداره فيلوچى متولليلر مسئوللىكلرنىڭ توبان و صوكت درجەدەدر.

ھەر اش اوشبو تەرتىب بىرلە بولادىر. اجتماعى، علمى و ادبى، اخلاقى و ھەمزانى اشلىردە گى ھەمومى مسئوليت مطبوعات اوستىنە توشار. ۱ گىردە آنلر اوز وظيفەلىرىنى ادا قىلماسەلر اول وقت بو مسئوليت باشقە آلك و فكر اھللىرىنە كوچار.

شان و شەھرت كىسب ايتكان، نادر عالەملر و عفيف مجتەھلر يتشىدروب بتون دىنياغە اخلاق و ھنر درسلىرى بېرگان اسلام دىنئاسى، بوكونك بىك توبان درجەگە توشدى، ذلت و سفالت چوقورىنە طوغرى كىتىدى. موڭار ايپەرگەن كشىلرنىڭ باشقەلر فاشنەدە اولچاولرى بىيكل و قىمتلىرىدە توباندىر. مونى اينى ھەر كىم بلە و آكلى.

بلا و فضالر، فقيرلك و نادانلىق، ھنرسزلك و اخلافسىزلىق كىك اجتماعى

خستەلىكلەردىن دىئادە ھېچ بىر مەلت سەلامەت قالمادى، بىلا ۋە پەقەت رۇشەندە بو
نەرسەلەر ھەر بىر مەلت اوستىدىن يۈرۈپ چىقىدىلەر، بو مەلتلەردىن بەزىلىرى بىر
يۈز نەسەت ھەممە بئەسەلەردە بەزىلىرى اوز اوزلىرىنى ساقلاپ قالالايدىلەر. بو كۈنگى
اۋرۇپا ۋە ئامېرىقا خەلقلىرى اوز اوزلىرىنى ئومۇمى ھالاكەتتىن ئالۇپ قالدۇرۇپ
مۇنلار اوزلىرى بولغان ھالدا زىيانلىقنى بىلىپلەردە شۇل ھالدا تۇرۇپنى ئىز
نەسلىرىنى مۇوافىق كۆرۈمەيدىلەر، ھەر تۈرلۈ چارەلەرگە كىرىشۇپ اوزلىرىنى قالاكت
دەك نەسەت سەلامەتكە ئالۇپ چىقىدىلەر.

ايندى مۇسلمانلارنىڭ بو درجەدە تۇرۇپان كىتۇرۇپ اېچۇن كىملىرى مۇسۇل
بولادۇر؟ . . .

ھېچ شەيخە يوق، اسلام دىئاسىدەغى شەخسى مەنەفەتلىرىنى ھەر نەسەتتىن ئالە
تۇتۇپ اېمىرلەر، دىنى ۋە دىئارى ھالەلەر، شەيخ ۋە سۇفۇپلەر، مۇدرىس ۋە مۇئەللىم مۇسۇل
بولماقتۇر.

مۇنلار، مال جىبارغە، شەھەت چىقارغە قۇمىز لائۇپ اوزلىرىنىڭ درجەلىرىنى
سۇ ئىسراپ اېتىدىلەر، اسلام دىنىنى دىكان باسادىلەر، انعام ۋە احسان اېتۇچىلارنىڭ
چىقىرىدىن كۆز يۇمىدىلەر، سەلفلەرنىڭ سېرىتلىرىنى ئىبەر مەيدىلەر. دىن ھالەلەرنىڭ
بىر نەچچە ۋەزىپەلىرى دىن نەشەر اېتمەك، ئىلم اوقۇتۇپ بولغان ھالدا «دىن ھالەلە»
ئىسمىنى ئالۇرغە ياراتۇپ بو دىنلەر اوشۇ ۋەزىپەنى تۇتۇپلاشادىلەر. ئىلم
اوقۇتۇرغە تۇشۇپ اۋرۇنە كىتاب دىيىپاھەرى، مەناسىز شەخ ۋە ھاشىيەلەر اوقۇتۇپ
شا كىرلەر ۋە پاش بۇرۇنلارنىڭ دىنلىرىنى زەرەلەيدىلەر. بو كۈندە بىر آدم چىقۇپ دە
سەلف يولىنى اھيا قىلۇرغە كىرىشسە، ھەم غۇرافانلاردىن ئايرىلۇرغە دەوت اېتە
باشلاسا اوشۇ دىنلەر، ئى سوگەلەر، زىندان ۋە كىرلەرگە نەسەت اېتەلەر. غەلام
آراسىدە اوز اولچاۋلارنى اۋرۇتۇر، درجەلىرىنى يۇقارى كۆتۈر اېچۇن ھەر
تۈرلۈ افتىرالار ۋە پەھتانلەر قىلەر، ئىقەت آدملىرىنى ئوغۇنلەرگە نەسەت اېتەلەر.
«اولئك الذين اشتروا الضلالة بالهدى فما ربحت تجارتهم وما كانوا مهتدين».

۱۸۹) اَلْكَلِمَةُ الْحَكِيمَةُ ضَالَّةٌ الْمُؤْمِنِ حَيْثُ وَجَدَهَا فَهِيَ حَقٌّ بِهَا (۱)

تەرجەمەسى: «ھەقىقەتلى سوز مۇمىننىڭ بوغۇلتقان نەرسەسىدۇر. شۇنى قايىدىن

تاپسا، شۇندىن ئالۇر».

«حکمت»، الهی الهام بىرلە شىطانى و سوسەنى آيرا بلە طورغان فوتدن و اوزىنىڭ ايمەسىنى ياخشى اشلىرگە سوق ايتە طورغان درست علمدن عبارت بولسەدە بو اورنده دىن ياكە دنيا ايچون فائىدە بىرە طورغان علملەر، معرفتلىرىدىن عبارت بولسە كىرەك. موڭا كورە مسلمانلارنىڭ دىن دنيا لىرىنىڭ آغە كىتويىنە، راحت باشا لىرىنە، تنازع بقا و حىيات محار بەسندە مغلوب بولما لىرىنە سەبب بولغان علملارنىڭ ھەر بىرىنە «حكىمتلى سوز» دىب طوغرى كىلەدر. شونىڭ ايچون مذكور نرسەلرنى مسلمانلار نىندى كىنە يردە نابسەلردە اوز لىرىنە آلورغە و اوز لىرىنىكى قىلوب شونىڭ مقتضائى بىرلە عمل قىلورغە تىوشلى. تا بولغان اورن كىرەك اسلام مىلىكتى بولسون و كىرەك بولماسون، آڭا اعتبار ايتمەزگە، دىن و مذهبلىرىنى تىكشروب طورمازغە لازم بولادر.

يازو بلو و اوفونىڭ كىرەك توگل بىر وقتندە صحابەلەر، بىر صوغشندە اسپر توشكان فرىش عربلردىن اوز بالالىرىنە يازو اوڭرتىدىلەر، بو معلملرنى مسلمان نوڭلار دىب طورما دىلەر (۱).

زىد بن ثابت حضرتلرى سريان ھم يھود نلى (عبرانى نلى بولسە كىرەك) اوڭرەنگان ايدى (۲). اول وقتندە مسلمانلار آراسندە سريان و يھود نللىرى بىلوجى بولماغانلىقىدىن طبعى موفى باشقەلردن اوڭرەنگان بولور. ادب و اخلاق حقندە بولغان كىتابلارنىڭ مىندىر جەلرى تىكشورلسە بىك كوپسى چىنلردن آلتانغانى آڭلاشلادر. مسلمان دنيا سندنە بولغان «تصوف» نىڭدە چىنلردن آلتانغانلىقىدا مؤرخلارنىڭ شىبھەلرى يوق. آنلرغە ياراغان نرسەلەر بو زمان مسلمانلارنىنە نى ايچون يارايدىر؟..

ھىر سىزلك و معرفتسىزلك سىبىندىن بو كونىگى مسلمانلار بىك فقيرلەندىلەر و اولىگى اعتبار لىرىنى، شىرفلرىنى تمام غائىب ايتدىلەر. اوشبو واقع بولغان بىر اش فارشوسندە مسلمانلارنى كىسبىدىن، ھىر و علم تحصيل ايتودن صووندىروب طورو مونلرغە قارشو الوغ جنابت ايتو بولور. اوز لىرىنى «دىن باشلىقى» روشندە كوررگە نلە و چىلردن بعض بىر آدملار اسلام خالقىنىڭ كوزى آچلو و بارلىقلىرى صافلانورغە سەبب بولا طورغان اقتصادى، اجتماعى و علمى اشارنىڭ ھەر بىرىنە «دىن» اسمىدىن قارشو طورالار. حالبوكە سلفى عصرندە مسلمانلار آشورىلەر، ھىند و ايرانىلەر، بابىل و يونانىلارنىڭ علملرىنى اسلام نللىرىنە تىرجمە ايتوب

(۱) احمد ابن حنبل مستدى، ج ۱ ص ۲۴۷.

(۲) احمد ابن حنبل مستدى، ج ۵ ص ۱۸۲-۱۸۶.

باشلارگه اوگره تئدىلر، شول موضوعلرده كتابلار تاليف قىلدىلر. ابن عبدالبر، حضرت على دن: «العلم ضالة المؤمن فضوه ولو من ايدى المشرکين ولا يانف احدکم ان يأخذ الحكمة ممن سمعها منه» سوزىنى روايت ايتهدر (۱).
فرانسز وانگليزلر، روس ونيپچلر نڭ، يهود وخرستيانلر نڭ آلفه كبتو، مسعود ومعيشت سورو بوللرى نيندى نرسه بولسه تورك وعر بلر نڭ، ابران وحبشلر نڭ، مسلمانلر نڭ آلفه كبتو ومسعود معيشت ايتو بوللرى ده شول نرسهدر. شوشى يوللر نى بلولرى وشول يۇللر برله يورولرى سببلى اولگى مسلمانلر آلفه كبتدىلر، شول يوللردن غفلت ايتولرى سببلى صوكفى مسلمانلر، آدم آقتى بولوب قالدىلر.

اسلام دينى، علم وهنرگه فارشو توگل بلسكه آنى فونله وچى بر «دين» بولغانلقدن «دين» اسمندن آڭا فارشو چيقارغه امكان يوق. «دين» اسمندن آڭا فارشو بارو ايسه عموم خلق نادان ودين اصولندن خبرسز بولونى فرصت بلوب شوندىن استفادة قىلوغنهدر. بزنڭ خلقهز بو مدعيملرگه توگل بلسكه سلفلرگه ايهررگه وبو كونده فرنگلر ده بز مسلمانلر نڭ دنياهمز، حيات ومعيشتمز ايچون فائدهلى نى قدر علم وصناعت بولسه همه سىنى اوگره نوب عملگه قويارغه تيوشلېمز. ملتى انقراضدن صافلاو يولى بزنڭ بلوومزگه كوره بو كونده شولغنهدر.
فرهنگلر ده گى دېنسرلكگه باشقه بولغان علملر نڭ هر برى مسلمانلر ايچون فائدهلىدر. خصوصا آنلر ده «تربيه» اسمنده گى علم مسلمانلر ايچون ضرور بر هنردر. مسلمانلر، «تربيه» علمندن خبرسز بولولرى سببلى بيكل اوقوتولر نڭ فائده سىنى وكيره كلى علملر نى اوز عقللرى برله بلودن عاجز طورالر وشول سببندن «اصول جديده» حقنده مهمل بعئرلر برله غير تلف ايتلر. حيات ايچون لازم بولغان هنرلر نى حاصل قىلورغه همترى يېتمى، باشقه لر نڭ فوللرندن كپله طورغان اشلرگه كرشور ايچون جسارتلرى بولمى. بو اشلر، ياخشى تربيه آلمالغانلىق وتربيه علمندن خبردار بولمالغانلىق آفتيدر.

﴿۱۹﴾ كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ وَإِنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ أَنْ تَلْقَى أَخَاكَ بِوَجْهِ طَلِيقٍ
وَإِنَّ تَفَرُّغَ دَلْوِكَ فِي إِنَاءِ أَخِيكَ (۲).

(۱) جامع بيان العلم، ص ۵۱.

(۲) جامع ترمذى، ج ۲ ص ۱۹.

ترجمه‌سی: « شرع و عقل فاشنده یاخشیلیق صانالغان نر سه‌نی کشی گه قیلو صدقه‌در. فار نداشتکه آچیق یوز بله بولقوولکده یاخشیلقدن. صو آورغه کیلوچی کشی گه چیشمه‌دن، فیودن صو آلوب بیروولکده یاخشیلقدن » .

حدیثنک خلاصه‌سی: « کشیلر گه ایزگولک قیلو، صدقه حساب ایتولنه » دیمک بولور. موکثا کوره « صدقه » ، قول برله نر سه بیرو گه گنه اسم نوگل بلکه فقیرلرنکده صدقه قیلولری و شول صدقه‌لری برله ثوابغه ایرشولری ممکن بولادر. حتی بعض بر حدیثلر گه کوره، قیلورغه ممکن بولا طوروب اوصالقدن طیبیلوده صدقه‌در. کشیلر گه آچیق یوز برله یولقوده صدقه و ثوابلی اش بولغان صوگ « دنیاچه و قنده مالم بولمادی، ایزگولک ایتار گه کوچم بیتمادی » دیر گه هیچ کیمینک حقی بولماز.

آدم بالالرینک تللری تاوش و حرف برله سویلهسه، یوزلری کوزلری تاوشسز سویلی همده بیک آچیق سوییلر. بر عرب شاعری بو طوغورده:

العین تبدي الذى فى نفس صاحبها — من المحبة او بغض اذا كانا
والعین تنطق والافواه صامتة — حتى ترى من ضمير القلب تبينا

دی. « بر کشینک کوکلنده دشمنلق یا که دوستلق بار لغینی کوز سویلهب بیره، آغزلر تیک طورغان حالده کوز سویلی، شونک سببندن کوز برله سویلهوچینک کوکلنده بولغان نر سه‌نی بله آلورسن » مضموننده‌در.

حتی تلنک بر ساعت سویلهبده آکلانا آلمان مقصودینی کوز برله یوز، بر دئیقه‌دن ده آزده آکلانا آلادر. کشیلر گه آچیق یوز وچنق یوز برله فارشو بولونک معناسی بیک زور. شونک ایچون بولسه کیرهک جدیث شریف بو حقه بیک دقت ایته و اهمیت بیره، مسلمان فار نداشتلر گه آچیق یوز برله فارشو بولورغه نصیحت قیلدر.

(۱۹۱) كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَبَوَّأَهُ يَهُودًا أَوْ نَصْرَانِيَةً أَوْ
يُمَجَّسَانِيَةً كَمَا مَلَئَ الْبَيْهَمَةَ تَنْجُجُ الْبَيْهَمَةَ هَلْ تَرَى فِيهَا جَدَّ عَاءَ (۱)

ترجمه‌سی: « هر بر آدم بالاسی، صافی طبیعتده وهر تورلی عارضی نر سه‌لردن سلامت بولغان حالده دنیاچه کیله، صوگره شول بالانی آنا آناسی یا یهودی

(۱) صحیح بخاری ج ۲ ص ۱۰۴. صحیح مسلم ج ۲ ص ۳۰۲. لفظلار «بهاری» نقی. بو حدیث حقه‌ده سید مرتضی‌نک بر آز سوزی بار. «امالی»، ج ۴ ص ۲-۵.

يا نصراني يا مجوسى فيلهر حيوانلاردن قولانلرى كيسلوب بالالار طوغانينى
كورگانكز بوندر (آدم بالالارى ده شولاي سلامت طووالر) . . .»

صاف طبيعته و هر نورلى عارضى نرسه لردن سلامت بولو، اسلام دينينك
اوزيدر. اسلام دينى «فطرى دين» بولووى مسلمانلر قاشنده ثابت. شوگا كوره
حديثنك مقصودى هر بر بالا اسلام دينينه مستعد بولغان حالده دنياغه كيلده
آنا و آناسينك با كه آنلر اور ننده بولغان مربي و معلملر نك تربيه لرى سببلى
نورلى يوللرغه كروب كيتهلر، ديمك بولادر. يوفسه مونك معناسى: «اسلام
شريعتمنى بلوب دنياغه كيله» ديگان سوز توگل. چونكه بو حالنك فطرى توگل
ايكانلىكى معلوم.

«اسلام دينى فطرى دين» ديبونك معناسى، «اسلام دينى الله تعالى نك
خلقت عالمده گى سنتينه موافق بر دين، آنده آرندرو كيمتو حقى هيچ كيمده
يوق، آنك نظرنده بتون اتباعى مساوى بولوب اصلا امتياز فلان يوق» ديمكدر.
چونكه اسلام دينى، تهن برله روحنك هر ايكي سيني نظرده طونا و هر ايكي سى
حقنده ده حكملر توزى، هر ايكي سينك فونلرينه مناسب جزالر تعيين ايتنه، آشا
منسوب بولور ايچون صناعى عمللر، رسمى قاعده لرگه احتياج بولمى، آشا كرگان
صوك اوزى شوگا مطبع بولوب طورغان مدننه هيچ كيم آنى شول ديندن چيقارا
آلمى.

۱۹۲) كُلُوا وَاشْرَبُوا وَتَصَدَّقُوا وَالْبَسُوا مَالِم يَخَالِفُهُ اسْرَافٌ اَوْ
مَخِيلَةٌ (۱).

ترجمه سى: «اسراف و عجب ايتودن صافلانو شرطى برله آشاكز، ايچكز
همده صدقه بېرگز و كيوگز!...».

حديثنك معناسى هر كيم آكلارلق درجه ده آچيق بولوب، انسانلر ايچون
اوز مصلحتلر بى يورتو حقنده دستور العمل بولورغه نيموشلى.

آشاو و ايچودن مقصود تهن نك قوامينى و سلامتلىگينى صافلاو ايكانلىكى ده
معلوم. شوشى مقصودغه خدمت ايتمه گان نرسه لرنى آشاو و ايچو البته «اسراف»
بولور. موگا كوره پشمه گان قاهرلرنى پشمه گان ايتلرنى و عموما آش قازانى
و يا كه برهر اعضاغه ضرر بيره و خسته لك گه سبب بولا طورغان آشا لرنى

(۱) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۱۹۷، احمد ابن حنبل مسندى، ج ۲ ص ۱۸۱، لفظلر
ابن ماجه نكى.

وايچەلىكلارنى آشاو ايچو هر بىرى «اسراف» در.

صدقه بىرو ايسه اخروى اشلردن بولوب اسراف درجه سینه کرماو و عجب (اوز اوزینه ايسى کيتو) بولماو شرطى برله گوزل و مرغوب اش. آشاو و ايچو، کيبو ايسه دنيا و بدن مصلحتلرندندر. بعض بر نرسه لرنى آشاو ايچو حدبئلر برله منع ايتوله و شونلردن باشقه لرى «مباح» بولادر. حديث شريفى ايسه شول مباح نرسه لرده اختيار بار ايگانلىگنى بيان ايتهدر. امام بخارى ابن عباس حضرتلرندن: «كل ما شئت والبس ما شئت ما خطئتك اثنتان سرف او مذبلة» سوزىنى کوچه در (۱).

کيوملرنىگ اوزلرینى و فورمالرینى منع ايتو حقنده قرآن کریمده آچيق روشده بر سوزده يوق بلکه بعض کيوملرنى منع ايتوچيلرگه قارشو «قل من حرم زينة الله التي اخرج لعباده والطيبات من الرزق...» (اعراف ۳۰) ديب شلته بار. ايرانلورنىگ کيوم سالوم و زينت طوغروسنده غى اسرافلردن غير آلوب بو اشلرنىگ اوز اتمى ايچون ضررلى و بوزولولرینه سبب بولاچغنى بليگانندن صوگ بولسه کبرهك رسول الله حضرتلرى کيوم سالوم و زينت طوغروسنده بر چيگ قويارغه، مسلمه انلرنى اسراف و آرتق زينت که بيرلردن صافلارغه ازوم کورمش و بعض بر نرسه لردن منع ايتمشدر.

کيوم سالوم و زينت طوغروسنده حدبئلر برله طبيولغان نرسه لر اوشبونلر: (۱) کولمهك، اشتان (چالبار) و ييلان هم چاپان و باشقه کيوملرنى يردن سورهب يورو. بۇ طوغروده «ما اسفل من الكعبين من الازار فى النار» حديثى روايت ايتولنه در (۲). بو حديثده گى «ازار» سوزى عادت که کوره گنه ذکر ايتوله، مقصود ايسه ازارغنه توگل باشقه کيوملرده بر حکمه در. ايرانلرده و آنلردن کورمه کچى عربلرده بو اش کبر وغرور علامتى ايدى. بو منغدن اصل مقصود، کيومنىگ سورهلوى توگل بلکه «کبر» اوزيدر (۳). درست، کيوملرنى سوره توب يور و خصوصاً بىزنىگ کبک ياغهورلى، قارلى، پچراقلى طوزانلى يرلرده و هر تورلى حيوانلر بورى طورغان اورنلرده نظافتسزلىگه و ضررلى ميقروبلر ايبه رنگه سبب بولغانلقدن همده کيوم کبودن مقصود تهننى اورنو بولوب،

(۱) صحيح بخارى. ج ۷ ص ۳۳. تعليق طريقنچه روايت ايتوله در.

(۲) صحيح بخارى. ج ۷ ص ۳۴.

(۳) حضرت ابوبکرنىگ: «طوتوب طورماسام ازارم سالونادر» ديگان سوزينه قازشى، رسول اللهنىگ «لست ممن يصنعه خيلاء» ديگانلىگى مرويدر. صحيح بخارى. ج ۷ ص ۳۴.

کیومنگ سورەلوب بورگان الوشندە بو مقصود تابوئماغانلقدن سورەب یورو هر وقت ممنوع بولورغە ممکن . بو حکم، ایرلر برله خاتونلر آراسندە مشترک بولغانلقدن مسلمەلر « مودە » فلان دیگان بولوب ایته کلرینی سورەتوب بورولری تیوشسز اشدر . کشی کیومی بولو یاگە فسقارتورغە وقت یتشماو سببلی برکیوم سورەلوب یوروسە وشونک سببلی کونارلو، هولانو کبک اشلر کوکلگە کیلماسە بو اشدە کوب ضرر بولماز . شونک برله برگە حدیثلردن، « هر بر کبر علامتی بولغان کیومنی کیو اسلام شریعتندە ممنوع » دیب بر حکم چیفوی دە معلوم . بور کلرینی، کل پوشلرینی فنغر سالوب ساعت چلبەرلرینی اصلندروب یورولرنک دە شوشی قاعدە آستلرینە کرولری ممکن . خلاصە: کیوم برله کونارلو، هولانو عقللی کشی اشی توگل . « طون ایله اولماز مزیت بل یقین - ایشەک اطلس کیسە ایشە کدر همین » .

(۲) یفاک نوعلری کییو . ایرلر ایچون خالص یفاک ، اطلس کبک کیوملر کییو ممنوع . بو طوغرودە « لا تلبسوا الحریر فانه من لبسه فی الدنیا لم یلبسه فی الآخرة (۱) همده » حرم لباس الحریر و الذهب علی ذکور امتی و احل لانا ثم (۲) روشندە حدیثلر بار . دولانو کبک ضرورت اورنلر البتە مستثنی بولالر . زبیر بن العوام ، عبدالرحمن بن عوف کبک بتلەوچی و قجو برله جفالانوچی صحابه لرگە رسول الله نک یفاک کییو حقندە رخصت بیرووی دولانو بابندن ایدی (۳) .

(۳) عصفر اسهلی بویاوغە بویالغان کیوملرینی کییو . بو هم ایرلر ایچون ممنوعدر . عبدالله بن عمر و بن العاص ، رسول الله حضرتلری اوستمده عصفرگە بویالغان کیوم کوروب: « ان هذه من ثياب الکفار فلا تلبسها » دیدی، روشندە حدیث روایت ایتعدر (۴) . (۲۹۹ نچی حدیث شرحی دە فارالسون) .

(۴) خاتونلرغە خاص بولغان کیومنی ایرلر و ایرلرگە خاص بولغان کیومنی خاتونلر کییو . بو طوغرودە حدیثلر بار . بزده موکئا خاتونلر نک بو کونده گی قالپانلری برله چه مچهلی چیتوکلرینی ، باش یاولقلرینی وشاللری ، ایرلرنک دە فسقه

(۱) صحیح مسلم، ج ۲ ص ۱۵۲ .

(۲) جامع ترمذی، ج ۱ ص ۲۰۵ .

(۳) احکام القرآن للامام ابن العربی، ج ۲ ص ۲۱۲-۲۱۳ .

(۴) صحیح مسلم، ج ۲ ص ۱۵۴ . عصفر برله بویالغان کیوملر شول وقتلرده بعض بر

چیت مذہبلرده بولغان خالقلرنک دینی شعارلری بولوی دە اهتبال طوتولادر .

کولمه کلری وچالباراری، کلپوش وچاپانلری مصداق بولماسه باشقهچه کییوم نابلووی شبهلی.

۵) ابرلرنک آلتون بله زک و آلتون یوزوک کییولاری. بو حقه ده حدیثلر بار. علم اهللرندن کوب دانلر، ابرلر ایچون خالص یا که کوبره ک الوشی یفاک بولغان کیوملرنی کییو و آلتون برله زینتلر نودن منع ایته طورغان حدیثلرنی قبول کورلر و شوکئا کورده ابرلر ایچون خالص یا که کوبره ک الوشی یفاک بولغان کیوملرنی کییو و آلتون برله زینتلر نو حرام دیب دعوی قیللر (۱). حقیقت حالده حدیثلرنک منع ایتولاری بیک معقول. ابرلرنک وظیفه لری مال و بابلیق اسراف ایتو توگل بلسکه اش اشلو و مال نابو ایچون طریشو و کسب ایتو بولغانلقدن یفاک کییوملر، آلتون برله بیزه نوب ده شول وظیفه لرینی اوتنو و مال صافلاو ممکن بولماز.

ایندی کیوملرنک موده لری، پچم و فور مالری حقه ده غی مسئله گه کیلسه ک، یوقاریده سویله نوب اوتسکان، تکبرله نو قصدی برله سویره ب یورو و عصفر گه بویالغان کیومدن باشقه ده شریعت مداخله قیلر طورغان نقطه بسارلقنی بلیمیز. درست، حج عمللری قیلنغان وقتده مخصوص بر فورمه کییو لازم. شریعتنک بو طوغر و ده غی تکلیفی، شول برلر ده یورگان آدملرنی بر تیگز ایتو، اسراف و تکلفردن براق طونو کبک قصدلرغه مبنی بولووی ممکن. شولای بولسه ده مخصوص فورمه ده یورماو سببندن گنه حج عملی باطل بولمی بلسکه بر آز کیچیکلی گنه حساب ایتوله و بر قدر جزا یوکله نوب حجی همیشه ده حجتدن حساب قیلنلر.

کیوم موده سی اقلیملر وزمانلرغه کوره اوز گره طورغان حاللردن بولغانی ایچون شریعت، مونی خلقلرنک اوز اختیارلرینه تابشیره در. چیت دینلرنک شعارلری ایکانلگی معلوم بولماغان، حفظ صحت فاعده لرینه خلاف و یا که اسراف

(۱) زینتلر نو قصدی برله بولمی بلسکه مجرد وقت بلو ایچون گنه کیسه لرده آلتون ساعت یورتو حرام، دیب بلیم. اساسا حرام بولماغانده «فرق تنکه لک آت برله ده یوروب بولا، شونک ایچون یوز تنکه لک آت طوتو اسراف و هر اسراف حرام» دیب منع قیلو اورنلی بولماسه، «وقت بلور ایچون چوین ساعتده یاری، آلتون ساعت تاغوب یوروگه ضرورت یوق» دیب موندن منع ایتوگه اورن بولماسه کبره ک. یفاکنی کییو و آلتون برله زینتلر نو حرام بولسه ده آنلرنی مالک بولو و آنلر برله فایده لرنه حرام توگل. «آلتون و کهوشنی استعمال قیلو حرام» دیگان سوزده گی «استعماله معناسی، حسی بر عملگه واسطه و وسیله قیلو دیگان سوز بولسه کبره ک. آلائی دینه سه ک آلتون آقچلرنی یورتوده حرام بولووی لازم کیاور. موندی بر دعوانی قیلوچی عالم پارلغندن خبرمز یوق.

و کبرگه سبب کورلمه گهن صورتده موده صایلاو هر کیمهنگ اوز اختیارنده بولسه کیرهک.

حقیقت حالده قطب شمالی ده طور و چیلار برله خط استواده یاشا و چیلارنک، حبشلیلار برله چینلورنک کیوملری بر موده ده بولو ممکن توگلدر. نورکستان کیوملری بورجان و اوسرگان باشقردلری طرفندن و حجاز عربلرینک کیوملری قوش اوچمازلق صالحقنلرده طور و چی سینیر یا مسلمانلری طرفندن سو بولوب کیبولو و قناعت قیلنو احتمالی یوق. سیکزنجی عصر باشنده مصرده وفات ایتمک ابن العاج، اوز زماننده بولغان خاتونلرنک تزلردن توبان توشمه گان کولمهک کیبولرینی چالما برله یورولرینی یاراتمیدر (۱). مونک بو سوزی ایسه اوز زماننده مصرده غالب بولغان عادت که کوره بولغانلی معلوم.

چالما، موسی و هارون پیغمبرلر زمانندن بیرلی یهودلرده مستعمل ایدی. هند خلقلارنده بیک مقدم عصر اردن بیرلی استعمال ایتولگانلیگی روایت قیلنه. یهودلار موتی هندولردن آلمان بولسهلر کیرهک. رسول الله دن مقدم، چالما عربلر گهده کرگان بولسهده بیک آن، بعض بر مستثنی کشیلرده گنه بولادر ایدی. «العمائم نیجان العرب» مضموننده بولغان حدیثلرده (مونلر ضعیف حدیثلر) چالمانک عربلرده عمومی کیوم بولماغانلیغینه دلیلدر.

عصر سعادتده بولغان کیوم فورمالرینک نیچوک بولغانلقلری حقنده آچیق معلومات تابا آلمادق. مسلمانلر ایچون مخصوص بر فورمه کیبو حقنده تسکلیقلر حدیث کتابلارنده کورلمی، بو طوغروده سلفی و خلفی عالملری طرفندن برقرار بارلغی ده بلنمی. رسول الله نک خرسیتیانلر، ایران مجوسلری کیوملرینی کیبوی ثابت. والله اعلم بالصواب.

کیوم سالوم، یوروش طورش روشلرنده بیک کوب حکمت بولماسه کیرهک، حکمت ایسه کوکل توزوک بولوده، خلقلارغه ضرر کیترما و رسول الله غه متابعت قیلوده در. درست سویلی طورغان ایکی کشینک برندن: «سویله شوونک و ظاهری قیافتنده مارجه قزی مارجه دن آیرماسی بولماغان حالده فلان خاتون، فرض نماز و فرض روزلرینی و قتلرنده ادا قیلو برله گنه قناعت ایتمی بلسکه نفل روزلر. و نفل نمازلر برله ده شغللنه و هر کون بر آن قرآن او قومی قالمی» دیب

(۱) المدخل، ج (ص ۱۱۸). ابن العاج ابو عبدالله محمد بن محمد هجرى برله ۷۳۷ ده مصرده وفاتدر.

وايكنچې بسندې ده: «فلان ملا و مدرس ايونده بر تاولك قدر قالدېم، مؤذنك هر بر اذاني ايشتلوب طورغاني حالده مسجدگه بارغانيني، چالما سينك فوزغالقاني ي كور مادېم بر گنه مرتبه سجده فيلغاني ي ده سيز مادېم حتى تنبيه ياصاو قسدي برله: سزني مؤذن چاقره - ديبده قارادېم، موكا قازشي: ايندي اول هر وقت چاقره، اول چاقره ديب مېن بيك فاوشاب كېتيمم ئلى - ديگان جواني آلوب تأسف ايتدم»
روشنده سوز ايشتدم.

(۱۹۳) كَمَا تَكُونُوا يُؤْتَىٰ عَلَيْكُمْ .

ترجمه سي: «اوز كز نيندي بولسه كز، سز گه شوندي اميرار فويلور». بو سوزي برله رسول الله حضرتلري امت كه خطاب ايتنه و: «ظالم بولسه كز سز گه ظالم اميرار فويلور، عقللي وعفيف بولسه كز اميرار كزده شوندي بولور، هر حالده اميرار كز و حاكمار كز اولچاوده سزك برله متناسب بولور» دى .
قرآن كريمك: «وكذلك نولي بعض الظالمين بعضا بما كانوا يكسبون» (انعام ۲۹)
ديگان سوزنده اوشبو حديث مهناسينه اشارت بار. خلق آراسنده ده «اعمالكم اعمالكم» ديگان سوز مشهور (اميرار كز اوز عمللر كزدر). شونك ايچون اكرده خلقر، اميرار كز ظالملريني كورر گه نله ماسه لر اوزلري عدل و ياخشى بولورغنه تيوشلى «ان الله لا يغير ما بقوم حتى يغيروا ما بانفسهم». ليكن بو سوز گه قارابده ظالم اميرار، جابر خليفه لر مسئوليتدن، جبر و ظلملري ايچون جزادن فوتولمبلر. «خلق اوصال بولغان ايچون بز اوصال بولدى» دېر گه حقلري بوق. خلقك اوصاللى مونلر كز اوصال قيريني پرده لي آلمير. خلفاي راشدوندن برى بر موسمه (حج كونده): «نيندي گنه بر آدم اميرار وتوره لردن جفا و جبر كورسه، اول كشي اوستنده مينم خليفه لك حقم بوق» ديب اعلان فيلغانلى رويت ايتولدر. حضرت عمر: «فرات يلفه سي بوينده تلف بولغان برده حقتك اوز منى مسئول اعتقاد ايتهم» دېر ايدى. حالبوكه فرات يلفه سي برله مدينه آراسى بر ايلق يولدر.

خلفه ز، نادان ملالردن و وجدان سز ايشانلردن، دانوس قيلوب و چاغوب طور وچى مريدلردن، ظلم ايتوچى بايلردن و اورام بوينچه ايسكه نوب بوري طورغان فوشتانلردن زار لانالر و مونلر كز جفالريني كوتارودن اور سنالر حتى شوشندي هر تورلى يا كالتقغه، كوز آچلو و وظيفه ني بلوچيلك گه فار شو طور وچى آدملر كز جنائتلريني كوروب «ايندي بو ملت آباقغه باصا آلماز، بتار آخرسى»

روشنده امیدسز لیکلر اظهار قیللر.

درست بو اشلر بیک آور، ملتنگ بختسز لگینه بیک کوچلی سبب. «لئیل هذا ینوب القلب من اسف - ان کان فی المرء اسلام وایمان». لیکن بو حقدہ بتون هیب اوز مزده در. اگرده اوز مز اوک برله صولنی یاخشی آکلاساق، اوز حقمز برله باشقلر ننگ حقلرینی آیروب بله وشوگا موافق یوری آلسهق، درست وطوغری سوزلرنی یامانلرندن بوزوقلرندن آیروب آلا بلسهک ایدی نادان ملالر برله وجدانسز ایشانلر، مسلمانلرنی چاغوب یوروچی و ظلم ایتو- چیار، اول قوشتانلری اوز اولرندن بتارلر، قویاش نورندن قانچوچی یارقاناتلر قییلندن قارانغو اورنلرغه کروب پوصارلر ایدی. بز، بته طورغان قوم توگل بلسکه دنیاده منگو طورر وباشقه ملتار برله برلیکده بیر یوزندن فائدهله نور ایچون کیلگان ملتہز. «بتہمز» دیب مایوس بولو و یاشلرگه امیدسز لک یوللری کورساتو گناهدر. باری نیک اوقورغه، اوگره نورگه، یاخشی خلقلی بولورغه، هرکیم اوز وظیفه سیننی اوزی بلوب شونده کیمچمک ایتمازگه اوللرنی اداره ایتو اشلرینی اوقوغان باش بوونلر اوز قوللرینه آلورغه و هر اشلرینی نظامغه موافق صابلاولر، رسمی دفترلر ور یویزیلر برله تآکیدلر یورتورگه تیوشلی. شونندن صوگ ملالرمزده یاخشی بولورلر، ایشانلرمزده. «کما تکنونورا پولی علیکم».

مدرسه دن فایتقان بر و قتمده شمسی اسملی یاش بر یکیتنگ تاییق طوتوب اورامده یورگانینی تهره زه دن کوردمده والدمدن: «انکای! بو شمسی، نی اشلر تاییق طوتوب یوری؟» دیب صورادم. انکای: «اوغلوم بو خلق بیک عجب! مسجد قارنلرینه، آق صاقاللرغه کون بوقلقدن، چبونلرده سویلرگه ایرک بولماودن، جبر و ظلم کوبلسکدن، قوشتانلر ننگ آشاو ایچولری آرقاسنده بتون اولنگ حق ضائع بولودن زارلانلر، یاش برله یغیلر، ایندی استارسته صایلاو وقتی ییتکاندن صوگ یاخشی قارنلر اوزلری شول اورنغه کوردن قاپالر، یاقین کیلمیلر شوشی خدمتنی اوزلری التزام ایتماز ایچون اوزلری، چبرندن وظلمندن بیش اون تینلک آراقی برابرینه یاللانوب یالغان شاهد بولوب حاکملر حضورینه یوروندن قان یغلی وشکایت ایته طورغان وجدانسز وانصافسز کشیلرینی استارسته ایتوب قویدلر، ایندی اولنگ عقلی قارنلری، بومشاری توشو برله شوشی شمسی گه عقل صورارغه، اوتنورگه بارالر» دیدی.

شولای بولغاچ ایندی کیم گه اوپکه فیلورغه و کیمدن زارلانورغه کیرهک
عیب خلقنک اوزنده خصوصاً یاخشی بولورغه تپوشلی کشیلرنده. «کما تکنونوا
یولی علیکم».

(۱۹۴) كُنْ فِي الدُّنْيَا كَمَا كُنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرٌ سَبِيلٍ (۱).

ترجمه سی: «دنیاده غریب روشنده طور یاکه یول یوروچی و یولاچی
روشنده بول!».

باش تورتورلک اورنی، طوررلق شهری و آولی، خراب بولورلق
فارتیسی، وفات ایثارک بالاسی بولماغان کشی «غریب» در. «عابر سبیل»
دائم بول یوروچی کشیدر. حدیثنک معناسی: «اوزکنی غریب یاکه دائم کیتوب
طوروچی بر سیاح فرض ایت، دنیاغه اورالما، خلقغه فانشما، مسافر کشی
قناعت ایتهچک نرسه لر برله قناعت قیل» دیمک بولور.

غریبلر و سیاحلرنک عادتده دشمنلری بولما، کشیلرگه آز قاتناشالر،
منصب و جاه، بایلق و نفوذ حقنده هیچ کیم گه رقابت ایتمیلر، موندی نرسه لر
اوز حقلرندهده یورمی. شول سببلی حسد و نفاق، غیبت و سسؤ ظن کبک
بوزوقلقلردن سلامت طورالر. حد ذاتنده سفر، مشقتلی نرسه بولسهده «السفر
قطعة من السقر» یاکه «السقر قطعة من السفر» دیسه لرده آدم بالالاری برله
یاخشی معامله ایتو و بوزولشماولرغه سبب بولو چهنندن سفر، اک یاخشی بر
نرسه در. سفرده بوروگان وقتلری آدم بالالرینک اک مسعود وقتلری و سفرده
یورو، سعادت سببی ایتوب صانالسه اورنی بار. شونک ایچون بولسه کیرهک
رسول الله حضرتلری انسانلرغه مسافرلر روشنده دنیا اوتسکاررگه قوشادر.
موندن مقصودی ایسه خلقلر برله بوزولشمی، یهمسز بولشمی کون اوتسکاروگه
دیمله و ایکانلگی اوز اوزندن معلوم.

اوشبو حدیث شریفنی رسول الله حضرتلری، قولینی عبد الله بن عمرنک
قول باشینه قویغان حالده سویلگان ایندی. احمد ابن حنبل ایسه «عبد الله! کن
کانک غریب او عابر سبیل وعد نفسک من اهل القبور» روشنده روایت ایته در
(۲) صوگنی جهله نک مضمونی: «اوزکنی قبر اهللرندن صانا!». دیمکدر.

(۱) صحیح بخاری، ج ۷ ص. ۱۷.

(۲) احمد ابن حنبل مسندی، ج ۲ ص ۴۱.

حقیقت خالده آدم بالاسی نیر اهللر نندنر. بو کون بولماسده بر کون اولچک، همه نرسه سینو وهمه امللرینی ناشلاب ایتمه چکدر.

(۱۹۵) الْكَيْسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعَدَ الْمَوْتِ وَالْعَاجِزُ مَنْ اتَّبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللَّهِ (۱).

ترجمه سی: «عقلی و آکلی، اشلرنی برافدن کوروچی آدم شولدرکه نفسینی دنی و الله تعالی امرینه بوی صنوچی مطیع قیلور، اولگاندن صوگفی کون ایچون عمل ایبار، عاجز آدم شولدرکه نفسنی اوزینک هواسینه ایبه رتور و شول حاله الله نك مغفر تینه اوچراونی تمنی قیلوب طورر».

کیس نك مقابلی سفیه و عاجز نك مقابلی قادر بولغانی حالده حدیث شریفده «کیس» برله عاجز نك فارشی قویلولری بو اورنده غی «کیس» دن «قادر» بولغان «کیس» و «عاجز» دن مراد «سفیه» بولغان «عاجز» ایکنلکنی بلدرو ایچوندر.

الله تعالی نك رضالغینه و آکا محبت باغلاوغه سبب بولاچق عبادتلر نك هر بری اولگاندن صوگفی کون قیلنه طورغان عمللر دندر. بو عمللر نك معلوم و مشهور لری: الله تعالی نی الاهاقی و عبادت طوغر اولرنده توحید قیلو، فرض عمللرنی اخلاص برله ادا اینو، حراملردن منغلنو، هر تورلی بلا و قضالرغه، دنیا مشقتلرینه صبر اینو، مسامانلرغه خیر خواه بولو و باشقه لر.

اسلام دیننده، بر «عمل» گه «عبادت» اسمی بیولور ایچون اخلاص و درست نیت همده الله تعالی گه ندلل تواضعلق بولو و شریعت تبلیغ اینوچی طرفندن بیولرغان روش گه موافق کیلو شرطدر. درست نیت بولماغانده «عبادت»، «عبادت» دن آیرلماز. اخلاص، آکا عبادت قیلنمش ذات (الله) نك رضالغینی امید قیلو و باشقه کشیلرنک کورو و بلولارینی قانشدر ماودن عبارت. عبادتنی محض الله تعالی رضالغی ایچون گنه قیلو، اوزینی عاجز بنده دیب نانو، البته عقلی و آکلی بولودندر.

(۱۹۶) لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ وَلَا دِينَ لِمَنْ لَا عَمَلَهُ (۲)

(۱) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۳۹۲. احمد ابن حنبل مسندی، ج ۴ ص ۱۲۳.

(۲) احمد ابن حنبل مسندی، ج ۳ ص ۱۳۵-۱۵۴.

ترجمه‌سی: «امینلگی بولماغان کشینک امانی، عهدینه وفاسی بولماغان کشینک دینی یوقدر.»

«عهد»، بر نرسه‌نی وفا ایتو و باشقارونی اوست‌گه آلو و التزام قیلودن عبارت. ایکی کشی، معقول و شریعت فاشنده ممنوع توگل شرطار اوزرینه اوز آرالرنده عقد و مقاوله یاصاسلر، هر برینه نسبت برله بواش «عهد» بولا و شولگی وفا قیلو لازم کیده‌در. بر کشی امانت یوکله‌سه شونی صافلاو و تیوشلی وقتنده، تیوشلی کشیسینه تابشرونی اوستینه آلمانلقدن «عهد» بولادر. اسلام دینینی قبول ایتو، شونده بولغان حکملرنی التزام قیلو بولغانلقدن بوده «عهد»‌در. (قرآن اصطلاحنده مونک اسمی: «ان الذین یشترون بعهدالله وایمانهم ثمننا قلیلا اولئک لاخلق اہم فی الآخرة ولا یکلمہم الله ولا ینظر الیہم یوم القیامة ولا ینکبہم وایمانهم عذاب الیم» (آل عمران ۷۱) کبک آیتلر ده تعبیر ایتولساگانه «عهدالله»‌در). شونک ایچون: «الله تعالی بزنگ عبادتمزگه محتاج توگل..» دیک کبک بهانه‌ار برله نماز اوفومی، روزه طوتهی قالو، حیل‌ار قوروب زکات بیرمی یا که بله طوروب حاجت کشیلرگه دین علمی اوگره‌تمی طورو «عهد»‌گه وفا قیلماوچیلتی بولادر.

شریعت‌گه خلاف اشلر برله «عهد» یاصاو درست توگل. وفا قیلو نیتی برله موندی عهدار یاصاوچیلمر بر مرتبه و وفا قیلماو نیتی برله یاصاوچیلمر ایکی مرتبه گناہلی بولورلر.

عهدگه وفا قیلوچی، امانت‌گه خیانت ایتماوچی دیب اوز اختیارلری برله شول اشلرنی اشلوچی‌گه ایتولنہ‌در. فاضی حکمینہ یا که پالیتسیہ کوچی برله عهدلرنی اوزنینه کیتروچیلمر و امانتلرنی تابشروچیلمر «عهد»‌گه وفا ایتماوچیلمر و امانت‌گه خیانت قیلوچیلمر‌در.

اسلام دینی «امانت»‌نی بیک الوغ نرسه صانی و آکنا خیانت ایتوچیلمرنی اعتبارسن فالدره‌در. دیت وقتنده بیشیوز آنتون فیمتندہ یوری طورغان قولنک، بر آلتوننک دورتنچی الوشیننی اوغزلاوی سببلی کيسلووی، خیانت ایتکانل‌گکندن حرمتسن، فیمتسن بولوب فالووندندر (*).

(* اوشبو سبیدن ابوالعلاء المعری‌نک:

یا بخشمی من عسجد ودیت

مابالها قطعت فی ربع دینار؟

دیگان سوزینه بعض عاللمر: «لما کانت امینة کانت ثمینة فلما خانت هانت» دیب‌جواب بیرگانلرایدی.

«امانت» و «امین» لکنک بهالی نرسه ایکانلگی خلق معاملہ سندن ده معلوم. «امین» بولغان سوداگرار خلقارنک اشانولری و اوزلرینه هر وقت ایشکلرنک آچیق بولووی سببندن زور اشلر قیلورغه موفق بولالار. بایقلری بیک زور بولماغان آدملرده «امین» بولولری آرفاسنده اعتبار برله عمر سورہ آلالر.

حدیث شریفی مضمونینی اوزمزجه تعبیر قیلورغه حاجت نوشسه: «امین نوگل کشی ایمانسز و سوزنک طورماوچی کشی، دینسز» دیب تعبیر قیلورغه ممکن بولور.

(۱۹۷) لَا بَأْسَ بِالْغَنِيِّ لِمَنِ اتَّقَى وَالصَّحَّةُ لِمَنِ اتَّقَى خَيْرٌ مِنَ الْغَنَى وَطِيبُ النَّفْسِ مِنَ النَّعِيمِ (۱).

ترجمه سی: «الله تعالی گه تقوالق قیلوچی و حققرینی چیقاروچی کشی ایچون بایلقدن ضرر یوق. الله تعالی دن قورقوچیلر ایچون سلامتک، بایلقدن یاخشیراق. کوکل خوشلفی اللهنک رحمتندر».

مالنی بایلقنی ذم ایتوب کیلمگان حدیثلر بیک کوب و بعض بر آیتلرده بار. شونک برله برلسکده بایلقنی، دولتنی مدح ایتوب کیلمگان حدیثلرده بار. موندہ ذکر ایتولسگان حدیثده مال، مدح ایتولمی اما ذمده قیلنمی. بو حدیثلر و دلیللر آراسنده خلافتق یوق. شریعت نظر نده مال و بایلق مذموم. شریعت فاراوندہ بایلق و مال ممدوح. بو ایکی دعوی هر ایکسی درست.

«شریعت فاشنده بایلق و مال مذموم» دیگان سوزدن مقصود حلال و مباح یوللر برله حاصل ایتولمگان همده الله حق برله بندهلر حق چیقارلماغان، گناه اشلرگه وسیله واسطه بولغان بایلق و دولندر. حدیثلر شوشندی بایلقنی ذم قیلهلر. «شریعت فاشنده بایلق مذموم نوگل بلکه ممدوح» دیگان سوزدن مقصود حلال و مباح یوللر برله حاصل بولغان، تیوشلی حقلر ادا قیلنغان، الله رضا بولا طورغان اشلرگه هم حیات و معیشتگه وسیله ایتولسگان بایقلدر. موندی بایلقنک ممدوح و خواجه سیده الوغ درجه لرگه مستحق بولاچقنده شبهه یوق. الله تعالی انفاقنک ثوابلی اش ایکانلگینی بیک کوب آیتلرده ذکر قیلدر. بو طوغورده حدیثلر هم کوب. بایلق بولماغانده اوستنک بولغان بور چلرنی ادا قیلوب کون اونکار و البته مشکل.

لا بد للمرء من مال يعيش به
و داخل القبر محتاج الى السكفن.

اگرده بايلىق مطلق مذموم بولسه ايدى آنى صافلاوچىلىقى و شونى مدافعه فيلوچىلىقى لازم اش بولماز، رسول الله: « من قتل دون ماله فهو شهيد » (مالى سببلى اولدرلىگان كىشى گه شهيد ثوابى بيرلور» (۱) دىماز ايدى. رسول الله اوزى ده « فدىك » اسملى اورنىڭ حاصلاتىدىن هم موندن باشقه روشلار برله ده بر بىللىق آزوق حاضرلىدر ايدى (۲).

حضرت عثمان شول قدر چومردلىقى، عمومى خيراتلار ايچون طوتاشىدىن مال صرف ايتوب طور ووى برله اوزى اولدرلىگان كونده خزىنه سنده يوز ايللى مىڭ آلتون و بر مىليون كوش، يوز مىڭ آلتون قىمتده برى و موندن باشقه بىك كوب اباقىلى مالى قالدى .

حضرت على اولدرلىگان و قتده دورت خانونى ، ام ولد بولغان اون توقوز جاريهسى، يكرمى بر وايكنچى بر روايت كه كوره يكرمى دورت بالاسى قالغان بولسده تركهسى شول وقتده موندننى زور بايلار جملە سندن سانارلق درجه ده كوب ايدى - « يندوع » شهر نده گى خرما باقچه سندن غنە كىله طورغان فائدهسى حتى حسابسىز دىرلك درجه ده ايدى .

زبير بن العوام حضرتلر ينىڭ بصره ده مشهور مسافر خانە سندن باشقه مصر ، كوفه ، اسكندريه شهرلر نده زور يورتلرى بار ايدى. وفات بولغان وقتنده ايللى مىڭ آلتونى، مىڭ آنى، مىڭ قلى، مىڭ كىزە گى قالدى .

طلحه بن عبىدالله نىڭ كوفه ده بنا قىلدىرغان يورتىدىن باشقه عراق طرفنده غى مىلكلر ندىن كىله طورغان كونىك فائدهسى مىڭ آلتون ايدى . مدينه ده گى سرالى ايس كىتكچ روشده زىنتلى و سلطنت ايدى (۳) .

عبدالرحمن بن عوف يورتى ده مونىڭ يورتى درجه سنده بولوب مىڭ دوهسى ، اون مىڭ قوبى بولادر ايدى. اوزى وفات بولغاندىن سوڭ بر خانونى سىكرىچى الوشنىڭ دورتنچى الوشى ايچون سىكسان دورت مىڭ آلدى .

(۱) احمد ابن حنبل مىندى، ج ۲ ص ۱۶۳ .

(۲) مختصر جامع بيان العلم. ص ۱۰۲ .

(۳) مشهور صحابه لار آراسىنده طلحه اسىنده ايكى آدم بار. هر ايكى سىنىڭ آتاسى « عبىدالله »

اسملى و هر ايكىسى قريش و تيم قىبىلە سىنه منسوبلر. شوشى ايكى طلحه ياخشى آيرلماو سببلى بىك زور عالماز ، فاهش ياڭلىشارغە مرتكب بولدىلر . موندننىڭ بىرىسى عشره مشرە دن بولوب ايكىنچىسى ايسه « طلحة الخير » دىب معروفدر . موندە ذكر ايتولسگان طلحه اولگىسى (عشره مشرە دن بولغانى) در .

سعد بن ابى وقاص طرفدن «عقيق» ده بىنا ايندىرلىگان سراي، حيران قالورلىق درجهده الوغ وگوزل هم قېمتلى ابدى.

زيد بن ثابت وفات بولغاندىن سوڭ آلتون و كەوشىنى پالتەرلەر بىرلە واندېلەر، باشقىە ماللارى بوز مك آلتون قېمتىندە بولدى.

يعلى بن امية وفات بولغاندە بېشىوز مك آلتونى آنڭ اوستېنەدە بوز مك آلتون قېمتىندە ملاكى قالدى (۱).

عبدالله بن عمر دن تېگان مىرائىنى بىر اوغلى بوز مك كەوشىگە سانقان ابدى. حضرت عمر فرق مك بىرلە وصيت اينىكان ابدى، وارثلىرى شونى ادا ايندىلەر. اڭ صوفى صحابەلر دن بولغان عبدالله بن مسعودنڭ تركەسى بتمەش مك درهم بولدى.

سعید ابن المسیب: «اوزىنڭ عرضى صافلاو، اللهنڭ امانتارىنى اوتەو نىمتى بىرلە مال جېماغان كشىلردە خېر يوق» دېب سويلېدىر ابدى، اوزى وفات بولغان وقتدە فرق مك آلتون تركەسى قالدى. ابو فلاه: «اللهغە شكر ايتە بىلسەڭز بايلىق ودىيادىن ضرر كورمازسىز» دېب ايتەدر ابدى. عبدالله بن عمر نڭ «اھد ناووى قدر بايلىقم بولوبدە نېوشىنى حقلىرى ادا قىلسەم، ضررى بولور دېب بلەيم» دېگانلىگى روايت ايتولەدر.

سفيان ثورى نڭ: اونىكان زمانلردە مال مكروه كورلىگان بولسەدە ايندى بىز نڭ زمانەزدە مال مؤمن كشىنڭ قالقانى بولوب كىتدى» دېب سويلېدىر هم دە «اون مك درهم حقندە الله تعالىگە حساب بېرووم، كشىلەرگە محتاج بولوب يورومدن آرنق» دېب ايتەدر ابدى.

حياة بلا مال حياة ذميمة
وعلم بلا مال كلام مضيع.

خلاصه: آدملردن مستغنى بولور ايچون حلال كسب ايتو وبايلىق حاصل قىلو شرع قاشندە مذموم نرسە نوكل بىلكە مېدو حلال. مذموم بولغان نرسە ايسە حلال بىرلە حرامنى نېكشىرمى، دىنى وظيفەلرىنى بىرىنە كىتورمى، قومسزلا- نوب وخلقلىرنڭ نادانلىقلىرىدىن، بواشلىقلىرىدىن فائىدەلەنوب مال جېودر. قرآن كورمىدە «مال» دن خېر، فضل الله، حسنة، رحمت سوزلىرى بىرلە تەبېر ايتىلو (۲)

(۱) مروج الذهب. ج ۲ ص ۲۶۱-۲۶۳.

(۲) وما تنفقوا من خير فلا نفسك، وآخرون يضربون في الارض يبتغون من فضل الله،

ربنا آتانا في الدنيا حسنة، وفي الآخرة حسنة، قل لو انتم تملكون خزائن رحمة ربى اذا لامسكم خشية الانفاق آيتلىرى كېك.

ويهددكم باموال وبنين ويجعل لكم انهارا» (نوح ۱۱) كيك وعدهار برله منت
 قيلنو والله نعمتي بولوب سانالو، «مال» نك اوزى مذموم توگالگينه دليل بولور.
 زاهد صحابهاردن بولعان ابوالدرداءنك: «اوزينك معيشتيني اصلاح قيلووى
 مسلمان كشينك فقيه (عقللى و آكلى) بولووينه علامت، معيشت توزوك بواو
 دين توزوك بولوغه سبب» ديگان سوزلرئنده الوغ عبرت بار. «ما احسن الدين
 والدنيا اذا اجتماعا وافبح الجهل والافلاس بالرجل». حضرت عمر نك قرآن برله
 مشغول كشيرلرگه خاصلاب: «كشيرلرگه يوك بولماكز، الله نك كيك خزينه سندن
 كسب قيلماكز!» ديب نصيحت ايتكانلگينى ابن عبدالبر روايت ايتهدر.

لقد طفت في شرق البلاد وغربها   وجربت هذا الدهر باليسر والعسر
 فلم اربعد الدين خيرا من الغنى   ولم اربعد الكفر شرا من الفقر

بيتلرى امام شافعى حضرتلرئنه مذسوبدر. سوزنك فسقهسى شول: بايلق
 ومال هر جهندن ممدوحده توگل و هر جهندن مذمومده توگل. بلكه ممدوح
 و مذموم بولووى اييهسينك طوتا بلووينه و بلماوينه قاراب يوريدر.
 سلامت عقل، سلامت تهندهگنه بولغانلقدن سلامتلك خصوصينه اعتبار ايتارگه
 و اهميت بيمرگه نيوشلى. دنياده كون كورر و ياخشى عمر سورر ايچون سلامتلك
 مطابق ضرور همده بايلقغه كورده قيمتلى خزينه ايتكانلگى دليلگه محتاج توگل.
 سلامتلكگه اعتبار ايتماوچيلر و خسته بولو برله شونك دواسينه، چارهسينه
 كوشماوچيلر اوز نفسلرئنده بالالرينهده جنابت قيلوچيلر در. چونكه بعض بر
 خستهلكلر نك بالالرغه ميراث بولوب قالغانلغى معلوم. خستهلكنى ميراث ايتوب
 قالدرمازغه طريشو آدمچيلكنك اك زور وظيفه سيدر.

(۱۹۸) لَا تَبْكُوا عَلَى الدِّينِ إِذَا وَليَهُ أَهْلُهُ وَلَكِنْ ابْكُوا عَلَيْهِ إِذَا وَليَهُ
 غَيْرُ أَهْلِهِ (۱).

ترجمهسى: «دين اشلرى اوز اهللرينك قوللرئنده بارغانده دين ايچون
 يغلاما كز (فايقرما كز) اما اهلئندن باشقلر، دين اشلرينى قوللرينه آلسلر اول
 وقت يغلاما كز (فايقرما كز)».
 دين اشلرئندن مراد، دينى تعليم و مدرسه ادارلرى دينى منصبلر همده

باشقە نەرسەلەردە بولورغە مەكەن. اهلەندن مەراد ياخشى ومقەنەر بىندەلەر ھەمدە تەلىم وتەربىيە اصوللارنى خەبەردار بولوب شەكەرلەرنىڭ ھەرلەرنى ضائع ايتىمەسلىكى، اوشۇنداق «فاضى» اق، «مەفتى» لك منصبلىرى ايچون كىتاب سنت ھەملىرىنى، سەلف مەسلىھەتلىرىنى بىلەن مەفتى ومەفتى ھەمدە اشلىكى وموظىفەلەرى باشلارنىدە طورۇچى آدمەر بولودر.

ادبى استقلاللىرى اولمەگان ودېنى ھەمىتلىرى بىتونلاى بىتمەگان ملتەر اوز اخیيارلەرى بىرلە ھېچ وقىدە اوزلەرنىڭ دېنى وعلمى منصبلىرى ايچون استەققاقسىز آدمەرنى سايلامازلەر، علم بىرلە دېن كرسىلەرنە ھەمىتلىرى وعلمى بولماغان كىشىلەرنى باقىن بىلەرمەزلەر. بىر ملتەنڭ دېنى خەمتەللىرى اھلىتەسىز، سەلف مەسلىھەتلىرى خەبەرسىز، ھەقسىز واعتمەدسىز آدمەر قوللارنىدە بولسە اول ملتە مەلۇج وقىمەتسىز ھەمدە: « اذا كان الغراب دليل فوم سەھىدەھم الى الارض الجفاف » شەرىئەتە مەسداق بولماقچىدە شەھە بوق. شۇنى كورۇچىلەر ھېچ شەھە بوق آغلارغە، باش اورنىدە قان توگارگە نېوشلى. دېنى منصب تەزگىنى، اوز مرتبەسىنى اوزى بىلمە، اشۇنڭ اھمىيەتلىرى آكلامى طورغان كىشى قوللارنىدە بولۇ شول ملتەنڭ مەنۇى صورنىدە انتعار ايتىۋى وقىمەتلىرى مەداندىن آرتغە چىقوب كىتوبىدەر. (۳۴ نەچى ھەدىت).

(۱۹۹) لَا تَجْمَعَنَّ جُوعًا وَكَدِبًا (۱).

تەرجەمەسى: «آچلىق بىرلە آلدۇ (بالغان)نى بىرگە چىما!». .

آشىسەنڭ كىلەنگان وقىدە آش مەجلىسەنە اوچەراساڭ يا كە نېچوك بولسەدە آلدۇكە آشارغە قوبوب نناول قىلوۋكەنى اوتتەسەلەر «بوق آشىسەم كىلەمى» دىب رىيالانما، آلداما. اما ھەقىقەت ھالەدە طوق بولسەك بو وقىدە «آشىسەم كىلەمى» دىب ايتىۋ نېوشلى.

(۲۰۰) لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيِّ وَلَا لِأُنْثَىٰ مَرَّةً سَوِيًّا (۲).

تەرجەمەسى: «بايلىقى بولغان ھەمدە اعضاءلىرى سلامت بولوب كىسب قىلورغە كۈچلەرى بىتەكەن كىشىلەر ايچون سەدقە صورۇو ھالال توگىل».

(۱) احمد ابن ھنبلە مەسئەلى. ج ۲ ص ۴۵۲.

(۲) سەئىد ابن ماجە. ج ۱ ص. ۲۸۹. احمد ابن ھنبلە مەسئەلى. ج ۲ ص ۱۶۴. مەرتە مەيەنڭ

كەسرى رانگ تەشەببۇسى بىرلە قوت مەناسىدە بولوب سۈي سلامتلىككەر.

صوړ او، نل برله صوړ اوغنه غنه خاص نوگل. حال نلی برله صوړ اوډه اوشبو حدیث حکمینه کوره حلال نوگلدر. صدقه قبول ایتو ضرورت و احتیاج نسبتنگه درست بولوب ضرورت بنکاندن صوگ آنی قبول ایتو اخلاق و ادب نظرندن ممنوعدر. یوقسه صدقه ننگ کسب یوللرندن بر یول ایتلووی و بعض بر آدملر شول یول برله بابوب طورولری ممکن. بو ایسه بردن فقیرلر و عاجزارننگ رزق لرینه فانشو وایکنچیدن اوزی برله بر درجه ده و بر توری حق غه مسالك بوغان انسانلر غه یوک بولوب طور و بوغانلقدن عقل فاشنده ممنوم بر اش. بو آدم، فی ایچون کشیلرنگ ماگلائی تیرلری برله تابقان رزق لردن فائده نه ده فی ایچون اوزی باشقلر فی طویدرمی ویا که فی سبیدن اوزی ایچون اوزی طربشمی؟ .

قال و حال نلی برله صوړالمی طوروب کیلنگان مالنی - اگرده واجب صدقه ایکانلنگی ظن ایتولماسه بای کشی طرفندن قبول ایتولودن مانع بولماسه کیرهک. بو حدیثه کی «صدقه» سوزندن مقصود واجب صدقه بولورغه تیوشلی. اما بای بولا طوروب واجب صدقه بولووی ظن ایتولنگان صدقلر فی قبول ایتو یاخشیلق علامتی نوگل.

صدقلری ترتیبسز بولغان قوملر بابی و مدنیت کسب ایته آلملر، بایلق برله مدنیت بولماغان برده علم اوسمی، دوام ایته آلمی. علم و مدنیت بولماسه «دین» یاشامی. شونگ ایچون بولسه کیرهک اسلام دینی صدقه حقنده بیک یاخشی نظاملر توزوب قالدرغان و صدقه برله عموم ملت فائده له نو ایچون بیک مناسب ایشکلر آچقان ایدی. لیکن اسلام دنیاسی بو طوغروده مساعله ایتدی، بو اشنی شریعت قصد قیلغان بولدن چیت که بوروب چیقاردی. بو حال همیشه شول، بیک یاخشی بولماغان حالنده دوام ایتوب طورادر.

خواجه بهاء الدین قبری فائده سینه قیلنغان وقلرنگ بر دارالفنون آسرارلق درجه ده واردانی بار دیار. اگرده شول وقلردن مقصود بهاء الدین فائده له نو بولسه اولنگان کشینگ آنک برله فائده له نه آلمازفی معلوم. اگرده ایتو چیلر اوزلرینه ثواب کیلونی قصد ایتکان بولسه لر اول ثواب، مدرسه و مکتب تربیه قیلو و مسلمانلر آراسینه علم نارائوده دخیده آرتق بولاچقدر.

(۲۰۱) لَا تَزُولُ قَدَمَا ابْنِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ خَمْسٍ

عَنْ عُمَرَةَ فِيمَا أَفْنَاهُ وَعَنْ شَبَابِيهِ فِيمَا أَبْلَاهُ وَعَنْ مَالِهِ مِنْ آيِنِ اِكْتَسَبَهُ وَ
فِيمَا اَنْفَقَهُ وَمَاذَا عَمِلَ فِيمَا عَلِمَ (۱).

ترجمه سی: «قیامت کوننده اوشبو بیش نرسه حقنده صور او بولمی طور و ب
آدم بالاسینگ آباقلری باصقان بیر نندن آبر لمازلر: (۱) عمرینی نیندی اورن غه
صرف ایندی، (۲) یاشلک و قینینی (کوچینی) نیندی اور نلرده بتردی، (۳) مالینی،
نیندی بوللر برله تابدی، (۴) مالینی نیندی بر لر گه طوندی، (۵) بللگان علمی
برله نیندی عئلر قیلدی».

الله تعالی، انسان غه عمر و یاشلک، مال و علم بیرگان بولسه مونک حقنده
البنه حساب بولور و جواب آلنور. دنباده ده آخرنده ده حسابسن نرسه بوق.
مونی هر کیم اوز عقلی برلده بلور گه تیوشلی

علم فضیلتی حقنده آیت و حدیث کوب لیکن بو فضیلتلر شول علم سببلی
عمل قبلوچیلر و الله تعالی دن باشقه لردن مکافات امیداری بولماغان حالده خاقلر غه
دینی و دنیاوی فائده لر کیتروچیلر حقنده در. فائده سی کور لمگان علم برله الله
بولینه و خلق منفعتینه صرف ایتولمگان مالده ثمره بوقدر. شونک ایچون «علم»،
فائده لی و فائده سز اسمنده یکی گه بولنسه «عالم» لرده «علما» آخرت و «علما»
سو» اسمنده ایکی گه آبر لالار. علملرینی سو» استعمال ایتوچیلر و با که انفاق
قیلمی یاشروب طور وچیلر «علما» سو» بولوب آنلردن باشقه لار «علما» آخرت درلر.
بنده چیلک برله هر بر عالم اوزینی «آخرت عالمی» و باشقه لر نی «علما»
سو» دیب ظن ایتولری، عالملرنک فضیلتلری حقنده کیلگان خبرلر نی اوزلرینه
واوز مسلک لرنده بولوچیلر غه حمل ایتوبده «علما» سو» خصوصلرنده بولغان
وعیدلر نی اوز مسلک لرنده بولماغانلر غه حمل ایتولری ممکن. شوشندی «ظن»
و «تخمین» لر گه توشما و آلدانما ایچون بو ایکی تورلی عالملر نی، علامتلری
برله نیکشروب، اشلر نی شوکا کوره یور تور گه تیوشلی.

«علما» آخرت» (آخرت عالمی) نک ظاهر علامتلری مونلر:

(۱) علمنی، دنسیا تحصیلی ایچون وسیله قیلماو. بر کشی اوزنده بولغان
«علم» نی مال چبوغ، قدرلی حرمتلی بولوغ، مجلسلرنک نورلرنده اوطور و غه
وعوما باشقه لردن کوتار لوگه سبب ایتسه اول کشی آخرت عالملرندن نوگلدر.

(۲) فعلی، سوزینه خلاف بولماو. بر کشینک فعلی، سوزینه موافق کیلماسه، سوزی برله بیوره اوگرهته طورغان اشلرینی اوزی قیلماسه، اوز سوزینه اوزی اشانماغان بولور. سوز بر تورلی اما فعل ایکنچی تورلی بولو، یاخشلیق علامتی نوگل.

(۳) کیوم سالوم، آشاو ایچو، یورو طورو طوغرولرنده اسرافغه مبل ایتماو. مونلر، دنیباغه مغرور آدملرگه خاص صفتلر بولغانلقدن آنلر برله صفلانوچیلرنگ آخرت عالملری بولمازلغی معلوم.

(۴) سلطانلر و امیرلرگه قاتشماو و فتوی بیرو طوغروسنده آشماو. صحابه و تابعینلر، عموما سلفی عالملری امام هم وصی بولو، امانت بوکلوه و فتوی بیرودن بیک صافلانلر ایدی. اگرده بر حادثه واقع بولسه، قدرتی بیتکان آدملر ایچون قرآن و حدیثگه، صحابهلرنگ سنتلرینه بنا قیلوب فتوی بیررگه، قدرتی بیتکان صورنده طوب طوغری «بو مسئلهنی بلیمیم» دیب جواب قایتارغه، اوزندن یاخش بلوچیلرگه یباررگه نیوشلی. ابن عباسنگ: «هر صور اوچیغه جواب بیروب طوروچی مجنوندر» دیب سویلهگانلگی روایت ایتونله.

(۵) بدعت اشلردن صافلانو. برر تورلی عبادت و عمل بتون دنیا مسلمانلری طرفندن قبول ایتولسهده آخرت علماسندن بولغان کشی شول حقه رسول اللهدن ثابت بولغان خبرلرنی تیکشورر و صحابه هم تابعینلر و قئنده شول عمل و عبادت حقنده نیندی روشده فکر و معامله بولغانلغنی تفتیش قیلور و رسول الله خبرلرینه، سلفی صالحلر عمللرینه موافق بولسه عننه قبول ایتار.

(۶) اوزی سویلهودن بیگره کشی سوزینی تسکلاو و فائدهلونی یاراتو. سوز سویلهو طوغروسنده اوزینی گنه لائق کوروچی و اوزندن باشقهلرنی کشیگه ساناماوچی آخرت عالملرندن بولماز. آخرت عالملری و قارلی، نواضلی، انسانلرنگ قیمتلرینی بلوچی، اوزلرینی زور و الوغ کورماوچی، خلقارغه خیر خواه، فقیرلر و شاگردلرگه شفقتلی و مرحمتلی بولورلر.

(۷) نادان صوفیلر و غلو ایتوچی زاهدلر، فاسق فقیهلرگه قاتشماو و آنلردن براق بواو. بو طوغروده رسول اللهنگ حدیثلری، سیر شریفهسی، صحابهلرنگ عرف و عادتلری اگ درست میزاندیر. شونلرنگ عبادتلرندن، عمللرندن آرتدروب یباروچیلر و شونلرنگ بوللرینی بوزوچیلر آخرت عالملرندن بولمازلر.

(۲۰۲) لَا تَسْأَلِ النَّاسَ شَيْئًا وَلَا سَوْطَكَ إِنَّ يَسْقُطَ مِنْكَ حَتَّى تَنْزِلَ إِلَيْهِ
فَتَأْخُذَهُ (۱).

ترجمه سی: «کشیدن بر نرسه ده صوراما، حتی آنلانوب یا که آرباده بار -
غانده قامچیک یرگه توشسه - آلوب بیر ئلی - دیب شونی ده کشیگه فوشمه ،
اوزک توشده آل!..».

مقصود ایسه هر کیم اوز اشینی اوزی اشلو ویالقاوانوب ، کشیگه
صالشوب طورماو حقنده ارشاد قیلودر. برکانسزلیکمک انک الوغ سبیلرندن
بری، کشیلر اوستینه صالحو ایکنلیگی تجربیلر برله معلوم.

کوب کشیلر «سعادت»نی راحت طورو واش اشله مه وده دیب ظن ایته لر
وشونک ایچون عه رلرینی بوش و اشسزلیکده اوتکاره ار. بو یا کیش وحقیقتندن
یراق بر فکر بولوب اصل «سعادت» ایسه عقل و تن خدمتلیر ایته وده در. حتی
اش اشله می طورغان بایلر ده «سعادت» دن محروم طورالر و اشله ب آرغان
صوگ، فقیرلرنک و اشچیلرنک لنتله نوب چای ایچولرینه یا که ایزلوب بوقلاو -
لرینه قاراب قزبغالر و شوندی لنتلردن محروم بولولری ایچون قایقرالر.
اش اشله می طورغان بایلرینی «مسهود» دیب ظن ایته چی فقیرلر اگرده شونلرنک
کونلرینی کورسه لر ایدی هیچ مهنون بولمازلر و اوزلرینک اشله ب آشاغان
کونلرینی صاغفورلر ایدی.

اشسز طورو، آدم بالاسینی بالقولتیغه اوگره نه ، بالقاولقندن ایچ پوشو
پیدا بولادر. ایچ پوشو ایسه ، اعضالر اشله مهو، فان هم نبوشلی ترتیبی برله
یورمار، کوئل یوانا آلماو سبیلی حادث بولادر. مونک دواسی یا تن ویاعقل
خدمتیلر.

اوشبو سرنی آکلاب آغانلرندن صوگ آرووپاده الوغ مأمورلر وزور
بایلرنک عاقله اری ملتگه خدمت ایته رگه و فقیرلر مصاجتی آرندن یوررگه
کرشدیلر. هر تورلی جمعیتلر توزیلر ده شونلر اسفندن فقیرلرگه مخصوص
خسته خانه لر، هنر خانه لر، یتیم خانه و تریبه خانه لر آچالر وشول اورنلر ده
اوزلری خدمت ایته لر. بو اشلر ده بوردن فقیرلرگه یاردم ایته و آنلرنک قایغو -
لرینی بیگلرینه بولسه ایکنچی جهندن اوزلرینه زور یوانچ، اش برله کوئل

طنجلاو بولا، اويلر نده گي اشلر يني اشلونى عيب ايتوچيلر ده مونلر نك جه عيبت خيره لر ده اشلولر يني عيبه ميلر بلسكه مدح ايتوب سويليلر و كوچر گچ ايتوب يوريلر. بۇ اشلر، شوشى الوغ مأمورلر والوغ بايلر نك عائله لرى ايچون چيت مملكتلر گه يوروب استراحت قيلولر غه كورده فائده ليره ك بولادر.

درست، اش اشلوده افراط درجه ده بولسه فائده اور نينه ضرر كبتوره، سلامتلىكنى بياره در. مقصود ايسه اور ناچه و عدالت برله بولو حقدن در. هر حالده افراط بولماو شرطى برله عقلى بولسه ده مادی بولسه ده آدملر اش برله شغل نور گه و اوز خدمتلر يني اوزلرى باشقارر غه تيوشيلير.

رسول الله حضرتلر ينك «توشكان فامچيكنى آلوب بپرر گه ده كشي گه فوشما» ديگان سوز يني بالالر تر بيه سينه تطبيق قيلور غه، بيلك ياش وقتلر ندن باشلاب آنلر نى اش گه عادت ايتدرر گه نيوشلى. آنلر اوز اورنلر يني اوزلرى جايسونلر و اوزلرى جيسونلر، اوز بولمه لر يني اوزلرى جيوشدر سونلر، چينايافلر نى اوزلرى حاضر له سونلر. و اوزلرى يووب فويسونلر، آسراو و خادمه لر گه اشانوب طور ماسونلر. باشقه اشلر نده ده شسولاي قيلور غه عادت ايتسونلر. ميليونير قزلرى بولسه ده موندى اشلردن كير ياره نوگه اوگر نماسونلر، آنا — و آنا بايلقلر يني اوز بايلقلرى ديب بلاماسونلر، ميراث ماللرينه اشانوب طور ماسونلر. اوز ينك ما گلاى تيرى يا كه عقل و ذهن خدمتندن باشقه بولغان رزقنى آشاو بارى بر ضرورت و مجبور لك سببلى گنه بولور غه هر بر بالا، كيله ك كون ايچون اوز ينه گنه اشانوب طور غه و اوزى تابوب آشار غه حاضر له نور گه نيوشلى. «اوز قولكندن كيلگان اشده، باشقه لردن ياردم صور اما!» سوزى هر اويده هر عائله ده قطعى بر قانون اساسى بولور غه نيوشلى.

ماحك جلدك مثل ظفر ك فتول انت جميع امرك

واذا قصدت لى حاجه فاتصد لمعترف بقدر ك

شعر لرى امام شافعى حضرتلر ينه منسوبدر.

(۲۰۳) لَا تَسْبُوا الْأَمْوَاتَ فَإِنَّهُمْ قَدْ أَفْضُوا إِلَى مَا قَدَّمُوا (۱).

(۱) صحيح بخارى، ج ۱، ۱۰۸. احمد بن حنبل مسندى، ج ۶، ص ۱۸۰. جامع ترمذى.

ج ۲، ص ۱۹. لفظلر «بخارى» نك.

ترجمه سی: «ارلگان مسلمانلرنی سوکمه کوز، ایندی آنلر اوزلری حاضرلرگان عمللرینه باررب طوناشدیلر.»

اولکلر خیر و شرر بولسهده اوزلری حاضرلرگان عمللرینک جزالرینی کورلر. آنلرنی سوگو و آنلرغه لعنت و فھر دعا قیلوده بر معناده بوق. کیرهک اولک و کیرهک ترک بولسون عموما کشی سوگو و اقلق و تریبه سزلسکدر. عقیف آدملر بو اشنی اوزلری ایچون الوغ کیمچینک صاذیلر و عزیز عمرلرینی، تل و قلملرینی آندی نرسهلر برله پچرانمیلر. خصوصاً بعض وقت اولکلرنی سوگو سببندن، ترکلرنک رنجولری، کیمسنولری ده بولادر. شوشندی اشدن صافلانو ایچون رسول الله حضرتلری «بدر» ده اولدرلرگان مشرکلرنی سوگودن ده منع ایتمکاندگی مرویدر. الله تعالی، اوزندن باشقه الیه بارلق برله اعتقاد قیلو- چیلرنی ده «ولا تسبوا الذین یدعون من دون الله فیسبوا الله عدوا بغير علم...» (انعام ۱۰۸) دیب سوگودن منع ایتمکان بولسه مسلمانلرنی سوگودن منعل نو بیگرهک ده لازم بولسه کیرهک. هر حالده، ترکلرنی اذیت قیلو، کیرهک لازم کیلسون و کیرهک کیلماسون اولکلرنی و ترکلرنی سوگو، غیبتلرینه توشو، رسول الله حدیثلرینه کوره ممنوع اشدر.

کشینک عیبی کوزگه توشو برله آنی نیکشره باشلارغه و سوگرگه کرشورگه یارامی. چونکه اول طوغریده آنک، کوزارگه کورلمی بلسکه یالکوز الله تعالی نک اوزینه گنه معلوم بر عذری بولورغه ممکن.

خلاصه: رسول الله نک: «اذ کروا معاسن موتاکم و کفوا عن مساویهم» (۱) دیگان سوزینک اولگی جهلهسی برله عمل ایتمو بولماسه لا اقل سوکفی جهلهسی همده اوشبو اورنده ذکر ایتمولرگان حدیث شریف برله عمل قیلورغه تیوشلی.

۲۰۴) لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَىٰ مَسَاجِدَ مَسْجِدِي هَذَا وَ مَسْجِدِ الْحَرَامِ وَ مَسْجِدِ الْأَقْصَى (۲).

ترجمه سی: «مدینهده گی مسجدم، مکهده گی مسجد حرام، شامده گی مسجد اقصی دن باشقه مسجدرده عبادت قیلور ایچون سفر ایتمولماز.»

(۱) سنن ابی داود. ج ۲ ص ۳۲۳.
 (۲) صحیح بخاری. ج ۲ ص ۵۶. صحیح مسلم. ج ۱ ص ۳۹۲. لفظلر «مسلم» نکلی.
 حدیثده گی «رحال» رحل جمعسی بولوب ایهر اورنده گی نرسدر.

حدیث شریفده «دوهرگه اییه ر باغلانو» دیگان سوز، سفر قیلودن کنایه در. شول وقتده عی سفر لر دوهر برله بولغانلقدن رسول الله حضرتلری شول عبارت برله تعبیر ایته در. آت آر با، تیمر یول و پاراخودلر برله بولغان سفرلرده شونده کره لر.

رسول الله زماننده «مدینه» ده رسول الله مسجدی، قبا مسجدی، بنو عمرو مسجدی، بنو ساعده مسجدی، بنو عبید مسجدی، بنو سلمه مسجدی، بنو رایح مسجدی، بنو زریق مسجدی، غفار مسجدی، اسلم مسجدی، جهینه مسجدی اسمنده مسجدر بولوب بلال اذانینی ایشتلوری برله شول مسجدرنڭ هر برنده جماعت نمازی اوقولادر ایدی. بو حدیثده، رسول الله، مدینهده بولغان اوز مسجدینی ذکر ایته در.

شرح یازوچیلر، حدیثده بولغان «نفی» گه «نهی» معناسینی بیروب «شوشی اوچ مسجدرن باشقه اورنلرغه سفر قیلنماسون!» دیلر. بو اوچ مسجدرده قیلنغان عبادتلر، اوقولغان نمازلر ایچون باشقه لرغه کوره ثواب آرنق ایکانلیگی حقنده حدیثلر بار. شونلقدن آنلرده نماز اوقور ایچون سفر قیلو فائدهلی بر اشدر. اما آندن قالغان مسجدرلر (قبا مسجدی مستثنی) عبادت طوغروسنده بر نیگز بولوب آبروم امتیازلری کورلمگانلقدن عبادت ایچون آنلرغه سفر قیلو عبث اشدر. نهی قیلوده عی سبب، علم اهللرینڭ بیاتلرینه کوره اوشبودر.

سفرنی اوشبو اوچ نوع گه آیررغه ممکن: ۱) علم تحصیل ایتو ایچون بولغان سفر. ۲) برر اورنده عبادت قیلو و تبرکله نو قصدی برله بولغان سفر. ۳) کسب ایتو وسودا قیلو یا که مجرد تفرج ایتو و دنیا کورو ایچون بولغان سفر. بر نهی و اوچنچی سفرنڭ درستلگنده هیچ کیمنڭ نزاعسی یوق. علم تحصیل قیلو ایچون بولغان سفر قرآن و حدیثلر برله بیورولدر. اوشنداق مدینه مسجدی و مکهده مسجد حرام همده مسجد اقصاه عبادت قیلو و نماز اوقو ایچون بولغان سفرنڭ درست بلکه مستحب عمل و ثوابلی بولووندهده خلاف یوق. اما شول اوچ مسجدرن باشقه مسجدرلرگه یا که قبر و شهدلرگه، چیشمه لر و خواجه لر تاولرینه، عبادت قیلو و ثواب آلو قصدی برله سفر ایتو حقنده علم اهللری آراستنده زور نزاع بار. بو نزاعنڭ باشی، اوشبو اورنده ذکر ایتولسگان حدیث شریف گه معنا بیروده در.

بر فرقه خلق، حدیث گه «اوشبو مسجدردن باشقه عه سفر قیلو درست

توگل (حرام) « ديب معنا بيره لر (لا حرفی ، جوازنی نفی ایچون کیلگان بولا) .
ایکنچی بر فرقه ایسه « اوشبو اوج مسجدن باشقه سفرده ثواب بوق
(مباح) « ديب معنا بيره لر (لا حرفی ، فضیلتنی نفی قیلو ایچون ذکر ایتولگان بولادر) .
بو ایکنچی فرقه نڭ دلیلاری اوشبونلر : (۱) بواورندهغی حدیث ، درستلیکنی
انکار قیلو ایچون توگل بلکه فضیلتنی انکار ایچون گنه سویله ندی . شوکا کوره
عبادت نیتی وتبرکله نو قصدی برله باشقه اورنلرغه سفر قیلو درست بولوب
قالادر . موکا فرینه ایسه امام احمد روایتندگی حدیثده « لاینبغی » سوزیدر .
عادتده « لاینبغی » سوزی درستلیکنی نفی ایچون توگل بلکه فضیلتنی نفی
ایچون استعمال قیلنهدر . (۲) بو حدیث نذر ماده سینه خاص بولوب برکشی مسجد
حرام یا که مدینه مسجدینه و مسجد اقصاده نماز اوفو برله نذر ایتسه
شونی وفا قیلو تیشلی (۱) اما باشقه بر مسجدده نماز اوفو برله نذر قیلسه شول
مسجدگه بارو لازم توگل بلکه اوز یانندهغی مسجدده اوفو برله اوستندن
بورچ توشه ، دیگان سوزدر . (۳) حدیث باری مسجدرگه سفر حقتده غنه بولوب
قبرلرگه سفر قیلو ماده اری موکا کر میدر .

برنچی فرقه نڭ (۲) دلیلاری : (۱) عبادت قصدی وتبرکله نو نیتی برله باشقه
اورنلرغه سفر قیلو حقتده رسول الله دن هیچ بر امر صادر بولمادی . بو اشنی
صحابه لر ، تابعین و سلف صالحینار فیلمادیلر ، قبرلرگه سفر ایتمادیلر ، ابراهیم
پیغمبر قبرینه زیارت قیلو نیتی برله برگنه صحابه نڭ ده کیلوی روایت ایتولمادی .
رسول الله حضرتلری هر شنبه کونده « قبا » مسجدینه بارسه ، « قبا » برله
« مدینه » ، کورشی بولوب سفر مدنی یوق . همده « قبا » غه باروی مسجد
ایچون توگل بلکه قبا خلقینڭ کوکللرینی خوشلاندر ، آنلرنی شادلاندر و ایچون
بولادر ایدی . شونڭ ایچون رسول الله نڭ شول اشنی بو طوغروده دلیل بولمی .
بلکه زیارت قصدی برله قبرلرگه سفر قیلولر سلفلر سوکونده حادث بولدی .
شونڭ ایچون اول اش « من احثت فی امرنا هذا ما لیس منه فهو رد » حدیثی
برله مردوددر . (۲) حدیث شریفی اصل جوازنی نفی ایچون سوق ایتولدر .
موسی پیغمبر نڭ الله تعالی برله سویله شکان اورنی بولوجهنندن عبادت وتبرکله نو

(۱) ابو حنیفه منهنده ایسه حج برله عمره دن باشقه ده بو مسجدرگه باروده لازم توگل .
موندهغی سوز ، باشقه منهبارگه کوره سویله نهدر .

(۲) ابو بکر ابن العربی ، قاضی عیاض ، ابو محمد الجوینی اوشبو فرقه دنلراره

قصدي برله ابو هريرة رضی الله عنه « طور » تاوینه سفر ایتکان ایدی . بصره ابن ابی بصره الغفاری رضی الله عنه اوشبوو حدیث که بنا قیلوب ابو هریره نك بو اشینی انکار ایتدی . ابو هریره ده « کاشکی سینی الکنن کورگان بولسه ایدی بو اشنی اشله مگان بولور ایدم » دیب اوکندی . مونار نك بو عملری حدیث شریف اصل درستلکنی نفی قیلور ایچون کیل . مگانلک گه دلیلدر . اگرده سفر درست بولسه ایدی بصره الغفاری انکار ایتمه گان و ابو هریره ندامت اظهار قیلماغان بولور ایدی . (۳) حدیث شریف « فضیلتنی غنه نفی ایچون » دیگان سوز ، « عبادت وتبرکله نو قصدی برله سفر قیلو ، قربت و عبادت توگل ، آنك بر اهرینه ثواب یوق » دیب افرار قیلودر . فضیلت و ثواب بولمی طورغان اشك « عبادت » توگل ایکانلگی معلوم . عبادت بولغان نرسه آزدن سنت و مستحب بولورغه تیوشلی . شولای بولماچ قربت وتبرکله نو قصدی برله سفر قیلو بدعت عمل بولوب فالادر . عبادت توگل ایکانلگنی افرار قیلو طوروب عبادت ایچون بارو ، بر برینی تکذیب ایته طورغان معناسز اشلردندر .

مونده قدر بولغان سوزلر نك « مدینه » گه بارغان و مدینه ده طورغان کشیلر نك رسول الله قبرینی زیارت قیلولرینه تعلق یوق . بو ، زیارت مسئلهسی توگل بلکه سفر مسئلهسی .

اما رسول الله فی زیارت ایچون سفر قیلو مشرو عمی توگلمی ؟ مونده هم خلاف بار .

بعضیلر مونده ذکر ایتولنگان حدیثنك عمومینه کز توب مشروع توگل دیدیلر و بعضیلر ایسه مشروع دیدیلر . الك باخشی یول و خلافتن فور تولوغه چاره : مدینه گه باروجی کشی رسول الله مسجدنده نماز اوفونی نیت ایتوب سفر قیلورغه تیوشلی . مدینه گه بارغاندن صوگ البته رسول اللهغه زیارت قیلنه چق . اوشبو ماده ده نزاع و شبهه یوق .

« والذین اجتنبوا الطائفوت ان یعبودها و انابوا الی الله لهم البشری » (زمر ۱۹) آیتی تفسیرنده ابو بکر ابن العربی اوشبو روشده سوز سوبلدر :

« وینبغی ان لا یقصد مسجدا ولا یعظم بقعة الا البقاع الثلاث التی قال فیها رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تعمل الهطی الا الی ثلاثة مساجد مسجدی هذا و مكة والمسجد الاقصی . وقد سول الشیطان لاهل زماننا ان یقصدوا الربط ویمشون الی المساحد تعظیمها لها وهی بدعة ما جاء النبی بها الا مسجد قبا فانه کان بآینه کل سبت راکبا وما شیا لا لاجل المسجدیة فان حرمتها فی مسجده کان

اکثر وانما كان ذلك على طريق الافتقاد لاهل والتطبيب لقلوبهم والا حسان بالالفة اليهم» (۱). والله در.

خواجہار ناولرینہ، اولیالر زیارنلرینہ، بخارا ادھی بھاء الدین برلہ تورکستاندھی خواجہ احمد بسوی قبرلرینہ تبرکلہ نو قصدی برلہ سفر ایتہگانہ بر ضرر بولماغانی خالدہ اوشبو نیت برلہ بارودہ بیک الوغ گناہ بولو احتمالی بار. هر کیم اوز حالینی اوزی بلورگہ، ضررسز بول کورلوب طورغاندہ ضررلی یولغہ کرمازگہ تیوشلی. بز ایندی بو مسئلہنی باشقہ بر اثرده اوزون سویلہ گانہز سببلی بو اورندہ شوشی قدر برلہ فناعت ایتدک. «یا اہسا الذین آمنوا علیکم انفسکم لا یضركم من ضل اذا اهدیتم الی اللہ مر جعکم جیہہا فینبئکم بہا کنتم تعملون».

(۲۰۵) لَا تُظْهِرِ الشَّمَاتَةَ لِأَخِيكَ فَيُرْحِمَهُ اللَّهُ وَيَبْتَلِيكَ (۲).

ترجمہ سی: «مؤمن قارنداشکہ بلا وضا کیلسہ شادلانمہ (شاماتہ قیلہ) چونکہ سین شول اشنی فیلسہک اللہ تعالیٰ آنی رحمتی برلہ شول بلادن فورٹولدروبدہ سینک اوزگنی بالاندرووی ممکن».

فسقہ سی کبرہک دینی و کبرہک دنیوی بولسون کشی گہ بلا وضا کیلوا چون ہجودہ قوانما، آنک اوز باشکہ کیلونندہ بر مانع دہ یوق. شونی فکرلہدہ، آندی اشن صافلان! . . . ذی الاصبع:

نقل للشامتین بنا افیقوا

سباقی الشامتون کما لقینا.

(۲۰۶) لَا تَعْجَبُوا بِعَمَلِ عَامِلٍ حَتَّى تَنْظُرُوا مَا يُخْتَمُ لَهُ.

ترجمہ سی: «کشینک عمللرینہ، فعللرینہ فاراب حکم ایتودہ آشقاگز، بلکہ آنک آخرینی کونوگز ونبچوک تمام بولووینی کوزہنگز! . . . آدم بالاسی بر حالہ گنہ طور اآلی، اوز عمرندہ کوب فیکرلرگہ کرہ بیک مختلف مسلاکلردن اونوب یوری. خصوصاً باش وقتندھی حاللرینہ فاراب

(۱) احکام القرآن ج ۲ ص ۲۰۴-۲۰۵ اندلس عالہلرینک شیخاری، مغرب ادبیلرینک خاتمہلری بولغان اوشبو ابن العربی حضرتلری ۵۴۳ ہجری یل ربیع الاخیردہ وفات ایتدی.
(۲) جامع ترمذی، ج ۲ ص ۷۳، بو حدیث طوغروسنہ سوز بار.

كشىنىڭ قارىغان سوڭىدىكى مسلىكى حقىقەتەنمۇ بولمى. بۇ، بىك مەلۇم
 ۋە كۆپ تەجرىبە بىلەن بولغان ماجرادىن. امام بخارى سەھىھىدىن
 رىۋايەت قىلغان بولغان بولسا، «ئىنا لىل اعمال بخوانىھا» جەمئىيىتى
 كۆچمەسىدە (۱).

بۇ كىشىنىڭ بۇ كۈن ياخشى ۋە فائىدەلى بۇر مەسلىك تونۇتۇش شۇكى قاراب
 آڭا كىم فېلورغە يارماسە بىلكە مەرىپەتنىڭ خاتىمەسىنە قىر شول روشتە بارا آلماي
 بولمى با كە بىتولەي بۇر بوزوق مەسلىككە كىرۈپ كېتەيلىكىنى كۆنۈپ
 طور ۋە لازىم بولسا ئىبادەت ۋە ئەمەل بىلەن ئىشلىتىش روشتەدە. قىر شول قىر
 بولورغە مەمكەن، مەسلىك ۋە ئادەتلەر حقىقەتەنمۇ ئاخىر سىلەنمەن بۇر كىم
 بولغانى حالە ئەمەل ۋە ئىبادەت ئىشلىتىش مەسلىكىنىڭ مەمكەن بولمى. چۈنكى
 خاتىمە، اللە تەلى دىن باشقا بولمى مەلۇم بولماز. بۇ خاتىمە بولغان «ئاخىرىنى كۆنۈپ
 ۋە نېچكە تامام بولۇپ كۆنۈپ...» مەزمۇنىدە بولغان سۆز دىن كىشىنىڭ
 خاتىمەسى مەلۇم بولۇپ كۆنۈپ بولمى. بىلكە ئول سۆز، مەخالىغە تەلىق قىلۇ قىلىندىن
 بۇر ئىشلىتىش.

رسول اللە تەرىپىدىن خەبەر بولغان، مەدەنە ھىچ كىم حقىقەتەنمۇ دىنئادەت ۋە
 ئىبادەتتە قاراب «سەئىد» با كە «شىقى» بولۇپ بىرلە كىم ئىتۇ يارماي.
 شىقىلارنىڭ تەرىپىدە مەھابىت بىلەن سالىب، مەجۇرلار تونۇپ، ۋە قىلار قوبۇ،
 يىراق يىمەردىن طور ۋە شونلارنىڭ روھلارنىڭ ئىستىدات قىلۇ، اول كىلارنى اللە
 بىرلە ئىككى ئارادە ۋە ئاسپە ۋە شىقىلارنىڭ دىب بولۇپ ئىسلام دىنئادەت ۋە ئاساسى
 بولمى. بىلكە ئول نەرسەلەرنىڭ ھەر بىرى ئىسلام نامىدە بىلەن چابۇغە بىرلە بولغان
 ۋە بىچارە مەسلىكلەرنىڭ سوڭى مەلۇمى، ئائىلەلەرنىڭ رىزىلەرنىڭ سوۋرۇپ ئىچۈن
 قورۇغان طورلار، خەل ۋە مەكەلەردىن. دىنئەت ياخشى ئىشلىتىش ۋە دىنئەت مەھبەت
 باغلاۋى كىشىلەرنىڭ ھەر بىرى ئىچۈن ئىشلىتىشكە قارىشۇ طور، سۆزىنى
 ئونكارە ئىسە ئىلمەسە سۆيۈلۈپ ئىشلىتىش لازىم، ۋە ئىشلىتىش.

بخارا، تاشكەنت ۋە سەمەندەردە طور ۋە بۇرۇپ قاپتۇچى سەئىدلى الظاهر
 خەتەرلى «ئوفا» شەھەردە اطراف مەلۇمى جىولغان زور بۇر مەسلىك: «بۇ بخارا
 ۋە تۈركىستان تەرىپىدە مەسلىكلەر بىك كىچىك خەتەرلى ئىكەن، ئامام بخارى تەرىپىدىن
 بۇرۇپ تونۇتۇلغانى حالە آڭا خەتەرلى بولۇپ ئىشلىتىش كۆرۈلگەن بەھەلە دىن

فېرىنە سىرايى صالحانلار!...» دېيىپ سويلەدى. اوشبوسوزنى موسى افندى گە ھاكىيات ايتقان ايدىم. موسى افندى، سىدىلى الظاهر نىڭ بەھادىر الدىن نىر بەسىنە باروب قايتقاندىن سوڭ بىك فطيمە وشىيىغىچە سوز سويلەگانلىگىنىنى ئىقلىدى. البتە نىر بەسىنە حضور نىدىن منكر اشلىر كورگاندىن سوڭ مەھبۇرلىك بىرلە سويلەگان بولور (۱).

امام بخارى؛ كوكەگى فويىش درجەسىندە مەلۇم بىر الوغ عالم بىلكە بىتون دىنيانىڭ استاذىدىر. ھاكىيات عالمىنە خىدمەت ايتىۋى ايتىۋى بىتون اهل اسلام ھىنى مەكتەپ بالالىرىنە قدر مونىڭ كىم ايتىۋىگىنىنى بىلور گە قدر الحال خىبر دەا بىرلە ياد قىلور غە بور چولور. نىر بەسى مەھبۇر بولغانلىقى، قىرىنە جىولوب استىمداد و استىفائەلەر قىلنماۋى مونىڭ ايتىۋى الوغ بىر سەئادەت بىلكە ھاكىيات عالمىنە خىدمەت ايتىۋىنە اللە تەئالى ھىزىرتىدىن دىنيادە اثرى كورلە طورغان بىر مەكافات بولسە كىرەك. خاتىمەسى ھىقندە سوز سويلەر گە ھىچ كەمىڭ ھاكىيات بوق. اما كورلىگان خىدمەتى مەيدان دەدر، مونىمىنى سويلەر گە و رەھمەت بىرلە مشرف بولۇۋىنى نەلەر گە بور چىلمىز. (اللە تەئالى نىڭ رەھمەتىنە ھىق بولسون!..)

۲۰۷) لَا تَلَاعَنُوا بِلَعْنَةِ اللَّهِ وَلَا بِغَضَبِهِ وَلَا بِالنَّارِ (۲)

نىر جەمەسى: «اللە تەئالى نىڭ لەئنىتى. آچۇۋى و عذابى بىرلە لەئنىت قىلىشمەگىز!..». «اللە نىڭ لەئنىتى، اللە نىڭ آچۇۋى، اللە نىڭ عذابى سىڭا بولسون!» «يا كە» اللە تەئالى سىنىنى اوت و تەۋىغ بىرلە عذاب قىلىسون!» كېڭ سوزلەر بىرلە قەۋر دەا قىلو و لەئنىت ايتىشو مەسلەم كىشى اشى توگىل.

اللە نىڭ لەئنىتى، كىشىنى اوزىنىڭ رەھمىتىدىن و جەننىتىدىن طرد قىلو (سورودر). آچۇۋى دە اوشبو مەنبادەدر. علم اهللارنىدىن بىر فرقىە ايسە «اللە نىڭ لەئنىتى و آچۇۋى بار دېيىپ ائىتەد قىلەمىز، اما آنلار نىڭ ھاكىياتلىرىنى بىز بىلە ائىمىز، آنلارنى بىلو بىرلە بىندەلەر مەكلىف توگىلەر» دىلەر. شايدە ھاكىيات اوشبو سوڭقى فرقىە طرىفندەدر.

۲۰۸) لَا تَمْنَعُوا إِمَاءَ اللَّهِ مَسَاجِدَ اللَّهِ (۳)

- (۱) مۇنى «آثارەدە سىدىلى الظاهر نىر جەمەسىندە بىر آز تەفصىل بىرلە ذىكر ايتىدىم.
 (۲) جامە ترمىنى. ج ۷ ص ۱۹. اھمەد ابىن ھىنبل مىسنىنى. ج ۵ ص ۱۹. «لا تىلوعنوا» اصلە «لا تىلوعنوا»در.
 (۳) صەھىح بخارى. ج ۷ ص ۲۱۶. صەھىح مەسلەم. ج ۱ ص ۱۲۹. سەنن ابى داۋد. ج ۱ ص ۹۱.

ترجمه‌سی: «الله تعالیٰ نڭ، خاتونلردن عبارت بولغان فللرینی الله نڭ مسجدلردن (۱) منع اینمه‌گزل!».

اسلام شریعتی حکمینه کوره خصوصی ملکده بولماغان مسجدلر، الله تعالیٰ ملکده حساب ایتولار و شونلردن فائده‌لر نو حقیقنه مسلمانلرنڭ ایرلری و خاتونلری بر نیگزل مالک بولادر. فر آن کریمده مسجدلر، «مساجدالله» کبک سوزلر برله تعبیر قیلنغانلقدن خاتونلرنی مسجدلردن منع ایتو حقیقده ایرلرنڭ ایرلرنی منع ایتوگه خاتونلرنڭ حقلری یوق همده «ایرلر مسجدی» «و خاتونلر مسجدی» دیب بر صنفه خاص وقف مسجدلر بولوده ممکن توگل. ایرلرنڭ کوچلیرک بولولرینی اعتبارغه آلوب حدیث شریفی بو فرماننی ایرلرگه بیرهدر.

رسول الله زماننده خاتونلر جمعه‌ارغه، جماعت نمازلرینه یوزیلر، ایرلر برله برلکده و عطلر ایشتلر، اسلام عمللرینی و روحانی تربیه‌لرنی تطبیقانی برله اوگره‌نلر، حتی شبهه‌لری بولسه جماعت حضورنده و مسجد ایچنده خلیفه-لرگه شبهه‌لرینی عرض ایتلر مسجدلرده آلفان اوشبو علملری روحنده اوز بالالرینی تربیه قیللر ایدی. اسلام نڭ شهرتینی دنیاغه تار ائوچیلر، شوشندی خاتونلرنڭ قوچاقلرنده اوسکان بالالردر.

رسول الله حضرتی اوشبو اشنی اوزی اوگره‌ندی و اسلام عادتی قیلوب قالدردی. اوزندن صوڭ بعض بر بهانه‌لر نابوب خاتونلرنی مسجد و جماعت فضیلتندن معروم قیلورغه یول قالماسون ایچون بولسه کیرهک «الله تعالیٰ نڭ املرینی (خاتونلرنی) مسجدلردن منع ایتوچی بولماگزل!» دیب عمومی صورتده بر فرمان بیروب قویدی و بو فرماننی اڭ الوغ صحابه‌لر و اڭ معتبر شیخلر روایت ایتدیلر. لکن کوب وقتلر اوتمادی «زمان یوزولدی، خاتونلرنڭ مسجدلرگه یوزولرنده فتنه خوقی بار» دیب بهانه نابدیلر و خاتونلرنی مسجدلرگه یوزودن منع ایتدیلر. بو کیشیلرنڭ نیتلری درست و اجتهاد برله عمل قیلغانلقلردن اوشبو اشلرنده معنور بلکه ثوابی بولولر. لکن بر ایکی الوغ آدم نڭ شرعی دلیلگه بنا قیلنماغان خصوصی فکرلرینه اییه‌روچیلر معنور بولماسلر کیرهک. خاتونلرنڭ مسجدلردن منع ایتولوری، دین همده اخلاق علمندن، تربیه

~~~~~

(۱) «مساجد» دن مراد «کعبه» در. تعظیم ایچون جمع صیغه‌سی بولغان «مساجد» سوزی کیتورلنی شوکا کوره خاتونلرنی حجگه بارودن منع قیلو یارامی، دیگان سوز، اعتماد قیلورغه یاری طورغان اساسی سوز توگل بلکه معناس «رای» در.

قارشى كېلىمى طورغان طارىقى بىرلە بىتەرگە ، آز ايتورغە اجتهاد ايتارگە
 تېوشلى . دنياده معض خېر و معض شر نرسە بوق دېلر . خاتونلر نك مسجدگە
 يورولر نده «فتنه خوفى» بولسە يورولر نده «قطعى فتنه» بار .

فرشته لرنك : « بارب . فساده فيلوجى وقان آغزوجى انسانلرنى بىر يوزنك
 بار اتاسكەمى ؟ » دېب شېبە عرض ايتولر بىنە قارشو الله تعالى طرفندن : « اى اعلم
 ما لا تعلمون » جوابى بىرلىگان ايدى . آدم بالالرينك : « خاتونلر نك مسجدلرگە
 يورولر نده فتنه خوفى بار » دېب عرض ايتوله طورغان شېبەلر بىنە قارشى ده
 شارعنك جوابى : « اى اعلم ما لا تعلمون » بولسە كېرەك .

يھود و نصارى خاتونلرى عبادت خانەلرگە يوروب اوز دېنلر نچە عمللر
 ايتەلر ، ياخشى سوزلر اېشتوب قايتوب اوز بالالرينى و حمايتلر نده بولغانلرنى
 شول روحدە تريبە قېلەر ، اوزلرى ده اثر آلوب كوكلار بىنە نورلاندرەلر ، اما
 شوندى بىر نعمتدن ايسە مسلمان خاتونلر (مسلمەلر) معرولر .

مسجدلرگە بارودن خاتونلرنى منع ايتوجىلر اوشبو روشدە دېلملر كيتورەلر :
 (۱) حضرت عائشە همده حضرت عمر اوز زمانلر نده بولغان خاتونلر نك
 مسجدلرگە يورولر بىنە منع قېلدىلر . شونك اېھون خاتونلر مسجدلرگە بورمازگە
 تېوشلېلر .

(۲) خاتونلر مسجدلرگە بورولرى سېبىلى بعض بىر ايرلر فتنەلەنە باشلاغانلرنك
 « ولقد علمنا المستقدمين منكم واقف علمنا المستأخرين » (الحجر ۲۴) آيتى نازل
 بولدى و خاتونلر نك مسجدلرگە بورولرى فتنەگە سېب اېكانلىكى اعلام ايتولدى .

(۳) رسول الله و خليفەلر زمانلر نده خاتونلر نك مسجدلرگە بورولرى
 شربعت حكملر بىنە اوگرەنو ايچون بولادر ايدى . ايندى بو زماندە دېن عامى
 بتون دنياغە شايع بولوب بتدى ، خاتونلر نك مسجدلرگە يورولر بىنە حاجت قالمادى .

(۴) رسول الله ، مسجدلرگە ، جماعت نمازلر بىنە يورونى ايرلرگە لازم
 ايتكان و بو خصوصە آنلرنى نعرىض قېلغان حالده خاتونلر نك بو اشلر بىنە
 لازم قېلمادى ، جماعت نماز بىنە بورو بىرلە آنلرنى نعرىض ايتمادى بلكە بالەكس
 آنلر نك اوز اويلر نده اوفولر بىنە آرتقراق كوروب حدېشلر سويلدى . بو ايسە
 خاتونلر نك مسجدلرگە ، جماعت نمازلر بىنە يورولرى تېوشلى اش بولماوغە دېلملر .

(۵) خاتونلرنى مسجدلرگە بورودن مچتهدلر منع ايتكان بولسەلر مقلدلر
 ايچون شونلرغە ايبەرولازم . حدېشلر و آيتلر تېكشروب مچتهدلرگە قارشو
 باررغە مقلدلر نك حقلرى بوق .

مونلاردن باشقە دليبلر كينورلسەدە اك اشانچلى بولغانلرى اوشبو اورندە
ذکر قينغان دليبلردر.

اوشبو دليبلرگە بو روشدە جوايلر بيررگە ممكن :

(۱) حضرت عائشەنىڭ خاتونلارنى مسجدلرگە يورودن منع ايتكانى يوق .
درست ، اوز زمانندە بعض بر خاتونلارنىڭ توزەنوب بيزەنوب ، خوشبويلانوب
مسجدگە يورولارنى كورگانندىن صوڭ مونلارنى مسجددن منع ايتو مصلحت
بولو طرفينە اجتهادى مبل ايتكان و: «اگرده رسول الله بز كورگان خاتونلارنى
كورگان بولسە ايدى، خاتونلارنىڭ مسجدلرگە يورولارنى منع ايتكان بولور
ايدى» مضمونندە: «لو ادرك النبي صلى الله عليه وسلم ما احدث النساء لمنعهن
كما منعت نساء بنى اسرائيل» ديگان ايدى (۱) شولاي بولسەدە خاتونلارنى
مسجدلرگە يورودن منع ايتمادى و رسول اللهنىڭ فرمانلارنىسە خلاف اشگە
مباشرت قيلمادى بلكە اوزى رسول اللهدن: «لا تمنعوا اماء الله مساجد الله وليخرجن
نفلات» حديثنى روايت ايتەدر ايدى (۲). جتى «لمنعهن» ديب تعبير قيلووندىن،
حضرت عائشەنىڭ فسكى موندى اشلر بارى رسول اللهنىڭ اوزينەگنە خصاص
بولوبدە بو طوغرودە باشقەلارنىڭ قاتشورغە حقلىرى يوقلىقى طرفندە بولغانلىقى
آڭلاشلادىر.

حضرت عمرنىڭ منع ايتووى حقندە «كتب سنه» ھىم دە احمد ابن حنبل
مسندى برلە ابو داود الطيالسى مسندى تيكشورلدى ايسەدە بو اثر باصلغان
ساعتگە قدر اعتمادلى برسند ناپلمادى . كوز ياڭلشامى يا كە حضرت عمرگە
اسناد فيلوچيلر جزاف روشدە اسناد قيلەلمى؟ حالنىڭ حقيقتى الله تعالىگە
معلومدر. بز اوزمىز، محدثلر و اسلام حافظلارنىڭ اثرلارندە كورمى طوروب
مذكور سوزنىڭ اصلى بولويۇنە شېھلەنەمىز. بو شېھەمىز «ھدايە» حاشيەلرېنىڭ
بعضيلرندە اسنادسىز ذكر ايتولگان خبرلر برلەگنە مدفوع بولمى. شېھەمىزگە
~~~~~
(۱) صحيح بخارى، ج ۱ ص ۲۱۰-۲۱۱. صحيح مسلم، ج ۱ ص ۱۳۰. احمد ابن حنبل
مسندى، ج ۶ ص ۹۱. لفظلر «بخارى» نقى.

(۲) احمد ابن حنبل مسندى، ج ۲ ص ۴۳۸. «نفلات» تانڭ فتحى و قانڭ كسرى برلە
«زيتسز» سادە عادتى واوى اېچندە يورى طورغان كيولمىر برلەگنە» ديبك بولادىر. وقد تمسك
بعضهم فى منم النساء من المساجد مطلقا بقول عائشة. وفيه نظر؛ إذ لا يترتب على ذلك تغيير الحكم
لأنها علقته على شرط لم يوجد فى زمانه صلى الله عليه وسلم بل قالت ذلك بناء على ظن ظنته فقالت
«لورأى». فيقال عليه: «لم يروا يمنع» وظنها ليس بحجة. فيل الاوطار، ج ۳ ص ۱۱. ارشاد
لسارى شرح صحيح البخارى، ج ۲ ص ۵۲۷.

سېبىلار اوشبو نوسەلەر: ۱) امام مالک: «حضرت عمر نىڭ خانۇنى جانىگە بنت زىد مسجدگە بارىپچون اذن صورغانىدە حضرت عمر نىڭ طورادىر. (اندەشمى بولا) وموڭا قارشى، جانىگەدە: اگردە منع ايتىمەسەڭك والىھ خىيامن - دىب ايتەدر ايدىدە منع ايتىمىگان سىبىلى چىقادر (مسجدگە بارادىر) ايدى» مەضونىدە بولغان: «عن جانىگە بنت زىد بن عمرو بن نەقىل امرأة عمر بن الخطاب انھا كانت تستأذن عمر بن الخطاب الى المسجد فيسكت فتقول والله لا اخرجن الا ان تمنعنى فلا يمنعه» حديثىنى زوايت ايتەدر (۱). اوز خانۇنىنى منع ايتىمىگان حضرت عمر نىڭ باشقىدە آدملىرى نىڭ خانۇنلىرىنى منع ايتىۋى بىك مستەھد. عمر رضى الله عنە بو خانۇننى خلىفە بولغاندىن سوڭك آلفان ايدى. ب) امام ابو داود «فى اعتزال النساء فى المساجد عن الرجال» دىب بىر باب قويه و: «ان عمر بن الخطاب كان ينهى ان يدخل من باب النساء» مەدە: «فلم يدخل منه ابن عمر حتى مات» (۲) دىب حديث كوچەردىر. خانۇنلىر يورى طورغان ايشكىن يورو قىتندە حضرت عمر نىڭ ابرارنى منع ايتىۋى و اولىمىگان كوئىنە قىر ابن عمر نىڭ شول ايشكىن يورماۋى حضرت عمر نىڭ خانۇنلىرى مسجددن منع ايتىمىگانلىقىنى لازىم ايتە و ابن عمر وفات بولغان كونگە قىر خانۇنلىرىنىڭ، جماعت نەمازىنە بورگانلىكلىرىنى آڭلانەدر. ابن عمر حضرتلىرى ھىجرىدىن ۷۴ نچى يىلكە وفات بولدى. ج) جانىگە بنت زىد، حضرت عمر شەيخ بولغاندىن سوڭك زىبىر بن العوامغە بارغان وقتىدە مسجدگە يورۇدن منع قىلماۋىنى شرط ايتىكان ايدى (۳). اگردە حضرت عمر، خانۇنلىرىنى مسجدلىرىگە يورۇدن منع ايتىكان وشول «منع» دە صحابەلىر طرفىدىن قىبول كورلىمىگان بولسە ايدى آندىن سوڭك بولغان نىكاھدە موندى شرط قىلوڭك مەناسى بولمازلىقى لازىم كىلەدر. د) عبد الله بن عمر، رسول الله حضرتلىرىدىن: «لا يمنعن رجل اهل ان يأتوا المساجد» حديثىنى روايت ايتىكان وقتىدە اوزىنىڭ بلال اسمىلى اوغلى: «بىز آندىرىنى منع قىلورمىز مسجدكە بىبارمامىز» دىگان ايدى. شوشى وقتىدە عبد الله: «مىن رسول الله سوزىنى روايت ايتەم، سىمىن رسول الله سوزىنىڭ كىرسىبىنى سويلەيسىن!» دىب بىك قاتىغ اوروشدى و وفات بولغان كوئىنە قىر شول اوغلى بىرلە سويلەشمەدى (۴). اگردە حضرت عمر نىڭ منع قىلۋىنى درست بولسە ايدى

(۱) البوطا، ص ۶۹.

(۲) سنن ابى داود، ج ۱ ص ۷۳.

(۳) اسد الغابە، ج ۵ ص ۴۹۹، الاصابە، ج ۸ ص ۱۳۷.

(۴) احمد ابن حنبل مىسندى، ج ۲ ص ۳۶، صحيح مسلم، ج ۱ ص ۱۳۹.

ابن عمر، اوز اوغلىنىڭ بۇ درجەدە قانېغ مەاملە اېتمىگان و رسول الله حضور نىڭ
 اھتبارى بلىند و خايىقە بولغان آناسىنىڭ امرىنە موافق سوز سويلگانى ايچون خنى
 بتونلاي مسامەھە قىلغان بولور ايدى. (ھ) حضرت عائشە بىرلە حضرت عمرنىڭ
 خاتونلارنى مسجدلاردىن منع ايتولرى درسەت بولغان صورئىدە بۇ اش،
 مىسلمانلار ايچون ەومومى بىر ەكەم بولا آلەاز و مىسلمانلار شونىڭ بىرلە نىكلىنى ايتو-
 لمازلر ايدى. چونكە آنلارنىڭ بۇ ەمالملىرى نصغە قارشو اجنھاد بولاچقىدر.
 شارەنڭ نصارىنە و ەومومى دېلىللىرىنە قارشى بولغان اجنھادنىڭ شرىعت نظرئىدە
 قوتى بولمىلىق مەلوم.

(۲) امام ترمىنىڭ ابن عباسدىن روايت قىلغۇسىنە كورە واققە اوشبو
 روشدەدر: «كانت امرأة نضلى خاف رسول الله صلى الله عليه وسلم حسناً من
 احسن الناس و كان بعض الفوم ينقدم حنى يكون فى الصف الاول لان لا يراها
 و يستأخر بعضهم حنى يكون فى الصف المؤخر فاذا رجع نظر من تحت ابطيه
 فانزل الله تعالى و اقد علمنا المستقدمين منكم و اقد علمنا المستأخرين» (۱). بۇ
 ەدىت ا گىردە ەللەر و نىكارلاردىن سلامت بولسە خاتونلارنى مسجدلەرگە بورودىن
 منع ايتوگە نوگىل بىلكە منع ايتماو تىوشلى بولوغە دلالت قىلەدر. چونكە موگنا
 كورە رسول الله حضورلارنى، خاتونلارنىڭ مسجدلەرگە بورولارنىڭ كورمى آرمى،
 كچكىنەمى زورمى قىنە كورلەچكىنى بىلگەن حنى آنىڭ طوغروسىندە قرآن دە نازل
 بولغان و شولاي بولا طوروب، ەككور ەكىمنى مؤبد روشدە قارالاندىروب
 قالدراغان و خاتونلارنىڭ مسجدلەرگە بورولرىنە قارشى طورماگىز،
 دىب نەھى قىلغان بولادىر. حنى حضرت عائشەنىڭ: «ا گىردە رسول الله، بىز كورگان
 خاتونلارنى كورگان بولسە ايدى خاتونلارنىڭ مسجدلەرگە بورولرىنى منع قىلغان
 بولور ايدى» دېگان سوزىنە قارشى اوشبو ابن عباس ەدىتى: « خاتونلارنىڭ
 مسجدلەرگە بورولارنىڭ بعض بىر تىوشسىز اشلر بولاچقىنى رسول الله بلىدى حنى
 شول ەقدە آيت كرىمەدە ايندى، شولاي بولا طوروب دە رسول الله بۇ اشدىن
 منع ايتمادى بىلكە منع قىلغۇسى رخصت ايتمادى و مانع بولماگىز! دىب فرمان
 بىردى» مضمونىدە جواب بولادىر.

(۳) انسانلار ەر وقت اوز زمانلارنىڭ بوزولۇوندىن زارلانالار، شكايىتلەر
 قىلار، «علم بتدى، انصاف آزابىدى، شرىعت و دىن ەلملىرى بوغالدى، بلوچىلەر

اوگر نومیلر؟ بله و چیلر اوگمه نومیلر « دیب آه اورالر، زارلانا وسقر انسالر. اما خاتونلر نك مسجدلرگه بورو مسئله سینه کیلسه لر «ایندی بو زمانده ذین علمی بتون دنیاغه شایع بولوب بتدی، خاتونلر نك مسجدلرگه بوروب دین علملری اوگمه نوارینه حاجت قالمادی» دیلر. بر برینه تمام خلاف بولغان بوایکی توری دعوانك فایوسی اشانچیلدر؟. دین علمی اوگره نودن خاتونلرده ایرلرده، یاشلرده قارنلرده مستغنی نوگللر عم هیچ وقت مستغنی بولمازلر. دین علمینك بتون دنیاغه شایع بولووی غنه بیتمی بلکه بتون شخصلر، فردلر آراسینه شایع بولووی کیرهك. بو کونلر تیز بولورمی یا که بولمازمی معلوم نوگل. انسانلر نك افضل واعلمی بولغان ذات: «رب زدنی علما» دیب دعا فیلو برله تکلیف ایتولگان حالده «شریعت علمی شائع بولوب ییندی، عادتلی آدملر ایچون علم آلو قصبی برله مسجدلرگه بورورگه حاجت قالمادی» کیک سوزلر، صای فکر و بیگل اویلر سببلی گنه صادر بولورغه ممکن. موندی سوزلر نی سویله وگنه بیگل. بو بر. ایکنچی، مسجدلرگه بورودن مقصود، علم اوگره نو برله برلکده باشقه نرسه لرده، بنده لرگه معلوم و معلوم نوگل سرلر و سبیلرده بولورغه ممکن. مونلر جهله سنندن، مسلمانلر بعض بر ساعتلرده گنه بولسده حیوانلقدن آیرلر اوب طورغه و روحانی عالمگه اوغشارغه، اوز اوزلرینی یاخشی طونا بلورگه اوگره نوسولر؛ جمعیتلر نك ادبلیرینی عملی صورنده اجرا فیلوغه عادت ایتسولر، کیک مقصدلر بولورغه نیک یسارامی؟. موندی حاللردن هیچ بر ممالکت و هیچ بر زمان خلقلری مستغنی نوگللر.

(۴) رسول الله، جماعت نمازینه بورو حقننده آیروم صورته خاتونلر نی تعریض فیلماغان بولسه الله تعالی نی توحید فیلو و پیغمبرنی تصدیق ایتو حقیقه آیروم صورنده تعریض قیلدر ایدیمن؟ بر حکمنك ایرلرگه خاص بولورینه شرعی یا که عقلی دلیل بولماسه شول حکم ایرلر برله خاتونلرغه عام و هر بر صنف ایچون بر نیگز بولاقدیر. بو معلوم. «صلاة الجماعة تفضل صلاة الفذ بسبع وعشرين درجة» (۱) کیک حدیثلر نك عمومندن خاتونلر نی چیقارغه نیندی دلیل بار؟. «خير صلاة المرء في بيته الا الصلاة المكتوبة» (۲) کیک حدیثلردن استدلال فیلوب مسجدلرده سنت و نقللر او قودن ایرلر نی منع ایتو یاراماسه «وبوتهن

(۱) صحیح بخاری. ج ۱ ص ۱۵۸.

(۲) احمد ابن حنبل مستدی. ج ۵ ص ۱۸۷.

خير اهن» (۱) كېڭ حدىلار بىرلە استدلال ايتوب خاتونلارنى مسجدلەرگە يۈرۈدىن منع ايتۇدە بىك اورنلى بولماز. چۈنكى ھەر ايكى حدىئىڭ افادەلرى، دالالتلرى بىر درجەدەدر. بو بىر. ايكىنچىدىن رسوللانىڭ اوزون بىر حدىئىدە: « ولتسھوب الخير و دعوة المسلمين» (۲) دېگان سوزى خاتونلارنى عىد و جماعت نمازىنە چىقۇ حىندە تەجرىض و تەرىقىب اېكانلاگىندە شىھەلە نورگە اورن يوق.

(۵) علم اھللىرىنە معلوم بولغانغە كورە مچتھدلىرنىڭ وظىفەلەرى، اجتھادى (قرآن و سنت با كە اجماع امت طرفىدىن آچىق دىلىل تاپىلمىغان) ماسئەلەردە گىنە اجتھاد فىلو و اوز فكلرلىرىنى اعلان ايتۇدۇر. موندىن باشقەلر (قرآن، سنت و اجماع بىرلە بىلىنگان مادەلەر)دە آنلر اجتھاد فىلمىلر و فكلر بىيان ايتىمىلر. صرىح نصغە فلر شى بولغان « اجتھاد » نىڭ شرىعت فاشىندە فوتى يوق. رآى بىرلە، شرىعت حكىمىنى نىسخ ايتوب بولمى. خىطالىق بىرلە ھىر مچتھد قرآن و حدىئىلەرگە خىلاف روشدە اجتھاد ايتسە موڭا اىبەر و درست بولمىدۇر. اوشبوڭا كورە خاتونلارنىڭ جماعت نمازلىرىنە يۈرۈلرى ماسئەسى « اجتھادى ماسئەلەردىن توڭل. بىر نورلى « رعايت مصلحت » يا كە خىصوصى زمانلر و اورنلر اجبار ايتىۋىدىن كىلە طورغان ضرورنلر بولماسە موندە اجتھاد فىلورغە اورن يوق. چۈنكى بو اش، رسول اللەنىڭ سىنتى بىرلە قرارلانغان. بو بىر. ايكىنچى، خاتونلارنىڭ جماعت نمازلىرىنە يۈرۈلرىنى قايسى مچتھد منع ايتە و موندە قايسى عالەلر روايت فىلەر؟ موندى اىبات ايتۇ لازم.

امام شافى مىنھىندە اساس طوتۇلا طورغان « كتاب الام » دە موندى بىر سوز كورلەمادى. بىلكە خاتونلارنىڭ مسجدلەرگە يۈرۈلرى مشروع بىر عمل بولۇۋىنە فرعلەنىگان ماسئەلر كوب. امام مالك مىنھىندە دستور العمل بولغان « المىنونة » دەدە مسجدلردىن خاتونلارنى منع ايتە طورغان بىر جمئە يوق. بالەكس خاتونلارنى منع ايتمازگە فوشقان سوز بار (۳). امام محمد نالىقى بولغان « الجامع الصغىر » ھەدە « الموطأ » دە منع ايتە طورغان عبارت اوچر امادى. بىلكە « ظاھر روايت »

(۱) احمد ابن حنبل مىندى. ج ۲ ص ۷۶. بو حدىئىدە بولغان « وبيوتون خير اهن » نىڭ تفصىلى « وولاتون فى بيوتون خير اهن من صلاتون فى المساجد » بولورغەدە « وولاتون فى بيوتون خير اهن من صلاة الرجال فى بيوتهم » بولورغەدە مەكن. موڭفى احتمالغە كورە خاتونلارنى مسجدلردىن منع ايتۇگە آزغىنە دىلىلە قالمىدۇر.

(۲) صحيح بخارى. ج ۱ ص ۸۳ و ج ۳ ص ۱۷۲.

(۳) المىنونة. ج ۱ ص ۱۰۳.

مجموعه‌سی بولغان «المبسوط» ده بو اشنگ شریعت‌گه خلاف ومنهی توگلاگینی بلدره طورغان مسئله‌لر بار (۱). درست، سفیان ثوری برله عبدالله بن المبارک: «بزنگ بو زمانمزه ایندی خاتونلرنگ مسجدرگه یورولری مکروه» دیب سویلیلر ایدی (۲) اما مونلرنگ «مکروه» دپودن مقصودلری «مکروه تنزیهی» ایاکانلگی معلوم.

خلاصه: خاتونلرنی مسجدردن منع ایتو حقنده مجتهدلر طرفندن منع بارلغی بو کون‌گه قدر بزنگ اوز قاشمزه ثابت بولمادی. امامنع ایتمه و حقنده یاشلرنی قارتلرنی، کچوکلرنی و الوغلرنی آیرمی، حاصلامی روایت ایتوله طورغان حدیثلر کوب. بو حدیثلرنگ بعضیلر نده «کیچلر ده منع ایتمه‌گن و بعضیلر نده «قار انغو و قتلر ده منع ایتمه‌گن» مضموننده ذکر قیلنسه ده بو اورنده ذکر ایتولگان حدیث شریفک مطلق بیان قیلنهدر. اگرده رسول‌الله‌نگ مرادی قارت خاتونلرنی و قارتچقلرنی غنه منع ایتماو بولسه و بو حکمده یاش خاتونلر و قزلر حقنده یورنلماو بولسه ایدی بکرمی بکرمی بیش قدر بولغان روایتلرنگ هیچ بولماغانده برکنه‌سند شوشی فید ذکر ایتلنور و بو درجهده مساهل برله اوتولماز ایدی. حالبوکه عصر سعادتده و خلیفه‌لر زمانلرنگ یاش و قارت خاتونلر هیچ استثناسز مسجدرگه یورگانلکلری معلوم. امام ترمذی رسول‌الله‌نگ یاش قزارغه قدر عیدنمازینده چیقارغانلغی حقنده حدیث روایت ایتهدر (۳).

هر حالده رسول‌الله و هرمتلو صحابه‌لردن روایت ایتولگان فاعده‌لرنی دستور العمل طونو، ادب و انصافیغه رعایت قیلو شرطی برله مسجدرگه یورودن خاتونلرنی منع قیلو حقنده هیچ بر مجتهد و هیچ بو مقلدنگ حقی بولماسه کیره‌لک، رسول‌الله‌دن ثابت بولغان عمللرنی، فرارلرنی خصوصاً عبادت ماده‌لرینی نسخ قیلو، اوزگرتو وظیفه‌سی بنده‌لرده یوقتر.

دعوا کل قول عند قوله محمد
فما آمن فی دینه کمخاطر.

یوقاریدن بیرلی آنگلاتوب کیله طورغان بر نقطه‌نی بو اورنگه آچیق ایتوب
ینه‌دن بر مرتبه ذکر قیلورغه لزوم بار:

- (۱) کتاب المبسوط للامام السر حسی. ج ۱ ص ۱۶۶.
- (۲) جامع ترمذی. ج ۱ ص ۷۱. بو خصوصه «الفتوحات المکیه» ده امیتلی بر بعث بار. ج ۱ ص ۷۴۱-۷۴۲.
- (۳) جامع ترمذی. ج ۱ ص ۷۰. بو حدیثنگ مضمونی صحیح بخاری‌ده ده بلر. ج ۲ ص ۸-۱۰.

آدم، حلیم (كشىلرنىڭ غەيلىرىنى بېرىدەلەۋچى) بولماز ۋە تېرى بەلى كىشىلەردىن باشقا
آدم «حكيم» بولماز».

بۇ سۆزنىڭ درست ايكانلىغىنى ھەر كىم اوز عقلى بىلەن بىلورگە نىۋىشلى .
كوب خىلەرلەرگە توشۇۋچىلار ۋە خىتالىق بىلەن كوب باگىلىش اشلىرىنى باشلىرىدىن
اونكار ۋە چىلەر، كىشىلرنىڭ باگىلىش اشلىرىنى كورگان ۋە قىلارنىدە مەكىن قىلر شوگنا
بىر باخشى سەبب نابارغە طرىشەلەر، «قايقو كورمى، يىگىت اير بولمى»، «اير،
يىقلىغان اورنىدىن قالقور» دىيىپ قوللارنىدىن كىلىگەن قىلر كىشىلرنىڭ غەيلىرىنى
باشلەرلەر، مەجلىسدە سويلەۋچىلەرگە ايرىك بىر مېلر ۋە بول قوبۇب طور مېلر. دىنيادە
كوب مەاملە ايتىكان، كوبنى كورۇپ دىنياننىڭ آپىسى ۋە توجىسىنى تانىغان كوب
تېرى بەلى آدم «حكيم» در.

(۴۱) لَا حِيَةَ فِي الْإِسْلَامِ وَلَا مُنَاجَشَةَ.

تورجەسى: «مباح بىردە، مال بۇرتۇدىن مەنە قىلۇ، اوزىنىڭ آلو نىمى بولمى
طورۇب، بىر مالغە بەا آرتىرو اسلامدە بۇقتىر».

جاھلىت زمانىدە عربلرنىڭ شىخلىرى ۋە قىبىلە باشلىقلىرى اگىردە بىر اورنىنى
خاسلاب آلورغە ۋە باشقىلارنىڭ مەللىرى شول اورنىدە بۇرۇنى مەنە قىلورغە تەسەلر
شول بىردە بىر بىۋىك اورنغە مەندىرپ ات اولانلار، اوردرلەر ۋە ناۋىشى
ايشتولمازلىك بولغان اورنىنى ھەر طرفىدىن بىلىگولەپ آلوب شول بىرنى اوزارىنە
مەلك ايتەلر ۋە شۇندە «ھى» دىيىپ ايتىلر ايدى.

اسلام دىنى ايسە «مساوات» اصولىنە بەنا ايتولگانا. كىدىن مباح لىكن خىلقلر
ايچون كىرەكلى بولغان بىرلرنىڭ باشلىقلىرىغە خاسلانۇپ دە باشقىلارنىڭ خىلقلرى
بىرلور عادىتىنى ابطال قىلدى «ھى» فقط الله ۋە رسولىنە گنە خاس بولۇپ قالىدى .
مۇنىڭ مەناسى ايسە اگىردە خلىفەلك حىكومەتى ايچون اورن كىرەكلى بولسە
موقت ايتۇپ حىكومەت اسمىنە آلوب طورغە يارى ۋە حىكومەتىدىن بوشاۋ بىرلە كىرى
خلىقغە ۋە اولىگى خالىنە قايتا (خلىق مەنەقتىنە بولادىر) دېگان سوزدر . امام بخارى
ابن جىئامەدىن رىۋايت ايتە طورغان «لا حى الاله ۋە لىرسولە» (۱) خىلقتىن مەفھومى دە
شارحلىر سوزىنە كورە - اوشبۇدر .

سلف عصرىندەغى «مساوات» قانۇنىنىڭ نى درجەدە اعتبار ايتولگانلىگى

خليفة حضرت عليٰ بن ابي طالب بر يهودی برله فاضی شریح حضورنده حکم که طور غانلی
دلیل بولسه کبره ک (۱).

بر مالنی اوزی آلور ایچون حق آرندرو، شریعت فارونده ممنوع اش
نوگل. اما اوزبنک آلو فصدی بولمی طوروب مجرد باشقه آلوچیلرنک آنچه لرینی
کوبره ک چیقارتو ایچون آرندرودن اوشبو حدیثی برله رسول الله منع ایته در.
چونکه بواشده مال صاتوچی غه فائده بولسه ده آلوچی غه ضرر بولادر. ضرر ایتونک
قباحتی، فائده اینو یاخشلیغینه کوره الوغرافدر.

(۲۱۲) لا ضَرَّ وَلَا ضَرَّارَ (۲)

ترجمه سی: «اسلامده، کسی که ضرر بیرو و بیبر لسان ضرر برابرینه ضرر
برله جزا قیلو درست نوگل».

بر کسی که کیچیلک کینرو «ضرر» وشول کشینک موکا قارشولق ایتوب
کیچیلک کینرووی «ضرار» در. بر کشینک بله طوروب کیومینی برتو یا که
یازوینی بوزو «ضرر» بولسه نگی کشینک اوچ قایتارو ایچون مونک اوز
کیومینی برتووی، یازوینی بوزووی «ضرار» در. بو اشلرنک هر ایکیسی ده
(اسلام قاضیسی طرفندن حکم ایتولمگان مدنده) ممنوع اشلر (۳).

مشهور مجتهدلر زمانلرنده بولمغان و مسئله سی ده فقه کتابلرنده ندوین
ایتولمگان بیک کوب معامللر اوشبو حدیث عمومینه کروب ممنوع بولور غه
ممکن. بر کسی طرفندن نالیف ایتولمگان اثرنی رخصتسز باصدروب صاتوب
طورو یا که معین عدد باصدرو حقنده مقالو بولا طوروب شونی آرتق باصدرو
و بر کسی کتابینک کلبشه سی برله فائده لهنو، حکومتلرنک آلتون و کوش اورنلرینه
بورری طورغان، یا که خصوصی شرکنلرنک سرمایه سنلرینی اشلب خلق آراسینه
نارتو، درس اوفونو و تعلیم قیلو برله شغلل نوچی آدملرنک درس وقتلرنده
قوناق غه و باشقه اشلر آرتندن یورولری، نمازلر غه و مجلسلر که جیولقان خلقلرنی

(۱) بو سوز تاریخ کتابلرنده بولسه ده کتبخانه زده بولغان حدیث کتابلرنده مشهور اصللر ده
کورلادی، درستلگی نی درجه ده در؟
(۲) سنن ابن ماجه ج ۲ ص ۳۱.
(۳) بو حدیثی محترم موسی افندی «قواعد فقهیه» ای لی اثرنده بر نشر مثاللر برله ایضاح
قیلغان ایدی. ص ۲۰-۲۱.

کوتنروب طورو کبک نرسه ارده باشقه بر کشی گه مادی روشده ضرر کینرو
بولغانلقدن اوشبو حدیث شریف برله مهنوعدر.

(۳۱۳) لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ (۱)

ترجمه سی: «الله تعالی گه گناه بولاچق اشد، هیچ کیم گه اطاعت قیلو یوق».
الله تعالی گه گناه بولا طورغان اشد هیچ کیم گه حتی آنا و آناغه ده اطاعت
قیلماز. بو خصوصده امام ترمذی اوشبو حدیثنی روایت ایتهدر: «السمع
والطاعة علی المرأ المسلم فیما احب وکره ما لم یؤمر به عصیة فان امر به عصیة
فلا سمع علیه ولا طاعة» (۲). (گناه اش بولماغان مدنده امام (خلیفه) گه، آنا
و آناغه اطاعت قیلو واجب، بو اش مسلمان کشینک وظیفه سینر، کیرهک اول اشنی
یارانسون و کیرهک یارنامسون، اما گناه اش حقنک اطاعت قیلو یوق» مضموننکدر.
مملکتلر، اول و شیرلرده اجتماعی و عمرانی مصلحتلر ایچون نوزولگان
قاعدلر و فویولغان دستورلر گه اطاعت قیلو لازم اش ایسکانلگی معلوم. بر
اورندهغی اورمان و ارهه منی کیمساز گه و بر بولوندهغی پچاننی چابازغه دیب
اتفاق یاصالغان و یا که نیندی گنه بر عام مصلحت حقنکده قانون نوزولگان بولسه
آکا اطاعت قیلو، معروف گه اطاعت قیلودر. امام احمد ابن حنبل، علی رضی الله
عنه دن: «انها الطاعة فی المعروف» حدیثینی روایت ایتهدر (۳).

صوڭ عمرنده، رسول الله حضرتلری شام طرفینه باراچق عسکر گه بکر می
باشلرندن اوتمگان اسامه بن زیدنی باشن قوماندان تعیین اینکان اییدی. شول
آراده رسول الله وفات ایندی حضرت ابو بکر، خلیفه قویلغاندن صوڭ مذکور
عسکر اوزلرینک مقصود اورنلرینه یونهلدیلر، مهاجر و انصارنک شیخلری شول
بکر می باشک اسامه قول آستنده کیتدیلر و «اطاعت»نک نیچوڭ بولاچغین
عمللری برله اوزلرندن باشلر گه کورساندیلر و او گره ندیلر.

«اطاعت» مسئله سی بیک الوغ و بیک اهمیتلی بر نرسه بولغانلقدن مونی بالا
وقنده، انک اولسگی «نریبه» آراسنک او گره نو تیوش. بالا، سوز نیکلاماز قارشى
ده بولماسون و فولده یوری طورغان جانسز قورالغده اوخشاماسون. مونک
ایچون بالالرنک «حلق»غه اطاعت قیلورغه عادت اینولری، حق برله حقسزاقنی

(۱) احمد ابن حنبل مسند، ج ۵ ص ۶۶.

(۲) جامع ترمذی، ج ۱ ص ۲۰۴.

(۳) احمد ابن حنبل مسند، ج ۱ ص ۹۴.

آیره بلورلك عقل بورتولرى ومعا كنه فيله آلولرى لازم. حقلقغه اطاعت فيلورغه بلوچى بالانك گناه اشترگه اطاعت فيله ازسزلقى و بوزوق كشيبار سوزلرينه فارابده عقل طشنگه بورمازلكلرى معلوم.

(۲۱۴) لَا عَقْرَ فِي الْإِسْلَامِ (۱).

ترجمه سی: «اسلام دیننده قیرده مال بوغازلاو بوق».

جاهلیت وقتنده عربلر اولکلرنی حرمتللو و گویا آنک سلامت وفتندهغی ایزگولکلرینه مکافات ایتو قصدی بوله قیرلرینه باروب دوهلر، صغر و باشقه حیوانلر بوغازلیلر ایدی. اسلام شریعتی مسلمانلرنی شوشندى معانز اشدن منع ایتدی. بو حدیث شریفده قیرلر حضورنده مال بوغازلاونك درست توگل ایکانلیگینی بیان قیلدر.

قیلغان عمللرینك ثوابینی باشقه لرغه هبه قیلودن شریعت منع ایتدی. شول همه قیلو سببلی هبه قیلنمش كشیگه بور توری فائده بولاچقی بوقمی؟ مونی المته بلورگه امکان بوق. شولای بولسهده بو اش اسلام دینی نظرنده ممنوع توگل. اوشبوکا کوره بر كشی اوزینك قیلغان عمللرینه، باشقه لرینده شریك ایتسه ثوابینی باغشلاسه یاخشی قیلغان بولور. مال صویوب فقیرلرنی آشاتسه وشونك ثوابینی برر بیلگولی اولکنك روحینه باغشلاسه ضرر بوق. اما کینهك فقیرلرگه اوله شو و کیرهك باشقهچه قیلو فرضی بوله اولك حضورینه و قیر اوستینه باروب مال بوغازلاو درست توگل. بو بردن جاهلیت عادتینی و اسلام دینی بوله منع ایتولگان بر اشنی (سنت سیئه) احیا قیلو و ایکنچیدن مال بوغازلاو طغر و سگ مذکور اولك مقصود ایتلوب طوتلو سببلی «شرك» و «مما اهل به لقی الله» دهب نهی کیلگان نرسه برله عمل قیلو بولادر. مقصود الله رضاعی ایچون بوغازلاو بولسه آنی قیرگه آلوب باررغه لزوم بوق، قیرگه ایتلوب بوغازلانغان نرسهنی خالص الله تعالی ایچون بوغازلانغان دیرگه بول کورایی.

بلغار خرابه سندهگی قیرلرگه؛ خواجهلر ناولرینه، چیشمه لرگه، بها الدین نقشبند و خواجه احمد یسوی تر به لرینه، اورشاك بوینده جعفر ایشان، چیشمه

آولنده كاشانه و صنعتاش فبرارينه باروب نذر قربانلر بوغازلاولر و شول قربانلر سببلى مذكور ذاتلر و اورنلرغه تقرب ايتولر يسا كه شول كشيملر و اورنسلرني الله برله اوز آرالرينه واسطه ديب بسلولر شربعت طرفندن منع ايتولنگان عمللر، فساد و ضلالتلر در. موندى بوللر برله الله تعالى كه تقرب ايتو رسول الله طرفندن اوگره تولنگانى يوق، صحابه لر و تابعينلر دن، سلف عالمرندن ده كوچر امامدى. رسول الله دن كوچر امامگان عمل و عبادتدن فائده و ثمره كوئو عبئدر.

ترسم نرسى بكعبه اى اعرابي

ابن ره كه تو ميروى بتر استادت.

بزنگ موندى سوزلر من برله ايبندى خلقلر اوزلر بى نك عادتلرينى تاشلامازلر، اوزلرى اعتقاد ايتكان آدمارينك سوزلرينى بزنگ سوز من برله البته آماشدرمازلر، اوزلرى عالم و فاضل هم رسول الله نك وارثى ديب ظن ايتكان حرمتلى كشيملرينك مرادارينه خلاف اورنده بزنگ اقلقلر لمزغه اهميت بيمرازلر. موفى بله من، شبهه من يوق. شولاي بولسه ده بتون دنياغه نار العان بو بوزوقلقلر ده قانشمنز يوق ايكانلكنى بلدرو و اوزمزدن صوك كبله چك حرمتلو خلقلر مزگه شكاييت قىلو قصى برله بو قدر سوزلر يازوب اوتهمز.

(۲۱۵) لَا عَقْلَ كَالْتَدْبِيرِ وَلَا وَرَعَ كَالْكَفِّ وَلَا حَسَبَ كَحُسْنِ الْخُلُقِ (۱).

ترجمه سى: «تدبير درجه سنده عقل يوق، اوصاللقدن طيبلو قدر نقوالق يوق، گوزل خلق قدر فضيلت يوق».

اوزىنى هم ده اوز بى نك وظيفه سيني بلو و اوزينه تپوشلى اشلر برله شغلله نو، اوز اوستينه توشه چك خدمتلر كه حاضرله نوب طور و «تدبير» در.

دنيا عمرى و آدملرنك حيانلرى، بيك كوب يام (منزله - مرحله - استانسه) -

لردن عبارت بولغان اوزون بر سفرگه اوخشى. بو ياملرنك برنج بىسى «بيشوك»

بولسه الك صوكفيسى «قبر» در. بعض بر ياملر آراسنده يول ياخشى و بعض

ياملر آراسنده غى بوللر بوزوق بولووى قيبلىندن عمر و حيات سفرنده گى بعض

بر وقتلر ضرر رسز و بعضيلرى بيك بوزوق نرسه لر برله اوتهدر. شوشى بوزوق

یاملرده مشقنى آزارق تارتور وممکن قدر راحترهك يورر ایچون آدم بلاسینك اوز اوزینی تانووی، اوز وظیفهسینی بلوی لازم. بو نرسه لرنك بردن بر یوللری گوزل خالقى بولو واللهغه تقوالق فیلودر.

تقوالقنى شعار وگوزل خلقینی اوزلرینه زینت ایئوب آوچیلر هر اشلرینی بلوب و آکلاب اشلر لر، عمللری برابرینه مکافاتنی اللهدن باشقه لردن کونمازلر، فرصتلرنی، وقتلرنی اسراف قبلمازلر. شوشی اشلرنك «تدبیر» و «عقل» ایکانلگنده شبیه یوق.

ماللرنی ودولتلرنی اسراف ایئو بر مرتبه تدبیر سزالک بولسه فرصتنی، وقتنی اسراف ایئو ایسه اون مرتبه تدبیر سزلکدر.

وقتنی، فرصتنی اسراف فیلو قدر اوکنچلی اش یوق. هر بر بتکان نرسهنی یا گادن نابو ممکن بولغان حالده وقتنی نابو ممکن توگل. ائوب کیتکان کونلرما آرتده قالغان ساعتلر ودقیقه لر ایندی منگوگه اوندیلر کبرو قایتمیلر. وقت، زمان وفرصتلر الله تعالی نك الوغ هبه لرنندن بولغانلری ایچون آنلرنی، سوکنندن اوکنورلک اوزنلرغه صرف ایئو درست بولماز. ائک الهی وحسرتلی سوز «ایندی وقت اوتدی!» مضموننده غی سوزدر.

گوزل خلق، ائک الوغ فضیلت ایکانلگنده شبیه یوق. لیکن بعض وقتنده خلقلرنك گوزل وگوزل نوکللرینی آبرو طوغروسنده بر آز مشکللك ظاهر بولادر. بالغان سویلهو، اوغرلاو، خیانت ایئو کبک اشلر هر وقت بوزوق خلق امانت وصدق کبک نرسه لر هر وقت گوزل خالق بولسه لده صبر، غیرت وحمیت کبک اشلر طوغروسنده بعض وقت شبیه بولادر. بو نرسه لر «دوا» فییلندن بولوب تیوشلی اولچاولرینه بینمگانده اثر سز و اولچاولرندن آرتقان وقتده آغو بولورغه ممکن. شونك ایچون بو خلقلرنك دوا و آغو بولاچوق اولچاولرینی بلو کبرهك. مونی بلور ایچون یاخشی نجر به لر، رسول الله وصحابه لرنك سیرتلرینی وعادلرینی یاخشی آکلاو بیتهدر.

✓ (۲۱۶) لَا تَمْبِرَةَ مَعَ الْإِسْتِغْفَارِ وَلَا صَغِيرَةَ مَعَ الْأَصْرَارِ.

ترجمه سی: «ئوبه فیلنوب طورلغانده گناه کبیره و دائمه چیلق قیلوب طورلغانده گناه صغیره یوقدر».

گناهلرنك الوغاری وکھوکلری بار ایکانلگی قرآن کریم و حدیثلردن

معلوم. (۵۱ نچى حديث) لکن فایسې گناھلر الوغ و فایسې گناھلر کچوک ایکانلیگی حقنہ علم اھللری آراستہ نزع و مخالفت بسار. بو نزاغنی اوشبو مادہ لرگہ جیارغہ ممکن:

(۱) بتون شریعتلر فاشندہ حرام سانالغان نرسہ الوغ گناہ بولوب آندن باشقہلری کچوک گناھلر.

(۲) اللہ تعالیٰ گہ اشانو بوللرینی بیکیلی طورغان نرسہلر الوغ گناہ و آندن باشقہلری کچوک گناہ.

(۳) مالارنی، تہنلرنی تلف ایتوگہ سبب بولغان گناھلر الوغ، باشقہلری کچوک.

(۴) هر گناہ اوزندن کچوک گہ کورہ الوغ و اوزندن الوغ غہ کورہ کچوک.

(۵) فایسې گناھنڭ الوغ و فایسې گناھنڭ کچوک ایکانلیگی معلوم توگل بلیکہ قدر کیچەسى قیلیندن مبهم.

(۶) اللہ تعالیٰ نهی قیلغان گناھلر نڭ هر بری الوغ و آندن باشقہلری کچوک.

(۷) دنبادہ حد و آخرتدہ نموغ برلہ جزا بولاچغنی خبر بیرلگان گناھلر الوغ و آندن باشقہلری کچوکدر (۱).

اوشبو تعریفلر نڭ بعضلرینہ کورہ الوغ گناہ یدی و بعضلرینہ کورہ اون یدی و بعض برلرینہ کورہ توفساندن آرتق بولادر.

هر حالده اللہ تعالیٰ گہ شریک فاتو، آتا و آنانی رنجتو، حقسز یرده کشی

اولدرو، بالغان آند ایتو، یتیم حقینی آشاو، عقیق خانونلرنی زنا برلہ توہمت

قیلو، زنا ایتو، اسراف قیاو، ایسر نکچ ایچو، اللہ رحمتندن امینسز بولو، اوز

بالاسینی «میندن توگل» دیب انکار قیلو، فرض نمازنی اوفوماو، مسلمانلر نڭ

عرضلرینہ نیبو، نیمیت قیلو کبک نرسہلر نڭ الوغ گناھلردن بولوونده نزع یوق.

اوشبو حدیث گہ کورہ توبہ ایتو سببلی، «شرک» دن باشقہ بولغان الوغ

گناھلر، الوغ گناھلوقدن چیقارلر و دائیچیلیق قیاو سببندن کچوک گناھلردہ الوغ

گناہ بولالر. اصل ذاتندہ کچوک بولسده آدم بالاسی شول گناھنی قیلورغہ دایهچیلیق

ایته باشلاسه پانڭ گناہ ایکانلیگینی فکرلی آلمی و آنی قیلورغہ وجدانی عذابلانہی

بلیکہ شول اشنی اوزینہ عادت ایتوب آلا دروشونڭ برلہ لذتلہنہ، منع ایتوچیلرگہ

قولاق صالمی و نصیحت قیلوچیلر سوبمیدر. شوشی حاللر سببلی کچوک گناھلر

اولوغ گناھلر جملہ سینہ کرہلر.

(۱) شوشی سوز درستریک. ابن عباس هم شوشی سوزنی سویلیه. «فتاویٰ ابن تیمیہ».

اخلاق عالملى سوزلرینه كوره «گناه» دن صافلانماوده اوشبو ضررلر بار: (۱) گناه اش، شاعر نك: «وكأس شربت على لذت و آخرى تدأويت منها بها» ديگن سوزینه موافق ايكنچى بر نورلى گناهغه توشوگه سبب بولا. (۲) الله تعالى گه قايتو و آگما محبت ايتو يوللرى ضعيفلر نه. (۳) كوكل شوگا اوگر نه، قباحت اش صانامى باشلى.

(۲۱۷) لَا يَبِيعُ الرَّجُلُ عَلَى بَيْعِ أَخِيهِ وَلَا يَخْطُبُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ إِلَّا أَنْ يَدْنَ لَهُ (۱).

ترجمه سى: «نرسه صاتوب آلمان وقتنده هيج كيم اوزينك فارنداشى آراسينه كرماسون و هيج كيم فارنداشى كېلشكان خاتون فزغه ياوچى بېارماسون! مگر فارنداشى اذن فيلسه اول وقتنده ضرر يوق.»
بر كشى بر نرسه صاتولا شوپ، فيمتى حقنده كېلشوب طورغانلرى وقتنده حق آرتدروب آلو، اوشنداق نكاح طوغروسنده برر نورلى وعدهلشوب طور-
غانلرى وقتنده آراغه كرو و فاسزاقدر. اول كېلشوچى آدمدن اذن آلورغه ياكه آنلر نك اوزلشواريني كونارگه تېوشلى.

(۲۱۸) لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ يَلْتَقِيَانِ فَيُصَدِّ هَذَا وَخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْتَدَأُ بِالسَّلَامِ (۲).

ترجمه سى: «مسلمان كشىنك، اوزينك فارنداشندن كېلسلشوب اوچ كوندن آرتق طور ووى حلال توگل. مونلر اوچراشالرده كېلسلشولرى سببلى مونسى اوزينه فاراب، نكيسى اوزينه فاراب كينه لر. موندى كشىلر نك اك ياخشيلرى باشلاب سلام بېرگانى بولور.»

ايكى مسلمان آراسنده بنده چيلك برله آچو و اوپسكه چيققان بولسه اوچ كونگه قدر كېلسلشوب طور و ايچون عذاب و جزا بوق. چونكه انسانلر نك آچولرى كيلووى طبعى. ليكن شول آچونى اوچ كون ايچنده بتر و بيا گادن اولسكى كېك مناسبتنى قايتارو لازمدر. امام احمد بو خصوصه «اوچ كوندن

(۱) صحیح مسلم، ج ۱ ص ۳۹۹.

(۲) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۱۲۸. صحیح مسلم، ج ۲ ص ۲۷۹ افظار «بخاری» نقى.

آرتق ھجرت ایتشوب طور وچیلر حقسزلق قیل-وچیلردن بولورار، اڭ اول مرتبه سلام بیر وچینگ ھلامینی ایکنچیسى فایتار ماسه آنڭ سلامنی فرشتهار فایتاررار، اگرده اوشبو ھجرت ایتشکان حالده وفات بولسهلر، جنتده برگه جیولمازلر» مضموننده حدیث روایت ایتهدر(۱).

مسلمانلر آراسنده اتفاق، محبت و اتعادنڭ لازم ایکانلگینه اوشبو حدیث شریف آچیق دلیل بولسه کیرهک. اجتماعی عالملر، اوزینڭ حدندن اوتمگان «ھجر» نڭ دوستلق و الفت نغوغه فائدهسى بار ایکانلگینی ده دعوی ایتهلر. بر عرب شاعری ده بو طوغروده:

إذا لم یکن فی الحب «ھجر» ولا قلی

فاین حلوات الرسائل والکتب

دیب اوز مسالگینه کوره بر فلسفه سویلیدر.

(۲۱۹) لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ نَمَامٌ (۲).

ترجمهسى: «سوز یورتوچى كشي جنت گه کرماز».

اسلام فاشنده سوز یورتو بیک ضررلى والوغ گناهلردن سانالا. عادتده سوز یورتو وسعايت قیلو برله نسیملرى صاف بولوب بیتمگان کشىلر شغل نهلر. «لا ینم علی الناس الا ولد بغی» سوزى سلفلردن مأثوردر. (مضمونی: نسبی شبههلی بولماغان آدم، کشىلر آراسنده سوز یورتماز، دیمکدر).

سوز یورتو وسعايت قیلو سببلى بیک کوب عیبسز کشىلر مرتبهلردن عزل ایتولهلر، خلق کوزندن توشهلر، آبرویلرندن آبرلالر، وطنلرندن سورلهلر، دولت و بسایفلرندن محروم بولالار، خصوصى وعهومی اشلرندن طوقتلالار، عسائلرلرندن وعزیز بالالرلرندن، بلش نانوشلرلرندن بر افلاشارلر، علمی اثرلر و دینی یازولر ضائع بولا، اوفو اورنلری یابولوب شاگردلر علم تحصیل ایتو والله اسمینی اوگره نودن محروم قالالار. الله تعالی نماملرنی اوجماخغه کرتماسه برده عجب توگل.

دشمئلقغه سبب و فزدر و بولغانلقدن «نمیت» گه «اوطن» اسمی بیرهلر. اوطن، اوت یانوغه سبب بولووی قبیللرندن «نمیت» ده انسانلر آراسنڭ دشمنلق

(۱) احمد ابن حنبل مسندی. ج ۳ ص ۲۰.

(۲) صحیح مسلم. ج ۱ ص ۴۱.

يانوودور له وگه سبب بولادر. تفسير عالمريښك بعضيلري «وامرأته حمالة العطب»
تفسير نده: «ابو اهب خانوني ام جميل سوز يوروتهدر ايدي، شونك ابجون قرآن
كريمده - حمالة العطب - ديب تعريف فيلندي» ديلر. موگا كوره آيتنك مضموني:
«ابو اهب ياقونلي اوتغه كرر، اوطون ناشوچي (سوز يورتوچي) خانوني ده
برگه كرر» ديمك بولادر.

﴿۲۲۰﴾ لَا يَزَالُ طَائِفَةٌ مِّنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ حَتَّىٰ يَأْتِيَهُمُ امْرَأَةٌ مِّنْهُم

ظَاهِرُونَ (۱)

ترجمه سي: «امتو من بر طائفه حلقى اوزرنده بولولر والله تعالى نك امري
(دنيا خراب بولوو قيامت كوني) كيلگان گه قدر شول حالرنده دوام فيلورلر». -
مسلمانلر اوستلرينه آور كونلر وفلا كتلر كبله چكي حقتده حديثلر كوب.
شونك برله برابر اسلام ديني سلامت طور اچي و مسلمانلردن بر طائفه هر عصرده
بولوب حلقو غه و اسلام دينينه خدمت ايتنچكلري حقتده ده حديثلر بار. مونده
ذكر ايتولسگان حديث شريفده شول جمله دندر. بتون دينلرگه ظاهر بولاچو بر
«دين» گه تابع خلفلر آراسنده هر وقتده بر طائفه نك حلقده دوام ايتوب
طور اچي طبعيدر. «هو الذي ارسل رسوله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين
كله وكفى بالله شهيدا» (فتح. ۲۸).

اسلام دينينك ظاهر بولووي عقل غه ده موافقدر. شيخ جمال الدين الافغانى
حضرتلرينك «ردالدهرين» اسملى رساله سنده سويلگان بر بعثى اوشبو
اورنده غي سوزلر مزگه مناسب بولغانلغندن اقتباس فيلوب و بعض بر نرسه لرده
قوشوب بو برده كوچره مز:

ملتلر نك كونار لولرينه، كائناات سرلرينه مطلع بولولرينه، دنيا و آخرت
سعادتينه ابرشولرينه بولغان شرطلر نك هر برى اسلام ديننده موجوددر. اوشبو
شرطلر نك بعضيلري مونلر:

(۱) عقل نك خرافه هم وهم كرلرندن پاك بولووي. چونكه وهم برله خرافه،
عقل برله حقيقت آراسنده پرده بولوب طورا، شول سببلى عقل برله حقيقت بر
برينه كورلريلر. مونك اوستينه، خرافه هم وهم برله پرده لنگان عقل، اوز
وظيفه سيني اشلى الهى بلكه هر تورلى وهملر و هر تورلى ظنلرغه اشانادر.

موندی کشیلر، قورقو و ترددلنو، هر نرسه دن شېهله نو برله مبتلا بولار. سفر گه چيققان وقتارنده يوللری آرقلی بر نرسه اوتوب کیتو با که فارغا و صایصقان کبک فوش تاوشی ایشتلو، تن تارنو و توش کورودن شوملانوچیلر و شیکله نوب یوروچیلر شوشندی عقللری پرده لنگان کشیلر در. اسلامنڭ بتون اساسی ایسه «عقل»نی او هام و خرافاتدن صافلا و هر سوزنی آڭا خطاب ایتوب سویله و دن عبارتدر. اسلام دینی «عقل»نی «توحید» نوری برله نورلاندره، کائمانده تصرف ایتوچی پالکیز الله تعالی اوزی گنه ایکانلگینی اعلام ایتهدر.

(۲) کمالات تحصیل قیلو. کمالات تحصیل ایتو همده ملتنگ هر بر فردی اوزینی مستعد صاناو و قولندن اش کیله دیب بلو، «الله تلهسه، باشم عرش گه تره لنگانچی کونارلم» دیب یورو و شوڭا اشانو همده طرشو، ملتارنڭ سعادتلرینه سبب ایکانلگنده نزاع بوق. شوشندی ملتار گنه دنیاده مسعود بولار، راحت کون کوروب بر بوزینه خواجهلق ایتهلر. اما کمالات تحصیل قیلورغه هوس ایتمگان و اوز اوزلرینه حسن ظن قیلماغان، بلکه «بزنگ قولدن کیلمی، اول اشنی بزنگ خلقمن اشلی آلمی» دیب یورگان قوملر شوشی فکرلری و عقیدلرینڭ تاثیر برله کوندن کون توبان کیتهلر، بر کیه چیلکدن ایکنچیسینه توشه بارالر. اسلام دینی اوزینڭ انباعرلرینی کمالات گه دعوت ایته، علم و معرفت تحصیل قیلو برله بیوره، بتون بر یوزی انسانلر منفعتی ایچون یارانلغانلقدن خبر بیره، هر کیم سعی قیلورغه تیوشلی ایکانلگینی اعلام ایتهدر.

(۳) اعتقاد درست بولو. ملتارنڭ سعادتلرینه سبب بولغان نرسه لر نڭ بری اعتقاد درست بولودر. اعتقادلر، ظن و تخمینلر گه، آنا بابالردن آنا ایلردن قالغان سوزلر گه، دلیللسز نرسه لر گه توگل بلکه درست چنلر گه بنا قیلنورغه و هر بر عقیده نڭ برهانی اوزی برله بر لکده طورورغه تیوشلی شوشی وقتلغنه «عقل» اوز اشینی اشله وحی و اوز وظیفه سی باشنده طوروچی بولور. کشیلر گه ایبهروب، ظن و تخمینلر گه بنا قیلوب اعتقاد ایتوچیلرنڭ عقللری بوش و اشسز قالور. اشسز عقل برله باشسز آدم آراسنده آیرما بولماز. اسلام دینی ایسه بو نقطه گه همه نرسه دن آرنق اهمیت بیر گانلگی معلوم. اسلام دینی، دلیللسز اعتقاد ایتوچیلرینی، ظن و تخمینلر گه ایبه روچیلرینی توبیخ و تفریع ایته آنلرینی حیوان مرتبه سنده کوره بر شرعی حکم بیان ایتکان وقتنده آندن مقصود نیندی نرسه ایکانلگینی آڭلاتوب اوتهدر.

(۴) عقیده‌لر، ادب‌لر حکم و هر توری عمللر خلقلارنڭ مصلحتلرینه موافق بولور. اسلام شریعتینده بولغان حکملر، ادب و عمللر دنیا بوزنده بولغان خلقلارنڭ معیشتلرینه موافق ایکانلیگی قویاش کبک معاوم. آنده بولغان حکملر نڭ خلاصه‌سی ایسه دین هم نفسنی، عقل و عرضنی، مال و جاننی صافلاودن عبارت. ا کرده اسلام دینینه بر بوزوق نرسه یا که مصلحت‌گه خلاف بر اش نسبت ایتولر طورغان بولسه اول نرسه قطعی صورتده اسلام دینندن بولماز. ا کرده شوندی بر اش اسلام عالما‌رینه اسناد قیلنسه آنڭ ایچون اسلام دینی مسؤل طونلماز.

(۵) ملتنڭ دینلی، علم و معرفتی بولوو ایچون طربشووچی بر طائفه‌نڭ بولوب طوروو و بو طائفه‌نڭ هر توری مانعلرگه التفات ایتمی اوز بولنده دوام قیلوویدر. شوشندی بر طائفه بولو، امتلر نڭ سعادتلرینه سبب ایکانلیگی معلوم. چونکه مونلر هر وقت یول باشچیلقی ایتوب طوررار، یاخشی و یامان اخلاقلر حقیقده ملت‌گه معلومات بیروب یامانلر نڭدن نفرتلر ندررار و یاخشیلرینه ترغیب قیلورلر. خاقلر ایسه آخرت کیره‌کلری حقیقده دنیا کیره‌کلری حقیقده درس آلورغه، اوگره نوگه محتاجلردر. «معام» بولماغانده خلقلر، بو درسلرینی کیملر دن آلسونلر؟ آرالرنده ملتلر نڭ خلقلرینی تعدیل ایتوب، نفسلرینی تزکیه قیلوب طورووچی معلوم بولماسه، مونی فرصت بلوب شیطان معلمک قیلر باشلار و ازغونلوق دگزینه غرق ایتهر. بو اش ملتنڭ سعادتینه نوگل بلاکه شقاوتینه سبب ایکانلیگی معلوم. شونڭ ایچون، ملت ایچنده معروف برله بیوروب، منکرلر دن نهی قیلوب، دینلرینی اوگره توب، دینلرینی بلدروب، علم و معرفت طوغروسنده یول باشچیلقی ایتوب طورووچی بر طائفه‌نڭ بولووی لازم. شوشی اش ایسه اسلام دینینڭ رکنلر نڭدن بر رکندر.

بو اورونده ذکر ایتولسگان حدیث شریفده گی «طائفه» دن مقصود، اوشبو اورونده ذکر ایتولسگان «طائفه» بولووی ممکن. اسلام ملتی، زمان و محیط تاثیر برله، نی قدر نادانلوقه توشسه و زبونلک برله مبتلا بولاسه‌ده، حقائق اوزرنده ثابت بولوب طورووچی، ملت‌گه یول باشچیلقی قیلووچی بر طائفه همیشه دوام ایتوب کیلسه کیره‌ک. بو طائفه، قرآن و حدیث اهللاری بوللاچقی اوز اوزندن معلوم (۱۲۰نچی حدیث).

(۲۲۱) لَا يَزِيَّ الزَّانِيَ حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يُسْرِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَشْرِبُ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَالتَّوْبَةُ مَعْرُوضَةٌ بَعْدُ (۱).

ترجمه سی: «زنا فیلوجی کشی شول اشنی مؤمن بولوب فیلهماز. اوغرلاوچی کشی، شول اشنی مؤمن بولوب اشلهماز. ایسرتکچ ایچوچی کشی، مؤمن بولوب ایچهماز. (لیکن) بو اشلرنی فیلوجیلرغه توبه ایشگی ده بابق توگلدیر.»

دنیاده بولغان بوزونلق و اخلافسزلقنک آبالری اوشبو اوچ نرسه ایکانلگی معلوم. مونلر سببندن نسل ونسبلر بوزولا، امینک بوغلا، عقل نعمتی هلاک بولادر. بو نرسه لر نك مذموم اشلر ایکانلگینه اخلاق عالمیری اتقاق ایتمهشلردر. بو نرسه لر اسلام دینی فاشنده الوغ گناهلردن بولوب حلال گه صافالوب اشلرنگان وقتده آدملردن ایمان اوزی چیقاراما گناه ایکانلکلرینی بله طوروب نفسنی بیگه آلمانلق سببندن مبتلا بولسه لر اول وقتده ایمان اوزی توگل بلکه نوری غنه چیقار. هر ایکی حالده توبه سی ا کرده چن توبه بولسه مقبولدر. (توبه ایشگی آچقتر).

اوغرلاو حقنده بو زمان حکومتلرینک نظاملری ونظارنلری فاتیح و قتلی بولسه ده باشقه لرغه ضرر کیترماو شرطی برله ایچو وزنا قیلو کبک اشلرنی حاضرگی نظاملر فاتیح صورتده منع ایتمیلر. بو اشلر وشونلر قیبلندن بولغان فسقلر حقنده خلقلر، اوز اختیارلری برله یوریلر و اوز وجدانلرینه کوره حرکت ایتملر. کشینک اوز دینی و اوز عقلی، اوز انصافی و اوز وجدانی مانع بولمسه باشقه نرسه مانع بولمی. زنا ایچون مخصوص یورتلر آچلورغه رخصت بیرله وشونده طور و چیلر طیبیلر نظارتنده طوتولادر. حیا هم وفاردن نصیبیلری بولماغان خاتونلر ایرلر، صانلق حیوانلر اورنلرنده بوریلر. آزغون کشبیلر هیچ کیمدن تارتلمی و قزارمی اوزلرینک آزغونلقلری برله مافتانالر، سفاهتلرینی آشکار سوبیللر. ایندی بو زمانده «عفت» سوزی، مسماسی بولماغان ومصداقی تابلماغان بر صفت حکمینه کروب بارادر. الله تعالی یاردم بیوماسه، بنده نك اوز دینی و اوز عقلی صافلاماسه، اوشبو بوزونلقلرغه غرق بولورغه انسانلرنک یوللری آچیق. بلکه بو اشلرگه زمان باشقارو ومعیشت اوزگرولرنک ده کوب داخلی باردر. بورونقی خلقلرنی «فرشته لر ایدی» و بورونقی زمان و بورونقی

شەرلارنى «جنت فردوس» و «دارسلام ابدى» دېيىمىز، شونىڭ بىرلە بىر ابر اولىگى
 زىمان بىرلە ھازىرگى زىمان آراسىدەغى فرق بىك زور بولغانلىقىنى دعوى ايتىمىز.
 سفاھت گە مېتلا بولغان قوملارنىڭ ھەر بىرى مەقرۇس بولدىلار ھەر بىرى
 الوغ فلاكتلارگە اوچراب كېلىدىلار. كلدانىيلار، آشوريلار، رومالولار،
 يونانولار واڭ صوڭىندە ھەر بىرلەر اوشبو يولدا قىرپان بولغانلار ايدى. اما بو
 يكرمنچى عصر مەنىتى موڭا فارشو طورا آلورمى يوقسە ساقلىرى يولدىن
 انقراضغە سقر قىلورمى؟ موڭى بامىمىز. بىلگەن نرسەمىز شولدىر كە مەسلەتلەر
 موندى فەشلىردن طيىلورغە، عقللرىنى وانىقلارنىنى ھا كىم قىلورغە، سفاھتىن،
 فسقى و فچورلارنى يىراق طورزغە تىوشىلىلار. سفاھتدە اندت، فسق و فاجىرلىكدە خىرلى
 اش بولماز. شھوت گە بىرلارنىڭ نىتىجەسى بىرگەنە اوڭنو توڭل بىلكە بىك كوپ
 اوڭنولردىن عبارت بولور.

زىنا بىرلە ايسرنى كىچ فاش بولو، دىن ضعيفلە نووينىڭ ايك كوجلى دىللىرىدىن
 بىرىدىر. زىنا فاش بولونىڭ اڭ زور عاملىرى ايرلار ايكالىگىد، شىبە يوق. مونلار
 عىقىفە خاتونلارنى آزدالردە صوڭىندىن بىتون عىبنى خاتونلار اوستارىنە تاشلىلار.
 بعض بىر كشىلرنىڭ، اوز خاتونلارنى چاپان آستلرندە بورتوبدە اوزلرى سفاھت
 عالمندە كون كىچورلرى روايت ايتولە. احتمال مونلار اوزلرى باشقە خاتونلارنى
 آزدروبىدە اوز خاتونلارنىڭ عفت بىرلە طور اچقلىرىنى ظن ايتە طورغانلردىر.
 لىكن خاتونلارنى عىقىف ايتە و بوز و قاقىن صاقلى طورغان نرسە چاپان توڭل،
 شالھەم توڭل بىلكە تىرىبە و عقل، دىن ھەم انصافى مونلار اوستىنەدە ايرلرنىڭ اوزلرنىڭ
 عىقىف بولورلدىر. اوزلرى عىقىف بولماغان و كشى عائللارنى بوزدىن قورقماغان
 ايرلرنىڭ خاتونلارندە عفت بولو ايكى مەھالنىڭ بىرىدىر. شونىڭ اىچون بولاسە
 كىرەك رسول الله «دقوا تعف نساؤكم» دېمىشدىر. اوزنىڭ نىندى ھەم قىلسەڭ
 آنىڭ جىزاسىدە شول توسلى بولغانن كوررسن، نى ساچىشەڭ شونى اوررسن.
 كشىلر ضررىنە سىن نىندى ھىلەر قورساڭ، كشىلردە سىمىڭ ضررگە شوندى
 ھىلە قوررلار. بوز و قلى قىلور اىچون كشى خانونى نىندى يوللر تابىسە سىنىڭ
 خاتونىڭدە شوندى يوللر تابار. خلقارنى آلدانچىلار، اوزلرنىڭ آلدانماولرىدىن
 و باشقەلرنىڭ عائللارنى پچراتوچىلار اوز عائللارنىڭ پچرانووندىن امىن
 بولماسونلار! ...

زىنا، شرع جەھتتىن گنە توڭل بىلكە طب جەھتتىن دە مەنوعىدىر. ايسرنى كىچ

ایچوده شولای. اوشبو حدیث شریف شرحینی یازغان وقتیزده زمانمز طبیبلرندن بری طرفندن یازغان بر اثرنڭ اوشبو خصوصده بولغان بر بابینی اوقوب چیدق. خریستیان مذهبنه تابع بولغان و آمریقادا اڭ مشهور طب مدرسه سنده تحصیل قیلغان بو طبیب، شهوت گه بپرلو و تناسل اعضا لرینی قوتور تودن شول قدر قورقادر، بو اشنڭ طب جهتندن بولغان ضرر لرینی صانی و کورسه تهرکه اسلام دیننده بولغان وصیتلر و نصیحتلر نڭ حکمتلرینه و اورنلی ایسکانلر کلرینه تعجب ایتمی کیتو ممکن نوگل.

مذکور طبیب، اوشبو ضررلی نرسه دن صافلانو حقنده توباننگی نصیحتلرینی یازادر:

«یاشلرینی آرزون کیشیلر گه قاتناشدرما کز، عشق و محبت حقنده یازلغان رومانلرینی اوقوتما کز، ادب سز ویاتسز نرسه لر کورسانوله طورغان تیاترلر و کینوماتوغر افلرغه بپارمه کز، ادب لری ضعیف بولغان یاکه اوز اوزلرینی طوتا آلمی طورغان یکیتلر گه قزلرینی قاتناشدروب یورونمه کز، بالالر کز حقنده کیشیلر نڭ وحشی بو اوب اوسه، کشی گه قاتناشده بلمی، سویله شه آلمی، اوزینی کورسه تور گه قولندن کیلمی» دیب سویله ولری، بالالر کز نڭ بوزل اوب آرزونلار توب کیتولرینه کوره اون مرتبه، بوز مرتبه یاخشیدر، اشسز و شغلسز یاتولرینه ایرک بیرمه کز، وقتی ییتو برله مشروع صورت برله اویله ندر کز!.

بو نصیحتلر گه شرحلر و تفسیرلر یازارغه حاجت بوق. هر بری اسلام دینی طرفندن قیلن توب کیلگن نرسه لدر.

«توبه سی، مقبول» و «توبه ایسگی آچق» دیگان سوزلر نڭ معناسی: «اخلاص برله قیلنغان توبه نی الله تعالی اوزینڭ لطفی و مرحمتی برله قبول ایثار» دیگان سوزدر. یوقسه الله تعالی هیچ بر اشنی قیلورغه مجبور نوگل. خطا اشدن بتونلای صافلانو، سوکندن توبه قیلوغه کوره یاخشیراق.

۲۲۲) لَا يَشْرَبَنَّ أَحَدٌ مِنْكُمْ قَائِمًا فَمَنْ نَسِيَ مِنْكُمْ فَلْيَسْتَقِ (۱).

ترجمه سی: «سز نڭ هیچ بر کز آیاق اوستنده بولغان حالده ایچماسون، اگرده اونوتو سبیلی برر کشی شوشی اشنی اشله سه، قوسارغه طریشسون!». بله طوروب اشله گان کشی گه ده شوشی حکمدر. «قوسارغه طریشو» برله امر ایتمو، شوشی اشنڭ نموشسز ایکانلگینی بلدرو ایچون گنه در.

مشهور عالماندن ابن حزم، اوشبو حدیثنىڭ ظاهرندن استدلال قىلۇپ
 صو (چاي و قهوه كيك باشقه مباح نرسه لر) نى آباق اوزره ايچو حرام ديب دعوا
 قىلدر (۱). اما جههور، حرام توگل طرفنده بولۇپ بو اورنده ذكر ايتولگان
 حديث تنزيه و اولى بر عملنى بيان ايتو بايندىن ديلر. امام محمد «الموطا» ده
 عائشه، سعد بن ابى وقاص آباق اوزرنده ايچوده ضرر كورمىلر، عمر بن
 الخطاب و عثمان بن عفان هم ده على بن ابى طالب آباق اوستننده ايچه لر ايدى،
 بز اوزمىز آباق اوزره ايچونى شريعت گه خلاف كورمىمىز، ابو حنيفه هم بىزنىڭ
 فقېه لرمىز اوشبو فكر ده در « دى (۲).

ابن عباس نىڭ: « شرب النبي صلى الله عليه وسلم فائما من زمزم » (رسول
 الله، زمزم صوبىنى آباق اوستونده ايچدى) دىگان سوزى (۳)، حضرت علي نىڭ
 آباق اوستننده صو ايچكانى صو كوندە: « ان ناسا يكره احدهم ان يشرب وهو
 قائم و انى رأيت النبي صلى الله عليه وسلم فعل كما رأيتهمونى فعلت » (بعض بر
 كشيلىر آباق اوزره ايچونى مكروه كورهلر، حال بوكه مېن رسول لله نىڭ مېنم
 روشمده آباق اوزرنده ايچكانىمى كوردم) دىيووى (۴) هم ده ابن عمر نىڭ
 « كذا نأكل على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم ونحن نمشى ونشرب ونحن قيام » (بىز
 رسول الله زمانىڭ آباق اوزرنىڭ آشى وايچه در ايدىڭ) دىب سويلهوى (۵) هم ده بر
 صحابه نىڭ: « رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم بصلى ينقتل عن يمينه وعن
 شماله ورأيت به صلى حافيا ومبتغلا ورأيت به يشرب فائما وقاعداء » دىب حديث كوچرووى
 (۶) جههور منزهىنى در ستىلدر.

خلاصه: آباق اوزره ايچودن منع ايتكان حدىثلرده و در ستلىكنى بلدر.
 طورغان روايتلرده بار. اوشبو ايكنى طرف دايمللر بىنى تىكشورگان صوڭ جههور:
 « آباق اوستننده آشاو وايچو شريعت فاشننده در ست، بو اشنى اشله وچى گناھلى
 بولمى، اما صاقلانو ياخشى » ديلر. موڭا كوره در ستلىك و منع ايتو حقننده بولغان
 حدىثلر نىڭ هر بىرى اوز اورننده بولادر.

(۱) فتح البارى، ج ۱۰ ص ۶۷.

(۲) موطأ محمد، ص ۳۷۳.

(۳) صحيح بخارى، ج ۶ ص ۲۴۸.

(۴) صحيح بخارى، ج ۶ ص ۲۴۸.

(۵) جامع ترمذى، ج ۲ ص ۱۰.

(۶) احمد ابن حنبل مستدى، ج ۲ ص ۱۷۴.

«صوفور ایچەك ششورگە سېبلردن برى، آياق اوزرنده آشاو و آياق اوزرنده ایچو» دېب بو کوبلرده گنه اېشتىمده، حدیثىڭ اهمىيىتى آڭلادىم. اگرده بو سوز درست بولسه البته موندى اش گه عادت اېته باو و ممکن قدر صافلانو تېوشلى بولادىر. حتى بو حدیثنى مونده يازومه سبب شوشى سوزنى اېشتوم بولدى.

بزه بېك كوب كشىلر، اوطورغان وقتده كېتورلىگان زمزم صووينى طوروب ایچەر و بو عمللرینه رسول اللهنىڭ زمزمى آياق اوستىدىن ایچىگان بولووېنى دليل اېته لر. لېکن مونده دقت اېتلورگه تېوشلى اوشبو نقطه بار: رسول الله طوافنى دوه اوستىنده نېلدى ده چو كىروب توشدى و اېكى ركعت نماز اوفودى وشوئىدن صوڭ دوه سېنه منوب «صفا» غه بونه لى. شارحلر: «رسول الله زمزمى نماز اوقورغه توشكان وقتنده ایچكان بولورغه تېوشى» دېلر (۱). موڭا كوره رسول الله زمزمى اوطورغان بىرىدىن طوروب ایچىگان توگل بلىكه آياق اوزرنده طورغان وقتنده كېتورلىگان زمزمى آياق اوزرنده ایچكان بولادىر. حتى شوشى واقعهنىڭ اوزنده، حدیثنى روايت ايتوچى شعبى: «ابن عباسنىڭ: شرب النبى صلى الله عليه وسلم قائما من زمزم — دېگان حدیثىنى عكرمه گه سوبلرگان ایدم، عكرمه: درست توگل، رسول الله زمزمى دوه اوستىنه اوطورغان حالده ایچدى — دېب آند ایتدى» مضموننده سوز سوبلىلر (۲).

موڭا كوره اوطورغان اورىدىن آياق غه طوروب ایچو توگل بلىكه آياق اوزرنده وقت كېتورلىگان زمزمى ده اوطوروب ایچارگه تېوشلى بولادىر. باڭگانه امام بولغانىزدىن صوڭ بر «اونار» ده بولغان علما مجلسینه چاقولوب بارغان ایدىك. «زمزم» صووى كېتوردېلر. مجلسده باش بولوب اوطوروچى قارت بر ايشان، زمزم صاوتىنى قولینه آلغاندىن صوڭ كشىلرگه طایانوب و كوب مشقبله نوب آياق اوزرىنه طوردى (مجلس اوستالده توگل بلىكه ایدنده ایدى) قبله غه بورلوب و خلق غه آرقاسىنى بېروب ایچدى. اتباعلرى موڭا موافقت ایتدېلر. اورنى تون طرفینه قارشى بولغان بر ملا، اوزینه نوبت بېتىكاندىن صوڭ

(۱) فتح البارى. ج ۱۰ ص ۶۹.

(۲) سنن ابن ماجه. ج ۲ ص ۱۷۵. موى امام بخارى: «عن الشعبي ان ابن عباس رضى الله عنهما حدثه قال سقيت رسول الله صلى الله عليه وسلم من زمزم فشرب وهو قائم قال عاصم فعلق عكرمة ما كان يومئذ الا على بعير» دېب روايت ایتدر. ج ۲ ص ۱۶۷.

الدىكىن بولغان حالئندە ابجدى، آياق اوزرىنە باصارغە، قېلغە بورلورغە ازوم كورمادى. شېخ بولە اتباعى (مريدار و شاگردلر) بو ملاغە يمان روشدە هجوم ايتدىلر و كوك يورلىگاندىن كېم قېلەنمادىلر. بىر قارت ملا ايكى سوزنىڭ بىرنە «استاذ ئقە (اوزىنىڭ شېخى و شونە صدر نشىن بولغان ايشاننى قىصد ايتە) گە خلافتقى قىلو، نى دىگان اش بولا صوك؟ مونڭ قدر انصافسزلىق بولورمى؟» دىب اوزەلەنە، تاوشىنى نچكرتوب نچكرتوب قەقرە، باشسز يىغلى ابدى. شىعبىنى آند ايتدروچىلر قىيلىندىن ايندى بو ملانى زمزم صوينى آياق اوزرىنە قېلغە فاراب ابجو درىست گنە توگل بلىكە فرض» دىب آند ايتدروچىلر آخىرى دىب گمان قىلوب اوچورغان ايدىم. ملا قاوشاب كېنمادى، اون ايكى كور كە گە بېرىشمگان استاذى قىيلىندىن آبدىر مامدى نالترانمادى، تاوشىنى بوزمادى، سوزىنى بىرمادى گنە توگل بلىكە غالب بولدى، لىكن مجلسدە طوغرى سوز بولە بوزوق سوزنى آيرىلىق تىمىز صاحىبى يوق ابدى. بارە زمانە مدرىلىرى، زمانە ايشانلىرى، زمانە ملالىرى ابدى. شول سببلى بو مظلوم ملانىڭ حقيقت حالە غالب بولغانلىقى بلىنى قالدى.

(۲۲۳) لَا يَلِدُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرِ وَاحِدٍ مَرَّتَيْنِ (۱).

ترجمەسى: «مؤمن كىشى، بىر تېشىوكدە بولغان بىلاندن اوزىنى ايكى مرتبە چاقدرماز» (۲).

بىلان تېشىوگېنە اوچراپدە غفلت سببلى اوزىنى بىلاندن، چاقدرغان كىشى بىنەدەن شول اورندە طوروب اوزىنى چاقدرمازلىقى معلوم. حدىث شريف ايسە مؤمن كىشى بىر تورلى سبب بولە ايكى مرتبە آلدانماز، صاقلانور، عقلى و فكري، آك و بصيرتى بىر اورندە ايكى مرتبە آلدانودن مانع بولور، دېمكى ارادە قېلەدر.

اوشبو سوزنى باشلاب سوبلەوچى، حضرت پېغمبەر (عليه السلام) بولوب آكا قدر هېچ كېمدىن اېشتولمىگانى مروى توگلىدر.

مكە مشركلىرى طرفىدىن «بىر» دە صوغشوچى ابو عزة الجهمى اسملى شاعر

(۱) صحيح مسلم ج ۲ ص ۳۹۲.

(۲) «لدىغ» بىزنىڭچە چاغو معناسىدە عربلر «لدىغته العقرب» و «لدىغته» (الجملة) دىلر. حدىثدە: «اعوذ بك ان اموت لىدىغا» دە «لدىغ» مىلدىغ و معناسىدەدر. «لسع» هم «لدىغ» معناسىدە استعمل قىلىنەدر.

مسلمانلار قولینە اسیر آلغان ایدی. اوزینک فقیرلرگندن وعائلەسینک محتاج حالده بولورندن شکایت ایتوب آزاد قیلنووینی رسول الله دن یالئوب صورادی. مکده وقتنده اوزینی بیک رنجته، جفالی، افترا و بهتان قیلە طورغان کشی بولسهده رسول الله مونی قزغاندی وموندن صوئک اسلام دینی ومسلمانلر حقنده ادبسن سوزلر سویلە، و آنلر ضررینه حرکت ایتمه و حقنده عهد آلوب بالالری حرمینه آزاد ایتدی. لیکن بو آدم مکده قایتانندن صوئک اوزینک ایسکی خلقندن آیرلمادی، آنک اوستینهده مشرکلر برله برگه «احد» صوغشینده باردی ومسلمانلرغه فارشی صوغشیدی. صوغش تمام بولغاندن صوئک «عمر» الاسد» دیگان اورنده مسلمانلر قولینە دخی توشیدی. بو دفعهده دخی رسول الله غه: «قزلرم هقارینه آزاد قیل، ایندی موندن صوئک وعده منی بوزمام» دیب یالئوب قاراسهده رسول الله «لا یبلغ المؤمن من جهر مرتین» دییدی توشلی جزاسینی بیررگه قوشیدی.

تذکور سوز «امثال» جهلهسینه کروپ استعمال ایتوله ومعامله نک بیک کوب اورنلرینه تطبیق قیلنەر.

دنیاده معیشت ایتوچیلردن کیم گنه بولسهده خطا اش قیلووی مەکن هم واتم. بو، عیب اش توگل. خطا قیلودن قورقوچیلر ایچون هیچ بر اش اشلەمی طورو توشلی بولادر. عیب ایسه برتورلی خطانی ایکی مرتبه اشلودهدر. آدم بالاسی، اولگی خطاسندن درس آلوغە وایکنچی مرتبه شول خطانی تکرار ایتمازگه توشلی. حدیث شریفدن مقصوده شولدر.

(۲۲۴) لَا يَمُوتَنَّ أَحَدُكُمْ إِلَّا وَهُوَ يَحْسِنُ بِاللَّهِ الظَّنَّ (۱).

ترجمه سی: «سز نک هیچ برکز الله تعالی گه حسن ظن قیلماغانی حاله وفات ایتماسون!..».

الله تعالی گه حسن ظن ایتو، «آکھا محبت قیلو و امرلرینی برینه کینرو حقنده اجتهاد، عزم و جزم برله بولو، مرحمت و شفقت ایتوینی امیدلەنو» دن عبارت. اما «الله تعالی یارلقار ئهلی» دیب همیشه مهمل یول برله بورو و بوزونلق غه چومو، حسن ظن توگل بلکه «غرور» (آلدانو) و «امانی» در.

اوزینک برینی یاخشی سوروب و یاخشی اورلق ساچکاندن صوئک غنه «الله

تعالی بپرر ئلی» دیب حسن ظن ایتو یاری. ساچمه گان و فاراماغان یری حقنده «الله تعالی بپرر» دیب طورو احمقلى ایکانلگی معلوم. اولسگان وقتنده بنده، اوتسکانده گی کیمچیلکلیرینه اوکنسه، ایندی موندن صوڭ آندی یاراماغان اشلرنی تاشلار ایدم، دیب جزم قیلسه و شوڭ برله الله تعالی شاید رحمتندن تاشلاماز دیب امید قیلسه، بو بیک یاخشى اش. حدیث شریفده شوشى حالى تصویر ایتهدر. الله تعالی بندهلرنگ اوز ظنلرینه موافق معامل ایتهدر. اوشبو سببندن خصوصاً صوڭ ساعتلرده الله حضرتینگ لطف و کرمدن امیدسنز بولو هیچ یاری طورغان اش توگل. درست، سلامت و هر بر اش فولندن کیلگن وقتنده هم قورقورغه هم امید ایتارگه تیوشلی. اما آخر ساعتلرده فولدن اختیار کیتکاندن، توبه قیلودن و کوڭل عملندن باشقه کوپ اش فالماغاندن صوڭ بردن بر چاره الله تعالی نڭ مرحمتینه صغفو و حسن ظن قیلودر.

(۲۲۵) لَانَ يَأْخُذَ أَحَدُكُمْ حَبْلَهُ ثُمَّ يَغْتَوِي إِلَى الْجَبَلِ فَيَحْتَضِبُ فَيَبِيعُ فَيَأْكُلُ وَ يَتَصَدَّقُ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ النَّاسَ (۱).

ترجمه سی: «برگزنڭ باو آلوبده ناوغه باروب اوطون جیووی، شونى کیتروب ساتووی وشوندن صدقه بیرووی کیشیلردن سوراب یوروگه کوره خیر لیره کدر».

رسول الله حضرتلری ما گلاى تیری آغزوب و قول کوچی صرف ایتوب آشارغه و بو بولده مشقتلرنی بوکلهرگه قوشا، کیشیلردن سورانو و یا که طمع قیلو کبک عزت نفسگه خلاف نرسهلرنی اختیار قیلورغه رضا بولمیدر. کسب ایتوب کون کپچرو فضیلتی حقنده شوشى حدیث کفایت قیاسه کیرهک. حقیقت حالده مسلمان بولغان کشى الله تعالی دن صوڭ اوزینه اعتماد ایتارگه و اوز اجتهادی برله دنیا کوتهرگه تیوشلی. سوأل، کیرهک آوزدهغى نل برله و کیرهک حال برله بولسون اڭ مذموم و اڭک صوڭمى بر اشدر. آدم بالاسى ایچون اوزینگ اون بارماغندنده یاقین دوستی بولورغه ممکن توگل. اوزینه اعتماد قیلو و اوز کسبی و اوز خدمتی برله مال تابوب عمر سورو

الوغ بر فضیلت بولوب فردلری شوندى حالده بولغان ملتار كوندن كون آلغه
 كيتوب و يوقارى كونارلوب طور مقدهلردر.

اوز طريشويى بوله مال تابو سببندن آدم بالاسينك كوگلى كونارله، خلقى
 ياخشيلان، رغبتى آرتا، غيرتى اوسه اما كشي گه اشانوب طور و سببندن بو
 نرسه لر ضعيفلنهار، توبان توشه لر بلكه بتونلاي بتهار و آدم اوغلى مفلوج
 بولوب قالادر. بر عرب شاعرى :

لا تكن طالبا فى يدالنا — س فيزور عن لقاك الصديق (۱)
 انما النذل فى سؤالك لنا — س ولو فى السؤال «ابن الطريق»

ديب بىك معزالى سوز سويليدر. و اوزم نك بىر شاعر مز :

اوشكروب ماللر جيناغان تقوادن اش كوروب تابقان فاسقلر ياخشيراق
 ايل تالاب آوزغه كرگان حلوادن بىر تاراب تابلغان ايكمك تاتليراق

ديب آندن ده معناليراق سويليدر.

دنياده نى قدر علم اهللرى، فن آدملىرى، كلشف و مخترعلر، هنر و صناعت
 اربابى بولسه شونلر نك هر بىر چيتلر گه توگل بلكه اوزارينه اعتماد ايتوچيلر
 و كوگله نوب طرشوچيلردر. مونلر نى صاناب و اسملرى بوله سويله ب طور، رغه
 حاجت يوق. تاريخ بوله شغلله نوچيلر فاشنده معلوملر.

آوروپاده مشهور وزيراردن بىرى، ايبدهشى بوله آوغه چيققانك ايبدهشى
 غفلت بوله تيران بر سازغه توشوب كوكره كينه قدر باتقان بولغان. تاوشيني
 ايشتوب يانينه وزير كيلسه ده ايبدهشى نك بالواروينه، بالنووينه التفات ايتمى:
 «اوزك طرشوب چيق، كشي گه اشانما!» ديب آزغنده ياردم بىر مگان وخادملر نندن
 ده ياردم بىر دوتمكان. ايبدهشى ايسه مك مشقلر بوله چيغا آلغان.
 آوروپانك آلغه كيتوينك بر سببى ده اوشبو اوزاوينه اشانووهر بر ايبدى
 اوزينه گنه باغلاوده، ديلر.

(۲۲۶) لَانَ يَهْدَى اللهُ عَلَى يَدَيْكَ رَجُلًا خَيْرَ لَكَ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ
 وَغَرِبَتْ.

ترجمهسى: «سينك سببكن الله تعالى نك بر كشي گه هدايت بىرووى، سينك
 اچون قوياش طوغوب ده قوياش بسايوغان نرسه لر نك (بتون بر يوزينك)
 همه سيني صدقه بىر ووكدن خير ليره كر».

شاگرد اوفوتوپچیلر، علم نشر قیلوچیلر، مکتب و مدرسه فائده سینیه مال
صرف ایتوچیلر «بزنك سبیلی آدم بالالاری هدایت تابسونلر ایدی» دیب نیت
ایتسه لر البته اوشبو حدیث گه مصداق بولورلر.

(۲۲۷) لَعْنَ اللّٰهِ الرَّاشِيَّ وَالْمُرْتَشِيَّ وَالرَّائِثَ الَّذِي يَمْشِي بَيْنَهُمَا (۱)

ترجمه سی: رشوتنی بیروچی گه، آلوچی غه، ایکی آراده بیروچی گه الله
لعنت ایتسون!

رشوت، اوز فائده سینیه حکم ایتسون یا که سوز سوبله-ون وناوش بیرون
ایچون قاضی وحا کملر گه و فوللرنده اش بولغان کشیلر گه بیرله طورغان مال
وهدیه در.

رشوت آلو حرام ایکیلدیگینه الله تعالی نك: «ولا تاكلوا اموالکم بینکم
بالباطل» (بقره ۱۸۴) دیگان سوزی برله استدلال قیلرلر. حقیقت حالده رشوت
آلو یا طوغریدن طوغری ویا که واسطه لر برله حرام اشلر گه سببدر. وحیی:

عشرت اولنجه خاطره کلاما خطا، صواب
رشوت اولنجه قاه آنماز حلال، حرام.

بعض فقیه لر رشوتنی اوشبو نوعلر گه آیرالر: (۱) قاضی بولور ایچون
رشوت بیرو. بو، هم آلوچی هم بیروچی ایچون حرام بولوب بو یول برله
قاضیلقی غه کروچی کشی شریعت قاشنده قاضی بولمیدر. (۲) اوز فائده سینیه حکم
ایتدر ایچون قاضی غه بیرو. مونسیده آلوچی هم بیروچینك هر ایکبسی ایچون
حرام، حکم کیرهك حقی بولسون و کیرهك حقسز بولسون. (۳) اوزینك مالینه
یا که نفسینه حقسز بولاچی بزظلمنی یبارو ایچون بیرو. مونسی آلوچی ایچون گنه
حرام.

الیکدن هدیه بیرو عادتلی بولماغان یا که برر تورلی اشلری بولغان
کشیلردن قاضیلر غه بیرله طورغان «هدیه» لر رشوتدر. الیکدن هدیه بیرو
عادتلی بولغان کشیلر نك (اگرده حکم گه مناسبتلی اشلری بولماسه) اولسگی
عادتدن آرنق بولماو شرطی برله هدیه لرینی آلونی درست کوروچیلر بار.

(۱) احمد ابن حنبل مسندی، ج. ۵ ص ۲۷۹. راشی، رشوت بیروچی، مرتشی، رشوت
آلوچی، رائث ایکی آراده بیروچی.

رشوت، آلوجینک ملکیینه کر میدر. شونک ایچون آنی یا اییه سینه فایتارغه ویا که «جهت خیریه» گه ناپشررغه نبوشلی.

بزده گی محل اماملری محلده بولا طورغان نکاح و طلاق دعوالرنده شرعی قاضیلر بولغانقلرندن بومسئله لرنگ آنلرغه ده تعلق بار. بتون جماعتنگ مشترک برلرینی صاتو وقتنده باشقرد قوشتانلری طرفندن «تومنی» اسمی برله آلونا طورغان آقچهلرنگ حرام رشوت بولوونده شبهه یوق.

(۲۲۸) لَعْنَ اللَّهِ قَوْمًا اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ (۱).

ترجمه سی: «پیغمبرلرینک قبرلرینی مسجد ایئوب طونوچی قومنی الله تعالی لعنت ایئتسون!».

قبر اییه سیننی معبود قیلوغه وسیله بولماسون ایچون اسلام شریعتی قبرلر حضورنده نماز اوقودن منع ایتمشدر. بو حکم رسول الله و صحابه لر زمانینه غنه خاص توگل بلکه بتون اورنلر و زمانلر ایچون عامدر.

اگرده مسجد، میتنی ملاحظه قیلوب بولامی و آنک برله تبرکله نو قصدی یورمی بلکه مصلحت اورن شول یرده طوغری کیلگانلکدن گنه ناسیس ایئولگان بولسه اول وقتده بو حدیث حکمی آنده یورمیدر. بلکه بو حدیث و شونک مضموننده بولغان باشقه حدیثلر (۲) میتنی مقصود قیلوب بئاء ایئولگان مسجدلر و میت برله تبرکله نو ایچون بولغان نمازلر حقتنده در.

زیارت قیلونیتی برله قبرگه بارغاندن صوگ شول میت گه قربت فصد ایئوب یا که آندن برر توری فائده امید قیلوب نماز اوقو مطلقا درست توگل. مگرده فرض نماز اوتوب کیتو خوفی بولسه، میتنی ملاحظه قیلماو شرطی برله قبر حضورنده نماز اوقودن ضرر بولماز.

کتاب سفت علملری و سلف حاللری برله آشنا بولغان عالملر اوشبو حدیث روشنده گی حدیثلر برله استدلال قیلوب قبرلر اوستارینه بنالر صالو و شهملر یاندروپ طورودنده منع ایته لر. اما علامت ایچون تاش اوطورتو پا که آغاچ اوسدرو و شول تاش غه میتنگ اسمینی یازو و اوز عائله سیننی کومار ایچون

(۱) احمد ابن حنبل مستدی. ج ۶. ص ۱۴۶. صحیح بخاری. ج ۲. ص ۹۱. عبرت «احمد» نسکی.

(۲) الا وان من كان قبلكم كانوا يتخذون قبور انبيائهم و صالحهم مساجد الا فلا تتخذوا القبور مساجد اني انها كم عن ذلك. صحیح مسلم. ج ۱. ص ۱۴۹.

ديب بيلگو قويو مکروه بولماسه کيرەک. امام ابوداود، المطلب بن ابى وداعه دن: «عثمان بن مظعون قبرى اوستينه علامت ايتوب رسول الله ناش قويدى همده اوز اهلدن وفات بولوجيلرني شونده کومارمن» ديدى مضموننده: «ثم حملها (الحجر) فوضعها عند رأسه (أى عثمان) وقال انعلم بها قبر اضى و ادفن اليه من مات من اهلئ» حديثنى روايت ايتهدر (۱).

ابن تيميه، «تفسير سورة الاخلاص» اسملى اثرنجه اوشبوسوزلرني سويليدى: «صحابه و تابعينلر طرفندن هيچ بر پيغمبر و هيچ بر صالح آدم قبرينه ياكه نماز اوفوغان و اوطوروب طورغان اورنلرينه مسجد صالحو، مشهد ياصالو، مزار قيلنو (مجاورلر قوبولو) مروى توگل. مونلر باشقه بر ضرورت بولماسه، پيغمبرلر اثرى بولو جهندن گنه هيچ بر اورنغه نماز اوفور ايچون بارماديلر، اگرده پيغمبرلر اثرلرى بولغان يرلرده نماز اوقولرى بولسه بو اشلرى پيغمبرلر اثرى بولغانلقدن توگل بلكه نماز وقتى بيتكانللكدن بولادر ايدى. حاجت صوراو، دعا قيلو قصدى برله ياكه آنلرنك قبرلرنده اوقوغان نمازلرنك ثوابلرى باشقه اورنلرده اوقوغانلرغه كوره كوبرەك ديب پيغمبرلر و صالحلرنك قبرلرينه بارو اهل اسلام اماملر بلك انقافلرى برله ضاللتدر».

قبرلردن و شېخلردن مدد صوراو عادتى اولسكى مسلمانلرده بوق ايدى. اسلام دنباسينه موني جاهل صوفيلر چيقارديلر، خلقلر آراسينه ياخشى بر اش ايتوب كورسه نديلر و بو اشلرى برله:

فساد كبير عالم متهتك و اكبر منه جاهل متنسك
هما فتنة فى العالمين عظيمة لمن بهما فى دينه يتمسك

شعرلرينه مصداق بولديلر .

(۲۲۹) لَعْنَ اللّٰهِ الْوَاوِلَّةَ وَالْمُسْتَوْصِلَةَ وَالْوَاشِمَةَ وَالْمُسْتَوْشِمَةَ (۲).

ترجمهسى: «اوز ساچينى كيسوب كشى ساچينه يالغاوچى و كشى ساچينى كيسدروب اوز ساچينه يالغانوچى، باشقهلرنك بوزلرينه و نه نلرينه اينه برله تيشوب ميك ياصاوچى و اوز بلك بوزينه و نه نينه ميك ياصانوچى خانونلرغه الله تعالى لعنت ايتسون!...».

(۱) سنن ابى داود، ج ۲ ص ۱۰۱.

(۲) صحيح بخارى، ج ۷ ص ۶۲.

بو اشلارنىڭ حرام بولۇشى سببى ايتوب شارھىر الله تعالى طرفىدىن تۈزۈلگەن يارانلىشىنى، شەرت طرفىدىن رخصت بولغانغا كېلىشىدە اوزگرتۈلۈشى كۆرسەتمەسلىكى. اما بۇ زامان خلقى بۇ اشلارنىڭ سىراپىلىكىنى خىتى دىۋانىنى مۇشكىل خىستەلىكلەرگە سبب اېلانلىشىنى آغە سورەسلىرى. لېكىن بۇ سببلەر بىر بىرىنىڭ خىلاف تۇرۇپ، مۇنلارنىڭ ھەر اېكېسىدە سبب بولۇرغە مۇمكىن. كېلەچەك زامان خلقى، علم و فن باردىمى بىرلە احتمال اوچۇنچى بىر بېگىرەككەدە ظاھىر بولغان سببىدە تايبارلىرى.

بو ھىدىتىدىن، ساچنى زىننەتلىرى و نىزىپەلەر مۇقەددىم تۇرۇپ اېلانلىشىنى آڭلاشماق. باشنى و ساقالنى تار او، مايلا و خوشبۇيلا، اسلام شەرىئەتتە مۇنۇن تۇرۇپ بىلكە رسول الله صەدىق ايتىدە شۇنىڭ سببىلى ئىۋابىلى بولۇرغەدە مۇمكىن. چۈنكى رسول الله خىزىرتلىرى ساچ و ساقالنى تارىدىر، مايلى و خوشبۇيلىدىر، كۆزگىسى ھىتى سۇرۇدەدە ياندىن فالەيدىر اېدى. ھىج و قىتىدە ساچنى قىر درو بىلكە قىرندرو نىۋوشلى و دىنى بىر ھىل بولۇدە ئاندىن باشقە و قىتدە مۇنلارنىڭ ھىج بىرى لازىم ئىش تۇرۇپ، ساچنى قىر درو بىلكە اوزون اوسىرۇپ يۇرتو بارى عادت كە بولۇپ دىن بىرلە مۇناسىپتى بولۇدۇر. رسول اللهنىڭ ساچى قولاق يۇمشاقتىن ھىتى ئاندىن تۇبان تۇشارلىك درجەدە اوزون بولۇپ يۇرگانلىقىنى مۇھىتلەر روایت ايتەلەر (۱). صەابەلارنىڭ ساچلىرىدە يىتۈ يۇرۇپ اېدى. اگىردە بىر كىشى رسول الله صەابەلەرگە ايمە و نىتى بىرلە ساچنى يىتكۈپ يۇرسە ئىۋابىلى بولۇرغە مۇمكىن. بۇنىڭ خىلقىنىڭ ساچ يىتكۈرۈگە مۇتلەق قارشۇ طورۇرلىرى «دىن» بىرلە «عادت» نى آيىرە آلمانا ئىلقلرنىن و اوروپا خىلقىرىنە اوخشاۋ بولادىر دىپ بىلگەن بىر نۇسخەلەرنى انكار قىلۇرلىرى نادانلىقلارنىدىر. ھىزىر سەئۇدىيە مۇستەھسىن كورلىگان اشلارنىڭ فىلنولرنى بىر خىزىر دە بوقى. اول ئىش كىرەك اوروپالورغە اوخشاسون و كىرەك آسپا مۇسۇلمانلارنى بىرلە قارا اوخشاۋ بولسون، مۇنۇڭ ھىج ھىكىم بوقى. بۇ كۈندە ضىيالى مۇسۇلمانلار بىرلە قارا روسلار، ساچلىرىنى يىتكۈپ يۇرۇپ اېدىر، اما مۇسۇلمانلارنىڭ عوامى بىرلە ضىيالى روسلار باشلىرىنى نافر يۇرۇنەلەر. بۇ ئىش بارى «عادت» كە بولۇپ «دىن» كە تعلقى بوقى.

ساچ يالغاۋ عادتى بۇرۇن زەئىدە ايران ھىم عربلەردە بىك مۇشۇر بولغان. بۇ كۈندە فرىسكلەردە، روسلەردە شائىع اېلانلىقى مۇعلوم. روسىيە مۇسۇلمانلارنى آراسىدە بارى يوقى بىلمىم. «كاشغەر» مۇسۇلمانلارنى آراسىدە بارلىقى «وقت» كە يازغان بىر مۇقەددە كورلدى. مۇقەددە يازۇچى كىشى اوشۇ سوزلارنى يازادى:

«مونده خاتونلر، بالا تابقان غه قدر «چاوان» اسمنه يوروب بالا تابقانندن صوڭ «چوان» اسمی بيرله. «چوان» بولوب اوچ دورت بللر يورگانندن صوڭ، قطايلر باشلرندن چيققان قاراساچنی بازاردن ساتوب آلوب ساچارينه فوشالرده بيك اوزون ايتوب اورلر. اوشبو مناسبت برله «ساچ فوشار» اسمنده بيك شهب بر طوی ياصيلر».

بو خبر درست بولسه اوشبو حديثنك مصدافی بولادر. حديث گه شرح يازوچيلر «بو حديث باری ساچ که ساچ و قل بالغاو حقدنه غنه بولوب بفا کله و باشقه نرسه لر بالغاو و زينتلو ممنوع توگل» ديلر.

(۲۳۰) لِكُلِّ شَيْءٍ مِفْتَاحٌ وَ مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ حُبُّ الْمَسَاكِينِ وَالْفُقَرَاءِ.

ترجمه سی: «هر نرسه نك آچقی بولادر. جنت آچقی ايسه مسکينلر و فقيرلرني سويودر».

فقيرلكنی سويو ممکن بولماسده فقيرلرني سويو ممکن اشدر. فقيرلرني سويو، نكهرلك بتوگه و كوكللری توشكان كشياری شادلاندرغه و آنلردن رحمت ايشتورگه سبب بولور.

بو اورنده غی «فقيرلر» برله «مسکينلر» بر معناده بولوب حاجت اصليه دن معروم بولغان كشييلردر. فقيرلك و مسکينلك، اوشبو سببلر بلن برله بولورغه ممکن: (۱) كسب ايتودن عاجزلك. (۲) اسراف و سفاهت سببلی بايلقنی تلف ايتو. (۳) بالقاولق (۴) برر نورلی آفت ايرشو سببلی مال ضائع بولو.

موندردن برنچيلری برله دورتنچيلری معذور بولوب اينكچيلری برله اوچونچيلری معذور توگلدر. اوشبو صنفلرغه آيرلغان فقيرلرني سويو و اعانتلر قيلونك درجه سيده برگنه نورلی بولماز. مثلا برنچيلر گه كسب و خدمت ذابوب بيرو، دورتنچيلر گه مال برله اعانت قیلو تيوشلی بولغان حاله اوچونچيلرينه اسراف و سفاهتدن قیلو بوللرينی اوگره تو و شونی عمل گه قويدرو كيرهك بولور. اگرده شوشی اشدن فائده بولسه بيك ياخشی، اگرده هيچ بر نورلی فائده كورلماسه الله غه تابشرودن باشقه چاره بولماز.

بو صوڭ بللرده روسيه اسلاملى آراسنده فقيرلر گه مادی و معنوی ياردم بيرو، بالالرينی لوفوتو. كيك مقصودلر برله جمعيت خير به لر آچلدى، كوچلری بار آدملر بو جمعيتلر گه آچه برله ياردم ايتوب طورالر، بعضيلری اداره لرنگه

و بعضیلى كالمیسیه لر نده و بعضیلى ایسه باشقه هر یوم شلر نده خدمت ایتهلر. اوشبو جمعیتلرنك هر بری اوزینه كوره اش اشلب دوام ایتسهده بعضیلى، امیدلردن اوستون فائده کینوروب طور ادرن. موزده خدمت ایتوچیلر، اعانت قیلوچیلر و اعضا بولوب یازلوچیلر انشاء الله اوشبو حدیثده ذکر ایتولسگان کشیلر بولورلر و فقیر هم مسکینلرنی سو بولرینه قارشو مکافات کورلر.

(۲۳۱) اَنْ تَزُولَ قَدَّ مَا شَاهَدِ الزُّورِ حَتَّىٰ يُوجِبَ اللَّهُ لَهُ النَّارَ (۱).

ترجمه سی: «یالقان گواھلق (نانو فلق) بیروچینك آیاقاری، شول اورنلردنن فوزغالوبده بینماز الله تعالی آکما اوتنی واجب قیلور».

یعنی آیاقاری فوزغالغان اوکھای برله اول کشی اوتغه حکم ایتلور دیمکدر. مقصود، الله تعالی نك آچوی بیک نیزلنکده بولاچغنی بلدرمکدر.

یالقان یرده شهادت بیرونك زور گناهلردن ده زور ایکانلگی ۵۱ نچی حدیث شریفده بیان ایتولسگان ایدی. مسلمان کشی، شرک هم کشی اولدرو، آنا آنانی رنجتو کبک الوغ گناهلردن صافلانوی طبعی بولسهده یالقان شهادت بیرو حقنده آلدانو احتمالی براق توگل. شونك ایچون بولسه کیرهك رسول الله حضرتلری یالقان شهادت بیرودن منع قیلو حقنده کوب اجتهاد ایتدی، مونك بیک زور گناه و ضررلی اش ایکانلگینی تا کید برله سویلیدر ایدی.

هر حالده مسلمان آدم، کیرهك بر مسلماننك فائده سینه و کیرهك ضررینه بولسون یالقان شهادت بیرودن صافلانورغه، برهونك دنیاسینی توزه تو قصدی برله اوزینك دینی نی بمرمازگه، کونجه بیک و دشمنلق کبک نرسه لرگه اسیر بولمازغه تیموشلی.

(۲۳۲) لَنْ يَهْلِكَ النَّاسُ حَتَّىٰ يُعْلِرُوا مِنْ اَنْفُسِهِمْ (۲).

ترجمه سی: «دنیا ده آدمیلر، اوزلرینك گناهلری کوبایمی و اوزلرینی هلاک ایتوچینی معذور صانامی طوروب هلاک بولمازلر».

آدملر اخلاق بوزونلغی برله مبتلا بولورلر، هر تورلی بوزونلقلرغه

(۱) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۳۵.

(۲) احمد ابن حنبل مسندی، ج ۵ ص ۲۹۳. یحقرؤا من اعذر الرجل اذا صار ذانبا کثیرا حتی تکثر ذنوبهم و عیوبهم فیستوجبوا العقوبة و یقیبوا لمن عاقبهم العذر فی ذلك.

چومارار واوزلریده «ایندی بزنگ باشمزغه بر نرسه کیلور، بز ایندی اوزوب کیتدک» دیب. فکری باشلارار، شوندن صوگغنه مونلرغه بر نوری هلاکت (حسی بولسه ده معنوی بولسه ده) کیلور. «ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم».

(۲۳۳) لَوْ أَنَّ ابْنَ آدَمَ أُعْطِيَ وَادِيًا مِنْ مَالٍ مَلَأَ مِنْ ذَهَبٍ أَحَبَّ إِلَيْهِ ثَانِيًا وَلَوْ أُعْطِيَ ثَانِيًا أَحَبَّ إِلَيْهِ ثَالِثًا وَلَا يَسُدُّ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ وَيَتَوَبُّ اللَّهُ عَلَى مَنْ تَابَ (۱).

ترجمه سی: «اگرده آدم بالاسینه بر چوقور طولو آلتون بیرلسه ایدی، ایکنچی بر چوقور طولوسی آلتون بولونی سویهر اگرده بوده بولسه اوچونچی چوقور طولو آلتون بولونی نلر ایدی. آدم بالاسینگ فورصاغینی نوپرافندن باشقه نرسه طوادرماز. توبه ایتوچیلرنگ توبه لرینی الله تعالی قبول فیلور». حدیث شریفی، آدمارنگ قومسز بولولردن کدایه فیله در. اگرده بتون دنیاغه مالک بولا ایکن آدم بالاسی ایچون بتون فائده سی تاماق طوبو، اوست بتون بولو ویاخشی اویده طورو، تکلفی آت و آرباده یورودر. اما شوندن آرتق نلردن دنیا دهده آخرنده ده فائتک کورلماز بلکه اوزی وفات ایتکانه همه سی آبرلوب فالاقچ.

انظر لمن ملك الدنيا باجمها
هل راح منها بغير القطن والسكن.

شولای بولغاندن صوگ حاجتدن آرناقچ مالنی جیوبده بر اورنده اویوب قالدروده، بالالرنک سفاهتارینه قورالمز واوز آرالرنده دعوالاشولری ایچون سرمایه لر حاضرله ب کیتوده نیندی معنا بار؟ بواش، دنیاغه آدانو وکیل چکده گی سعادتدن محروم قالودن باشقه نرسه بولماز.

بر خبرلی اش گه سبب بولسون ایچون مال جیو یاخشی اش، بو شریعت فاراوند مهنوع توکل اما ذاتینی سو بو سبیلی مال جیو وخبیر اشلرگه صرف ایتمی فسوب طوتو مونسی فائده سز. ذاتی سو بولوب جیوانان «مال» فر آن کریمده «متاع قلیل» برله تعبیر ایتوله در. مالنگ ذاتی سو بولوب بیک کوب کشی طرفندن

چولوب كېلىدى ايسهده مذکور مال هېچ برى برله كېتمادى بلكه هميشه اوبو-
لوب قالا باردى. بو ساعتده اولهك معلوم بولماسهده ساعتلرنك برنده اولوده
شبهه يوق. منگو، طورونى اميد ايتهرگه بارامى.
حديث شريفنك لفظى بيك فسقه بولسهده معناسى بيك اوزون و بيك اثرلى
و معناليدىر.

(۲۳۴) لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ يَعْمَلُ فِي صَخْرَةٍ صَّمَاءَ لَيْسَ لَهَا بَابٌ وَلَا نُوءٌ لَأُخْرِجَ
عَمَلَهُ لِلنَّاسِ كَأَنَّ مَا كَانَ (۱).

ترجمه سى: « سزنىك برگز ايشكى و تيشوگى بولماغان قاتبع ناش
ايچنده نى بولسهده بر اش نشلهسه، شول اشى كېرهك ياغشى و كېرهك يامان
بولسون البته خالقرغه فاش ايتولمى قالماز».
مقصود، كشى بلمى ديب ياشرنده گناه قىلودن صافلانورغه قوشودر. دنياده
كشى بلمى قالا طورغن اش بولماز، «بز فاپچقده ياتماز». زهير بن ابى سلمى:

وهوما يكن عند امرئى من خليفة
وان خالها تخفى على الناس تعلم.

(۲۳۵) لَيْسَ أَحَدُكُمْ رَبِّهِ حَاجَتُهُ كَلِّهَا حَتَّى يَسْأَلَ سِيسَعَةَ نَعْلَهُ إِذَا انْقَطَعَ (۲).

ترجمه سى: «كشى همه حاجتيني اوزينك رېسى بولمان الله تعالى دن صوراسون
حتى باطينكه و چاباناسينك باوى اوز و لگان ايگان شونى توزه تو ايچون ياردمنى ده
الله دن صوراسون!».

رسول الله حضر نلرى امتينى، كشيلىردن قال تلى و حال نلى برله صورانوب
يورودن منع ايتهدر. حقيقت حالده بو اش ذلت و سفالتكه توشو و ملتلرنك
فلا كتلرگه اوچر اوينه اك زور سبيلردندىر.

بو ذلت بو كونده مسلمانلرغه مخصوص بر اش بولوب قالىدى. مدنيتلى
قوملر بيروب و خيرات بولمى مال صرف ايتوب طورغانلرى وقتده بزنىك
اعتبارلى غنه كشيلىرمز آلو برله مبتلا بولدىلر. مونك سببى ايسه صدقه لرنى اصولسز
اوله شو و شرىعت روحينى مفصد ايتوب طونماو بولسه كېرهك.

(۱) احمد ابن حنبل مستدرى. ج ۳ ص ۲۹.

(۲) جامع ترمذى. ج ۲ ص ۲۰۰.

مقصود «باطینکه و جاباتا باووی اوزولسه ویا که شونک کبک بیک جزئی حاجتله بولسه ده اوزک بر اش اشله می الله تعالی دن صورا» دیگان سوز توگل. بلیکه «اوز فولکنن کیلمی و بوکونده چاره سی کورامی طورغان بر اش بولسه کیره ک بیک آز نرسه ده بولسون الله دن صورا» دیگان سوزدر.

خواجه به^{۱۰} الدین دن مدد صور اوچیلر و مقصودلرینی نابار ایچون خواجه لرغه دیب باغشلاب ندرلر ایتوچیلر که شوشی حدیث عبرت بوزندن پیتار.

(۲۳۶) لَيْسَ بِخَيْرٍ لَّكُمْ مِنْ تَرْكِ دُنْيَاهُ لِآخِرَتِهِ وَلَا آخِرَتُهُ لِدُنْيَاهُ حَتَّى يُصِيبَ مِنْهُمَا جَمِيعًا فَإِنَّ الدُّنْيَا بَلَاغٌ إِلَى الْآخِرَةِ وَلَا تَكُونُوا كَمَلَأَى النَّاسِ.

ترجمه سی: «آخرتینی دنیاسی ایچون تاشلاوچی و دنیاسینی آخرتی ایچون تاشلاوچی کشی، هر ایکیسندن ده کیره ک قدر الوش آماغانک سزنگ خیریلرگزدن توگل. چونکه دنیا، آخرت که ایرشدره طورغان بولدر. کسبلر، اوستینه عیال و یوک بولماگز! ...»

دنیا برله شغلله نو سبیلی آخرتدن معروم فالودن صافلانورغه نیوشلی. اما دنیانی آخرت ایچون مزعه (سبب و ایگونلک) ایتوب طونو، مونسی رسول الله بیورغان نرسه در. «ولا تنس نصیبک من الدنیا» (فصص ۷۷)، «هو الذی جعل لکم الارض ذلولا فامشوا فی مناکیه وکلوا من رزقه و الیه النشور» (تبارک ۱۵) آیت کریمه لرینک معنالی ده اوشبو سوزلرنی تایید قبله در. «ما احسن الدین والدنیا اذا اجتمعا». ابرته^{۱۱} اوله چک کشی قیبلندن آخرت ایچون و منگو اولمیه چک کشی قیبلندن دنیا ایچون حاضرلنو، آدم بالاسی ایچون دستور ایتولور که نیوشلی بر قاعده در. اولمنک فایسی ساعتده کیلووی معلوم بولماغانلقدن اگرده آدم بالاسی دنیاسی ایچون طرشمی، اولم کونوب نیک طوراباشلاسه اولم کیلماوی سبیلی آچ فالووی لازم بولور.

فرض و واجب عمللرینی فالدروب مال جیوچیلر دنیالری ایچون آخرتلرینی تاشلاوچی بولغانلری کبک بر کسبلری و هنرلری بولماغان حالده کعبه و رسول الله متشجدی حضورنده، چاور بولوب طور وچیلر، نکیه و خاننا قاهرده عبادت برله شغلله نوچیلر آخرتلری ایچون دنیالرینی فو بوچیلر در. بو صوگفیلر، اگرده شول اشلرینی خلقلرنک ماللرینی، صدقه لرینی آلوغ و واسطه ایتسه لر اول وقتده دینلرینی دنیا بر ابرینه ساتوچیلر بولورلر.

«ان الدنيا بلاغ الى الآخرة» سوزى هر بر مسلمان ايچون دستور العمل طوتواورغه، نل اوگر نواری برله بالالارغه شونك مضمونی بلدلر اورگه نیوشلی. بو کونده وبو عصرده، بو اقلیم وبو مملکتلرده دنیا نوزوك بولماغان، مدتده آخرتک نوزه لو احتمالی یوق. موگا ايسه عقل اهللرینک نهر بهلری شهادت ورسول اللهنک اوشبو قییلندن بولغان حدیثلری درست دلیلدنر.

دنيا نوزه تونك معناسی آلتوننی قوچانقلاب طور و دنیا بایلیغینک اوستنده یاتو، «مالم و بایلغم» ديب تسبیح توبمهسی تارتو توگل بلسکه ملتک اجتماعی و عمرانی، اقتصادی و سیاسی حاللری نوزه لودن عبارتدر.

بو کونده دنیا لری اک نوزوك خلقلر آوروپا و آمریکا خلقلر بدر. مونلر قولنده دنیا علملری وخصوصا اجتماعی اشلر فن روشینه کردی. اموی وعباسی خلیفه لار، نورک و مغول خانلری زمانلرنده خیال و خاطرده بولماغان، حیات قاعهلری میدانغه چیقدی. اداره علملری و ملتکک کوچلنو یوللری هر بری مستقل فنلر جهلینه نزلدی. بو کونگی فنکار اوشبو علملرده مسلمانلرغه کوره قیاس قبول ایتمولماز درجهده یوفار یلدر. لیکن مونلر بو کمالانلری آنالرندن طوغان و قتلرنده اوزلری برله بر لکده «عدم» دنیا سندن آلب کیلمادیلر بلسکه مونک ایچون بیک کوب طربشیدیلر، بیک زور مشقتلر اونکار دیلر. مسلمانلر اگرده ملتیلرینی صافلاو، دینلرینی محافظه فیلو تصدنده بولسه لار، شوشی اشلرگه یاردم بیره طورغان اجتماعی هاملرینی بو کونگی فنکارلردن آلورغه و اسلام دنیا سنده شونلرینی عملگه قویارغه نیوشلی. فورال، بر بولسه ده استعمال قیلورغه قاراب نتیجهسی نور لیچه بولورغه ممکن. دشمن قولنده بولغان ملتکک عمللرینی کوروبده. دوست قولینه ملتق کوروبنه فارشی طوررغه یارامی.

اوزلرینی عزیز طوتوچی آدملرک اک برنهی اشلری کشیلرگه یوک بولماو، خلقلرینی مشقتلرندرمه و اشلرندن فالدرماو بلسکه اوز مصرفلری برله عمر سورو، اوز کیسه لرنندن طورو و یورو، اوز رزقلرینی اوز ماگلای تیرلرینی آغزوب حاصل ایئودن عبارتدر. بو کونده مسلمانلرک طوقسانی، اون کشی اوستینه صالئوب طورسه بو اش آدمچیلکگه و شریعت نصیحتینه امثال قیلو توگل بلسکه تربیه بوزو فلق و عزة نفس بولقلندنر.

کشی اوستینه صالئنی فی اشلرگه کبرهک؟ ..

روسیده اش و هنردن کوب نرسه یوق. هر نرسه فی اشلرگه ممکن.

سوداگر بول، ایگونچی بول، مال آسراوچی بول، فول هنری اوگرهن، هر نرسه بول اما کشی اوستینه يوك بولمه، نيك طوروب آشاوغه تنزل ایتمه، بو اش خسته ار و اعضالری خدمتدن چیغقان آدملرگه گنه درتدر. بو کون آمریقادا بولغان میلیونیرلر، میلیار دیرلر نك باش و قنلر نده بوش بویلری برله بارغان اشچیلر، هنرچیلر ایکانلگی سوبله نه. بز نك خلقمز ایچون آمریقاگه باررغه حاجت بوق، آمریقا، بز نك اوزمزه در.

عض بر حدیث کتابلر نده: «اعمل لدنیاک کانک تعیش ابدا و اعمل لاخرتک کانک تموت غدا» روشنده بر حدیث کورله. (مذهونی: منسکو طوروچی کشی کبک دنیاک ایچون و ابرته گه اوله چک کشی کبک آخر نك ایچون طرش! دیمکدر). نعی، و عقلی، آک و فیکری سلامت بولغان هر بر مسلمان ایچون شول سوز دستور العمل و دنیاده طورو طوغر و سنده بردن بر قاعده بولورغه نیوشلی. سفاهت، فبرگه بارا طورغان آربا بولسه یالقاولتی، شول آرباعه بیگولگان آندر. بو، خاطر لر ده طورسون!..

(۲۳۷) لَيْسَ الْخَيْرُ كَالْمَعَايِنَةِ (۱).

ترجمه سی: «کورو برله ایشتو بر درجه ده توگل». ایشتو برله کورو بر درجه ده بولماغانلغی هر کیمگه معلوم بر نرسه در. «دشمن عسکری اوستمزگه کیله در» دیگان خبرنی ایشتو برله اوستمزگه دشمن عسکری کیلگانی کورو بر بولماز. «شیندن کی بود مانند دیدن؟...».

(۲۳۸) لَيْسَ الْخُلُقُ أَنْ يَعِدَ الرَّجُلُ وَمَنْ نِيَّتِهِ أَنْ يَفِيَّ وَلَكِنَّ الْخُلُقَ أَنْ يَعِدَ الرَّجُلُ وَمَنْ نِيَّتِهِ أَنْ لَا يَفِيَّ.

ترجمه سی: «آدم نك، سوزنده طورو نیتی برله وعده قیلووی (صوگندن شول وعده سنده ظورا آماوی) وعده سزک توکل بلکبه وعده سزک، سوزده طورماو نیتی برله وعده قیلودر».

۲۴ نچی حدیث شریفده وعده ده طورماو، منافق لقی علامتی ایتلوب سانالغان ایدی، ایندی بو حدیثده شول وعده ده طورماونك نیچوک بولغانلغی نفسبر قیلندی.

(۲۳۹) لَيْسَ الصَّيَّامُ مِنَ الْأَمَلِ وَالشَّرْبُ إِنَّمَا الصَّيَّامُ مِنَ اللَّغْوِ وَالرَّفَثِ
فَإِنْ سَابَكَ أَحَدٌ أَوْ جَهَلَ عَلَيْكَ فَقُلْ إِنِّي صَائِمٌ إِنِّي صَائِمٌ.

ترجمه‌سی: «آشاو ایچودن طیبلوب طوروغنه روزه بولو توکل بلیکه روزه، مونلر اوستینه ده معناسز سوزلردن ده طیبلودر. اگرده بر کشی سینی سوکسه یا که نیچوک بولسه ده سیکنا نادانلق کورساتسه، - مین روزه من، مین روزه من دیب آیت ده آنک برله اولشمه، یوز چویر! . . .»
اسلام دینده «عوام روزه‌سی» و «خواص روزه‌سی» اسمنده ایکی نورلی روزه بار. فتوی جهندن درست بولغان روزه، عوام روزه‌سی بولوب هر کیم گه معلوم بولغان روزه در. اما خواص روزه‌سی ایسه فتوی جهندن درست بولو اوستینه اخلاق جهندن ده درست بولورغه کیرهک. بو ایسه اعضالرنی گناهدن منع ایتو برله بولادر.

حدیث شریفده «آشاو ایچودن طیبلوب طوروغنه روزه توکل» دییودن مقصود، خواص روزه‌سی توکل دیگان سوزدر. شونک ایچون نیت برله روزهغه کرگاندن صوکل، اعضالرنی گناهدن صافلاو لازم. بو، ممکن اش. شوشی روشده روزه طوتولسه عوام روزه‌سی ده خواص روزه‌سی ده نابلور. «رب صائم لیس من صیامه الا الجوع ورب نائم لیس له من فیامه الا السیر» (۱) همده «اذا اصبح احدکم یوما صائماً فلا یرفث ولا یجهل فان امرؤ شامه او قاتله فلیقل انی صائم انی صائم» حدیثلرندن مقصوده اوشبو معنادر (۲). اولنگی حدیثک مضمونی: «بیک کوب کشیلرنک روزه لری، قوری بر آچ طورودن و بیک کوب کشیلرنک تونده اویاغ طورولری باری بوقوسزاقدن غنه عبارت بولادر» و صوکلفی حدیثک ده مضمونی: «روزه بولغان کشی فاحش (بچراق) سوز سوبله مه سون، نادانلقی ثمره‌سی بولغان اشلرنی اشله مه سون، اگرده برر کشی آنکا نادانلقی معمله‌سی فیلسه (فچقرشورغه و سوگه رگه باشلاسه) «مین روزه مین میکابو اش بارامی» دیب اوز ایچندن فکرله سون (لازم بولسه تل برله آیتورگه ده ممکن).

«مین روزه من دیب آیت» (فقل انی صائم) دیگان سوز گه عالمر اوشبو روشلرده معنالر بیره لر: (۱) اوز ایچندن گنه شولای فکرله سون. (۲) فرض

روزه بولسه نل برله ایتسون، چونکه فرض عملدهر یا کرودن فور فورغه اورن بوق اما نقل روزه بولسه اوزه ایچندن گنه فکر فیلسون. ۳) فرضدهده نفلدهده تل برله ایتسون!...

بو معنالنڭ هر بری درست بولسهده اورن و حالگه قار ابراق معامله قیلو یاخشیراق بولسه کیرهک.

روشلرنده باشقهلق بولسهده اصلروزه عبادنی مچوسیلر، یهود و نصارالر،

بوددیلر و باشقه ملتارنڭ هر برنده بار. یونانلور و رومالورده بارایدی.

روزه فرض بولونڭ حکمتی نفسنی عذابلاو و جزالو توگل بلکه الله تعالی گه

تقوالق ایتو و آنڭ امرینی طوتودر. «یا ایها الذین آمنوا کتب علیکم الصیام

کما کتب علی الذین من قبلکم اعلکم تتقون» (بقره ۱۷۹) ایتنی ده شونی بلدره در.

روزه طوتو سبیلی، آشارغه رزق تابهی طورغان آچ کشیلرنی خاطرگه توشورگه

و آنلرغه مرحمت و شفقت قیلو یولینه کرز گه ده ممکن. شوشی اش «تقوالق» در.

هر حالده روزه طوتودن مقصود، کشیلرنڭ سویلهولرنندن فورقو توگل

بلکه الله تعالی نڭ امرینه امثال ایتو و آنڭ رضالغینی امید قیلو بولورغه تیوشلی.

روزه وقتلرده غیبت سویلهو نیمهت برله شغالنو، خلقسزلانو و بوق نرسه لرگه

آچولانو کبک اشلمز الله تعالی نڭ رضالغی مطلوب بولماونغه علامتدر.

بو یئلرده رمضان روزهسی اوزون کونلرگه فزوش وقتلرینه طوغری

کیلدی. بو کونلرده روزه طوتولر خصوصاً روزه حالده کون اوزونچه اش

اشلورلر ییگل توگل. لیکن بو کونلر انسانلرنڭ عمرلرنده بر و بیک کوب

بولسه ایکی گنه نوبت کیلدر. اسلام دینینه ایبهرونی اوستینه آغان والله امرینه

اطاعت قیلورغه عهد ایتکان کشی اوز اوزینه خواهه بساورغه و اوز سوزنده

طوررغه، اوز نفسینی اوزی امتحان قیلورغه. وشوشی امتحاننه بنا ایتوب اوزینه

اوزی یا «مسلمان» اسمینی بیررگه و یا که «منافلق» برله تهمت ایتوب اوزینی

شول اشدن قوتقاررغه تیوشلی.

بورن زمانده آدملر، دین یولنده چی آیت پشهرک فاینار قوم اوستینه

ناشلانالر، فول و آیاقلری باغلانوب شوندی فزولرده یا تقرالار و الله عالی یولنه

شول روشده جان فنا ایتلر ایدی. اوت برله عذاب قیلنوجیلر یانلرنندن بر وقت

رسول الله اوتوب کیتمدی و: «ای قارنداشلر توز گز! بار اچق اورن گز جنترا»

دیدی. اسلامین دوندرر ایچون بعض بر آدملرنڭ تهنلرینه تیمرلر فزدروب

باصالر، بو کشیلرده کفرک گه فایتاچق یرده ایمانلرینی نغونالر ایدی.

اوزون كونلرده روزەنىڭ اوتكان نوبىتىدە بىزلىر اولدە، مدرسدە بولدىق، اشچى خىللىرىنىڭ ھاللىرىنى كوردىك ھىتى روزە طوتماق ھىقندە شىرىعت طرفىدىن رىخت بولغان كىشىلرنىڭدە باشقىلار بىرلە روزە طوتولرىنى، افطار قىلغۇچە ياقىدە كېلماولرىنى روايت ايتىلار ايدى. وشوندى ھاللىرىنى تولى اورنلردىن ايشتەدر ايدىك. نىسنىڭ ايركەلە نووونىڭ چىگى يوق. بىر كىشى، نىسنىنى ايركەلى باشلاسه كوندىن كون ايركەلەتە، نازوكلەتە، عادىچە ايركەلەرگە گە گە قىناعت ايتىمى كوندىن كون آرندىرا بارادر. «آرش ايكىمگى آشى آلەم، صىبىر ايتى سىمى، قايماقسىز ياكە شىكر سالماغان چاينى اىچە آلەم» دىب دعوى قىلە طورغان شول نىس، قانورغا بىدارسه، رىستانسىكى روناغە قوشلاسه شول وقتدە آرش ايكىمگىنى يارانوب آشى، تاقىتا چاى اىچەرگەدە رضا بولا، تاوق ايتى صوراب طورمى بىلكە نىندى ايت بولاسدە يارى، ھەسسى ھىم ايتولە.

درست، عبادتلىرىدىن مقصود بىدىنى تىزىپ قىلو وشول بولدە جاننى تلىق ايتو توڭل. ضرورت نولسە روزەنى بوزارغە روزە طوتمازغە مەكەن. رىخت اورنلىرى فقە كىتابلىرىدە بىان ايتولەدر. شىرىعت رىختى بىرلە ھەل ايتوچى كىشى (رىختىنى سولە تصرف ايتماسە) غىبلى بولمى و «منافىق» سانالمى. «لا يكلف الله نفسا الا وسعها».

﴿۲۴﴾ لَيْسَ الْكُفَّارُ الَّذِي يُصَلِّحُ بَيْنَ النَّاسِ وَيَقُولُ خَيْرًا وَيَنْهَى خَيْرًا (۱).

ترجمەسى: «بالغانچى، شول كىشى توڭل: بالغانى بىرلە آدملىر آراسىنى اصلاح قىلە، اضلاع ھىقندە خىرلى سوز سوبى و خىرلى خىر ابرشدرە». نىسەسى غنە: آدملىرنىڭ آرالىرىنى اصلاح قىلو، دىشمىلىقنى تىرو طوغىر وسىندەغى بالغان سوزلىر، ھرام بولغان بالغانلىرىدىن حساب ايتوالمىلىر دىمىكدر.

اسلام شىرىعتىنىڭ، درست بولا طوروب غىبىتىنى ھرام ايتوبدە آدملىر آراسىنى اصلاح قىلو قىدى بىرلە بالغان سويلەونى درست كوروى آدملىر آراسىندە ھىت سالو، دىشمىلىق وصالقونلىقلىرىنى تىرو اجتماعى ھىياتىنى اصلاح قىلو ھىكمىنى مەنى بولسە كىرەك. اجتماعى ھىياتىنى اصلاح قىلو نىڭ ھىمىتى نى درجەدە ايكانلىكى: «وما كان ربك ليهلك القرى بظلم واهلها مصلحون» (ھود ۱۱۹) آيت كرىمە سىندىن آچق آكلا- شلادر. مەھوفى ايسە: «اجتماعى، ھىراتى، مدنى اشلىرىنى اصلاح قىلوب طورغان (۱) صحىح بخارى. ج. ۳ ص ۱۶۶. صحىح مسلم. ج ۲ ص ۲۸۸. لفظلىر «مسلم» نىكى.

قریه و شهر خاقلرینی مجرد شر کلری سببلی خراب ایتو، حق تعالی نڭ شائینه لایق توڭال « دیمکدر . فکر یوروته بلیگان کیشلر ایچون موندی بیک زور عبرت بار .

یالغان، دیب، بولغان یاکه بولماغان نرسه نڭ خلافتی سویله ودر . اگرده بوش قصدی صورتده بولماسه (مثلاً اوزی بر اشنی بولغان دیب بله اما اول اش حقیقتده بولماغان بولا) بو یالغانغه کر می، معفودر . بو روشده گی آندلرنڭ معفو بولاچی « لا یؤاخذکم الله باللغو فی ایمانکم » (بقره ۲۳۵) دیکان آیت کریمه دن معلوم (۱). اما قصدی صورتده یالغان سویلهو (بعض بر ماده لرنی استمثلاً برله) حرامدر .

یالغان سویلهرگه رخصت بولغان ماده لر اوشبونلردر : (۱). ایر برله خاتون، اوز آرالرنده اوزلرنڭ معبشتلرنی توزه تور ، آرالرنده بولغان اوپکه لرنی بترر ایچون (۲) صوغش و قننده، دشمنلرغه فارشو . (۳) مسلمانلر آرالسینی توزه نو ایچون (۲). (۴) بر کشینڭ سرینی یاکه اوزینڭ گناهینی باشرو . لیکن بو ماده لرنڭ هر برنده اولچاو برله، ضرورتی بترر قدردن آرندرماو شرطدر . اگرده ضرورت قدردن آرتسه البته، آنسی حرام قسمگه کرهدر .

حاصل کلام یالغان سویلهرگه رخصت بولو « اخف الضررین » نی التزام قیلو والوغ ضررغه کرماز ایچون بیگلرک ضرر برله فوتولو بابندیدر . هر کیم شوشی میزاننی خاطرنده طونارغه تیوشلی . موندی طوغرولرده ظاهری سوزلرده کوب اعتبار یوفی . اعتبار ایسه نیتگه و مقصودغه در .

(۲۳۱) لَيْسَ لِأَحَدٍ عَلَى أَحَدٍ فَضْلٌ إِلَّا بِالَّذِينَ أَوْ عَمَلٍ صَالِحٍ حَسَبُ الرَّجُلِ
أَنْ يَكُونَ فَاحِشًا بَدِيًّا بَخِيلًا جَبَانًا.

ترجمه سی: «اسلام دنیا سنده دین هم ایزگی عمللردن باشقه صفت برله هیچ کمنڭ هیچ کمدن آرنقلقی بولماز . بر آدمنڭ فاحش و قباحت سوزلی، صاران ، قورقاق بولوووی، حقیرلقی بوزندن یتار .»

دین و نقوالق برله فضیلت ایسه الله تعالی فاشنده اعتباری بولغان نرسه دن هبارت . «ان اکرمکم عند الله اتقاکم» (الحجرات ۱۳). یوقسه «مبن دینلی و عملی»

(۱) بو سوز حنفیلر، مالک، اوزاعی، لیث بن سعد مذهب لرنه کوره در .

دیب کونار لورگه حنی موندی بر فکرنی کوکلگه کیتورر گهده درست توگل .
هر حالده اسلامده آنا و آنا، نسل ونسب برله امتیاز یوق . دنیاوی اشلرده
بتون خاق بر نیگذدر .

(۲۴۲) لَيْسَ الْهُؤْمُنُ بِالطَّعَانِ وَلَا اللَّعْنَانِ وَلَا الْفَاحِشِ وَلَا الْبِنْدِيِّ (۱).

ترجمه سی: «کشیارگه طعن فیلوچی، اهنت ایتوچی، فاحش فعلی و فاحش
سوزلی بولوچی کشی، کامل مؤمن توگل».

خلاصه: مؤمن شولدر که ایمان کیتورر، تیوشلی عملارینی فیلور و آنک
قولندن، تلندن، اشلرندن مسلمانلر سلامت بولورلر . مؤمن، شولدر .

اهنت فیلو اوشبو اوچ تورلی درجه گه بولندهر: (۱) «کافرلر، مبتدعلر،
فاسقارغه اهنت بولسون» دیب عام صفت برله لعنت فیلو . (۲) خاص صفت برله
لعنت فیلو . مثلاً ظالملر و ربوا آشاوچیلر، ایمان و افترا فیلوچیلا رغه لعنت بولسون
دیبه کیک . (۳) همین بر کشی اسمینی آتاب لعنت فیلو . زیدگه لعنت بولسون
دیبه کیک . شوشی اوچ تورلی لعنتدن اولگی ایکیمی، بر ملت نك یا که مخصوص
قولدر نك یوزلرینه سوگو و تعقیب فیلونی موجب بواغانده مدح ولوب اما بر
قوم و ملتنی یوزلرینه سرگو لازم بولوب کیلسه «ولا تسبوا الذین بدعون من
دون الله فیسبوا الله عدوا بغیر علم» (انعام ۱۰۸)، «ولا یجر منکم شنان قوم علی
ان لا تعدلوا (مائده ۱۱) آیتلرینک اشار نلرینه کوره درست توگلدر . سوکغیسی
ایسه فرعون و ابو جهل کیک کفرلکده بولولاری قطعی دلیللر برله معلوم
بولغانلردن باشقلر حقنده مطلقا درست توگل و حرام اش . چونکه هیچ کشینک
خانمه یمنی بلو ممکن توگل . وفات بولغان کشیلرگه «رحمت» برله دعا قبا و
آنلر نك خانمه لری معلوم بولوغه بنا فیلمهی بلکه اول رحمت، باری «الله تعالی
اسلام دیننده اوتکارگان بولسون ایدی» دیمودن گنه عبارت بولادر . إما بو
کونگی اوصالغینه فاراب بر کشی گه لعنت یلو «الله تعالی آئی اوصالغنده
اوتکارگان بولسون ایدی» دیمو بولغانلقدن شریعت طرفندن منع ایتولهدر .

هر حالده لعنت فیلو، اسلام دینینه کوره فرص هم واجب یا که سنت
و مستحب اش توگل و آنک بر ابرینه ثوابده و عده ایتولگانی، بندهلرنک تکلیفی

(۲) جامع ترمذی، ج ۲ ص ۱۹ . فاحش بوزوق فعلی و بوزوق سوزلی کشی، بندی (یانک

تشدید برله) بوزوق و پچراق سوزلی آدم .

فيلغانلارنى دە بوق. شونىڭ اىچون حديث شريفه ذكر ايتولگان اوج نرسه نىڭ هر بىرىدىن صافلانولارم. حديثىڭ مضمونى دە شولدىر.

مسلمانلارغە ياۈز دەا قىلوچىلار (كېرەك شاكردلرى ومىرىدلرى دە بولسولنلر) لعنت بىرلە قورتوچىلار اوشبو حديث شريف حكىمىنە كورە «كامل مؤمن» توگىلەر. مشركلەرگە قەر دەا قىلۇنى صور اغانلارندە رسول الله آنلارغە: «مىن لعنت قىلوچى (ياۈز دەا ايتۇچى) بولۇپ توگىل بىلكە رحمت بىرلە يىبارلدىم» (قېل يا رسول الله ادع على المشركين قال انى لم ابعث لعانا وانما بعثت رحمة) دىب جواب بېردى (۱). نوح پىغمبىرنىڭ «لا نذر على الارض من الكافرين ديارا» (نوح ۲۷) وموسى پىغمبىرنىڭ «ربنا اطمس على اموالهم واشدد على قلوبهم . . .» (يونس ۸۸) دىب دەا قىلۇلرى، دەا قىلمىش نوملرنىڭ ايمان كىتورمازلىكلارنى بىلگانلارندىن صولۇ بولسە كېرەك.

رسول الله نىڭ خەر اىچۇچىلار وخەر بىرلە معامل قىلوچىلار، ربا آشاۋچىلار، يىمىرلەدەگى بىلىگۈلرنى (از ان وبورازنا، چوقور وياغانلارنى) اوزگرتۇچىلار، اوزلرېنى آتالارندىن بائىسقه لرغە نسبت ايتۇچىلارغە مومى روشدە لعنت قىلوۋى تشرىح بائىدىن يعنى خىلقلرنى شول ممنوع اشلردىن صافلارغە طرىشوۋى اىچۇندىر.

(۲۴۳) لَيْسَ الْمُؤْمِنُ الَّذِي لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقِهِ (۱۲)

ترجمەسى: «مؤمن اول كىشى توگىل آنىڭ شىرىدىن (اذا وجفالنندن) كورشىبىسى امىن بولماز»

مقصود ايسە كامل مؤمن توگىل دېمەك. بوقسە كورشى بىرلە ياخشى طورو «ايمان» دىن جز توگىل. لىكن رسول الله خىرىلرى كورشى بىرلە ياخشى طورو طوغروسىندە بىك اثرلى نصىحتلر قىلدى. مسلمان بولغان كىشىلر شوگا امىئال ايتارگە دىبانت يوزىدىن مجبورلر. كورشى، اوبىلرنىڭ تره اوب طورولرندىن غنە عبارت توگىل، حتى تېمىر بول وپاراخودلردە باروچىلر آراسىندە كورشىلىك بو. لورغە مەك. اوشبو سېئىدىن كورشى صايللاو طوغروسىندە اعتبارلى بولورغە، بولور بولماز كىشىلر بىرلە كورشى بولمازغە تىوشلى. بعض حديثلردە «الجار قبل الدار والرقيق قبل الطريق والزاد قبل الرحيل» كىلمىشدر.

(۱) صحيح مسلم ج ۲ س ۲۸۷.

(۲) «بوائىق» بائىس بولۇپ بائىقە داعىمە وهلاك ايتۇچى، جفالى نرسەلر معنالارندەدر.

(۲۴۴) لَيْسَ مِنْهُ مَنْ غَشَّ (۱).

ترجمه سی: «خیانت ایتوچی، بزدن توگل».

حقیقنی یاشر و، آدملرگه ضرر کیترو، مکرو حبل لرفیلو، عمو ما آدملرنی آلداو و بوزوق معامللرده بولو همه سی «خیانت» بولادر. رسول الله بو حدیثنی، اوست که فور یسنی راستغه یووشینی فویوب آزق صاتوچی بر آدم حقنده سو بیلگان ایدی.

بعض کشیلر، مال آرندرو و دنیانی توزه نو امید ی برله «خیانت» قیلر و اوزلری ایچون شول بولنی فائده لی دیب بللر. بو فکر، درست توگل بلکه اشلرنک طش یاقلرینی کورو برله قناعت ایتودن کیلسگان بر آلدانودر. خلقلرنک بایولرینه، اشلری توزه لوب بختلری آچلوغه «خیانت» سبب بولووی ممکن توگل. خیانت ایسه بتونلای بختسز لک و اشدن چیقوغه سبب بولغان نرسه لردندر. اوشنداق «حلال یول برله بایلق تابوب بولمی، عقیق و امین کشیلر بو دنیاده فقیر بولوب یاشارگه محکوملر، بایوچیلرنک هر بری خیانت و آلداو یوللری برله بایوغانلر» دیگان حکمده یاگلش. موندی سوزلرنی، بایور ایچون طریشوبده بر نرسه ده چیقار آلماغان یاچشی کوکللی و امانتلی لکن بولاقسز کشیلر چیقارالر. مونلر، اوزلرنک اشلری آلفه کینماونی اوزلرنک امانتلرندن و عفتلرندن کوره لر. و افنده مونلرنک اشلری اوگماوغه سبب عفتلری و امانتلری توگل بلکه باشقه طوغرولرده یتمشماولری بولادر. چونکه فول اوستونلک تابو و اشلرنی توزه تو ایچون عفت و امانت گنه ییتمی بلکه آنلر برله برلیکده مونه بو سببلرده بار:

(۱) اوزینه اشانو (اعتماد علی النفس). بو کونده مدنیت، علم و بایلق، هنر و صناعت جهتلرندن یوفاری کوتهر لیسگان ملتلرنک هر بری بو درجه لرنی اوز اوزلرینه اشانولری سببلی تابدیلر. اوشنداق ذلیل و خوراقده همده کشیلرنک آبیاق آستلرنده ایزاوب یاتوچی خاقلرده بو سفاقتنی و بو رذائللرنی اوزلرینه اشاناچق اورنده آنا بابالرنغه، آغا انیلرگه، خیر دعا و فاتحه لرگه اولکلر و ترکلرنک معنوی روشده مدد قیلولرینه اشانوب طورولری سببندن یوکله دیلر. مونلر عمومی یا که خصوصی فلاکت کیل، باشلاسه شونلرنی یبارر

ایچون ظاهری سبیلرگه کرشودن الک تکبهرگه، فبرارگه بوکره لر، فلان و فلان شبخلردن، فلان و فلان سیدلردن و خواجه لردن یاردم صوریلر. بو عقیده ننگ بوزوق تأثیری یاشلرگه بولا، مونلر اوز قوللرندن اش کیلوگه اشانا آلمیلر، هر اشنی الوغلردن کونوب طوررغه عا دنلر. حالبوکه اوز اوزینه اشانوچی و اوزی قدر خیر خواه آدم بولمازلغینه ایمان کیمتر وچی آدم هیچ وقت مایوس بولماز، یولنده تیر ایشکلر بولسه ده اوز مقصودندن طوقتاماز. «همة الرجال تقلع الجبال» دن شوشندی آدملر اراده فیلمه در.

(۲) زیره کلک و نشاط. بو عصرده دوام ایته طورغان «حیات» محاربه سنده قول اوستونلک نابار ایچون بیک کوب فور اللرغه وشول فور اللرنی استعمال ایته طورغان حمله لرنی بلوگه حاجت بار. بو اشلر ایچون زیره کلک برله نشاطلی بولو چیلق لازم غیبی و کوکللری توشکان آدملر ایچون «حیات» محاربه سنده اورن یوق. درست، بعض بر عبی و کوکللری سونوک آدملر آلتون نابوب یا که کونمه گان اورندن میراث آلدده بایلیقغه ابرشه لر. لیکن موندی حاللرگه قاراب مونده سویله نه طورغان «قاعدہ» بوزولمی.

(۳) تدبیر و ثبات. کرشه طورغان اشنگ آخربنی فکرله و بولاچق نتیجه گه موافق حرکت ایتمو، اوز حالینه و طبیعتینه مناسب خدمتار و کسبلر صایلی آلو، اشلرنی نظام و ترتیب برله یورتو «تدبیر» همده کرگان یولده آرمی و یالقمی درام ایتمو «ثبات» در. بخت و سعادت گه ابرشور ایچون تدبیر برله ثبات الک کیره کلی نرسه لر.

(۴) اقتصادغه رعایت ایتمو. بایلیق حاصل ایتمو و بایلیق آرفاسنده غنه ابرشو ممکن بولغان مقصودارغه بیتشو ایچون اقتصادغه رعایت فیلو لازم. هر کیم گه معلوم بولغانلقدن بو طوغروده کوب سویله رگه لزوم یوق.

(۵) گوزل خلق و یاخشى تربیه. املرنی ده، فردلرنی ده «بخت» مبدائینه آلوب بارا طورغان بولارنگ الک طوغر یسی «گوزل خلق» برله «یاخشى تربیه» در. گوزل خلقلی و تربیه لزی یاخشى بولغان آدملرگه، انسانلرغنه نوگل بلکه هر نورلی مقصودلرده بوی صونارغه مجبور بولادر. یاخشى تربیه، کوکلنی بوزولقدن و عقلنی خرافه و وهملردن، ته ننی خسته لک سبیلرندن صافلاودن عبارت بولغانلغی ایچون بو نرسه لرنک بخت و سعادت سبیلری ایکانلگی معلوم. گوزل تربیه حاصل فیلور ایچون مکتبلر، عائله لر، جمعیتلر اسمنده اوچ نورلی

در سخنان لردن اوتەرگه مجبورلر. اگرده شوشی درسخانهلردن یاخشیلرینی صایله آلسه لر شول نسبتده تربیهلری باخشی، اگرده بعض برلری یا که بتونلای بوزوق بولسه شول نسبتده تربیهلری ده بوزوق بولور. تربیهسی بوزوق کشی طبیعی، بغت و سعادت که ایرشه آلماز، تصادف یولی برله ایرشسه ده شونده دوام قیلماز.

۶) طریشو و اجتهاد قیلو. «آلما پیش، آوزمه نوش!» دیب چالقان یاتو برله گنه اش بولمی. بغت نابو و سعادت که ایرشو ایچون دنیانک آچی و توچیلرینی تانورغه، بورانلر و یاغمورلری بوتارغه، فاتی دولقونلری یاروب یوزهرگه حاجت بار.

قول اوستونلک تابو و اشلری توزه تو ایچون منه شوشی نرسهلر نیک هر بری شرط. هر حالده بغتلی بولو و سعادت که ایرشو یولی «خیانت» توگل بلکه امانتلی بولودر. رسول الله نیک «خیانت ایتوچی بزدن توگل» دیگان سوزی بو خصوصده دستور طونولورغه تیوشلی.

(۲۴۵) لَيْسَ مِنْهُ مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرًا وَيَعْرِفْ حَقَّ كَبِيرًا (۱).

ترجمهسی: «کچوکلر مزگه مرحمت ایتماوچیلر و الوغلر مز نیک حقلرینی بلماو-چیلر، بزدن توگل».

آدملر نیک جهیتلری اصلاح قیلنو، الوغلر نیک قدرلری بلنو و کچوکلرگه مرحمتلی بولوغه باغلانوب طورغانلغی معلوم. حقیقت حالده انسانلق جمعیتلرنده بولغان بوزوقلق، عائللر بوزوقلغندن و عائللر نیک بوزوقلغی ده عائله ایچنده بولغان الوغلر نیک حقلری تانلماو و یاشلر نیک حرمتلری قیلنماو سببندن پیدا بولادر.

الوغلر نیک قدرلری بلنونک نیچوک بولاچی کوب کیشیارگه معلوم بولغان-لقدن بو اورنده اول طوغورده اوزون بعث قیلورغه حاجت یوق. اما کچوکلر و یاشلر نیک حرمتلری قیلنونک نیچوک بولاچی بیک کوب آدملرگه معلوم بولما-غانلقدن بر آز سویلب اوزودن ضرر بولماز.

یاشلر و کچوکلرگه مرحمتلی بولو، آنلرینی ایرکه لب طوتو، دیگان سوز

(۱) احمد ابن حنبل مستدی، ج ۱ ص ۱۸۵. سنن ابی داود، ج ۲ ص ۳۲۹. لفظلر

توگل. بلکه مرهمتی بولو برله ایرکله و بربرینه بتونلای باشقه نرسه لر. بالائی آرتق ایرکله و صورانغان بر نرسه سینى بیروب طور و عائل ایچنده آئی پادشاه ایتو، ائک ضررلی نرسه بولوب مرهمتی بولو ایسه شفقت یولی برله آنلرغه ادب اوگره تو تربیه بیرودن، دینی و دنیاوی کیره کلرینی و کیره ک بولا چقلرینی تدریجی صورتده اوگره توب، بلررب طورودن عبارتدر.

ایرکله و سبیلی بالانئک خلقی بوزولا، اوز سوزلی بولا، باشقه لرنی اوزینه خدمتچیلر دیب حساب ایته، بای بولسه خلقنئک ییلکه سینه باصوب یوری، یاری بولسه «یاری تکبر» و معناسز بر خودبین بولا در. اما مرهمتی بونو سبیلی بالانئک حقلری یومشارا، بوگو اوگه قابل بولا و هر نرسه گه اوگره نه، انسانلرنی اوزلرینه مساوی کشیلر دیب اعتقاد ایته و معامل لرینی شوکا بنا قیل در.

«اوز قولندن کیله طورغان، اشنی بالا، اوز قولی برله اشلی طورغان بولسون.»
بالا تربیه سنده گی ائک بر نهی قاعده، اوشبو بولورغه تیوشلی. شوشی قاعده، بالارغه قاتیلغی اصولی برله توگل بلکه شفقت و مرهمت یولی برله اوگره تلورگه و قانینه سکدررگه تیوشلی.

کیره ک فقیر و کیره ک بای بالاسی بولسون، کشی گه یوموش فوشارغه، و کشیلردن خدمت ایتدررگه اوگره ناسون بلکه اوز خدمتینی اوزی اشلسون، اوزی باشقارسون! ..

بالا لر، قوللرندن کیله باشلاو برله اوز کیوملرینی اوزلری کیسونلر، اوزلری صالوب تازارتسونلر و تورب فویسونلر، نوبه لرینی، باولرینی اوزلری اچقندررب اوزلری چیشسونلر. و اوزلری باغلاسونلر. ساچلرینی اوزلری تاراسونلر، اورنلرینی اوزلری جه یوب اوزلری جیسونلر. چین آباقلر حاضرله- رگه و جیوشدررغه اوگره نسونلر. الحاصل دنیا کوتو و معیشت علملرینی تمام بلوب و اشلبه اوسسونلر. شوشی اشلر همه سی ممکن، فقط مرهمت و شفقت اصولی رعایت ایتلورگه تیوشلی.

اوز اشلرینی اوزلری باشقاررغه اوگره ننگان و باشقه یاخشی عادتلرگه ده توشونوب اوسسکان یاشلر، ملتئک یاخشی بر اعضاسی بولوب یتشورلر، معیشت و حیات یولنده طوغری پوری بلورلر، هیئت اجتماعیه ده مثال طونولوب یورتولورلر. اوز قوللرندن کیلورلک اشلرنی اوزلری اشله و اورننده کشیلرگه فوشوچیلر و جانسز بورنه قییلندن طوروبده آشاودن باشقه ده قوللرندن

خدمت ایندر ماوچیلر اوزلرینی سفالت که حاضرله وچیلردر. موندی آدملر اوزلرینه ده منفعت کبتوره آمازلار ملت ایچونده آور بوکن باشقه نرسه بولمازلر.

امتلر یوفاری کوتارلر و توبان توشه لر، آلفه کیتلر و آرتغه قالالر، خواجه لقی ایتلر، خدمتی بولوب یوریلر، شوش اشارنک هر برنده اصل عامل «باشلر» در.

امتلر ننگ توبان کیتولری، اوستلرینه لازم بولغان عبادت و وظیفه لری اینهاولری برله باشلانا، موندی خلقلر صوگر اراق، دین حقنده ادبسلرک کورسه نلر، تربیه سز سوزلر سوبیللر، نکاح و ازدواجغه اهمیت بیرمیلر، عائل حرمتینی صافلامیلر. فسق و فسادغه بیرلر و شوننگ سببندن هر تورلی خسته لیکلر برله مبتلا بولالر. شولای ایتوب بوزوق باشلردن بوزوق بر ملت طووا. اما توزوک و فضیلتی باشلردن توزوک و فضیلتی بر ملت حاصل بولادر. شوننگ ایچون یاخشی و اخلافی باشلر یتشدرر که کیرهک. مونار الوغلر ننگ حقلرینی ده رعایت ایتسه بلورلر ملتینی ده تربیه قیلورلر.

باش وقتک یاخشی تربیه آلمانگ آدمنگ، تربیه کورو قصدی برله شیخلرگه یورولری، نقوی و صوفی بولوب کورتولری کشی آلداو بولماسه ده کوب وقتنده اوز اوزینی آلدادن باشقه بولماز. تربیه ننگ اصل موسمی قارتلق توگل بلکه باشلک زمانیدر. باش وقتک نیندی گنه روشک بوگولسگان چمقنی، قارتایغانندن صوگ بوگو، صندرودر.

هر حالده اوشبو حدیث شریفی، مسلمانلر ننگ غنه توگل بلکه انسانلر ننگ ده میزانیدر. کچوکلرگه حرمتسز، الوغلرغه احترامسز بولغان کشیلرینی مسلمان صفتنده کورو ممکن بولماسه، انسان صورقنده کوروده ممکن بولماز.

فَإِنَّكَ الَّذِي أَنْعَمْتَ عَلَيْهِ لَا يَعْتَنِي بِهِ

وَإِنْ مَاتَ لَمْ تَحْزَنْ عَلَيْهِ أَقْرَبَ بِهِ.

(۲۴۶) لَيْسَ الْوَالِصُ بِالْمُكَافِي وَلَكِنَّ الْوَالِصُ الَّذِي إِذَا قَطَعَتْ رَحِمَهُ

وَصَلَّاهَا (۱).

ترجمه‌سی: «مهرملر گه صلہ فیلوچی، صلہغه فارشی صلہ فیلوچی غنه توگل بلکه کيسلوب طوروچی مهرمينه صلہ فیلوچی کشيدر». صلہ فیلوچی، مکافات فیلوچی، کيسلوچی اسمنده اوچ تورلی کشی بولا. مهرملری برله دشمن طوروچی و آنلرنک هاللرینی بلماوچی کشی «کيسلوچی» در. صلہ قبل طورغان فانداسینه فار شو صلہ فیلوچی کشی، «مکافات فیلوچی» در. کيسلگان فانداسلرینه باروب حال بلوچی کشی «صلہ فیلوچی» در. حدیث شریف ایسه امت گه گوزل خلق بوللرینی اوگرته و اوزلری بوماوچیلر گهده بیررگه فوشادر. (۱۵۸ نچی حدیث).

(۲۴۷) لَيَصَلِّ أَحَدُكُمْ نَشَاطَهُ فَإِذَا قَتَرَ فَلْيَقْعُدْ (۱).

ترجمه‌سی: «آدم، نمازینی راحت و نشاط برله اوقوسون، اگرده ایرنه باشلاسه یا که یالقاولانسه اول وقتده اوطورسون» (نقل نمازینی اوطوروب اوقوسون یا که باشقه بر بر اش برله شغلله نوب اوطورسون). رسول الله حضرتلری مسجد گه کرگان وقتنده ایکی باغانا آراسنه آصلوب طورغان باو کوردی ده شونک نی ایچون قویلغانلغینی صورادی. شونده بولغان صحابه‌لر: «بو، ام المؤمنین زینب بنت جحش (۲) باووی، نقل نمازی اوقوب یالقانندن سوک شول باوغه بابشوب اوقیدر» دیب جواب بیردیلر. رسول الله حضرتلری شونی ایشکاندن سوک: «یوق آلائی یارامی، باونی آندن چیشوب آلکز» دیدی ده اوشبو اورندهغی حدیث شریفنی سویلدی.

بو حدیث نفل نمازی حقنده ایکانلگی معلوم. فرض عبادتله حقنده ایسه نشاط بولماو؛ آنی فالدر و کیچکدر و حقنده بهانه بولا آلیدر. نشاط بولسه بولماسه ده فرض نمازنگ «قیام» لرینی آباق اوزرنده اوقولازم. موندن باری حسی صورنده عنبر بولو ماده‌سی گنه مستثنی. فرض نمازلر اسلام دینینگ ترهگی سانالار، حدیث شریفلر ده «عمادالدین» دیب تعبیر ایتوله‌لر. فرض نمازلرینی ادا فیلوچیلر اسلام دینینگ ترهگی اوطورتوچیلر و شول نمازلرینی فالدر و چیلر ده

(۱) صحیح بخاری، ج ۲ ص ۴۸ صحیح مسلم، ج ۱ ص ۲۱۷-۲۱۸. احمد ابن حنبل مستدی، ج ۳ ص ۱۰۱. لفظلر «بخاری» نقی.

(۲) بخاری و باشقهلر بو ماجرا ایسه سینی «زینب» دیب روایت ایتکانشلری حالده ابوداود، ایکی روایتینگ برنده حمه بنت جحش دیب روایت ایتدر. سنن ابی داود، ج ۱ ص ۱۹۳.

اسلام دینینی یەررگه خدمت ایتوچیلر حساب قیلنهلر. اوستلری بوتون، اویلری و اورنلری جلی، نه نلری سلامت بولا طوروب فرض نمازلرنی قالدرو ومونک ایچونده وجدانلری عذابلانما و ائک صوئک درجهده کوئل فارالو و روحانیکل بتوگه علامت بولسه کیرهک. بالا چاغالری، اوی جماعتلری کوز آللرنده، بنای اسلامنی ادا ایتماوچیلرنئک شول بالالرندن خیرلی اشلر امید قیلورغه حقلری بولسهده بیک آز بولور.

إذا كان رب البيت بالطبل ضاربا

فلا تلم الصبيان على الرقص

ائک برله و اخلاص اوزرنده قیلنسه آز عبادتنده کوب فائده کورلو، اخلاص بولماسه کوب عبادتنده ثمره بولماو ممکن. اش عبادتنئک کوبلگنده توگل بلیکه اخلاص هم حضور قلب برله بولووندهدر. رسولاللهئک بر نه ولسکک اونی طورغان نمازی (فرض و نفلی برگه) قرق رکعت بولادر ایدی دیلر (۱). اوشنداق درستلکلری بیک معلوم بولماغان وردلرنی، حزبلرنی اوفوغه کوره فرآن کریمده و معتبر حدیث کتابلرنده مذکور بولغان دعالرنی (معنالربنی بلوب) اوفو باخشیراق. مونلرده آخرت کیرهکلریده دنیا کیرهکلریده بار. مونک اوستینه لفظلری بیکل، عبارنلری فسقه و بیک جامع. اخلاص برله قیلنسه مونلرده بتون مقصودلر بیان قیلنهلر.

حدیث شریفدن خاتونلرنئک مسجدده نفل اوفوب شغللنولری درست ایکانلکنی استدلال قیلوچیلر بار (۲).

۲۴۸) مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدَيْهِ وَإِنْ نَبَى اللَّهُ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدَيْهِ (۳).

ترجمهسی: «هیچ بر کشی اوز قول کوچی برله آشاغان نرسه قدر لذتلی آش آشامادی. داود پیغمبرده اوزینئک قول کوچندن آشیدر ایدی». داود پیغمبرنی خالصلا بکیر قیلونئک سببنی، قول کوچندن آشوی، مجبورلک و مضطراق سببندن بولووی احتمال طوتولماغان ایچوندلر. چونکه داود پیغمبر

(۱) منهاج السنة ج ۴ ص ۱۳۴.

(۲) عمدة القاری ج ۳ ص ۶۳۳.

(۳) صحیح بخاری ج ۳ ص ۹. احمد ابن حنبل مسندی ج ۴ ص ۱۳۱. لفظلر «بخاری» نئک.

الوغ و بای پادشاهلردن و بر بوزنده خلیفه لردن ایدی. داود پیغمبرنڭ تیمر
اشله گانلگی و تیمردن کیوملر باصاغانلی مروی. زکریا پیغمبرنڭ بالتا اوستاسی
بولووی حقنده درست حدیث بار (۱).

حدیث شریف قول هنرینڭ بیک ممدوح اش و مسلمانلر قول هنرلری
بلورگه تیوشلی ایکانلگنی آکلانادر.

ابن ماجه اوشبو حدیثنی «هیچ کیم اوز قول کوچی کسبی قدر خوش
کسبنی نابا آلماز، آدم بالاسینڭ اوزینی، خانونی و بالارینی همده خادم و خادمه
لرینی تربیه لوی، نفقه لندروب طوروی صدقه حساب ایتلور» مضموننده
بولغان: «ما کسب الرجل کسبا اطیب من عمل بده وما انفق الرجل علی نفسه
واهل و خادمه صدقه» لفظی برله روایت ایتدهر (۲). موندی سوینچلر «اسلام»
دینندن باشقه بر دینده باردر دیب بایمیز. مسلمانلر طرفندن موندی سوزلرگه
بها قویلورغه، قدرلری بلنورگه تیوشلی ایدی.

«تامیر فورص» شهرینی نماشما فیلوب پورگان و قتمزده بر تمثال (پامتنیک)
یافنده توفالدیق. تمثال یب ارلب اوطوروچی بر خاتون هیکلندن عبارت. خاتون
یب ارلی، یبنڭ اوچی آلتون بولوب بار! یب ارلنڭ نتیجه سی آلتون غه
طوناشو، بایلق کیرهک بولسه آنڭ چاره سی قول هنرینه بابشو، الڭ لندنلی آش اوز
اجتهادک برله تابلغان آزوق ایکانلگنی خلاق کوزینه کورساتو، بالالرنڭ کوکلرینه
سکدروب اوسدرو نیتی برله مذکور تمثال، «تامیر فورص» دهغی بایلز طرفندن
اشله نلوب قویلغان دیدیلر (۳).

«تامیر فورص» بابلرینڭ بو اشلری رسول الله نڭ اوشبو حدیثینی شرح
فیلو و حدیثنڭ معناسینی مجسم ایتوب کورسه تو بولادر.
هر که را از عمل خویش خورد
منت خاتم طائی نبرد (۴).

۲۴۹) مَا آمَدَى الْمَرْءُ الْمُسْلِمُ لِأَخِيهِ أَفْضَلَ مِنْ كَلِمَةٍ حَكِيمَةٍ يَزِيدُهُ اللَّهُ
بِهَا هَدًى أَوْ يُوَدِّدُهُ بِهَا عَنْ رَدًى.

- (۱) احمد ابن حنبل مسندی. ج ۲ ص ۴۰۵-۴۸۵.
(۲) سنن ابن ماجه. ج ۲ ص ۴.
(۳) مونی بزرگه عمادالدین افندی حکایت ایتدی.
(۴) اوزینڭ ماگلا تیرری برله ایکمک تابوچی کشی؛ حاتم طائی منتینی اوزاوستینه و کلاماز.

ترجمه سی: «مسلمان کسی اوزینک مسلمان قازنداشینه هدایت آرتدررغه یا که بر بوزوقلقدن طبولورغه سبب بولاچق حکمتلی سوزدن فیمتلی هدیه بیره آلمان».

درست، ائک الوغ هدیه، فائده بیرهچک «نصیحت» در. مادی هدیه نئک هدایت تابوغه و آرزوقلقدن کیرو فایتوغه سبب بولووی شبهه لی، اما یاخشی سوز و خیر خواهلوق ایتلوب قیلنغان نصیحتنک بو کون بولماسه ده بر کون شوؤدی اشلرگه سبب بولوونده شبهه یوق.

﴿۲۵﴾ مَا خَفَّفَتْ عَنْ خَادِمِكَ مِنْ عَمَلِهِ فَهُوَ أَجْرُ لَكَ فِي مَوَازِينِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

ترجمه سی: «خادمکنک اشدنن فیندی گنه نرسه کیهوتسه کده، قیامت کوننده اجر حسابلانوب سینک ایزگواک میزانکه صالحور».

خادملرده آدم بالالری بختسز لیکلری سببلی کشیلرنک خدمتلرینی ایتوب یوررگه مجبور بولغانلر. البته آنلرغه مرحمت قیلورغه و طوغانلر دیب قارارغه تیموشلی. اشلرینی بیکیلهدر ومثلا برکشی اورنینه ابکی کشی فوشو یا که ایرته رک توفتاو و یال ایتدرو، جمعه نمازی اوقورغه مساعده بیرو کبک نرسه لر خادملر ایچون مرحمت حسابلانور.

بایلر، یاخشی آربالر و فیمتلی آنلرده جمعه اوقور ایچون مسجدگه کیله لرده نماز اوقوب چیقولرینی مسلمان یلقچیلر (کوچرلر) ندن کوندروب طورالر. بو حالنی «اوغا» شهرنده کوروب عجب ایتدر ایدم، «اورتبورغ» ده ده کوردم. اذان بولا، خطبه لر نمازلر اوقولا اما بو کوچرلر همیشه آرباده اوقوروب بایلرنی کوتوب طورالر. درست، فلرغه جمعه نمازی اوقو فرض نوگل، اویل نمازی اوقوسه اوستندن فرض توشه دیلر. اما بو کوچرلر فلرلر نوگلر بلکه آزاد کشیلر، مونلرغه خصوصاً مسجد ایشگی آلدنده طورغان و قتلرند. جمعه نمازی فرض بولوونده شبهه یوق.

باشقه کشیلرنک حاللرینی تیکشوررگه، باشقه لرنک دین طوتماولرنندن فایررغه، عهومی بلا و فضالرنی باشقه لرنک گناه شوملقلرندن کوررگه یاراطا طورغان بو یاخشی و دیندار بایلرنک، مسلمان و کوبسی ده کوره ک قدر صقالی کوچرلرنی مسجد ایشگی توبنده اوقوروب طوتولرند. نیندی سببلر بارلغینی و بو حقده

دليللرى نېندى نرسە ايكانلىگىنى بلە آلەيمز. خطيبىنك: «ان الله يامر بالعدل و الاحسان و اينائى ذى القربى و ينهى عن الفحشاء و المنكر و البغى يعظكم لعليكم تذكرون» (نعل ۹۲) آيت كرىمەسىنى اوقوغانن تىكلاب چىغوجى بو آدملىرنىڭ شول مسلمان كوچىلىرى كوزارېنە كورنورگە وجدانلىرى رضا بولووينە عىب ايتەمز. ناولرغە، تاشلرغە، نىانات و جماداتغە اثر بېرىلك درجەدە بولغان بو فرماننىڭ تاثيرى مسجد ايشىگىنە قدر كېلۇب يېتەۋەندە حكمت نېندى نرسەدر؟. اگرده جەھتتە فەھم و اعتبار بولسە ايدى خطيب، مېنىرگە مىنگاندىن صوڭ شوشى آيت شىرىفەدن باشقە دۇنيا و آخرت و عظلىرى اسمىنە بىرگە كەلمە سوز سويلەمەسەدە يېتەر ايدى.

حق سبحانە و تعالى اوشبو آيت كرىمەدە اوچ نرسە بىرلە بېورە و اوچ نرسەدن مەنغ ايتەدر. بېورغان نرسەلىرى: عدلك، احسان قىلو، ياقىن قارىداشلىرنىڭ حاجتلىرىنى بېرۇ. مەنغ ايتكان نرسەلىرى: فەھش، مەنكەر، بىغى. عدل، افراط بىرلە تەقريب اورتاسىدەغى اشلىر بولۇب احسان ايسە ۱۵ نەچى جەدبىدە تەرىف ايتۇلدى.

فەھش، شەھوت اسىرى بولۇق، مەنكەر ايسە اللە مەخلۇقلرىنى رەنجتۇ، اذالۇ و بىغىدە تەكبىرلك ايتۇ خەلقنى كوتارلۇ، باشقەلىرىنى اوزىدىن تۇبان درجەدە و اوزىنە خەدەتكار روشىندە كورۇدن ھەرتەر.

اوشبو سوزلىرىنى ايشتۇب دە «يعظكم لعليكم تذكرون» خەتابىنە مەظھىر بولۇب چىققاندىن صوڭ اوزى بىرلە بىر طوغان كىشىنىڭ جەمە نمازىنى قالدرووينە اوزى سېچى بولووينى فەكرلەرگە تېوشلى ايدى.

(۲۵۱) مَا ذُئِبَانَ جَائِعَانَ أُرْسِلَا فِي غَنَمٍ يَأْفُسِدَ لَهَا مِنْ حَرِصِ الْمَرْءِ عَلَى الْمَالِ وَالشَّرَفِ لِدِينِهِ (۱).

ترجمەسى: «قوى كىتووينە كېلۇب چىققان ابكى آچ بورىنىڭ ضررى، آدم بالاسىنىڭ دىنى اېچون، مال بىرلە رىياسەتغە قومسۇلغىدە بولغان ضرر قدر بولماز».

بورى، اوزلىرى آچ و آنىڭ اوستىنەدە اېكۇ، شوشىلر قوى كىتووينە كېلۇب،

كرسه لر ضررلری نى قدر بولاچقى معلوم. مونلر ايندى بتون كتونى خراب قىلچقلىر. اما آدم بالاسينك مالغه، مرتبه و رياست غه قومسز بولووى اوز بىك دىنى ايچون شوندىده ضررلىدر. بو اورنده «آچ بوريلر» همده «فوى كتونى» آدملر نك رياست برله مال سوپولرنده بولغان بوز و قلقنك بىك زور ايكانلىگىنى بلدرر ايچون گنه ذكر قىلنلر.

حيوانات علمندن بر آز معلوماتى بولغان بر اخلاق عالمى «آدم برله بورى نك فاييسى اوصالراق؟» دىب بر سؤال بيرهده اوزى شوگا اوشبو مضمونده جواب يازدر:

بورى، دنياده بولغان حيوانلر نك اڭ اوصاللر ندىن واڭ ظالملىرى ندىن بولماسهده حقيقت حالده بىك اوصال و بىك فورقچ بر ير تقچ. شولاى بولا طوروب آدم بالاسينه فاراغانده ياخشى كوكللى و ياخشى معامللى. اوصال آدملىرى بورى گه اوخشاتو، بورى ارگه ظلم قىلو و حقسزلىق كورساتودر.

آدم بالالىرى، آشامق ايچمك نرسهلىرىنى جيوب آلوبده حقلىرى كونارلسون ايچون ياشروب طوققانلىرى، سانمى طورغانلىرى و بها كوناروب فقيرلر نك قانلىرىنى ياشلر ينى صورغانلىرى حالده بورى، موندى گناهمن و موندى رحيمسز ليكندن پا كدر.

آدم بالالىرى، مستبدلر و ظالملىر خاطرلى ايچون اوز طوغانلىرىنه چدر ايتكانلىرى حتى اولدرگانلىرى حالده بورى اوز طوغانلىرىنى اولدرودن صافلانا، بر مستبد و بر ظالم خاطرلى ايچون موندى اشنى اصلا اشله ميدر.

آدم بالالىرى، بواش و ناموسلى كشىلر نك ماڭلاى تيرلىرى برله تر كلك ايتوگه طرشقانلىرى و بو يولده مڭ تورلى حيله لر قىلغانلىرى حالده بورى، اوز طوغانى اوستينه سالونمى، باشقه بره و اوستينه يوك بولمى، اوز كيره گىنى اوزى حاصل ايتنه، اوز صنفي نك حقينه كرشمى تيمى.

بورى، بر بىك اشينه ايكنچيسى آرقلى توشمى، آياق چالمى، بر برى اوستندن دانوص ياصاب فتنه گه سالمى. خاتونلر نك طبيعتلر نده شفقت و مهر بان غالب بولغانلقدن بوريلر اوز ريسلر ينى خاتونلردن قويالر و اڭ نك سوزندن چيقمىلر.

بر آز دولتى كشى خسته له نوبده آورلانا باشلاسه تيره بوننده يور و چيلر نك هر برى «عباده» اسمى برله بر نرسه اله كدر و نى كوزه نوب يورى باشلاغانلر نك

حتى فبرگهده صدفه نوشرر ایچون اوزاتا بارغانلرنده بوری لر خستهلرنی آولاق
یرلرگه اوزاتالر، شونده اوزی راحتلنوب طورسون دیلر.

الکدن تانشاقلری بولماغان ایکی کشی اوچراشوبده بر برینه آزغنه
به رلسهلر یا که به رلشه بازسهلر یر برله کوک آراسینی طوتوروب سوگشکانلری
فقیرشقانلری حالده، تانش توگل ایکی بوری اوچراشسهلر بیک تربیهلی روشه
تازوشالر وایکاو برگهلهب رزق ازلرگه کیتهلر. رزقلرینی اورتافلاشوب آشیلر،
اوپکه لهشمیلر، کونچیک ایتیمیلر، جبر وظلم قیلشمیلر (۱).

بو اورنده سویلهنگان حدیث شریفده بوریده بولغان بوزوفلق آدم
بالاسنک مال برله شرف که حرص ایتودهگی بوزوفلق قدر بولماغانلقنی بلدره در.
«حرص» نك منموم نرسه ایکانلیگی حقنده موندن باشقه حدیثلرده کوب.
ملت خادملری ودین حامیلری طرفندن قالدرلغان وقللر نك هلاک بولولرینه
سببده ابوحنیفه توگل بلکه «حرص» در. آدم بالالری بو امانتلرگه «حرص»
لری سببلی خیانت ایتدیلر، فقیرلر وعلم ایسته وچیلر نك یوللرینی کیمسدیلر.
«وما الله بغافل عما یعملون».

مسلمانلر ایچون آخرت گه وسیله بولو اعتبار ندن دنیانی سویو ممنوع توگل.
ممنوع بولغان نرسه ایسه دنیانك ذاتنی سویو همده آکا حریم بولو وچیلقدیر.
دین گه واسطهلقنی فکرلهمی دنیانك اوزینی سویو و آکا فومسز بولو «دین» نك
بوزولویینی موجبدر. دین امرلرنی طوتقان کشینك، دین طوتوبنه سبب بولو
جهتندن دنیانی سویوندن ضرر یوق. مونك ایچون انشاءالله آخرنده جزا بولماز.
«حب الدنیا راس کل خطیئة» دیسگان سوز، رسول الله دن ثابت توگل. آنی
سویله وچی، صحابهلردن جنذب بن عبدالله الهجلی در. دنیانی بامانلاوده ودنیا
سویودن منع قیلوده «غلو» ایتوچیلر نك کوبسی فلاسفلر همده آنلر مشربنده
بولغان متصوفهلر در. اسلام دینی ایسه گناه اشلرگه سبب بولماغان سویوگه
تعرض ایتمیدر (۲).

(۲۵۲) مَا ضَلَّ قَوْمٌ بَعْدَ هُدًى كَانُوا عَلَيْهِ إِلَّا أَوْتُو الْجِدَالَ (۳)

ترجمه سی: «اسلام برله هدایت نابقان قوملر آزغونلقغه نوشارگه،

(۱) اخلاق عالمینك سوزی اوشبو اورنده تمام بولدی.

(۲) فتاوی ابن تیمیه. ج ۴ ص ۲۴۸.

(۳) سنن ابن ماجه. ج ۱ ص ۱۳.

آداشورغه محكوم بولسهلر جدال برله مبتلا بولورلر.

جدال، مرا، خصومتدن طيبلو حقتك درست حديثلر كوب. مذهب ومسلكلرنى درست كه وبوزوق غه چيقارو طوغر وسنك دعوالاشو، سوز كوره شدرو «جدال» در. بره ونك مرتبه سيني نوشرو وبياكه اوز مرتبه سيني كوتارو قصدى برله كشيلىرنك سوزلرندن عيب نابو وشونى اظهار قىلو «مرا» در. اوزينك برر نولى مقصودى بولدرو ايچون بيكشو وفچرشو «خصومت» در. «مرا»، بره طرفندن باشلانغان سوزگه آرفلى نوشو بولغان حالده «خصومت»، باشلانغان سوزگه آرفلى نوشو هم باشلابده بولورغه ممكن. موكا كوره «خصومت» عام و «مرا» خاص بولادر.

بو اورندهغى «جدال» سوزندن مطلق دشمنلاشو وفچرشو، بيكشو، سوز كوره شدروب وقت وفرصت اونكارو مراد بولسه كبرهك. مذموم بولغان «جدال» ايسه باطلاق وحقسزلىق برله بولغان «جدال» در. اگرده «حق» ايچون بولسه اول وقت ممدوح بولورغه ده ممكن. «وجادلهم بالتى هي احسن» (نو اسراييل ۱۲۶) قيبانندن بولغان اينلر شوشى سوگفى «جدال» غه معمول بولور. اوزلر بىك حقلرىنى آلور ايچون بولغان «جدال» لرده درجه سندن اونماو شرطى برله، مذموم «جدال» لردن توگل.

هدايتنك قدرىنى بنوب الفت ومحبت همده عفت برله باشاو، شريعتنك قيمتلى وصيتلرى برله بيدورانغان اشلردن. شوشى نعمت كيتسه خلق آراسنك جدال ومرا، خصومت سوررگه باشلار، مسلمانلار ايچون بو نرسه لردن هيچ بر خيرلى نتيجه چيقماز.

۲۵۳) مَا فَتَحَ رَجُلٌ بَابَ عَطِيَّةٍ بِصَدَقَةٍ أَوْ صِلَةٍ إِلَّا زَادَ اللَّهُ تَعَالَى بِهَا كَثْرَةً
وَمَا فَتَحَ رَجُلٌ بَابَ مَسْئَلَةٍ يُرِيدُ بِهَا كَثْرَةً إِلَّا زَادَهُ اللَّهُ تَعَالَى بِهَا قَلَّةً.

ترجمه سى: «بر آدم صدقه وصله برله بىرو ايشكىنى آچدى ايسه الله تعالى آنك مالينك بر كازىنى آرتدرر و بر آدم بايو اميدى بر له صورانو ايشكىنى آچسه الله تعالى آنك محتاجلى، فقيرلىكىنى آرتدرر».

بو، اوقوب واو فونوب غنه كيتارگه تىوشلى سوز توگل. بلكه خاطرگه آلوب شونك برله عمل قىلورغه باشلرنك كوكللر ينه صالورغه تىوشلى بولغان سوز.

(۲۵۴) مَا كَرِهْتَ أَنْ يَرَاهُ النَّاسُ مِنْكَ فَلَا تَفْعَلْهُ بِنَفْسِكَ إِذَا خَلَوْتَ.

ترجمه‌سی: «براشکنی خلقی بلووینی یارانماساڭ شونی خلقی بلمازلك روشك اولاندهده قبله!».

مقصود: کیشیلرگه بلدرهساڭ کیلمگان اشلرنی آشکاردهده اولاندهده قبله! دیمکدر. ایچ برله طش، کوڭل برله بدننڭ بر تورلی بولولری اوشبو روشده معامله قیلودن عبارتدر.

(۲۵۵) مَا مِنْ أَمْرٍ يَخْتَلُ أَمْرًا مُسْلِمًا فِي مَوْضِعٍ يَنْتَهَكُ فِيهِ حُرْمَتَهُ وَيَنْتَقِصُ فِيهِ مِنْ عَرِضِهِ إِلَّا خَذَلَ اللَّهُ فِي مَوْطِنٍ يُحِبُّ فِيهِ نَصْرَتَهُ وَمَا مِنْ أَمْرٍ يَنْصُرُ مُسْلِمًا فِي مَوْضِعٍ يَنْتَقِصُ فِيهِ مِنْ عَرِضِهِ وَيَنْتَهَكُ فِيهِ مِنْ حُرْمَتِهِ إِلَّا نَصَرَهُ اللَّهُ فِي مَوْطِنٍ يُحِبُّ نَصْرَتَهُ (۱).

ترجمه‌سی: «بر اورنده بر مسلماننڭ عرض و ناموسی تحقیر و حرمتی تنقیص ایتواوبده شونده بولغان آدملر شول مسلماننی آرالاماسه‌لر، یاردم ایتماسه‌لر، یاردم کیره‌کلی اورنده الله تعالی اوزلرینهده یاردم بیرماز. بالعکس بر اورنده مسلماننڭ عرض و ناموسی تحقیر و حرمتی تنقیص ایتلوبده شونده بولغانلر مذکور مسلماننی آرالاسه‌لر، یاردم بیرسه‌لر، یاردم کیره‌کلی اورنده الله تعالی اوزلرینهده یاردم بیرر».

خلاصه: بر مسلمان کیره‌ک اوز الدنده و کیره‌ک آرتنده عیبی سویله‌نسه، خلق آلدنده یامان آتی چقارلسه، شونده بولغانلرنڭ وظیفه‌لری شول اش که راحتلنوب، رضا بولوب اوطورو توگل بلسکه آنی آرالو، یاردم بیرودر. کم‌ده کم شوشی وظیفه‌نی اوتهمسه اوزینهده یاردم کیره‌ک وقتسه الله تعالی یاردم قیلماز، اگرده وظیفه‌سینی اوتهمسه یاردم کیره‌ک وقتسه الله تعالی اوزینهده یاردم بیرر. «الجزء من جنس العمل»، «کما تدبیر تدان».

(۲۵۶) مَا مِنْ صَدَقَةٍ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ مِنْ قَوْلِ الْحَقِّ.

ترجمه‌سی: «حق سوز سویله و قدر، الله تعالی گه سویوکلو صدقه بوقدر».

(۱) احمد ابن حنبل مسندی، ج ۴ ص. ۳۰. سنن ابی داود، ج ۲ ص ۳۲۱. لفظلر «ابوداود» نفی

صدقه، كشي گه آفچه ياكه ني بولسه ده بر نرسه بىرودن گنه عبارت نوگل. مال ونرسه بىرولر صدقه بولسه، صدقه نك آندن باشقه نوعلرى ده بيك كوب. شول جمله دن اوزى حق ديب بلسگان سوزنى سويلوده صدقه هم ده الله تعالى گه اڭ سويلوكلو صدقه در. حديث شريف ايسه اوشبونى بيان ابته در. بعض بر صحابه لر نك: «عمر نك بزدن آرتقلى علم جهنندن نوگل بلسكه حق سوز گه اطاعت قىلووى جهنندن بولدى» ديب سويلولرى روايت ايتوله در (۱).

درست، حق سوز سويلو الله تعالى فاشنده اونوخ صدقه وانسانلر قاشلر نده ده زور بر فضيلت. مونده نزاع يوق هم بولمازغه تيوشلى. ليكن حلقى غه مساعده ايتوچى حاللر بولغان كيك منع ايتوچى حاللرده بار. مساعده ايتوچى حاللر، كوچلى بولغان كشيلىر موڭا اقدام قيله آلسلرده منع ايتوچى حاللر، كوچلى بولغان آدملىر البته موڭا اقدام ابته آلمىلر.

حق سوز سويلوردن هم ده حق سوزنى قبول قىلودن منع ايتوچى حاللر نك هر كيم گه معلوم بولغانلرى مونلر:

(۱) حسيات گه بىرلو واوزينك ميلندن آيرلا آماو. حسياتلرينه بىرلسگان او اوزلرينك ميللرندن آيرلا آماغان كشيلىر حق سوزنى سويلى آلمىلر. سويگان كشيلىرينك هر اشلرينى ياراتوب و ماقتاب طورولرى و ياراتماغان كشيلىرينك ياخشى اشلرينى ده يامان غه بوراولرى حسيات كه بىرلولرى و اوز ميللرندن (آرزولرندن) آيرلا آماولر ندىلر. «حق سوز آچى» دىلر. مونك سببى ايسه «حق سوز» انسانلر نك ميللرينه، آرزولرينه خلاف بولوب طبيعتلرينى رنجتودر. آدم بالاسى هر وقت اوز آرزوسينه، ميلينه موافق بولغان نرسه لرى درستلر گه و ميل هم آرزولرينه خلاف نرسه لرى يوق غه چىغار غه حاضرله نوب طورادر. انسانلر نك ياشدن حاصل ايتكان عقيدهلر ندىن آيرلا آماولر ونده، شونلر غه خلاف كورلگان فكرلرى محاكمه ايتوب قاراماولر نده غى حقيقى سبب اوشبو حسيات كه بىرلو و «ميل» هم «آرزو» دن آبرلوب كيمه آماودر. اگرده بر مرتبه شوشى قالون ديواردن اوتوب چيقسه كيك ميداندىن عبارت بولغان «حقيقت» بولى انسان ايچون آچيلاچقدىر.

(۲) نرسه لر نك طش طرفلرينى (ظاهرنى) كورو برله قناعت ايتوب

تفتیش و معاکهه یورنماو و نیکشرماو. اوستدن گنه فاراغانده بر توسلی کورلگان نرسه لر مز، نقلاب نیکشر گاندن صوڭ بتونلای باشقه تورلی بولوب چیقانلری هر وقت نجر به فیلتوب طورلادر. شوڭک ایچون نیکشر می، ازله نمی سوز سویلهو «حقیقت» و «حقایق» دن مانع بولادر.

(۳) تقایم. آنا بابالر، استاذ و شیخلر، معروف و مشهور فکرلرگه ایبه رونی التزام فیلووه کوب وقت «حقایق» دن مانع بولادر. دلیل گه عقل گه بنا قیلنمهغان صورتده آنا و بابا، استاذ و شیخلر یا که «افکار عمومی» اسمنده گی نرسه لر نڭ «حق بولواری لازم توگل. «وان نطع اکثر من فی الارض بضلوك عن سبیل الله ان يتبعون الا الظن وان هم الا بخبر صون» (انعام. ۱۱۶).

(۴) عادت هم مصلحت اسپری بولو چیلق. عادت گه همده اوز مصلحتی و اوز منفعتینه اسپر بولو چیلق ده «حق سوز» سویلهو و حقنی قبول اینودن مانع ایکانلگی معلوم. آدم بالاسی بر نرسه نڭ حق ایکانلگینی بله لکن عادت گه یا که اوز نڭ برر مصلحتینه موافق کیلمگان سببندن شول بلیگان سوزینی سویله می، سویلهو چی بولسه قبول قیلمی. «مصلحت» تاوشی بیک شهب بولغانلقدن، آنڭ یاننده وجدان هم کوکل طرفندن یاشرون سویله نڭگان سوزلر ایشتلمی فالالر. یاشلرنڭ یا کتا فکرلرنی بیگل قبول ایبتوبده قارتلرنڭ قارشو طور وارنده گی سببده «عادت اسپری» بولو چیلقدر.

حق سوز سویلهو و حقلقنی قبول ایبتوگه یاردم بیره طورغان اشلرنڭ بیک معلوملری مونلر :

(۱) عقل، نجر به و معاکهه عقل، بیک صادق و طوغری بر کیکاشچی بولغانلقدن عقل ایبه لری هر وقت حقلق طرفنده بولالر. عقل طرفندن سوز ولوب، صافلانوب چیقارماغان مدتده هیچ بر سوزنی سویلهرگه و هیچ بر فکرنی قبول فیلوورغه بارامی. نجر به برله معاکهه «عقل» نڭ ایکی و زیری یا که فاراولچیلری حکمنده بولوب مونلر یاردمی برله عقل، طوغری کوررگه و درست بلورگه موفق بولادر.

(۲) اوز سوزلی بولماو، باشقه لر نڭ سوزلرینه و فکرلرینه یول قوبو و هموما فکر حرلیگینی بلو و فکرلرگه احترام قیلو. اوز سوزلی کشیلرنڭ، عناد و تعصب اهللرنڭ حق سوز سویلهولری و حقلقنی قبول قیلولری ممکن اشلردن توگل. (۳) ادبی جسارت. شهرلر و قلعهلرنی یهرر، زور عسکرلرنی مغلوب قیلور ایچون عسی جسارت ضرور بولسه یاشدن بیرلی کوکلده برگوب، اوفباشوب

نار تېمپار. بىك كوپ خلقلار شوشىدى زىدالت بىرلە مېتلازدر. مسلمان آدم ايچون ايسه بو روشده بولو يارامى بىلكه آنك مقصد اقصاسى و مطلب اعلاسى «حق» و «حقيقت» بولورغه و شونلارنى بالعين والرأس قبول قبولورغه تيوشلى. اسلام دينينك قانون اساسيسى «حق»نى سويلهو و «حق»نى قبول ايتودن عبارت. اوزينك توفسان، توفز شېخندن بر سوزنى ايشتوب اعتقاد ايتكان بولسه يوزنچى بر آدمدن موكا خلاف بر سوزنى ايشتوبده حقلقى معلوم بولسه تگىنى ترك ايتو واوشبو صوگقى بر گنه كشيدين صادر بولغان سوزنى قبول فيلو لازم. مسلمانلارنك، باشقهلاردن آيرلا طورغان اورنلارى شوشى نقطهدر.

مقدمكى عصرلره خصوصاً سلفى صالحلر زمانلارنده حق سوز سويلهونى اهل اسلام عالملى اوزلرينه لازم بر خدمت و دينى وظيفه ديب بله و شوشى اشلرى برابرينه كيلچك مشقتلرگه كيك كوگرهك بىرله قارشو بولالار ايدى. اوشبو حقيقى عالملى منقرض بولوبده اورنلارينه اهلبيتسز و استعقافسز آدملىر اوطورغانلاردن صوگ «حق» سوز سويلهونك اوزى توگل بىلكه اسمىده قالمادى. برر آدم چيقوبده حق سوز سويلهولرگه اقدام ايتسه، ايندى اول كشى تدبير سزك، عقلسلىق و خفتلك بىرله متهم بولادر. بو كونده اوزلرينه «عاما» اسمى بېروچى خلقلارنك بتون مسلكلرى بيل اوگفاينه يورودن ربالانو وايكى يوزللك بىرله معامله فيلودن عبارت.

حاضرگى زمانده حق سوزلى عالملى بولسه ايدى اسلام دنياسى اوليالر، قېرلرى بىرله بو درجهده فتنهله نورلر ايدىمى؟ اوليالارنك قېرلرى بدعت مجمعىگنه توگل بىلكه شرك منبى بولدى. بو قېرلرنى خلق «كعبه»دن آرتق كورهلر، التجا و استمداد فيلور ايچون كروان كروان بولوب كيله و كيتهلر. حق سوزلى عالملى بولسه ايدى موندى اشلر هيج بولماز باكه بو درجهگه ايرشماز بىلكه شارح طرفندن خبر بىرلمهگان كشيلىر حقنده «ولى» و «اوليا» ديب سويلهو حقنده ادب صافلانور ايدى. حقيقت حالده خلقلارنك «اوليا» ديب يوروته طورغان كشيلىرينك «اوليا» بولولرى توگل حتى مسلمان بولوب اولىگا. نلىكلرىده معلوم توگل.

حق سوز سويلهو، صدقه بولعان كيك آفنى قېرل ايتو و تحمل فيلوده صدقهدر. بو خصوصدهده حديثلر كوپ. «اتق الله يا عمر!» ديگان سوزنى ايكى اوچ مرتبه قاباتلاوچى بر آدمگه، مجلسده بولغانلاردن برهه: «يارار ايندى، اميرالمؤمنين

حقننده بر آز آرندروب یباردك، اوز سئوب كیندك!« دېگان ایدی شوشی
كشی گه، حضرت عمر: «تیمه! سویلهسون، ایتهمسی سوزینی ایتسون، «انق الله»
دېگان سوزنی بزگه ایتماسه لر. آفلرده خیر بولماز، شول سوزنی یوكل ماسهك،
بزده خیر بولماز» دیدی (۱).

(۲۵۷) مَا مِنْ عَبْدٍ مُسْلِمٍ يَدْعُو لِأَخِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ إِلَّا قَالَ الْمَلَكُ وَلَكَ
بِمِثْلٍ (۲).

ترجمه سی: «هیچ بر مسلمان بنده اوز دین قارنداشینك آرتنده خیر دعا
قیلماز، قیلدی ایسه بر فرشته شول قیلوچی ایچون، اوز گاده شولای بولسون—
دیب خیر دعا قیلوب طورر».

قارنداش ایچون خیر دعا قیلو، حقیقت حالده اوزك ایچون خیر دعا قیلو
بولادر. اوشبونك ایچون «فلان وفلان کیشیلر نك مقصودلرینی حاصل ایت!»
دیب آتاب دعا قیلورغه ممکن بولماسه کوکل بوفارغان وقتلرده اوزی ایچون
دعا قیلغاندن صوكل: «یارب! بزدن خیر دعا صوراوچی کیشیلر نكده خیرلی
مقصودلرینی حاصل قیلسه نه!» دیب عمومی روشده گنه بولسه ده دعا قیلورغه
نیوشلی. کیشیلر ایچون دعا قیلو، کوکل یاخشی وعقیبنی بولوغه علامتدر. الله
تعالی نك رحمتی شول قدر کسکدرکه، طوزان فدرگنه کيساگی ده بتون
دنیا ده غی مغلوقات ایچون بیته چك بلکه آرتوب فالاقدر.

(۲۵۸) مَا مِنْ عَبْدٍ كَانَتْ لَهُ نِيَّةٌ فِي آدَاءِ دِينِهِ إِلَّا كَانَ لَهُ مِنَ اللَّهِ عَوْنٌ (۳).

ترجمه سی: «نېندی گنه بنده، اوزینك بورچینی تابشرو نیتنده بولماز،
بولدی ایسه الله تعالی دن آكأ یاردم بیرلمی قالماز».

حدیثلر گه شرح یازوچیلر: «بورچی بولغان کشی صدقه بیرماز، کشی
صیلاماز و اوزی ده صیلاماز، کیبونوب یاصانوب بورماز خلاصه: بورچ بول
نفسینی فوناق ایتماز، چونکه بو اشلر بورچنی ادا قیلو نیتینه خلاف نرسه -
لردر» دیلر. شهیدلر نك هر بر گناهارلی عفو ایتولنه مگرده بورچ غنه عفو
قیلمی مضموننده حدیثلر بار.

(۱) کتاب الخراج لابی یوسف. ص ۷.

(۲) صحیح مسلم. ج ۲ ص ۳۱۹.

(۳) احمد ابن حنبل مستدی. ج ۶ ص ۷۲ - ۱۳۱.

(۲۵۹) مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ
 إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ (۱).

ترجمه‌سی: «هیچ مسلمان بوفدرکه آغاچ اوطورنوب اوسررده یا که ایگون
 ایگارد شونک اورتلقرندن، یمشردنن قوش یا که آدم ویا که حیوان آشار،
 شولای بولدی ایسه بو اش سبیلی شول مسلمان دفترینه صدقه ثوابی یازلور».
 آدم بالالردنن باشلاب فرمسقهلرغه فدربولغان جان ایبهلری یا طوغریدن
 طوغری ویا که واسطه برله ایگونچیلر طرفندن تحصیل ایتولگان اورتلقرسببندن
 عمر سوروب طورالر. شونک ایچون ایگونچیلرنک خدمتلری بتون یر یوزینک
 حیاتینه سببدر. خصوصاً بزنگ بو زمانه زده و بو مملکتیمزده ایگون بیک قدرلی
 نرسه لردن بولوب کیتدی. ایگون بولسه هر نرسه فی تابارغه، طغزلقغه نوشمانزکه
 ایگون بولماسه الوغ فلا کنلرگه اوچراغه ممکن.

بزنک روسیه مسلمانلری ایچون الک فائدهلی وتوبلی کسب ایگون کسب
 بولسه کیرهک. بزنگ خلقمزنک بتمی طورولری، علملی بولوب دینلرینی صافلی
 آلورلی شول ایگونچیلکگه طوقتالادر. شونک ایچون فولده باریرلرنی اچقندرمی
 طونارغه، بولماسه صانوب آلوب فولغه کرتورگه وشول کسبنی سرمایه یاصاب
 آلورغه تیوشلی. ایگون بهالی نوشماسون، باشقهلر برله رقابت ممکن بولسون
 ایچون ایگون ساچو حقنده یاگما فورالرنی استعمال ایتولازمدر.

الله تعالی بودنیاده هر نرسه فی اوزینه مناسب برنورلی سببگه باغلاغانلی
 وسبب قیلنمی طوروب مسبب بولماغانلی معلوم. حیات ایچون لازم بولغان بابلیق
 وایکنچی عبارت برله ایتولسه «حیات» ننگ سبیلری زراعت، تجارت و صناعاتدن
 عبارت. مملکت، طبیبلیق و آدواناتلق کبک نرسه لر هر بری «صناعت» گه بکرلر.
 اوشبو نرسه لر سببندن انسانلر اوزلرینک بدتلرینه ریاضت بیرلر،
 کوکملرینک اوسولرینه، شادلانولرینه سبب، رذالت وسفالقلردن براق بولالر،
 اوزاری وعائللرینی معبشت ایتدرر ایچون حاجت نرسه لرنی تحصیل قیللر.
 اگرده آدم بالالرینک بزقلری و دنیاوی حاجتلری هیچ برمشقت واجتهادسز
 کیلوب طورسه، آغا طورغان یلقه اورنده آدم بالالرینک اوطورغان یرلرنده
 طوناشدن آقسه موندن فائده چیقماز بلسکه آزارلر، الله ننگ یرنده اتفاق برله

ظلم و فساد قیلور لر ایدی. اوشبو نرسه لر نڭ برینه گنه بولسه ده اهمیت بیرمگان کیشیلر بو کونفده آچ طورغه ویا که باطل و خبیث کسبلرگه کررگه مجبور بولالر. اوشبو کسبلر نڭ بری «قمار» در.

قمار، نله سه نیندی روشلر برله بولسون «اوطش» در. عوض بر ابرینه بولماغانلق سببلی اوطش، آدم لر نڭ مال لرینی باطللق برله آشاوا یکانلگی معلوم. مونڭ حراملقی قرآن برله ثابتدر. قمار، انسانلر نڭ یالقا ولانولرینه، هبیج بر سبب که کرشمی بلیکه وهمی طریق لر برله رزق از لوگه «دئل» ندره طورغان بوزوق نرسه در. شول جهندن قمار، شریعت جهندن گنه نوگل بلکه عقل جهندن ده مذمومدر. اوشبو سببیدن بواسه کیرهک بو کونده مدنیتی حکومتلر نڭ کوبلری «قمار» دن منع ایتمو قانولر چیقاردیلر.

قمار سببلی، خلق آرانده دشمنلق آرنای، آکا عادت قیلو عقلنی کیموته، قمارغه عادت اینوچیلر دن کوبلر اوز جانلرینی اوزلری قییلار. «مونت» فارلو» ده بولغان مشهور قمار خانه یاننده اوز جانلرینی قییموچیلرغه مخصوص بر فبرالک بار دیلر.

آزی کوبگه سبب بولو جهندن و باشقه کوب خاصیتلرده قمار برله خمر ایکیسی بر روشده در. اوشبو سبب ایچون بولسه کیرهک الله تعالی « فیهما اثم کبیر و منافع للناس و اثمهما اکبر من نفعهما » (بقره ۲۱۲) دیب ایکیسینی بر آیتده جمع ایته در.

خمرده بولغان فائده سودا جهندن و قمارده بولغان فائده فقیرلرگه اعانت بولغان جهندن ایدی. چونکه عربلر، قمار برله تابقان مالنی اوزلرینه ملک اینمیلر بلکه فقیرلرگه بیرهلر ایدی. الله تعالی ایسه مونلرده بولغان ضرر لر. فائده لر نڭن کوچلی ایکانلیگینی بیان ایته در. فائده برله ضرر نڭ هر ایکیسی برابر بولغان وقتده ضرر دن صاقلانو تیوشلی. دفع مضرت، جلب منفعتدن مقدم ایکانلیگی معلوم. ایندی ضرر برله فائده بر تیگز نوگل بلکه فائده گه کوره ضرر کوب بولسه اول وقتده بیگره که صاقلانو تیوشلی بولادر.

« ایز گولک قیلده صوغه سال، بالقی بلماسه خالق بلور » دیگان قییلدن « ایگون ساچ، یمش آغاچلری اوسدر، آدم لر فائده له نور لر، آدم لر فائده له ننه سهر قوش قورت فائده له نور، شوشی اش سینڭ صدقه کدر ».

رسول الله حضرتلرینڭ اوز امتی ایچون بیرگان قیمتی مشورتی اوشبو، مونڭ برله عمل قیلوچی انشا الله برکات نابار.

(۲۶۰) مَآمَلًا أَدْمَىٰ وَعَا شَرًّا مِّن بَطْنٍ حَسْبُ ابْنِ آدَمَ أَكْلَاتِ يَقْمَنَ
 صَلْبَهُ فَإِنْ كَانَ لَا مَحَالَةَ فَتَلْتُ طَعَامًا وَتَلْتُ شَرَابًا وَتَلْتُ لِنَفْسِهِ (۱).

ترجمه سی: «آدم بالاسی طولدرغان قابچقار آراسنده فور صافدن ضرری
 قابچق بوق. آدم بالاسینک دنیاچه ایسان طور ووبنه بر آز لقمه لری بیته، شونک
 برله اوز اوزینی آسراو ممکن بولا. اگرده آشاو بیک ضرور کورلسه اول
 وقت معدنی اوچگه بوله رگه، بر الوشینی آش، ایکنچی الوشینی ایچمک،
 اوچونچی الوشینی صولش آلو ایچون قیلورغه تیوشلی».

فور صافنی اوچکه بواو، آشاوچی کشینک اوز گامی برله بولور، یوسفه
 آنی تیگزله بولو ممکن توگل. هر حالده بو سوز صییر شیکلملی قومسز لایوب
 آشاودن طیبو، بر آز بولسه ده جامالاب آشارغه فوشودر.

کوب آشاو همده ترتیبسز آشاو بزنگ مسلمان خلفنده باشقه لرغه کوره
 آرتق بولغانلغی معلوم. مسلمانلرنگ بیک کوب خسته لیکلری شوشی ترتیبسز
 آشاوغه چابنی بیک قویی هم بیک کوب ایچوگه حمل فیلندهر.

کوب آشاو سبیلی هضم اعضاسی ضعیفله نه وشونندن ده آور خسته لیکلر پیدا
 بولادر. زمانه مز دوقتور لرندن بری اوزینگ بر اثرنده: «کوب آشاوچی،
 سلامتک که طوبه از، عمری فسقه بولور، اولگی آش تمام سکوب بیتمازدن
 الک ایکنچی مرتبه آشاماو تیوشلی، اما کوب آشاو اور نینه صافی ویاغشی صو
 ایچو فائده لیدر» دی.

آز آشاوغه بر بولی عادت ایتو آور بولسه ده آفرون آفرون اوگره نو
 البته آور بولماز. آدم بالاسی هر نورلی نرسه که اوگره نه وهر نورلی آور لقاغه
 عادت ایته آلادر.

بعض بر عالم لری: «الله تعالی حضرتی طب عامینی: - کلاوا و اشربوا ولا
 تسرفوا» (اعراف ۲۹) جهله سینه تمام درج اینکان» دیلر. بو عالم لری که کوره طب
 علمی، حاجت قدر آشاو و ایچو اما شونندن آرتقندن (اسرافندن) صافلانودن
 عبارت بولادر.

بو کونده آور وپاده مشهور طبیباردن برینگ بایلرغه: «اگرده سلامت

(۱) احمد ابن حنبل مستدی، ج ۴ ص ۱۳۲. «اکلات» ضم برله «اکله» جمعسی
 بولوب «اکله» ایسه «لقمه» معنا سندهر.

بولاسكز كېلىنە قەبىر كىشىلەر آشلار يەنە قىناھت ايتوگۇز، فارە اېكەك بىرلە عادىتى
آش، سلامتلك نەقشە سىندىن طىي آشلار يەنە كورەدە فائىدەلىيەر» مەھمۇندە نەسبەت
ايتكانلىگىنى چىرىدەلەردە اوفوغان ايدىك .

قرآن كرىمەدە مەذكور بولغان آيتىدىن و اوشبو اورىندە ذكر ايتولگان
ھىدىدىن، آدم بالالارى آشاو اېچونۇڭ نى قىدىرىسى اوزلارى اېچون ضرور بولوب،
نى قىدىرىسى ضرور تىدىن اوستون بولغانلىغىنى بىلورگە تېوشلى ايكانلىكلرى آڭلا-
فادر. آدم بالاسىنىڭ اڭ رەھىمىدىن، دىشمىنى اوزىنىڭ قارىيەر.

(۲۶۱) ما نَحَلَّ وَالِدٌ وَلَدًا مِنْ نَحْلِ أَفْضَلٍ مِنْ آدَى حَسَنِ (۱) .

ترجمەسى: ھېچ بىر آتا، اوزىنىڭ بالاسىنە ياخشى تىرىبە بىرور و ادب
اوغرىنودىن آرتق ھەدبە بىرمادى» .

بالا، يازو يازماغان آق كەڭد بولوب ھەر تۈرلى نىرسە يازلورغە و نىندى
گنە بولسەدە نەقش توشلورگە مەمكىن، ياخشى تىرىبە آلورغەدە و يامان بولغە
كررگەدە استەدالدىيەر. شونۇڭ اېچون بو مەسئەلە ھەققىدە و قىندە فايغوسىنى كوررگە
و فرىتىنى اوتىكارمازگە تېوشلى. بالاغە ياخشى تىرىبە بىرور، آنى آداشودىن
صافلاو و سەھادت بولىنە كررگۈزۈپ يىدارو بولغانلىقىدىن آنانۇڭ اڭ قىمەتلى بولاگى
واڭ قىرلى يادكارى شول «تىرىبە» بولاغىندە شېھە يوق. ابن ماجە، انىسدىن:
«اكرموا اولادكم واحسنوا اديهم» (بالالارگۈزۈپ انىسان بولورلىق روشدە ھەرمەت
قىلىگۈز و گۈزەل ادب بىرلە ادبەندىرگۈز) ھىدىتىنى روابت قىلەدر (۲) .

ھەر كۈنىگى نەچرەلەر، مائاللار اوشبو ھىدىت شىرىفىنىڭ دىرىتىلىگىنى كورساتوب
طورالەر. دىئانى قوللارندە طوتوب طوروچى عالەملەر، سىياسى آدملەر، ادىيەرلەر،
سوداگر و ھەنر اھللىرىنىڭ ھەر بىرى بالالار آراسىدىن يىتىشكان كىشىلەردىر. بالالار يەنە
ادب و گۈزەل تىرىبە بىرور كىتىكان آتالارنىڭ بالالارى بىرتقى كۈلمەكلرى بىرلە
دىنياغە چىققانلىرى ھالەدە ھىيات مەھارەسىنى ھېچ قورقۇمى ايتەلەر و ھېچ بىر مانەئى
مانەع صانامى اوز مەسئەلكلرنىڭ دوام قىلەلەر. مۇنلار آراسىدە دىئانى مەسخر قىلچىلەردە
بولسا، مەسخر قىلا آلماعانلىرىدە دىنياغە بىر شەھەرلەر و بەھادىر عەسكەر مائالندە اوز
وظىفەلەرىنى ادا قىلەلەر. اما ادب و تىرىبە اورنىنە بايلىق قالدروب كىنوچى آتالارنىڭ

(۱) جامە تىرىمىنى. ج ۲ ص ۱۷ .

(۲) سىنن ابىن ماجە. ج ۲ ص ۲۰۴ .

باللاری اوشبو بابلیق همده تربیه سزلك سببندن آنالرینگ اولووی ایچون آغزغان کوز باشلرینی سور توبده یتکر میلر میراث مالی بولو حقنده بر بری برله دعوا الاشالر، تیره لرینی قوبروق بوتوچیلر صروب آلادر و شونلرنگ قوتورنلری سببلی کونلرنگ برنده سفاقت گه جوموب کوب بابلقنک آستندن کروب اوستندن چیقارلر. حقیقت حالده بابلیق، موندی بالارغه بلاغنه ولادر. مونلر سببندن آنا بابا اسمی پچرانا، عائله و فامیلیهده یامان اسم آلادر. اگرده بو آدم باللاری ایچون مال جیاقچ اورنده بر آزغنه بولسهده شول بالارغه تربیه بیرسه، گوزل خلق اوگرهتسه، حیات فاعده لرندن خبردار فیلسه، کشی نانو اصوللرینی بلدرسه ایدی، آز مالینکده کوب فایده سی بولور ایدی.

حدیث شریفدن آکلاشلقان نرسه نی فسقار توب ایتسهک: «بالاکنی اوقوت، تربیه هم ادب اوگرهت، اوزی ایچون اوزی طربشسون!». دیب اینورگه مکن. اگرده بو حدیث مضمونی برر فرانسز با که نمسه علمی طرفندن سویله ننگان بولسه ایدی بو کونگی فرانسزلر، نمسلر شول سوزنی تصدیق یوزندن سجده قیلورلر ایدی. لیکن مذکور سوز، فرانسز، و نمسه هاملری طرفندن توکل بلکه موندن مک یللمر مقدم «مدینه» شورنده مسلمانلرغه سویله ننگان ایدی. بو کونگی مسلمانلر آراسنده موندی معنالی سوزلرنی تقدیر اینوچیلر، نی حکمندر آز.

بزه بابلر، بای بالالرینگ آتارندن قالغان میراث ماللرینی تلف ایتوب بتردرارینی هرکون کوروب طور الرده اوز بالالرینه کوبراک مال فالدرر ایچون بتون اجتهادلرینی صرف ایتلر. اگرده مالنی کوب فالدرور اورنده ادب و یاخشی تربیه بوسلر، بالالرینگ بختیار و سعادتلرینه سبب بولورلر ایدی.

(۲۶۲) مَا تَقَصَّتْ صَدَقَةٌ مِنْ مَالٍ وَمَا زَادَ اللَّهُ عَبْدًا بِعَفْوِ الْإِعْرَا وَمَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ لِلَّهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللَّهُ (۱).

ترجمه سی: «صدقه مالنی کیموتماز؛ عفو قیواچی بنده نك الله تعالی عزتینی گنه آرئدرر؛ الله ایچون تواضعلق قیلوچینی الله تعالی مرتبه گه کوتارر.»
«صدقه سببلی مال کیموماز» دیگان سوزنی ظاهرینه حمل قیلوب بولمی.

چونکہ آنک کیمووی کوز برله کورلوب طورلادر. مثلا یوز سوم آفجه سندن بر سومنی صدفه ایتوب بیروچینک آفجه سی اولسکیچه یوز سوم حالنک طورمی بلکه طوقسان توفز سومغنه فالغان بولادر. «کیمومی» دیگان سوز، ظاهرینه حمل ایتولسه شونی انکار قیلو بولور. بلکه آنک معناسی اوشبو روشلرده بولورغه ممکن: ۱) ظاهرده کیموسوده فالغانی برکانلی بولور و شول سبببن گویا هیچ کیمومگان توسلی کورلور. ۲) فالغان مال آفت و فضالردن سلامت فالور. ۳) الله تعالی طرفندن ثواب احسان ایتلو سببلی صدفه، بوشغ کیمتکان بولماز بلکه بیک فائدهلی بر نرسه صانلوب. آلتغانغه اوخشار. ۴) الله تعالی آثار خیرلی خلق بپور. «وما انفقتم من شیء فهو یخلفه وهو خیر الرازقین» (سبا، ۳۸).

کبره ک دنیاده و کبره ک آخرنده بولسون اوز حقلرینی عفو قیلوچیلرینی الله تعالی عزت ایته چکدر.

تواضع، اوزینی عاجز و حقیر بر انسان بولوبده هیچ کمدن آرتقلقی یوق دیب بلودن و فعلی برله شول بلوینی تصدیق قیلودن عبارت. مونک ضدی «نکبر» لیکدر. نکبرک ایسه کالات جهتندن اوزینی باشقه لردن اوستون کورودر. نکبرک علامتی مونلر: ۱) مسنحق کشیلردن بوقاری اوطورو و آنلردن آلدیه یورو. ۲) کشیلرینی کیمستو و اوزینی آنلردن بوقاری طونو. ۳) باشقه لرنک آزغنه اذیتلرینی ده تعمل ایته آماو و باشقه لر. اوشبو علامتلرنک، عصر و مهسکتلرگه کوره آماشنوب طورولری ده ممکن. هر حالده نکبرک و تواضعی معلوم نرسه لر. کیمنک تواضعی و کیمنک کبرلی ایکانلیگینی خلقلر اوزلری بلر.

عفو قیلوچیلر نک عزتلری آرتو و تواضعی ایتوچیلر نک درجه لری کونارلو دنیاده بواورغده آخرنده بولورغده ممکن. هر ایکبسی برگه مراد بولونندن ده مانع یوق.

۲۶۳) مَا يُصِيبُ الْمُسْلِمَ مِنْ نَصَبٍ وَلَا وَصِيٍّ وَلَا هَمٍّ وَلَا حَزَنِ وَلَا آدَى وَلَا غَمٍّ حَتَّى الشُّوْكَةِ يَشَاكُهَا إِلَّا كَفَّرَ اللَّهُ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ (۱).

ترجمه سی: «مسلمان غه بر نورلی مشقت، خسته لک، قایقو وحسرت، باشقه لر طرفندن بر نورلی اذیت (رنجتو)، قاتی کوینج ایرشماز، حتی نیگانه ک گنده»

(۱) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۲ احمد ابن حنبل مسندی، ج ۶ ص ۱۶۷. لفظار «بخاری» نقی.

قادالماز، شولای بولدی ایسه الله تعالی مذکور مسلماننڭ خطالرینه کفارت قیلور».

دنیاده آدم بالاسینڭ باشینه بیک کوب نورلی آورلقلر، زحمتلر کیلورگه ممکن دنیا، مشقت یورنی. اگرده آدم بالاسی اوز باشینه کیلگان بلالرغه صبر ایتسه، الله تعالی نڭ حکمینده بوی صونسه شوشی عملی نسبتنده الله تعالی آنڭ خطالقرینی بتره چکدر. امام ترمذی اوزون بر حدیثده: «آدملر دینلری نسبتنده بلاغه دوچار بولالار، بندهلر بلالانولری سببلی حتی بتونلای گناهلر بولوب بوررلک مرتبهلرگه ایرشهلر» مضموننده بولعان «فما یبرح البلاء بالعبد حتی ینرکه یمشی علی الارض وما علیه خطیئة» روشنده حدیث روایت ایتهدر (۱).

بزنڭ خلقمزه تیموشمز برعادت باز: برکشی باشینه کیلگان بلا وفضائی آنڭ گناه شوملغینه وهر کشینى رنجتووینه، دعاسزلق و فاتحه سزلك گه حمل ایتهلر وشونی خلق آراسنده سولهب بوریلر. مشهور مدرسهلرنڭ برنک شهرتلی خلفه بولوب طورغان بر آدمنڭ، ملابولوب دنیاغه چیققانندن صوڭ فقیر حالده معیشت ایتووینی وبتونلای بوغالوب کیتووینی استاذینڭ قهر دعاستنه حمل قیلبلر. گویا استاذی، اوزینڭ قزینی بیرهسی کیلگانده بو خلفه آنی آلمغان وایکنچی بر آدم قزینه اوله نگان شونندن صوڭ استاذی رنجگان ایش. بو استاذی اوزی باى وزور شهرت برله ترکک ایتدی، شیعلى اینه باشلاغانندن صوڭ مریدیده کوب بولدی. اطرافنڭ بایلری کیلر، صدقلری برله شیخنى کوموب کیتهلر ایدی. شاگردی کوب و مدرسسه سیده مشهور بولدی. اوزی برله برگه اوفوغان اعتبارلی بر آدمندن: «بو حضرتنڭ الله تعالی بخشنی آچدی، یوقسه استازندن فاتحه آلا آلمغان ایدی حتی استاذی - فلان خلفه گه درس گه اوطورو - چیلر مینم درسه کرماسونلر! دیب منعده ایتکان ایدی» دیب ایشندم. اما استاذینڭ هم قزینی هم فاتحه سینى آلمان برملا، اورنندن عزل ایتلوب تورمه گه سالقان صوڭکنده خلق مونی تقدیرگه حواله قیلبلر.

قزلرینی آلمغان ایچون خصوصا «بو اشم استاذمنی رنجتوگه سبب بولور، حرمتینی صافلی آمام» دیب اوزینی کیهستوگه ودرست نیتلرگه بنا قیلغان شاگرد حقنده یاوز ده قیلورغه استاذلرنڭ، شیخلرنڭ نیندی حقلری بار؟

اسلام نظرندە بو معاملە: «حرام» اشدر. موندی دعاارنڭ قبول بولولری نیندی دلیللر برله معلوم؟.

بزنڭ خلقمیز بر طرفدن شریعتنی درست بیله آلمانانقلرنندن وایکنچی طرفندن ده روحانی استبداد آستنده ایزلوب کشیلکلیرینی ضایع ایتکانلکلیرندن هر وقت شوشندی وهملر، ظن و تخمینلر برله مبتلا بولوب طورالر، اوز اوزلرینه خواجه و عقللرینی استعمال قیله بلمیلر. کوکللرینه کیلگان بر سوزنی سوبلهب یوریلر و قدر سرارینه قول صورالر. بو اش نهایت درجه ده ادبسرلکدر. اسلام شریعتنده نهر دعا قیلو درست اش بولماسه و نهر دعاانڭ قبول بولووی آچیق بلنماسه کشیلر بانلرینه کیلگان بلا و قضالرنی، مصیبت و فلا کتلرنی بد دعاغه حمل ایتارگه نیچوړک یاری؟ موندی حکملر و سوزلر غلو و ضلالت، الله تعالی اشینه قانشو و شقاوندلر.

کشی باشینه قایغو و فاجعه کیلونی کورگان وقتده: «شاید الله تعالی بو اش سببلی بو کشینڭ درجه سینی کوتارر، هیچ بولماسه گناهیینه کفارت قیلور، هر حالده مونڭ خیرلی بر اش بولووی ممکن» دیب فکرلرگه تبوشلی. مسلمانلق شوشیدر. دنیا، راحت یورتنی توگل بلیکه بلا و مصیبت یورتیدر. بلالانو و فلا کت که اوچراوغه عجیب ایتارگه و آکا معنوی سببلرگه ازلب زخمهت تارتورغه حاجت یوق. کشی اوستنبه کیلگان فاجعه لرنی تیکشر گانچه «مین، نی ایچون کشی حالینی تیکشره م، مونده مینم نی اشم بار؟ کشی برله شغللنگانچی اوز حالینی تیکشرسه م ضررمی بولور، اوزمنڭده صراط کیچکانم یوق» دیب اوز عالی برله مشغول بولو کیرهک. ادب و انصافی، حسن خلق شوشی، «مؤمن» لکده شوشی.

(۲۶۴) الْمُؤْمِنُ غَرَّكَرِيمٌ وَالْفَاجِرُ خَبٌّ لَتَيْمٌ (۱).

ترجمه سی: «مؤمن کشی آلدانوچی، کریمدر (کشیلرنی) طوغری سوزلی و یاخشیلر» دیب بلووی سببلی ییکل آلدانادر). فاسق کشی، جوزوچی و اوصالدر».

تیز آلدانماوچیلیق هر کیمدن شبهه له نوب و صافلانو ب طورو، طوغریسی ده

افراط درجه ده سؤ ظنلی بولودن کیله . اوچراغان بر کشی گه حسن ظن قیلو و کیم طوغری کیلسه شوکاردن آلدانوجیلق یاخشی اش بولماسه ، سؤ ظن قیلو طوغر وسندهده افراط کیتوده یاخشی اش توگل. مسلمان کشی عدالتده یعنی اوشبو ایکینک اور تاسنده بولورغه تیوشلی . حدیث شریفده گی «غر کریم» اوشبودر . مسلمان کشی کوبراک آلدانور اما هر کیمینده آلدانماز ، آلدانغان وقتنده بیگل (اوز بیگ یاخشی کوکللی بولووی سببلی) آلدانور . افراط درجه ده سؤ ظنلی بولو ، هر کیمیند شوملانو وهیچ بر کشی گه اشانماو وبتون خلقنی اوزینه بدخواه دیب بولو البته اخلاقسزلقدر .

کریم بولو ایسه بر آز مساهللی بولونی اقتضا قیلهدر .
 عرب شاعری ده :

إذا ما اتت من صاحبك زلة
 فسكن انت معتتلا لزلته عنرا

دیب «کریم» لرنک نیچوک بولاچقرینی بلدرهدر .

(۲۶۵) الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا (۱)

ترجمه سی * «مؤمن ، اوزی کبک مؤمن گه قارشی ، نقی و محکم بنا حکمنده بولوب بر برینه یاردمچی بولوب طور لر» .

زور بر بناده بولغان تاش و کیریچ یاخود آماج و تیمر لر بر برینه یاردم بوروب بر برینی نغوبده بتونسی بر هیئت روشنده بولوب طورلاری قیبلندن مسلمانلر هم بر برینه یاردمچی ، بر برینه آرقا تپانچی بولوب بتون هیئتلی مثلا زور بر بنا قیبلندن بر کنه نرسه بولوب طوررغه تیوشلیلر . رسول الله ، امت ایچون شوشی حالنی آرزو قیله ، شول حقدده سویلی و شوکا ترغیب و تعریض ایتهدر .

امتلرنک دنپاده باشاولاری و عزت برله دواملری ، شول امتنک فردلری آراسنده امتراج ، محبت و الفت ایتوگه موقوفدر . عزت برله یاشارغه مستعد بولغان امتلرنک فردلرینه الله تعالی ، شوشی عقبدهنی نوشره و اوسدره حتی امتنک خلقی و طبیعی روشینه کیتورهدر . شونندن صوگ آنلر محکم بر ملت بولالر بری ایچون بری فدا بولونی اوزلرینه منت بلالر .

شوشندى عقبىدەن مەھروم قالغان ملئىر ايسە باشقىلار طرفىدىن يوتولورغە
بودنيا بوزندە اورلقلىرى بتارگە مەھكومدر.

بو كون گە قدر دنيادە بىك كوب امتلىر منقرض بولدىلر و بىك كوبسى
حتى خاطرلردن دە اونوتولدىلر. لىكن مونلرنىڭ بتولىرى و انقراضلىرى اوز
آرالرنده نقرغە و اختلافى بىرلە باشلاندى و شونىڭ بىرلە تھام بتدىلردە .
ھىتبار قىلىنكز اى اخوان ! ..

(۲۶۶) الْمُؤْمِنُ يَأْتِي وَيُؤْتِي وَلَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يَأْتِي وَلَا يُؤْتِي وَخَيْرُ
النَّاسِ أَنْفَعُهُم لِلنَّاسِ (۱).

ترجمەسى: «مؤمن كىشى، باشقىلارغە الفت فىلور و باشقىلارنىڭ الفتلىرىنى
قبول ايتار. اوزى الفت ايتىمگان و باشقىلارنىڭ الفتلىرىندە يول بىر مگان كىشىدە
خىر يوقدر. آدمىلرنىڭ خىرايلىرى كىشىلارگە فائىدەلى بوغانلردىر» .
آدم بالالىرى الله تعالىگە عبال ھىكمىندە بولغانلارندن آنلرغە فائىدەلى
كىشىلرنىڭ الله ھالى فاشىندە خىرلى صانالولرى و ياخشى جزا ھم مكافات كورولرى
طبيعى اش.

الفتلى بولو و الفتلى قبول ايتودن مقصود، كىم اوچراسە آكنا دوستلىق عرض
ايتار و نىندىگنە كىشى طوغرى كىلسەدە آنىڭ بىرلە ساعىتلر بويىنچە سويلەشوب
اوطورر دىگان سوز توغل. علمدىن، ادبىدىن باشقىلاردن لذت آلدى طورغان
بىر كىشىنىڭ، سودان غىبرى نرسەدىن نەم تابىدى طورغان آدمنىڭ كىرپىچ زاۋدىدە
خدمت فىلوچى بىرلە سوز تابا آلمازلىقى و مجلسەدە كوڭلى كونارمازلىقى معلوم.
بلىكە مونىڭ مەناسى مؤمن كىشى اوز دىنىيە بوغان مەجبىتى نائىپىرى بىرلە اوزىنىڭ
دىن قارىداشلىرىنى كوڭلىدىن ياقىن كورر و آنلر ھقنىدە اوزىنى ياقىن كورولر
دىب بلور، بىر مەناھىت كىلو بىرلە، نى قدر فقىر بولسەلدە آنلر بىرلە راحىلە نوب
سويلەشور، كىنكاش ايتىسەلر نىكلار و خىر خواھلىق كورساتور، نى قدر باي باكە
عالم و مرتبە اىيەسى بولسەدە اوزىنى كى فقىر عادى آدمدىن يوقارى صاناماز،
اصلا كونارماز، دىگان سوزدر.

(۱) احمد ابن حنبل مىسندىدە «المؤمن مألفة ولا خیر فیمین لا یأتی ولا یؤتی» عبارتى
بىرلە كورسەدر، ج ۵ ص ۳۳۵.

بىر مىللىتىڭ اوز آرالرنىڭ الفت وانجىد حاصل ايتىنلورى ايجون فردلارنىڭ
 ھىر بىرى مىللىتىڭ فۇئىسى بىرلە ئىتلىنلورى و ضرورى بىرلە ھىسرنلە نولرى شىرطىدە.
 امت فردلارنىڭ شوشىنى بىر طويىقو بولسىمىڭ ھومىنىسە ھائىد نرسەلرنى
 اوزلارنىڭ خصوصى اشلىرى قىيلىندىن كورپىرلار و شوكا مناسىب سەي و اجتھاد، افندام
 و عزم بولور. رسول اللھى ھىسرنلارنىڭ تفرىقىدىن نھى قىلۇب الفت و مھبەت كە دعوت
 ايتىۋىنىڭ سەببىدە اوشىدور.

قرآن كرىم و ھىدىت شىرىفىلار، مىسلىلارنى الفت و مھبەت كە دعوت ايتىۋب
 طورغانلورى ھالدىدە بو كونكى مىسلىلار اوشىدو دعوت كە اجابت ايتىلەرمى؟ ...
 اوستىلارنىڭ بولغان دىنى بو فرضى اوستىلارنىڭ نوشىلەرمى؟ ...

موڭگار ايسە اجاب بىرلە جواب بىررگە اقتدار بوقى. چونكى مىسلىلار
 بالەكس بىر بىرنىڭ ايرىلۇب بىتىدىلەر، الفت و مھبەت دىگان نرسەنىڭ ھىتى اسمىدە
 قالمايدى. نىچە تورلى مەھىلەر و مىسلىلەر پىدا بولۇب مونلار بىر بىرىنى تىزىل
 ايتىدىلەر و اوزلارنىڭ باشقىلەرگە «بىد مەھب» و «مارق» اسمى بىرىدىلەر و اوزلارنىڭ
 باشقىلارنى «اسلام» دائىرىسىدىن چىقاردىلەر. شوشى اشلىر بولۇب طورغان اسلام
 دىياسىندە نىندى الفت بولسۇن، مودت و انجىد نابلوۋى نىچوك صورت طوتسۇن؟
 اگىردە مىسلىلار آراسىدە بولغان افتراق و الفتنىڭ خىستەلىكى باشقىلەردە
 بولسىمىڭ ايدى دوام ايتە آلمازلار بىتارلار و دىنيا بوزىنىڭ كوتارلور ايدى. اما
 مىسلىلار، باشلارنىڭ اياقلىرىدە قىر ھىس و كىنە، ھىھالت و عىطالت، الفتنىڭ
 و مھبەتنىڭ، ھىب ذلت و شىقوت، ظلم و سىفالت خىستەلىكلرى بىرلە مېتىلا بولا
 طورۇب دە نىچە ھىسرنلار دىن بىرلى ھىمىشە ياشاب كىلمىكەلەردى. اگىردە اسلام
 دىنىنىڭ ھىقائىتىدە بىرگىنە دىللىدە نابولاماسە، شوشى دىللىدە اوزىگىنەدە بىتار ايدى.
 بو اش، مچىرد رسول اللھى ھىسرنلارنىڭ ھىرمى ايجون بولسىمىڭ كىرەك. بو قىسە
 اجتماعى زافونلارغە خىلافى بولغان اشگە شوندىن باشقىدە ھىھ نابارغە امكان بوقى.

(۲۶۷) مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَالْجَلِيسِ السُّوِّ كَحَامِلِ الْمَسْكِ وَنَافِخِ الْكَبِيرِ
 فَحَامِلُ الْمَسْكِ إِمَّا أَنْ تَمْتَاعَ مِنْهُ وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ مِنْهُ رِيحًا طَيِّبَةً وَنَافِخُ الْكَبِيرِ
 إِمَّا أَنْ يَحْرِقَ ثِيَابَكَ وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ رِيحًا خَبِيثَةً (۱).

ترجمه سی: «ياخشى ايبدهش بىرلە بوزوق ايبدهش مسك (خوشبوى) صانۇچى بىرلە كورك اوردرۇچى آدمىلەرگە يېڭىزەرلىر. مۇلا مسك صانۇچى آدم يانئىدە بولسەك ئاندىن مسك صانۇب آلورسەن ياكە خوش ايسەنەب راحتلە نورسەن. اما كورك اوردرۇچى آدم يانئىدە بولسەك اوچقۇنى ساچاراب كىومەكئى ياندرىر ياكە بوزوق كومر ايسى ايسەنەب طوررسەن» .

ايبدهش و بولداشلارنىڭ ياخشى ياكە يامان تائۇرلىرى و بىك ياخشى كىشىلرنىڭ بوزوق ايبكاشلار سېبىدىن اشدن چىقوب و بىك بوزوق كىشىلرنىڭ ياخشى بولداشلار بىر كاتئىدە تۈزەلەب كىتولرى ھەر كۈن تەجرىبە ايتولە طورغان حەقىقتلار دندىر.

اوشبونىڭ اېچون شاعر:

عن المرء لا تعلم وأبصر قرينه
وكل قرين بالمقارن يقتدى
إذا كان ذاشر فعانبه سرعة
وان كان ذاخير فقارنه تهنتدى

دېمىشدر .

بولداش و ايبدهش صايلالوده آشغو و تەجرىبە ھەم امتىحان اېتىمى طوروب فوشلو، ظاھىر ھالگە قاراب اش قىلو درست بولماز .
دنيادە كىرەكلى علملرنىڭ بىرى، «كىشى تانۇ» علمىدەر . بو علمدىن محروم بولوچىلار بوزوق ايبدهشلردىن صافلانولازم ايكانلىكىنى بىلسەلردە كىمىلرنىڭ بوزوق و كىمىلرنىڭ تۈزۈك ايكانلىكلىرىنى بىلماولارى سېبىدىن ئىمرە كۈرە آلمازار . يامان كىشىلردىن بىراق يۈرۈ و ياخشى كىشىلەرگە آرالاشو اېچون «كىشى تانۇ» علمى ضرور . بو علم، كىتابلار و استاذلردىن توگۈل بىلكە آدم بالاسېنىڭ اوز عقلى، اوز تەجرىبەسى و آكئى بىرلە كئە ھاصل بولادىر .

(۲۶۸) مَثَلُ النَّبِيِّ يُعَلِّمُ النَّاسَ الْخَيْرَ وَيَنْسِي نَفْسَهُ كَمَثَلِ السَّرَاحِ يُضِيءُ لِلنَّاسِ وَيَحْرِقُ نَفْسَهُ.

ترجمه سی: «آدمىلەرگە علم اوگرەتۈپدە، اوزى شول علم بىرلە ھەم قىلورغە اونونوچى كىشى، آدمىلەرگە پاقىتلىق بىرۈپدە اوز اوزىنى ياندرۇب بىرۈچى شەمگە اوخشى» .

قرآن كریم ھەم: «انامرون الناس بالبر و تنسون انفسكم و انتم تتلون

الکتاب افلا تعقلون» ديب کشی که سويله گانلری برله اوزلری عمل قیلماوچی آدملرنی شلته ایته در.

حقیقت حالده بو حدیث برله بو آیت، اوزلری عمل ایتمی طور وب کشیلرگه اوگره تو و باشقه لرغه وعظ و نصیحت قیلودن منع ایتو نوگل. فاسق کشیلر نك علم اوگره نولری و نصیحت قیلولری شریعت نظر نده درست. بلکه معلملر و اعظملر نك اوزلری بیته عمل قیلوغه فزدر و دیهله ودر.

علم اهللری «دنیا عالملری» و «آخرت عالملری» اسمنده ایکی قسم گه آیرلالر. مونلر نك اولیگی قسم گه کر گانلری منوم و صوگنی قسم گه کر گانلری مهدوح. حدیث شریف ایسه اولیگی قسم گه کرودن صافلان و حقنده سويله نه در. «دنیا عالملری»، اخلاق کتابلر نده «علمای سو» اسمی برله معرفلر. «علمای سو» هم ده «آخرت عالملری» نك معلوم علامتلری بار. شول علامتلرنی بلو و شوکا کوره برندن صافلان و ایکنچیسینه رغبت قیلو لازم اش.

«علمای سو» علامتلر نندن بعضیلری ۱۵۲ نچی حدیث شریف شرحنده سويله ننگان آیدی، مونده هم بعض بر علامتلرینی ذکر قیله مز:

(۱) قرآن و رسول الله نك سنتندن اعراض قیلوب ده مونلر اورنلرینه عادت آدلر نك سوزلرینی، حجت بلو و شولرغه تمسک ایتو، عادت آدلرینی پیغمبرلر درجه لرینه قدر کونار و.

(۲) «دین» اشلری طوغر و سنده تعصب و باطلق اوزرنده نزاع قیلشو و بو طوغر و ده بولغان خصملرغه انصافسز معامللر برله مقابل ایتو.

(۳) اسلام دینینک اساسی بولغان تربیه هم ده نفسنی هندیب و خلقنی گوزله شدرو حقنده صالقون فان برله طور و و انتفانتسزلق کورساتو.

(۴) حیات و معیشت بنا قیلنه طورغان هنر و صنعت که، علم و فنلرگه دشمن بولو. «حیات»، برله مجادلدن عبارت بولوب یاشاو ایسه شول مجادله ده غالب بولو دیه مکر. شونک ایچون هنر و صنعتدن قاچو، دنیا ده باشقه لرغه اسپر بولو و چیتلر نك آباق آستارنده ایزلودن باشقه نتیجه نی بیرماز.

(۵) معروف برله بیورو و منکرلردن طیبو حقنده آرتق مساهل ایتو، بو اشلرنی باری اوزبنک شخص غرضلری ایچون و برر کشیدن آچو آلو قصدی برله گنه قیلو و عموما بو طوغر و ده بولغان شریعت فاعده لرینی اوز اصولنچه بیورتماو.

۶) جمعه و عيد خطبه‌لر بی اصل موضوعلری بولغان خلق حاجتی اوتیه مقصدندن چیقاروب، کتاب دیباچه‌لرندن چوبله‌نوب آلتغان سجعی جمله‌لرینی کویلهب یاددن اوفو برله قناعت قیلو.

۷) اسلام دینینی اوزینک سادهلگندن چیقاروب، دیندن بولماغان نرسه - لرینی آکا قوشو و دین تحصیل ایته طورغان کتابلرینی بیک جینون اساوبلر برله یازو. بدویلرنگ بر ساعتده اوگره‌نوب کیمه طورغان دینلرینی اونبیش یل اوفونوبده بر نرسه بلدره آلمی طورغان روش‌گه کرنو، حقیقی دین درساری اورننده علملری و عقللری ناقص بولغان آدملر طرفندن بازلغان متنلرینی، شرح و حاشیه‌لرینی اوفونوب شاگردلرنگ عملرینی، استعداد و قابیلرینی تلف قیلو.

۸) نضا و فتوی مسئله‌لرنده کتاب و سنت حکملری برله پرلیکنده زمان مصلحتینی و معیشت اجبار ایته طورغان حاللرینی تدقیق قیلماو و خلقلرنگ، شریعتدن اعراض ایتمو زمان طرفندن توزولسگان نظاملرغه مراجعت ایتمارگه مجبور قالولرینه سبب بولو.

۹) تعلیم و تربیه روشلرینی آورایتو، بالالارنی اصولسز و قاعده‌سز اوفوتوب ذهنلرینی، و قابیلرینی بوزو.

۱۰) اوزینک کیوم سالومی، یوروش طوروشی و عموما معاملهلری برله خلقلرنگ اسلام دینندن محبت آلولرینه سبب بولو.

۱۱) فرآن کریمده اعتبار طریقنه بیک کوب ذکر ایتموله طورغان طبیعت و کائنات‌گه متعلق اوشنداق اجتماعی و عمرانی معلومات حقیقده اعتبارسز بولو و شونلر حقلرنده بر مسلک حاصل ایته آلماو، دینی اشارگه شونلرینی فورال قیله بلماو، علملرینی اوگره‌نورگه کوکل قویماو، منخصص عالملرینگ کماللرینی اعتراف ایتماو.

۱۲) عالملر اوستیننه یوکلنه طورغان وظیفهلرینی باشقارماو، بو وظیفه‌نی سوء استعمال قیلو. ایندی اون یللردن آرتدی بزنگ عالملرمز، باشلرگه دینسزلیک و اوز فکولرنده بولماغان کشیلرگه دهریلک و زندفلیک اسناد ایتمو کیلر، بو طوغروده مجلسلرده کوب سوییلر و مطبوعات برلده نشر قیلر. بو اش، وظیفه‌نی باشقارو بولماسه کیرهک. اگرده بو ملت آراسنده دینسزلیک و زندفلیک شائع بولسه بو وقتده عالملرنگ وظیفهلری بو حالنی مجلس سرمایه‌سی و مطبوعات موضوعسی ایتمو توگل بلکه ایجابی صورنده برر نورلی چاره کورودر.

عالمىرنىڭ شونىدى بىر جىدى چارەلەرگە كوشىلارنى مەلۇم توڭل. درىست بو
 زىماندە ھەر ائىدە «ياڭالىق» شائىع بولدى، بىك كوپ عرفى زىعادىلار، مەاملار
 الماشىندى لىكىن باشقىە بىر اش بولماسە موندى دىناوى ياڭالارغىغىنە دىنىسزلىك،
 زىندىقە اسملرى بىرو درىست بولماز. «دىندار» لىق باشقىەلرغە نەھت فىلو، عقىبە
 سزلىك و ايمانسزلىق مەرلرى باصودن، مەجلىسلردەدە آفاننى سوگو و مطبوعات
 واسطەسى بىرلە مسخىرە ايتودن توڭل بلىكە اوز نىفسىنى اصلاح فىلو بىرلە بىرلە
 شوشى بلا وفلاكت حىقندە چارە ازىلەودن عبارت.

كائىندە كورلىگان الوغ و كىچوك حادثەلەر بىر ياكە بىك كوپ سىبىلرنىڭ
 نىتىجەلرى بولادىر. دىيادە سىبىسز حادثە بولووى عادىدە صورت طونمى. بو كوندە
 ملتىزدە دىنىسزلىك دەرىلىك شىابىع بولسە بو اش موندىن مەقدىمكى خىلقار ھارفىندىن
 اىگولوب قالدىراغان اورلىقلىرىنىڭ اىگولونلرى بولور. دىنىسزلىكنىڭ مەنوى بىر
 فاجىە و سىراىنىلى وبا اىكانلىكىدە شىبەه يوق. لىكىن موندى فلاكىگە اوچراغانلرنى
 سوگو و صوغو توڭل بلىكە كوچ بىتىسە قوللىرىدىن طوتوب اوشبو ھلاكىت دىڭزىدىن
 چىقارو، موڭا سىب بولغان نىرسەلرنىڭ تامرلرىنى قورنو، بوزوقلىق، مىقرو-
 بىلرىنى ھلاك ايتو لازم. عالملىرنىڭ «وظىفە» لرى شوشىدىر.

(۱۳) كىشىلەرگە اوقونتا و اوڭرەتە طورغان نىرسەلرى بىرلە اوزى عمل ايتماو،
 شىرىھت فرمانلرىنى بىرىنە كىتىرماو.

علمدىن مقصود، نىفسىنى تىزىكە فىلو و كوڭلىنى صافلاو بولسە، بلىگان نىرسە-
 لرنى خىصوصا شىرىھت حىكىمىنە كورە «فرض» صانالا طورغان عمللرنى ادا فىلودە
 مەعلمىر، واعظلىرنىڭ مەسالىھ فىلولرى اوخشى طورغان اش توڭل. بلىكە بو، ياش
 بالالارنىڭ، شوندى مەعلمىرنى و عالملىرنى اورنەك ايتولرىنى، وظىفەلرى ياخشىلىق
 اوڭرەتودن عبارت بولغان مەرىپىلردىن بوزوقلىق اوڭرەنلرى لازم كىلور. اش
 بو روشدە بولسە مىسرىلر طوتوب بالالار اوقونودە، مىشقت و زىھىتلەر بىرلە
 تارىشوب مەكتىبلر آچودە نىندى مەنا بولماقچى؟. درىست، بىر آز مەنا بولور
 لىكىن بو «مەنا» اسلام فائىدەسىنە خىدمت ايتە آلمان.

ھەر ھالەدە اوزى بلىگان و كىشىلەرگە اوڭرەتە طورغان نىرسەلرى
 بىرلە عمل فىلماوچى عالم، اوز اوزىنى آلتاوچى و مەھل نىرسە بىرلە ھەر
 اوزدروچىدىر.

اوزى طونمى طورغان نىرسە بىرلە نىصىھت فىلو ھەم «دىن» نى ھەمدە خىلقلىرنى

مسخره ایتو بولماسه ده جبلكده بولماز، اخلاص بولماغان اشده خاصیت و بركات بوقلمی معلوم متنبی :

ابتداءً بنفسك فانها عن غيرها   فاذا انتهيت عنه فانت حكيم
لا تنه عن خلق وتأتي مثله   عار عليك اذا فعلت عظيم.

آخرت عالمربنك علامتلى ۲۰۱ نچى حدیثده ذكر فيلندی.

(۲۶۹) مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ مِثْلُ الْجَسَدِ إِذَا أَشْتَكَى مِنْهُ شَيْءٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهْرِ وَالْحَمَى (۱).

ترجمهسى : « مسلمانلر اوز آرالرنده بر برى برله سويشولرنده، بر برينه مهر بانلى و مرهمتلى بولولرنده تهن گه اوخشيلر. تهننن بر اعضا آورنسه بتون اعضالر بر برينى اييه رتوب شوگما اشتراك ايتهلر، يوقلامى و اوشوب هم فز شوب طورالر . »

درست ، تهننك قايسى غنه برى نوق آورنسه ، صزلاسه بتون اعضالر راحتسز بولالار، يوقلاميلر، فزوب و اوشوب طورالر. اوز آرالرنده مسلمانلرده شولاي بولورغه تيوشلى ايدى، لازم ايدى. فقط الله تعالى نك نيندى حكمتلى و نيندى سرلرى بولغاندر، صوك زمان مسلمانلرنده بو حال كورلمى، دنياده بارلقى ده ايشتولمى .

درست ، عصر سعادتده گى مسلمانلر بر تهننك اعضالرى حكمنده بولوب قايقولرى ، شادلقلرى مشترك ايدى . ماللرى آراسنده حتى سمينكى مينكى بوق درجه سنده ايدى. قرآن كريم مونلرنك بو حاللر ينى « و بؤثرون على انفسهم ولو كان بهم خصاصة » (العشر ۹) ديب تعبير ايتهدر .

درست ، اوليگى مسلمانلر اوزلربنك مسلمان فارنداشلر ينى اخلاص سويهلر، آنلرنك حاجتلر ينى اوتيلر، ماللر ينى فزغانميلر ايدى. نيگز قورسونلر ايچون مدينه خاقلرى چيندن كوچوب كيلوچى صحابه لرگه يورت يرلر حاضر لهب بيرگانلر، يمشلر ينى اورناتلاب بولگانلر ايدى .

درست ، اوليگى مسلمانلر بر برينه مشورت ايتشوب اش كورهلر، برى

(۱) احمد ابن حنبل مستدى، ج ۴ ص ۲۷۰. اوشبو حدیثنى بخارى^۲ بران باشقهراق عبارت برله روايت ايتهدر. صحيح بخارى، ج ۷ ص ۷۷-۷۸ .

مشورت آينىكانده شونى اوز اشلىرى ايتوب ذهن صرف قىلەر، تىكشەرلر هر نلاسهنى آچىق سويليلر آزغندهه باشمىلر، مسلمان قارىداشلىرىنىڭ قايغو وحسرتلىرىنى، قورقو و اميدسىزلىكلىرىنى يىتارەر، خىر اشلىر حقننده غىرتلر - ندرلر، كىمچىلىكلىرى بولسه توزه تەرلر ايدى. بو حاللر هچ بوى خيال و فرض توگل بلىكه هر بوى حقيقت و اثبانلىبىر.

درست، اولىكى مسلمانلر سعادت اجتماعيه، حيات اجتماعيه معنالرىنى بو كونىكى آوروپا و آمرىقادىقى معناسى برله ده آكليلر، آرالرنده انفاق و بىرلك همده جهميتلك بولماغان مدتلك هېچ بر قدر حرمتلىرى، اعتبار و نفوذلىرى بولمازلىقى بللر، دىن و ملت يولنده هر نرسهنى فدا قىلەر، اوزلىرىنىڭ بختيار بولولرىنى ملت و جماعت بختيار بولوده دىب توشونلار و اوشبو حديث شريف حكمنجه آرالرنده «عمومى تكافل» حكم سوره در ايدى.

اما بو زمان مسلمانلرىنىڭ كوكره كلرى بىك تار ايدى، الفت و محبت تمام بتدى، كامل معناسى برله افتراق حكم سوره، شونىڭ نتيجهسى بولسه كىرەك اوزلىرىنىڭ دە فدرلارى، حرمتلىرى قالمادى. ايندى كوندن كون فقيرلەنه و هنر - سزلهنه بارالر، ذلت چوقرىنه توشارگه حاضرلەنلر.

الفت بولماغانده امتلرگه حيات، اشانچ بولماغانده محبت بولماز. بو كونىكى سودالر، كسبلر اشانچ برله دوام ايتلر. مال بولماغانده دنباده طور و يوق، مال تابار ايچون كسب و كسب ايچون اشانچ كىرەك. گوزل خلق بولماغانده اشانچ بوللورده صورت طوتماز.

اولىكى مسلمانلرنىڭ زوندن بوى فدرگنە بولسه ده الفت و محبت بولماسه مسلمانلر ايچون حيات بولاچق توگلدىر. آرالرىنه، الفت و محبت اورلقلىرى ساچا. آلماسلر ياكە ساچوبده اوسدررگه طرشماسلر بو كونىكى مسلمانلر اوزلرىنه اوپكه فىلورغه وبتون فلاكت سببى اوزلرى دىب بلورگه نيوشلىلردى. «ان الله لا يغير ما بقوم حتى يغيروا ما بانفسهم».

﴿ ۲۷ ﴾ مَثَلِيَّ وَ مَثَلِكُمْ كَمَثَلِ رَجُلٍ أَوْقَدَ نَارًا فَجَعَلَ الْفَرَّاشَ وَالْجُنَادِبَ يَقَعْنَ فِيهَا وَهَرَّ يَدْبُهِنَّ عَنْهَا وَآنَا آخِذٌ بِجُحُزِكُمْ عَنِ النَّارِ وَإِنَّكُمْ تَفَاتُونَ مِنْ يَمِينِي (۱).

(۱) احمد ابن حنبل مسندى. ج ۳ ص ۳۹۲. فراش؛ فانىڭ فتحىسى برله بولغان «فراشه» سوزىنىڭ جەمعی بولوب كوبەلك معناسىدە. جنادب؛ جيمىنك ضمى برله بولغان «جنديب» جەمعی بولوب چيكرتكە نواعىدىن بر حشراتىر. تقاتون، اصلدە «تفتاتون» دى. ۶

ترجمه سی: « مینم برله سزنگ مئالکیز، پاندرغان اوت اوستینه کیلوب توشوچی کوبه لیکلرنی، چیکر تیکلرنی توشماز ایچون طرشوچی آدم گه بیکزور. مین سزنی اوتغه نوشرماز ایچون بیل باوگزدن طونوب اوندن بر اقی یبه رگه طرشام (سیبیلرینی کورسانم) اما سز همیشه مینم فولمدن احقنا سز (همیشه اوتغه باراسز) ».

رسول الله حضرتلرینک اوزینی برر توری وظیفه اهللرینه اوخشاتوب سویلگان حدیدلری کوب. حتی امام ترمذی بو حدیدلردن بر قدر سینی «باب الامثال عن رسول الله صلی الله علیه و سلم» دیب مخصوص بر بابده جیبوب روایت ایتهدر. امام بخاری طرفندن روایت ایتولگان: «مثلی و مثل ما بعثنی الله کمثل رجل انی قوما فقال رأیت الجیش بعینی و انی انا الذبیر العریان فالنجاء النجاء فاطاعتنه طائفة فادلجوا علی مهلم فنجوا و کذبته طائفة فصبعهم الجیش فاجتاحهم» (۱) حدیثی ده اوشبو بابدندر. مضمونی: « بر قوم حضورینه بر کشی کیلوب: « اوستیکزگه دشمن عسکری کیلدر، آنی مین شوشی ایکی کوزم برله کوردم، مین سزگه فور قنچ خبر کیتروچی کشیمن، باشکزنی فوتقارگز، نیز تیز!... دیب سویلدی. مذکور قومنگ بر آزی شوشی خبرگه اشانیدلرده کیچه برله اورنلرندن آفرنلاب کوچوب کیتدیلم هم دشمن عسکرندن فوتولدیلم. بر قدرسی موکا اشانمادیلر (ویوفنی سویلیساگ دیدیلرده اوز حاللرنده نیک طور دیلر)، ناک و فتنده اوزلرینی مذکور دشمن کیلوب بامدی و تمام هلاک ایتدی. مؤنه مینم حال هم میکا وحی ایتولگان نرسه لر شوشی کشی و شونک خبرینه اوخشیلر. رسول الله ننگ اوز امنی ایچون هر وقت نجات و سعادت بوللرینی کورسانتوب طور ووی، آنلرنی دنیا و آخرت سفالتلرندن فوتولدر و ایچون طرشووی بیک ظاهر و هر کیم گه معلوم. شوشی نعمتنگ قدرینی بلمی، همیشه ده نفس آرزوسی بوینچه بورو کیچه ده اوتغه نوشوچی کوبه لیکگه اوخشانوگ اوزیدر.

(۲۷۱) الْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَحَدَكُمْ مَن يُخَالِلُ (۲).

(۱) صحیح بخاری. ج ۷ ص ۸۶. بر کشی یالان اوست حالنده قبیله سینه قایتوب: «عسکر کیلوب ییتدی، اوستمنی صالدروب آلوب قالدیلر، مین قاچوب قایتدم» دیب تورقو خبری بیرگان ایدی. شونی «الذبیر العریان» دیب آنادیلر. رسول الله بو حدیثده سویلی طورغان کشیسنی (اوزینی) شوگا اوخشاتاد. (۲) احمدابن حنبل مستدی. ج ۲ ص ۲۳۳. سنن ابی داود. ج ۲ ص ۳۱۶. لفظلر «احمد» کی.

ترجمه‌سی: «کشی، اوز دوستینک دیننده بولور، شونک ایچون دوست اولماق آدینک حالینی، خلق وعادتینی بلسون!».

حقیقت حالده کشی اوزینک طبیعتینه موافق کیمسه برله دوست بولور و طبیعتلرنده یافینلق بولماغانده دوستلق صورت طونماز. عقللی برله احمق، تواضعلی کشی برله متکبر، عاتم برله جاهل، اخلاص کوکلی آدم برله منافق دوست بولا آلماز. امام بخاری طرفندن روایت اینولگان: «الارواح جنود مجنودة فما تعارف منها ائتلفی وما تناكر منها اختلف» (ارواح برکه جیولغان عسکر دن عبارت بولوب یارانلورنده، خلقلارنده موافقت بولماغانلر بربرینه مخالف بولورلر) (۱). حدیث شریفده اوشبوسوزنی اثبات ایتار. امام مسلم بو طوغروده «المرء مع من احب» حدیثینی روایت ایتهدر (۲).

هر حالده یاخشی صنایی طوروب دوست صایلاما و ممکن بولسه خلقلر برله دوستده دشمنده بولمی عذر سور و یاخشیلر. یاخشی دوست تاپو الک مشکل اشلردن ایکانلیگی معلوم. بو طوغروده عرب شاعری:

ما فی زمانک من ترجو مودته — ولا صديق اذا جار الزمان وفی
فعلش فریدا ولا ترکن الی احد — هاقن نصحتک نیما قلته وکفی
دیمشدر. ایکنچی بو شاعر:

جزی الله خیرا کل من لیس بیننا — ولا یبینه ود ولا تعرف
فما نالنی ضیم ولا مسفی آذی — الا من فتی کنت اعرف.

اوچنچی بو شاعر:

عدوک من صدیقک مستفاد — فلا تستکثرن من الصحاب
فان الداء اکثر ما تراه — یكون من الطعام والشراب

دیمشدر.

بزنک اوز آرامزده «دوستلق» دیگان نرسه بارمی؟ درست، بر برینی آشغه چایکه چاقرشوب بوروچیلر، سوبله شوب اوطور وچیلر، خط باز شوچیلر بار لیکن «دوستلق» ایچون شوشی نرسه لرگه بیته درمی؟ حقیقی دوستلق علامتی ایسه کیرهک جفا و کیرهک صفا کورسون شکایت ایتما و هر توری معامله گه رضا بولوب طورودر. یعنی دوستلق بولسه آندن زارلانو بولماز،

(۱) صحیح بخاری ج ۳ ص ۱۰۳. «جنود مجنودة» ای مجموع مجعده و انواع مختلفه.

(۲) صحیح مسلم ج ۲ ص ۲۹۶.

زارلانو اولسه دوستلوق بولماز، درست، دوستلر خصوصا حبیبلر آراسنده شلنه شولر، اوپکه له شولر بولا، لیکن مونلر زارلانو وشکایت قیلوغه باشقه بولغان نهچکه ولطیف نرسه لردر. بزدهگی دوستلقلر، ابن الوردی نك :

احذر عدوك والمعاند مرة - واحذر صديق الصديق سبع مرار

فلا صدقاء لهم سبرك خيرة - واهم به سبب الى الاضرار

دیب تعریف ایتکان دوستلرغه طوغری کیلسه لر کیرهک.

(۲۷۲) المرء كثير باخيه.

ترجمه سی: «کشی اوزینک فانداشی برله کوب بولور». مقصود ایسه الفت ومحبت برله بولو همده تعاون تناصرغه دعوت ایتنو، برگنه کشی اشلی آمازلق اشلر، ایده شلر برله اشله نورگه ممکن ایکنانلیگینی خاطرگه توشوردر. «تاعچی تامچی کول بولا».

مسلمانلر اول حاللارنده فقیرلر، کوبسی ده مال ودولتسرنندن، مرتبه وحرمتلرندن آیرلوب کیلگان مهاجرلر بولغانلقدن رسول الله مونلرنی اوبوشدر ایچون هر نورلی مشروع چاره لرگه کرهدر، بر برینه الفتلی ومحبتلی بولولری، مادی ومعنوی صورتلر برله یاردم بیرشولری حقدیه وعظار قیلهدن ایدی. اوشبو حدیث هم مسلمانلر نك هیئت مجوه عهده لرینی معنوی روشده معکمله شدر و بولنده کورلیگان چاره لردن بر چاره در.

بر کشی اشلی آماغان اشلر، کوب کشیلر قوشلو برله اشلنه آلا وبر کشینک عقلی ییتمگان نرسه لرگه، کوب کشی قوشلغان هیئتک عقلی ییتهدر. بو کونده آوروپا وآمریقادغی سودالر، هنر خانهلر، تیمر بول وپارخودلر هر بری الوغ جهیتلر، شرکتلر واسطه سی برله اجرا فیلنه در. دیمک مونلر «المرء کثیر باخیه» نك مضمونی برله عمل ایتلر.

مسلمانلر اوزلرینک بر دین فانداشلری بولولرینی کوللارنده طونوب کوچلری ییتکان قدر فقیرلر ویتیملر نك حاللرینی فایقرتسه لر واوزلرینی بو عاجله حکمنده ایتوب طوتسه لر اجتماعی وعمرانی، مدنی وافتصادی اشلری بیک یاخشیلانور، علمی ودینی اشلری ده یوزلرینی کولدرراک در جهده بولور ایدی. اگرده فقیرلرگه اش نابوب بیروچی وفقیرلر نك بالالرینی اوقونوچی، هنر وصنعتلر اوگرندروچی، سودا وکسپلر طوغر وسنده بوللر کورساتوب طوروچی

جمعیتناری بولوبده ملت بالالری یاگا اصوللرده، اسلام روحنده تربیله نوب طور سهرلر ایدی شبهه یوقی درجه لری یوقاری کونارلور، اعتبارلری اوسار، سوزلری یوقاری اورنلرغه ایشتلور، مقصودلری بیرلور خلقلرده «المرء کثیر باخیه» «بدالله علی الجماعه» نك سرارینی اکلارار ایدی.

(۲۷۳) الْمُسْتَبَانِ مَا قَالَا فَعَلَى الْبَادِيِّ مَا لَمْ يَعْتَبِ الْمَظْلُومُ (۱).

ترجمه سی: ایسکی بر بری برله سوگشوجیلرنك نل کناهلری، سوگشو طوغروسنده اوست گه چیققان و آرتدروب بیسارگان گه ندر، سوگشونی باشلاوچی غه در.

ایکی آدم آچولاننشورغه و سوگشور گه باشلاسلر شونك گناهی سوگشونی باشلاوچی غه بولور. اما مظلوم طرف، سوگشونی آرتدروب، باشلاوچینك ده اوست باغینه چیقسه اول وقت گناه هم وبال هر برینك اوز عمللرینه کوره بولور.

بره و اذا قیلورغه باشلاسه شوکا مقابله قیلو درسئلگی اوشبو حدیثدن اکلشله در. «فمن اعتدى عليكم فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم» (بقره ۱۹۰) آیتی ده اوشبونی یلدره. اما مقابله ایتمی صبر قیلو آرتق ایکنلسنگه شبهه یوق. «ولمن صبر وغفران ذلك اهن عزم الامور» (شوری ۴۱). شولای بولسه ده صبر ایتوب قالو وجوابلاشماو یاخشیراق، سلامتک شونده در. ابن الوردی:

إذا ما هجانى ناقص لاجيبه فلى ان جاو بته فلى الذنب
انزه نفسى عن مساواة سفة ومن ذابض السكاب ان عضه السكاب

امام احمد، عیاض المجاشعی دن: «المستبان شیطانان يتهاذيان ويتكاذبان» (سوگشوجیلر، تالاشوچی و آلدوچی شیطانلردر). دیب حدیث روایت ایتهدر. عبدالله بن عمرو بن العاص رسول الله دن: «ان من اكبر الذنب ان يسب الرجل والديه قالوا وكيف يسب الرجل والديه قال يسب الرجل فيسب اياه ويسب امه فيسب امه» دیب حدیث کوچه در (۲). (اوزینك آنا آناسی سوگلو گه سبب بولو، آنا آناسینی اوزی سوگو اورنده در).

(۱) صحیح مسلم ج ۲ ص ۲۸۵.

(۲) احمد ابن حنبل مسندی. ج ۴ ص ۱۶۲.

ترجمه‌سی: «مشورت ایتلوچی آدم امین بولورغه تیوشلی».

بر کشتی، هیچ کیم گه ضرر بیرمی طورغان و شریعت فاشنگ ممنوع بولماغان بر اش طوغروسنده کبکاش اینکانده مشورت ایتلوچی آدم، شول اش حقنده اوزی، فی اشله‌یه چکن فکر لوب فاراسونده و اوزی اشله‌یه چک روشنی سویلب کبکاش بیرسون! اگرده شونی یا شروب ایکنچی نورلی مشورت بیرسه یا که سویلرگه یارامی طورغان سرنی فاش قیلوب یورسه خیانت ایتوچی کشتی صانالور. مگورده اوزینه برر نورلی ضرر بولاچق بر اش برله مشورت بیرو لازم نوگلدر. بو طوغورده الگ یاخشیمی سکت ایتو ورد جهیل قیلودر.

اوشبو حکم، خصوصی مشورتلرگه گنه خاص توگل بلکه هومی مشورتلرده شولای. مثلا کیرهک کچوک و کیرهک الوغ بولسون بر اش حقنده مشورت مجلسی بولسه شونده هر کیم اوزی مصلحت کورگان فکرینی (قبول بولسه بولماسه‌ده) سویلب اونارگه تیوشلی.

الوغ اشلر آلدنده عقل اهلارینه، دینارنده عقیب بولغان کشبیلرگه مشورت ایتو وعقل صور او، فکر لرینی آکلاو تیوشلی اش. بیرلیگان مشورت برله عمل قیلو بورچ توگل، موافق کورمه‌سه آنک برله عمل اینمازگه ممکن، موندنه ضرر بوقی. اما مشورت ایتو، کیره کلی وفائده‌لی. الله تعالی، آدملرنک اعقلی بولغان ذات‌غده «وشاور هم فی الامر» (آل عمران. ۱۵۳) دیب نصیحت قیلغان ایدی. رسول‌الله اوزی‌ده صوغش اشلرنده گنه توگل بلکه باشقه اشلرده‌ده صحابه‌لرگه مشورت ایتهدر ایدی. «افک» و افه‌سندگی مشورنی معلوم (۲)، ابن قتیبه: «رسول‌الله حتی خاتونلرغده مشورت قیلدر و یاخش کبکاش بیره آلسلر شول خاتونلرنک کبکاشلرینی‌ده طونادر ایدی» دی (۳).

(۲۷۵) الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَخُونُهُ وَلَا يَكْتُمُ لَهُ وَلَا يَخْدُلُهُ كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ عَرَضُهُ وَمَالُهُ وَدَمُهُ التَّقْوَى هُنَا بِحَسَبِ أَمْرِي مِنَ الشَّرِّ أَنْ يُعَقِّرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ (۴).

(۱) احمد ابن حنبل مستدی. ج ۵ ص ۲۷۴. سنن ابی داود. ج ۲ ص ۳۵۱.

(۲) صحیح بخاری. ج ۵ ص ۵۶.

(۳) عیون الاخبار لابن قتیبه. ص ۲۸.

(۴) جامع ترمذی. ج ۲ ص ۱۵. سنن ابی داود. ج ۲ ص ۲۴۱. لفظار «ترمذی» ننگ.

ترجمه سی: «مسلمان، مسلمانانك فانداشيدر، آڭا (فانداشينه) خيانت قيلماسون، آلداماسون، ياردمسز ناشلاماسون، مسلمانغه نسبت برله هر مسلمانانك عرضى (يوز صوى)، مالى، فائى حرامدز. نقولاق كوڭلده بولادر (ظاهرينه قاراب كشى حقنده حكيم ايتارگه يارامى). كشيبنك اوصال بولووى ايچون اوزينك مسلمان فانداشيني تحقير قىلووى يئار.»

حديث شريفى، مسلمانانك مالينه وناموسينه تعرض قىلو حرام ايكانلگىنى خبر بيره، مونك بوزوق وقباحت اش ايكانلگىنى تاكيد ايته. لىكن بز بو حديث گويبا باشقه لرغه سويله نىكان فرضى برله آڭا قولاق سالميمز، مضمونىنى كوڭلهزگه آلميمز و هميشه كشى حالينى تيكشيره مز و كشى سويله و دن لىنله نوب عمر اونكاردمز بز نك حالمز، عجب ايتارلك. عمرمز بويىچه دوست بولوب والفت ايتشوب يورگان كشيلىرمز دن آزغنه بر صالحونلق كورو برله، مناسبتمزنى كيسه مز، ناموسينه تيوب كيسونه مز و فولمز دن كىلگان قدر احتقار ايتهمز.

بره نك درجه سى كونارلو، بخنى آچلو وكسى رواجلانوغه ايكنچيمز تحمل ايتى، شوشندى بر وقتده بو ايكنچيمز ده اوز اوزىنى طونا يامى برنچيمز دن آيرلا وگويبا آنك برله مناسبتى هيچ بولماغان كشى منزلنده معامله ايتهدز.

اسلام ديننده هر كيمنك حقى محفوظ و تعرض قىلودن امين بولوب بره وگه ضرر بىرو، كشيبنك بوز صويىنى نوگو، سؤ ظن قىلو ياخود «دين» اسمندن خواجهلىق (تسلط) ايتو، اخلاق قاعده سينه كوره قطعى صورتده ممنوعدز. بر آدم اوزى نى قدر ياخشى، عفيف و ديندار بولسه ده باشقه لر نك عقبده و مسلكلرينى معامله و حركتلرينى تحقير قىلو حقينه مالك بولماز.

رسول الله و آنك خليفه لرى زماننده «دين» اوشبو اسلوبده دوام ايتدى، خلقلر شول رسم اوزرنده يوردىلر «دين» فرمانلرينى رعايه ايتوب كىلدىلر. آنالر، بابالر ياخشى ايدىلر، الله تعالى آنلرغه رحمت ايتسون لىكن بالالر و خالقلر آنلرغه اوخشامادىلر، نمازنى قائم ايتمادىلر، شهوت اميرى بولوب اوز وظيفه لرنده قصورلىق قىلدىلر. اميرلر مال جىدىلر، عالما ايسه آنلر نك حق ناحق اشلىرينه رضا بولوب طوردىلر. شول سببلى اخلاق بوزولدى و هر كم اوز فكرينه ايبه روب بر طرفغه يونه لىدى، صوغان باشلر ندىن اويولگان چومه له نك نارالووى قىيلندن نارالدىلر، باش باشدا قلىق حكيم سوردى، بعضى وقت حق سوزلى آدمار چيقوب معروف برله امر و منكر لردن نهى ايتوب

قاراسەلەردە سوزارینی اوتسکارە آلو توگل حتی اوزلری کفر و زندەگە نەسب ایتولدیلر و اسلام دیندن سوزلیدیلر. غزالی و ابن تیمیەلەر حەقنە بولغان ماجرالار معلوم و شوشی سوزلەرگە شاهددر.

اوز عصر مزده و اوز مەلکەتمزده مرجانی حەقنە سوبلەنگان سوزلرینی ایشتوب طوردق، بۇنڭ بۇرلە بۇرگە باشقەلەردە ایشتیدیلر. بو ذات مەبتدەلک، شیعه و معتزلەلک، وهابی و دهریلک، کفر و زندەلک نڭ هر بۇرینە نەسب ایتولدی، اوزینە توگل حتی شاگردلرینە شاگرد بولورلق کمالانلردن مەروم آدملر طرفندن سوگولدی. لکن عیبی نیندی نرسە ایدی؟.. معلوم، غزالی و ابن تیمیەلەر فییلندن مەروم بۇرلە امر و منکر اشلردن نە ایتو ایدی. بۇر آدمکە زندەلک بۇرلە و هابیلق، دەر بلك بۇرلە شیعهلک نیچوک جبولار، جبولوی نیچوک صورتلەنە؟...

شیخ جمال الدین بۇرلە مەدەعبە حەقنەغی افترا و بھتانلردە حددن طش بولدی. بۇنڭ مەلکەتمزده بۇر قارت مدرس، مصرده اوفوچی بۇر شاگردنڭ آغاسینی اوز اوینە چاقروب: «طوغانکنی مصرده اوقوتورغە رخصت بوق، آندە طورسە مەدەعبە مەقن گە ایپەروب دینسز و دهری بولور، بایلردن آچە ببار تمام ایشت...» دیب غیرت اورووی و تھیدیلر فیلووی مشهور بولدی. مونڭ رخصتی نی ایچون کبرەک بولغاندر؟...

*
*
*

اگرده اسلام دنیاسندە حقیقی عالملر و درست تریبەلی کشیلر یبتارلک درجەده بولسە ایدی آلداوچیلق و ضرر ایتوچیلک، حیلە و مکر قوروچیلق، کوکللەرگە مسلط بولوب ایمان و کفر طوغرولرنده جزافی حکم فیلوچیلق بو درجەده مینول بولماز ایدی. لکن بختسزلك گە قارشو حقیقی عالملر تقوی و تریبەلی آدملر آز.

اسلام دینی قاشندە «تقوالق»، آخرنده ضرر بیرە طورغان نرسەلردن صافلانوغە اسمدر (۱). مسلمان قارنداش گە خیانت فیلو، آلداو، یاردمسز ناشلاو

(۱) تقوی، اوشبو اوچ درجەگە آیرلاذر: مذکو عذابە قالودن صافلانو. مونڭ یولی «شرك» دن توبە فیلودر. حق تعالی نڭ «والزهم کلمة التقوی» دیکان سوزندەگی «تقوی» دن شوشی معنا مراد. تقوی کلمەسی، ایمان کلمەسی، دیکان سوز. (۲) هر تورلی گناهدن صافلانو. «ولو ان اهل القرى آمنوا واتقوا لفتحنا علیهم برکات من السماء والارض...» آیتندە بولغان «تقوی» سوزندن اوشبو معنا اراده قیلنەدر. (۳) الله تعالی گە اقبال ایتوب آندن باشقە نرسەلرنڭ هر برندن صافلانو. «يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله حق تقاته ولا تموتن الا وانتم مسلمون» آیتندە بولغان «تقوی» سوزندن شوشی معنا اراده قیلنە. «ذلك الكتاب لاریب نیه هدی للمتقين». آیتندەگی «تقوی» سوزینی اوشبو اوچ معنانڭ اوچیسى برلەدە تفسیر ایتوچی عالملر بار. اما شریعت اصطلاحندە بولغان تقوی موندەغی معنالرنڭ ایکنچیسندە مەروم.

كَبِكَ نَرَسُهُ لَرَنْكَ هَر بَرِي آخَرْتَدَه ضَرَر بِيَرَه طَوْرَغَان نَرَسُهُ لَرَنْدَر.
مُسْلِمَان قَارَنْدَاشِيْمَنِي تَحْقِيْر قَبَلَو كَنَاه اِبْكَانَلِك حَقَنْدَه مَوْنَدِن بَاشَقَه حَدِيْثَلَرْدَه
كُوب، آيْتَلَرْدَه بَار.

(۲۷۶) اَلْمُسْلِمُ مِّنْ سَلَمٍ اَلْمُسْلِمُوْنَ مِّنْ يَدِهِ وَاِسَانِهِ (۱).

ترجمه‌سی: «مسلمان شول بولور: آنک قولندن، نلندن مسلمانلر سلامت بولورلر».

«مسلمان» تعریفی اوشبودر. هر کیم اوزینی شوشی تعریفی گه صالحوب قارارغه و اوز حالینی تیکشورر گه تیوشلی. مسلمان بولو ایچون فالوبنک کوب اهمیتی یوق بلیکه اوزینک ضررینی مسلمانلرغه تیدرماو کیره کدر. تلی برله ضرر تیدرماو شیکلی قلمی و باشقه اعضالری برله ده ضرر تیدرودن صافلانو لازم.

اسلام دینینک روحی قارنداشلک و هر ایکی طرفندن ده بر برینه قارشی بولغان محبتندن عبارت. اوشبوگنا کوره بر بوزنده بولغان مسلمانلر معنوی بر هیئت اعتبار اینوله در. قرآن کریمینک: «انما المؤمنون اخوة» (حجرات ۱۰) دیب تعبیرونده گی حکمت اوشبودر.

دین قارنداشلغی حق هر توری شخص عرضلر، نفسانی فائده و مطلبلردن عالی بولورغه تیوشلی. حقیقت حالده اسلام دینی ساده بولوب هر کیم طرفندن آکلاشلغان دورلرده مسلمانلر، دین قارنداشینک مرتبه سینی بلدیلر، موکار رعایت ایندیلر، شونک ایچون ده دنیا ده بائگی بر مدنیت و یسائگی بر علم در یاسی میدانغه چپقوغه سبب بولدیلر. اسلام تاریخی برله آشنا آدملر گه بو حالنک تفصیلی آچیق معلوم.

(۲۷۷) اَلْمُسْلِمُوْنَ عِنْدَ شُرُوْطِهِمْ (۲).

ترجمه‌سی: «مسلمانلر اوزلرینک شرطلرده ثابتلر (ثابت بولورغه تیوشلیلر) در».

(۱) صحیح مسلم، ج ۱ ص ۲۸.

(۲) سنن ابی داود، ج ۱ ص ۱۵۰.

مسلمانلار اوزلری طرفندن قیلنغان شرطلر، اگرده شریعت فاشنك درست و معتبر شرطلر بولسه شوڭا وفا ایتولری و سوزارنده طورولزی لازم. مگرده نیندی شرطلر درست و نیندی شرطلر درست نوگل اپکانلگیینی بلورگه تیوشلی. مسلمانلر آراسنده نکاح و طلاق وقتلرنده، صاتو آاو مادهلرنده، اجاره و رهن کبک معامللرده بولغان همده مکتبلر و مسجدلر فائدهسی ایچون ایتولمگان و قفلر، صدقه لرده غی شرطلر نك درستلری و درست نوگللری فقه کتابلر نده بیان ایتوله در. «کتاب سته» صاحب لورینگ کوبسی اوشبو حقیقی حدیثلرنی «کتاب الشروط» اسمنده آبروم بر کتابده جیوب روایت ایتهلر. هر حالده قرآن برله سنت گه موافق بولماغان شرطلر (وائف شرطلری هم شونده داخل) لغو و فاسد بولوب «المسلمون عند شروطهم» دن مراد کتاب برله سنت گه خلاف بولمی طورغان شرطلر در.

(۲۷۸) مَطْلُ الْغَنِيِّ ظَلَمٌ (۱).

ترجمه سی: «کوچی بینوچی کشینك اوز بورچینی توله می کیچکدر ووی ظلمدر».

«ظلم»، اوست که یۆکلنگان حقنی منع ایتودن عبارت. بورچغه آلماو لازم. ایندی مجبور بولوب آلتغان ایکان رنجتمی تابشرغه تیوشلی. «بورچدن بیک استعاذه نیلرسز» دییوچیلرگه نارشو، رسول صلی الله علیه وسلم: «کشی بورچلانسه وعده قیل وعده سنده طور آلمی باشلی» دیب جواب بیرگان ایدی (۲). مونك درستلنگنده شبهه یوق. خصوصا بو کونده بورچ برله معامله قیلوده برکات بتدی. نیچه و نیچه کشیلر بانقه لرغه بیرهچکلری سببلی اشدن چیققیلر، اولیگی بایقلر نین آیرلدیلر و همیشه ده شولای بولوب طورالر.

فقیر بولووی سببلی بورچینی وقتنده تولى آلماو. «ظلم» نوگل. چونکه فقیر-لك گه نوشوچی کشی معذردر. موندی وقتده آلاچش بارکشی، اوزینه بیرهچگی بار کشینك بایوغانینی کونوب طوروبرله بیورلدر. «وان کان ذوعسرة فناظرة الى مبسرة» (بقره ۲۸۰). لکن بو معذورلك همیشه کسب حقنده طریشوچی اجتهاد ایتوچی همده اولیگی فرصت کیلو برله بورچینی توله و قصدنده بولوچی،

(۱) صحیح بخاری. ج ۳ ص ۸۵. مطل، سوزو معنا سنده.

(۲) صحیح بخاری. ج ۱ ص ۲۰۲.

معیشت قیلو و کون اونکار و طوغروسنده ایبرکن فوللی بولمی ضرورت اوتار قدر گه گنه قناعت فیلوب طور و چی، کیبئویا صانو، آشاور ایچو طوغروسنده عادتدن طش کیبئو اچی فقیر لیر گه گنه خاص بولسه کیره ک . «فقیر لر وفات بولغانلر ندن صوگ بور چلرینی توله و مستلمانلر دگ «بیت المال» لری اوستینبه لازم بولادر» (۱) دییو چی عالمانلر نك مقصودلری ده شوشندری فقیر لر در . بومسئل نك تفصیلی اخلاق کتابلر نده مذکور .

(۲۷۹) مَعْلَمُ الْخَيْرِ يَسْتَغْفِرُ لَهُ كُلَّ شَيْءٍ حَتَّى الْجَيْتَانِ فِي الْبَحْرِ

ترجمه سی: «ایز گولک تعلیم قیلو چی ایچون هر نرسه حتی صوده غی بالفلرغه قدر الله تعالی دن یار لقاونی صور ار لر» .

بو سوز مکتبهه بالالر اوفوتوچیلر غه غنه خاص توگل بلکده هر کم اوزی بلگان ایز گولکنی باشقه سنه اوگره نسه شونلر نك هر بری ایچون عامدر . مکتبلر ده اوفوتوچیلر ایسه (نیتلرینی در سئل سه لر) بوسوز آستینه ، باشلاب کر لر . مگر ده ایز گولکنی اوگره نو ، نلدن بیگره ک فعل برله بولو لازم . فعلی اوصاللق اوگره توچی آدم نك تلی یاخشیللق اوگره توونده فائده بولماز . اوشبونك ایچون مکتب معلم لری ، بالالرنی تر بیهه ایتوچیلر هر کیمدن آرتق دینلی و دین امر لرنی طوتوچی ، فضیلت صاحب لری ، عقیقلر بولور غه نیوشلی . شرش صفتلرنی حائز بولماغان معلم و معلمه لر گه طوغری کیلگان بالالر (اگر ده الله تعالی باشقه برر یاره برله بو هلاکندن خلاص ایتماسه) بختسزلر در .

هر حالده دین معلمی بولغانی حالده اوزی دین امر لرنی طوتماغان ، نلی برله اوگره ته طور عان نرسه لرینی فعلی برله کورسه ته آلمان ، حسن خالق و عفت توغروسنده شاگردلرینه اور نه ک بوله بلمگان معلملر ، اوشبو حدیثده گی سیونچلر گه طوغری کیلمازلر .

﴿ ۲۸۰ ﴾ مَا تَسْمَعُ الْغَيْبِ خَمْسٌ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا اللَّهُ لَا يَعْلَمُ مَا فِي غَدِّ إِلَّا اللَّهُ وَلَا

يَعْلَمُ مَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ إِلَّا اللَّهُ وَلَا يَعْلَمُ مَتَى يَأْتِي الْمَطْرُ أَحَدٌ إِلَّا اللَّهُ وَلَا تَدْرِي
نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ وَلَا يَعْلَمُ مَتَى تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا اللَّهُ (۱)

ترجمه‌سی: «انسانلاردن باشلر لکان غیب غزینهلر نڭ آچقچلری بيشدر. آنلرنی الله تعالی دن باشقه هیچ کیم بلماز. برنجیسی: عادنده معلوم بولمی طورغان نرسهلر دن باشقه اشلردن ایرته که نیندی نرسه بولاغنی الله تعالی دن باشقه هیچ کیم باماز. ایکنچیسی: آنالر قارنلرنده بولغان بالالرنڭ حاللرینی قطعی روش برله، الله تعالی دن باشقه هیچ کیم بلماز. اوچونچیسی: یاغهور فایجان یاواچغن الله تعالی دن باشقه هیچ کم بلماز. دورتنچیسی: هیچ برکشی، اوزینڭ فایده وفات بولاغنی بلماز. بيشنچیسی: قیامت فایجان بولاغنی الله تعالی دن باشقه هیچ کیم تعیین قیلر آلماز».

اوشبو بيش نرسه نی بلو الله تعالی نڭ اوزینه گنه خاصدر. بو بيش نرسه قرآن کریمده هم: «ان الله عنده علم الساعة وينزل الغيث ويعلم ما في الارحام وما تدرى نفس ماذا تكسب غدا وما تدرى نفس باي ارض تموت ان الله اعلم خبير» ديب حکايت لپتوله در (لقمان ۳۴). عربلر آراسنده اوشبو نرسهلر نڭ کوبلرینی باونی دعوی قیلوچیلر بولغانلقدن حدیث شریفده بيش نرسه غاصلاب ذکر قیلنه در. بوفسه غیب نرسهلر مونلردن باشقه ده بولورغه ممکن. حدیثده گی «بیش» دیگان سوزدن شوندن آرنتی بوقلغنی آکلارغه یارامی.

«کیلر چکده گی نرسهلر نی و آنالر قارنلرنده بولغان بالالرنڭ حاللرینی الله تعالی دن باشقه لر بلمی» ديبولگان سوزگه نجر بهار و قطعی بولغان حسابلر، عادیلر برله بلنه طورغان نرسهلر کرمی، موندی قاعده وقانونلرغه بنا قیلنوب بلمه طورغان نرسهلر «غیب» سانالمی. بو کون اویلدن صولڭ آلتی ساعتده فویاش بابور و ایرته گه ایرتدن ۳ ساعتده فویاش چیقار یا که بو یل فلان وقتده آی و یاخود فویاش طونلور، اوشنداق فلان ساعتده و فلان ذقیقه ده پاراخود و یا که پوبزد کیلور ديب سوبهلر و لر طبیبلر نڭ و تجر به اهللرینڭ اوز فاشلرنده

(۱) صحیح بخاری، ج ۵ ص ۲۱۹. «مفاتیح»؛ «مصایب» و زنده بولوب آچقچ معناسنده غی «مفتاح» یا که «مفتاح» (هر ایکسنده ده میماڭ کسری برله) جمع سیدر. اما «مساجد» و زنده بولغان «مفتاح»؛ خزانه (خزینه) معناسنده برلغان «مفتاح» (میماڭ اوستی برله «مسکن» و زنده) جه‌سی بولور. «تغیض» بترو و کیمتو معنالرنده بولسده بو اورنده عام معنا برله ترجمه قیلندی.

کوب تجربہ ایٹولگان علامتوں سے استدلال قبول برر فاریغی بالانک ایبر یا کہ فز ایگانگینی خبر بیروار و سویلہ گانگہ طوغری کیلور عیبین خبر بیرو و عیبی بلی بولی. مقبول بر دلیل گہ بنا ایٹولگان نرسہ لر «غیب» صانالمیلر. «دار نلر دہ بولمان بالالرنک حاللرینی اللہ تعالیٰ دن باشقہ ہیج کیم باماز» دیبودن مقصود آنلرنک شقی یا کہ سعید، اوزون عمرلی یا کہ عمرسن بولو کبک حاللرینر. برر نورلی طبیعی دلیللر و نجر بہ لر برلہ یاغور یاواغینی آلدن بلو دہ حدیثہ ذکر ایٹولگان «غیب» گہ کر میدر. مقصود ایسہ دلیللر و نجر بہ لردن باشقہ بلنماز، دیمکدر.

شونک ایچون طبیعی و مقبول دلیللر گہ بنا قیلمی خبر بیروچیلر، برہونک بختلی و عینسز بولاغینی سویلہ وچیلر، چرد قول طونوب یا کہ صو وکوز گیلر گہ فارابغہ بوغالغان ماللرنک اور نلرینی آیتوچیلرنک و عموما کورہ زلر، فال آچوچیلرنک سوزارینہ اشانورغہ یارامی. مونلرنک بتون اشلری سادہ کشیلرنی آلداو ویکل بول برلہ آفچہ چبودن عبارتدر.

(۲۸۱) مَنِ ابْتَلِيَ مِنْ هَذِهِ الْبَنَاتِ شَيْءٍ كُنَّ لَهُ سِتْرًا مِنَ النَّارِ (۱).

ترجمہ سی: «بر کشی فز بالالر برلہ بلالنسہ (تربیہ لری برلہ مشقت چیکسہ) شول فز لر (فز لر حقندہ غی مشقتلری) اوندن پردہ بولور لر». فقیر وبارلی بر خانون غہ حضرت عائشہ (باشقہ بر نرسہ بولماغان سبیلی) برگنہ خرما صفہ ایٹوب بیرگان ایدی. خانون، شول بوخرمانی ایکی گہ بولوب ایکی فزینہ بیردی دہ اوزینہ بولمادی. حضرت عائشہ بو حالفی رسول اللہ غہ سویلہ دی (اوز بالاسی بولماغان سبیلی حضرت عائشہ احتمال بو حال گہ بر آز تعجب ایٹکان بولور. «من لم ینق لم یدر» دیلر). حضرت رسول بو سوزینی شول وقتدہ ایٹکان ایدی.

حدیث، فز بالالر حقندہ غنہ در. امام احمد «بر کشینک فز لری یا کہ اوچ فز فاریغی یا کہ ایکی فزی ویا کہ ایکی فز فاریغی بو اوبدہ اللہ رضالغی ایچون شونلرنی اولگانلرینہ یا کہ تابشرفانلرینہ قدر باخشلی تربیہ ایسہ تموغدن پردہ بولور لر» مضمونندہ حدیث روایت ایسہ در (۲). سرافتہ بن

(۱) صحیح بخاری، ج ۲ ص ۱۱۵.

(۲) امام ابن حنبل مسندی، ج ۶ ص ۲۷.

مالك: «الا ادلكم على افضل الصدقة انتمك مرودة اليك ليس لها كاسب غيرك»
 (صدقه لرکنك الك افضلی باشقه تربيه چيسى بولماغان حالده ايرندن ايرلوب
 ارزكه قايتقان نر بالاكنى تربيه له وكندر) روشنده حديث روايت ايتنه در (۱).
 قز بالار اوسدروچيلر اوشبو سوينچ خبر برله قوانورغه، تارامازغه
 تيوشلى. بعض بر قز بالار آخرت ايجون گنه توگل بلهكه ذنبالقهده بىك
 فائدهلى وخبرلى بولار.

(۲۸۲) مَنِ ابْتَلِيَ فَصَبْرًا وَعَظِيًّا فَشَكَرَ وَظَلِمَ فَغَفَرَ وَظَلَمَ فَاسْتَعْفَرَ اللَّهُ
 أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ .

ترجمه سى: «بر بنده بلالانوبده صبر ايتسه، نعمت بيرلنگانده شكر قيلسه،
 مظلوم بولغانده اوزينه جبر ايتوچيني يارلقاسه، اوزى ظلم قيلوبده صوگندن
 الله تعالى دن عفو صوراسه شوشى بنده كه دنيا و آخرته امانلق بولور هم ده هدايت تابار.»
 هر تورلى مكروه لر و قضا لرغه، مصيبت و بلالرغه صبر ايتوچيلر حقنده
 قرآن كرىمده سوينچ بيرلنگان آيتلر بىك كوب. مؤمنلرنى اذالاندره طورغان
 نرسه لر كيرهك بر سماوى آفات سببندن وياكه بنده لر طرفندن بولسون هر برى
 «مصيبت» و «بلا» بولوب شونلرغه توزو، «صبر» ايتودر. صبر قورى تل برله
 «انا لله وانا اليه راجعون» نى اوفودن غنه عبارت توگل. بلهكه شونك برله بيرلنگه
 كوكل برله ده چدارغه، الله تعالى كه اعتراض قيلمازغه و اوپكه اماز كه تيوشلى .
 حقيقت حالده اوزى ده الله تعالى كه قايتاچق، فولده فالعان نعمتار كبتكانلرينه
 كوره البته كوب. قضا برابرينه آخرته ثواب قارشو آلاچق. شوشى اشلرنى
 فكرلر وچى آدم مصيبتلر كه توزار. فايغو يوق اورننه طوناشورغه بردن بر
 بولغان سبب، دنيا ده غى فايغولرغه توزو و صبر ايتودر. وحى:

تحمّل ایله دم-ادم بلایه ای دل راز
 تفکر ایت که نه حالاته بوسق اولدی: وچار
 صبور اولان کورر البت بو یولده حسن جزا
 بو سوز بالانسی دیور سین امان امان زنهار!
 تأسف ایتمه بو آلامه قارشى لاقید اول
 حضور قلبکله سعی ایت دوشونمه لیل و نهار.

(۲۸۳) مَنْ أَحَبَّ دُنْيَاهُ أَضْرَّ بِأَخْرَتِهِ وَمَنْ أَحَبَّ آخِرَتَهُ أَضْرَّ بِدُنْيَاهُ
فَأَثَرُوا مَا يَبْقَى عَلَيَّ مَا يَفْنَى (۱).

ترجمه سی: «بر کشتی، اوزینک دنیا سینی سویسه آخرتینه ضرر ایتار و بر کشتی، اوزینک آخرتینی سویسه دنیا سینه ضرر قیلور: سز، فانی بولغان نرسه (دنیا) گه کوره بافی بولغان نرسه (آخرت) نی اختیار فیلاکیز! .»

«دنیا» برله «آخرت» سوزلر نندن مقصود نیندی نرسه لر ایکانلیکی معلوم. بر یوزنده بولغان مادی و عرضی نرسه لر و بتون موجودات (اگرده دینی بوماسه لر) «دنیا» اسمنده بولوب شونک نقیضی ایسه «آخرت» در.

بو اورنده بولغان سویودن مقصود، آخرت مقصودلرینه سبب بولغانلق جهت برله معتدل روشده سویو توگل بلسکه دنیانک اوزینی طوغری سویو همده اولچاودن طش سویوب ایکنچی طرفنی بتونلای مهمل فالنرو بولسه کیرهک. یوقسه هر کیمنک اوز اشینی اوزی سویوبوی، سویه و یارانمی اشله گان اشلرده حکمت و معنی بولماوی طبیعی .

صحابه لر آراسنده بیک بای آدم لر وزور سوداگر لر بار اییی. مونلر اوز کسملرینی سویه و یارانمی دوام ایتدرگانلردر دیب بولمی. بلسکه اوز کسملرینی و هنرلرینی سویگانلر و شونک برله برابر ایکنچی طرفنی ده مهمل طونماغانلر حتی آنسینی نراق و آرتغراق سویگانلر بولسه لر کیرهک .

هر حالده بو حدیثدن کسب و صناعات مذموم بولوینی آکلارغه نبوشلی توگل. رسول الله نك پیغمبر لیکن مقدم بولغان عمرینک بر قسمی کسب و سوداگر لک برله اوتدی، شونک آرتندن یراق اورنلرغه سفرده قیلدی. پیغمبر بولغانندن صوگده صاندی و آلدی. «رسول الله نك بتون عمرنده و آندن صوگده دورت خلیفه نك خلیفه لک و قتلرنده قیلغان بتون حکملرینی بله م» دیبوچی و قریش نسیبینی بلو طوغر و سنده نظیر سز دیب صانالوچی، رسول الله صحابه لری سلامت بولوب شونلر نك کوز اوکلر نده شرعی فتوالر بیروب طوروچی سعید ابن المسیب حضر نلری سوداگر اییدی. تابعینلر نك اهللری اوشبو آدم ایکانلیگی حقنده اتفاق و اتعدر.

اوشنداق محمد بن سیرین، مسلم بن یسار، ابوب سختیانی، یوسف بن عبید کبک مشهور عالم‌لرده تجارت برله شغال‌نهلر ایدی.

زاهدان دن بولغان یحیی بن معاذ الرازی‌غه: «زاهدان دنیادن اعراض قبله طورغانلر ایدی حالبوکه سین دنیا سویه‌سن!» دیگانلر ایدی. یحیی ایسه مونلر‌غه: «آخرت، طاعت و عبادت برله تابولا؛ طاعت و عبادت، حیات برله بولا؛ قوت دنیاده بولا، مونک معناسی: دنیا، آخرتنی تحصیل فیلور‌غه سبب، دیگان سوزدر، آخرت‌گه سبب بولغانلغی ایچون دنیای سویه‌سن آنده نیندی ضرر بار؟» دیب جواب بیردی.

* *

دنیای و آخرتنی سویو، نی روشده بولغانلغنی بلوده بیک زور اش. بز، نون کون اش اشله‌ب و کسب ایتوب یه روچیلرنی «دنیا سویوچیلر» و چالما کیبوده مسجده اوطور و چیلرنی، مرید تریبه فیلوچیلر و ایشانلر برله صحبت ایتوچیلرنی «آخرت سویوچیلر» دیب حکم فیله‌مز. بو حکم‌نک بر آز درست بولووی ده مکن. شونک برله برگه بیک زور یا گلش بولووی ده یراق توگل، بو دنیا ایندی بیک کوب کشیلرنی توزاق‌غه توشرگان دنیادر.

* *

صدقه جاریه فالدر و علم تحصیل ایتوچیلرنک معیشتلرینی نامین قیلو فضدی برله سافلر و یاغشی کوکلی آتا بابالر طرفندن فالدرلغان و قفلر خیراتلر، کسب اهللری و اشچیلر طرفندن نوگل بلکه عوام کوزینه آخرت اهللری کیوملری برله کورلوچی و دنیای سویماو دعاواسنده بوروچی مراتیلر و چالما اهللری طرفندن غصب ایتولیلر، هر بری مونلرنک توبسن فورصاقلرینه کروب بتدیلر. شونک ایچون کیوم و قیافتلر‌گه فاراب حکم ایتو موافق بولماز. حکم ایتوله‌چک کون بوکون توگل بلکه کیله‌چکده در. «وجوه بومئذ مسفرة ضاحکه مستبشرة و وجوه بومئذ علیها عبرة ترهقها فترة».

(۲۸۴) مَنْ أَحَبَّ قَوْمًا حَسَرَهُ اللَّهُ فِي زُمْرَتِهِمْ.

ترجه، سی: «بر آدم نیندی فومنی سویسه الله‌تعالی آنی قیامتده شونلرنک گروهندن فوبارر».

باشقە بىر قومنىڭ سەي و اجتهادلارنى، علم و ھىنرلارنى، اوز آرالرنىڭ
 الفت و مەجتىلارنى، مائىلارنىڭ بولغان خىدمەت و خىر خواھلىقلارنى، غىبىرت و
 جىسارەتلەرنى ھىتى دىنلارنىڭ بولغان خاتىلەرنىڭ بولغان احسان و اعانتلارنى
 سويۇ و شونى ماقتاب سويۇ و يا كە يازۇب نىشۇر ايتۇبۇ ھىدە ھىدە ھىدە ايتۇلغان
 «سويۇ» نۇگل. بىلكە ھىدە بولغان «سويۇ» دن مراد ھىچ بىر مەنھەللىرى و عىلافە
 لرى بولمى طورۇب آنلارنىڭ مەجىرە اوزلارنى سويۇدۇر. امام بخارى طرفىدىن
 رىوايت ايتۇلغان «المرء مع من احب» ھىم اوشۇبۇ مەمۇندەدر (۱). اگىردە
 آدم بالاسى ھىر بىر اوزى سويۇكان كىشى زىمەندىن بولۇب قىربارلاچۇ بولاسە
 ايدى شىرىبەت، چىت دىنلار ھىدە بولغان (كىتابى) نىز و خاتۇنلارنى نىكاح فىلۇدىن
 طىغان بولۇر ايدى. چۈنكى كىشىلارنىڭ اوز خاتۇنلارنى و بالالارنىڭ آنالارنى
 سويۇلرى طىبەقى اشۇر. اوشۇنداق سويۇكانلارنى آراسىندە مەسلمانلار ھىدە باشقەلار ھىدە
 بولغان كىشىنىڭ ايكى اۇچ زىمەندىن بولۇب قىربارلۇوى لازىم كىلۇر ايدى.

(۲۸۵) مَنْ أَحَدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ (۲).

ترجمەسى: «بىر كىشى، بىزنىڭ دىنەمىزگە لىسە، دىنەمىزدىن بولمىغان بىر اصل
 و قىلمىشنى يا كە بىر تۈرلى اعتقاد و عملنى احدث فىلسە، اول نىسە، شۇل
 كىشىنىڭ اوزىنە مردۇدۇر».

شارھلار طرفىدىن ايتۇلغان تەتقىقلارغە كۈرە اوشۇبۇ ھىدە شىرىفى، اسلام
 دىنىنىڭ بىك مەتبىر قىلمىشلىرىدىن بولۇب مەسلمانلار آراسىندە شىرىفى ايتارگە، مەناسىمىدە
 ھىر كىمگە آڭلانۇرغە تىيۇشلىدۇر. سىلفى عصرىدىن سىركى اسلام دىنىنىڭ قاتنىشان،
 نى قىلار بىدەت و مەنكىر نىسەلەر بولسە شۇنلارنى رىد و انكار قىلۇ طىغىرۇسەندە
 اوشۇبۇ ھىدەنىڭ دىستۇر العمل طىغىرۇوى لازىم.

بىر مەسلمان، اگىردە قىلدىن كىلسە پاراخۇد يا كە تىمىر بول ايتىسۇن،
 تىلغىراقى تىلغىفون ايتىد قىلسۇن، طىبەقنى تىخىرى سىبىلى كۆڭلەرگە كىلمىگان
 نىسەلرى دىنباغە چىقارسۇن، بىر ضررەدە يوق. چۈنكى بۇ نىسەلەر دىنى ھىم دە
 دىن گە اھىت ايتۇلغان شىن نۇگل مەكتەپلەر مەرسەلەر بىنا قىلۇ، مەسچىتلەرگە

(۱) صحیح بخارى، ج ۷ ص ۱۱۳.

(۲) صحیح بخارى، ج ۳ ص ۱۶۷. صحیح مسلم، ج ۲ ص ۴۲. احمد ابن حنبل

مىسى، ج ۶ ص ۲۷۰.

مفازلر قويو، كتاپلر ناليف ايتو حتمى قرآن كريمنى مطبعه لرده باصدمو (نيت و گوزل تصادرن مچرد طوته لغاتلرى حالده - عرب دانلارنده) صرف دنياوى اشلردن . اما رسول الله دن روايت ايتو ايمان رو شده برر نورلى عقيدده نوزو و برر نورلى عبات احداث قبلو ياكه عمومى عبادتلر گه خصوصى بر صفت و كيفيت بيرو . سالفاردن ميراث بولوب فالقن و اسلام دنياينده دستور العمل طوتولوب كيملىگان دينى مرابه لار و اصطلاحلارنى باشقه بر ملتنگ دينى اسملرينه و دينى اصطلاحلرينه آلاشدر و (مثلا : «جامع» اور نينه «صابور» ، امام و «مؤذن» اور نينه «روحانى آتالار» روشند ، تعبيرلار) مسلمانلارغه نسبت برله «بدعت» و اوشمو حديث مو چينچه مردوددر .

«بدعت» سوزى بالىگز دينى اشلر گه گنه خاص ايكانلىگى اوشبو سوزلردن اكلالسلسه كبرهك (۱).

«مستحب» نك درجه سى برله گنه بولسه ده شارع طرفندن امر بولغان و ياكه بر ابرينه ثواب وعده ايتولسگان نرسه لار «دينى» بولوب آندن باشقه لار «دنياوى» در . اوشبو فاعده هر وقت خاطرده بولورغه نپوشلى .

«دين» امرلارنده تصرف قبلو ، شارع نك اوزينه گنه خاص بولوب نيندى . گنه نيت برله بولسون بو اش گه فاشورغه بنده لرنك حقلرى يوفنير .

عادنده دين گه قوشولا طورغان ياكما نرسه لار دين عالمرى طرفندن «دين» اسمى برله قوشولادرده ، دفت قبلارغه كرچلرى يبنمگان خالقار ، «دين» اسمنك بولو - سيبلى بو نرسه لرنى شاداق برله نپول ايتهار .

دينلرنك تحريف بلاسيته اوچ اولارى اوصالقللرى و دشمنلقلرى معاوم كشيملر طرفندن همده عض بر حكملرنى توشرو - سيبلى بواودن بيگرهك شول «دين» نك اوز عالمرى طرفندن «دين» گه خدمت ايتو و «دين» نى گوزل كورسانو قصبينه مبنى برر نرسه و بر عمومى عمل گه بز نورلى روش و كيفيت آرتترو برله بولادير . شول روشده «تحريف» ايشگى آپلغاندن صونك شول ايشك آرنلى كروب چيقوب يورر گه بوللر كيكبايه در .

شوشى سر معلوم بولغاناقن رسول الله حضرتلرى ، «اليوم اكملت لكم دينكم» شهادتى برله نشريف ايتو لگان اسلام دينينه ، كبرهك آرتترو و كبرهك كيمتو اسمى برله بر نرسه احداث نپلودن نطعى صورنده منع ايتدى و شول

نرسەنڭ مەردود بولماقنى اعلام قىلدى. شونڭ ايچون «دېن» نڭ عصر سەئادەتدە بولغان روشى بىنەلەر ايچون كافي و وافى بولوب شوندىن باشقا سى اصلا مقبول توڭل بىلكە مەردوددر.

مئال ايچون بىز بو اورندە «دېن» گە سوڭىدىن احداث ايتولنوبدە «دېن» ھەمدە عمل و عبادت اسمى بىرلە يورى طورغان مەرت و بدعت نرسەلەردىن بەزىلىرىنى ذكەر قىلەمىز:

(۱) عاشورا. الله تەئالى گە تەقرب و ايزىگى عمل ھەم عبادت بولمىقى قىسمى بىرلە مەرتنىڭ اونونچى كۈنى بولغان «عاشورا» دە، شىبەلەر «تەزىيە» ايتەك و اوزلەرىنە «سنى» اسمىنى بىر وچىلەر «بايرام» قىلمىقى عادىتىنى احداث ايتدىلەر. بو ايكى فرقىنىڭ اوشبو عملەرى «بدعت» ھەمدە «ضالالت» بولمىقى ايسلە ھەكم ايدىلگان «مەرت» نرسەدر.

عاشورا تەزىيەسى، بىك سوڭ شائىع بولدى، مەقەمدە، گى شىبەلەردە موندى ھاللەر بولغانلىقى بىلىنى. ھتى بو عادەتنىڭ ھەجرى بىرلە توفىز نەچى عصرلەردە غەنە حادث بولغانلىقى ھەقتە روایتلەر بار. بەزى كەسەلەر سوزىنە كورە تەزىيە عادىتىنى باشلاپ صفويەلەر شائىع قىلمىشلاردر. اوشبو تەزىيە مەنسەبىتى بىرلە ايتىنچى بىر بدعتلەر و شىرىعت گە افتىرالار تارالدى. تەزىيە مەجلىسلەردە و عظ و بىلەو-چىلەر طرفىدىن تەتون عالم ھەزرت فاطمە بالالەرى ايچون يار اتلغانلار، «كەربلا»، «مكە» گە كورەدە فضىلەتلى و ھەرمەتلى ايكانلىكى، ھەزرت ھەسەن تەربەسىنى زىيارت قىلو، ھەج قىلودىن دە ئوابلى بولماقنى سويلەولەر و ھەجەلەردىن بىك ھەرمەتلىو ذانلارنى سوڭەرگە اوڭرەنولەر البتە ياخشى اش توڭل. بو طوفىرودە موندلارنىڭ انابىت ايتىگان نرسەلەرى موزىع ھەمدە مەنسوع بولغان قىس ابن سەلىم الھەلالى كىتابىدر. ھەزرت ھەسەن جەمىع مەسلەملەر قاشتە ھەرمەتلىو بىر ذاندر. فخر كائىنات ائەلمەننىڭ طورونى بولغانلارنى مەسلەملەر آنى ياقىن كورەچكەن دە شىبە يوق. بو مەھتەم ذات مظلوم اولدىرلى و مەجبور شەھىد قىلدى. موندى قتل ايتەك الوغ كىناھدر. بو ھال ھەزرت ھەسەننىڭ اوزى ايچون فائىدەلى و مەرتەبەسى كونار لوڭگە سەبب بولسە كىرەك. موندىڭ ايچون قايرىغە، بو مەصىبەلەرگە اشتراك قىلوب اشتىراج قىلورغە تەبوشلى. اما نوحە ايتو، تەنلەرنى فەناب كىوملەرنى بىر تو كىك نرسەلەردىن مەنەلەنو لازم. چۈنكە رسول الله ھەزرتلەرى: «لەيس مەنا من لطم الخدود و شق الجيوب...» دىمىشدر (۱).

۳- بهر طرفندن عاشورا تعزیه سی احداث ایتولگاج مجرد آنلرغه فارسولوق بولسون ایچون مخالفلری ده «عاشورا» بایرامی اسمنده بر بایرام چبقار دیلر. بو طوغوروده اصلی فصلی یوق حدیثلر وضع ایتدیلر. عاشورا کوننده روزه بولو فضیلتلی بو عمل ایکنلیکی حقنده درست حدیث بار، شوندن باشقه لر حقنده غی حدیثلر موضوع ویالفاندر. بو درست حدیثلر دن ده مقصود، وعظ کتابارنده غی افراط درجه ده ثوابلر وعده ایتولگان حدیثلر توگل بایکه اعتمادلی بولغان مع- ثار روایت ایتکار حدیثلر در. عینی نك: «الله تعالی عاشورا کوننده اون پیغمبرنی اون کرامات برله حرمتلیدی» دیب شول پیغمبرلر نك اسملرینی و ماجر الرنی برر برر صاناب چبقووی و صحیح بخاری کبک معتبر حدیث کتابینه یازغان شرح گه موندی اورام غبرلری یزووی بیک ناسفلی بر حالدر. (۱).

خلاصه: ثواب امیدی برله عاشورا کوننده تعزیه فیلوده بایرام ایتوده، صافلانولارم بولغان «بدعت» لر جمله سندندر.

(۲) رغائب و برائت نمازلری. حرام توگل وقتلر بولسه نقل نمازی اوقو یاغشی اش، نیت درسته لب اوقوچی کشیلر گه موندی عبادتلر بر ابرینه ثوابلر وعده ایتولمشدر. لکن نفل نمازاری رسول الله دن ثابت توگل روشلرنی آلمازغه و رسول الله عصرنده غی حالندن اوزگرمازگه نیوشلی. خصیصی صورتلر ده خیلافان عبادتار ایچون، شول صورتلری حقنده خصوصی دلیللر کبره ک. بوقسه اوز بلدکک برله عبادت «دین» باصاو بولادر. مونک ممنوع بر اش ایکنلیگی معلوم. اوشبونک ایچون رجب آینده «رغائب» اسمی برله و شعبان آینده «برائت» اسمی ایله خصوصی نفل نمازلری اونو بدعتدر. بو نمازلر بیک ایسکی عصرلر دن بیرلی دوام ایتوب کیلسه لر ده ابوطالب مکی و ابو حامد غزالی کبک حدیث و سنت علملر نده هارنلری آز بولغان صوفیلر طرفندن احداث ایدلسکا نلیگی مر ویدر. لکن هر عصر نك مع- ثلری و اسلام حافظلری بو نمازلرنی انکار ایتوب کیلمشدر ابن ماجه طرفندن روایت ایدلمش: «اذا کال لیلۃ النصف من شعبان فقوموا لیلها و صوموا نیارها...» حدیثینی ده اعتبارغه آلمازلر درجه ده ضعیفی (۲) ایکنلیکنی دعوی قیامشدر.

(۱) عمدة القاری. ج ۵ ص ۳۴۷.

(۲) والحدیث المرووی فی ذلك عن النبی صلی الله علیه وسلم کذب موضوع باتفاق اهل المعرفه بذلك. فتاوی ابن تیمیه. ج ۱ ص ۱۴۹.

۳) هول نمازی. بزنگ مملکنده عوام قاشنده فرض اش اورننده یورتوله طورغان بر عادت بر: معتبر کیمسلردن بری وفات بولغانن یا که وفات ذیمری ایشتولسکانن اخشام نمازی سوکنده مؤذن، آیاق اوزر بنه طوروب خالقرغه ایکی رکعت «هول» نمازی اوقورغه قوشه و نماز تمام بولغانندن سوک امام، قوم گه قاراب اوطوره درده: «اوشبو اوقوغان نفل نمازکزنگ ثوابینی فلان فلان اوغلینک روغینه باغشلادگزمی؟» دیب سوریدر. جماعت: «باغشلادق، باغشلادق!» دیب نچقرغانلردن سوک امام دعا قیل، جماعت «آمین» دیب طورهلر.

ایز گولیکلر قیلوب ایکنچیلرگه باغشلاو ممنوع اش توگل همده فابغو وحسرت وقتلرنده نماز اوقو مشروع برعملدر. لیکن یوقاریده ذکر ایتولسکان روش واسملر ایله نماز اوقوب، شول کیفیتده باغشلارنک شرعته اصلی یوق بلیکه رغائب وهرائت نمازلری تپیلندن نعت بر عملدر.

اوشبو روشدهگی هول نمازینک کیملر طرفندن و قایسی وقتد، احداث قیلنوی یزگه معلوم بولماسده عصر سعادتده واصحاب ه. تابعین عصرنده بولماسانلقی معلومدر.

۴) مسجدهده احتیاط ظهر نمازی اوقو. اصحاب کرام عصرندن دوینویز یلدر اوتکاندن سوک: «جمعه نمازی اوقور ایچون ابوحنیفه مصر شرط ایکنان ایدی، ایندی بو زمانلرده مصر شرطینک نابلووی شبههلی، شونک ایچون جمعه نمازی اوقوغانن سوک یا که الک دورت رکعت احتیاط ظهر نمازی اوقورغه کیرهک، اگرده جمعه نمازی جمعه دن حساب قیلنسه، بو احتیاط ظهر فضاغه قالان اوبله (یا که نفل) نمازی بولور اگرده جمعه نمازی جمعه دن حساب ایتولماسه بودورت رکعت نماز، شول وقتنک اوبله سندن کینار» دیب اوشبو نمازی اوقورغه بیور-دیبلر. فقط بوندی نماز اوقورغه بیوررغه وجه یوق، بو نماز مشروعده توگل.

جمعه نمازی شعار اسلامدن بولوب کیرهک شهر و کیرهک قریه بولسون اوقو فرضدر. ابوحنیفه، جمعه ایچون مصر شرط ایتنسه، بو اشترط بالکنظنی دلیلگه مبنی بولوب اصل جمعه فرضلقی قطع دلیل ایله ثابتدر. ظنی دلیل ایله ثابت بولغان بر شرط نابولماوینک قطع دلیل برله ثابت بولغان نرسه نک ساقط بولوینه هیچ بر اثری یوق. مصرنی تعریف ایکنان دلیللر مضبوط نوگلدر. بعض تعریفلرگه کوره کچکنه قریهلر مصر بولغانی حالده ایکنچی بر تعریفلرگه کوره رسول الله نک عمری بارنچه جمعه اوقوغان «مدینه» سیده مصر بولماسلقی لازمدر.

رسول اکرم حضرتلری فرض جمعه اوفوغان «مدینه» سی بو کونده روسیه ده بولغان بیک کوب اسلام فریهارندن کچوک ایدی. بر وقتده بندهلر ایکی فرض نماز ابله مکلفی بولمازلر. اگرده برینی گنه فرض دیب اعتقاد قیلسلر قایسی بولسه ده شونی غنه اوقورلر.

بو مسئله حقیقه: «نماز اوقوده نی ضرر بار؟» دیب شبهه گه و اشنی بیگل صانارغه یارامی؟ الله و آنک رسواندن ثابت توگل روشده عمل و عبادتلر آر تدریغه اسلام، دینینه فوشارغه بندهلرنگ حقلری یوق. اگرده بر کشی اوز بلگانچه یا که رسول اللهدن ثابت بولماغانلقینی بله طوروب عبادتلر توزوسه اول کش اوزینی اللهه شریک حساب ایتمکان بولادر. باشقه بر آدم سوزینه ایبهروب موندی اشنی اشلسه، شول آدمنی اللهه شریک طوتوچی حکمینه کره در. دینده غلو قیلو یاراماوینگ سببی اوشبودر.

مسجدده احتیاط ظهر نمازی اوقودن منع ایتوچی بر امامغه: «ارایت الذی ینهی عبدا اذا صلی» دیمشلر. امامده: «ای فقیهلر! اگرده بله طوروب بر آدم اوپله نمازینی آلتی یا که احشام نمازینی دورت رکعت قیلوب اوقوسه و یا که قویاش چیقمانلغنی بله طوروب شول وقتده برر نماز ادا قیلسه سز شونی منع اینمی رضا بولوب طورومی ایدگز؟» دیب الزام قیلمشلر.

سوزنگ فسقه سی: اسلام دینده بولغان عبادت و عمللر اوشبو اوچ تورلی اساسغه بنا ایتولهلر: (۱) الله تعالی نگ اوزینه گنه خاص بولوب «شرك» قاتشماو. (۲) شارع طرفندن اوگره نلگان روشده قیلنو و نیندی گنه بولسه ده برر تورلی اسم وصفت بیرلو سببی شول اوگره نلگان روشدن اوزگه رنماو. (۳) اخلاص بولو.

اسلام عبادتلر نده و عمللر نده شوشی اساسلرنگ رعایت قیلنولری لازم. جمعه نمازی برله عید نمازلری ایکی رکعت نماز همده ایکیشار خطبه دن عبار تدرار. عیدلرده خطبه لر، نمازدن صوگ و جمعه ده نمازدن الک اوقولادر. عید نمازلری صوگنده بیلگی بر سنت نماز یوق. اما جمعه دن صوگ رسول الله حضرتلری اوز حجره سنده بعض وقت دورت و بعض وقت ایکی رکعت نماز اوقیدر ایدی. رسول الله نگ جمعه نمازندن صوگ دورت رکعت سنت اوقورغه قوشقان حدیثلری بار (۱). بعض روایتلرده بو قوشو «اگرده جمعه دن صوگ

نماز اوفوچى بولسەكز دورت رەكت ايتوب اوفوگز! مضموندىدەر (۱).
 اوىگە فايقتاندىن صوڭ دورت رەكت يا كە ايكي رەكت سنت اوفو بىك
 ياخشى و فضيلتى اش اما جمعه اوفوغان اورنده جمعه نماز يئنه طوتاش ايتوب
 شوشى ايكي رەكت يا كە دورت رەكت ياخود ايكي سلام بىرلە آلنى (برى دورت
 ايكنەچىسى ايكي) رەكت اوفو بىرلە سنت نابلامى؟ بو حال رسول الله عمل يئنه خلاف بولمىمى؟
 رسول الله، بو نمازنى اويده اوفو حقدە آپىرم امر بىر مگانلىكدىن علم اهللىرى
 سنت نابولا لىكىن اويده اوفو ياخشى دىلر. بعض ر صحابه لرنىڭ مسجده جمعه دن
 صوڭ جمعه نماز يئنه طوتاش ايتوب سنت اوفودىن منع ايتولرى دەر وابت قبلەندەر (۲).
 هر حالده «احتياط ظهیر» اسملى نماز رسول الله و سلفلردىن ثابت توگل
 بلىكە صوگندىن احداث فيلتقان بىر نماز دەر.

اوشنداق يىكشىنبە و دوشنبە كونلردە، رحب آيينىڭ يىكرمى يىدەچى كونندە
 اوفولا طورغان نمازلر كىك نمازلر، اصلسىز و بدعتلردەر.

(۵) آقچە بىر بىر يئنه قرآن ختم ايتو و ايتىرولر. آقچە بىر بىر يئنه
 دىگىچە قرآن اوفو يا كە قرآن ختم ايچون معلوم صوماغە كىلش و ناتارىوس
 يا كە ژواصغە باروب يازشو دىگان سوز توگل. بلىكە قرآن اوفوچى و يا كە
 ختم ايتوچى كىشى اوز ايچىدىن گنە شول خىمنى بوش بولمازلىقىنى بىلسە شوشى
 اوفو، آقچە بىر بىر يئنه بولغان اوفودر. اصل مقصود، آقچە بولغان حالده شوگا عبادت
 و اخلاص عمل نوسلرى بويى و عوامنى تلبىس فيلو، مجازغىنە نوئل بلىكە حقيقى
 معناسى بىرلە «منافىق» بولور. رسول الله نىڭ «اكثر مذاقى امتى فراؤها» (۳)
 دىيونىڭ حكىمىدە احتمال كە شوشىدى اشلىر كە كورەدەر. آقچە آل و فصدى بىرلە
 قرآن اوفو و قرآن اوفونو نىتى بىرلە آقچە بىر و رسول الله صلى الله عليه وسلم
 و آنىڭ صحابه لرى زمانىدە بولغانى بوق هم موگا حاجتدە بوق. مسلمانلرنىڭ هر
 بىرى فاتحە و قل هو الله احد سورە لرىنى بىلەر، بىك كويلرى معنالرىنى دە آكلىر.
 كىشى كە قوشوب قرآن ختم ايتىر و گە كورە هر كىمنىڭ اوزى اخلاص بىرلە فاتحە

(۱) اذا صليت بعد الجمعة فصلوا اربعاً. من كان منكم مصلياً بعد الجمعة فليصل اربعاً.
 صحيح مسلم. ج ۱ ص ۲۴۰.
 (۲) ان ابن عمر راي رجلا يصلي ركعتين يوم الجمعة في مقامه فدفعه و قال اتصلي الجمعة
 اربعاً. و كان عبدالله يصلي يوم الجمعة ركعتين في بيته و يقول هكذا فعل رسول الله صلى الله
 عليه وسلم. سنن ابى داود. ج ۱ ص ۶۷. حضرت معاوية هم جمعه دن صوڭ جمعه اوفوغان
 اورنده سنت اوفو بىرلە انكار ايتكەنلىكى سنن ابى داوددە مذكور. ج ۱ ص ۶۷.
 ۱۳ احمد ابن حنبل مستدى. ج ۲ ص ۱۷۵.

و قل هو الله سورہ سی اوقوب اللہ تعالیٰ گہ تذلل ایتووی و بندہ چیلک کورسہ نووی
باخشیر اقدر .

اولکلم اوستلرنده قرآن چیهولار، تهلبل ایتولرده «ور صدقہ سی»
اسمنده گی مخصوص صدقہ لار اوشبو بابدن بولوب رسول اللہ صوکنده حادث بولغان
و مردود بولورغہ تیوشلی کورلسگان اشلردنر (۱) .

امام بغارینک: «ان احق ما اخذتم علیه احرا کتاب الله» (۲) دیب حدیث
کوچرووی همده رسول اللہ ننگ بدوی عربلر آراسنده یوروچی صحابہ لر ننگ فائحه
سورہ سی اوقوب قوی آلولرینی درست کوروی بز سویلی طورغان عبادت
مسئلہ لر نسن نوگل . مونلر رقبہ (اوشکرو) ایچون آفچه آلو حقنده در . عصر
سعادنده رقبہ «طب» دن بر نسیم صانالادر ایدی . امام مالک و شافعی قرآن
اوگره تو، اوقوتو ایچون حق آنونی درست کورگاناری عالدہ حنفیلر ننگ مقبـ
مدگی عاللمری مونیده درست کورمیلر . هر عالدہ تعلیم ودوالو ماده لرینی
عبادت ایچون بولغان اوقولر برله چوالتورغہ یارامی . مونلرینی بر برندن
آبروب یورنورگہ تیوشلی .

(۶) ارواحلردن استمداد قیلو، حاجتلر صورار ایچون قبرلرگہ یورو
بو اشلر بدعت گنه نوگل بلکه آنندنه زور راق بولولری ممکن . باشقه اورنده
اوزون ایتوب سویله گانلر کوزدن بو مسئله حقنده بو یرده شوشو . قدر برله فناعت
ایتدک .

(۷) خاتونلرینی مسجدگه بارودن منع ایتو - موندہ قدر سویله نگان نوسه ار
«آرنرو» سبیلی دین گه احداث قیلغان بدعتلر ایدی، اما مسجد ایشکلرینی

(۱) قال الشيخ المفتی محمد عبده رحمه الله : كل اجر يؤخذ على عبادة فهو اكل لا موال الناس
بالباطل وقد مضى الصدر الاول ولم يكن اخذ الاجر على عبادة ما معروف ولا يوجد في كلام اهل القرن
الاول والثاني كلمة تشعر بذلك . ثم لا يعقل ان تحقق العبادة تحصل بالاجرة لان تحققها انما يكون بالنية
وارادة وجه الله تعالى وابتغاء مرضاته بامتثال امره ومتى شاب هذه النية شاقبة من حظالتنيا خرج العمل
عن كونه عبادة خاصة لله تعالى والله تعالى لا يقبل الا ما كان خالصا من العظوظ والشوائب . اقول وقد
ورد على لسان الشارع تسمية مثل هذا العمل شركا ففى حديث مسلم وغيره «قال الله تعالى: انا
اغنى الشركاء عن الشرك من عمل عملا اشرك فيه معى غيرى تركته وشركه...» وانما يظهر تأويل مثل
هذه النية من نص العبادة والاجرة معا واما من لا يقصد الا الاجرة فاذا لم تكن لا يقرأتك الختمة والعدد
من السورة والذكر فامرہ اقبیح وذنبه اكبر وعمله باطل لا يعتد به شرعا فدافع الاجر عليه خاسر
ماله وآخذنه منه خاسر لماله . المنار .

خاتونلر ایچون یابو، ورسول الله دین میراث بولوب قالغان دینی بر نرسه نی، «دین» اسمی برل کیمتو طریقنجه احداث ایتولگان نرسه در. امام احمد ابن حنبل حضر نلری ابو سعید الخدری دن: «من اکل من هذه الشجرة الضميمة شيئا فلا يقربنا في المسجد أيها الناس انه ليس لي تحريم ما احل الله وليكنها شجرة اكره ريعها» حدیثینی روایت ایتهدر (۱). الله تعالی حلال ایتکان نرسه نی رسول الله حرام ایته آلماسه، رسول الله حلال ایتکان نرسه نی (خاتونلر نك مسجدگه یورولرینی) باشقه لر نیندی حق برله منع ایته آلاار؟ رسول الله حضر نلری ابو حمید الساعدی خاتونی ام حمیدگه اوزون بر حدیثنده: «صلانك في بيتك خير من صلاتك في مسجد قومك...» دیگان بولسه (۲)، ام سلمه حضر نلری: «خير مساجد النساء نعر بيوتهن» حدیثینی روایت قیلغان بولسه (۳) واوشبو مضموننده باشقه لفظلر برله ده حدیثلر روایت ایتولسه مونلر دن خاتونلر نی مسجدر دن منع ایتو در ست بولو معناسی آكلاشمازغه تپوشلی. رسول الله حضر نلر نيك «صلاة في مسجدی هذا افضل من الف صلاة فيما سواه» دیگان سوز نندن (۴) صحابه لر، مسجد حرام نندن باشقه ده جماعت نمازی او قو ممنوع بولونی آكلامادیلر بلسكه رسول الله مسجدر نندن باشقه مسجدر نأسیس ایتدیلر، رسول الله زماننك مدينه ده بولغان مسجدر نك صانلری بعض بر علم اهللری صانلرینه كوره سیکز توفزغه بیته در. صحابه لر رسول مسجدر ده جماعت نمازی او قیلر، شونی رسول الله اوزی ده بلدر ایدی حالبوکه «خاتونلر نك اویلر نده او قوغان نمازلری، مسجدر ده او قیلرینه كوره مك مرتبه افضل» مضموننده حدیث روایت ایتولگانلر نی بزرگه معلوم توگل. ایندی خاتونلر نی مسجدر دن منع ایتو حقنده مذکور حدیثلر نی شرعی حجت صانلر نیچوك یار بدر؟ حجت بولماغان بر نرسه نی حجت صانلر وشوكا بنا قیلوب شرعی بر حکم توزو، شریعت كه افترا قیلو والله حضرتینه تقول ایتو بولمیدر می؟ خاتونلر نی مسجدر دن منع ایتو حقنده کیتور لگان دلیللر نك بتونس، منع ایتماو حقنده غی دلیللر نك برسینه کنده قسارش طور راق در جه ده توگل. حدیثلر نك مرتبه لرینی بلوچیلر گه بو حال معلوم. (۲۰۸ نچی حدیث).

(۱) احمد ابن حنبل مستدی. ج ۳ ص ۱۲.

(۲) احمد ابن حنبل مستدی. ج ۶ ص ۲۷۱.

(۳) احمد ابن حنبل مستدی. ج ۶ ص ۲۹۷.

(۴) صحیح مسلم. ج ۱ ص ۳۹۱.

سوزنىڭ قىسقىسى اوشىبو: خصوصى صورتتە بىر عبادت روشى ياقىنلاپ چۈشۈرۈلگەن بولۇپ، سوزنىڭ ئوزى ھىقنەت، شەرىئەت بىر دىللىل بولۇپ لازىم. عبادت وھىملىرىنىڭ اسم وھىملىرى، روش وھىملىرى ھەر بىرى تەھدى اشلىرى بولۇپ شەرىئەت تارىقىدىن بېرىلغان وھىملىرى، كورسەتلىگەن بولۇرغە تېوشۇشلى. ھەممى دىللىلەرگە بىنا قىلۇپ تەھدى تارىقىدىن خصوصى بىر ھەملىل ايجاد قىلىنۇ درىست اش توگىل. شوگا كورە تەھدى ئوقو ھىقنەت. غى ھەممى دىللىلەرگە بىنا ايتۇپ زىھنىي، بىرئىت، قىر وھول كىيىك تەھدىلەر اھدات قىلۇنى اوشىداتى ھىقنەت وھىملىرى ھەمدە ذىكر وھىملىرى ئوقو مشر وھىملىرى ھىقنەت غى ھەممى دىللىلەرگە استىناد قىلۇپ قىر ھىقنەت سىنى، مەيت دىن ايتۇلۇشنىڭ بىرىنچى (۱)، اوچونچى وپىنچى، قىر قىچى وپىل تەھدىلەر كورسەتلىگەن ھىقنەت بىررىنى، مەيتلەر اوستىلار تەھدىلەر ايتۇلۇش، مەھسۇس كورسەتلىگەن وھىملىرى روشىلارغە چىلوشۇپ مەلۇم سانلار بىرلە ختم اوتۇلۇش شەرىئەت عبادتلىرىدىن سانلارغە مەھسۇس توگىل. رسول اللەدىن، واپىت ايتۇلۇشقا نەرسە، عبادت بولماق.

بۇ روشىدە عبادت وھىملىرى ايتۇلۇش مەھسۇسى، (ھاشىئە) «بىزنىڭ دىنەمىز رسول اللەدىن كەملى بولمى قالدى، كىمچىلەنكى ايدى، ايدىنى بىز اوزمىز. تولىمى قالغان اورتىلىرىنى تولىمى كەملىدەك، ھازىر تەھدى ايتۇش بىر دىن بولدى» دىگەن سوز بولادى. سەھىھىك ھىدائەت عەظىم (۲).

رسول اللە ھىزىرلىرى ائىتىنى بىدعت اشاردىن (بىدعت ھىقنەت وھىملىرى ھەملىرىدىن) تەھدىر قىلدى و: «ھەر بىر بىدعت ضاللەت» (۳) دىدى، خەلىفە تەھدىر ھەملىرىگە ايتىپ، بىرلە وھىملىرى قىلدى. بۇ اشلىرى ھەر كىمگە مەلۇم. قران وھىملىرىدە بولماغان و «راشەدىن» بىرلە ھىقنەت ايتۇلۇش تارىقىدىن ھەملىرى. ايتۇلۇش روایت قىلىنغان، اسلام ھىقنەتلىرىدىن روایت ايتۇلۇشقا ھەملىرى عبادتلىرىدىن، مەھسۇس وھىملىرىدىن بىرلە وھىملىرى بىر نەتىجە كوتۇ، سورىمەن وھىملىرى ساچمەگەن بىرىدىن اشلىق ايتۇپ تولىمى ھىقنەت بوش ھىملىرى وھىملىرى اشلىرى.

(۱) كونا نەقد الاجتماع الى اهل الميت وصنبة الطعام بعد دفنه من النيامة. مسند احمد ابن حنبل

ج ۲ ص ۲۰۴.

(۲) وھىملىرى ھىقنەت بولغان سوزلارنىڭ كۆپىنى مەھسۇس بىخارى وھىملىرى مەھسۇس بىخارىدىن تەھدىر نەھىج السنە ھەم نەھىج ابن تىمىيە، البرق الوھىملىرى كىتابلىرىدىن اوشىداتى «المنار» مەھسۇس بىخارى

(۳) مەھسۇس بىخارى. ج ۲ ص ۲۳۷

حضرت عثمان زماننده جمعه نمازی ایچون ایکنچی اذان (۱) آر تدرلغان بولسه بو اش «عبادت فیلوده نی ضرر بار؟» دیگان سوزگه کوره توگل همده «اذان اوقو و ایشتو سببلی خلقار ثوابلی بولسونلر» فصی برلده توگل بلکه اجتماعی حاجت اچار فیلووی (خلق کوبایو سببلی آنلرغه اعلام اینارگه ضرورت نوشووی) ایچون ایدی . و انعد، ایرته نماز ندن مقدم اذان تکرار ایتولو رسول الله ﷺ اوز زماننده بار ایدی (۲) . رسول الله زماننده برگنه اورنده بو برگنه جماعت بولوب اوقولا طورغان جمعه نمازینک صوڭ وقتلرده بر شهورده تورلی اورنلرده اوقولووی همده رسول الله ﷺ صحراده اوقو طورغان عید نمازینی صحرانغه چیقمی مسجدرده گنه اوقولورینک سببیده اوشبو اجتماعی ضرورت (خلقنک کوبه یووی و مشقتلرنک زور ایووی) در . اجتماعی و مدنی ضرورتلرگه مچبور بولوب اشلنه طورغان اشلرگه هول و برائت نمازی، احتیاط ظهور دنیاوی مکافاتلر برابرینه قرآن ختم ایتو مسئلهلرینی قیاس فیلورغه اورن یوق .

(۲۸۶) مَنْ أَحْسَنَ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ كَفَاهُ اللَّهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ صَلَحَ سَرِيرَتَهُ أَصْلَحَ اللَّهُ عِلْمَتَهُ

ترجمه سی: « بر کشی اوزی برله الله تعالی آراسینی توزوک فیلسه (الله تعالی نك امرلرینی یرینه کینتوروب منع ایتمکامل ندن طیولسه)، شول کشی برله بندهلر آراسی توزوک بولو طوغر وسنده الله تعالی کافی بولور (توزوک فیلور) بر کشی اوزینک ایچینی (کوکلینی) توزوک فیلسه ، الله تعالی آنک ظاهرینی (طشینی) توزوک فیلور.»

خلقارغه سویکلو بولو، آنلرنی رضا قیلو بولی آنلرغه یاخشی آنلی بواور ایچون طریشوب بورو توگل، بو یول مقصدغه بارمی وشول حقده زحمت تارتودن ده معنا چیقمی . بلکه آنک بولی ایسه الله تعالی برله ایکی آرائی اصلاح قیلور . بو اش بولسه، سین کبرهک تله و کبرهک تلهمه، نگبسی بولا چقدر .

(۱) جمعه نمازندا امام منبرگه چیقاندن صوڭ اوقولا طورغان اذان ، رسول الله زماننده بولغانغی سببلی «برنچی اذان» دیب و مسجد طشنده (بزلرده منارهله) ایتوله طورغان اذان «ایکنچی اذان» دیب یورتوله در . امام بخاری «اقامت» نده «اذان» صانغانلغی سببلی اوشبو مناره . ایتوله طورغان اذانی «اوچونچی اذان» دیب تعجیر ایتهدر صحیح بخاری . ج ۱ ص ۱۵۳ .

(۲) صحیح بخاری . ج ۱ ص ۱۵۳ .

(۳۸۷) مَنِ ادَّعَىٰ مَا لَيْسَ لَهُ فَلَيْسَ لَهُ وَلِيَّتُهُ مَقْعَدُهَا مِنَ النَّارِ (۱).

ترجمه سی: «بر کسی، اوزینکی بولماغان نر سه نی مینکی دیب دعوی ایتسه اول کسی بزدن توگل، اوزی ایچون چهنمن اورن حاضر له سون!». بو حدیث شریفی که اوشبو ماده لر کره در.

(۱) اوزینکی بولماغان بر مالنی دعوی ایتو. کیره ک شاهدار و کیره ک ویکسل کیک رسمی کاغدلر برلده اثبات ایتلسون اوزینکی بولماغان مالنی دعوی قیلو و حکمه حکم ایتکانندن صوگ شونی آلوهرامدر. «ویکسل»، کیره ک بانق دن بورچغه آنچه آلور ایچون گنه یاصالغان بولسون و کیره ک بر کشینک بورعی ایچون سانلاچق ماللرندن بر الوشنی آاب قالو (بو اش اوزی ده، درست توگل) قصدی برله یاصالغان بولسون، حکمی باری بر.

(۲) اوزینکی بولماغان برر کتابنی دعوی قیلو. شعر و مقاله لر یا که نطق و خطبه لر نی، فعل و معامل لر نی دعوی قیلوده اوشبو حکمه در. اوزی تألیفی ایتماگان اثر لر نی، شعر لر نی نطفه لر نی، اوزی قیلماغان اش لر نی و اوزی سویله مگان سوز- لر نی حتی مجالس لر ده سوز سویله و حق بییر مگان مستبدار نی ده شامل. چرنکه مشروع سوزدن کشیننی طرفتاو، حق هیچ کیمده و ایاغاندن صوگ بره ونی طوقتاو، اوزنده بولماغان حقنی دعوی قیلوغه مبنی بولادر.

بعض بر شار حلر بو حدیث «زحر و قورقوتو ایچون اینولماگان بولورغه تیوشلی، موندی اشار برله گنه کشیلر نک اسلام دینندن چیه اولری معلوم» دیلر.

(۳۸۸) مَنْ ارَادَ أَنْ يُسْتَجَابَ دَعْوَتُهُ وَإِنْ تُكْشَفَ كَرْبَتُهُ فَلْيَفْرِحْ

مَنْ مَعْسِرٍ (۲).

ترجمه سی: «بر کسی، اوزیمک دعاسی قبول بولونی نلهسه و فایهوسی کیتونی استسه بلاغه و مشقت که توشکان کشیگه یاردم بییرسون و آنی شادلاندرسون». حسرتلی کشیلر که یاردم بیرو و آنلری تسلیه قیلو، شادلاندر، دعا ناک قبوللقغه آشووینه معنوی بر سبب بولور. اینز گولیکلر بر ابرینه مکافات قیلو، الله تعالی ناک عازندن بولغان ایچون کشیلر ناک حسرتلرینی بقرر که اجتهاد ایتوچیلر ده، شول اینز گولیکلری ایچون دعالرینی قبول قیلو برله مکافات ایتووی ممکن.

(۱) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۲۸.

(۲) احمد ابن حنبل مستدی، ج ۲ ص ۲۳.

(۲۸۹) مَنِ اسْتَعَاذَكُمُ بِاللَّهِ فَاعْيُدُوهُ وَمَنْ سَأَلَكُمْ بِاللَّهِ فَأَعْطُوهُ وَمَنْ دَعَاكُمْ فَاجِيبُوهُ وَمَنْ آتَىٰ إِلَيْكُمْ مَعْرُوفًا فَكَافُّوهُ فَإِنَّ أُمَّ تَجِدُوا فَادْعُوا لَهُ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا أَن قَدْ كَانَتْ مَيِّمَةٌ (۱).

ترجمه سی: «بر کسی، الله ایچون دیب سزگه صفنسه سز آی اوز هماپنکیزگه آلاکیز (صا، لا کیز). بر کسی، سزدن الله ایچون دیب صوراسه، آکار بیرکز بر کسی، سزنی اوزینه فوناق غه چافرسه (مانع بوناغان صورنده) شوکار بارکز. بر کسی، سزگه ایزگولک کورسانسه، سز آکا مکافات نیلکیز (ایزگولکنی ایزگولک برله فایتارکیز). اگرده مکافات فیلورلق نرسه نابماسه کیز (بیررک نرسه کیز بولماسه) سز آک ایچون - ایندی مکافات بواغاندر - دیب کوکلاکیزگه کیلسکان گه قدر خبر دها فیلکیز!...».

(۲۹۰) مَنْ أَصْبَحَ مِنْكُمْ آمِنًا فِي سِرِّهِ مُعَافٍ فِي جَسَدِهِ عِنْدَهُ قُوَّةٌ يَوْمَهُ فَكَأَنَّمَا حِيزَتِ الدُّنْيَا لَهُ بِحَدَافِيهَا (۲).

ترجمه سی: «سز نك آراکیزدن برکز اوزینك نفسنده امین و بدنی سلامت بولوب ایرتن گه کورسه، کونلك آزبغی بولسه گویا بتون دنیا آک حضورنده چبولعان بولور»

کشی، اوزینك نفسی (همده عالی) و بدنی جهتندن سلامت و امین همده کون اوتکاررک رزفی بولسه البته دنیاغه خواجه بولعان حکمنده در. شوشی نرسه، زور بایلق و انسانلر طرفندن ازله نه طورغان «سعادت» در. «سعادت» دیکان نرسه دنیاده بارمی بوفمی ۹.

بو سوؤالنگ جواپی کیشیلرنک طبیعتلرینه فاراب بولادر دنیاده، بار سعادتنی کورماوچیلر و اوز فایقولری ایچون گنه نوکل بلکه باشقهلرنک فایقولرینی بولکلپ یانوب کوپوب بوروچیلر، مونلرنک خلانچه بوق نرسنی سعادت صاناب شوکا شادلانوب بوروچیلر بار. بو کیشیلرنک جواپلری اوشبو اوز حاللرینه کوره بولاجهی طبیعی.

(۱) سنن ابی داؤد، ج ۲، ص ۳۴۹.

(۲) جامع ترمذی، ج ۲، ص ۵۸.

پادشاهلاردن بىرى دىيىدە «سەادت» كە ايرىشۇ يوللارنى ازلى لىكن تاپما
 آلمى عاجز بولۇپ يورى ايدى. اوزىڭ منچى: «مۇنڭ چارەسى، سەادت گە
 ايرىشكان كىشىڭ كۈلمە گىنى كىيو، شول اشنى فېلسەفە سەادت گە ايرىشورسىن»
 دىي كىكاش، بىرگان ايدى. كۈلمە گىنى پادشاهغە كىرر اېچۇن دىي بتون
 مەلىكىنى تىكشورۇپ سەادت گە ايرىشكان كىشىنى ازە دىلر، كۈب زمانلر نغىنىش
 ياسادىلر. كۈب اجتهاد سوڭىدە اشچىلر آراسىدە مسعود بىر آدم نابولدى. لىكن
 تأسى گە قارشى، فقېرلىككە اڭ چىگىدە بولغانلىق سببلى بو اشچىڭ كۈلمە گى
 يوق ايدى.

بافردن آلتون ياساوشول اش سببىدىن سەادت گە ايرىشونىتى بىرلە ايكىنچى
 بىر آدم، بتون مەرىنى شوشى علمنى اوگرەنو بولندە صرف ايتكان ايدى.
 كۈب يورگاندىن سوڭ مذكور علمنى بلە مورغان آدمنى نابدى. لىكن عالم:
 «سىڭ اوستك باشك ياخشى كۈرلە، مېنىم شېخم مذكور علمنى فقېرلىككە صوڭ
 درجە سىندە بولغان كىشىلر گە گنە اوگرەتور گە رخصت ايتكان ايدى، ايدى سىن
 بىك فقېر بىر آدم تابوب كىتور، مېن آكار اوگرەتور مەن، سىن شوندى نكلاپ
 طوررسن!» دىدى. مذكور آدم اشچىلر ونلەنچىلر آراسىدە بىك فقېر آدم ازەب
 يوردى وصابون آلورلىق كوچى بولماغان سببلى قوم بىرلە كىيوم بووچى بىر
 آدمنى تابوب باباغى عالم حضورىنە آلوب كىندى. بو فقېرنى كۈرۈ بىرلە عالم، آياققە
 ياسوب: «سبحان الله، بو آدم مېنىم شېخم، مېن آلتون ياساوش علمنى موندن
 اوگرەندىم» دىدى. (بىرەو آلتون جىونى «سەادت» ماناغان وقتىدە ايكىنچى بىر
 كىشى فاشىدە آنگ هېچ اهمىتى يوق بولادى).

شولاي بولسەدە «سەادت» دىگان نرسە نڭ دىيىدە باراڭدە شېهە يوق.
 كىرەك الوغ و كىرەك كچوك، كىرەك دواملى و كىرەك دوامسىز بولسون «سەادت»
 حقيقى روشدە دىيىدە بار، وهى گنە بىر نرسە توڭل. آورلىق سوڭىدە، بىكلىك
 كۈرۈ، فايقۇدن سوڭ شادلىقغە اوچراو، خستەك آرتىدىن سلامتەك نابو كىك
 نرسەلر نڭ هر بىرى حقيقى روشدە بار بولغان «سەادت» لردىر.

مگرەدە بىك كۈب كىشىلر «سەادت» نڭ نىمىدى نرسەدن عبارت ايكانلىگىنى
 بلە آلەملر و اوزلر بىڭ مسعود بولماولر بىنى سويلەپ زارلانوب يوريلر. حقيقەت
 حالە «سەادت» بالقالوق فاشماغان حالە قناعىلى و رضا بولۇدن، «سەادت»
 سزلك دە طمع و حرص قىلۇدن عبارتىر. اوشمو حديث شريف دە شوى ائىللار،

کونلک آزق برله سلامتک بولسه شوکا قناعت فیلورغه ارشاد ایتهدر. حقیقت حالده، حرص و فومسزاقدن فورنولماغان، رضا برله قناعتنی اوزی ایچون زینت ایتوب آلمان کشینک «سعادت» که ایرشوی معالدر.

(۲۹۱) مَنْ أَعَانَ عَلَىٰ خُصْمَةٍ يَظْلِمُ أَوْ يُعِينُ عَلَىٰ ظَلَمٍ لَمْ يَزَلْ فِي سَخَطِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَنْزِعَ (۱).

ترجمه سی: «بر کسی ظلم بولنده دعوالاشوغه یا که نیندی گنه بولسه ده ظامغه یاردم بیرسه شول اشینی قویغانغه قدر الله تعالی نك آچوننده بولور». ظالمنک برر توری حق اشی بولسه آکا یاردم بیرودن منع بوق، بلکه یاردم بیررگه تیوشلی. بو اش ایسه ظلمغه توکل بلکه حفاقغه یاردم بیرو بولور. اما بله طوروب برر توری حق اش که فارشو یاردم بیرو حرامدر. بو اشنی اشلوچی کشی، نوبه ایتکان که قدر الله آچوننده بولاچاغی اوشبو حدیثده خبر بیرله در.

حفسز ایکنلگیینی بله طوروب دعوالاشوغه فوتورنوچیلر، دانوسچیلر و سعابتچیلر ایچون عرضالار یازوب بیروچیلر، شول اش آرتندن یوروچیلرگه ترجماننق خدمتی ایتوچیلر، شاهد بولوب یوروچیلر یا که محکمه لر حضورنده آدواتناق فیلوچیلر هر بری شوشی حدیث تهبیدی آستینه کرر لر.

(۲۹۲) مَنْ اغْبَرَّتْ قَدَّ مَاهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَرَمَهُ اللَّهُ عَلَى النَّارِ (۲).

ترجمه سی: «بر کشینک آیاقلری الله بولنده توزانلانسه، الله تعالی اول کشیننی اوتغه حرام فیلور». درست نیت برله آدلاغان آدومار ضائع بولاچق توکل، الله تعالی طرفندن مکافات بیرله چکدر.

(۱) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۲۸. «او یعین علی ظلم» عبارتتی شبهه له نووی سبیلی راوینک اوز ترددیدر.
(۲) صحیح بخاری، ج ۱ ص ۲۱۸. احمد ابن حنبله مسندی، ج ۳ ص ۴۷۹ وج ۵ ص ۲۲۶.

۲۹۳) مَنْ أَقْتَى بِيغَيْرِ عِلْمٍ كَانَ إِثْمُهُ عَلَى مَنْ أَقْتَاهُ وَمَنْ أَشَارَ عَلَى آخِيهِ بِأَمْرٍ يَعْلَمُ أَنَّ الرَّشْدَ فِي غَيْرِهِ فَقَدْ خَانَهُ (۱).

ترجمه‌س: «برکشی که با کُشش فتوی بیراسه گداهم فتوی بیروچی که در. و بر کشی اوزی موافق دیب بلیگان نوسه سینک کیربسی برله برر آدم که کیشاش بیرسه، شول آدم که خیانت ایتوچیدر.»

بو اورنده فی «فتوی» دن مراد «دینی» مسئله لر، حلال و حرام حقنده فی «فتوی» لر بولوب آنک علمی ای. «فرآن و سنت» فی بلودن عبارتندر.

سلفی عالمری حلال و حرام طوغر و سنده فتوی بیرودن صافلانالر، اوزلرندن صور اوچیلارنی ممکن قدر باشقهارغه یبارر که طریشارلر، فتوی بیرون بیك الوغ اش دیب حساب قیلرلر ایدی. بعضیلری بو طوغر وده فتوانی اوشبو اوج تورلی گنه کشی بیرر: (۱) نرآن کریم علمنده ماهر آدم. (۲) نزاع اوزر که مجبور بولغان امیر. (۳) احمق و متکلفی. ابن سیرین حضرتلری هر وقت: «میں بواچ کشینک اولمگی ایکیسی نوگلمن، اوچونچسی بولام کیلمی» دیب ایتور ایدی. سفیان بن عیینه ده: «علمسز کشی هر فاجان فتوی بیرر که آشقنوب طور» دیب سویلیدر ایدی. شعبی نک: «شوشی اوزر ایلاری برله فتوی بیروچیلر سبیلی مسجندی سویمی باشلام ایدی» دیب فایقروپ سویلر گاندلیگی مرویدر.

بو طوغر وده: «اجرؤکم علی الفتیا اجرؤکم علی النار» همده «من افتی بفتیا غیر ثبت فانما اثمه علی من افتاه» روشنده حدیثلر روایت ایتوله: (۲). هر حالده شول منصبه کرمه گان کشیلر ایچون حلال و حرام، فرض و مکروه مسئله لر حقنده فتوی بیرر که آشقمازغه تیوشلی.

علمی بولوبده اوز اجتهادینی صرف ایتکان صوگ حطا فتوی بیرگان بولسه اول کشی (مجتهد) البته معذوردر.

فتوی بیرر، الله تعالی نک حکملرینی تبلیغ ایتودن عبارتندر. شو نک ایچون فتوی بیروچی، بیرر طورغان فتوی سی حقنده عالم و صادق، سوزنده و فعلنده طوغری و انصافی، ایچی برله طنشی برتوسلی بولورغه تیوشلی. پادشاهلر

(۱) سنن ابی داود، ج ۲ ص ۵۹.

(۲) سنن، ابن ماجه ج ۱ ص ۱۴.

وحكومتلر اسمندن فرمانلرنى تبليغ ايتار ايچون بيك كوب باخشى صفتلر تابلووى لازم بولسه، الله تعالى فرمانلر ينى تبليغ ايتوچيلر ايچون كمالات صاحبلرى بولولرى بىگره كده شرطلر.

اسلام ديننده تبليغ خدمتى ايله شغله نوچيلر نىڭ اڭ اولگيلرى رسول الله بولسه فتوى بىروچيلر نىڭ اولى ده اولدر. رسول الله طرفندن بىرلىگان فتوالر بتون امت ايچون عام بولوب آنلردن چىت كده چىقوغه رخصت يوق. رسول الله دن صولڭ، فتوى خدمتى برله صحابهلر آراسنده معتبر ذاتلر مشغول بولدىلر. فتوى لرى معروف بولغان صحابهلر نىڭ جملەسى (اير اردن) و خاتونلردن) ۱۳۰ نفر دن آرتقىر. اڭ كوب فتوى بىرگانلرى: حضرت عمر، حضرت على، عبدالله بن مسعود، عائشه بنت ابى بكر الصديق، زيد بن ثابت، عبدالله بن عباس، عبدالله بن عمر ايدى.

مفتى طرفندن بىرلىگان فتوى، خلقلر ايچون لازم بر حكم نوكل شول فتوى برله عمل قىلو طوغروسنده خلقلر اختيارلى بولالر. اما قاضى طرفندن قىلنغان حكم، خلقلر ايچون لازم بولوب آنى رد قىلماق اميدىر. «فتوى» برله «قضا»، «مفتى» برله «قاضى» آراسنده غى ايرما اوشبودر.

اهلىتى و اقتدارلرى بولماغان كشىلر، فتوى بىرولرى سببلى گناھلى ايسكانلر كلىرى اوشو حديث شريفدن معلوم بولادىر. امام مالك حضرتلردن: «فتوى بىره طورغان كشى، اوزىنى جنت گهده، نوموغهده عرض ايتوب قارارغه تىوشلى» دىب برسوز نقل ايتىلر (۱).

«اتخذوا حبارهم ورهبانهم اربابا من دون الله» (توبه ۳۱) آيتى حقنده عدى بن حاتم، رسول الله حضرتلر ينى: «يارسول الله! اول قوملر اوزلر ينىڭ دين باشاقلر ينى عبادت بىلمىلر» دىگان ايدى. رسول الله اڭا: «الله حرام ايتىكان و حلال قىلغان نرسەلرنى مونلر، حلال و حرام دىب فتوى بىردىلر، مذكور قوملر ايسه شول فتوالر نى قبول ايتدىلر، شول اش عبادت قىلو بولادىر» دىب جواب بىردى (۲).

رسول الله ك اوشبو سوز ينىه و قرآن كر يمنىڭ مذكور آيتنه مصداق بولماز ايچون «حلال» و «حرام» حقنده فتوى بىرو طوغروسنده احتياطلى بولورغه

(۱) اعلام الموقعين. ج ۳ ص ۴۴۶.

(۲) جامع البيان. ج ۱۰ ص ۸۱.

نیوشلی. «حلال» نزل «حرام» حقیقه حجت و ماخذ عادتی آدمیانک دلیلسز سوزلری نوکل بلکه معصوم و شارع غه اسناد اینولنگان سوزلرگه بولور. شرعی دایملرده گی خصوصی و عمومی فرمانلرغه کرمی، عرب لغتنده بولغان قاعدهار بوینجه آیت و حدیث عبارتلری دلالت ایتمی طورغان یا کما بر نرسه حادث بولوبده شونک مباح یا که ممنوع ایکنلرگینی بلورگه نیوشلی بولسه فتوی بررگه مجبورلک کور و چیلرلک حرکتلری اوشبو روشده بولاچقدر:

(۱) شول اش اوزی و یا که آنک مثالی عصر سعادتده بولوب بولماغانلغینی تیکشرو (یکور یا کما اشک نار بختی نندیق قبلو)

(۲) عصر سعادتده، سلف زماننده بولماغانلغی حقلانسه اوزینک قایسی وقتده، قایسی برده ظاهر بولغانلغینی تیکشرو.

(۳) شول اش حقیقه حکومتلرک، اجتماعی عالملرک، طبییلرک نیندی فکرلرده بولوارینی بلو.

(۴) اگرده اجتماعی عالملر و طبییلر مذکور نرسه ک آدم بالالری ایچون ضرر-سز ایکنلگی حقیقه ناولش کویلیگی بول فکر بیان اینکان و یا که عمل قیلنوب طورغانلغینی بلگانلری حلدن انکار ایتمکان بولسولر، بو وقتده شریعت قاعدهلرینه چاغشدروب قاراو. شول نرسه، برر تورلی منهی اش که سبب و مقدمه نوکلمی یا که برر تورلی منهی اشنی ایچینه آلمی؟ اگرده بو اشلرک بر-سده بولماسه، «اشیاده اصل اباحت» دیگان قاعده موجبچه مذکور نرسه ک «مباح» ایکنلگی حقیقه فتوی بیر و ممکن بولادر.

بر کشی مشورت اینکان وقتده، نیندی نرسه مصلحت کورلسه - مشورت اینوچی کشی، شول مشورتنی کیرلک طوناقچ بولسون و کیرلک بولماسون - شول مصلحتنی یاشرمی آیتو واحب و شونک خلافتنی عرض قیلو البته خیانتدر. فاطمه بنت قیس، رسول الله حضورینه باروب: «مینى ابو جهم برله معاویه صوریلر، فابوسیمه باروومنى ووافق کوررسز؟» دېب مشورت ایتمکان وقتنده رسول الله «ابو جهم، ختون فینی طورغان کشی اما معاویه بیک یارلی، مالی یوق، اسامه بن زیدکه بارووکنى ووافق کورهم» (۱) مضموننده مشورت بیرگان و اوزی موافق کورگان فکرنی آچیق سویلگان ایدی.

(۲۹۴) مَنِ التَّمَسَ رِضَى اللَّهِ بِسَخَطِ النَّاسِ كَفَاهُ اللَّهُ مَوْنَةَ النَّاسِ وَمَنِ التَّمَسَ رِضَى النَّاسِ بِسَخَطِ اللَّهِ وَكَلَهُ اللَّهُ إِلَى النَّاسِ (۱).

ترجمه سی: «بر کسی، آدم لرنی آجولاندر راق اش اشلهب الله العالی نك رضالقینی ایستهسه الله العالی آنلرنك شرلرندن، یاوزلق ایقولرندن اول کشینی صاقلار. بر کسی الله العالی نی آجولاندر راق اش اشلهوی برله آدم لرنك رضالقینی ایستهسه الله العالی اول کشینی یاردمسن حالده آدمیلرنك اختیارلریزه فالدرر». مقصود ایسه هر اشده الله العالی نك رضالقینی تابارغه طرشو لازم ایكالمگینی بیان قیلودر. الله رضا بولاچی اش حفنك خلقلر خواه رضا بولسونلر و خواه بولماونلر نوردد ایتمازگه و شول اشنی قیلورغه نیوشلی. بر امسئلینی تعقیق قیلوب سویلهی و یازوب نشر قیلوده ده حکم اوشبودر. مقصود حقلقینی بیان قیلو و الله العالی رضالقینی تحصیل ایتمو بولسه شول سوزنی سویله گان اوچون خلقلر، نی قدر آجولانسونلر، سو قصد فیلسوفلر الله العالی اوزی کافیدر.

(۲۹۵) مَنْ بَاتَ كَلًّا مِنْ طَلَبِ الْحَلَالِ بَاتَ مَغْفُورًا.

ترجمه سی: «بر کسی حلال کسب ایتمو بوزندن آروب باتسه، گداهر عفو بولنوب یوقلار».

اسلام دینی، مساه نلرنی ابدی بولغان حیات ایچون طرشو و سرماییه یاصاو طوغروسنده تشویق قیلری قیلندن دنیاوی و فی عیات ایچون طرشو طوغروسنده تشویق قیلر حنی «تشویق» برله گنده فالمی بلیکه بیدلرگه اوشبو طرشوی بعض وقت فرض ایتهدر. حقیقت حالده آخرت سعادتینه ایرشو ایچون دنیاوی و فانی حیائنده قول اوستونلک تابو، خواه لقی ایتمو، عاجز و مسکین بولماو سبیدر. شونك ایچون حلال کسب ایتموده آروب یانوجیلر، اسلام دینینك مذکور تشویقلرینی و فرضلرینی برینه کیتوروچ صانالورعه و عائللرینی ذلت و سفالندن فوتقارو قصدی برله کسب ایتموجیلر اوشبو حدیث حکمینه کوره عفو قیلنورعه نیوشلی بولورلر.

قبرلرده، نیکیهلرده، حرمتلی اورنلرده مجاور بولوبده خلقلرنك صوفهلرینی،

(۱) جامع ترمذی، ج ۲ ص ۶۴ و کل اشنی بره و گه تابشرو معناسنده. حدیث شریفه «اللهم لا تکملنی الی نفسی طرفة عین» کیلمشدر.

اهانت و احسانلارینی کونوب بانوچیلرغه شوشندی الوغ بشارتلر فایجان بولور، اما کشیلرگه یوز صوری توکماز ایچون حلال کسب اپتوچیلر و ماگلائی تیرلارینی آغزوب رزق ایزله پوچیلر و قول کوچلری برله، همیشه فیلوچیلر حقدنه رسول الله حضرتلرینک شوشندی الوغ سیونچلی خبری هر کیمنک کوز اوکنددر.

کسب و هنر اهللری، صناعات و سودا برله یا که اولمردده فرلرده مال آسراب و ایگون اشلر رزق تابوچیلر اوشبو سیونچلی خبرگه اهمیت بیررگه، مونک ایچونده الله تعالی گه حمد و ثنا فیلورعه، اس اشلر، مال تابوب، نفل نمازی اوفوچلر ثوابلرینی تابار ایچون طربشورغه نیوشلی.

اروی اینه یاقوم سادت — و شادت وارقت اوج المعالی

بلا حد و کد و اجتهاد — وود وائتلاف و اتصال

وهل یحظی بما یرجوه فرد — وهل تجدی الیمین بلا شمال

بو کونلرده وفات بولغان اعتمادلی عالمدن اسماعیل حقی افندینک جامع شریفده سویله گان بر خطبه سندن اوشبو اورنغه مناسبتلی بولغان جمله لرینی بو برده کوچره مز:

بزرگ مسلمان خلقی آراسنده: «بزرگه آخرت گنه لازم، باشقه هیچ نرسه کیره کم» دین اوزارنجه زهد و تقوالق بولی طوتوچی بر فرقه بار. مونلرنک بوللری طوغری یول توکل بلکه بالقولق بولیر. مونلر قاشنده دنیاوی اشلر حقدنه طربشو و نزانونک اهمیتی یوق. «قولده نی بولسه شول بیتمار» دین مونلر گویا قناعت و توکل ایتملر. حالبوکه اوزلری «قناعت» برله «توکل» ننگ نیندی نرسه لر ایکنلرکلمرینی بلمیلر. اسلام دینی بالقولقنی و نیک پانونی قبول قبله طورغان «دین» توکل. رسول اکرم حضرتلری: اطلبوا الرزق فی خبابا الارض» دی. قرآن کریم: «هو الذی جعل لکم الارض ذلولا فامشوا فی مناکیها وکلوا من رزق» (الله تعالی، بری سزگه مسخر ایتمدی، رزقنیزی قاولرنک توبه لرندن ازلرگز) دین بیوره در. (قاولرنک توبه لرندن رزق ازلو نیوشلی بولسه تیگیز برلر و بولونلر دن ازلو بیگره کده نیوشلی بولادر).

انسانلر ایچون قول هنری و ایگونچیلک گنه بیتمی بلکه برده بولغان بایلق و خزینه لردن ده فائده له نورگه نیوشلی. اصل بایلق ایسه معدن اشلر بو برله حاصل بولور. یرنک ایچنده معدن بیک کوب، لیکن یر آسنده طورغان و قنده مونلرنک فائکسی یوق. الله تعالی آنلرینی عبث (شولای. کوملوب طور ایچون) بارانماغانلقنی

«وانزلنا الحديد فيه باس شديد و منافع للناس» دېگان سوز ندېن معلوم. بو آيتنه الله تعالى تيمرنى ماقتمى، تيمر بولماسه بر اش اشلووده ممكن بولمازاشى و آنى خاقلر نك فائدهلر نولرى ايجون بار اتقانلقىنى آكلانلار. تيمر و باشقه معدنلر بر آستند، يانمازغه بلكه آنلرنى چىقاررغه و فائدهلر نورگه تېوشلى.

اما بزنك زاهدلر مز دنيا قومانزغه، قناعت و توكل قىلوررغه قوشالار، باشقهلر ايسه شونلرغه مدهنه قىلار. بو الا، بتون اسلام دنباستىنى چاغاب آلدى و شول عقیده سېپىندن اسلام دنباستىنى اعتباردن نىشوب انقراض بولىنه كردي.

الله تعالى رزقنى ازلهو برله بپورسون، رسول الله حلال كسب قىلو حقدنه نصيحت ايتوب طورسونده، شونك برله عمل قىلچق يرده، سېن كشى قولندهغى نرسهنى آلوررغه قاراب طور! مسلمانلىق و دوستلىق شوشبى!..

خاقلر توپرافتى بون اور تيمه نتوب معدن ازلهونلرده سېن كشىلرگه قولكىنى صوزوب طور! بو اش موافقى؟! الله تعالى و پيغمبر نك امرلر ينى، ارشادلر ينى اعتبارغه آلمان صوكت اشلر نك آخرى، بى بولور؟! البته ضعيفله نور، فقيرلك كىلور، فقيرلك كىلو برله «دين» ده ضعيفله نور. محتاملقده قالغان كشىنك اخلاص برله عبادت قىلوى ممكن نوكل. رسول الله «رزقكزنى باشقهلرغه ضرر قىلو بولى برله ازلهمه كز، فقيرلرنى ايزوب باى بولو بولىنى طوممه كز بلكه رزقكزنى معدنلر قازو، يرلر آفتارو بولى برله ناپكز!» دېمشلر.

لكن ير آستنده بولغان دفينهلرنى اشلو تو ايجون علم، ثبات، جديت لازم. اوشبو نرسهلر دن محروم بولولرى سيملى اسلام دنباستى ذليل بولوب قالىدى. لايعد ولا بعضى بولغان عالملر نك منشأى بولغان اندلس مملكىنى، آسياده بولغان بخارا، سمرقند و ناسكندلر دن اسلام علملرى بتونك سېنى زاهدلر نك نصيحتلرى بولدى.

بو زاهدلر: «بز دنياغه مكىگوگه كىلما دك، قيامت باقىن» دىلر. درست، قيامت باقىن، لىكن ايللى مك يلمى يا كه يوز مك يلمى صوكمى بولور؟! بو معلوم نوكل. قيامتنى بتون امتنك كوز آللر ننه كيتروب قويو، مسلمانلرغه دشمنلىق قىلو و ترفىگه مانع بواودر. شوشندى فكرلر برله باشلرى طومانلانغان خاقلر: «البتنه شولاي، مسلمانلر ايزلهچكلر» دىب طريشمازغه و هيچ بر اش كورمازگه باشلىلر و شوشى يالقاوولقار يينه «توكل» و «قناعت» اسملرى بپروب گويا زهدلك ايتلر. لىكن بواش «توكل» ده «قناعت» ده نوكل.

نذاعت، باشقەلارنىڭ ماللىرىنى كوز قويمى وحسد اينىمى، اوز قولندە بولغانغە رضا بولوب طورمق بولوب توكل بتون سيبلىرى حاضرلەپ بىرگاندن صوڭ لائىغە تابشوردر. پېغمبىرمز حضرتلرى اوزى دە طربشەدر، هر بىر زەھىتلەرگە نارشى طورادر وفعلى بىرلە دە بزگە اخلاق درسى بېرەدر ايدى. اگر دە دعا بىرلە اش بىتسە ايدى پېغمبىرنىڭ دەاسندن الوغ دەنا بوق، صوغشارغە بارغە حاجت بولماز بلىكە او طورغان بىر ندىن دعا قىلور ايدى دە دشمنلەر ھلاك بولورلار ايدى. لىكن شولايىمى ايتدى؟ آدم بالاسى طربشو و اجتهاد قىلو بىرلە مأموردر. رسول الله: «خبركم من لم يترك دنيا لآخرته ولا آخرته لدنياه ولم يكن كلاً على الناس» (سزنىڭ خبىرلى بولغانىڭىز وپېغمبىر سوبە طورغان ھەمدە ايكى جھاننە بىختيار بىندەلەر، شول كېمەسلەردەر كە آخرت اېچون دىنئانى تاشلامازلار و دىنيا اېچون آخرتنى قويمازلار بلىكە ايكىسى اېچون دە طربشورلار. چونكە آخرت سعادتى دىنئانى تاشلاما دە توكل بلىكە ھەم آخرتنى ھەمدە دىنئانى برابر آلوب بارودە بولور.

«بزگە دىنيا كېرەكمى بلىكە آخرت گنە كېرەك» دىيوچىلەر كسب و اشىدن طوقتالار، يالغاولق قىلەر، قايسىلار «مشھەد» كە كېتە و قايسىلار «مكە» گە قاچا و قايسىلار اوز اوبىلرندە بوش او طورادر. اشسز طور و سىبىندىن مونلر دە «فكر» قوسى باطل و بتون عمرلرى ايسنە و وصوز ولوب پاتو بىرلە اوتەدر. بو روشدە اشنى، كوچنى تاشلاو سىبلى بتون ملت ضررلانەدر، موندى آدملىرى «انسان» صئناو درست بولماز. چونكە مونلر نىڭ انسانلق بىرلە بىر علائەلرى دە بو قىدر.

بعض آدملەر بار: «بايلردىن كېلىگان زكات و فطر، نذر و عشر بىرلە دە كون اونكاروب بولادر» دىلەر و شوندى صدقەلەر بىرلە كېچنوب طورالار. مسلمانلەر حسابنە كون كورو و آنلرغە آور بوك بولوب طور و بولغانلدىن موندى مەبشەت مەنە و مەدر. هر كېم اوز زىينى اوزى كسب ايتسون، اگر دە عاجز بولسە شول وقت مەجبورى صورندە مسلمانلەر اوستلرېنە صالغور.

بىزدە دىندارلق دعواسى بىك اوچوز. بىك كوب كشىلەر قورى دىندارلىق دعواسى قىلەر و مسلمانلارنىڭ كوناز لولرى، سعادتلرى اېچون آزغنە دە اجتهاد صرف اينىلەر و بول باشقىلىق قىلېلەر. حقيقت حالدە موندى كشىلەر اسلام دشمن لرىنە خدمت اېتمىكەلردر. «دىندار» نى اسەمى بىرلە، دېن گە خىبانت ايتوچى

خلفلر شوشيلردر. موزلر اوزلرينك آخرت كشيلىرى ايكانلېگىنى دعوا ايتلر اما اوزلرينك بتون ارزولرى وبتون امللرى «دنيا»در. مونلر «دنيا»نى برگنه ساعت كه بولسون كوكلارندن چىقاروب طور اآملر.

* *

اسماعيل افندى خطبه سنن آغان نرسه لرمز اوشبو برده تمام بولدى. حديثلر ينيك اصفلر يني نيكشرمادك، بر حقه مسئؤل نوگلمز.

آدم بالاسى يا آخرتى ويا دنياسى ايچون طريشو اوستنده بولورغه تبوشلى. كسب ايتو، ش اشلو انسانلارنى بالقاولقن، اسراف و سفاقتى، فقيرلك و اورلاو كبك بوزوق نرسه لردن صاملارغه سبب بولور. عرب شاعرلرندن عروه بن اذبنه نك اوشبو گوزل شعرلرى كوكل گه آلورغه لائقدن:

اذلر لم يطلب معاشا لنفسه	شكا الفقرا ولام الصديق فاكثرا
وصار على الدين كلا و او شكت	صلات ذوى القربى له ان تنكرا
وما طالب الحاجات من كل وجهه	من الناس الا من اجن وشهرا
فسر في بلاد الله والتمس الغنى	تعش ذابسا ر اومتوت فتعنرا

مضمونى: «آدم بالاسى اكرده اوزى ايچون برر نورلى تركلك بولى قابىر نماشه، فقيرلكدن و دوستلرندن شكاييت قىلور و ياقىنلر بنده آور بوك بولور، آخرنده انر بالرى آنى براق كوره حنى نامومى باشلارلر. افدام صاحبى آدم، معيشت بولبنه سرغانوب كرشورده اجتهاد قىلور. شولاي بولسه، سبن بابلق حاصل ايتار ايچون الله نك دنيا سىنى گىزوب بور، يا مال نابوب مسعود تركلك ايتارسن ويا كه معذور حالده اولرسن».

درست، دنيا ده باشاو و دنيا ده بواهان بايقلرغه اييه بولورغه تلگان ملت، بالكز اوز فنا كارلى و اوز اجتهادى سببندن گنه باشار. اجتهادده كيمچىلك قىلوچى، هر تورلى خياللر و فرضلرغه بىرلرلر و سعي قىلودن معروم طور وچى بر ملت نك نصيبى ايسه ذلت و سفالتن باشقه بولماز. حضرت على:

دواك نيك وما تشعر . دواك منك وما تبصر .

ديمشدر.

«بو زمانده حلال كسب نابو ممكن توگل» ديگان سوزلر، صالقون صوفيلر طرفندن سويلنه طورغان مهمل و معناسز سوزلردنر. «حلال كسب» هر اورنك و هر زمانده نابولادر. الله تعالى نك: «يا ايها الذين امنوا كلوا من طيبات ما

رزقناکم واشکرُوا لله ان کنتم ایاہ تعبدون» (بقره ۱۶۷) دیگان سوزی بعض بر عصر وبعض بر اورن اهللرینه گنه خاص بولماسه کیرهک . فرآن و سنت ، اجماع و قباس طرفندن منع بولماغان نرسه لر نك هر بری «حلال» در . بو حفته بعض بر مجتهدلر خلاف ایتسه لر آنك ضرری یوق . مجتهدلر نك اجتہادی بر له بتون دنیا مسلمانلری الزام فیلنوب فرمان کیلگانی یوق . مسلمانلر نك بتون ماللری وهر بر کسبلری حلال بولوب بیتماسه ده کوبره گی «حلال» ایکا لگنده شهبه له نورگه اورن یوق .

(۲۹۶) مَنْ تَابَ إِلَى اللَّهِ قَبْلَ أَنْ يُغْرَرَ قَبِلَ اللَّهُ مِنْهُ (۱)

ترجمه سی: «بر کشی ، جانی آله باشلاغانچی توبه ایتسه ، الله تعالی آنك توبه سینی قبول فیلور» .

غرغره (۲) وفتندن مقدم ، انسان حیاته بولوب شرعی حکملر (وشول جمله دن اکرده گناهلی بولسه توبه) بر له مکلفدر . مونده اولم قطعی توکل بلکه شوندن ترلر ووده ممکن بولماقلندن بو وقتده غی توبه «یأس» توبه سی بولمی وشوگنا کوره «ولیسست التوبه للذین یعملون السیئات حتی اذا حضر احدهم الموت قال انی تبت الآن ولا الذین یموتون وهم کفار اولائك اعدنا لهم عذابا الیما» (نساء ۲۱) جمله سینه کررگه طوغری کیلمی ، بلکه «انما التوبه علی الله للذین یعملون السوء جهلۃ ثم یتوبون من قریب» (نساء ۲۰) حکمینه موافق توبه بولادر . (آیت کریمه: «سفاهت و جهالت سبیلی گناه فیلوب ده اولم حاضر بولمازدن مقدم ایتولگان توبه لر ، الله تعالی نك مرحمتی وفضلی سبیلی مقبول بولور» مضموننده در) .

رسول الله حضرتلری اوشبو حدیثی بر له یأس (امیدسز) بولودن منع ایتده و توبه گه رغبت فیلبر هدر .

توبه ، حقنده یوفاریده یارلقان حدیثلر شرعده سوزلر بولدی . توبه سی قبول ایتو الله تعالی گه لازم اش توگل . «توبه سی قبول ایتار» نك معناسی : «الله تعالی اوزینك فضلی و مرحمتی بر له قبول ایتار» دیگان سوزدر . وحیی :

(۱) بو حدیثی ابن ماجه عبدالله بن عمر دن: «ان الله لیقبل توبه العبد ما لم یغرغره» دیب روایت ایتدر . سنن ابن ماجه . ج ۲ ص ۲۹۲ .

(۲) «غرغره» دیب آوزغه آلتغان سونك بوغاز توبینه باروب ده کبرو قایتوینه ایتوله . مونده ایسه «جان بوغازغه کیلو» دیب تعبیر ایتوله طورغان وقت مراددر .

بوشىر دېور سىن اى متفلسف خطا صواب بىر كون كلورده دېر سىن امان وار ايمش حساب. ويرمن ضرر زيان سكا تصديق حشر ونشر انكارى بلكه سنجه ولور موجب عذاب. جر ماڭ كثير اولسهده حق لطف عفو ايدىر اما كه اعتقادكى تصحيحه قىل شتاب.

(۲۹۷) مَنْ تَرَكَ ثَلَاثَ جُمَعٍ تَهَاوَنًا بِهَا طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قَلْبِهِ (۱)

ترجمه سی: «بىر كىشى، اهميت بىر مېچه (عذر سز) اوچ جمعهنى قالدیرسه الله تعالى آنڭ كىرگىلىنى مهرلر (كوڭلى طوتغور)».

جمعه نمازی اوفور ايهپون مەجلەدە، شەر و فریەدە بولغان خلقلر بىر اورنغە چىلوب امامنڭ خطبە سینی، وعظیمنى نىڭلارلر، اوشبو بهانە بىرلە مسلمانلر اوز آرا لرنده بىر بىرلە معارفە قىلشورلر، حاللار بىدە مطلع بولشورلر، بىر جمعه آراسىد، بولغان واقعهلرگە مناسىدنلى وعظلرنى ايشتوب اثر آلورلر والله عالى گە بىرلىكده سجدە ايتوب اسلام قارنداشلىگىنى باڭكار تورلر. اوشبو سبب ايهون جمعه نمازی غایت اهميتلى وفاكده لیدر. مونى اعتبارغە آلماو وعذر بولمى طوروب قالدرو كوڭل قارالودن باشقەغە حمل ايتولماز وعذر سز طوتاشدن اوچ جمعهنى قالدرو كوڭل بوزولوغە سبب بولويئە عجب فيلنماز.

حدیثنڭ ظاهرندن اوز عمر نده اوچ جمعه قالدروچىغە شوشىدى حال بولاجى آڭلاشلسەدە مقصود بىر طوتاشدن قالدرو بولسە كىرەك چونكە گناھنى طوتاشدن قىاو سببەك و آزلق اوزرنده قىلوغە كوره ضرر لبر اقدىر. تهاون (اهمیت بىرمى، اعتبارغە آلمېچە) دېگان سوز گە كوره عذر بىرلە قالدرو چىلر بو تھىدېدكە كرمى قالدورلر (۲).

جمعه نمازی، جمعه كون اوبىل وقتندە خطبە هم ايكى ركعت جماعت بىرلە اولولا طورغان نمازدن عبارتدر. جمعه نمازىنڭ شوشى روشدە اوفولوى قەندە سانى عالملرى آراسىدە خلاف باردر دىب بلمېوز. جمعه نمازندن صوڭ رسول اللهنڭ بعض وقت دورت و بعض وقت ايكى ركعت سنت اوفوغانلىقى ثابتدر. بو نماز، كېلەرگە ونىندى اورنلردە فرض بولوب، نىندى نرسەلر

(۱) سنن ابى داود. ج ۱ ص ۱۵۸. جامع ترمذى. ج ۱ ص ۶۶. احمد ابن حنبل مستدى. ج ۳ ص ۴۲۴-۴۲۵. لفظلر ابو داودنىقى. «جمعه» سوزنده مېمىنڭ ضەمى بىرلە اوفو مشهور. ساكن، فتح وكسر بىرلە اوفوچىلردە بار.

(۲) امام احمد روايتندە «بىن غير عذر» دېگان سوز تصريح فيلنمەدر.

غدر ایکانلیگی نەفسیو، کناپلر نەدە، حدیثلەرگە باز باغان شر حلردە تەفصیل بولە سویلە نەدر.

جەمە نەمازی «مکە» دە هجرتدن مەقدم فرض بولغان ایدی لکن مەکه مشر کلرینک بورچولری و مانع بولولری سەبیلی مەکه دە وقت اوفولمی طوردی (۱). مدینە دە باشلاب جەمە اوفوچی ذات اسعد بن زرارة بولدی. بو کیمسە رسول الله حضرتلری کیلمازدن مەقدم، مدینە دە جەمە اوفودی و بتون جماعت فرق آدمدن عبارت بولدی.

موندن سوک رسول الله حضرتلری مدینە گە هجرت ایتوب «قبا» دە بتو عمر و بن عوف گە نوشوب دوشنبە، سەشنبە، چوار شنبە، پنجشنبه کولری (۲) طوردی و اوشبو کوندرە «قبا» مسجدینی تأسیس قیلدی (۳). ۱۲ نچی ربیع الاول بولغان جەمە کون «قبا» دن «مدینە» گە کوچدی و بتو سالم بن عوف «بطن الوادی» دە بلیغ بر خطبە سویلەب جەمە نەمازی اوفودی. رسول الله حضرتلری طرفندن «مدینە» دە الک اوفولغان جەمە، اوشبودر. بو وقتدە اوز مسجدی بنا ایتولماگان ایدی.

(۲۹۸) مَنْ تَرَكَ الْكُذِبَ وَهُوَ بَاطِلٌ بُنِيَ لَهُ فِي رَبِضِ الْجَنَّةِ وَمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُحِقٌّ بُنِيَ لَهُ فِي وَسْطِهَا وَمَنْ حَسَنَ خُلُقَهُ بُنِيَ لَهُ فِي أَعْلَاهَا (۴).

نەرجەمەسی: «بیکشکان وفتدە بر کشی بالغان سوزنی فویسە آنک ایچون جنتنک چیتندە سرای بنا قیلنور. بیکشکان وفتدە حق سوزنی دە فویسە آکا جنتنک اورنا بر یرندە بنا قیلنور. بر کشی اوزینک خلقینی کوزالهدرسە آکا جنتنک اعلا بر یرندە بنا قیلنور».

خالقنی توزەتو وگوزل خلقلی بولونک اھەبتی اوشبو حدیث شریفدن آچیق آکلاشلسە کەرەک.

(۱) نیل الاوطار. ج ۴ ص ۱۰۷.

(۲) رسول الله حضرتلرینک «قبا» غە کرولری میلادی برلا ۶۲۲ نچی یل شهر ربیع الاول ۸ نچی، دوشنبە کون قرنکی حساب برلا سەنتابر ۲۰ سەدە و روسی حساب برلا ۱۷ سەدە ایدی. مدینە گە کرووی ایسە ۱۲ نچی شهر ربیع الاول (۲۱ نچی ۲۳ نچی سەنتابر) دە نر.

(۳) اسلام دنیاسندە باشلابو صالغان مسجد، اوشبو قبا مسجدیدر. موندن سوک رسول الله نرک اوز مسجدی بنا ایتولدی.

(۴) جامع ترمذی. ج ۲ ص ۲۰.

طبیبلر، انسانلارنڭ بدنلرینی ضررلی ومهلك خسته. اكلردن صافلارغه سب بولسهلر اخلاقلی كشيبلر ده دنباده باشاودن مقصود نیندی نرسه ايكلاگینی آكلارغه سب بولورلر. اخلاق نوزوك بولماسه آدم بالاسینگ روحی سلامت بولمار، اخلاق فانولرینه بوی صونماغان كشی «انسان» اسمینی كوتاررگه استحقاق كسب ایتمه آلماز. چونكه انساننڭ فلاح كسب اینوووی نفسینی هر نورلی بوزوق نرسه لر دن صافلابده فضیلتلر برله بیزه كله وگه موفوقلر. «فد افلح من زكاه و فدا خاب من دساها».

خلق، انسانلرده فطری وطبیعی بولسهده بوزوق خلقلارنڭ تربیه وكوب اجتهادلر سببیدن نوزولهوی واقعلر. حدیث شریفنڭ خلقتی كوزله شدر و برله امر فیلوی ده شوی آكلانادر. سوزنڭ فسقه سی؛ طب علمی بولماسه ایدی انسانلارنڭ بدنلری و اخلاق علمی بولماسه ایدی روحلری دائم خسته بولوب طورلر ایدی.

بندملر اخلاقلی نوزوهو طوغروسنده اجتهاد فیلورغه تیوشلی. اخلاق بوزوقلغی، و با هم طاعون فیبلندن سرایتلی خستهلك بولوب بنون ماتگه نارالوی ممكن. دنباده منقرض بولغان والله تعالی نڭ آچووینه اوچراغان ملنلرنڭ هر بری اخلاق بوروقلغی برله مبتلا بولغان قوملردر. قرآن کریمده مونلرنڭ حاللری حکایت ایتوله و عبرت فیلموب كورساتوله در.

بعض بر خلقلر بر توری كشيبلر حقتده یاخشی و گوزل بولغانی حالده ایکنجی برلری حقتده مندوم بولورغه ممكن. اخلاق نوزوه و یاشلرنی تربیه اینو طوغروسنده شوشی نقطهینی آیروب بلورگه وشوگنا كوره عمل فیلورغه تیوشلی. مثال ایچون بو اورنده اوشبو مدهلرنی عرض ایتهمز:

(۱) جومردلك، بو خلق ایرار و خصوصا اوزلری مال تابوچیلر حقتده گوزل اش صانالغان حالده ایرلر تربیه سنده طوروچی و آنلر فول کوچی برله رزفله نوب كون اوتكاروچی خاتونلر حقتده گوزل خلق توگل.

(۲) ماقتاو و حرمتمی سو بو. الوغلر ایچون گوزل خلق صانالماغان و اش، یاشلر ایچون گوزل خلق صانالورغه تیوشلی. چونكه ماقتاوی سو بوچی یاشار، اوزلرینڭ م قتالولرینی كورو سببلی یاخشی اشلرگه افرام فیلولری، اجتهادلی همده عقیق و گوزل خلقلی بولولری ممكن.

(۳) زبمت سو بو. بو اش یاشلر، ظریف و ادیبلر خصوصا خانون قزار

ایچون گوزل خلق صانالغان حالده عالمی، فضل و کمالات اهلری، زاهد و قاریلر ایچون مذموم خلقدر. «تمنت عجوزة ان تكون فتية وقد بیس الجنیان واحدود الظور». «نروح الی العطر نبعی شباها - وهل یصاح العطار ما افسد الدهر» کبک شعرلر زینت سو یوچی قاریلر حقنده سوزله نمشدیر.

(۴) مدح برابرینه مکافات فیلولو. شعر یا که مطبوعات برله مدح اینوچی کشیگه، مدح اینولامیش کشی زور نوره یا که بای و یاخود زمانده مستثنی کشیلردن بولسه مکافات اینو یاخشی اش. اما بر توری خلق، مدح برله مال حیوانی کسب آیاوغه سبب بولمالیقدن همده مدح اینوچیلر اوزلری شوشی اشمی «حیل» لری اوکوغه حمل قیله قیله نندن عادتلی ادملر، خصوصاً علم برله شغاله نول-چیلر حقنده بو اش مذموم خلقلردندر.

(۵) زهدک، مال و مرتبه گه رغبت اینماولک. بو خلق، قاریلر خصوصاً دین عالمی ایچون مذموم بولغانی حالده بانسلر خصوصاً استعدادلری بار، قوللرنندن اش کیله طورغان کشیلر حقنده مذمومدر. چونکه ملنک کوتارلوی ایچون باشلرنک اوفولری، یاخشی تربیه آلولری، هنرلی معرفتلی همده چیتلر قاننده اعتبارلی و حرمتلی بولولری لازم. مونک ایچون البته مال، دولت و بایلیق، منصب و مرتبه کیرهک. مرتبه و منصب، دولت و بایلیق، اولغان کشیلرنی چیت ملنلر نوگل حتی اوزلرینک فایزغاری یاننده طوروچی خانولری ده سانغه صانامیلر. شوندی کشیلر سببندن نیچوک ایتوب ملت بوقاری کوتارلسون، اوزلری محتاج بولغان، کشیلر نیچوک ایتوب ملت بالارینی تربیه ایته آلسونلر، مکتبلر و معلملر آسراغه قوللرنندن کیلسون؟! ...

(۶) احتساب فیلولو. اوزلرنندن توبان بولغانلرغه معروف برله بیورو، منکر انلردن طبیو وع، وما کیلمشی طورغان اشلر حقنده، تبهیلر یا صاو نارت کشیلر و عقیق عالمی ایچون بیک یاخشی خلق بولغانی حالده باشلر طرفلرنندن اوزلرینه کوره الوغلرغه و اوز ترجمه عالمی وری نرسه لر برله قانش بولغان کشیلر ایچون مذموم توکلدر.

مونلردن باشقه ارده کوب بولورغه ممکن. ذکر ایتولوی قالدیلر، ذکر ایتولمگانلرگه نیاس برله بلغولر.

(۲۹۹) مَنْ تَشَبَهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ (۱).

ترجمه‌سی: «بر کشتی، بر قوم‌گه اوخشاسه شول قومدن حساب ایتلور». بر حدیث‌گه صوگهی زمان شار علر نندن بعضیلر «کیوم سالومه اوخشاسه» دیب معنا بره‌ر و بعضیلرده «بر قومنک اوزلرینه مخصوص بولغان نرسه‌لرنده، کبره‌ک کیومده بولسون و کبره‌ک طوروش یوروشده و کبره‌ک بر نورلی هیئتده بولسون» دیلر. بعضیلر ایسه «کافر ارگه اوخشاونی قصد ایتسه و نلپ اوخشاسه» دیب فسیر قیللر.

«اجتهاد منعرض توآل» دېگان کشیلرنی اورشوچی و مطبوعات واسطه‌سی برله تعقیق اتوچی، اوزلرینکده معتمد سوزندن برگنه فاربشده چیت‌که چیتماوچی آدمار ایکانلیکنی دعوی قیلرچی، بزنگ زمانمزه‌غی داملالر، حضرتلر، باشقه‌لرنی آیت و حدیث برله استدلال قیلو درجه‌سندن فووب توشر-کانلر نندن و بو و طه‌غی اوزلرینه «امتیاز» قیلوب آغانلر نندن صرک اوشبو حدیث برله بیک کوب نرسه‌لرگه استدلال قیلدیلر و حسابسز کوب یگی حکملر توزو-دیلر. مثل ایچون بو برده اوشبو بر ایکی ماده‌نی ذکر قیلودن شاید ضرر بولماز:

(۱) اصول جدیده برله اوفونو و یازارغه اوگره‌تولر، قارا نافتالرغه یازدر و پارتالرغه اوطور‌تولر، معلملرنگ آباق اوزهرنده یوروب تعلیم بیرولری، عموماً نظامی مدرسه‌لر و آوروپالولر طرفندن اختیار ایتولگان تعلیم اصوللری باشقه دینده‌گیلرگه تشبه بولا، بو ایسه «من تشبه بقوم فهو منهم» برله منقح دیدیلر.

بو طوغروده بیک کوب رساله‌لر یازلدی، مطبوعات برله مقاله‌لر نازالدی، بتون مملکت مسلمانلری اوفودیلر، ایشتیلر، سوبله‌شدیلر. شونک ایچون اوزون یازارغه حاجت یوق. «من تشبه...» حدیثندن استدلال قیلو چیلر طرفندن چیقارلغان اصول جدیده نزاعسی بو کونده بیک یواشلانغان حتی کوب کشیلر فکرینه کوره بنکلن بولاسده اثری همیشه‌ده بار. بو کتاب باصلفان و فنده قازان غزیته‌لرینک برنده اوشبو عبرتی اوفودق: قازان بایار نندن بری «آب‌باش کیوگی» اسملی آولغه ایرهم فز بالاارغه مخصوص مکتبلر نأسیس ایتوب بتون مصرفلرینی اوزی کوتاره‌چک و معلم فووب آکا وظیفه تعیین اینه‌چک بولغان و مسجد قارنلر نندن شوشی خصوصه رضاقلربی صور اغان. موکا قارشى اول کشیلری خصوصاً مسجد قارتلری نیندی جواب بیررلر دیب بله‌سز؟ البته یغلی یغلی دعا

قیله چقلر، دیب کوکله کیزگه کیلور. هر بزم ننگ ده کوکله ننگه شولان کیله در. لیکن «آیداش کیوگی» ده بولغان مسجد فارنلری باینک شول تشبیهنه فارشو اوشبو روشده جواب یازغانلر: «بزنک ایلگه جدید اوفونوچ معلم کیتروب مشقنه نوب یورمه جدید اوفونوغه بزنک یاشمز و فارنمز رضا نوگلمز».

(۲) اوشبو دلیللرینه بنا قیلوب دفن ایتمارگه آلوب بارغان وقتده بیتلری آربالرغه سالوب آلوب بارو بارامی دیلر. حالبوکه مینلرنی آربسا هرله آلوب بارونک ممنوع بولوی حقنده کتاب وسنتده، باشقه بردلیل بارلفی معلوم نیکل. اوخشاو هیچ یاراماسه نبرگه کومونک اوزنده اوخشاو بار.

(۳) مسجدر حضورینه، جمعیت غیریه ارسمینه خبرات صدوقلری قیودن منع ایتمیلر. اوقا شهرنده خیرالله آخوند حضرنلری برنجی مسجدگه قویارغه دیب اشلنکان نارتمه سینی قویارغه موفق بولا آلمی بزنک وقتمزده اوچ دورت ییل عمر اوزدردی. بزدن صوگ قویا آلمی یوقی، یامادک. مونک حرام بولووی حقنده کتاب وسنتده باشقه بر دلیل باردر دیب یلمیمز.

(۴) اشلپه وپالتو، سبر نوك و فورازنه کیولرگه بیک فانبع صورنده قارشى کیلمیلر. مونلر، اوزلرینک چاپان و حالبارلرینی، بورك و طولوبلرینی، پیما و چیکمانلرینی، قولانچین و قالانلرینی، اویوق و چاپانلرینی، کاراکی و کامز و لارینی، کله پوش و کولمه کلرینی سنتگه موافق و صحابه لر کیگان کیوملرگه مشابه دیب بلیگانلر کیلری آکلاشلادر. بوقسه کیوم حقنک بوقدر جسارت برله دعوالاشماز لر و اوزاری کیگان کیوملردن باشقلرینی انکار ایتمازلر ایدی. حالبوکه رسول الله ننگ رومله جبهه سینی کیبوت نماز اوقووی و ایران طیلسانی کیگانلگی ثابتدر (۱). اوزون بر حدیثنده ابن عباس حضرتلری: «ایروم بر امر بولماغن اورنلر ده رسول صلی الله علیه و سلم کذاب اهللرینه اوخشاو سوبه در ایدی» دی (۲). کتاب اهللرندن مقصود مسلمانلر نوگل ایگانلگی و «موافقت» معناسی ده «اوخشاو» بولووی معلوم.

امام مسلم، عبدالله بن عمرو بن العاص دن: «رأى رسول الله صلى الله عليه وسلم على ثوبين معصفرين فقال ان هذه من ثياب الكفار فلا تلبسها» (رسول الله اوستومده عصفر اسهلئ بویاوغه بویالغان ایکی کیوم کوروب: — مونلر کافر لر

(۱) صحیح بخاری، ج ۱ ص ۹۵-۹۶. صحیح مسلم، ج ۲ ص ۱۵۲.

(۲) صحیح بخاری، ج ۴ ص ۱۶۶-۱۶۹.

کبومی، مونلرنی کبمه!« دیدی (۱) روشنده حدیث کوچره در. بو حدیث که شرح یازوچیلر، نهی نك عهس ایتوب کافرلر کبومی بولونی نوکل بلکه عصفرگه بوبالووی یا که پچی اعتباری برله خاتونلرغه مخصوص بولغانلقدن ایدی دبلر وموکارغه دلیل ایتوبده ایکنچی برروایتده بولغان «أماك امرتك هذا» دېگان سوزینی کینو. هله. حتی اسلام عالمیری آراسنده عصفرگه بوبالغان کبوملرنی کبارگه درسنمی توگلمی روشنده بولغان نزاعنك اصلی ده شوشی حدیثدر. ایکنچی بر راویلرنك روایتلرینه کوره عبدالله بن عمرو شول کبوملرینی اوتغه یاندرغان بولادرده شوی رسول الله بلگانندن صوگ یاندرووی ایچون شنته ایتکل همده کاشکی بعض بر خاتونلرغه کیدرگان بولسه کچی! — دېگان بولادر. اگرده عبدالله نی نهی فیلوغه سبب کافرلرگه اوغشاو بولسه ایدی اول سبب خاتونلر حقندهده بار، رسول الله آنی ایتکلان بولور ایدی. عبدالله، شول کبوملرنی رسول الله نك «یاندر!» دېگان سوزینی (۲) حقیقت که عمل ایتکلنلکدن یاندرغان بولادر. حالیه که رسول الله نك شول سوزی باری منع حقنده فانیملوق کورساتو ایچون گنه ایتولنگان ایدی. شارحلر بو حقده شوشی روشنده ایضاح بیرهلر. (۱۹۲ نهی حدیث شرحندهده سوز بولدی).

(۵) بعض بر علم برله شهرت چیقاروچیلر آیاق اوزرنده بول ایتودن بیک فانیغ صورنده منع ایتدیلر. تورکستانده بولغان بعض شهرلردن کیلنگان مکتوبلرده بعض بر عالملرنك آیاق اوستنده بول ایتوچیلرنی ا کفار فیلولاری روایت ایتوله در.

بو مسئلهده بو درجهده فانیقلق کورسه تورلک نیندی نرسه بار؟ بو طوغورده انك درست بر روایت بولسه اولده حضرت عائشه دن کوچرله طورغان: «من حدثکم ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یبول قائما فلا تصدقوه ما کان یبول الا فاعدا» حدیثی بولسه کیرهک. موی امام ترمذی و باشقهلر روایت ایتهلر (۳). (اگرده بر کشی — رسول الله آیاق اوزرنده بول ایتدی دیب سوپلرسه اشانما کنز، اول اش آند. بولمادی — مضموننده در).

(۱) صحیح مسلم. ج ۲ ص ۱۵۴.

(۲) ایکچی بر حدیث: «رأى النبی صلی الله علیه وسلم علی ثوبین معصفرین فقال أماك امرتك بهذا قلت اغسلما قال بل احرقها» در. عصفر، یوو سبیلی بتمگانلکدن رسول الله بولده فائد، بولقلنی بیان ایتدی دبلر.

(۳) جامع ترمذی. ج ۱ ص ۴.

حافظ ابن حجر صحیح بخاری شرحنده بو خصوصه اوشبو روشده فیکر بیان ایتهدر: حضرت عائشه اوز علمینه و اوز مشاهده سینه کوره خبر بیرهدر. اول رسول الله ﷺ اوی ایچنده، بورت آراسنده بولغان حالترینی یاغش بلسهده طشده بولغان و اوزی کور مکان بتون اشنی بلوب بتره آلماسه عجب توگل. رسول الله ﷺ آیاق اوزرنده بول ایتو خبرینی الوغ صحابه لردن حضرت حذیفه روایت ایتهدر (۱) همده شول حالنک مدینهده بولغانلی معلوم اوز کوزی برله کوروب سویلی طورغان حذیفه گه اشانماز غه نچوک یاری؟ بو، بی دیگان سوز بولادر؟ (۲). آیاق اوره بول ایتو عمر بن الخطاب، علی بن ابی طالب، زید بن ثابت کبک الوغ صحابه لردن و آنلرغه باشقه لردن ده ثابت. بو اش ایسه مونده هیچ بر مکروهلق بولماوغه دلیلدر. آیاق اوزرنده بول ایتودن منع حقنده رسول الله ﷺ اوزندن برکنه حدیث ده بوق (۳). سنت برله عمل ایتوگه آرتق درجهده اهمیت بیروچی آدم لردن بولغان «نیل الاوطار» صاحبی: «سوزنک فسقه سی شول: چوگه لهب بول ایتوده، آیاق اوزرنده بول ایتوده ثابت نرسه لر» دی (۴). امام ترمذی ده «علم اهل لردن بر طائفة آیاق اوستنده بول ایتوگه رخصت طرفنده لر» دیب اوز سوزینی سویله ب کیتهدر (۵). ایندی حاللر شولای بولغاندن صوگ «من نشبه» کبک عام عبارتلی و دلالتی بیک شبیهلی

(۱) باب البول قائما و قاعدا. عن حذیفه قال اتى النبي صلى الله عليه وسلم سباطة قوم فبال قائما ثم دعا بياها فحشنته بياها فتوضأ. صحیح بخاری. ج ۱. ص ۶۲.
(۲) بو واقعه نی امام احمد، مغیره بن شعبه دن ده روایت ایتهدر. احمد ابن حنبل مسندی. ج ۳ ص ۲۴۶.

(۳) فتح الباری. ج ۱ ص ۲۲۹-۲۳۰. عن امام بن الحرث ان جريرا (بن عبدالله الصحابي رضی الله عنه) بال قائما ثم توضأ. فسألته عن ذلك فذكر عن النبي صلى الله عليه وسلم فعل مثل ذلك. مسند احمد. ج ۴ ص ۳۶۴-۳۶۵. وقال سفیان الثوري في حديث عائشة «انا رأيت رسول قاعدا الرجل اعلم بونا منها. سنن ابن ماجه. (ج ۱ ص ۶۷).

(۴) نیل الاوطار شرح منتقى الاخبار. ج ۱ ص ۸۶. مونك مصونينى امام عينى ابن المنفردن نقل ایتهدر. عمدة القارى. ج ۱ ص ۸۹۵.

(۵) جامع ترمذی. ج ۱ ص ۴. و حدیث ابی و اؤل عن حذیفه اصح. وقد رخص قوم من اهل العلم فى البول قائما. جامع الترمذی. وقد اباح البول قائما جماعة كعمر وابنه وزيد بن ثابت و سعيد بن المسيب و ابن سيرين والنخعي والشعبي واحمد. وقال مالك ان كان فى مكان لا يتطابره عليه منه شىء فلا بأس به والا فمكروه. وكرهه للترزيه عامة العلماء. ارشاد السارى شرح صحيح البخارى. ج ۲ ص ۲۳.

بولغان بىر حديث بىرلە استدلال قىلۇپ بۇ عملدىن منع قىلۇرغە نىچك، مەكەن بولما؟ شۇل عملنى قىلۇچىلارنى ا كفار ايتارگە نىندى بىر داليل تابولادىر؟ طوغروسى مسلمانلارنى ا كفار قىلۇرغە مونلارنىڭ نىندى بىر حقلىرى بار؟ حاجت اوتاي طوغروسىنى مەكەن قىلىپ بىر دەلەل نۇرگە ومەكەن قىلىپ طهارت و نظافت كە اهمىت بىرەرگە نىوشىلى. شوشى ايكى قاعىدە خاظر دە طوتولسىمۇ آنىڭ روشنى كۆپ حكمت يوق. ھەر كىم وقت و زماننى ھەمدە اورنى و اوڭايلىقنى رعايت قىلۇپ شۇڭا موافق عمل قىلۇرغە نىوشىلى.

(۶) ھەر تۈرلى جەمئىيەت خىرىيەلەرنى انكار قىلىدىلار و شۇل اشلىر آرتىدىن يۈرۈچىلەرنى ضالەتگە نىسبەت ايتىدىلار. مونلارنىڭ بۇ اشلىرى شۇل قىلىپ و ھى و شۇل دەجەدە اصلسىز دەكە مونىڭ حقنىدە سوز سويلەدە عىتىدەر.

(۷) ايرلارنىڭ يالان باش (آچىق باش) بولۇلارنى و ساچ بىيتكروب يۈرۈ-لارنى مەنكر اشلىردىن سانادىلار.

ساچ مەسىلەسى ۱۳۳ نچى حديث شريف شرەندە سويلەندى، مەندە تەكرار-لارغە حاجت كورلەي. ايرلارنىڭ يالان باش ھالەدە طورولارى، يۈرۈلارى شرىعت قاراوندى مباح اش ايكانلىكى، باشلىرىنى پەردەلەپ، قابلاپ طور و حقنىدە تەكلىف يۈلغى ھەر كىمگە مەلۇم بولۇرغە نىوشىلى. ساچ بىيتكروب يۈرۈدە باشقە دىن-خلىقنىە اوخشاۋلىق بولسىمۇ، باشنى قورۇپ يۈرۈدەدە باشقەلارغە اوخشاۋ بار، شۇلاي بولغاچ بىرىنى دەست كورۇپ دە ايكىنچى بىرىنى مەنغ ايتۇدە حكمت نى نەرسە؟.. ساچ حقنىدە: «اھلقوھ كلە اوانر كۆھ كلە» حديثى روايت ايتۇلەدەر (۱). رسول الله شوشى سوزنى ايتۇپ طورغاندە ساچ اوسدروب يۈرۈدىن مەنغ ايتۇحقى كەندە بولۇر؟..

بعض بىر آدمەر اوز اسمىنى اوغللىرىنە و خانۇنىنىڭ اسمىنى قىلار بىدە فوشۇنى «ايوان ايوانچ» گە اوخشانلار و ھرام اش اورنىدە مەنقور بىرەل ايتۇپ كورسەتەلەر. انا اسمى بىرلە اوغل و انا اسمى بىرلە قىز اسمەلەنو حقنىدە شرىعت طرفىدىن مەنغ يوق. اسلام عالملىرى آراسىدە مەھمەد بن مەھمەد بن مەھمەد بىك كۆپ. ۷۳۴ دە وفات بولغان ايھن ابوالبركاننىڭ اسمى ھەمدە اون آلتنى بۇونغە قىلىپ انا بابالىرى «مەھمەد» اسمەندەلر ايدى. اگەردە. «ايندى بوزمان ايسكى زمان توڭل انا باباننىڭ بىر اسمە بولۇوى زور ياكلىشلىرغە سەبب بولۇرغە مەكەن»

دباب ایتولسه یول بار. اما ایوان آبو انیچ غه اوخشاتو مقبول عنر توگل .
«اجتهاد منقرض توگل» دیبوچیلر گه رد و طعن قلمه طورغان دامالار
ومالار یوفاریده کر ایتولگان نرسه لر و شونلر قیبلندن باشقه بیک کوب اشارنک
شریعت فاشنده منهی بولووینه اوشبو حدیث برله استدلال قیلغانلری حالده
قبر بدعتلرینی نهی قیلو، خاطر لرینه کیلمادی.

قبر لر گه بنالر صالو و شهملر یاندر وپ طورو، مدد صور او فصدی برله
یراق برلردن سفر قیلو و مینلردن دنیاوی اخروی حاجتلری اوتنو ایسه
شبهه سز مونلرنی «وثن» حکمنده ایتو وشوشی اشلرنک هر بری باشقه لر غه
صرف دنیاوی نقطه دن توگل بلکه صرف دینی جهندن اوخشاو ایدی.

ایندی اوشبو حدیث شر حینه عائد: بر ایکی سوز سویلمه ز:

مسجدده جماعت نمازی اوفولاچق و قمنی خلق غه اعلام ایتو ضرور کورلگان
صوکنده صحابه لر طرفندن فکرا و فاهو، بر غی فچقروتو، اوت یاندر و کیک نرسه لر
برله اعلام قیلو ماده لری عرض ایتولگان ایدی. لکن رسول الله حضر نلری
مذکور نرسه لر نک نصاری و یهود همده مجوسلرده معمول بولووینی سبب کور-
سانوب قبول ایتمادی و نهایتده «اذان» فچقر غه قرار بیرلیدی. دیمک یهود
و نصاری همده مجوسلر گه اوخشاو غه رسول الله رضا بولمادی. سلام حقنده ده
یهودار روشنده سلام بیرودن منع ایتکان حدیثلری بار.

دشمن عسکری کیلگاندنه ابرانلیردن کوچر گچ آلوب رسول الله، شهر
چینه اور فاز بتدی همده چیتلرده کور وپ مسجدنی اوت برله یاقتر توغه مساعه
ایندی. بواشله ایسه چیتلر گه اوخشاودن منع ایتماو گنه توگل بلکه اوخشاو نک
اوزیدر.

رسول الله نک اوشبو قیبلندن بولغان معامله لرندن حاصل بولغان نتیجه

اوشبودر:

«دینی اشلرده خصوصاً باشقه بر قوملر نک دینی شعارلری بولغان کیودلر
کیبو یاکه «روحانی آتالر»، «راهب» و «فسیس» قیبلندن عنوانلر قبول ایتو کیک
اشلرده، تصدی صورتده اوخشاو ممنوع. اما عرف و عادتلر، عموماً دنیاوی
اشلرده چیتلر گه اوخشاو ممنوع توگل.

حقیقت حالده علمسز قوملر نک عاملیلر گه، مدنیتمسزلرنک مدنیلر گه اوخشاو غه

مجبور بولولری طبیعی و حیات قانونلارندن کلی بولغان بر قانوندر. چای اچرومن، سامور و چین آیاقلار استعمال اینووومز، آت، آربا، یورت بر اسبابلرمز غزته و ژورناللر اوقوومز، کتابلر باصدروومز، لامپا یاندروومز، ریزینکه فالوشلر کیوومز کبک اشلرنک هیچ بری عقنده صحابه لرگه اوخشیمن دیرگه مجالمن یوق. تیمر یول و پاراخودلر برله یورولرنی، تیلیغرافی و تبلیغون برله خبرله شو. لرنی، الیکتریک یا قنیسی برله فئدهله نولرنی ده سلف لرگه اوخشاو اچون قبله من دیب دعوی اینوچی بولامسه کیرهک.

سلف عالملری و اسلام دینینک حقیقی خادملری منقرض بولمادن صوڭ آنلر اورنلرینه او طورغان کشىلردن بر طائفه، اسلام دنیاسینه ره باناق کرتوب مسلمانلرنی علمدن، هنر و صناعاتدن تمام بیزدردیلر. وایکنچی بر طائفه ده مکمل روشده دنیاغه کیلگان اسلام حقوفینی (فقه علمینی) اوز بیک موضوعسندن چیقاروب آنک اورنینه هر توری فتوی کتابلری، فال و فیلدن عبارت دنیسا زور اغی اثرلر تاراندیلر. شوشی نرسه لر برله مشغول بولو سببلی مسلمان دنیاسی قورغان بوتاق بولوب قالدی، فولندن آزغنده اش کیلماز بولدی، شخصی حریتلری و استقلاللری برله برلمکده ملی استقلاللری و حریتلری ده انتحار قیلدی. شوشی حاللری برله مونلر ایندی اوزلری نیندی بر فائده لی اش اختراع اینه بلسونلرده کشىلرگه ایبه رمی و چیتلرگه اوخشامی دنیا ده طور ا آلسونلر. حاضرگی مسلمانلرنک شوشی آکلری و شوشی سوبه لری برله باشقه لرغه اوخشی بلواری ده زور اش صانالورغه نبوشلی.

* * *

اسلام دیننده ایبرلرنک خاتونلر کیومنده یورولری و خاتونلرنک ایبرلر کیوملرنده یورولری منع اینولسه مونک دللی اوشبو «من تشبه . . .» حدیثی توگل بلکه «لعن الله المتشبهات من النساء بالرجال و المتشبهين من الرجال بالنساء» (۱) قبیلمدن خصوصی دلایلرگه کوره در. شارحلر بیاینه کوره مونک سببی، کیوم اوخشاوندن مقصود خاتونلرنی و ایبرلرنی آزدر و بولادر ایدی. «لعن الله المتشبهات . . .» کبک حدیثلرده گی اوخشاوندن مراد خاص کیوملرده اوخشاو بولورغه نبوشلی. ایبرلر برله خاتونلر آراسنده مشترک بولغان کیوملرده مونک حکمی یورماز. حضرت عائشه باشماق کیودن بر خاتوننی منع

اینگان بولسه بلسکه اول وقتده باشماق اپر لرگه خاص کیوم بولغاندر. بو کونده قطای مسلمانلرینگ ایراری و خاتونلری بر فورمه کیوم کیگانلکلری روایت ایتولنه. اگر ده شول خبر درست بولسه خاص کیوملرده اوغشاو بولماغانلقدن شریعتده ممنوع اشنی اشلیر دیب بولمی. بزده گی اویوق چابانا، ریزنکه فائوش نیچوک بولسه آنلرده غی باشقه کیوملرده شولای بولورغه ممکن.

بو حدیث شریفی شرحنده سویلرگان سوزارمز شریعت فاشنده درست بولوب بولماو نقطه سندن سویلندی. جواز و حرام مباح و حلال مسئله لری حقنده شریعت حکمی مطلقا آلدی طونلورغه، خلقلرنگ فکدرلرینه و عقیده لرینه موافق بولوب بولماوینی اعتبار قیلمه ازغه، سماوی حکمی انسانلرنگ نهلرلرینه تابع ایتمه ازگه تیوشلی. اما موندن باشقه صورتده خلقنگ فکدرلری برله حسابلاشو، عمومی بولغان عرف و عادتلرگه رعایت ایتو، آنلر نفرت ایته راک و معتزلری قایتورلق نرسه لردن صافلانو مطلقا تیوشلی اشد. خصوصادینی منصبلرده بولوچیلر و شریعت خدمتی ایتوچیلرنگ اوزلرینی مرغوب کورساتولری، خلق محبت ایتمه دی قیافت و حاللردن قاچولری لازمدر.

بر کشی، چیتلرنگ دینی شعارلری بولماو شرطی برله تله سه نیندی فورمه ده کییونوب یورسون، ساچینی تله سه آلدیوب و تله سه یتکروب یورتسون، تله سه آباق اوستندن و تله سه چوگه لب بول ایتسون، هر توری عارضی حاللردن تجرید ایتلوب طونولغانده بو اشلر مباح بولوب، مونگ سببندن شول کشی گه طعن قیلو و عیب لب سویلوو نیوشسن اش، شریعت نظر نده حق سزلق و ظلمدر. شونگ برله بر ابر گرچه حرام و ممنوع، گناه اش و منموم عمل بولماسه ده دینی خدمت برله شغللر نوچیلر، قاضیلق و اماماتی، معلمک اورنلر نده طور وچیلر، خلقی وظیفه لری، معامله و ظاهری کورنشلری برله خلقلرغه اوزلرینی سویدرولری، آنلر مکروه کوره طورغان اشلردن صافلانولری البته لازم. چونکه خلقلر بو آدملردن محبت آلسه لر، حقی نا حقی مونلرنی اعتبار سز و ثبات سز صاناسه لر بو وقتده دیننگ اوزندن ده اخلاصلری قایتوغه و ایهیت بیرمی باشلاوغه کوچلی سبب بولور. مونگ ضررلی و بیک ضررلی اش، ایگانلیگی معلوم. فعل برله نفر نلندروب طورغان نرسه حقنده سوز برله ترغیب قیلونگ فائده سی بولاچق توگل. خلقلرنی نفرت ایتدردن منع حقنده حدیثلر بار. ۱۶۷ نچی حدیثده ده بر آز سویلندی.

ضرورت بولماغان، وقتده مفتی و قاضیلر، امام و مؤذنلر، مدرس و معلملر بولی خالق یارانا طورغان فورمالرده بوررگه، خصوصاً تفسیر و حدیث، سیر و فقه فنلرندن معلملک ایته طوروب پوشکین و لیرمنتوف گه اوشماق قصدی برله آچیق باش، پومالا باش بولوب بورماز گه تیوشلی. غیمنازییه و ریالی معلملری همده غیمنازیست و ریالیستلر مخصوص کیوملرده، مخصوص فورمالرده بورر بولسهلر آنلر شول اشحقنده نظام غیر عایت تیلو برله مکلفلر در. امام محمدیهلر، حسینیه و عالییهلرده دین درسلی او فونوچیلر ایچون موندی تکلیقلر بوق. شونک ایچون مونلر حریتدن استفاده فیلورغه و خلقنی اوزلرندن نفرت ایتدیرماز گه تیوشلی. اوشنداق دینی مدرسهلرده تحصیل ایتوچی شاگردلرنگ اوزلر ایتدیرماز گه تیوشلی. اوشنداق دومبراً و غارمون، اسکرپیکه و بالالایکه کوتاروب بورولرینهده لزوم بوق. چالما برله بورو اوکاپسزلی ایتسه بورک و جبهدن بوروده بر اوکاپسزلیقده بولماسه کیرهک. دین معلمی برله غیمناستیقده، علمی آراسنده، زیمله میرنی اوچیلشچه شاگردی برله دینی مدرسه شاگردی آراسنده آزرلق فرقی کورلورگه تیوشلی. زماننی اوزلرینه ایبه رته آلماوچیلر ایچون اوزلری زمانغه ایبه رولرندن باشقه چاره بولماز. عرف و عادت حقنده تعصب فیلولر نده عامسز خلقلر معذور بولسهلرده بعینه اوشبو تعصب حقنده آکلری، علملری بولغان طبقهلر معذور بولمازلر. رسمه بر ملانک پالان باش و بیلنده تاسما بولغان حالده بر یگیت برله قز آراسنده عقد نکاح فیلوب بیاروینی ایشتهکان و قتمده چیکسز قابغردم. شول وقتده غنه بولاسده چالما و بور اوزون کیوم کیگان بولسه ایدی قایسی برینه کیچهچیک کیلگان بولور ایدی؟...

♦♦♦ (٣) مَنْ تَطَبَّبَ وَلَمْ يُعْلَمْ مِنْهُ طَبٌّ قَبْلَ ذَلِكَ فَهُوَ ضَامِنٌ (١).

ترجمهسی: «بر کشی دوا فیلسه و شول وقتغه قدر آندی اشلر حقنده تجربهسی بولغانلقی بلنماسه، دواسی سبیلی کیتورگان ضررینی تولر»
شریعت حکمینه کوره مبالانسز مفتی و علمسز طبیب، یارلی یام چابوچی اوزلرینک صنعتلرندن حجر (منع) ایتلورگه تیوشلیدر.
علمینی او قومی و متخصصلر حضور نده تجربهلر کورمی طوروب خستهلرینی

قاراوچيلار، مشورتار بيروب دوالر قىلوچيلار اگرده ضرر كيتورسەلر اوشبو
 حديث حكيمنه كوره ضامن بولالار. اما طب علمنده مهارتى بولا طوروب اجتهادنىڭ
 خطا قىلاوى سببى بىر ضرر كيتورسە اوشبو حديث حكيمنه كوره ضامن بولىدۇ.
 اسلامنىڭ اولىگى عصرلاردهقى الوغ عالملىرى طب علمى حاصل ايتوفى فرض
 كفايه دن صائىلار ايدى، رسول الله حضرتلارنىڭ دولانو بىرلە امر ايتولرى ۱۶۳ نچى
 حديثده مذكور بولدى. رسول الله حضرتلارنىڭ اوزى هم دوا استعمال ايتەدر
 ايدى. عروە بن زبىر، حضرت عائشە گە : «خستەلر حقندە بىرگان مشورت-
 لركىز بىك فائدهلى بولادى، بو علمنى نىچوك حاصل ايتىدۇكى؟» دىب صور اغان
 وقتندە حضرت عائشە نىڭ : «رسول الله حضرتلارى خستەلنگان وقتلرندە طبىيەلرگە
 كورلەدر ايدى، مین آنلرنىڭ كىكاشلرىنى ايشتوب آنلر فوشقان روشە رسول
 اللهنى تريبە قىلەدر ايدىم، شول سببى نەزىرە حاصل قىلدىم» دىب جواب بىرگانلىگى
 مرويدۇ.

رسول الله حضرتلارى كىمولرى و تەننى پاك يورتو، توكلرنى كىتارو،
 اوزنى مسواكلو و عموما نظافت گە رعايت قىلو بىرلە بىورەدر. بو اشلرنىڭ
 «طب» فاعەلر ندىن ايكانلىكلرى معلوم .

حضرت عمر، ابوسفیان يورنى بانندە اويولوب طورغان چوبنى كوروب
 يورت خواجەسىنى اورشقان و چوبنى توگار گە قوشقان ايدى .

اولىگى مسلمانلار «طب» علمينە اهميت بىردىلەر، بو طوغرودە چىتلردىن
 بىك كوب اثرلر ترجمە ايتىدىلر و اوز آرالردىن طبىيەلر بىشەردىلەر، طب
 مدرسەلرى تاسىس قىلدىلەر، خستە خانەلر ياصادىلەر.

صوغش غە باراچق عسكلرنىڭ سلامت بولوب بولماولارىنى تىكشرو اصولى
 بىر نچى مرتبە بولوب ۳۰۲ نچى ھجرىدە «بغداد» دە كورلدى . ۳۰۶ نچى يلدە
 بغداددە «السيدە» ھەمدە «المقتدر» اسمندە ايكى خستە خانە بار ايدى. موندىن
 صوك ھر بىر مشهور شەھەرلردە خستە خانەلر و طب مدرسەلرى آچىلدى.

اندلس مدرسەلر ندىن اوقوب قايتوچى بھودىلر «مونابىيە» شەھرىندە اوروپادە
 بىر نچى مرتبە خستە خانە تاسىس ايتىدىلر و اسلام طبىيەلرنىڭ اثرلرى بويىچە دوا
 قىلوب طوردىلەر.

(۳۰۱) مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَحْتَمِيهِ (۱).

(۱) سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۲۴۷، الوطأ، ص ۳۶۴.

ترجمه‌سی: «كشېښك ايمانى گوزل بولونك علامتندن، فائده‌سز (۱) موزلرنى قويويدر».

رسول الله حضرتلرى طرفىدىن نل صافلاو حقىدە نصيحت بېك كوب. اسلام دىياسىندە جابر خليفەلەر و ظالم سلطانلارنىڭ آندىن موندىن آلفان غېرلرى سېپىل بېك الوغ آدملىر باشلىرىنە بېمە چكلىرى رسول الله غەبىر قىدر معلوم بولغانلىقىنە شوندى نصيحتلىرى دلالت ايتەدر. مونىڭ اوستىنە كوب سويلەونىڭ آخىرت ايجون دە ضررى بار. حضرت معاذ «يا رسول الله! بىز تىلمىز بىرلە سويلەشكان نىرسەلر مۇز ايجون دە جواب بېرە چكەمىزنى؟»، دېيىپ سوراغاندە رسول الله: «اى معاذ! خالقلىرىڭ جەنمگە يوز نوبان كېتولرىڭنىڭ سېمى دە شول نىل!». دېيىپ جواب بېرگان ايدى (۲). مونىڭ چارەسى ايسە زور ضرورت بولماغاندە خلقى غە قاتشىماو واوز اشك بىرلە شغىللەنو خصوصت، مراء و جوال (سوز كوراشدرو، بېگىشوش) كېك نىرسەلردىن صافلانودر.

سوز سويلەو، انسانلارنىڭ ئەمەللار ندىن صانالوب ياخشى سوز بولسە ايزگواك دىفترىنە وبوزوق سوز بولسە ياوزلىق دىفترىنە يازلاچقدىر. شونىڭ ايجون ضرورتسىز وكېرەكسىز سوز سويلەو حقىدە بىندەلەر مسئۇل بولاچقىلر. بلانىڭ باشى سوزدىن ايكانلىكى حقىدە «البلاء مؤكل بالمنطق» دىيىشى روايت ايتولەدر. و بىر شاعىرنىڭ:

يصاب الفنى من عشرة بلسانه   وليس يصاب المرء من عشرة الرجل
نعشرته بالقول تذهب رأسه   وعثرته بالرجل تبرأ على مهل

دىگان سوزى درسىدەر.

بوش فېكرلەر، بوش سوزلر بىرلە شغىللەنوگە كورە بىر تولى فائدهلى نىرسە بىرلە شغىللەنو، احاطە ايتكان نىرسەلرنى بلو، سو وهوانى، توپراق هم اوتىنى، اولەن و آغاچلرنى، آى و بولدىلرنى اوگرەنو، عموما طبيعتگە خواجه بولورغە طرىشىو ياخشىراقدر.

(۱) يعنى 'عنى يعنى دن قصد معناسىندە بولوب 'لا يعنىه' لا يقصد معناسىندەدر. مقصود بولەغان سوز دىگان معنادە بولادىر. بىز 'فائده‌سز' دېيىپ ترجمە ايتدىك. يعنىدە مستتر ضمير 'مرءگە و بارىز. ضمير موصولغە قايتادىر.

(۲) سىن ابن ماجه. ج ۴ ص ۲۴۶. عبارتندىكى اصلى اوشبورد: «كشيتك ايمك يا معاذ هل يكب الناس على وجوههم الاموات السننهم»

(۳۰۲) مَنْ خَرَجَ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَتَّى يَرْجِعَ (۱).

ترجمه‌سی: «بر کشی علم اوگره نو فصدی برله اویندن چیقوب کیتسه، فایتوب کرگانینه قدر، الله بولنده یوروچی حساب ایتلور.»

بو سوز آزوق توبه‌بده مکتب‌گه دیب کیتوچیلرگه گنه خاص توگل. بلنکه مونک آستینه محلہ مکتبلرینه، یراق شهر لرده گی مدرسہ لرگه باروچیلر، کتبخانہ نهلرگه بوروچیلر، بور باهی طورغان سوزلرینی صورار ایچون الوغ آدملر حضورلرینه سفر ایتوچیلرنک هر بری کره در. مگرده اوگره نه چک علمنک اوزی پاکه باشقلر ایچون برر توری فائده‌سی امیدلی بولو کیره ک. عمر اوزدرر ایچون کتبخانده رومان و حکایتلر او قوب او طوروده کوب معنا بولماز. آدم بالاری بروقنده هم علم هم مال تحصیل ایتنه آله‌ماغانقلر نندن علم کسب ایتکان وقتلرنده مالنی و دنیانی فدا ایتلوری لازم کیله در. شوشی حال گه بر مکافات ایتوب اسلام شریعتی مونلرنی «سبیل الله» ده حساب قیله در. «دین» برله «دنیا» نک برگه جیلواری ممکن. اما علم برله دنیانی بر وقتده تحصیل ایتو ممکن توگل. «طالب علم و طالب مال لا بجمته‌هان». اوشبو حکمت ایچون علم برله شغلله نوچیلر کوب وقتده فقیر بولالار.

محدث، لغوی و ادیب هم‌ده «صحيح بخاری» آدملر نندن بولغان نصر بن شمیل نک «بصره» دن چیقوب کیتکان وقتنده: «آچ اولمه‌ز لك ایکمك نابا ألقان بولسه‌م ایدی «بصره» نی ناشلاماغان بولور ایدم» دیگانلیگی مرویدر. اوشبو وقت اوزینی حدیث و لغت، تاریخ و فقه عالملر نندن اوچ مک آدم اوز اتوب قالدنی، دیلر.

زمانه‌سینک زاهدلر نندن بولغان ابو جعفر محمد ترمذی فقیرلیگی سببلی بیشار بورتک اورلق برله اون یدی کون اونکارگه مجبور بولغان ایدی. لغت برله نهوده علامه و شیخ عبدالقادر الجیلانی نک استانی بولغان ابو زکریا خطیب بعضی تبریزی، تهذیب اوقور ایچون ابوالعلاء المعری حضورینه بارغانده دوه یالارغه آفچه‌سی بولماغانلق سببلی کتابلرینی آرفاسینه آصوب «بغداد» دن «شام» غه جه به‌وله‌ب سفر قیلدی.

ابوالعباس احمد الاپوردی اسملی عالمنک، قش کونی کبیرر ایچون کیوم آلورغه کوچی یتیمدر ایدی.

مشهور شاعران و نادر محرر اردن عبدالله بن سارة الشنتر بنى فقير لنگندن
آلاما نرسه لر صانوب يوررگه مجبور بولدى.

اما الوراقه نهى انكر حرفه اوراقها و ثمارها الحرمان
شبهت صاحبها بحاله ابرة تكسو العراة وجهها عريان

بىنى اوشبو آدم حقنده سويله نگانلنگى مروى.

لغت علمينك مجتهدلر نندن بولمان خليل بن احمد الفراهيدى ايكى تين باقر
آفچهغه طويلى قامش صالاشده دنيا كوتدى.

دنبالقده بو قدر مشقت كوروجى ذانلرغه البته بسر تسليه و خيرلى خلق
كيرهك. بو خلق ايسه «سپيل الله» ده سانالودر. مونلر نك حال نلارى شايد:

رضينا قسمة الجبار فينا لنا علم وللأخبار مال
فان المال يفنى عن قريب وان العلم يبقى لا يزال

شعرلر بىنى اوفوب اوزلر بىنى تسليه ايتنه طورغاندر.

٣٥٣) مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ
فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ (١).

ترجمه سى: «سزدن بر كز (مؤمن فاند اشلر كز نك بررسنده) بر بوزوق
اش كورسه (يا كه بلسه اگرده كوچى بيتارك بولنسه) فولى برله اوزگرتسون،
آگا كوچى ييتماسه سوزى برله طريشنسون، آكاده كوچى ييتماسه كوگلى برله
انكار ايتسون، مونسى ايندى ايمانك ضعيف درجه سيدر.»

قرآن كورمك: «ولتكن منكم امة يدعون الى الخير ويامرون بالمعروف
وينهون عن المنكر واولائك هم المفلحون» (آل عمران ١٠٠) ديگان فرمانينه
كوره مسلمانلر آراسنده معروفغه دلالت ايتوچى و منكر اشلردن منع نورگه
نصيحت قيلوچى بر جماعت هر عصرده، وهر اورنده بولوب طوررغه تيوشلى.
بو اش، فرض و حرام نرسه حقنده فرض بولوب آدن باشقهلر حقنده مندوب
يا كه اولى در. بوفرض، فرض كفايه بولوب شوشى اشلر برله مشغول آدملر كورلوب
طورغانده باشقهلردن بورچ توشار اما هيچ كيم بولماسه شول حادثهنى بلوبده
چاره سىنى كوررگه فوللر نندن كيلوچيلر نك هر برى مسؤل بولورلر.

معروف برلہ امر و منکر دن نہی فیلودہ مخصوص ناعدہلر واسلوبلر بار۔ مولرنی بلہگان یا کہ بلسدہ ترتبہنچہ یورتورگہ قوللرندن کیلمگان کشیلر مونک اهلندن بولمازلر وشوشی خدمتی ایہاولری اچون شاید گناہ یوکلمازلر۔ معروف برلہ امر و منکر دن نہی ننگ برنچی مرتبہسی تعریف (گناہانگ ندیح نرسہ ایکانلہ گینی آکلانو)۔ ایکنچی مرتبہسی وعظ (یومشاق سوز برلہ نصیحت فیلو)۔ اوچونچی مرتبہسی نخویف (الله تعالیٰ دن قورقونو)۔ آنا و آنا ہمده خانون طرفندن ایرگہ بولغانده شوشی فدردن اونارگہ یارامی، فائده کورلہاسہ الله تعالیٰ دن توفیق صورارغہ تیوشلی بولادر۔ باشقہلرغہ بولغانده دورنچی مرتبہسی نعنیف (قایتغراق ونغراق روشده آکلانو)۔ بیشنچی مرتبہسی تغیر (ممنوع نرسہلرنی قول برلہ بوزو واوزگرتو)۔ آلتنچی مرتبہسی نہرید (صوغارمن، قینارمن دیب قورقونو)۔ یدنچی مرتبہسی ضرب (صوغو)۔ بو حدیث شریفده معروف برلہ امر و منکر دن نہی شوشی یدنچی مرتبہ برلہ باشلانا، آندن یوقاری درجہلری باشقہ حدیثلر دن فہلہ نہدر۔ سیکزنچی مرتبہسی کراہت (کوکل برلہ مکروه کورو)۔ اوشبو حدیثده «ایماننک ضعیف درجہسی» دیبولگان شوشی سیکزنچی مرتبہسیدر۔ ایماننک ضعیف درجہسی «دیبودن مقصود، «شول کشی ایمان اهللر بننگ ضعیفلر نندندر» دیمکدر۔ قرآن کریمنک «یا ایہا الذین آمنوا علیکم انفسکم لا یضرکم من ضل اذا اہتدیتم» (مائدہ ۱۰۴) دیگان سوزی ده اوشبو سیکزنچی مرتبہدن صوگفی حالگہ معہول دیلر (ای مؤمنلر! اوز حالکنزنی یاخشی کوزہکنز، اوزکنز حق یولده بولسہکنز، کشیلرننگ بوزو فلقلرندن سزگہ ضرر بولماز یعنی معروف برلہ امر اینوب وظیفہکنزنی اونہوکنز برلہ، سزنگ اشکنز تمام بولادر، مضمونندہدر)۔

بو اورونده ذکر ایٹولگان مرتبہلر دن دورنچی، بیشنچی، آلتنچی، یدنچی مرتبہلر سلطانلر و مامورلرگہ مخصوصدر۔ بو کونده عادی آدملر حقیقہ، معروف برلہ امر و نہی دن منع برنچی، ایکنچی و سیکزنچی مرتبہلر برلہ گنہ ممکن بولوب بو طوغرودہ غی ثواب و گناہلر شول درجہلرگہ نسبت ایٹولوب یورلور۔ (۲۳نچی حدیث)۔

۳۰۴) مَنْ رَدَّ عَادِيَةَ مَاءٍ أَوْ عَادِيَةَ نَارٍ فَلَهُ أَجْرٌ شَهِيدٍ .

ترجمہسی: «بر کشی صو ناشووینی ضررسز برگہ بوروب یبارسہ یا کہ اوت ضررینہ فارشی طورسہ اول کشی گہ شہید ثوابی ہواور»۔

صو ضررلرينه، اوت ضررلرينه قارشو طوروده بو قدر ثواب وعده ايتولگانندن صوڭ بو خصوصده في قدر ماشينه لار و بي قدر چاره، ترتيب و نظاملار بولسه باشقه ملنارگه كوره مقدمرهك مسلمانلردن چيققان بولورغه تيوشلي ايدى. لىكن بوزماندهغى مسلمانلار موندى نرسه لارنى باشلاب هغارو توگل، چيققاننده ياخشى غنه قبول ايتمىلر، في ده بولسه بر سوز تابوب اوزلرينڭ تيسكار بيلكلرينى كورساتوب قالدرالر.

اوشبو حديث حكيمنه كوره اوللر پلان برله اوطوررغه، اوراملارنى كپڭ فالديروب تيوشلى برلر نده طقرقلر قويارغه، اوت سوتدرر ايجون ماشينه لار، فاراولچيلر حاضرلهب باشلردن اوت سونديروچى جيونلر توزورگه، هر كم اوتدن صافلانو طوغروسنده بيك اعتبارلى واجتهادلى بولورغه، صولر آغار ايجون اوراملارنڭ چيلرنده صو يوللرى باصالورغه، چوفورلارنى وصو جيولوب ياتو احتمالى بولقان يرلرنى يروب يياررگه و كوپرلر صالحوب قويارغه تيوشلى. چونكه فونورغان اوتنى وفونورغان صونى توققاتوچيلرغه شهيد ثابى بولسه، اوتنى همده صونى فونورتماوچيلرغه وفوتورو يولبنى باشدن بيكلهپ فويوچيلارغه بو ثواب بيگرهكده بولور. اوت سونديرو، صو باصزارنى توققاتو ايجون توزولگان جمعيتلرنڭ خدمتلى، اسلام نظرينه كوره «سبيل الله» ده بولغان خدمتلردن ايكانلىگى اوشبو حديث شريفدن آكلاشلادر.

شهيد ثوابى آلور ايجون تونلر بويى نفل نمازى اوقورغه آيلر برله نفل روزمى طونارغه لزوم بوق. اولده طورغان واش اشلهب بورگان وقتدهده شهيد ثوابى آلورغه، صديقلر و پيغمبرلر برله برگه فوبارلورغه بيك بيگل يولمبار. بارى تيك اعتبارلى و فكرلى بولورغه غنه كبرهك. مکتبلرده اوقوچى شاگردلر و آنلرغه فوشلغان باشلر، جاي كونلرنده گى تعطيل وقتلرنده اوللرغه قايتوب «اوت سونديروچى جمعيت» ده خدمت ايتارگه، آندى بر جمعيت برلماشه اوزلرى شونى تاسيس فيلورغه كبرهك. شوشندى خدمتلى سبيل باشلر، اولنڭ اقتصادى و عمرى اشلرينى يوقارى كوتارلر، فوشمانلرنڭ نفوذلر بنى صندروب مظلوملارنى برتقچلردن فورنولدرلر، رحمت ايشتورلر ثوابلى بولورلر.

(۳۰۵) مَنْ رَدَّ عَنْ عَرَضِ آخِيهِ رَدَّ اللَّهُ عَنْ وَجْهِهِ النَّارَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (۱).

ترجمەسى: «بركشى، اوز دېن فارنداشينىڭ ناموسىنى مۇداپىئە ايتسە (صافلاسه) الله تعالى، قيامت كۈنىدە شول كىشىنىڭ بوزىنى (اوزىنى) اوندىن، عذابدىن صافلاز.»

اوشبو حديث حكيمىنە كۆرە مجلسدە بىر مۇسلمان غېمىنى سويلەنە باشلادى ايسە، كۈچلىرى يېتەرلىك بولغان كىشىلەر اېچون راحىلە نوب تىكلاب اوطورو توڭل بىلكە شۇنى طوقتاو و آرلى توشو، سويلەنمازگە طرىشو واجىد. اگرده طوقتاو فولدىن كېلمازلك بولسە اول وقتدە مجلسدە اوطورمازغە نبوشاى.

حاضرندە اشلر شوشى روشدەمى؟ بىر مجلسدە بىر مۇسلمان غېمىنى سويلەنمەزگە باشلاسه شۇنى سويلەنماز اېچون اجتهاد ايتوچىلەر بولامى؟.. بزده «دېندار» اسمى آلوچىلەر كۆب. چونكە بو اسم، بو كۈندە اوزىنىڭ موضوع اېستىدىن چىقوب صورت اوغرىلرېنە دېن بىرلە تىجارىت ايتوچىلەرگە بىرلە باشلادى. لىكن مۇسلمانلىق، دېندارلىق قورى دعوالر، ظاهرى صورىتلر بىرلە توڭل بىلكە مۇندە سويلەنە طورغان عمللر بىرلە اولچانە، آنلرنىڭ مېزانى اوشبو نىرسەلردىر. بوز عملدىن بىرىسى مۇسلمان اشېنە اوخشاماغاندىن وبتون اشلرى باشقىلرنى غېمىت ايتو و دانوس قىنو، مطبوعاتلرى بىرلە باشقىلرنى حقارنلەو بولغاندىن سوڭ «دېندارلىق» اسمى چىقارغە كوچانودە معنا بولماز.

(۳۰۶) مَنْ رَزَقَهُ اللَّهُ امْرَأَةً صَالِحَةً فَقَدْ آعَانَهُ عَلَى شَطْرِ دِينِهِ فَلْيَتَّقِ اللَّهَ فِي الشُّطْرِ الثَّانِي (۱).

ترجمەسى: «الله تعالى بىر كىشىگە ياخشى خانۇن بېرسە، آنىڭ يارىنى دېننىنە صافلازغە ياردەم بېرەيدىر. اېندى اول كىشى قالغان يارومندە اللهغە تقوالق اېتسۇن!..»

ياخشى خانۇننىڭ «دېن» صافلاو طوغروسىدە لىك بىرنىچى ياردەمچى ايكانلىكى بىك معلوم. رسول الله حضرتلرى شۇنى خاطرلەرگە توشىرە و قالغان اولوشىدە صافلانۇ بىرلە بېرەيدىر. ياخشى خانۇنغە اوچراغان كىشى، شۇنى الله تعالىنىڭ نىعمىتى بىلورگە و هر وقت شۇكرانە قىلورغە تېوشىلى. مۇندىن باشقىدە خانۇنلر اېرلەرگە كۆرە ياخشى كۆڭللى، بىندە چىپىلك ايتونى ياراتوچى، آدمچىلىكى بولالر.

(۱) بو حديثنىڭ مەنىسى بىر از اوزونراق عبارت بىرلە سىنن ابن ماجه دە مذكور. ج ۱

آنلارنى بوزوچىلار و «يامان خاتون» اسمى آللار يئە سەبەبچىلار كو بىسەنچە بوزوق و جىياز ايرلردىر.

ياخشى خاتون، ابرىنىڭ مشروع توگىل روشدە خاتون قىزلر بىرلە چوالماوينە ياردەمچى بوللوى كىك عبادتلر يىنى فيلو، حرام نرسەلر گە مېنىلا بولماو طوغر و سىئەدە ياردەمچى بوللوى مەكن. «دېننىڭ يارومى صافلانۇ» دن مقصود بەض بىر بوزو قىلقلردن صافلانوغىنە توگىل بىلكە بىك كوپ تورلى بوزو قىلقلردن صافلانۇ ارادە قىلنغان بوللور.

لىكن ياخشى خاتونلر كو كىدن توشمىلار، دگزدن چىقمىلار بىلكە اوز آرامزدە اوسەلر. ياخشى خاتونلر يېتىشدرر ايچون ياخشى تىرىبە و زور اجتهادلر لارم. بو وظفە ايسە ايرلر اوستىندەدر. «يا ايها النبين آمنوا قوا انفسكم و اهليكم ناراً» (نجرىم ٦) آيت شريفە سېنى حضرت عالىنىڭ اوزگىزگە، اهلىگىز (خاتون و بالالارگىز) غە علم مەدە ادب اوگرەنوگىز!..» دېت نەفسىر ايتووى مرويدىر (١).

خاتونلارنى تىرىبە ايتودە دستورالعمل ايتوب دېن و صبىتلر يىنى طوتارغە و دېن امرلر نىن آبرامازغە تېوشلى. آور و پالولردە اھتمال بىك ياخشى عادتلردە باردى، شونىڭ بىرلە آنلردە اوز حكىملىرىنىڭ، ادب و انصاف اھللىرىنىڭ شھادتلىرىنە كورە بىك بوزوق و بىك ضررلى عادتلردە بار. شونىڭ ايچون آنلردە كورلىگان ھەر بىر عادتنى جزاف روشدە توگىل بىلكە اسلام دېنىنە چاغشىدروب قاراغاندىن صوڭ ضرر كورامەو شرطى بىرلەگىنە ئېول قىلو يارار.

اسلام دېنى طرفىدىن خاتونلر حقىدە بولغان نصىحتلر نىڭ بتونسى بىر نەقشە غە باروب تىرەلەر، بو ايسە عائلە احوالىنى تۈزۈك طوتو و اساسلى روشدە دىبادە ياشاودن عبارت عائلە احوالى تۈزۈك بولماغان عائلە حىيانى اورنىنە اورام حىيانىنى اختيار ايتىكان، چاى و مى خانەلردە بوشغە عمر، مال اسراف ايتوگە عادت قىلغان «مىلت» دە حىيات و دوام، ترقى و بقا اھتمالى يوق.

(٣٠٧) مَنْ سَأَلَ الشَّاهِدَةَ بِصِدْقٍ بَلَغَهُ اللَّهُ مَنَازِلَ الشُّهَدَاءِ وَإِنْ مَاتَ عَلَى

فِرَاشِهِ (١).

(١) جامع البيان، ج ٢٨ ص ١٠٧.

(٢) صحيح مسلم، ج ٢ ص ١٠٣.

ترجمه‌سی: «بر کشى اخلاص كوڭلى بىرلە شەھىد بولوب اونونى صوراسە
 الله تعالى آنى شەھىدار گروھىدىن قىلور، گرچە توشەگندە بانوب اولسەدە»
 چونكە هر نىسە نىتگە كورەدر. نىتى شەھىداك بولغان صوڭ «الاعمال
 بالنية -» مضمونىدىغى حديث موجىبچە، شەھىدار دن سانالووى طبعىدر.

(۳۰۸) مَنْ سَمِعَ عَنْ عِلْمٍ فَكَتَمَهُ أَجَمَّهُ اللَّهُ بِلُجَامٍ مِنْ نَارٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (۱)

ترجمه‌سى: «بر كشى، بر عالمىدن اوزىنە كىرەكلى بولغان علم صوراغاندە
 عالم، شونى ياشرسە، ائىتمەسە اول عالم قىامت كوندە اوندىن بولغان بوگان
 بىرلە بوگانلەنور».

بو سوز، اوزى ايچون كىرەكلى بولغان دىنىي مسئله صور اوچى بىرلە، شول
 مسئله نىڭ جو اىبنى بلوچى عالم حقندەدر. شوشندى وتندە علمنى اوگرەتولازم
 و ياشرو ايسە: «ان الذى ينكثون ما انزلنا من البينات والهدى من بعد ما
 بيناه للناس فى الكتاب اولائك ياهنهم الله وبلعنهم اللاعنون» (بقرة ۱۵۴) آيت
 كرىمەسىنىڭ دلالت قىلووئىنە كورە حرام بولادىر. چونكە آيتنىڭ اىنووى يهودلر
 حقندە بولسەدە عبارتى عام بولغانلىقىدىن حكىمى دە عام بولورغە تىوشلى.

اوشبو حديث شريفده «سوز صورالغان وقتدە، جواب ياشرلوب قالدىرلو»
 دىب سويلەنگان بولسەدە آيت كرىمەدە مطلق ياشىرو بيان ايتولدىر. شونىڭ
 ايچون حدىثدە بولغان «صورالو» سوزىنى احتراز ايچون كېلگان قىد دىب
 فرض ائىمازگە بلىكە «كىرەك وقتدە علمنى ياشىرو» دىب گنە معنا بېرىرگە تىوشلى.
 فرض هم واجبلر، دىناوى ودىنىي علملرنىڭ ياشىرونىڭ گناھسى بىر دىجەدە بولماز.
 بعض علملرنى ياشىرو گناھسى بېكك بولسە بعض بىرلرنى (مئلا حرام و فېرض
 نرسەلر حقندە) ياشىرو گناھسى بىكك ألوغ بولورغەدە مېمكىن. شونىڭ ايچون
 قولدىن كېلىگان قدر اوفو و علم تارالوغە ياردەم بېرىرگە، هېچ بولماغاندە مېمكىن
 اشلىرى آرتىدىن يورۇچىلرگە قارشى توشمازگە تىوشلى.

علمنى ياشىروچىلر جەلەسىنە اوشبو بندەلر كىرەلر:

(۱) بر مسئله حقندە شىرىعت حكىمىنى ايتورگە تىوشلى بولوب هېچ مېمكىن
 يا كە سېب توڭل نرسەنى بهانە ايتوب اندەشمى قالوچىلر.

(۲) حاضر بولغان مېمكىن كىرەك بالالار اوفوتو اوز اوستىنە توشىكلى

حالده تېسكار بل نوب مکتب گه گرمی طور وچی یا که کرسه ده دفتسر او فونوچی و او فوچیلر ننگ حاللرینی مهمل طونوچیلر.

(۳) مکتب گه اوزاری کومگانلری حالده باشقه کشیلرننگ کروب او فونولرینه مانع بولوچیلر یا که او فونو ترتیبینی و علم تربیه قاعده ارنندن خبرسز بولغانلری حالده بالالر و شاگردلر او فونو شغلله نوچیلر.

(۴) فلان نورلی اصول برله او فو شریعت گه خلاف دیبو کبک یوق بهانه لری برله او فوغه، او فو نوچیلر و مکتب تربیه فیلوچیلر غه قار شو نوشوچیلر، رساله لری باصروب عوامنی تشویش گه سالوچیلر و او فونوچیلر اوستلر نندن سعادت اینوچیلر. چونکه او فو طوغروسنده شریعت طرفندن کورساتولگان اصول یاری بیگلر او فونو، بومشافتق کورساتو، کیرهک صوکنده کیرهکنی او فونو بولوب باشقه نرسه یوق شوشی اوچ نورلی قاعدهنی ترتیب که فویو ایسه هر عصرده و هر مهلمکنده بولغان مسلمانلر ننگ اوزلرینه طاپشرلغانلر.

(۵) ضعیف آدملر طرفندن یازلغان کتابلر و خصوصاً مهمل حاشیه لری معناسز حاصلسز ایلردن درس بیرگان بولوب شاگردلر ننگ عهملرینی ضائع اینوچیلر. (۶) جماعتننگ سعادت یوللرینی کورساتور، عقیده و عمللرینی توندور ایچون مخصوص بولغان منبرلر که منوبده خرافات سویلوچیلر، زبانی تورتوب عهملرینی سانچوب شول مبارک اورننی اوزلریننگ شخصی اشلرینه قورال اینوچیلر، خطبه اورنینه عجللر، سارنلر طرفندن یازلغان کتاب دیباجه لری او فو نوشوچیلر.

(۷) امت آراسنده الفت و محبت اورنلاشدررغه لازم بولغان بر وفتده مذهب و مسلک نزاعلری فوزغانوب خلقلر ننگ نعصیده نولرینه، قانلریننگ قزوینه سبب بولوچیلر.

(۸) اسلام دینیننگ روحینی قرآن وحدیثلر ننگ سوق ایته طورغان نقطه سینی پیغمبر مز و آننگ خلیفه لری همده صحابه لری طرفندن غایه امل طونلغان مقصدنی عموم خلقدن یاشروب طونوچیلر و شوننگ سببنندن امتنی هلاکت و فلاکت گه آلوب باروچیلر.

مونلر دن باشقه لرده بولوررغه ممکن، شولای بولسه ده علمنی یاشرو حسابلانوررغه تیموشلی بولغان یاشرولر موندن ذکر اینتولگان نرسه لرو بیگره کده الگ صوکیفسیدر. چونکه حاضر نده دنیا ده بتونلای بر یاگا دور حکم سورررگه،

ھەر بىر عرف و عادت اوزگەرگە، دنيانىڭ بىتون ھېتى بىر نرسە روشىنە كرۇپ
 ھزكتلەنورگە باشلادى.

اونكان عصرلار دەغى ملتىر، قوم و امتلار كىڭ دىكزلردە چىلوب باتقان سولار،
 كوللر مىثالندە نىك گنە يانلار و اوز فىكرارى، اوز حىياتلرى بىرلە ھەر سورەلر
 ابدى. اما حاضرندە يول باصاب آغوب كىتوچى دىكزلار، كوللر مىثالندە ملتىر علم
 و معرفت تائىرى بىرلە اختيارلى اختيارسىز سفر ايتارگە باشلادىلر.

بىر قسىمى «حىيات» غە اىكنچى بىر قسىمى دە «مىمات» (انقراض) غە بارادر.
 شعورلى، ھلملى و معرفتلى ھم دە وجود طبعىنە موافق حاضرلە نوچى، مدنى
 حىيات شرطلرىنى بلوب علم بىرلە فوراللانوچىلرى «حىيات» غە بارغانلرى حالده
 علمسىز، معرفتسىز، شعورسىز و حاضرلىكسىز بولغانلرى، اولىگىلرىنىڭ تائىرلرى
 بىرلە سو اوستىندە آغزلوب بىبارلىگان ورەنە يارقلىرىندەغى قاندالالر، تاراقانلر
 قىبلىندىن مەجبورى صورندە انقراض و بوغالوغە سفر قىلەر.

مدنى «حىيات» نىڭ شرطلرى بىر يوز بىنە خلىفەلك اىنونىڭ قاعدەلرىنى ترك
 و آكلى ملتىر نىڭ رىكلىرى بولغان عقللى آدملىرى نىكشردىلر و دفت بىرلە درس
 ايتىدىلردە شوڭا موافق پاراغلانر پلانى توزوب اوز ملتىرىنىڭ قوللرىنە طوتىردىلر.
 ملتىر ايسە شوشى پلان بىرلە بارالر و ھەر كون سعادىدىن سعادتكە كوچوب
 طورالر.

ترك ملتىر قاشىندە، ملتىنى ھلا كىدىن قورتولدىرو و آنلرىنى سلامتلككە آلوب
 چىغوقدر قىمىتلى خدمت و شانلى مصلحت يوقدر. شونىڭ اىچون مونلر نىڭ عقللىلرى
 عالملى ملتىرىنى بو كونگى سلامتلككە چىقارو بىرلە گنە قناعت ايتىمىلر بلىكە
 نىچە يوز بللردىن سوڭ بولاچق بعض بىر مانعلرىنى بو كوندىن تىكشەرلر و شوڭا
 چارەلر ايتىلر.

علملى معرفتلى ملتىر اوشبو روشدە «حىيات» غە بوالاندىلر، بو كونلرى
 مسعود بولغان كىڭ كىلچك ھمىرلرى دە مسعود بولاچقىنە اشانلر، سغى ايتىكان
 بىندەلر نىڭ كونلر نىڭ بىرندە مقصودلرىنە بىتولرى الله ھالى نىڭ سىنتىدىنر. «ولن تىج
 لسنە الله تعوبلا».

باشقىلر اوشبو روشدە اىتھادلر ايتوب و كىلچك كونلر نىڭ راحتلىرى اىچون
 بو كونگى لىتلىرىنى فدا قىلوب طورغان وقتلرندە بىز نىڭ مسلمانلر، نى اشلەدىلر؟
 «حىيات» غە مى بوقسە «انقراض» غە مى سفر ايتىدىلر يا خرد اوطورغان نىقەلرندە
 اولىگىچە قالدىلر مى؟! ...

اۆلگىچە فالسەلەر، نى بولسە اول ايدى. لىكىن ھىھات. ايدى بو كوندە
 اۆلگىچە طورو مەكىن توگل. با اوزك طریشوب «حیات» غە يونەلو ويا كە باشقە
 لر غە تاغلوب قىسلوب باروب دە «انقر اض» چوقورینە توشوب ھلاك و محوبولو.
 ھىچ شېھە يوق بىز اۆلگى اورنمزدە اوطوروب فالھادق، فاللا آلمادق.
 بارامز لىكىن آرباغە ناھەمان دگت صاوتى قىبلندن شعورسز، قصدسز، مجبورى
 صورندە بارامز، «يوق بىز موندى - فر گە رضا توگلەز» دېر گە فدرتمز كېلسە دە
 طوقتاب فالورغە كوچمز يېتىمى. موگا امكان يوق، بولاچق دە توگل. بىز مسلمانلر
 باشقەلر بىرلە بىرلىكە، سفر ایتەمز. لىكىن «حیات» غە تابا توگل بلىكە «انقر اض» غە
 بارامز. آلدمز دەغى فلاكتلر بىك دەشتىلدر...

مونك حقیقى سببى ايسە امتنك عقلبندى ملت ايچون دینی و اخلاقی،
 اقتصادى و اجتماعى، مدنى و عمرانى پلانلر توزوب بىر ماولرى، عالملرنك رسول
 الله تبليغ ايتكان اھمىتلى فاعدەلرنى امتدن ياشروب طورولرى و «عالم» سانالغان
 آدملر بىنگدە و فوعسى بولمى طورغان فروغى مسئلەر، بختلر، شرح و حاشیەلر
 كتاب دىباچەلرى و اسلام دنىياسى آباقدن يىلغان سوكندە نادان خلقلر طرفندىن
 توزولگان اثرلر دەغى قىل و قاللر بىرلە شغلەنولرى بولدى.

«عالملر» سوزندن مقصودم فرمسقە فدر كوب بولغان اوكلالى ملالر،
 توركەمن و نوركستاندە، بخارا و ھندستاندە بولغان بو كونگى مولوبلر و داماللر
 توگل. مونلر آراسندە «اسلام عالمى» اسمى آلورلق آدم بولسە دە بىك آز
 بولور. «النادر كالمعدوم». بلىكە بىزك مرادمز ھجر ندىن بىشنجى قرن سوكندەغى
 اسلام عالملر بىر. مونلر آراسندە حقیقى عالملر، قرآن و سنت علملرىنى ياشرمى
 سويلوچى مجاھدلر بولدى ايسە دە بتون اسلام عالمینە كورە بىك آز بولدى،
 مونك اوستینە دە مستبد و جاھل آدملردن جفالانولرى سببلى سوزلرى ھواغە
 تارالوب ضائع بولادر ايدى. اوشبو جھندن قرآن و سنت امرلرىنى، اجتماعى
 حیات يوللرىنى مسلمانلر ايشنە آلمادىلر، جھالت بىرلە ياشار گە و باشقەلرنك
 آياق آستلرندە ايزلوگە محكوم بولدىلر.

اسلام شریعتى، ملتلرنك ھر تورلى قوملرنك اجتماعى حیاتلرى ايچون
 بىك مساعەلى بىر «دين» ايدى لىكىن عالملرى تریبە ھمدە اجتماعى حیات
 علملرىنى ملتدن ياشردىلر، «كتاب انزلناھ اليك لنخرج الناس من الظلمات الى
 النور» (ابراھیم ۱) آيتى بىرلە اعلام ايتولگان عمومى مقصودنى خلق غە ابضاح

ایتمادیلر، بدوی هر بلر نك نادانلق و حشيلك فارانغولانندن چيقوده دين و علم مديت و معرفت نوری برله نورلانولری و اسلام شرافتینی مشرق برله مغرب آراسینه فاش ایتولری و بتون بر یوزنده نفوذ یورتولرینی سبب و نتیجه لری برله براسکده آیروب سویله مادیلر، بر توری علیه لردن بر توری نتیجه لری چیقووی لازم کیله چکینی بلدر مادیلر. یوقسه آیتده ذکر ایتولگان «کتاب» دن مراد «قرآن» بولوب اول ایسه بو کونده هر بر مسلمان فولنده بار، فقط استعمال کیفیتنی گنه باشقه. صحابه لری، سافلر «قرآن» نی علم و عمل هم ده عقلنی نورلاندر و ایچون اوقبلر ایدی اما بو کونده کوبی آزمی صدفه آلور ایچون اوفولا اولکلر اوستنده ختم قبلنه، آنک نیندی نرسه سویله گانلگی کوب ملاحظه ایتولمی حتی آنک برله استدلال و استنباط فیلو، حرام اشردن صانالدر.

محدثلر اوزلری ایشتنکان حدیثلرینی بتون اسنادلری برله حفظ ایتلر، راولر نك کنیه و اسملرینی، نسبت و شهرتلرینی بللر، حدیثلر نك سویله نو سببلرینی و شوکا تعلقلی ما جر الری خاطر لر نده طوتالر ایدی. بو کونده ایسه حدیث کتابلری عمل ایچون توگل بلکه تبرک ایچون گنه اوفولا، شهر گه دشمن کیلسه یا که و باهم طاعون کبک برر توری آفات اینسه شونی مدافعه فیلو فصدی برله گنه ختم ایتوله، کوبا حدیثلر، شوندی وقتلرده استغاثه قبلنور ایچون سویله- نکان روشننده یورتوله. اسملری ذکر ایتولگان راولر نك کنیه لری و کنیه لری ذکر ایتولگان راولر نك اسملری صورالسه اوزلرینه «عالم» اسمی بیروب یوروچیلر آراسنده موکا درست جواب بیررک کشی، یوزده برده بولمی.

«اسلام شریعتی نیندی نرسه دن عبارت؟» دیب صور اوچیلرغه ایسکبدن بیولی «قرآن و حدیث برله بیورلقان نرسه لردن عبارت» دیب جواب بیرلوب کیلدر. لیکن اول قرآن نیکشورلور گه یار اماغاچ و آنک مندرجه سنندن استفاده فیلورغه ممکن بولماغاچ نگی جوایده نیندی معنا قالادر؟

«واقف ضرینا للناس فی هذا القرآن من کل مثل لعلم یتفکرون» (روم ۵۸) دیگان آیت کریمه گه موافق قرآن کریم ضرب مثللر فیله، اولیگی قوملر نك ما جر الرینی سویله اعتبار هم ده کائنات سننلرینی رعایت ایتار گه، علم اصولی برله تریبه بیررگه اوندی، خطابلرینی عقل اهللرینه یونهلدره، طبیعیات احوالینه دقت فیلورغه، وجود هم حیات فاعده لرینه کوز صالورغه بیوره. بو اشلر کوزلری و کوزکللری صوفور بولماغان آدملر گه معلوم. لیکن شوشی ماده لر حقنده عالمر

طرفندن خلق غە، معلومات بېرىلدىمى؟ بېرىلگەن بولسە قايسى عصر و قايسى مەلىكەندە بېرىلدى؟ قايسى كىتابلاردا يازىلدى ومعلومات بېرىۋېتى عالمىر كىملىرى ايدى؟ ...

اسلام دىنندن «غايە» انسانلارنىڭ سەئادىتى بولۇپ قرآن كرىم، شول سەئادىتى بوللارنىڭ ومىسلمانلارنىڭ سەلامىتى دوام ايتىۋ سىبىلارنىڭ اوگرەتۈر ايجون كىلگەن ايدى. «وابتغ فيما اناك الله الدار الاخرة ولا ننس نصيبك من الدنيا» (فصص ۷۷)، «ربنا انا فى الدنيا حسنة وفى الآخرة حسنة» (بقره ۱۹۷) كىك آيتلر اوشبو دىۋاغە دىللىلر. شولاي بولغاچ مىسلمانلارنىڭ شىغللىرى قرآن بولۇغە كىرەك ايدى. حالبوكه قرآن بىرلە بولغان شىغللىرىنىڭ كۆبىسى اعرابىنى دىرستلەۋ، تىجۋىد قاعدەسىنە قۇبۇ، بىر قىلر آقچە جىۋ ايجون تىراۋىچ نىمازئندە ختم ايتۇدۇن عىبارت ايكانلىكى معلوم.

اگرده عالمىر قرآن بىرلە شىغللىرىنىسەلر ايدى. قرآن كرىمدە بولغان «ان فى خلق السماوات والارض و اختلاف الليل والنهار والفلك التى تجرى فى البحر بما ينفع الناس و ما انزل الله من السماء من ماء فاحيا به الارض بعد موتها و بث فيها من كل دابة و تصريف الرياح و السحاب المسخر بين السماء والارض لايات لقوم يعقلون» (بقره ۱۵۹) آيتىندە مەذكور مادەلر حقىقەتدە بىرلە تۇرغان نىچەشەر جىلدلارنىڭ عىبارت اىرلر بولۇرغە، عالمىر ھىئەت و حىيات حىۋانات، تىبىئىيات علملرئندە بىتون آۋرۇپا و آمىرىقاغا اسنادلىق قىلۇرغە تىۋوشلى ايدى. اش شولايىمى؟ ...

تالىقلر بولۇ، اسنادلىق ايتىۋ تۇگىل، ايتىۋلگەن تالىقلارنى آڭلارلىق كىشىلەرگە قىرلىق الوغدىر. مونىڭ سىببى ايسە قرآن و سەئىت علملرئندىن الوغ بىر قىسمىنى خىلقىدىن كىتىمان قىلۇ (باشرو) بولدى و شونىڭ سىببىدىن بىتون مىلت نادان و آڭسىزلىقىدە قالدى.

سوزنىڭ قىسقىسى: علمىنى ياشرو گىناھ، فائىدەلى بولغان علملارنى اوگرەتۈ «كل، عروفى صدقە» (۱) مىثاللىدەغى حەدىثلر حەكىمىنە كورە انشاء الله صدقەدىن حسابلانۇر. دىئاۋى علملارنىڭ فائىدەسى، صدقە قىلۇپ آقچە بىرۋ فائىدەسىنە كورە آرتقىدر. آخىرت سەئادىتى دىنىي علملاردا بولسە دىنيا سەئادىتى ايسە دىئاۋى علملاردا ايكانلىكى معلوم. شونىڭ ايجون دىنىي و دىئاۋى علملارنىڭ ھەر بىرىنى تىھسىل قىلۇ و سۆيۈندىن

شونلرنی مسلمان بالالرینه اوگره نو لازم. اخرت خسارتندن فور تولدره طورغان نهرسه، دینی علم برله عمل بولسه دنیا خسارتندن فور تولدره طورغان نهرسه دنیاوی علم برله دنیاوی عملدر. آدم بالاسی ایچون مونلر نك هر ابکیسی کبرهك.

و حدثنی یاسعد عنہم نزدتنی

ھیاما نزدنی من حدیثک یاسعد.

کبرهك بولماغان وقتده علم حقنده سوز سویله می طور وچیلر بو حدیث شریفی تھیدی آستینه کر مگانلکلری معلوم. حضرت ابو بکر وعمر همده زبیر بن العوام کبک الوغ صحابه لر نك حدیثلری آز بولونك سببی، سویلر گه لزوم کورلماو و باشقه اشلری کوب بولو، باشقه سویله وچیلر نك بولوب طور ولر یدر.

(۳۰۹) مَنْ سَعَىٰ بِالنَّاسِ فَهُوَ لَغَيْرِ رُشْدِهِ أَوْ فِيهِ شَيْءٌ مِنْهُ.

ترجمه سی: « بر کشی، آدملر اوستندن (مأمور لر گه، حکومت و بور توری اداره گه یا خود عوام خلقینه) سعایت ایتهسه (کله کلهسه) اول کشی درست نکاح بالاسی نو گل یا که بوزوق نسیدن بر آز الوشلی بولور.»

جاسوسلق ایتمو، غیبت و نمیمت برله شغللنو، کشیلر نك جانلرینه ماللرینه ضرر کیتورر گه و عائله لرینی بوزوغه سبب بولغانلقدن مهلك و ضررلی بر نهرسه در. حق تعالی «ولانجسسوا ولا یفتب بعضکم بعضا...» (حجرات ۱۲) همده «لا یحب الجهر بالسوء من القول الا من ظلم وكان الله سميعا علیما» (نساء ۱۳۷): ی. الله تعالی، بوزوق سوز نك چهر سببلی فاش ایتلووینی و دنیاغه تار الووینی سویماسه یاشرون روشده دنیاغه تار الووینی ده سویماسه کبرهك. مظلوم بولغان تقدیرده اوز حقینی طلب فیلور غه (کبرهك چهر برله بولسون و کبرهك چهر سز بولسون) حقی بولسه ده، مظلوم بولماغان صورتده و عمومی فننه گه سبب بولور لقی اش کورلمگانده بر کشی اوستندن باروب اش کشیلرینه سعایت فیلو، یا خود بر کشینک اثرینی دشمنلق کوزی برله فاراده آکلار آکلماز حالده شونک مؤلفی حقنده افرالر نشر ایتمو عوام ناسنک نعضلرینی حرکت که کیترو حدیث شریفک ایتمکانچه رشد سز کشیلر نك گنه دولر نندن کیلور. شونک ایچون بولسه کبرهك حکیملر، اوز لر یك شاگردلرینه جاسوسلردن صافلانو برله وعظ قیللر ایدی. لیکن بتون بدنلری کوزدن عبارت بولوب، اوز ظنلرینه کوره حکملو توزوب طور وچی حاسدلر دن صافلانو ممکن نو گل. شونک ایچون بولسه کبرهك فرآن کریم

حاسدنك اوزندن نوگل بلكه آنك شرنندن صافلانو برله استعاذه فيلورغه اوگره نهدر. «ومن شر حاسد اذا حسد» .

بو طوغروده زار وموگنلر كوب بولسه ده اوفوچيلارنى مكدن فيلودن فورفوب شوندىن آرنقنى يازا آلميم. «ولسان حالى بالشكايه انطق» .

اما والله ان الظلم لؤم — وما زال المسىء هو الظالم
الى ديان يوم الدين نمضى — و عند الله تجتمع الخصوم .

چاسوسلار حقنده رسول الله نك شوشندى شهادتى بولوب طورغاندىن صوگ زار موگنلرنى يازارغه حاجت يوق بلكه شول اش برله اوزك مبتلا بولماونى الله تعالى نك رحمتندن صانارغه و شونك ايچون فولدىن كىلگن قدر شكر فيلورغه قىوشلى.

فسق وفجور، كفر وزنده برله نهمت قىلو، كوگنلرگه مسلط بولو، كوبى آزى شهرتى وجاهتى بولغان آدملر حقنده سعائت اينوب عوام كوزندن نوشررگه طر يشوبيك ايسكى و قتلردن بىرلى صوز ولوب كبله طورغان اجتماعى خسته لسكدن. محدثلر نك اماملرندن و حديثده «صحيح» تاليف ايتوچيلردن بولغان ابو حاتم محمد ابن حبان البستى (۱) حقنده زنديقلىق برله حكم ايتديلر و شول عصرده بولغان خليفه دن قتل برله فرمان چىقار نديلر (۲).

اسلام ديننى او هام و خر افاندىن صافلارغه طر يشوچى و عموما اسلام دينينه الوغ خدمت ايتوچى ابو حامد غزالى گه بىك مستهجن نرسه لر اسناد فيلديلر. سوزگه اوستا خطىبلارغه، فصاحت و بلاغنده يدطولى صاحبى بولغان اديبلرگه قرآن كريم گه معارضه فيلونى اسناد ايتلر و شوشندى سعائتلر برله آنلرنى عوام اعتبار ندىن نوشرلر ايدى. «الغفران» اسملى اثر نده قرآن كريم گه معارضه فيلونى هوش خيال و احمقلىق صانانغان ابو العلاء الهمرى نك اوزبنده قرآن گه معارضه فيلونى نهمت ايتديلر و شوشى يواده ترتيب ايتولساگن «الفصول والغايات» اسمنده بر كتابنى ابو العلاء اثرى، ديب سويله ب يورديلر (۳).

(۱) مونك كنيهسى «ابو حاتم» بولوب نيم قىيله سندن ايدى. ۳۵۴ نچى يل شوانده وفات بولدى. «قاموس الاعلام» ده بو ذات بر مرتبه «ابن حبان» وايكنچى مرتبه ده «ابو حاتم» ماده- سنده ذكر ايتولمىشدر. او اگى سنده كنيهسى و آنا باباحى ياكلىش ترتيب ايتولساگن.

(۲) تذكرة الحفاظ. ج ۳ ص ۳۵.

(۳) الغفران، ص ۱۵۸.

(٣١٠) مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا رِضًا لِطَالِبِ الْعِلْمِ وَإِنَّ طَالِبَ الْعِلْمِ يَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ حَتَّى الْحَيَاتَانِ فِي الْمَاءِ وَإِنَّ فَضْلَ الْعَالِمِ عَلَى الْعَايِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُوَرِّثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا إِنَّمَا وَرَّثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحِطِّ وَافِرٍ (١).

ترجمه سی: «بو کشی علم ایسته و فصوی برله بولغه کرسه الله تعالی آگما جنت بولینی بیگل قیلور. علم ایسته وچی کشی رضا بولسون ایچون ورشته لر فانا تلیزینی قویوب طور لر (حرمت کورسه نور لر). علم ایسته وچی کشی ایچون کونده ویرده بولغان لر حتی صوده غی بالقدر ده استغفار قیلور لر. عبادت قیلو چیلر غه کوره علم ایبه لرینک آر تفلقری باشقه بولدر لدن آی نك آر تفلقی کبکدر. عالمر، پیغمبر لر نك وار ثلر یدر. پیغمبر لر، میراث ای توب التون و کموش توگل بلکه علم فالدر دیلر. علم آلا آغان کشی کامل و تمام بولغان الوش آلو چیدر.»

علم ایسته ونك فضیلتی و علم بولینه کرو تیوشلی بولو حننده موندن باشقه حدیثلر ده کوب. بو حدیثلر نك کوبسینی صعب و سنن مؤلفلری روایت ایته لر. لیکن علم تحصیل ای تو طوغر و سنده اسلام دینی طرفندن سز لغان بیلسگولی بر ترتیب بار. مسلمان لر شول ترتیب برله یورر گه عام اوگره نو طوغر و سنده مذکور ترتیبی دستور العمل قیلور غه تیوشیلر.

ای الک اعتقاد و عملی علملرنی، آندن صوگده اسلام دیننی محافظه قیلور غه سبب بولغان فنلرنی، فر صتلری بولغان کشیلر ایچون مونلردن صوگ معیشت قیلور غه باردم بیره چک و عائله هم ذوی القربنی نفقه له ندره چک قدر کسب و هنر علملرینی بلو لازم.

اوشبوگما کوره مسلمانلر نك اوفو یا شلرینه بیتکان ابر و فز بالاری عموما تحصیل اوستنده بولور غه، اوفومی طورغان بر گنه بالاده فالمازغه تیوشلی. هر بر معله ده ایر لر و فز لر ایچون ابتدائی مکتبلر، یاخشسی اوقونوچی او معیشتلری تأمین ای تولسگان معلملر و معلملر، حفظ صحت اصولینه موافق

(١) احمد ابن حنبل منبوی. ج ٥ ص ١٩٦. سنن ابی داود. ج ٢ ص ١٥٧ سنن بن ماجه. ج ١ ص ٥٠. لفظلر «ابن ماجه» نکی.

صالحان مکتبلر و آنلر ایچون منتظم ادارلر، درس کتابلری و مکتبلر ایچون کیره کلی نرسهلر نڭ همهسی کامل بولو لازم. مونلر اوستینهده هیچ بولماغانده پیش اون معله ایچون هر مکتبلری حاضرله نوب ایر وفز بالالر اوزلرینه مناسب هنر و صناعتلر اوگره نوب طورولری ضرور. شوشی اشلرنی فایض تو مسلمانلر اوستلرینه، کشیسینه کوره فرض عین و کشیسینه کوره فرض کفایه ایکلنگنده شبهه ایتمازگه نیوشلی.

سلفی عالمری «علم تحصیل ایتو فرض» دیگان سوزنی بیک کیك معناده آکلبلر واسلام دینی صافلارغه، مسلمانلر نڭ عزت برله باشاولرینه و باشقه لر نڭ آباق استلرنده فالوب ایزلمهولرینه سبب بولا طورغان علملر نڭ هر برینی مذکور سوز استینه کرتهلر ایدی. شول سبیدن دینی و دنیاوی علملرنی تدوین ایتدیلر، بیک مکمل صورنده مکتب و مدرسهلر حتی دارالفنون اسمنه لائق روشده اوفو یورتلری وجودگه کیتوردیلر، چیت تللر دن بیک کوب فنلر ترجمه فیلدیلر.

بز نڭ بو کوگی وظیفه مز ایسه برگه جیلشوب اصول جدیده و قدیمه نزاع لری برله ایبهک سلیکتوب وقت تلفی ایتو، ایچک اوفو روشلرینی تصویر و تمثیل قیلوب مسخره له شوب اوطورو توگل بلکه یوفاریدن بیرلی سویله ب کیلگان نرسهلرنی میدانغه چیقارو وشول یولده طریشودر.

«عمومی اوفو» مسئلهسی چیقدی ایسه، بز: «عمومی اوفونڭ، بز مسلمانلرغه فرض بولغانینه ایندی مڭ اوچپوز بلدن آرتدی، اول بزگه پات نرسه توگل، بز آنڭ برله مکلفمز» دیب مافتانامز اما شول فرض، باری کاغدلرده یازلوب تللر مزده سویله نوب گنه یوری. شونی اوزمز بالفعل اجرا ایتو توگل حتی یولینه کرگانمز ده یوق.

باشقه فوملر و باشقه ملتلر، دینلری طرفندن کوچلنمی طوروب مجرد عقللرینڭ ارشاد قیلولری سایه سنده عمومی اوفو عادتینی احداث ایتدیلر و بو اشنی بیک باخشی ترتیبکه فویوب فز و ایر بالالرینی (بر قالدومی) علم یولینه کرتوب ییار دیلر. اما بز، نی اشلدک؟ بز، همیشه شول الفبا و ایجد بعثلری برله فارا ناقتا همده آقبور بعثلرندن اونده آلمادق و: «طلب العلم فریضة علی کل مسلم» نی اوفوب یورسه کده کوکلمز نڭ فارالووی، فکر مز نڭ طوتقان بواووی، همیت مز نڭ اولووی، هر تورلی ذلت و سفالتگه الفت قیلوومز و هر تورلی

دنائت و رذالتنى اوزەن ايچون طبيعت ايتوب آلوۈەز سببلى بز، علم اوقو و دىنى تربيە آلو حقنە بولغان اسلام امرلر ينى التفاتسىز فالدر دق. شونك ايچون بزە دىنى حس، دىنى تربيە آز بلكە بتونلاى بوق.

بيك كوب آدملر، بالالرينى بر مکتب كە ياكە بر معلم كە تابشرو برلە بالا اوقوتو حقنە اوستلرنندە بولغان بور چنك تمام بولغانلغىنى اعتقاد ايتەلر. بو اعتقاد باكلش. مکتب كە معلم كە تابشرو برلە گنە بالا اوقوتو حقنەغى بور چنك اوندن برى گنە تابان بولادر. مونك طوقز الوشى ايسە اول بالا مکتب كە يوريمى، سبقلرينى فالدر ميمى، درسلرينى بلوب و آكلاب بارامى، تربيەسى و خلقى اورنندەمى، بوزوق ايبدەشلر كە فوشلميمى و شونك كېك حاللرينى تېكشرو دە در.

۳۹۱) مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَعَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلَا يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِهِمْ شَيْءٌ وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَمِيَّةً فَعَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ عَلَيْهِ مِثْلُ وِزْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلَا يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ (۱).

ترجمەسى: «بر كشى، اسلام دىنينە مناسبتىلى بر ياخشى يول ياصاب فالدرسە، آندن صوكت شونك برلە عمل ايتولسە، شول عمل ايتوچيلر كە بولغان اجر مقدار ندە اجر، باشلاب يول ياصاۋچى غەدە بولور اما آنلرنك اجرلرى كيموماز. بر كشى، اسلام دىنينە مناسبتىلى بر بوزوق يول ياصاب فالدرسە، صوكتندن شونك برلە عمل فيلنسە، شول عمل ايتوچيلر كە بولغان گناه مقدار ندە يول ياصاۋچى غەدە گناه بولور اما آنلرنك گناهلرى كيموماز.»

خلاصە: اسلام دىنى ايچون فائىدەلى يول توزوچى كە، شونك برلە عمل فيلو-چيلرنك ثوابلرى ندر ثواب بولور. ضررلى يول توزوب فالدر وچى غە شونك برلە يور وچيلر كە بولغان گناه مقدار ندە گناه بولور. عمل فيلوچيلرنك ثوابلرى دە گناهلرى دە كيموماز. «صوكتندن عمل فيلنسە» ديگان سوزدن مقصود مونك طرفندن اشلەنگاندىن صوكت ديگان سوزدر. آنك برلە عمل فيلغو كېرەك مونك ترك وقتندە و كېرەك اوليگاندىن صوكت بولسون بارى بر.

۳۹۲) مِنْ شَرِّ النَّاسِ عِنْدَ اللَّهِ مَنْزِلَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَبْدٌ أَذْهَبَ اخِرَتَهُ
بِدُنْيَا غَيْرِهِ (۱).

ترجمه سی: «قیامت کوننده الله تعالی فاشنده اورنی اڭ توبان کشی شولدرکه باشقه بر کشینڭ دنیاسی ایچون اوزینڭ آخرتینی صانوب یبارر».

چیت بر کشینڭ دنیاسینی توزه تور ونله گان اشینی یرینه کیتورر ایچون اوزینڭ آخرتینی یهروچی وایمانبنه ضرر کیتروچینڭ اورنی الله فاشنده بامان بولاچی البته معلوم.

ایسر نکچ، ایچو افیون بوتو. وعهوما هر تورلی بوزو فلقلر برله مبتلا بولوچیلرنڭ کوبلری باشده، ایبده شلر خاطر ی و یولد اشلرغه موافقت قیلو ایچون کرشوبده سوگنندن شونلرغه اسیر حکمنده فالغان کشیلر در.

ایبده شلرگه موافقت کورسانو و بر کشینڭ خاطرینی تابوور ضالغینی حاصل ایتو ایچون گناه قیلوچیلر، یالغان شهادت یا که سندسز فتوالر بیروچیلرنڭ هر بری اوشبو حدیث گه مصداق بولسه لر کیره ک.

ظالم و خائنلرگه طرفدار اقی ایتو، حیاسز و عفتسز آدملرنڭ جسارت آلو- لرینه سبب بولو، فسقلری سبیلی فاسقلرنی مدح ایتو کبک اشلرنڭ هر بری باشقه لرنڭ دنیالرینی توزه تو ایچون اوز آخرتینی ویران قیلودر. بو زمانده سوداگرلر و بایلر آراسنده «اش توزه تو» اسمی برله خیانت اشلو و کشی حقینر باصوب فالولر بار. بو اش کیره ک مسلمان و خرستیانغه و کیره ک مجوسی و دینسرلرگه فارش اشله نسون حر امدر. صومینه بر آزرسه بر ابرینه کیلشولر، اخلاص کوکل برله حلال ایتمگانه دنیاوی کیلشو بولوب موندی کیلشولرنڭ آخرت مسؤلوتینه فائده سی بولماز. شوشی اش گه یاردم ایتوچیلرنڭ هر بری «کشی دنیاسی ایچون اوز دینینی بوزوچی» بولا دلر.

باشقه لرنڭ دنیالری ایچون دینلرینی صانوچی آدملرنڭ دینلری اوز طرفلرندن ضائع ایتولسه، دنیالری شول اوزلری خدمت اینکان آدملری طرفندن تلف ایتلچکدر. بو ایسه تجربه برله ثابت بولوب حتی بر عرب شاعری اوشبو معناده: «بعث دینی لهم بدنیاى حتى- حر مونی دنیا هم بعد دینی» شهرینی سو بوله مشدر.

ترجمه سی: «بوزوق سوزار و بوزوق عملردن منعل نوب نیک طور و چی کشی ظفر تابار».

مراد، خیر نرسه ایکانلگی آچیق معلوم بولماغان نرسه لر حقنده سویله می طور و بولسه کیره ک. خیر اش ایکانلگی معلوم بولغانده صمت فیلو نوگل بلکه سویله شولک نجات غه سبب بولور.

خلفر ایچون سوزنک اثری الوغ. تکلا و چیلر غه تاثیر بیره طورغان کمالانلری بواغان خطیب لر یوزمکلر برله خلقنی صوغشدر آلا روالوغ صوغشنی طوقنار غه قوللرندن کیله در. خطیب لر و مؤلفر طرفارندن تارالغان سوزلر و اثرلر سببندن ملت لر کونارلر و توبان توشه لر. عالملرنک سوزلرینی عوام خلقلر «شریعت» دیب بله گانلر کونارندن عالملر کیوملرنده، فاضلر قالوبلر نکه بور و چیلرنک، نادان خطیب لر نک ضررلری ملت و دین ایچون حسابسزدر. مونلر سببندن ملت نک فکرلری زهرلنه، مملکتلر و دولت لر ضائع بولادر. مونلر دنیا غه موضوع حدیثلر تاراتلر «وتفسیر» اسمی برله بهود حکایتلری سوییلر، اسلام ملتینک اشسزله نولرینه، وهم و خرافات غه بیرلورلرینه باعث بولالر.

بر ملانک منبرده اوطوروب برنک اوگز، بالق اوستنده ایکانلگینی سویله گانن طکلاب طورغاندن صوگ مسلمان بر استودینت نک «اسلام دینی شوشی بولسه مین مونندن چبقدم» دیب طوروب کیتو خبرینی ایشتن کانم بار. مونده عیب اسلام دیننده نوگل استودینتده دیب ده ایتوب بولمی بلکه یالغان برله درستنی آیرا بلمی و اورنینی ده تیکشرمی سوز سویله و چی ملاده در. بوملا اگردہ سویله می نیک طوزغان بولسه ایدی اوزی ده نجات تابار، کشیلر ده سلامت فالورلر ایدی. مسجدده گی خالقر غه برلرنک کونارنک روشلرینی سویله رگه هیئت و جعفر افیا گه دائر معلومات بیررگه نیندی ضرورت بار؟ ... «لاکل مقال مقام و لکل میدان رجال». مسجدلرده گی خطیباق اورنی بیک الوغ و مبار کدر. منبرگه منگانده رسول الله اورنینه باصقانلقنی خاطرده طوتار غه و سوزنی ده اولجاب، هدیپان و سفسطه لر دن صافلاب سویله رگه نیوشلی. اعتبار سز سویله و چیلر مسلمانلر نک دینسزله نولرینه سبب بولسه لر اعتبار

برله سويله وچيلرنك سوزلرى بعض وقت دىنله نوگه ده سبب بولادر. بر مجلسه الوغ و نفوذلى همده اوزينه فارسو سويله و بيك چيتون بولغان ميرزالدن برى اوجماخ و نموغ عقنده بولغان خبرلرنى استغفانى طريقي برله: «مين فلان كشيلىر برله اوجماخغه كروگه كوره آفتريسه لبرله نموغغه كرونى آرتق كوره م، نموغغه كررمن ده اوصال مسلمانلرنى عذاب فيلوب يوررمن...» ديب سويله ب كوله اهدى. درويشلردن برى :

زعم المنجم والطبيب كلاهما
ان مع قولك كما فلتست بخاسر
ان يحشر الاموات قلت اليكما
وان مع قولى فالخسار عليكما

بىتلر ينى اوقوب مضمونينى سويلهدى و: « سز استغفانى قبله طورغان خبرلر يالغان بولسه هيج كم گه ضرر يوق اما درست بولوب قويسه وشول حاللر اوز باشيكا كپلسه ، ميرزالىق وتوره لكنگك بر تينلك ده معناسى كورلماسه ، بو كون تيره بونكده يوروجى آدملرك هيج برى بولماسه ، شول وقتده نى اشله رسن؟» ديدى. ميرزا ، قرن ياتقان اورنندن توسى بوزولغان حالده طوردى ده چدى روش برله : «صام ديلىو ، اش خراب بيت ! ..» ديدى وشوندىن صوك شول روشده سويله نولرى ايشتولمادى .

سوزنك بيك اثر ليللرى و بيك ملايللرى بولا ، فولفلردن اوتوب كوكللرنك ك قيرهن نقطه لربنه باروب اوطور ادر . رسول الله نك حديثلرى اوشبو جمله دنبر . شام ومصرده خرستيان عربلر بيك كوب وقتده «جوامع الكلم» دن بولغان وامثال اورننده يورى طورغان حديثلرنى سرلوحه (سوز باشى) ايتوب مقاله لرنك باشلربنه بازالر ودعوالر ينى اثبات ايته چك دليللر اورننده بورونه لر ركوكللر گه تاثير ايتارلك يرلرده استعمال قبللر . طبعى ، حديث ورسول الله سوزى ايكانل . گيىنى بلدرميلر وگوبا هر بلرنك آنا بابالرندىن قالغان ايسكى سوزلرى روشنده كورساتلر . موندى حاللرنى خرستيان عربلر نك مطبوعانده بيك كوب مرتبه تجر به قىلدى وهميشه ده تجر به فيلوب طور امز .

(٣١٤) مَنْ صُنِعَ إِلَيْهِ مَعْرُوفٌ فَقَالَ لِفَاعِلِهِ جَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا فَقَدْ أَبَاحَ

فِي الشُّنَاءِ (١)

ترجمه سى: « بر كشى ، برر آدمدن ايزگولك كورگاندىن صوك » جزاك

الله خیرا» (الله تعالیٰ سبکنا خیرلی جزا بیرسون) دېسه، اوستېنه توشكان بور چینی بر قدر اونه گمان بولور.

ایزگو اشنی قیلغان کشیگه ایزگو اش قیلو برله مکافات اینو مسلمانلقدیر. ایندی بر کشینک ایزگی اش برله مکافات قیلورغه کوچی یتیمسه اول وقت «جزاك الله خیراً» دېب دعا اینوده مکافات جهلسندن حساب ایتوانهدر.

(۳۱۵) مَنْ ضَمَّ يَتِيمًا لَهُ أَوْ لِغَيْرِهِ حَتَّى يَغْنِيَهُ اللَّهُ عَنْهُ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ.

ترجمه سی: «بر کشی، تربیه سی، اوزینه لازم بولغان یا که چیت بر یتیمی بالغ بولغانغه قدر تربیه ایتسه آکا جنت واجب بولور».

«انا و کافل الیتیم کھاتین فی الجنة و قرن بین اصبعه الوسطی و التی نلی الایهام» دېب روایت ایتوله طورغان حدیثک مضمونی ده اوشبودر (۱).

یتیم تربیه ایتوچی کشیلرگه الوغ ثوابلر وعده ایتلو حقنده موندن باشقه حدیثلر ده کوب. یتیملرگه فھر قیلودن قرآن کریم منع ایته و آنلرک ماللربنی آشاوچیلرغه نهیدلر قیلدر. کوبرهک یتیملر اوزارینه مرحمت ایتوچیلردن، روحلربنی و جسملربنی تربیه قیلوچیلردن محروم بولالر. بعض بر یتیملرک آنلری بولسه ده بزک مسلمان دنیا سنده غی خاتونلر، اوزلری کشی تربیه سینه و باشقه لرک حمایتلربنه صغورغه مجبور بولغانلقلردن یا که باشقه بر ابرگه نکاحلانغانلقلردن یتیم بالالر بتونلای مهمل فالالر، نی دینی و نی دنیاوی تربیه آلودن محروم طوروب صوگندن حیوان روشنده یوزرگه محکوم بولالر.

اگرده یتیملرک حاللربنی اعتبارغه آلو و آنلر حقنده مسلمانچیلیق کورساتوب الله تعالیٰ ک نصابلربنی برینه کیتروگه رغبت ایتولسه رسمی صورتده یتیم خانهار آچارغه و بو یتیم خانهار مسلمانلر کوب بولغان شهرلرده، ؤولصار حتی زور آوللرده ده بولورغه همده دینی علملر برله برلسکده دنیا کوتوروشلری، هنر و صناعتلر اوگوره تورگه تیوشلی. رسمی جمعیتلر و نظاملی کانترووللر آستنده بولغان بو یتیم خانهار هر تورلی سو نصرفلردن امین بولورلر، آفچه سی همده عقلی و بدنی برله خدمت ایتوچیلرک هر برینه ثواب یولی آچلور.

بر برینی صیلاشوب و سوز کوراشدروب، خلقلرک عیبلربنی نیکشروب

اوپورودن عبارت بولغان مجلسلر گه كوره شوشندی يتيم خانة، تربيه خانهلر برله شغللنر هم لذالى همده بيك ياخشى نتيجهلى اش بولور ايدى، شوندى منفعتلى اشلر اشلوگه وقت بيك ييتكان بلكه صوگه فالوبده بارادر.

شوندى جمعيت اعضالرى و يتيم خانهلر خاداملرى البته رسول الله حضرتلرينك اوشبو، حديثده ذكر قىلغان ثوابلرينه مستحق بولورلر و انسانلىق وظيفه سينيده اونلرگان حالده آخرت ميدانينه آچيق يوزلر برله بارلر.

(٣١٦) مَنْ عَالَ جَارِيْمَيْنِ حَتَّى تَبْلُغَا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ اَنَا وَهُوَ (وضم اصابعه) (١).

برجهه سى: «بركشى ايكى كچكنه قزنى بالغ بولغانلرينه چافلى تربيه ايتسه، شول كشى قيامت كونده مېنم برله شوشى حالده كيلور (ديب بارماقلىرىنى قوشوب كورساتدى) -».

ايكى بارماقنى برگه قوشوب اوزينه بيك يافين بولونى كورساتووى، شول كشيبنك عملى اوز قاشنده سويكلو ايكالانگىنى بلدرر اېچوندر.

چيت و يتيم قزلىرى تربيه ايتوب اوسدروچيلر وصوگندنده باشلى كوزلى ايتوچيلر اوشبو حديث گه باشلاب كره چكلردر. اوز قزلىرىنى ياخشى تربيه لهب اوسدروچيلر گه ده اوشبو سوينچ بولسه كيرهك. بو خصوصه باشقه حديثلرده بار (٢).

زمان اوزگارو برله معيشت روشلىرى ده اوز ناروب طورغانلىق معلوم. بالالارنى خصوصا قزلىرىنى تربيه قىلو برله معيشت نظامى آراسنده مناسبت بولو لازم. شونك اېچون قزلىرىنى اوز معيشتلر بىنى نأمن ايتارلك روشده تربيه قىلو تېوشلى.

اگرده ابرگه بارغاندن صوگ ايرينك كسبى و بايلقى بيتارلك بولسه بو هنر تيك طور سهده طورر، آنك ضرورى بولماز، آشارغه صوراماز. اما ابرينك

(١) صحيح مسلم. ج ٢ ص ٢٩٤.

(٢) عن ابى هريرة عن النسي صلى الله عليه وسلم قال: من كان له ثلاث بنات فصبر على لأوائهن وضرائهن وسرائهن ادخله الله الجنة بفضل رحمته إياهن « فقال رجل: «اوثنتان يا رسول الله! قال: «اوثنتان» فقال رجل: «او واحدة يا رسول الله!» قال: «او واحدة» احمد بن حنبل مسنى. ج ٣ ص ٣٣٥. «لأوائهن» «صحران» وزنده بولوب فاتىخلق؛ مشقت وزحمت معناسنده.

كسبى وبايلىقى بىنبارك بولماسە شوشى ھىرى اش گە يارار. حاضر نده دنبا شوندى
 بر حالده در كه قز بالارنك، اوزار بىنى و اوزار بى بىرله بولسكده بر ايكي جاننى ده
 دنبا ده آسراب طور رلق ھىرلىرى بولو لازم. اير بالالار حقنده سوزده يوق. بىز
 مسلمانلر غە، طاوس قوشى كىك باشلىلى قزالى، آلىلى گوللى بولوب زىنتلە نوب
 يور و چى مار جالر غە قارار غە و آنلر آرتندن يورر گە بارامى. آنلرنك مەبىشتارى
 تامىن ايتولسگان، آنلر بايلىق غە كوملنگانلر، آنلرنك اھتھال «مودە» دن باشقە
 زور فابقولرى ده يوقدر. اما بىز، اوز رزقە نى اوز مەنابار غە مجبور مەن. شونك
 ايچون بىز نك حىسى قىزلىر مەز دە ھىرلى بولور غە، خانون بولغانلر ندىن صوك،
 خىستەلە ننگان ايرلىرى بىرلە ياش بالالرى بىنى دە تىرىيەلى آلور ارق روشدە حاضرلك
 كورر گە تىوشلیمەن. بو، بىز نك قولمزدن كىلە طورغان بىر اشدر.

خانون قىزلىرى باغشى آسراو، تەنلرىنى و جانلرىنى گوزل تىرىيە ايتو حقنە
 اسلام دىنى بىك اھتھال قىلغانلىقى اوشبو حدىث شرىفدن ھم دە يوفارىدە ذكر
 ايتولسگان باشقە حدىثلردن معلوم بولادر.

اسرائىل بالالرى آراسندە معروف بولغان دستور گە كورە خانونلر ھر
 توگل بىلكە ايرلرنك مىلكلىرى ھكىمدە ايدى. ايرلر ايچون نلەسە نى قدر خانون
 آلو درست بولوب معلوم بىر سان بىرلە چىكلەنمىدر ايدى. سلیمان پىغمبەر نك
 خانونى بوزلر بىلە سانالغانلىقى روايت ايتولەدر. ايرى تصدىق ايتمىسگان وقتە
 خانوننك آندى (يەنى) دە معتبر بولمىدر ايدى.

ھىندولر دە ھىچ بىر سان بىرلە چىكلەنمىسگان حالده تەدد زوجات درست
 ايدى. خانون، اوز ايرىنك مىلكى ھسابلانا، ايرى، نى قدر وفاسز بولسە دە
 خانون آنى بىر مەبود ھكىمدە تەظىم و احترام ايتە، لازم بولسە آنك ايچون
 اوزىنك جانىنى فدا قىلە، ايرى وفات بولغاندىن صوك دىنباى اوزىنە ھرام بىلوب
 اوز اوزىنى اولدرەدر ايدى.

يوفان و رومالردە نى قدر باى كشىلر نك خانونلرى بولسە لردە بولمە لردە
 بىكلە نوب طورالر، بىب ارلەب و كىندىر صوغوب، قماچ طوفوب وقت اونكارەلر،
 بىك سىرەك وقتلر دە غنە اورام غە چىقوب آندە دە خدىمچى قىزلىر بىرلە گنە يوروب
 قايتالر: ايرلر و ھمەيتلر گە اصلا فاشمەيلر، تىرىيەسز و نادان بولوب ياشىلر،
 اورنلى بولسە دە بولماسە دە ايرلر گە اطاعت قىلەر ايدى. رومادە خانونلرنى
 ماقتى طورغان سوز «ھر وقت اويدە قوماج طوفوب اوطورا، طش غە چىقوب

يورمى» دن عبارت بولادر ايدى. يونانلور، اونبىش باش گە يېتىكەندىن سوڭ قىزلىرىنى اوزلىرىنىڭ دوستلارىنىڭ ياكە بىر قارىنداشلىرىنىڭ بىرەر، قىزلىرىنىڭ اوزلىرىدىن رضالىق صورامىلار وپىك كۆپ وقت قىزلىرى، اوزلىرىنىڭ كىيىملىرىنىڭ كىم ايكەنلىكىنى كۆرىشكەندىن سوڭ غەنە بەلەر ايدى.

غەربلەر، اوزلىرى نەلەگەن قىز خاتون نىكاھلانار و نەسەلەر قايچان آيروب يىزارە آلالر، نىكاھ قىلو اوچون تىرىپە و عدالت گە كوچ يىتو شرط ايتولمى ايدى. خاتونلار مال و مناع اورىنىدە حساب ايتولە و ايرى اولىگاندىن سوڭ ايرىنىڭ باقىنلارنىڭ مېراث قىلۇپ اوزى نەسە نەلماسەدە شوڭا خاتون بولۇپ طوررغە مەھكوم بولادر ايدى. مېراث ماللىرى قىز بالالار و خاتونلارغە بېرىلە، بەزى بىر قىيىلەر قىز بالالارنى تىرى حاللارنىچە قىزلىرىگە كۆمەلەر ياكە باشقە طرىقلەر بىرلە اولدۇرلەر، بو اشلار غەيب سانالمى ايدى.

اوشبو حاللار ياخشى بىلىنگەن سوڭىندە خاتونلار حقنىدە بوغان اسلام حەكملىرىنىڭ و رسول الله نىبىلىرىنىڭ درجەلىرى و خاتونلار حاللىرىنى اصلاح قىلۇدە بىك اوغ قاعدەلەر تۈزۈلگەنلىكى ياخشى آڭلاشلسە كىرەك. خاتونلار حاللىرىنى اصلاح قىلو نارىغى، اسلام دىنى كىلىنگەن كۈندىن باشلانار. مصلەتلرنىڭ اماملىرى پىيغىبىرمىز خىزىمەتلىرى ايدى. مۇنى فرانسىز قومىنە نىسبەت بىرور و اصلاح قىلوچىلارنىڭ باشلىقلىرى ايتىپ فرانسىز عالەملىرىنى كورساتو حەقىقەت و اسلام دىنى ضرورىنە نەصب قىلوچىلقدۇر.

(۳۱۷) مَنْ عَیَّرَ أَخَاهُ بِدَیْنٍ لَمْ یَمُتْ حَتَّى یَعْمَلَهُ (۱)

ترجمەسى: «بىر كىشى، بىر گناھسى سىبىلى اوزىنىڭ دىن قارىنداشىنى غارلەندىرسە، شۇل گناھ بىرلە اوزى مېنىلا بولمى طوروب اولمەز». بو سوز توبە ايتولگان گناھ حقنىدە دىيوچىلەر بار. شۇلاي بولسەدە كىشىنىڭ غەيبىنى سويلەو و يۇزىنە اورودىن صافلانۇ تېوشۇلى. اگرده معروف بىرلە بىرور و ياقىن ايتو طرىقى بىرلە اوزىنە ايتورگە مەجبور بولاسە بو وقتدە معروف بىرلە بىرور و طوغرىسىندەقى ادبىنى رعايت ايتۇ لازم. «بىرەو كىشىنى ايت اېمۇ بىرلە غەيبەسە اوزى بىر وقتدە شۇل ائىڭ ايكىنچى اېمچا گەندىن ايممى قالماز» دىلەر.

مسلمانلارنىڭ خاللىرىنى بوزوق بىر مقصد بىرلە تېكىشۈرۈپچىلەر؛ غىبلىرىنى
 ازىلەۋچىلەر، غىبىلىرىنى سويىلەۋچىلەر، آنلار اوستىدىن سعايت ايتۋچىلەر، حقسىز
 اورنىدە آنلارغە نىزدىكىنە روش بىرلە بولسەدە اذا قىياۋچىلەر، حقى تعالىنىڭ:
 «والذين يؤذون المؤمنين والمؤمنات بغير ما اكتسبوا فقد احملوا بهتانا وانما
 مبینا» (احزاب ۵۸) نەھىدى آستىنە كرسەلەر كىرەك.

(۳۱۸) مَنْ فَرَّقَ فَلَيْسَ مِنَّا.

ترجمەسى: «بىر كىشى خۇلقى (ياخود امت) آراسىنى آيرسە، دىشمىلىق و
 نقرە صالحە اول كىشى، بىزدىن توگىل».

رسول الله خىزىنلىرى امتىڭ بىر بىرىدىن آيرىلىشىۋى كىسەلۈشۈرىنى ھىچ
 ايسىتمەيدى، فرقە و خىزىلەرگە بولغۇنلاردىن قورقا و صافلانما، اللە تەئالىگە صفىدار
 ايدى. حتى بىر كۈن مەسجىدكە كىرگەندە خۇلقىنىڭ تاراۋ اۋتۇرۇلۇرىنى كۈرۈپ
 بىرگە چىۋىلىشىۋى اۋتۇرۇلۇرى خۇلقى تەنبىھە باصاغان ايدى. نىرآن كرىم ھەم:
 «واعتصموا بعجل الله جميعا ولا تفرقوا» دىيىپ افراتىدىن نەھى ايتەدۇر.

اۋشبو سىبىدىن اير بىرلە خانۇن، آنا و آنا بىرلە بالا، مشروع صورتەگى
 دوستلار آراسىنى شرعى سىبىلاردىن باشقە نرسەلەر اىچون آيرۇچىلەر، بوزۇچىلەر
 و عەھدە مسلمانلار آراسىنە تفرقە صالحۇچىلەر اۋشبو ھادىثكە مەسئۇل بولسەلەر
 كىرەك (۱).

(۳۱۹) مَنْ قَادَ أَعْمَىٰ أَرْبَعِينَ خَطْوَةً وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ.

ترجمەسى: «بىر كىشى، بىر صۇقۇرنى كىزە توگىل بىرگە قىرغۇن قىزىرگە
 يىتە كەلەپ بارسەدە جەننەت واجب بولۇر».

قىرغۇن قىزىرگە مەسئۇل كەلەپ بارۇش شۇشۇ قىزىرگە بولسە
 اوزلىرىنە مەخسۇس تەربىھە خانەلەر آچۇپ تەربىھە ايتۇچىلەر و مەشىقتىلرىنى تەمىن
 قىلۇچىلەر، آنلارنى ھىزىرگە اوگىرەنۇپ قورغان بولغانلاردىن قورنىلۇرۇچىلەر حتى
 يازۇلۇر اوگىرەنۇچىلەرگە نىزدىكى ئۇلار بولۇشى اوز اوزىدىن مەلۇمدۇر.

(۱) امام احمد و ترمىنى طرفىدىن روایت ايتولگان: «من فرق بين والدته و ولدته افرق
 الله بينه و بين احبته يوم القيامة» و ابن ماجه طرفىدىن روایت قىلنە طورغان: «من فرق بين
 الوالد و ولدته و بين الاخ و اخيه» ھىدۇلارنى قىللىرى ساتۇ ھىقنەدە صادر بولغان ھىدۇلار.

رسول الله امت گه شفقت و مرحمت درسلى بیره، جنسده شاره گه خدمت ايتو چيلر گه بر گه برگنه توگل بلسکه بر گه اون ثوابلر وعده فيله لىکن امت فوز غالى، سلىکنمى، رسول الله قوشقان اشلر نىك آوروپا قوملى آراسنى ميدان غه چيققانلغنى كورگانلىرى صوڭ آنلر غه فاراب تعجب ايتوب طورالر و گویا موندى اشلر اسلام دنيا سىنك غىالينه ده كىلمگان دىب ظن ايتلر و شونلر دن غنه ده كوچر گچ آلا بلميلر. ايندى رسول الله حضرتلى بو كونىگى امتندن رضامندر يوقسه محزون بولوب:

لقد اسعيت لىوناديت هيا
ولسكن لانيات لمن تنادى

قبيلندن، سوزىنك بو درجه ده اثرىز قىلويى امتده حيات بتكانلك گه حمل فيله مى؟...

رسول الله حضرتلر نىك اجتماعى و عمرانى، مدنى و اخلاقى اشلر طوغر وسنده بو قدر و عظلىرى، ترغيب و ترهيبلىرى بولغان حالده امت برگنه اشده كورسه ته آلدادى، بلكه بتون همىلىرى كىينو ياصانو، طوى ايتو و اورام غه چىغوب تىلىلر قبيلندن چابودر. اگرده نماز اوقوسلر، روزه طوتسلر بو اش خلق ايچون توگل بلكه اولر نىك شخصلىرى ايچون وحب نفسدن كىلنگان نرسهلىرى بولغانلقدن موندى اجتماعى نرسهلىر حسابندن يورنور گه يارامى. مونلر باشقه مسئلر.

اوقا شهرنده زور بر مجلسده بر ميرزا ايباق اوزرىنه باصقانى حانده خلق غه فاراب و فولى برلده شونده غى خلقلر غه اشارت فيلوب: «بو كونىگى مسلمانلر نى محمد (عليه السلام) امتى دىب حكم فينو بىك آور. محمد (عليه السلام) افرط درجه ده همىلى و جسارتلى، اقدام صاحى و تدبيرلى، توزوم و متانتلى ايدى. حالبوكه بو كونىگى مسلمانلر ده شوشى صفتلر نىك «بيچ برى كورلمى. مونلر نىك بتون همىلىرى برىر گه جىلشوبده «علما مجلسى»، «استاذ بىكهلىر مجلسى»، «پاشلر مجلسى» «احبام مجلسى»، «طوناشلر مجلسى» اسمى برله آشاو و بر تىنك معناسى بولماغان نرسهلىر سويلشوب اوطورودر. مونلر عمر و آش صو اسراف فيلوى بر نرسه گه ده صاناميلر «وقت آلتون» ديگان سوزنك معناسى بتونلاى آكلاميلر. مونه انكلىزلىرى محمد (عليه السلام) امتى دىسه كنه كىلشه. چونكه مونلر نىك پوروشلىرى و بتون معامللرلى، دنيا ده عمر سورولرى و كون

کورولری تمام بزنگ پیغمبر مز سویکان روشده. بیک اشچانلر واش باشقار وچیلر عاد قوملری وسلیمان پیغمبر نك جنلاری مونلرغه فاراغانده بر نرسده توگل، بیک بخته اقتصادیلر، کوب اشیلر بیک آرسوییلر، اوز ملتلرینه و دینده شلرینه بیک مرحمتلی و اعانتیلر، علم بولینه جان فدا ایتارگه راضیلر و شونك اوستینه ده دیندارلر. . . . .» دیب اوزون بر سوز سوبله گان ایدی. یا کما بارغان و قتم بولغانلقدن هم دقت هم تعجب ایتوب نکللاغان ایدم.

(۳۲۰) مَن كَانَ لَهُ وَجْهٌ فِي الدُّنْيَا نَأْتِيَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِسَانٌ مِّن نَّارٍ (۱).

ترجمه سی: «بر کشی دنباده ایکی یوزلی بولسه قیامت کونند، اوندن ابکی تلی بولوب عذاب قیلنور».

«ایکی یوزلی» دیب بر طرفغه باروبده آنك یاقلی بولوب و آنك مرادینه موافق ایتوب و ایکنجی طرفغه بارغانده آنك یاقلی و آنك مرادینه موافق ایتوب سوبله و چیکه ایتولنه در. بو، مسلمانچیلیق برله هیچ بر مناسبتی بولماغان بامان خلقلردن در.

بر طرفغه بر یوز و ایکنجی طرفغه ایکنجی تورلی یوز کورسه نکلنلر مگندن موندی کشیلر «ایکی یوزلی» دیب یور و توله لر. (۱۱۷نجی حدیث).

(۳۲۱) مَن كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُحْسِنِ إِلَى جَارِهِ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَسْكُتْ (۲).

ترجمه سی: «بر کشی، الله تعالی گه و آخرت کونینه ایمان کیتورسه کورشیسینه یاخشیلیق ایتسون. بر کشی الله تعالی گه و آخرت کونینه ایمان کیتورسه فوناغینه حرمت قیلسون. بر کشی الله تعالی گه و آخرت کونینه ایمان کیتورسه سوبله گان وقتنده یاخشلی سوز سوبله سون یوفسه نیک طور سون! . . .».

کورشیلرنی سوز یا که فعل برله رنجتو و آنلرنی جفالو اسلام حکمینه کوره گناه اشدر. مسلمان توگل کورشینك کورشینك حق، مسلمان بولغان

(۱) سنن ابی داود. ج ۲ ص ۳۲۰.

(۲) سنن ابن ماجه ج ۲ ص ۲۰۴. احمد ابن حنبل مسندی. ج ۲ ص ۴۶۳.

كورشينڭ ھم كورشيلك ھم مسلمانلىق ھقى ، محرم بولغان مسلمان كورشينڭ كورشيلك ھم دە مسلمانلىق بىرلە محرملىك ھقى بولور .

كورشى ھقى ، رنجتماو وھافلاماودن غنە توگل بىلكە جفالرنى اذيتلارنى نھمل فيلودن عبارتنر . «ما زال جبرائيل عليه السلام بوصينى بالجار حتى ظننت انه سيورثه» (۱) ديب حديث روايت ايتولەدر . «حضرت جبرائيل كورشى حقتە شول درجەدە وصيت فيلدى كە ھتى كورشى ، كورشى مالينە وارث بولاچقى حقتە اللہ تعالى دن امر كېلەچكدر ، ديب ظن ايتدم» ديمكدر . (رسول الله : «ميتنڭ باشقە ياقينلرى بىرلە بىرلىككە كورشيلر گە دە معلوم بىر الوش نعيين اينلور آخرسى» ديب گەان فيلوب طورغان بولادر) .

كېرەك چاقىرلوب و كېرەك چاقىرلمى كېلىگەن بولسون فوناق غە حرمت اينو ، اسلام دينى قاشندە گوزل خلق و معاشرتدن صانالادر . بو حال عربلر دە اسلامدن مقدمە بىك مرغوب عادتلردن حساب ايتولەدر ايدى . عربلر نڭ فوناق حرمت ايتولرى ، نورك قوملردن فرىسز بىر حالدە ايدى . بىر عرب شاعرى بو طوغرودە :

فراشى فراش الضيف والبيت بيته — ولم يافنى عنه غزال مقنع
احدته « ان الحديث من القرى » — وتعلم نفى انه سوف يجمع

ديب ماقئانادر . مضمونى : «مندر وصرمالرمنى قوناغمە بېرەم ، اويوم دە فوناق غەدر . يانمە مستور و عفيفە بىر كىيك بولغانى حالدە فوناق بىرلە شغلا نوومە مانع بولا آميدىر (محبوبە سىنى قصد ايتە) . فوناغم بلە سويلەشەم ، چونكە سويلەشو اوزى دە فوناق غە حرمت ايتودندىر . لىكن آنڭ بوفلارغە محتاج ايگانل كىندن دە غفلت ايتەيم ، يوقوسىنە مانع بولمىم» .

موندە ذكر اينولگەن حديث بىرلە استدلال فيلوب معتبر عالملردن ليث بن سعد ، قوناق كېلىگەندە آنى ضيافت فيلاو واجب ديب دعوى اينەدر (۲) . فوناقنى سيلاو ، كېرەك واجب و كېرەك ممدوح و فضيلتلى اش گنە بولسون عادتدن آرتق تىكلەلمەو ، مال و عمر اسراف ايتەو شرطدر . كوچىن طش تىكلەنر ، بايلىق ھم دە وقتلرنى اسراف ايتوگە سبب بولغان فوناق ايتولردە گى گناھلر ، فوناق حرمت فيلو بىر ابرينە بولاچق ئوابلرغە رابىر كېلە آلمان . بىر اش مجلسنك

(۱) صحيح بخارى، ج ۷ ص ۷۸، صحيح مسلم، ج ۲ ص ۲۹۳.

(۲) احكام القرآن، ج ۱ ص ۳۳۱.

ایکی بلکہ اوچ ساعت قدر عمر اوتکارو و کیماگان کشیلرنی کوتوب اوطورو، سویله نه طورغان سوزارنك سفسطه و لقلقه دن عبارت بولولری الك کوگاسنر و معناسن نرسه لردر. عومی دعوتلر، عومی مجلسلرده ساعتلر و دقیقه لر اعتبارغه آلتهاغاندن صولك كیسه لرگه ساعت صالحوب یورو بیهوده در.

سوز سویله و فائده لیمی یوقسه سکوت (سویله می تیک طورو) می فائده لی؟ خطیبلر برله سوز سویله و دن عاجزلر آراسنده بو طوغروده مناظره بارا. جاحظنك «البيان والتبيين» اسملی اثرینك تورلی اورنلرندن و باشقه کتابلردن جیوب بو مسئله نی بز بر مباحثه صورتینه قویامز. بلکه بعض بر ادب اهللری استفاده فیلولرلر:

سکوت فائده لی دیوچیلر نك دلیللری اوشبو نرسه لر:

سکوت افضل. حدیث عالملری عبدالله بن عمرو بن العاص دن: «من صمت نجاً» روشنده حدیث روایت ایته لر (۱). گویا لقمان، اورینك اوغلینه: «ای اوغلم! تیک طورووم ایچون اوکنگانه بوق، اما سویله شووم ایچون بیک کوب مرتبه لر اوکندم» دیب نصیحت ایتمک بولادر. مونی ایسه شاعر:

العقل زين والسكوت سلامة فاذا نطقت فلا تكن ككثارا

ما ان ندمت على سكوتي مرة ولقد ندمت على الكلام مرارا

روشنده نظم ایته در. سکوت خسته لك بولسه، سویله و اولدر. البته اولمگه قاراغانده خسته لك یاغشیراق. اگرده «براقش» اورمی تیک یاتقان بولسه ایدی (۲) آنك اهلی تالانو اولدرلردن سلامت فالغان بولور ایدی. عربلر: «تیک طورو حکمت لیکن مونی فیلوچی آز» دیلر. تیک طورو ایچون صوغلغان اولدرلر لکان کشی یوق اما سویله و ایچون صوغلوچی اولدرلوچی (واشتر افلر تولوچی) کوب بولادر. رسول الله حضرتلری: «رحم الله من سکت فسلم اوفال خیرا فغم» دیب سکوتنی «سلامتک» و سوزنی «غنیمت» سانادی. غنیمتگه قاراغانده سکوتنك فیه تلی ایکنلگی معلوم. عربلر: «سوزنك کموش بولسه تیک طورو وک آلتون» دیلر.

(۱) بو حدیث اوز اورنده ایتدی.

(۲) «براقش» گویا بر قبیله ده برأت اسمی بولوب یو اوتوب بارغانده آتارنك آیاق تاوش لرینی ایشتو سبیلی اورگان و آنك تاوشندن استبدال قیلوب یاو، قبیله اوستینه کیلگانه تالغان بولادر. شول وقت «علی اهلها تجنی براقش» دیگنلرده، صوگندن اوز اشی برله اوزینه ضرر ایتموچیلر حاکمه ضرب مثل بولوب قالغان بولادر.

خطیبلر ایسه سویله شو فائدهلی ایکانلیگی حقننده اوشبور ووشده دلیل کینتوره لر : سویله شو افضل . چونکه تیک طور وچینک فائدهسی اوزینک باش اوچندن اونمی ، اما سوز بئره بیک کوب فائدهلر فیلورغه ممکن . سویله شمگان کشیلر ایسه ننگلاب طوررغه مجبور بولالار ، حالبوکه قرآن کریم «سماعون للکتاب» دیب بالقاننی سویله وچی بئره ننگلاوچینی بر درجهده قویا ، آنک سکوتینه قیمت بیرمیدر . تیک طور و نیچوک افضل بولسون ، آکا طرفدارلق فیلوچیلر و دعوا لرینی اثبات اینارگه طریشوچیلر اوزلری ده سوز سویله رگه مچناچلر . اما سوزنک افضل ایکانلیگینی اثبات فیلور ایچون تیک طوررغه حاجت بوق . سوزلر روایت ایتوله ، مجلسلرده سویله نه اما تیک طورونک روایت ایتولسگانی بو کون گه قدر کورلمی . الله تعالی ، پیغمبرلرینی سکوت بئره توکل بلکه سوز سویله و بئره یباردی . تیک طور و سبیلی سوز نوزله می بلکه بوزولا . تیک طور و سبیلی خاطر ضعیفله نه ، حس ناچارلانا . شونک ایچون عربلر ، نللی آچلو بئره بالارینه رجزلر بیکله نلر و شونلرینی تکرارلانا ، بیک فچقروپ سویله رگه عادتله ندرلر ایدی . نل ، نی قدر کوب سلکسنه شول قدر باخشیلانا ، بلکه حاصل ایتنه ، تیک طور و سبیلی بالقاولانا ، اشلکسنله نه ، قایسی غنه اعضا اشسز و حرکتسنز طورسه ، ضعیفله ندر ، تلده شول جملهدن اگرده تیک طورغان بولسه رسول الله ، نایقه الجهدی گه «لا یفرض الله فاک» دیب دعا نیلغان بولور ایدیمی ؟ . (۱) نایقه یوز یل تیک طورغان بولسه ده موندی برکانلی دعانی آلا آماغان بواور ایدی . رسول الله نک هیچ وقتنه : «الله سینک بو سکوتکنی اونوماز» دیگانی ایشتمامگان ایدی اما کعب بن مالک که : «مانسی الله لک مقالک ذلک» دیدی . حسان حقننده شوندی الوغ سوزلر سویله گان ایدی . زیاد بن ابیه خطبه سویله رگه کرشسه امام شعبی : «طوقتی غنه کورمه سه یارار ایدی» دیب طورغانلقی روایت ایتوله (زباد ، بیک اندلی و اثرلی سویله وچیلر دندر) . عمرو بن عبید ، هشام بن حسان ، ابان بن ابی عیاش و شونلر درجه سنده الوغ آدملر مجرد سوزینی تنگلار ایچون فضل بن عیسی الرقاشی مجلسینه بارالر ایدی . بو آدمئر نک هیچ وقتنه «سکوت» مجلسلرینه یورولری مروی توکل . سوز سویله ولری سبیلی بیک کوب ایرلر و خانولر «داهی» اسمینی آلدیلر اما سکوت سبیلی «داهی» اسمینی آلوچی بلنمادی . رسول الله نک وفات خبری ایشتلو بئره مکده هیجان قوبوب

زور اختلال چىقۇ قورقنچى بولغان وقتدە سەبىل بىن ەمەر طرفىدىن سويلەنگەن فسقەغىنە بىر خىطبە سەبىلى ەيجان باصلدى، خىلقىر اولىگى خاللىرىنە قايتىدىلەر. ا گىردە خىطبە سويلەيسى اورىندە سەبىلدە باشقەلردە سىكوت ايتىكان بولسەلر ايدى مەكەدە بىك كوگلىسىز اشلىر بولورغە مەمكن ايدى. خىكىملەر: «قارنلر فكر ايتسونلر و ياشلر بىكشىسونلر» دىگانلر. مونلر نىڭ مقصودلرى ايسە ياشلر سويلشورگە ملىكە حاصل قىلسونلر دىمەكلر. ا گىردە سىكوت افضل بولسە ايدى «مروا الاحداث بالمرأ» دىيەسى اورىندە «مروا الاحداث بالسىكوت» (۱) دىگان بولولر ايدى. اللەتەالى گە شىكر قىلو تىك طور و بىرلە توگىل بىلكە سوز بىرلە تابولا، آدم بالاسى اوزىنىڭ بوشلرىنى صور و طوغروسىندە تىك طور و بىرلە توگىل بىلكە سوز بىرلە فائىدەلەنە، انسانلر نىڭ باشقەلردىن مزىقىلرى تىك طور و دە توگىل بىلكە سوز سويلەودە، سويلەشمى طورغان انسان بىرلە يىصاب قويغان صن اراسىندە نىمىدى آيرما بار؟ تىك طور و اىچون اولدرلىگان كشى بولماسە بەض وقتلردە بىر ايكى جەملە سوز سىبىدىن بىك زور امتلر نىڭ نىجات تابولرى بولا، سىكوت فضىلىتى خەقندە كىتورلىگان دىللىلر خاص بولغانى خالە سوز مزىقى خەقندە بولغان دىللىلر عام. صنملرنى ەلاك ايتو اىچون ابراھىم بىغەبىر خالى بىك قورقنچى ايدى. «فاسالوھم ان كانوا ىنطقون» دىب ەئنى سويلەب قورنولدى. ايمان كىترو، تىسبىخ و تەلبلل ەر بىرى سوز بىرلە بولادر. سوز، كوگلىنىڭ نىرجمانى ايكانلىگى معلوم. اشلىر شوشى روشىدە بولوب طورغاندە نىچوك ايتوب «سىكوت افضل» دىرگە كىرەك؟..

*
* *

بو نىزاعنى اوشىبو روشىدە اوزەرگە مەمكن: ەر اوروندىغى و ەر تورلى «سوز» نى ياكە «سىكوت» نى فائىلى دىب دەوى قىلورغە مەمكن توگىل. ا گىردە تىبوشلى اورىندە و مەئالى بولسە، تىكلاوچىلرغە تائىر بىرسە «سوز»، بوفسە «سىكوت» فائىدەلى. مىثلا: بىر كشى ياكلىشو و بىلماوى سەبىلى فلاكت گە بارسە، قوبوغە توشوب ياكە باردن يىقوب ەلاك بولاچق دىب بىلىنسە شونى كوروب و بلوب طوروچىلر نىڭ «سىكوت افضل» دىب تىك طورولرى، اندەشمى فالولارى درىست توگىل. بول اوگرەتو، بىرەننىڭ بىر نىسەسىنى اونوتوب ياكە نوشروب قالدرووینى كوروب

(۱) «مروا» سوزى امر صىغەسى بولوب «كلوا» و «خىنوا» وىزىلرندە رانك نىشىدى بىرلە اوقو ياشلىش.

طورغان وقتىغى حکمده اوشبو روشچەدر. خطبەلەر و قرآن کریم اوقوۋانغان، وعظملر نطقلر سويلەنگان وقتلرده، مسجدار و عيدگاھلرده، جنازە اوزاتقان اورنلرده، قبراككلرده، ضرورت بولمى طوروب سوز سويلەشو و تاوشلانو هم گوشلەپ طور و ضررلى. شونڭ ايچون سوز سويلەو و نيك طور و نبوشلى بولغان اورنلرنى بلورگە كيرەك.

سوز سويلەۋدە بولغان بتون خاصيت و معنا، تاثير بىرە آلودەدر. سوزينڭ اثرى بولماز لغنى بلە طوروب سوز سويلەۋدە معنائوق. سوزنڭ تاثيرى بولماو بعض وقتدە مخاطبيلارنڭ اھليتسزلىكلرنىدىن و بعض وقتلرده سويلەۋچيلرنڭ كېچىلىكلرنىدىن بولادىر.

قرآن كرىمنىڭ عدنان فصیحلىرى و قحطان بلىغلىرىنى سكوتگە مەجبور ايتوۋى، قسقهغىمە بر سورە سېنەدە عرب غار بە و مستعربلرنڭ نظير كيتورە آلماولارى، «فان كنتم فى ريب مما نزلنا على عبدنا فاتو بسورة من مثله» دىب مبارز طلب ايتوۋىنە قارشو، سوز سويلى آلەمى حماد روشندە فاتوب قالدولرى، رسول اللەغە ك دشمن بولغان عربلرنڭ قرآن آيتلىرىنى ايشتكان وقتلرنده اوزلرنى منع ايتە آلەمى سجدە قىلولرى و: «والله ان له لعلاوة وان عليه لطلاوة وان اسفله لمعديق وان اعلاه امثمر ما يقول هذا بشر» همده «اشهد ان مخلوقا لا يقدر على مثال هذا الكلام»، «اشهد ان هذا لا يعارض وما هو من كلام البشر» روشلارندە سوزلر سويلولرى هر نرسەدن بىگرەك «تاثير» بىرو جھتندىنر. قرآن كرىم دىللىلرى آراسندە قطعى، عقلى و الزامى دىللىلرده بولور، احتمال مولر بىك كودىر اما دىللىلرنڭ ايركسزلىغى و بىنە نسبت برلە «تاثير» بىروۋى، عجائب روشدەدر. قرآن كرىمدە «فبائى الادرىكها تكذبان»، «ويل يومئذ للمكذبين»، «فكيف كان عذابي وندر» كىك روشندە آيتلرنڭ تكرار قىلنولرى «تاثير» نطقەسندن بىك اھمىتلى بولوب موللرنى «حشو» صاناو، عرب تلىمنىڭ روحىنى بامو و محسناقتىدىن خېردار بولماودن باشقە نرسە توگل. مذكور آيت لرنڭ هر بىرى اوزلرنىدىن بوقارى بولغان آيتلرگە نعلقلىرى جھتندىن اصلا تكرار توگل بلىسكە بتونلاى بر ياكما معنائى افادە ايتەلر و هر بر مرتبەسندە باشقە بر تاثير بىرەر. «ان فى ذلك لذكرى لمن كان له قلب او القى السمع وهو شهيد».

(۳۲۲) مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّخِذْهُ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ (۱)

ترجمه سی: «بر کسی، بله طور و ب میگا بر یالغان سوزیا که بر اش اسناد ایتسه (مین سویله مگان سوزنی، ومین اشله مگان اشنی سویله دی و اشله دی دیسه) اوزی ایچون جهنمه اورن حاضر له سون!..»

بر حدیثی درست دیب ایتور ایچون عدل راویلر نڭ یاغشی ضبطلری برله رسول اللهغه طوتاشووی شرط. بو زمان خلقینه کوره بواشلر نی تیکشرو طاقت بیتمازلک اش بولغانلقدن حدیث قندزه معتبر و اشانچلی صانالا طورغان اصللر و معلوم مسندلردن کوچرو بیتهدر. چونکه مونلرده بعض بر درست توگل، حدیثلر بولسه ده آنلر بو کده نده معلوم و معین بولوب بتدیلر. حدیث نقادلری آنلر نی درست حدیثلردن آیروب قوبدیلر.

هر حالده قرآن کریم یاکه عقلغه خلافی بولوبده معتبر اصللرده تابلماغان حدیثلر نی درست حدیث دیب حکم فیلورغه ممکن توگل. شونڭ ایچون کیره ک ترغیب و ترهیب فصی برله و کیره ک باشقه بر الوغ مصلحت و عهومی فائده نی ملاحظه فیلوب، کیره ک احکام و کیره ک باشقه خصوصده بولسون اوشبو حدیث حکمینه کوره رسول الله حضرتلرینه یالغان و موضوع حدیثلر اسناد ایتو حرام اشدر. حتی درستلیکلری شبهلی بولغان حدیثلر نی کوچروده درست بولماز. اوشبو حدیث شریقی ایشنکانلردن صولڭ یا گئش روایت فیلولر ندن قورقوب بیک الوغ صحابهلر، حدیث سویله و دن طوقنادیلر. زبیر بن العوام اوشبو جمله دن در (۲). شریعت قاشنده دلیل بولوب صانالمی طورغان نرسه لر که بنا فیلوب حلال و حرام حقنده فنوی بپورلرده رسول اللهغه افترا فیلو قبیلندن الوغ گناهدر. الله تعالی که افترا فیلونڭ حرام ایکانلیگینی سولوب طوررغه ده حاجت یوق. مگرده الله تعالی و رسول اللهغه افترا فیلوچیلر اخلاص توبه ایتسه لر روایتلری مقبول بولماسه ده توبه لری قبول بولورغه ممکن. «ان الله هو التواب الرحیم».

(۱) صحیح بخاری، ج ۱ ص ۳۵. صحیح مسلم، ج ۱ ص ۵ لفظلر «سلم» نکی گرچه لفظلرده بر آز باشقلق بولسه ده حدیث شریف کتب سته نڭ هر برنده، احمد ابن حنبل مسندنه بار. شونڭ ایچون بعض بر عالملر بو حدیثنی متواتر حدیث که مثال ایتهلر و مونڭ درجه سنده کوب آدملر طرفندن روایت ایتولسگان حدیث بارلغی بلنهی دیلر.

(۲) صحیح بخاری، ج ۱ ص ۳۵. سنن ابی داود، ج ۲ ص ۱۵۸.

(۳۲۲) مَنْ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ النَّاسِ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ اللَّهِ

ترجمه سی: «برکشی، آدم لر دن اوبالماسه، الله تعالی دن ده اوبالماز (اوبالما-غان بولور)».

جبنلك دائره سینه کر ماو شرطی برله «حیا» (اویات)، اسلام قاشنك ماقتا ولی بر خلقدن. حدیثده «الحیاء شعبه من الایمان» بار (۱). لیکن «حیا» بندلر گه طبیعت حکمینه کرسون ایچون مونی باش هم بالا وقتده عادتله ندر و کیرهك بو وظیفه ایسه آنا، معلم وه علملر هم ده بالا فار اوچیلر اوستلر نده در. جو مردلق، اکرده اوز چیکندن اوتسه «اسراف» آنالو فییلندن، «اقتصاد»، اوز درجه سندن اوتسه «بخل» (سارانلق) دیب آنالادر. «شجاعت»، اکرده اوز درجه سندن اوتسه «تهور»، «احتیاط» برله «حیا» ده اوز چیکلر نندن چیکسه لر «جبن» هم «بولدقسز» کبک اسملر برله آنالورغه تیوشلی بولادر.

«حیا» هم الله تعالی دن هم ده خلقدن اوبالو وعار له نه بلودن عبارت بولغانی ایچون انسانلر نك زینتلر نندن و گوزل خلقلر نندن سانالادر. حیا سز یوز، جانسز تنه گه اوخشار. شاعر:

اذا لم تحش عاقبة اللبالي   ولم تستحي فاعل ما تشاء
فلا والله ما نعى الدين خير   ولا الدنيا اذا ذهب الحياء

(۳۲۳) مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ تَعَالَى (۲)

ترجمه سی: «برکشی، اوزینه ایزگولك فیلوچی آدم لر گه شکر فیلماسه، الله تعالی گه ده شکر ایتماز (شکر فیلماغان بولور)».

موندن مقصود ایسه درست بولغان صفتلر برله گنه مبالغه سز روشده ثنا ایتو بولوب مداحلق فیلو تو گلدر. چونکه مداحلر حقنده «اخذوا الثراب» حدیثی یوقاریده اوندی (۱۴نجی حدیث).

بندلر طرفندن بولغان نعمتلر و خدمتلر بر ابرینه ده شکر ایتو تیوشلی اش ایکانلیگی اوشبو حدیث شریقدن آکلاشلادر. کیرهك بندلر و کیرهك اللهغه

(۱) احمد ابن حنبل مستدی. ج ۲ ص ۴۴۲.

(۲) جامع ترمذی. ج ۲ ص ۱۷.

شكر ايتوده كيمچيلىك قىلوانك سېيى ايسه نعمت قدرىنى بلوراك علم بولماو و غفلتدر. كوپ كشىلر، نعمت قېرىنى بلسه لرده و آراك بولارينه شكر قىلو لازم اش ايكانلىكىنى آكلاسه لرده «شكر» نك اوزىنى بلوب يتكرما گانلىكلرىندن «اللهه شكر» ديگان سوز، شكر بولا و نعمت بولارينه قىلنه چق شكر، شول «اللهه شكر» ديگان سوز برله ادا قىلنه در، دىب ظن ايتلر. حالبوكه «شكر»، «اللهه شكر» يا كه «الحمد لله» ديگان فورى سوز لردن گنه توكل بلىكه الله تعالى بىرگان نعمتلرنى اوز اورنلرينه صرف قىلودن عبارتدر.

اوشنداق بنده لرگه فارشو بولعان شكرده «آفرين!» ديگان سوزدن گنه توكل بلىكه كوكل بولر ياقين كورو، خاطر قالدورلق اشلرنك هر بوندن صافلانور بولر بولور.

(۳۲۴) مَنْ مَاتَ عَلَى شَيْءٍ بَحَثَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ (۱).

ترجمه سى: «بىر كشى، نىندى اعتقاد و نىندى عمل اوزرنده وفات ايتسه، الله تعالى آنى شول حال اوزرنده حشر قىلور.»

«دنيا، آخرتنك ايكونلىكى» دىلر. بو، درست سوز. خلقار دنياده، نى ساچسهرلر آخرنده شونى اوررلر، قىلغان عمللرى بوزوق بولسه ده نوزوك بولسه ده موافق جزاسىنى كوررلر. بو حديث شريفده شونى بيان ايتهدر. انگليز قىلسوفلردن بىر طرفندن يازلقان بىر مقاله نك ترجمه سىنى اوفوغان ايدك. خلاصه سىنى بو برده كوچره مز:

«آدم بالالارى هر ته ولىكده آز بولغانده ياروم ساعت اولانك اوطوروت اوز اوزىنى حساب قىلو: اشلرگان اشلر بىنى تىكشرو كىرهك. مونك ايچون «وقت يوق، فرصت نابوب بولماي» دىرگه بارماي. موثا بىتاراك وقت وفرصت بار. اوشبو اعتكافى وقتنده، اونكار عمللرنك حسابلر بىنى بتروب، ياكا عمللرگه ده پلان قوررغه تېوشلى. اولهنى بىك ياقين طوتارغه، آخرت كونىنى اونوتمازغه بواشلىر. ياردم بىررلر. هر بىرمنك اوزمن نله گانچه اولسه مز كىله. مونك چاره سى ايسه الله نله گانچه نر كلك ايتودر. الله فوشقانچه نر كلك ايتسهك، اوزمن نله گانچه اولهرمز. اولمدن قورفورغه بارماي. اولم، يوفونك فارنداشيدىر. دنيا و آخرتنك

آوردلارینی بیگالمشدره طورغان نرسه: دین گه بابشوو، اللهغه تقوالق اینتو، ایزگی اشارنی اشلو در. موندی کشیلر ایچون دنیا مشقتلری ده آخرت مشقتلری ده آور بولماز!» (۱).

سوزنك نساقه سی: آخرتده نپندی روشده قوبارلورغه نلسه، آدم اوغلی دنیاده وقتده شول روشده بورر گه و عمر سورر گه تیوشلی.

گویا پیغمبرلردن بری نموغنی کورسه سی کیلوب الله تعالی دن صورغان و الله دن هم اذن بیرلگان بولا. پیغمبر نموغنه بارسه هیچ نرسه یوق، اهرکن بر بوشلقدن عبارت تابقان ده فرشته دن: «اوتلر یلان چابانار، انواع تورلی عذابلر فایده صوكت؟ موند بر نرسه ده یوق!» دیگان بولا. فرشته: «موند آندی نرسه لر یوق، آنلرنی خلقلر اوزلری برله دنیادن آلوب کیلرلر، دنیاده قیلغان بوزوق عمللرینك بعضیلری اوت بولوب یاندر ا و بعضیلری یلان چایان بولوب چاغادر» دهب جواب بیرگان بولادر. بوقسه، احتمال بر تمثیل دن گنه عبارتدر، شولای بولسه ده اعتبارغه آلورغه تیوشلی «تمثیل».

(۳۲۵) مَنْ نَذَرَ أَنْ يُطِيعَ اللَّهَ فَلْيُطِعْهُ وَمَنْ نَذَرَ أَنْ يَعْصِيَهُ فَلَا يَعْصِهِ (۲).

ترجمه سی: «برکشو، الله تعالی امرینه اطاعت قیلو برله نذر ایتسه شول نذرینی اوتسون و برکشو الله تعالی گه گناه اش برله نذر ایتسه گناه ایتماسون (نذرینه وفا قیلماسون).»

«نذر»، مکلف بولغان کشینك بوکون یاکه کیله چکده لازم بولمی طورغان بر نرسه نی اوز اوستینه لازم قیلو ویدر. لازم قیلو، عرب نلنده «لله علی»، «نذرت» کبک لفظلر برله و بزنگ اوز لغته نرگه کوره «اوستومه لازم ایتدم»، «ذمه مه فرض (یاکه) واجب بولسون»، «عهد ایتدم»، «نذر ایتدم»، «نذر بولسون» کبک لفظلر برله بولور. بوروشده التزام قیلو، اوست که بولکه و گه مخصوص کلمه لر بولماغان سوزلر «وعده» بولسه لرده «نذر» نوگملر در.

(۱) فیلسوف سوزی شونده بتدی. بو سوزغزالی ابوطالب المکی اثرلرند، آرتقی برله سوله نسه ده بزده آندردن کوچرلگان سوزلرگه النفات ایتمی و فرنگ عالملرندن کوچرلگان سوزلرگه الوخ اهیت بیره طورغان بر صنف خلق باره شونلرنك خاطرلری ایچون انگیلر فیلسوفندن کوچردک.

نذر، نى اوشبو قىسىملىرىگە آيرىرغە مەمكىن:

(۱) ذاتى مقصود بولغان عبادت بىرلە نذر ايتىو كېرەك تەلەپسىز بولسۇن «اوستىمە ابكى ركعت نماز او قونى ياكە بىر كون روزە طونونى لازم ايتىم» دېمەك كېمەك ياكە تەلەپى بىرلە بولسۇن: «فلان مقصودم بولسە نماز او قونى ياكە روزە طونو ويا خود فلان قدر نرسە صدقە بېرونى اوزمە لازم ايتىم» دېمەك كېمەك.

(۲) وسىلە بولغان عبادت بىرلە نذر ايتىو، طهارة آلونى، مسجد سالونى، حج قىلور اىچون جەبەو بارونى لازم ايتىو كېمەك.

(۳) عبادت توگىل نرسە بىرلە نذر ايتىو. قوياشدة قىزودە طورو، آرباغە او طور ماو، ايت آشاماو شىكىلى نرسەلرنى التزام قىلو كېمەك.

(۴) حرام نرسەلەر بىرلە نذر ايتىو. خواجهلەر تاووندى قىربان بوغازلاو، خواجه احمد يسوى وخواجه بهاء الدين گە باغشلاب صدقە بېرونى، اولادلەر قىلور يىنە بارونى التزام ايتىو كېمەك.

اوشبو صورتلارنىڭ بارى اولىگى قىسىمىدە كەندە وفا لازم بولوب قالغانلارنىدە وفا لازم توگىل. اوشبو اورنىدەقى حديث شريفنىڭ مەنىدە شول.

نذر، شرعى نذر بولور اىچون ذاتى مقصود عبادت جنسندن بولغان نرسەنى التزام ايتىو كېرەك. مىنلا جەبەو باروب حج قىلونى التزام قىلغان صورتدە حج قىلو لازم بولادىر. چونكىه آنىڭ جنسندن فرض حج بار، اما جەبەو بارووى لازم توگىل چونكىه جەبەو بورو جنسندن فرض عبادت بوق.

نذر ايتىونىڭ اوزى حقىدە علم اهللىرى آراسىندە اوشبو روشدە اختلافلار بار:

(۱) نذر ايتىو مستحب. چونكىه اللہ تعالٰى «ابرار» نى «يوفون بالانذر» دېمەك مدح ايتىدى ھەمدە «وليوفوا نذورهم» (حج ۳۰) دېمەك امر قىلدى. امر نىڭ كىمەك نوبەن در جەسى مستحبلىكىدۇر.

(۲) نذر ايتىو مكروه. چونكىه نذر، بىندە طرفىدىن شەخسى بىر مەنفعەنى ئىصد قىلنوب ايتىولە و شونىڭ اىچون اول عمل، اللہ اىچون كەندە توگىل بىلكە بىندە نىڭ اوز مەنفعەنى بىرلە قاننىش بولا. خالص بولماغان عمل، كىمەك ازدن مكروه بولورغە تېوشلى.

(۳) اللہ تعالٰى گە طاعت بولغان نرسەلەر بىرلە نذر ايتىو مباح و آندىن باشقىلەر بىرلە نذر ايتىو حرام.

(۴) مطلقا حرام. چونكىه رسول اللہ بىكە كوب جەبەلاردا نذر نەردىن منع ايتىدى (۱)

همده «النذر لا يقدم شيئاً ولا يؤخره و إنما يستخرج به من البخل» (نذر، هیچ نرسه بی اوز گرتمی آنک ثمره سی باری سار انلر چه له سندن چه قوغنه در) حدیثی روایت ایتوله در (۱). شولای بولغاچ مال برله نذر ایتو، مال اسراف فیلودن باشقه بر نتیجه سی کورلمی طورغان اش. اما نماز، روزه و حج کبک عمللرده اوز منفعتی فانوشقانلقدن الله ایچون خالص بولمیدر. مونک اوستینه نذر ایتو سببلی مقصود حاصل بولادر دیب بلو، حدیثلرگه آچیق صورنده خلاف بر اعتقاددر. شونک ایچون بو عمل ممنوع بولورغه تبوشلی. «یوفون بالنذر» همده «ولبوفوا نذوره» ده التزام قیلنغان نرسه لر توکل بلکه الزام ایتولسگان نرسه لر بولو ممکن. چونکه شریعت تلنده «نذر» سوزی بنده نك اوزی التزام قیلغان نرسه سینه ایتولسگان کبک الله تعالی طرفندن الزام قیلنغان فرض نمازلرغه، روزه و زکات هم حجرلرگه ده ایتوله در. هر حالده «احتمال» بولوب طورغانده دلیل قالمید.

ایندی مقصود آکلاشلوب بنگان بولسه کیرهک. شولای بولسه ده دخی بر مرتبه تکرار قبله مز:

نذر بولا طورغان سوزلر برله، ذاتی مقصود بولغان عبادتلرنی (نماز، روزه، حج، صدقه) الزام قیلسه مونی وفا لازم. ذاتی مقصود توکل عبادتلرنی یاکه مباح اشلرنی التزام قیلسه وفا لازم توکل، کوبرهک مجتهدلر بو صورنده یمین کفارتی لازم، دیلر.

ایقبرار، اولیکلرگه آتاب عبادت قیلر و شوشی نرسه لر ایچون مال صرف قیلو کبک حرام اشلرنی التزام قیلسه مونده وفا قیلماو لازم. یمین کفارتی بیرو نیوشلی.

نذر صیغه سی بولماسه مونده وفاده کفارتده لازم بولماز. مباح اشلر حقنده دخی وعده ده طورو و مباح توگللرده طورماو لازم بولور. نذر صدقلر نك مصرفلری باشقه واجب صدقه ارنك مصرفلریدر. مونده نزاع بولماسه کیرهک.

✓ (۳۲۶) مَنْ نَفَسَ عَنْ مُسْلِمٍ كُوفَةً مِنْ كُوفِ الدُّنْيَا نَفَسَ اللَّهُ عَنْهُ كُوفَةً مِنْ كُوفِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَمَنْ يَسَّرَ عَلَى مُعْسِرٍ فِي الدُّنْيَا يَسِّرَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا

وَالْآخِرَةَ وَمَنْ سَتَرَ عَلَيَّ فِي الدُّنْيَا سَتَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ فِي عَوْنِ الْعَبِيدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ (۱).

ترجمه‌سی: «بر کسی بر مسلمانانک دنیا بق مشقنلرندن بر مشقتی حقننه سویندرسه، یوانسه وتسلیه فیلسه، الله تعالی آنک آخرت مشقنلرندن بر مشقتی حقننه سویندر. بر کسی، فقیر وبورچلانغان آدم‌گه دنبالقده برر تورلی بیکلک اشلهسه (بولوشسه ویاردم بیرسه) الله تعالی اول کسی‌گه هم دنیا هم آخرتده بیکلک بیر. بر کسی بر مسلمانانک عیبنی وخطا اشنی پرده‌لهسه الله تعالی انی دنیاده وآخرتده پرده‌لر. اوز قارنداشینه یاردمچی کسی‌گه الله تعالی یاردمچیدر.»

بو حقننه تورلی حدیثلر اوندی، شرحلرندن هم حال قدرنچه سوپله‌ندی. شونلر برله فناعتل‌نوب بو پرده اوزون سوپلر‌گه لزوم کورلمیدر. سوزنک فسقه‌سی شول:

انسانلر جمعیتی، بر انسان نه‌ننده‌گی اعضالرغه اوخشار. نه‌نده بولغان اعضالر بر برینه یاردمچی بولوب طورولری، بری اشدن چیقسه باشقه‌لری هم شوندن ضرر کورولری قییلندن انسانلرده بر برینه یاردمچی بولوب طوررغه وبرینه کیلیگان فلاکتنی باشقه‌لری‌ده اورتافلاشوب صزلانوررغه تیوشلیلر.

(۳۲۷) مَنْ يَتَوَكَّلْ لِي مَا بَيْنَ لِي وَمَا بَيْنَ رَجُلَيْهِ اتَّوَكَّلْ لَهُ بِالْجَنَّةِ (۲).

ترجمه‌سی: «آغزینی هم‌ده عورتینی صافلاو طوغر سنده میکا کفیل بولوچی کسی‌گه جنت بیرو طوغر و سنده کفیل بولورمن.»

حقیقت حالده بتون سعادت، آغزنی بوزوق سوزلر سوپله‌ودن و حرام رزقلر آشاودن هم‌ده حرام یول برله شهوت اسپری بولودن صافلانوده‌در. اوشبو نرسه‌لر برله مبتلا بولو هر تورلی قننه‌لر وفلاکتلر‌گه سبب ایکنلیگی آچیق معلوم.

(۱) جامع ترمذی، ج ۳ ص ۱۵. سنن ابی داود، ج ۲ ص ۳۲۸.

(۲) جامع ترمذی، ج ۲ ص ۶۳. الموطأ، ص ۳۸۷ لفظلر «ترمذی» نکی.

(۳۲۸) مَنْ يُرِدِ اللّٰهَ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ (۱)

ترجمه می: « هر کس، الله تعالی آنگاه خیر تلمسه آنی دینده فقیه قبلور ». « فقه » نك لغت معنایی « فهم » معناسنده بولسده سلف عصر نده شریعت علمارنی، قرآن و سنتنی خصوصاً شریعت مقصودلرینی بلو معناسنده استعمال ایتوله در. رسول الله نك « دینده فقیه » دیگان سوزی هم شریعت علمینی و شریعت مقصودینی بلوچی معناسنده بولاچی اوز اوزندن معلوم.

صوك و قتلرده « فقه » سوزی « فروع » علمینه خلاصلا نوب کیندی. امام غزالی دعوا فیلغانچه بولاش، « علم » لفظلر نك تبدیل قیلنولرندن بولمی بلکه موضوع بولغان معنالر نك بعض بر فردلرینه غلبه فیلو بایندندر (۲). اوشنداق امام غزالی اینکایچه « فقه » سوزی سلف عصر نده آخرت علمینه و کوکل صافلاو علملرینه گنه خاص توگل ایدی. غزالینك کینورگان دلبللمری ده اوز دعواسینه توگل بلکه سلف عصر نده « فقه » سوزی آخرت علمینه و کوکل صافلاو یوللمرینه اطلاق قیلنو باراغینه غنه دلبلدر. آنده نزاع یوق. رسول الله حضرتلر نك: « نضر الله سمع مقالتي فوا اعاها ثم بلغها غيرها فرب حامل فقه الى من هو ا فقه منه » دیگان حدیث شریفندن (۳)، مقصود آخرت و قلب علملری گنه بولمی بلکه علم اهللمری سوزینه کوره عمومی روشده قرآن و حدیث علملری (شریعت فرمانلری و آلك مقصودینی فهم) در.

الله تعالی طرفندن توفیق بیرلرلگان فقیه، تورلی آدملر طرفندن یازلغان کتابلر و حاللری یاغشی معلوم بولماغان آدملردن روایت ایتولسگان سوزلر و سندسز فتوالر برله توگل بلکه قرآن و حدیث برله همده شریعتنك روحینه موافق روشده عمل قیلوچی داندر.

شریعتنك مقصودینی آكلاو و نیندی گنه بر عمل قبلورغه طوغری کیلسده شریعت مقصودینه موافق بولوب بولماوینی ملاحظه قیلوب اونکارو لازم اهمیتلی اش. بای بولا طوروبده فتاوی کتابلر نده غی سوزارنی سند قیلوب لازم بولغان وقتده، سوکندن فایتاروب بیرووی نامین ایتولسگان شا گر دلرینه فیض

(۱) سنن ابن ماجه، ج ۱ س ۴۹، بو حدیثینی امام بخاری « صحیح » ده بر قدر اوزون

کوچره در، ج ۱ ص ۲۶.

(۲) اعیاء علوم الدین ج ۱ ص ۲۴.

(۳) مختصر جامع بیان العلم، ص ۱۰۹.

ایندروب اوزلرنجه گویا نانار بوس نظاملرینه طوغری کیترگان بولوچیلر باکه بر یل طولوب بیتمازدن مقدم، ایرلرینه و ایرلری خاتونلرینه هبه ایتوب ملکلیرینی کوچرشوب طوروچیلر، ایبهلری طرفندن اقرار برله ثابت بولغان وفق ماللرینی و ففلسکدن چبقاروچیلر، تحلیل حیللری قیلوچیلر و قیلدروچیلر و شوشی اشلرنک هر برینی بله همده کوبمی آزمی اقتدارلری بوله طوروب یاخشوی سوز برله گنه بولسهده منع ایتمه وچیلر «فقیه» ده نوگللر «عالم» ده نوگللر بلکه علم و ادب اصطلاحینه کوره جانیلر در.

شریعتنک مقصودی هر بر اشد برنچی در جهده طوتولورغه تیوشلی. بو کونگی اسلام دنیاسی باشینه کیلیگان بلالرنک الگ الوغلی اوشبو، شریعت مقصودلری «له حسابلاشماو و آنلرنی ملاحظه قیلماو بلکه مجرد فورمالر برله فضاقت ایتودن بولدی.

قرآن کریم امتلرگه عقیده و عمل همده اخلاق اوگرته طورغان بر کتاب یولووی برله برابر حیات و اجتماعی علملرینه اوگرته در. ضرب مثلر، بورونقیلرنک حاللرندن بولغان خپلرر، کائونات سرلری حقنده سویله ننگان سوزلر صوگهی قسمدن ایدی. مسلمانلر اوشبو کتابدن عقیده، فقه (فروعی مسئلهلر) و اخلاق حقنده بولعانلرینی آلدیلر اجاره و رهن، بیع و حواله مسئلهلرینی نالیق ایتدیلر و بلدیلر ایسهده صوگهی قسمنی مهمل فالدردیلر. «وخلقناهم من مثله ما برکبون. وارسلنا الریاح لوافج. والله خلق کل دابة من ماء روشنده گی آیتلرنک معنالرینی فرسکلر طرفندن میدانغه قویلغان یاگما فنلر باردمی برله گنه بله آلدق» دیگان سوزنی شیخ جمال الدین الافغانی دن ایشتم.

عموما صوگهی مسلمانلر قرآن طرفندن دعوت ایتوله و منت قیلنه طورغان حیوانلر و دابهلرنک بارانلو کیفیتلرینی، ماده و صفاتلرینی، منفعت و خاصیتلرینی یاخشوی تیکشر مادیلر، قرآن کریم سویلی طورغان اجتماعی قاعدهلر، حیات بوللرینه اهمیت بیرومادیلر، شریعتنک مقصودندن الوغ بر فن ایتوب بحث قیلرچق یرده اشارت برله گنه بولسهده سویله مادیلر، شریعت مقصودینه منافی ایکانلیگی قویاش کیک آشکار بولغان نرسهلر حقنک فقه فننده یازغان اثرلرنده اوزلرنجه بوللر رسه تدیلر. بو اش دینده فقیه بولو نوگل ایدی، رسول اللهنک مونی تله مگانی معلوم ایدی. شونک ایچون اسلام دنیاسی اولگی در جه سنندن توشدی «انقراض» یولینه تمام کروب ییتدی. الله تعالی اوزی رحمت قیلوب بو ملتگه حیات بوللری، همیشه

اصوللری او گره تورک هادیلر و مرشدلر یبارسون، دینده فقیهلر بتشدرسون ایدی. شونلر یول باشچیلری بولوب اسلام دنیاسینی هلاکنلکنن آلوب چیقارلر و «دوام» یولینه توشروب یبارلر ایدی.

۳۲۹) التَّائِبُ تَوْبَةً (۱).

ترجمه سی: «گناه اش ایچون اوکنو، توبه در.»
 «توبه»، «انابت» و «اوبه»، شریعت اصطلاحنده بار یسی ده بر سوز. توبه، فوری تل برله «استغفر الله» اوقودن و توبه دعالربنی تکرارلاب طورودن یا که «توبه!»، دیبودن و یاخود برر ایشان حضورینه باروب بیعت بیرودن عبارت توگل بلکه توبه، اسلام دیننده اوشبو نرسه در: ۱) گناهنگ ضررلی اش والله تعالی گه قارشواق ایکانلگینی بلو و قیلغان گناه ایچون اوکنو. بو اوکنو، برر اعضانگ آورتووی و یا که مال تلتی بولغانلقی (حسی و معنوی صورنده اوزینه برر تورلی ضرر و مشقت بولووی) ایچون گنه توگل بلکه «گناه» لغی ایچون بولورغه تیوشلی. ۲) شول گناهدن شوشی ساعتده طوقتالو و سوتنگ کبری ایمچاک گه فایتماوی قبیلندن شوکا کبری فایتماو. اگرده شوشی ساعتدن بولمی بلکه کیله. چکده طوقتالورغه فرار بیرسه، بواشده توبه بولماز. ۳) شول گناهغه کیله چک زمانده فایتمازغه عزم و جزم ایتو. اگرده قیلغان گناهینه اوکنوب حاضرنده طوقتالسه اما کیله چک زمانده طوقتالورغه عزم ایتماسه بوده توبه توگل.

مونگ اوستینهده بعض عالملر، کشی حقلربینه متعلق بولغان، گناهلرده شول کشیلرنی رضا قیلدروده شرط، دیلر.

گناهلردن (کیرهک الوغ گناه و کییرهک کچوک گناه بولسون) توبه ایتو مسلمانلر ایچون فرض عین در. لکن بعض بر گناهلرغنه توبه ایتوب طورونگده فائده سی بار، شریعت قاشنده معتبر در. توبه نی کیچکدر و درست توگل بلکه اولگی فرصت برله لازمدر.

۳۳۰) نَضَرَ اللَّهُ أَمْرًا سَمِعَ مِنَّا شَيْئًا فَبَلَّغَهُ كَمَا سَمِعَهُ. فَرَبَّ مَبْلَغٍ أَوْ عَمَلٍ

مِنْ سَامِعٍ (۲).

(۱) سنن ابن ماجه. ج ۲ ص ۲۹۲. احمد ابن حنبل مستدری ج ۱ ص ۳۷۶.

(۲) جامع ترمذی، ج ۲ ص ۹۰.

ترجمه سی: «الله تعالی شول کشی گه آبروی (وجاهت) بیرسون که بزدن سوز ایشنورده ایشتنکان روشنچه شونی باشقه لرغه ابرشدر. بزنگ سوز مزنی کشیلر آرقلی ایشنوچیلردن بیک کوبلری، بزدن طوغری ایشنوچیلر گه کورده یاخشیراق آکلار لر و صافلار لر».

«ایشتنکان روشنچه کوچر» دیگان سوزندن رسول الله ننگ مرادی عبارت و لفظی برله کوچرودن بیگره مک مضمون و معنایی اوزگرتمی کوچرر دیمکدر. علم اهللری اوشبو روشده ناول ایتهلر و حدیثلرنی معنا برله کوچرونی درست کورهلر. بو حدیث شریف ننگ عبارتتی، رسول الله دن طوغری ایشتوب تبلیغ ایتوچیلر حقده بولسه ده اشارتی ایسه واسطه برله ایشتوچیلرنی ده شاملدر. بو کونده رسول الله حدیثلرینی تبلیغ و تعلیم ایتوچیلر ننگ ده اوشبو غیر دعا آستینه کرولری ممکن.

بلمگان کشیلر گه اسلام دینینی بلدر؛ اوگره نو و تبلیغ قیلوننگ فضیلتلی اش ایکانلیکینی آکلانا طورغان آیت و حدیثلر بیک کوب. قرآن کریم ایسه دیننی تبلیغ حقده «ادع الی سبیل ربك بالحكمة والموعظة الحسنة وجادلهم بالتي هي احسن ان ربك هو اعلم بمن ضل عن سبيله و هو اعلم بالمهتدين» دیب بر قانون اساسی قویا و شول قانون بوینچه یورو برله امر قیلدر.

اوشبو آیت کریمه ننگ مصداقینه کوره دین اوگره تو و دین ناراتوده ائک برنچی عامل «تبلیغ» در. کائنات نظاملرینه و انسانلرننگ اجتماعی قاعده لرینه کوره منهلر و دینلرنی رواجلاندرو حقده اثرلی بر یول بولسه اولده «تبلیغ» در.

دین و منهلر ننگ نارالورینه و اعتبارغه کرولرینه برنچی سبب «تبلیغ» بولغانلقدن دینلر و منهلر شوندن باشقه نارالهلر و «تبلیغ» بولماغان دینلر و منهلر کوندن کون ضعیفلنهلر و مهجور بولوب قالالر.

خلقلر آراسینه نارالو وجهیلو همده اعتبارغه کرو ایچون دین و منهلر ننگ حقیقت حالده اوزلریننگ درست بولولری شرط توگل بلنکه «تبلیغ» ننگ درست و قاعده لی بولووی شرطدر. تبلیغ، درست و قاعده سی برله بولسه شول «دین» و «منه ب» حد ذاتنده کیرهک درست بولسون و کیرهک بولماسون نارالا و شایع بولادر.

اسلام دیننی ناراتو ایچون «مهدی» لک، تصوف مرشدلگی (ایشانلق)

اسمى بىرلە بىك كۆپ كىشىلەر چىقىدىلار ايسەدە حركىتلرى «دعوت» ئاھدەسىنە بىنا قىلماغاناقتىن ئىرەھارى كورامادى بلىكە بو آدملىر بالەكس امت آراسىنە تفرقە صالحىلار ودرست عقىدەلەر اور نىنە اوھام وخرافات نشر ايتىدىلار. شول سببىلى مونلر نىڭ فائىدەلر نىنە كورە ضررلىرى بىك كۆپ الوش آرتۇق بولدى. درست مونلر آراسىدە حقائقغە دعوت ايتىۋچىلار، معروف بىرلە امر و منكر دن نەھى قىلو- چىلار دە بولدى لىكىن مونلر نىڭ كۆپلىرى قرآن كرېم بىورە طورغان «حكمت» بىرلە حركت ايتماگاندىكىلر نىنە واشلىرىنى اوز بوللرى بىرلە يوروتە آلماناقتىلر نىنە ياخشى نتيجه بىز مادى.

قرآن كرېم «تېلىغ» نىڭ حكمت وگوزل و عظ بىرلە بولونى بىورەدر. عقللر قىناعت ايتارلك برھانلر كىتورو «حكمت» و كوكلملرگە ياخشى تاثير بىرەچك سوزلر ايسە گوزل و عظلر در. مونلر دن اولگىسى خواسغە بولسە صوئفىسى عوامغە كورە بولور. لىكىن هر ايكىسىنە دە مقصود، بر نرسەدر.

مونىڭ اوستىنەدە «تېلىغ» ئىرە بىرسون اىچون اوشبو نرسەلر شرطدر:
 (۱) دىن تېلىغ ايتىۋچى كىشى، شول دىننى اوزى ياخشى بلو. بو ايسە قرآن وحدىشى مەدە رسول الله وصحابەلر نىڭ سىرلىرىنى ھەدە حلال و حرام حكىملىرىنى درست بلودن عبارىتىر.

(۲) تېلىغ ايتولە طورغان قوملر نىڭ تىللىرىنى بلو. بو ايسە نچر بە بىرلە معلوم بو نرسەدر. ارشەبونىڭ اىچون خرىستىيانلىك تېلىغ ايتىۋچىلار، تېلىغ ايتەچك خىلقلر نىڭ تىللىرىنى، عرف و عادتلىرىنى اوگرەنەلر. اما بو كونىكى مسلمانلار چىت، تىللىر بلونى دىنسىزلك صائىلار. حق ئىعالى نىڭ: «وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومە لىبىن اھم» دىگان سوزى، تېلىغ ايتولەچك قومنىڭ تىلىنى بلو لازم ايكانلىكىنە دىلبل بولور. رسول الله حضرتلىرى اوزى دە بعض بر صحابەلرگە يھودلر تىلىنى اوگرەنو بىرلە امر ايتكان ايدى. مسلمانلر آراسىدە بىتون دىيادەغى تىللىرىنى بلوچىلار نىڭ بولوب طورولرى لازىمدر.

(۳) تېلىغ ايتولەچك خىلقنىڭ عادتلىرىنى، اخلاق و عرفلىرىنى بلو. آنلرغە خطاب قىلو و سوز سويلەگان وقتىدە خاطرلىرىنى رعايت ايتو اىچون بو نرسە لازىمدر.

(۴) تېلىغ ايتولەچك قومنىڭ دىن و عقىدەلر بىنى آرالرىندە بولغان علم و معرفتىنىڭ درجەسىنى بلو. چونكى بو اشلرنى بىلەگىلار كىشىلر آنلر دە بولغان شېھەلرنى كىتارە آمازلر. اوشبو سبب اىچون خرىستىيان دەوتچىلرى علم و فن قوراللىرى

برله فورالاندیلر، دین علمی برله دنیا علمینی برگه چیدیلر وشوگنا کورده قصد ایتمکان نرسه لرنده آز بولسه ده موفق بولوب بارالر.

(۵) تبلیغنی نأثیرلی صورتده ودفت گه آلنورلق روشده قیلو. بولای بولماغان وقتده تبلیغدن یاغشی بر ثوره چیقماز لغی معلوم.

(۶) تبلیغ، ملایمت وحسن خلق برله بولو. قرآن کریمینک «وجادلهم بالتی هی احسن» دیگان امرندن هم اوشبو نرسه آکلاشلادر. یومشاق سوزلر و نربیهلی معاملرلر گه کوکل میل ایتو، فولانلر صالنو تجربیه برله معلوم. موسی برله هارون پیغمبرلر، فرعوننی دعوت ایتو حقنده: «فقولا له قولا لبنا اعله یتذکر اویغشی» دیب فرمان آلشلردر. پیغمبرلرنک سلامت بدنلی، یومشاق نللی و مرحتلی بولولرینک بر سببیه ده خلقارنی جذب و تألیف ایتو ایچوندلر. هر حالده قانی سوزلی، آچولی بولو، ملایمتسنز تبلیغ ایتودن معنا چیقماز «ولو کنت فظا غلیظ القلب لا نفصوا من حواک».

(۷) تبلیغ ایتوچی آدم اوزی، تبلیغ ایته طورغان «دین» حقنده محکم اعتقادلی و آنک امرلرینه امثال قیلوچی بولو. اوز اعتقادینی درستلی آلمانغان کشیمک باشقهلرینک اعتقادلرینی درستلو و اوزی عمل ایتیمی طورغان عمللرینی باشقهلردن قیلدرو ممکن بولماز. موگنا فارشو هر کیم: «یا ایها الرجل المعلم غیره: هلا لنفسک کان ذا التعلیم» دیر.

(۸) صبرلی و کیکک کوکره کلی بولو. آشغوچیلرینک اشلرندن فائده کورلماو عادتندر. قرآن کریم: «فاصبر کما صبر اولو العزم من الرسل ولا تسعجل لهم» هم ده «فلا یکن فی صدک حرج منه لئنذر» قیلندن فرمانلر بیرهدر. صبر، ایسه اذالرغه توزو و اوصالقلرغه اوصاللق برله معامله قیلماودن عبارت. خرسیتیان دعوتچیلرینک صبرلری حقنده غزته لرده یازلقان نرسهلر آدم اشانمازلق درجه ده در.

(۹) اوز اشی حقنده امیدسنز بولماو. دنیا ده امیدسنزک قدر ناچار اشن یوق. امیدسنز کشیمک هیچ بر اشی میدانغه چیقماز. قرآن کریمینک: «انه لا یبأس من روح الله الا القوم الیکافرون» دیگان فرمانینه کوره امیدسنز بولو مسلمان کشیمک اشی نوکل (۱).

۳۳۱) نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ (۱)

ترجمه سی: «ایکی نورلی نعمتنک قدرینی بلمی، بیک کوب کشیلر آلدانالار. بوی تهن سلامتلیگی، ایکنچیسى شغل ومانعاردن کوئل طنچلیق.»
بیک فسقه سوز اما بیک معنالی. سلامتک برله فراغدن استفاده ایته آلمان کشی، گویا مالینی ضررغه ساتقان حکمنده بولادر. بعض آدملر سلامت بولسه ارده فراغتلری بولمی، بعضیلرنک فراغتلری بولسه ده سلامتک گه طویبیلر. ایندی شوشی ایکی نرسه ننگ هر ایکیسى بولا طوروب شوندن فائده له آماوچی کشی البته زیان کوروچیدر. چونکه دنیا، فائده ایتموله طورغان بازار و آخرتنک ایگونلگیدر. شوشی بازار و شوشی ایگونلگده فائده ایتموچیلر بختیلر و زیان ایتموچیلر ایسه بختسزلردر.

خلقلر بوقلقدن یتشدیره آماودن زارلانالار، سقرانلر آه اورالر، اوزلرینی بختسزلردن صانیلر. برر تورلی خستهک یاکه قایغو کیلسه شوندن صوکنغه اوبقانوب: «بیک بای ایکنمز، بیک بختلی بولغانمز ایکن لیکن قدرینی بلمی اوتنگارگانهز» دیب اوکونورگه و اوز اوزلرینه شلته قیلورغه باشیلر. مغبون بولو ایسه شوشندی اشلردر.

حکیملر، «سعادت»نی اوشبو اوچ نسم گه آیرالر: (۱) شخصی جهنندن مسعود بولو. (۲) عائله سی جهنندن مسعود بولو. (۳) ملتی جهنندن مسعود بولو. اگرده بر آدمده شوشی نرسه لر بتونلای باکه برسی گنه بولماسه ده آدم بالاسی دنیا ده مسعود یاشی آلمان، بتون عمری مشقت و کدر برله اونار. تهنی وجانی سلامت بولوشخصی جهنندن مسعودک، عائله و ملتنک فردلری کوئل رضا بولورلق درجه ده خوش و اخلاقی گوزل معامللی بولورلی عائله و ملت جهنندن مسعود بولودر.

سلامت عقل، سلامت تهنه گنه بولغانلقدن تهنی سلامت بولماغان کشینک عقلی اشله مان قوی ده بورمان، بورسه ده معنا بولماز. سلامتکک نعمت ایکنانلیگی انکارنی قبول ایتمی طورغان حقیقیدر. بلالی، فلا کتلردن امینکده تهن سلامت لیگینه یاقن بر نعمتدر.

باش آدملردن بوی بز طورغان شهرگه کیلوب غربت خانه مزنی زیارت

(۱) صحیح بخاری، ج ۷ ص ۱۷۰ غبن، غیننک فتحی و بانک سکونی برله ساتوده آلدانو اما بانک فتحی برله ضعیف فکری بولور.

ایتدی . شاگردك كونلرمزنى برگه اونكار گانلىكىمزدن هر نرسهنى آچىق سويلهشه در ايدك . دوستمز اوزينك مسعود تركاك ايتنه آلماغانلغندن، شاگردك كونلرندهده گى فرضلرنك مئگدن برينىده كورما گانلىكىمزدن ، دنيا يتكرودن آرغانلغندن شكايترلر ايتدى وايچنده بولغان زار وموگلىرىنى بتونلاي سلكوب توكدى .

صاف هواده يورو قىدى برله اورامغه چىقدق . نورلى اسلوبده سوزلر سويله ب يوانورغه طربشسه مده كوب اثر بيروب بولمادى . شول سببلى اوز كوگلمده نارابدى ، راحتسز لهنه باشلام .

براقدن كيلوچيلرنك كيملر ايكانينى سيزدمده ايبده شمنك فولندن طوندم : « طوقتا شوشى اورنده بر آز طورامز ! » ديدم .

طوقتادق . كيلوچيلر ، هر طرفلرندن قىچلى صالدا نلر برله اورالوب آلنغان ايكي ريستاندن عبارت بولوب برى ريستان كيومنده وايكنچيسى بيك ياخشى كيونىگان اوز كيومنده بر آدم ايدى . ايكيسى ياناشا فوبولغان و برينك صول قولى برله ايكچيسينك اوڭ قولى چيلر لانونب برگه يوزافلانغان ايدى . ايبده شم : « حفظنا الله ! نعمت ايچنده بولغانم حالده قىرىنى بلمى يوريم ايكان ! » ديب اوزينك زار لانوندن توبه ايتنه والله تعالى گه صغنا و مناجات قيله در و برنچى دفعه موندى واتهه كوروى سببلى افراط درجهده قورققان ايدى .

(۳۳۲) الْوَحْدَةُ خَيْرٌ مِنْ جَلِيسِ السَّوِّءِ وَالْجَلِيسُ الصَّالِحُ خَيْرٌ مِنَ الْوَحْدَةِ
وَإِمْلَاءُ الْخَيْرِ خَيْرٌ مِنَ السُّكُوتِ وَالسُّكُوتُ خَيْرٌ مِنَ إِمْلَاءِ الشَّرِّ .

ترجمه سى : « يالكىزلىق ، اوصال ايبدهش گه كوره ياخشىراق . ياخشى ايبدهش يالكىزلىقغه قاراغانده خير ليرهك . عمل دفتري يازوچى فرشته گه ايز گولك يازدروك ، تيك طوروغه قاراغانده آرتقراق . تيك طورووك ، فرشته گه يازلىق يازدروكدن خير ليرهك . »

عمران بن حطان (۱) ، ابوذرنى مسجدده بر اوزى گنه اوطورغانينى كوروب : « نىچون بر يالكىزغنه اوطوراسز ؟ » ديب صورانغان ايدى ابوذر شول وقتده « مېن رسول الله دن ايشندم » ديب اوشبو حديثنى سويلدى .

(۱) خوارج مجتهدى بولوب حضرت عائشه* عبدالله بن عباس هم ابوذر دن حديث روايت ايتهدر . بر ايكى عدد حديثى صحيح بخارى دهده بار .

خلاصه‌سی: یامان ایدیه‌شلاردن صافلانوغه و معناسز هم‌ده بوزوق اشملر برله شغلل نودن یراق بولوغه ترغیب قیلودر. آدم بالاسینک دنباده آخرتده سعادت شوشی ایکی نرسه‌ده، عفت هم شونده‌در. یامان ایدیه‌شلارده هیچ خاصیت بولماز، حتی یاخشیلرندن احتیاط قیلوهم ضرر اینماز. آدملر اوزلرندن یوقار بیلرغه اذا قیلر، توبانلرگه تکبرلک و اوز درجه‌لرنده گی کشیلرگه حسد اینهلر. ایندی فائده، فایده بولادر؟. شونک ایچون بر عرب شاعری:

بلوت الناس قرنا بعد قرن — فلم أر غیر ختال وقال
وذقت مرارة الاشياء طرا — فما شیء امر من السؤال
ولم ار فی القلوب اشد وقعا — وانسكى من معاداة الرجال

دیهمشدر.

(۳۳۳) وَيَلِّ لِلَّذِي يُحَدِّثُ وَيَكْتُبُ لِيُضْحِكَ بِهِ الْقَوْمَ وَيَلِّ لَهُ وَيَلِّ لَهُ (۱)

ترجمه‌سوز: «هلاکک شول کشی‌گه، خلقلرنی کولدرر ایچون سویلی و آلدی. هلاکک آتئا، هلاکک آتئا».

خلقلرنی کولدرر ایچون سوز سویله و اکرده صافلق برله بولماسه و آنک اوستینه‌ده آلداو هر ایکیسی دنبلک و سفیلک بولوب اوز عزتینی صافلاچی آدملرگه مناسبستن نرسه‌لر و مروتسزاسکلردر. شونک ایچون رسول‌الله‌مونلرنی تحسین اینمی و اوزینه امت بولغان کشیلرک آندی صفتلرده بولووینی هیچ موافق کورمیدر.

آلداو، کشی کولدرر اوچون بولماغان صورتده‌ده حرام اش ایندی. بو طوغروده حدیثلر اوندی. ایندی کشی کولدرر ایچون بولغانده آنک گناهی دخیده آرتقی بولاجقی اوز اوزندن معلوم. سویله و حرام بولغان نرسه‌لرنی تسکلاوده حرام بولغانلقدن یالغان سوزلرنی تسکلاب اوطور وچیلر، سویله وچیلر برله بر حکمه بولورلر.

کشی کولدرودن باشقه بر درست غرض بولماغان وقتده، معلوم و معین کشیلردن مطبوعات برله کولو و کولدرر ایچون رسه‌لرینی قویو هم اوشبو حدیث تهیدیدی آستینه برنچی مرتبه بولوب کرسه کیره‌ک.

(۱) احمد ابن منبیل مستندی، ج ۵ ص ۵-۶. جامع ترمذی، ج ۲ ص ۵۵. عبارت

«احمد» نکی.

(۳۳۴) يَا اَبَا ذَرٍّ اِنِّي اَرَاكَ ضَعِيفًا وَاِنِّي اُحِبُّ لَكَ مَا اُحِبُّ لِنَفْسِي فَلَا تَأْمُرَنَّ عَلَيَّ اِثْنَيْنِ وَلَا تَوَلِّينَنَّ مَالَ يَتِيمٍ (۱).

ترجمه‌سی: «ای ابوذر! سینی ضعیف برکش کورم، اوزم ایچون سویگان نرسنی سینک ایچون ده سویهم. ایکی گنه کشی که بولسه ده امبر و حا کمک قیلمه و یتیم مالینه متولی بولمه!..»

بو سوز ابوذر که گنه توکل بلسکه فولرندن اش کیلوری شبه‌لی بولغان کشیلر نك هر بری ایچون عام بولوب، رسول الله طرفندن خیر خواهلی برله قیلغان نصیحتدر.

خلقلر آراستده حکم ایتوچی کشیلر، اوشنداق یتیملر نك ماللرینه نظارت ایتوچیلر محیط تأثیرینه بیرلماولری، هیچ کیم که مغلوب بولماولری، آشقه‌اولری، شفاعتچیلر که التفات ایتماولری کیرهک. حالبوکه یومشاق کوکلی، مظلوم صورتلر نك کورلوچیلر نی قزغانوچی کشیلر نك موندی حاللر که طاقتلری بولمی. مونلر اوز حسینلری یا که کیلشدروب سویله وچیلر نك سوزلری فارشوسنده مغلوب بولالر. مونلر نك یاغلمش حکم ایتولری، یتیم ماللرینی اورنسر طوتولرندن امینک بوق.

(۳۳۵) يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَفْشُوا السَّلَامَ وَأَطِعُوا الطَّعَامَ وَصَلُّوا بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِسَلَامٍ (۲).

ترجمه‌سی: «ای آدمیلر! سلامنی آراگزده فاش قیلگنر! محتاج کشیلر که آش بیرگنر! خلقلر بوفلاغان صوگ تونلر ده نماز اوفوگنر، فننه و فلاکتلردن امین بولغانگنر حالده اوچماخغه کورسز!»

تانوغان و نانوماغان کشیلر که ده سلام بیرو، سلامنی فاش ایتو بولادر. ناوش ایشتورک بولماغان مسافه ده گی کشیلر که سلام بیرو البته لازم توکل. سلام بیروینی اشارت برله بلدروده ضرر بولماسه کیرهک. اشارت برله سلام بیرو حقیقده روایت ایتولگان حدیثلر درست بولسلر آنلردن مقصود، سلام بیرمگان حالده سلام اورنینه اشارت استعمال قیلو بولورغه اوخشیدر. نماز

(۱) سنن ابی داود، ج ۲ ص ۴۰. «تأمرن» اصلده «تأمرن» در.

(۲) جامع ترمذی، ج ۲ ص ۷۲. سنن ابن ماجه ج ۱ ص ۲۰۷. لفظلر «ابن ماجه» نك.

وقتندە بېرامگان سلامنى، باش، قول و بارماق بىرلە ياكە باشقەچە اشارت فىلوب قايتار و درست دېگان عالمىر بار. سلام بېرشودن فائىدە، مونسىلەنو و الفت پيدا ايتو كېك اشلردىر. خاتونلرنىڭ اوز آرالرنىدە سلام بېر شىماولرى سلامنىڭ مشروع بولو حكمتلرىنە ھەمدە رسول اللەنىڭ فاش فىلورغە بېورغان امرلرىنە موافق نوگل . (۱۳۰ نىچى حدىث).

«آش بېرگزا» دېگان سوزگە نىققەلرى واجب بولغان كشىلرگە نىققە بېرو، محتاجلر و مضطلرغە ياردەم قىلو، يورتغە كرگان تەلەنچىلرگە كۆبەي آزىمى نرسە بېرو ب چىقارولر كره در.

كېچەلردە، تونلردە نماز اوفودن مقصود كۆبەي آزىمى نفل اوقولردىر. علم اهللرندىن معتبر دانلر بىسىغ نمازى بىرلەدە رسول اللەنىڭ امرى ادا قىلنە چونكە مسلمان بولماغان بېك كۆب كشىلر شول وقتندە يوفلاغان بولالر، دىلر. نماز اوفو ھەر تولى فضىلتلرنى جامع بولماق ھەر عبادتدر. موندە پھارت، عورت اورتو ھەمدە مونلر اىچون كۆبەي آزىمى مال صرف قىلو، كەبەگە بونەلو، اھىمالر بىرلە خشوع اظهار ايتو وكوكۇل بىرلە نىتلەو، قرآن اوفو، شھادت كلمە - لرېنى كېترو، نفس مرادلرندىن مەنلەنو، شىطان بىرلە صوغشۇ، اللە تەلىگە ندا و مناجات ايتو بار. «افشوا السلام» نىڭ معناسى «سلامتلك، امانلىق و طنھلىق سېلىرىنى فاش قىلىگزا» بولورغەدە مەكەن. سلام بېرو و سلام آلولر موڭا باشلاب كره چىكر.

(۳۳۶) يَا فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ يَا صَفِيَّةَ بِنْتَ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ يَا بِنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ لَا أَمَلُكَ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا سَلُونِي مِنْ مَالِي مَا شِئْتُمْ (۱).

ترجمەسى: «اى محمد قىزى فاطمە! اى عبدالمطلب قىزى صفىيە! اى عبدالمطلب بالالىزى! اللە حضورندە سىزنىڭ اىچون بىر اش اشلەرگە كۆچم يېنىمى، مالەدن تەلەگان نرسەمنى صور اگزا!...»

رسول اللە اوز ياقىنلرىنە، اوزىنە اشانوب طورمازغە، اوزلرى اىچون اوزلرى طرىشورغە قوشادر. رسول اللە اوزىنىڭ قىزىنە ھەمدە آناسى بىرلە بىر طوغمەلرېنە اوزلرى اىچون ھەل فىلورغە قوشسە، كشىگە اشانوب طورودن

منع ایتسه ، باشقه کشیلر اوز وظیفه لرینی اوزلری بلورگه ، قبول بولسه بولماسه اوزارینه قوشاغان عبادتلرنی اوزلری فیاورغه تیوشلی . ایمان برله اونکانلکلری معلوم بولماغان و شریعت صاحیبی طرفندن تعیین برله حقلرنده خیملی شهادت صدور ایتمگان کشیلرنی اوز ظنلری برله «اولیا» یاصا وچیلر وشونلردن دنیای اخیروی مقصودار حقلده استغاثه و استمداد فیلو- چیلرنک با کُلش یوانده ایکانلکلری اوشبو حدیثدن آکلاشلورغه تیوشلی ایدی، شول اشلرنک اسلام دینییه بهتان وجنابت ایکانلگینی بلوب رجوع فیلو لازم ایدی، لکن نیندی حکمتدر مذکور اعتقاد کوندن کون، کوچله نه، خلق آراسینه نارالا ، شونک بدعت و ضررلی اش ایکانلگینی سویله رگه ده خوفلی بولاچق کونلر یاقینلاشوب کیله ر. بو طوغروده نصیحتلر، تنبیهلر، رجالدن ثمره کورامی. «سواء علیهم اندرتهم ام لم تندرهم».

(۳۳۷) يَا مَعْشَرَ مَنْ آمَنَ بِلِسَانِهِ وَ لَمْ يَدْخُلِ الْإِيمَانُ قَلْبَهُ لَا تَتَّبِعُوا الْمُسْلِمِينَ وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ فَإِنَّهُ مِنْ أَتْبَعِ عَوْرَاتِهِمْ يَتَّبِعِ اللَّهُ عَوْرَتَهُ وَمَنْ يَتَّبِعِ اللَّهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ فِي بَيْتِهِ (۱).

ترجمه سی: «ای، نللی برله ایمان کیتوروبده ایمانلری، کوکلرینه کره آلمانلر جماعتلر! مسلمانلرنک غیبیلرینی سویله مه کز، آنلرنک کیه چیلکلرینی فازینوب، چوقچوب طور مه کز، کمده کم مسلمانلرنک کیه چیلکلرینی تیکشروب هر اوزدرسه الله تعالی آنک اوز کیه چیلکلرینی ده تیکشور، کمده کم الله تعالی آنک عیبی تیکشورسه آنی مسخره فیلور، کیره ک اوز اوینده قاچوب یاتسه ده موندن قورتولا آماز!»

حدیث شریف، غیبت سویله وچیلرنی، مسلمانلرنک عیبیلرینی تیکشروب شغلله نوچیلرنی «نللی برله ایمان کیتوروبده، ایمانلری کوکلرینه کره گان» دیب تعبیر ایتوده بیک زور تهدید و فورفتو بار. نلی برله ایمان کیتوروبده کوکلی برله ایمان کیتورمه گان کشی «منافق» بولغانلقدن ، شوشندی حاللرده بولوچیلر، «منافق» دیب آنالغان بولالار. موندنده زور قورقنچلی نرسه یوق. هر کم اوز حالینی اوزی تیکشوررگه وشوشی حدیث برله اولچانوب قارارغه تیوشلی.

«غيبت» نىڭ نىيىتى نىرسە ايكانلىكى اوتىكاندەگى خىبىتلار نىڭ شىرھلەندە سويلەنگانلىك سىببىلى بۇ يەردە تىكرار قىلورغە حاجت نوشمادى.

غيبىتلار نىڭ اىك الوغسى اوزىنىڭ مىسلمان قارداشىنى «ا كفار» قىلوب سويلەدۇر. قىلم بىرلە يازونىڭ خىكىمى، نىل بىرلە سويلەوگە كورەدە الوغراق بولورغە مۇمكىن. ا كوردە بىر مىسلام فاضىسى اوزىنە تابىشلىغان وظيفەنى يورتورگە مۇجبۇر بولو و شىرعى بىر مىسئەلنى قائم قىلو سىببىلى بىر كىشىنىڭ كافرلىكى بىرلە خىكىم ايتسە مەئذۇر بولاچقىدۇر. زافونغە بىنا قىلوب خىكىم ايتوچى خاكىملەرگە مىسئۇللىك نوشماسە مىسلام فاضىسىنەدە مىسئۇللىك بونەلماز. اما اوزىنىڭ ولايتى و خىقى بولمى طوروب كىشىلار نىڭ كوڭللىرىنە مىسلط بولو و اوزى بىرلە بىر نىيگىز درجەدە بولغان كىشىنىڭ اوستىنە چىقبوب انى كىفرگە نىسبەت ايتو خىقسوزلىق، طوغروسى دە ظلمدۇر.

قىطى دىلېل بىرلە ثابت بولغان مىسلام رىكەنلىرىنى انكار ايتىمگان مەندە ھىچ كىمىنى ا كفار قىلماو ابو خنىفە، امام شافى و باشقىە الوغ مەجتەھداردىن روايت ايتولغانى خالە مونلار نىڭ ائىباغلىرى بىتونلاى يوق نىرسەلرنى بوانە ايتوب مىسلمانلرنى ا كفار ايتو بىرلە مېتلا بولدىلار. فتاوى كىتابلىرىندە «الفاظ كىفر» خىقندە بولغان بىشلىرنى مطالعە ايتوچىلار نىڭ خىبران قالاچقىلرى معلوم (۱).

بىر عالمگە يوش بىر مەگان آدمنىڭ و ظلم ايتوچى امىرلەر خىقندە «ظالم» دىب سويلەگان كىشىلار نىڭ ا كفار قىلىنولرى مىسلام دىنياسىندە بىك كوب بولادۇر. بىزدەگى مەجلە ملاللىرى طرفىدىن ھىچ يوق بوانەلەر بىرلە، مەجلە كىشىلار نىڭ ا كفار و خانولار نىڭ تىرىق ايتلو ماچرالارنى اوزى بىرلە دوخاوتوى صوربەزىنەسندە خىدمەت ايتىكان و قىتمەدە كوب مەرتەبەلەر كوردۇم.

بىر كىشىنى ا كفار ايتودن اىك، كورلەچك و تىبكىشلەرلەچك نىرسەلەر بىك كوب. شوندىن خىبرللىرى بولغان كىشىلەر اچون مىسلمانلرنى ا كفار قىلو چىتون اش ايكانلىكى معلوم بولسە كىرەك. اما مىسلام دىنياسىندە بىر فرقىە خىلق، اوزى مىسلمانلار نىڭ بىرگە كافرلى مىسلمان ايتە آلماغانلىرى خالە اوزلارنىنە خىرمەت ايتماوچى، اوزى روشىندە فىكلەمەوچى مىسلمانلرنى آرزغە آچو كىلو سىببىلى ا كفار ايتوب طورالەر و بو خىقندە اوزلارنىنى «لايسأل عما يفعل» مەرتەبەسندە حساب ايتەلەر. لىكن دىنياسەدە آخىرتەدە حسابسىز اش و «لايسأل عما يفعل» گە صادق انسان بولماسە كىرەك.

(۱) ا كفار خىقندە «فتوح القىر» دە امەيتىلى سوزلەر بار: ج ۱ ص ۲۴۸. ج ۲ ص

۳۷۴. ج ۴ ص ۴۰. ج ۵ ص ۳۸.

رسول الله حضرت ناری وداع حینده «عرفات» ده بتون مسلمانلر حضورنده: «فانلرگز، ماللرگز و عرضلرگز حرام» مضموننده نصیحت ایتکان ایدی (۱). عوام فاشنده «دیندار» سانالو و دین صافلاوچی بولوب کورلو ایچون مسلمانلرنی ا کفار ایتو نهایت درجه ده آزهونلق و طینافسزلقدیر.

(۳۳۸) یَبْصُرُ أَحَدَكُمْ الْقَدَاةَ فِي عَيْنِ أَخِيهِ وَيَنْسَى الْجِدْعَ فِي عَيْنِهِ.

ترجمه سی: «سزنگ برکز، اوزینک دین فاندشینک کوزنده بواغان چوبنی کوره اما اوز کوزنده بولغان خرما آغاچینی کورمی». کشیلرده بواغان کچوک عیبلرنی کوروبده اوزلرنده بولغان الوغ عیبلرنی سانغه آلمی یوروگان کشیلر حقتده ایتولنه در. بو اش، البته قبیح اشلر ننگ ده قبیحندن در. شاعر:

قیبح من الانسان ينسى عيوبه — و يذكر عيبا في اخيه قد اختفى
فلوكان ذا عقل لما عاب غيره — ونبه عيوب لوراها بها اکتفی.

بو عادت، ایسکی زمانلرده ده بولباغان توکل بلکه بولقاندیر، اما بوزمانده ایسه آدملرده طبیعی عادتلر جمله سینه کردی، بتون خلق اوزلرینی اونونوب کشی عیبلرینی تیکشیره لر و باشقه لرغه احتساب فیلوب شغللنه لر. حاضرنده انسانلر ننگ وظیفه لری اوشبوندن عبارتدر. اوز عیبینی نیچوک بلو طوغوروسنده ۱۶۱نچی حدیث شریف شرحنده سوبله ندی.

هر حالده بز، کشیلر ننگ عیبلرینی تیکشروب طورراق وقتلرغه خواجه توکلمز. بوزمانده اش بیک کوب اگرده آرنق وقتمز بولسه شول فرصت برله فائده لئوب اوز عیبمزنی تیکشرو و اوزمز بوزغان اشلرنی توزه توب شغللنورگه نیوشلیمز. اوشبو حدیثدن عبرت آلو و مضمونی برله عمل فیلو هر کیمدن و هر عصردن بیگره ک بزننگ اوشبو عصره زده غی مسلمانلر ایچون لازمدیر. کشیلر ننگ عیبلرینی ازلهو، کوکل یوزوق بولوغه دلیلدر.

(۳۳۹) يَتَّبِعُ الْمَيِّتَ ثَلَاثَةَ فَيَرِجِعُ اثْنَانِ وَيَبْقَى مَعَهُ وَاحِدٌ يَتَّبِعُهُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ وَعَمَلُهُ فَيَرِجِعُ أَهْلَهُ وَمَالَهُ وَيَبْقَى عَمَلُهُ (۲).

(۱) فات دمائکم و اموالکم و اعراضکم علیکم حرام... صحیح بخاری. ج ۲ ص ۱۹۱. صحیح مسلم. ج ۱ ص ۳۴۷. لفظلر «بخاری» ننگ.
(۲) صحیح بخاری. ج ۷ ص ۱۹۳. صحیح مسلم. ج ۲ ص ۲۸۴.

ترجمەسى: «مېتنى اوزانقاندە اوزى بىرلە بىرگە قېرگە اوچ نىرسە ايپە - روپ بارا، شوناردىن ايپىسى كېرى قايتا، بىرسى گنە اوز يانئندە قالالا. اھلى ايپەرە، مالى ايپەرە، ھەلى ايپەرە. مالى بىرلە اھلى قايتالار دە يانئندە ھەلى گنە قالادىر» .

«عمل» دىن ايسە نماز اوقۇ، روزە تۇتۇ، حج قىلۇ، صدقە بېرۇ كېك عبادتلىرى گنە آكلارغە يارامى. درست مۇنلار دە ھەل بىلكە بىك فضىلىتى ھەللىرى. شونىڭ بىرلە بىرلىكە «عمل» سوزى آستىنە باشقە نىرسەلەر دە كەرلەر. بىر آت كە سو ايپەرۈى سەببىلى فاحشە بىر خاتوننىڭ گناھسى يارلقانو ۱۶۹ نەچى ھىدىنە اوتىدى. نماز روزە، حج وباشقە عبادتلىرىدىن لىت آلو طوغروسىندە صحابەلەر قىر كىشى بولۇۋى شېھەلى. لىكىن آنلار شوشى عبادتلىرى بىرلە گنە قىتات ايتىمى بىلكە سودا قىلىدىلەر، باقچە قىلىق بىرلە شىغلەندىلەر، اللەنىڭ كىرىم ايكانلىكىنى ياخشى بىلىدىغانلىرى ھالە «اللە كىرىم» دىپ سوزلۇپ ياتىمى ماڭلاي تىرلىرى آغزۇپ اشلەيدىلەر. مۇندىن مۇڭ اوچىوز بىل مۇقىم بىر وقتدە مىصر بىرلە شاپ دۇكىرى آراسىنە فانال قازۇچى وشونىڭ قانئەسىنى ئىقتىدۇر ايتۇچى بو صحابەلەر ھقنە كۇپ سوبىلەرگە اھتىياج يوق. مۇنلار بو زماندە بولسەلەر ايدى سوبىش قانالىنى اوز- لىرى اچقان و عربىستان تاولرىدىن مەنىن قازىتقان، ھجازنى فابرىقە وزاۋود بىرلە طوتۇرغان بولمازلىرى ايدى دىپ ايتۇپ بولمى. ياخشى نىمەت بولغاندە سوفا سوقالا، يوك تاشۇ، اوطون كىسو، ساتۇ ايتۇ، زاۋود اشلەتۇ كېك اشلەردە «ھەل» در. مەلت گە، خلىق غە، ھىوانلارغە قۇدە كىترونىڭ ھەر بىرى صدقە در.

بالالار، اقربا و دوستلار، مېتنى قېرگە قىر اوزاتۇپ بارغە، لىدىنە قۇيۇپ اللە تەلى گە ناپىشروب دعا قىلۇرغە تىوشىلىلەر. بو مەلۇم ھەر بىر قومدە ھادىتىر. لىكىن بۇدە بايلەر جنازەلەرىنە دوستلار، اھلىلر گنە توڭل بىلكە بتون دۇنيا خلىق ايپەرگانى ھالە بارلىلەر، غىرىبلەر جنازەلەرىنە ايپەرۈچىلەر آز بولادىر. مۇنىڭ سەببى بۇدە اولك اوستىندە صدقە اولەشو عادتى شايە بولۇقدىر. مەلۇمدىر كە ياخشى اشلار، سۇ استعمال و تىببىر سزلىكلەر سېتىدىن ايكىنچى بىر بىك بوزۇق اشلارگە سەبب بولالار و ياخشىلىقلرى بىتونلاي بتوب خىرسىز نىرسەلەرنىڭ دە خىرسىزلىرىدىن بولۇپ قالالار.

صدقە بېرۇ، كىرەك مېت اوستىندە و كىرەك باشقە اورىندە بولسۇن بىك فضىلىتى اش و تۇابىلى بىر ھەل بولۇپ بو خىصوصدە پوقارىدە بىك كۇپ ھىدىلەر

اوتدی، شرحلرده تفصیل برله سویلهندی. لیکن موندنه بولغان فضیلت و ثواب، شول اشنگ شریعت مقصودینه موافق کیلگیان صورنده گنهدر. شریعت مقصودینه موافق بولو ایسه صدقلر، اهل کشیلر قوللرینه توشو تأمین ایتولگیگنده گنه بولادر. اما بزده اولک اوستلرنده اولهشله طورغان صدقلرده ثواب و فضیلت بولو بیک شبههلی. درستنی سویلرگه کیرهک: بزده اولکلر اوستلرنده اولهشله طورغان صدقلر برابرینه ثواب امید ایتارگه اورن کورنمی، شلته بولو احتمالی براق یورمی.

بزده دولتی و معلسینه کوره شهرتی بار، دنیاسی ایرکن بر کشی وفات ایتسه شول بورط اطرافینی صدقه جیوچی فوزغونلر، طمعی آدملر سروپ آلالر و قیرگه کوموب قایتقانه قدر شول تیره دن آیرامبلر. بو کشیلرنگ میت که و آنک اهلینه حرمت فیلو، تعزیه و تسلیه ایتو ایچون جبولودن بیگرهک اوزلرینه بر نرسه توشرو ایچون جبولولری معلوم. «سیکا کوبی توشدی، میکا فلان قدر توشدی، سارانلر! آز اولهشدیلر». روشنده سوزلر سویلاب یورولری مونلرنگ نیندی کشیلر ایکانلنگینی بلدهدر. میت اطرافنده بوروچی موندی آدملر آراسنده، توشرو، آله کدر و فصدندن عقیق آدملر و صدقه آلورغه مستحقلر آز بولسه کیرهک. اوشبوروشده ترتیبسز صدقه اوله شو سببندن اهل اسلام بیک بوزولدی، عقیق و صلاح اهلی بولاچق کشیلرده زهرلندیلر، طمع و آلو خسته لکلری برله مبتلا بولدیلر. اولکلرگه حرمت قالمادی، اولم والله تعالی گه بولقو معناسی تقدیر ایتلمی باشلاندى، قیرلر و میتلرگه حرمت کورسانو و اثرلنو بتونلای بتدی.

روسلر قیر اوستنده صدقه اولهشلر می یوقمی بلیم. الوغ فامیلیه دن بر میت اوز اتلغاننی کوروب بیک متأثر بولدم و بزده گی میتلر، بو روشده حرمت و اثر فالدرلیق اوزاتولردن معروم بولو ایچون فایفردم، طوغزوسی عارلاندیم. چیرکلودن آلوب چیقوب اورام بوینچه کیتدیلر، اونلاب آربا، یکر می اوتوز قدر کشیلر بیک موکلی فیافته آفرولاب غنه، یوزلرنده فایفو و حسرت علامتلی ظاهر بولغان حالده یوللرنده دوام ایتدیلر. یاق یاقغه فارانو، تاوشلا-نوب سویله شو آنلی یوکره بارولر یوق. تیره یونده تلنچی و خبرچیلر کورلمی. بزنگ میتلرده شوشندی بر حزن علامتلی، اثرلی و موکلی روشلر برلسه اوزانلسلر، اوزانا بار و چیلر برله فاراب فالوچیلر اختیارسز حالده فسکر

دریاسینه چومارغه و عبرت آلورغه مجبور بولورلق روشنی آلسه، فی بولور ایدی؟

مسلمان بابلرینگ جنازه لرنده کشیلر تابنالو و ترتیب صافلار ایچون استراژنیقلر چافروغه ازوم کوراو، صدقه آلوچیلرنگ انشو و تور نشولری، سوگشولری، بر برینه: «سینگ شیکلی مینده کون اونکاروب یوریم!» کبک سوزلر برله قچقرشولری خاطرگه کیلسه جان ارنی. بو روشده صدقه اوله شوده نیندی مزیت و نیندی ثواب بولسونده، شوندی کشیلرنگ جنازه لری فی قدر یرگه گنه کونارله آلسون!؟

اولکلر ایچون صدقه بیرله ایسکان، خلقلرنگ حسیانلرینی اولدرراک، وجدانلرینی اشدن چیقارلق روشده توگل بلسکه شرع مقصودینه موافق روشه بیرلسون. بو کونده هر یرده «جمعیت» لر بار. مونلر الله بیرگان خادملر در. اولکلر ایچون باغشلاناچق صدقه لر شوشی جمعیتلر آرقلی اوله شنسه هم اهل قوللرغه توشار همده مسلمانلرنگ تربیه سزله نولرینه سبب بولماز، اولکلر ده صدقه قارغالرندن، طمعکار و قومسوزلردن فوتولوب راحت سفر قیلورلر، اطرافلرینی مخلصلری و غیر خواهلری چرناب آلمان حالده وطنلرینه اورنلاشوب قالورلر ایدی.

اوباش و خولیفانلرغه ناراتورغه دیگان آچه و بایلقنی، دینی مکتبلر فائده لرینه صرف قیلنسه مادی فائده سی ده کورلور، ثوابی ده کوبره ک بولور ایدی. شوشی عملنی هادت ایتەرگه ایندی بیک وقت!...

حدیث شریفده گی «یتبع اهل» (اهلی اییره) دیگان سوزنگ عمومینه خاتون طائفه سی ده کره در. خاتونلرنگ جنازه لرغه اییره وب بارولری درستمی توگل می؟ قرآن کریمده موندن منع یوق. کتبسته و احمد ابن حنبل مستنده آچیق صورتده منع ایته طورغان حدیث پارلقی بلنمادی. امام بخاری اوشبو مسئله گه مناسبقی بولغان «نهینا عن اتباع الجنائز ولم یعزم علینا» حدیثینی ام عطیه (نسبیه) دن روایت ایته در (۱). حدیثنگ مضمونی: «بز خاتونلر جنازه غه اییره و دن منع اینولدک لکن بو منع فرض و واجب درجه سنده بولمادی، بو حقیقه تشدید و تاکید کیلمادی» دیمکدر. بو سوزنگ حاصلی «بز خاتونلرنگ جنازه لرغه اییره و رمز حرام توگل بلسکه مکر و غنه» دیگان سوز بولادر. بخاری روایتینه

كوره (۱) ام عطيه، نهى فيلوجينڭ كم بولغانلىقنى ذكر ايتتى. نهى فيلوجى رسول الله اوزى توگل بلكه باشقه برر كشى بولغان بولسه اول وقتده خاتونلرنڭ جنازهغه ايپه رولرينڭ مكر وهلى ده ثابت بولميدىر.

كوبره لك عالمىر، خاتونلرنڭ جنازه اوزانولرىنى «مكروه تفرهه» سانيلر. امام ابوحنيفه دن «اوزاتماولرى باخشىراق» و امام مالك دن: «اوزينڭ بالاسىنى، آتاسىنى، ايرىنى اوزاتو مكروه توگل» ديگان سوزلرنى روايت قىلر. ابن حزم ايسه: «خاتونلرنى جنازهغه ايپه رودن منع قىلورغه دليل يوق دى» (۲). خاتونلرنڭ قىرلرنى زيارت ايتو مسئلهسى ۱۴۴ نچى حديث شريفى شرحنده سويله ندى. طوغانى رقيه قبرى ياننده حضرت فاطمه بىلغانده رسول الله اوز قولى بوله آنڭ ياشىنى سورندى، ديب حافظ ابن حجر «الاصابه» (ج ۸ ص ۸۳) ده ذكر قىلهدىر.

سوزنڭ فسقهسى شول: حرام و ممنوع اشلىرگه - بىب بولماغانده ادب و انصاف بولندن آيرلمى بورگانده خاتونلرنڭ جنازه اوزانولرى اسلام شريعتنڭ ممنوع و حرام اش توگل. ايرلر يوق وقتده جنازه اوزاتو وظيفهسى بتونلاي خاتونلرغه يوكلنه در. مشهور محدثلر و مجتهدلر آراسنده بو خصوصه نزاع باردىر ديب بلمىز.

مسلمان بولغان عسكىرى مامورلر، عسكىرى نظاملر يا كه عادتلىرگه كوره موزيقي و طنطنلر برله اوزانولسه مونڭ بىر مسلمانلرغه عائد چىتى يوق. بو نرسه لر چىت دىنلرگه خاص بولغان شعارده توگل بلكه حكومتلرنڭ رسمى عادتلىرى و اوزلرنچە دنياوى بر احتراملىرىغنه. اما مونى مسلمان كشى اوزى و اوز اسمندن اشلو و تىوشسىز بلكه ممنوع اش. چونكه مونده عاجل يا كه آجل بر فائده كىلووى امىدىلى توگل. چه چكلر قويوده اوشبو بابدىن. بلكه دنياوى و اخر اوى فائدهسى بولمى طورغان بر نرسه ايچون مال صرف ايتونى لازم

(۱) بعضى بر محدثلرنڭ «نهانا رسول الله» روشنده روايت ايتولرى حقنده نقللر بار.
 (۲) عمده القارى شرح البخارى. ج ۴ ص ۷۱. ابن ماجه نڭ حضرت على دن، جنازه كوتوب طوروجى خاتونلرغه «فارجهن مازورات غير مأجورات» (ج ۱ ص ۲۴۶). ديب كوچره طورغان حديثى ابن حزم قاشنده باشقلر قاشندهده استدلالغه صالح بولمسه كيوك. آنڭ راولوندىن بولغان دىنارىن عمر حقنده سوزبار. بعضى محدثلر طرفندن روايت ايتوله طورشان: «ليس للنساء فى الجنائز نصيب» حديثينه ابن حزم «جنازهغه ايپه روه حقندهغى امرلرگه آنلر كرميلر» روشنده معنا بىره طورغاندر. يا كه بو حديث آنڭ قاشنده ثابت توگلدر.

اينكانلىگىدىن حرام بولغان «اسراف» غە كىرۈۈى مەكەن. آخىرت سەفرى اوزىنە مەناسب بولغان روشدە و كوئىللىرگە رەت ھەم عەبىرت و اثر بېرىلك كېيىنلىرىدە بولورغە تېۋىشلى.

كېرەك مەسلىھەت و كېرەك باشقە مەنلىرىك جەزەلەرى بولسۇن اوتۇب كېتىكەن و اوجراغان ۋەقەدە اعتىبارسىز و التفاتسىز قالو ادبسىزلىكىدىن. بو ۋەقەدە مەطاق ائىرلەنۇ، بىرر تۈرىلى قورقۇ و ھەرمەت قېلىو علامەتلىرى كورسائۇ و ھېچ بولماسە: « بو ھال ائىندى بارمەنلىك دە باھەزغە كېلەك، اللە تەئالى اۋزى مەرحەمەت ائىتە كورسۇن! » كېك فەكر بىرلە مەشغول بولۇب قالو تېۋىشلى. عبد اللە بن عمرو بن العاص: «رسول اللە، كافر جەزەسە اوتىكەن ۋەقەدە دە آياق اوستىغە طوزوب قالىكۇر، بو اش جانلىرىنى آلۋجى اللە تەئالىنى تەعظىم بولادىر» مەضۇنەدە ھەدىث رىۋايەت ائىتەدر (۱).

﴿ ۳۴ ﴾ يُحِبُّ اللَّهُ الْعَامِلَ إِذَا عَمَلَ أَنْ يُحْسِنَ

تەرجىمەسى: « اللە تەئالى ھەملى قېلىۋچىنىك ياخشى قېلىۋىنى سۇبار ». ھەدىث شەرىفى آخىرت ھەملى ھەققەدە غەنە توگىل بىلكە ھەر بىر اش ھەققەدە ھەم بولسە كېرەك. اللە تەئالى آخىرت ھەملىنىك ياخشى اشلەنۋىنى سۇبار كېك دىئاۋى ھەملىرىك دە ياخشى اشلەنۋىنى دە سۇبار ھەملى توگىل.

ئىندى گەنە اش بولسە دە ياخشى و مەھكەم قېلىۋ، شەرىئەتتە پەشەردە اشلەرگە - يە بار ار ئىلى آخىرت ھەملى توگىل - دېمەزگە تېۋىشلى. خەلق نەرسەنىك از ۋەقەدە اشلەنۋى بىتۈۋىنە توگىل بىلكە ياخشى اشلەنگەن بولۇۋىنە ھەملى بېرىلەر. اعتىبار ھەم دە ياخشى نېتىلەر بىرلە اشلەرچىلەرنىك دىئا اشلەرى، آخىرت ھەملى بولورغە، ياخشى سۇقلاۋ سەببىلى اجماعىدىن اورن آلورغە مەكەن.

دەنبا دە اللە بوقارى مەرتەبەلەرگە كۈنەلەنگەن مەشھۇر ذاتلىرىك كۈبسى اوز سەناعتلەرنە اجتەھادلى بولۇلۇرى، اشلەرنىك ياخشى بولۇۋىنە ھەملى بېرىلەر، ھەملىنى اوز ۋەقتىدىن كېچىكىدىمى اشلەب بارۇلۇرى، ھەملىنى ضائع ائىتمەۋلۇرى سەببىلى كۈنەلەنگەنلەردىر.

ھەملى شەئەرلەردىن و «مەلقات سەبە» ائىتەلەرنىك بىرى بولغان زەھىر بىن

ابى سامى اوزىنىڭ شەرلەرنى ياخشى چىقارار ايچون طوغروسىندە اوز عصرىندە بىرمثال بولغان ايدى. بىر قىسىم سويلەر ايچون دورت آي وقت اوزدردە، صوڭىندىن شونى دورت آي تىكشۈرە تۈزەتە، بوزا، اوزگرتە، آلماشدۇرە موندىن صوڭى مشهور شاعرلەرگە اوقوب و آنلارنىڭ فېكرلەرنى، انتقادلارنى، ئىكلاپ دورت آي وقت اوزدردەردە شوندىن صوڭىغىنە دىياغە چىقارە خلق حضورىندە اوقىدىر ايدى. قىسىملىرى بىر يىل مەتندەگىنە اشگە يارغانلىق سىبىلى مونڭ قىسىملىرى «حوليات» (يىللىق قىسىملىرى) دىب معروف بولدى. زەھىر شەرلەرنىڭ ياخشى بولووى و ضرب مىثلەر بىزلە تولۇقوبىڭدە بىر سىبىلى اوشبودۇر. زەھىر، خىمىيەنىڭ كۆپ بولوۋىنە توڭل بىلكە كىرەك كۆپ و كىرەك آز بولسۇن، بولغان مىقدارنىڭ ياخشى و مرغوب بولوۋىنە اهمىيت بىرەدر ايدى.

ابو الفرج الاصبهائى «اغانى» كىتابىنى ايللى بل تاليف ايتدى. اكرده «يە يارار ئىلى، آخرت عملى توڭل» دىگان بولسە ايدى بىلكە بىش يىلدەدە تمام فىلغان بولور ايدى (۱).

امام بخارى مشهور «صحيح» نى اوين بل عمر صرف ايتوب تاليف ايتدى دىلەر. اكرده كىتابىنىڭ اعتمادلىق، ياخشى بولوۋىنە بو درجە اهمىيت بىرمىگان بولسە ايدى بىلكە آنى بىر يىلدەدە تمام ايتە آلور ايدى.

كىرەك بنا سالو و كىرەك اىگون اشلەو، كىرەك پىچان چابو و كىرەك ساتو ايتو چەلەسندەگى اش بولسۇن، اش كىشىسى ايچون هر نرسەدن مقدم اوزى اشلى طورغان اشنىڭ ياخشى و فائىدەلى هم دە گوزەل و رغىبىلى بولوۋىنى آلدە طوتارغە «عقللى فېكرلەگىنچە تىنتاك اشنى بترر» گە مصداق بولمازغە تىوشلى.

ياخشى اشلەنگان اش اوز خواجهسىنى او كىندىرى، مەككە و گوزل اشلەوچىلەر هر كم فاشىندە اعتبارلى و حرمتلى بولالار.

شونىڭ ايچون، نىندىگىنە اش بولسەدە اوزىنىڭ شىرطىنە يتشىدروب اشلەو تىوشلىكىنى، حكمت ايسە اشنى تىز بترودە توڭل بىلكە ياخشى اشلەنۈوندە اىگانلىكىنى، ياش و قىلارنىدىن باشلاپ بالالارغە توشۇندىرگە و عادت ايتدىرگە كىرەك. اش طوغروسىندە «يە يارار ئىلى شونىدە» كىك سوزلارنى بالالارغە حتى ايشىتىرگەدە موافق بولماز.

(۱) مؤلفنىڭ اوز قولى بىرلە يازغان مەسئۇدەسى «بەخداد» شەرئەت دورت مەڭ درەم گە سانلغانلىقى روایت ايتولەدر. بۇ كۆنگى روسىيە آفچەسى بىرلە مەڭ آلتى يوز سوملار تىرەسندە بولادۇر.

بر مرتبه عادت ایتوب آلسه لر، کیرهك آخرت عملرینی و کیرهك دنیا
اشلرینی بالار اوزاری ده یاغشی اشلی باشلار لر، حکمت اش بتروده توگل بلکه
فائده کورر لك بولوده ایکانلگینی بلور لر .

هر نرسه دن بیگرهك اوشبو حدیث، طبع - باصمه چیلیق اشارنده عمل گه
قویلورغه تیوشلی. کتابلر، یاغشی حرف و یاغشی فارا برله یاغشی کاغدار گه ،
درستلر باصلو کیرهك. زور کتابلر طبع ایتمکانه بالر و فصللر فهرستلری
برله گنه فناءت ایتو یارامی بلکه هر توری شخصی عملر و شهر اسملری و هر توری
بختلر حقنده آبروم آبروم فهرسلر بولو لازم. زور کتابلر ده بولغان مکمل
فهرسلر نك فائده سی سویله بترماز در جهده کوب. هر توری خصوصلر ده بر
تیگر بولغان زور کتابلر نك مکمل فهرسلر یکر می و آندی فهرسی بولمغانی
بیش صوم طور سه یکر می صوم بیروب فهرسلرینی آلو کیرهك. عمر اسراف
قیلماو، عصبلرینی بوزماو اعتبارغه آلسه مکمل فهرسلر بولغان کتابنك فائده سی
اونبیش صوملق غنه توگل بلکه اونبیش مئ صوملقدر .

«صحیح مسلم» ده بر حدیث کوروب ده باشینی اونوتقان بولسه گز، فایسی
بابده بولورینی تخمین ایته آلمی یالگز، انس اسملی صحابه روایت ایتمکانه لگی
گنه خاطر گزده فالسه، مکمل فهرس بولغانده انس حدیثی، نی قدر کوب بولسه ده
شونی تابوده مشکک کورلمی. بز اوزمز «تورات» حقنده بر سوزنی صحیح
بخاری ده کور گامز سوکنده اورنینی یوغالتدق و کیرهك بولو سببیلی اوزاق
ازله ده تابا آلمادق. نیچه یلردن سوک ایندی شونی تصادفی تابدی. بو کونده
«صحیح مسلم» دن عبیدالله العنبرینی نابارغه نیوشلیمز. اوسدن فاراب غنه اوچرانا
آلماغانلقمز سببیلی ایندی طوتاشدن فاراب باررغه مجبور بولدق. احتمال بو ازله و
بیک اوزاقغه صوزلور. اگرده فولمزه مکمل فهرسلر بولسه ایندی برینی
«تورات» اسمندن و ایکنچیسینی ده «عبیدالله» اسمندن تابو بر دقیقه لك اش بولور
ایدی .

الحاصل، الله تعالی نك سویگان نرسه سی عمل و عبادتلر نك، دنیاوی
خدمتلر نك نیچوك بولدی شولای. کوبلرکله نده توگل بلکه یاغشی و مرغوب هم
کامل بولورنده، شرطلرینه یتشدرلوب اشله نولر نده در.

اتهچ چو نووی مثالنده یکر می رکعت نفل نمازی او قوغه کوره ایکی یا که
دورت رکعت فرض نمازینی شرطینه یتشدروب و الله غه عبادت قیلو روشینه
کیتروب او قو اوشنداق غیبت و نهیمت، فحش و لعنت کبک نرسه لردن صافلا .

نھاغان حالده بیلينه يوز کون نفل روزه طوتوغه كوره آفات لساندن صافلانوب
 وباشقه شرطلرينی ده پیرینه کیتوروب بیلنده بر آی فرض روزه برله کفایتلنوب
 یاخشیراقدیر .

بر مجلسده : «یکرمی دقیقهده تراویج نمازینی اوفوب تمام اینتم، فرض
 برله سنت ، جلسهلر برله وترده شونک ایچنده!» دیب مافتانوب اوطور وچی
 بی قازان سودا گربینی کورگانم بار . مونک برله پارشسه ده ایندی اشعب گنه
 پارشا آلور .

یراقدن طوروب کورگان اولکیزده بنالر معکم و فصادلری یاخشی ،
 اوراملر توز و کبک ، تقرقلر کوب ، بانچهلق و آغاچلق ، صو بویلری کبشر
 کابوسته ، چوگوندر شالقان ، برهنگی وقیار کبک باشلچهلر برله طولی ، یرلری
 یاخشی سیرلیگان و یاخشی اشلهنگان ، آشلقلری چوبسز و صافی ، بیکسگان
 آربالری نقی ، آنلری سیمز و کوچلی ، اسپابلری یاخشی بولسه بلیگن ایندی
 بو ، مسلمان آولی توگل . چونکه مسلمانلر «یه یارار ئلی آخرت عملی توگل»
 دیگانلر و آنندن موندن غنه اشلهگانلر ده صوز ولوب یاتقانلر . موکا قارابده مونلر
 آخرت عمللرینی بیک یاخشی اشلی طورغانلر در دیب ظن فیلورغده اورن
 یوق . مونلر دن بیک کوبلرینک آخرت عملی حقندهغی اجتهادلری ، دنیا عمللری
 حقندهغی اجتهادلری قدرده بولمی . مؤذن مناره دن ایکندی گه اذان فچقره ، ملاسی
 تایاق طونوب مسجده گه بارا . پوششی حالنی کوره طوروب بیک کوب آدملر
 یاشل چبره م اوستنده اویولشوب اوطیره لر ، بوشنی یوقغه آوشدروب عمر
 اوزدره لر ، هر بر اونکان بارغان حقنده سوز نابلر ، مسجده دن خلق تارالا ،
 مونلر همیشه شول اییه ک سلاکتو برله شغللنه لر . بر اشسز و عنرسز فرض
 نمازلر فالو ایچون وچدانلر عذابلاسه ، ایچلر پوشمی ، اوکنو علامتلری کورلمی .

(۳۴۱) يُسْتَجَابُ لِاحِدِكُمْ مَالٌ يَّعْجَلُ يَقُولُ يَقُولُ دَعْوَتٍ فَلَمْ يُسْتَجَبْ لِي (۱).

ترجمه سی : «آشقه ماغان مدته گنه دعا قبول بولور . دعا قبولمده قبول بولمادی
 دیبو ، آشقودر» .

«دعا» قیلو (الله تعالی دن مقصود صور او) حقنده علم اهللری طرفندن بیان

ایتولگن گه کوره اوشبو نرسه لر شرطلر: (۱) آشقاو. بیک کوب کشیلر بر خصوصه دعا قیلار ده «ایندی کوب دعا قیلدم، الله دن کوب صورادم، قبول بولمادی» دیب یالقوب طوقیلر و امیدسزله نوب دعا قیلماز بولالر. بو اش البته پارامی. قبول بولووبنه علامت، کیرهک کورلسون و کیرهک کورلماسون همیشه دعا قیلورغه و الله دن صورارغم، یالنورغه تیوشلی. بنده چیلک وظیفه سی شوشیدر. مگرده امیدسز بولماو و دعادن یالقوب طوقتاهاو شرطی برله «بیک کوب دعا قیلغان ایدم، قبول بولمادیمی، وقتی بینمادیمی؟ یا که الله تعالی حضرتی قاشنده اول اش مینم ایچون مصلحت کورلمادیمی؟ همیشه بر اثرده بلنم» دیب فکرتلر و:

دعوت الله حتی خفت ان لا
یکون الله یسع ما دعوت

بیک شعر برله موکابو و ایچ بوشانو، انشاالله ادبسزک بولماز. (۲) صورالاقق نرسه عقل هم شرع و عادت قاراونده محال نرسه بولماو. چونکه موندی نرسه لر حقنده دعا قیلو الله تعالی گه: «ایندی سین اوزنگک حکمتکنی همده «ولن تجدلسنتنا نحویلا» دیب خبر بیره طورغان سنتکنی باطل ایتده مین صورغان نرسه فی بیر!» دیگان سوز بولغانلقدن ادبسزلیکدر. (۳) خرام نرسه حقنده بولماو. مونک سببی ظاهر. (۴) هر کیمنگ اوز قولندن کیله طورغان اش حقنده بولماو. مثلا ایچه سی کیلگان وقتده صو بولا طوروب الله تعالی دن صو صدر او کبک. بو وقتده بنده ننگ وظیفه سی ایسه دعا قیلوب طورو توگل بلکه شول صونی آلوب ایچودر. (۵) اخلاص برله بولو و اوزینگ نیندی نرسه صورغانینی بلودر. اخلاص بولماغانده فوری تل برله دعا قیلو، دلائل الخیرات و حزب اعظم یا که باشقه وردلر اوقوده کوب معنا بولماز. (۶) دعادن مقدم، بنده لر قوللرندن کیلورگه ممکن بولغان هر بر سیدارنی قیلوب بتر و. ممکن سیدارنی قیلمای طوروب مجرد دعا برله شغلله نو شریعت تعلیمینه موافق توگلدر.

۱۳۳۱-۱۹۱۳نجی ییل، نورکیا برله بالقان قوملری صوغشقان وقتده نورکیاده شیخ الاسلام منصبنده بولغان ذات طرفندن ۴۴۴۴ مرتبه اونور ایچون دیب مکتب شاگردارینه بر دعا باصدرلوب تاراتلو مناسبتی، برله استانبولده چیقا طورغان مجموعه لردن بری اوشبو مضمونده فکر بیان ایتکان ایدی:

«اوشبو دعائی مکتبلرده تحصیل قیلوچی بالارغه اوقوتو حقنده شیخ الاسلام طرفندن فرمان صادر بولدی. «دعا»، دیگان سوز قلبنی اللهغه ربط قیلر طورغان

بەر وجد و ھېچاندن عبارتدۇر. شۇنڭ ايچون دەا كلمەلەرى، دەا ايتۇچىنىڭ جان و وجدانىنە مەجرم و معلوم بولۇرغە ئېۋشلى. لىكىن غەربچە بولغان مەكۇر دەانى اون ايكى باشلارنىدەگى تۈرك بالالارى توگۈل قىرغى ايكى باشىدەگى ھەر غەربنىڭدە يېڭىل آڭلاۋى شېھەلى. دەادن مقصود نصرت بولسە، بالىڭز دەا بىرلەگنە ياردەم ايتۇ اللەنىڭ عدالتىنە فارشو غفلت و گناھدۇر. درست، اللە تعالى «ادھونى استعجب لىكم» دېدى. لىكىن مونڭ معناسى «اوزڭز بىلىمى طورغان ئىلدە بولغان كلمەلەرنى ۴۴۴۴ مرتبە اۋنوڭز، شول وقتدە سۇنىڭ ھەر مەرادڭزنى بىررەن» دېمەك بولماسە كېرەك.

دەانڭ اعلاسىنى بىلغارلار قىلدۇرلار. اوتوز بىل اشلەدىلەر، طرىشىدىلەر، قونۇلەندىلەر. ادارەلەرىنى، سىياسى و اجتماعى ھاللەرىنى، مەنى و ھەقىقىتىنى تۈزەتدىلەر. ظۇر و ھىفەز استىقلال سېپىلەرنى ھازىرلەدىلەر. «لىس للانسان الاماسى» معناسىنى مەسلمانلارغە كۈرە باخشىراق و دەرسنەك آڭلاب استىقباللارنى ايچون ھازىرلك كۈرەدىلەر و سېپىلەرنى قىلدۇرلار.

۳۴۴ (يَقُولُ ابْنُ آدَمَ مَا لِي مَالِي وَهَلْ لَكَ يَا ابْنَ آدَمَ مِنْ مَالِكَ الْأُمَا
أَكَلْتَ فَأَفْتَيْتَ أَوْ لَبِستَ فَأَبْلَيْتَ أَوْ نَصَدَقْتَ فَأَمْضَيْتَ (۱).

ترجمەسى: «آدم بالاسى: مالىم مالىم دىب يورى، اى آدم بالاسى! سىنىڭ اۋشبو نەرسەلەردىن باشقە مالڭ بارمى؟ آشادڭدە بىردىڭ، كىدڭدە طوزدردىڭ، صەفە بىردىڭدە قىيامت كۈنى ايچون صافلادىڭ!..»

دەست آدم بالاسىنىڭ شۈشى اۋچەن باشقە بىر نەرسەسىدە يوق. مونلارنىڭدە صوڭقىلەرنىن باشقەسى خاسىنىسىلەر ھەم بولغاندە پىتىكانلەردە بو كۈندە ايندى اۋزلىرىدە يوق. ھەدىب شەرىفى مونلارغە «مال» اسمى بېرسە خەلقلەر اۋزلىرى اۋنىكان اشلەرى بىرلە ماقتانۇپ يۈرگەنلىكلەرنىن گنە آنلارنىڭ عقىدەلەرىنە كۈرەگنە بېرەدۇر. بو كۈن اۋستلەرىنە كىيەچەك و آشارغە ايچارگە ھازىرلەگان نەرسەلەرىدە فانى بولاقچى و طوزاچىلاردۇر. شۇنىڭ ايچون آشاۋ ايچو، كىيو صالحو نەرسەلەرىنى آدم بالاسى اۋزىنىڭ مالى صاناب طورۋى بىصىرتسىزلىگەندۇر. بلىكە آدم

بالاسينك بتون مالى آخرت ايجون بيرگان صدقهسى و طوتقان خير اتندن غنه عبارت بولوب شوندىن باشقه بر نرسهسى ده بوق.

حديث شريفى ، تهذيب اخلاق برله بيوره ، حرص و سارانلق كيك نرسه- لردن صافلانو حقنده نتيه ايتهدر. انسانلرده بولاچق كمالانك قسملرى بيك كوب بولسهده آنلرنى اوشبو اوج مادهگه جيوب بتررگه ممكن: اعتقاد درستلهو، معاشرتنى گوزل قيلو، نفسنى تهذيب ايتو.

اوزينك مالى بوق ديب بلسگان و بو كون اوز قولنده بولغان ماللرنيك اوز قولى برله ايتار قيلغان قسمى گنه اوز فائز سينه باراوى آكلانغان كشى اعتقادىنى درستلرگه ، خاقلر برله گوزل معاشرت ايتارگه ، مالبنى خيرات يولينه صرف فيلورغه مجبوردر.

مال ملكت، عز دولت كوبلسگينه اى فلان ا آلدانوب نخر تكبر ايله يوب قيلمه زيان گوتيمر قلعهده بولسهك بل حيات قويماز جهان كل نفس ذافقه كل من عليها فان .

* * *

۳۲۴۳) يَقُولُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ الْكِبْرِيَاءُ وِدَائِي وَالْعَظَمَةُ اِزَارِي فَمَنْ نَزَعَنِي وَاِحِدًا مِنْهُمَا لَقِيْتَهُ فِي النَّارِ (۱).

ترجمهسى: «الله تعالى: كبرياء (الوغلاق) مينم ردام وعظمت (بوده الوغلاق) مينم ازارم منزلنده. (بو نرسه لر اوزمدين باشقهغه لائق توگل) كيمده كيم شوشى صفتلرده مينم برله تارتشسه (يارشسه) مين آنى اوتغه سالور من».

شفقت و مرحمت، عدالت و سخاوت كيك الله تعالى صفتلرى برله خاقلانو ممكن بولسه و ياراسهده كبرياء و عظمت كيك صفتلر برله خاقلانو بنده لر ايجون ممكن درست توگل. آندى كشيبلرگه نيندى جزا بولاچقى اوشبو حديثده آچيق بيان قيلندهر.

دنياده اَكْ اَلِك مرتبه قيلنغان گناه ، «تكبر» لك بولدى . شيطان كبرلك كورساتدى ، الله تعالى نك امرينه اطاعت ايتمادى . بو عمليتك جزاسى دنياده كبلدى . تكبرلك قيلوچيلردن هر برينك جزاسى ده احتمال دنياده كيلوب بتى طور فاندلر لىكن آنك كيلووندىن ده امين بولورغه يارامى. تكبرلك بارى اوزينى

اوزی تانیماودن غنه بولا طورغان نرسه. اوزینی اوزی یاخشی تانوچی کشینک تکبر بولووی صورت طوتمی.

رسول الله حضرتلری کبردن صافلانو حقنده بیک اهمیتلی وعظلم فیله در و بو طوغریده تهدیدده ایتده در ایدی. یاخشی کینوب بوروچی صحابه لردن بری اوز حالتدن قورقوغه توشوب رسول الله حضرتلرینه کیلدی ده: «ای رسول الله! جمال سویهم، حالم اوزگه ده معلوم حتی باشماق باولار منک ده کیشلر نکلدن یاخشیراق بولووینی تلیم، آنلردن نوبان فالاسم کیلمی، ایندی بو اشلرده - کبر - گه کررمی؟. (شوشی حالم ایچون مین گناهی بولورممی؟) دیدی. رسول الله موگا فارشو: - یوق، کبر نوگل، کبر - دیب حق اش گه فارشو و کیشلرنی کیستوگه (اوزینی کیشلردن اوستون کوروگه) ایتولنه در» دیدی (۱).

رسول الله نك اوشبو سوزینی هر کم اوز حالی حقنده میزان فیلورغه و هر بو معامل سیننی شوگا اولجاب طورورغه نیوشلی. موگا کوره یاخشی کیوملر کییوب و یاخشی آت آر بالرده بورو، زور و قیمتی بنالرده طور و خلقلرنی استعقار و حلق غه فارشولق بولماسه کبر صانالیدر.

(۳۴۴) يَهْرُمُ ابْنُ آدَمَ وَيَسْبُ مِنْهُ اثْنَتَانِ الْحِرْصُ عَلَى الْمَالِ وَالْحِرْصُ عَلَى الْعُمْرِ (۲).

ترجمه سی: «آدم بالاسی قارنایا و قارتایووی نسبتنده ایکی نرسه سی یاشارا بارا: مال برله اوزون عمر گه قومسزلق». آدم بالاسی دنیاده طور و نسبتنده مالغه هم اوزون عمر سوروگه قومسز - لغینی آرتدرا بارادن. حدیث شریف ایسه شونی «یاشارا بارا» دیب بلیغ روشده تعبیر ایتده در.

انسانلرنک یاشلری آرتو نسبتنده عمر برله مالغه حرصلری آرتو طبیعی اش. بو حرص حقنده مطلقا «مذموم» دیب حکم ایثار گه ده ممکن توگل. حدیث شریف ده بو حقده هوز قیلمی. بلکه اوشبو «حرص» نك مذموملگی، نتیجه گه قاراب بولورغه نیوشلی.

(۱) سنن ابی داود، ج ۲ ص ۲۱۴.

(۲) صحیح مسلم، ج ۱ ص ۲۸۵. سنن ابن ماجه، ج ۲ ص ۲۹۰.

بر کشتی اگرده شوشی طبیعی حالتی بولونغه یبارگان حیوان قیبلندن اوز اختیارینه یبارسه، یولغه سالور ایچون طریشماسه وشونگا کورده «حرص» ، مالنگ ذاتینه، عمرنگده صافی اوزینه گنه یونه لسه بو وقتده بو «حرص» بیک مندموم بر صفت بولور. چونکه بو حالده گی آدم، اوزینگ بر ایبده شی، باشده شی بلکه اوزندن بیک یاشارنگ کوچولرینی، آخرت یورنینه سفر ایبولرینی هر کون کوروب وایشتوب طورغان حالده، گویا «اولم» اوز باغینه کیلچک توگل بر نرسه قیبلندن ظن قیلور و حاضرلنمهز، توبه سینی کیچکدر، عبادت و عمللر نده مساهله قیلور و همیشه ده مال آرندرو و کوب طورو خیالی برله یورر. «اوزنگ منفعتینی کورمی، کوره آلمی طورغان مالدن نی فائده بار؟ نی اوزنگ ونی باشقهر ایچون ترهک بولا آلمانغان و صوکنندن ده اورنی بوش قالدی! دیب سویله نورگه و صاغورغه لایق بولماغان عمرنی اوز اینتوب یوروده نی معنا بار؟» مضموننده فی سوزلر برله اوز اوزینی احتساب ایته آلمان. اسم فوشلقان وقتنده فی «اذان»، اوزینه جنازه نمازی اوقولور ایچون ایبولگا. نلسگینی فکرینه کیتورماز.

اگرده مذکور طبیعی حالتی، آدم بالاسی اوزینگ عقلی برله تربیه ایتمسه، قرآن و سنت نصیحتلری برله ارشاد قیلسه و شول سببیدن مذکور «حرص» نی عموم منفعتلرگه (دین و ملت یولینه صرف ایبو ایچون مال برله عمرگه حریم بولسه) اول وقتده بو «حرص»، انسانلرنگ سیرنلری گوزلله شوگه، اخلاقلری نوزهلوگه سبب بولغانلقدن البته ممدوحدر.

سوزنگ نسه سی: مال و عمرگه حرصلق اگرده آخرت که شوق و محبت برله کیتوگه مانع بولماسه مندموم توگل بلکه ممدوحدر. اما آخرت سفرینی دشمن کوروگه سبب بولغان حرص، کیرهک یاش و کیرهک قارت کشیده بولسون البته ممدوحد بولماز.

* * *

دنیا ده طوراً بلو زور هنر اما اوله بلوب اولو آندن ده زور و قیمتلی هنر. اشلرگه ممکن بولغان کیرهکلی و فائدهلی اشنی هیچده کیچکدرگه بارامی، فرصتی اونکار و درست بولمی. مک یل طوروچی کیک اش اشلرگه و کسب قیلورغه کیرهک وشوننگ برله برلکده بو ساعتده دنباذن اوته چک کشتی قیبلندن آخرت ایچون ده حاضرلنمه کیرهک. بو ایکی حال بر برینه خلاف توگل بلکه

آڭ و عقل بىرلە يۈرۈچىلەر ايچون اوشىبو اشلارنىڭ بىرى ، ايكنچىسى ايچون ياردىمچىدۇر .

«بالالار ياشلار ، شونىڭ ايچون آنلارنى بوتايىتوب قالدۇرىم ، فلاكت گە توشماسوتلار ، محتاج بولۇپ كىشى ايشىكلارنىدە يۈرۈماسونلار!» دىيىپ كىسب ايتىو ، بايلىق كو بايتو مەنموم اش نوڭل . شونىڭ بىرلە بىرگە بالالارغە ياخشى تىرىپەلەر بېرىلگان ، وصىت نامەدە يازاغان ھەمدە وصىبار تەيىن قىلغان ، آلاچىقى بېرىچىكلەر ، عارىت و اما- نىلار دە دىقتىرلەرگە قىيىد ايتىولگان ، اللەغە فارشى بولغان وظيفەلەر و بىندەلەرگە بېرىچەك حىقلر ادا قىلىنۇپ قويىلغان ، اشلر بىتىرلگان بولۇرغە تىوشلى . «موتوا قىل ان موتوا» .

خاتمه

آدم بالالربنك دنباغه كبلولرندن ودنياده عمر سورولرندن اصل مقصود، اوزلرينك دنباغه كباولرندن «غايه» نيندى نرسه ايسكانلىگيني بلو، بنده چالك برله الاهلق منصبلى آراسندهغى مناسبتلرنى وعلافه لرنى تيكشرو، قرآن وحديث تعليم ايتكان روش گه موافق ايتوب الله تعالى حضرتينى «معرفت فيلو» و آكئا «معبت ايتو» در. «وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون» ده بولغان «عبادت» دن مرادده اوشبو «معرفت» و «اللهغه معبت» فيلودر. حقيقى عبادت، قرآن وسنت بولى برله اللهنى معرفت و آكئا معبت باغلاو بولوب نماز اوقو، حج وروزه، زكات بيرو كبك بدنى ومالى بولغان عمللرگه «عبادت» اسملرى بيلو، اوشبو «حقيقى عبادت» گه وسيله، حقيقى عبادتنى ظاهرده نمثيل ايتو و آكئا علامت بولولرى جهندندر. الله تعالىنى محبوب ومستعانت كورمگان و آنى ده اوزى ايچون الاه وحامى هم ده حقيقى معبود وملجأ ايتوب بلمگان صورته بنده ايچون صلاح وفلاح، نعمت ولذت، دولت ونجاح بولماز. كيرهك بتون دنبانى مالك بولسون فقير ومغذول، سفيل وذليل بر آدم بولورده قالور. اللهنى معرفت و آكئا معبت فيلودن اعلى لذت بولو و آندن آرتقى بايلىق ودولت تصور فيلنو احتمالى بوف.

«معبت» و «معرفت» نك درست بولوب بولماوينى بلدره طورغان علامتلرنك الك ظاهرى وهر كيم گه معلوم بولغانى، معبت فيلنه چق ومعرفت ايتولمگان ذاتنك امرلرينه «اطاعت» ومرادلرينه «موافقت» ايتودر. اوشبونك ايچون بر كشينك نفسى، اوزنده اللهغه معبت بارلقينى دعوى فيله باشلاسه، شول كمش اوزينك، اثباتسز بر دعوىغه اشانوب يورووندىن وبالغان خيالغه آلدانوب طورووندىن صافلانورغه وبو حالتى تجر به فيلورغه وميزانغه صالحوب اولچارگه نيوشلى. اگرده اوزنده «اطاعت» بولسه، اللهغه معبت دعوى فيلوونده نفسى صادق، اگرده اطاعت برده بولماسه ياكه لازم درجه ده گى اطاعت كوزلماسه نفسى شول نسبتده كاذبدر. شاعر نك :

تعصى الاله وانت تطورحبه
لوكان حبك صادقاً لا طعته
هذا لعمري في الفعالي بديع
ان المحب لمن يعجب مطيع

ديگان سوزى، انسكارنى قابل بولماغان حقيقتلر ندر.

انسانلار، الله تعالىنى معرفت قىلو ايچون يارانلغان بولسەلەر، كرم و مەرھەمەت قاعدەلر بىنە كورە بو «مەرفت» نىڭ يولى دە الله تعالى نىڭ اوزى طرفىدىن كورسەنلەۋى و شول «مەرفت» نىڭ اھمىيىتى بىلدەرە طورغان بىر قورال بىر لوۋى لزوما كىلەدر. بو قورال، انسانلارغە ھەبە ايتولسگان «عقل» بولوب، كورسەنلىگان «يول» دە پېغمبىر طرفىدىن تېلىغ قىلنغان «دىن» و «شەرىعت» در. «ئىد جا كىم بصائر من ربكم فمن ابصر فلنفسه ومن عمى فعليها».

الله تعالى نىڭ اوزى طرفىدىن، اوزىنى مەرفت قىلو يولى ايتلوب كورسەنلىگانى ايچون «دىن» و «شەرىعت» نىڭ اساسىنى خصوصا عبادت و عمل مادەلر بىنى آرتىرو و كىمەتو، اوز اورنلارنى كۆچرۈ و كىفەيتلارنى اوز گرتو، حدودلارنى چىت كە چىقو و چىكلارنى باشقارتو، بىندەلر ايچون مەمكىن توگىل. دنبا، كىرەك مەك و كىرەك مېلىيون بىلەر طورسون، انسانلار تەجرىبەلرى و علملرى، ھنرلرى سىبىدىن ھىچ قورالسز صودە گىزە و ھوادە اوچا آلسونلر، عبادت و عمل روشلرى اوز گىرمەز و اوز گىرمەزگە تىوشلى. ھەر تۈرلى ترقى و تعالى گە مەساعىد بولغانلىقلارنى مۇنلارنى اوز گىرتورگە لزوم دە يوق. رسول الله حضرتلارنىڭ «خاتم النبىين» ھەمدە اسلام دىنىنىڭ «مۇبەد» و «بافى» بولۇۋىنىڭ سىرى دە اوشبو بولسە كىرەك. «وتمت كلمۈ ربك صدقا وعدلا لا مبدل لكلماته و هو السميع العليم».

غايەسى الله تعالىنى مەرفت ايتو و آكا مەھبەت قىلۇدن عبارت بولغان بىر «دىن» خصوصىدە: «بو دىندە ھالى فەكر ارگە مەيدان و مەنۇيات ھەم روھانىيەك يوق» دىب گەمان ايتو، طوغرى و مەفقول بىر اش بولماز. «مەرفت» و «مەھبەت» نىڭ آرىغاندە بىر تۈرلى روھانىيەك و ھالى فەكر بولۇا ھەتمالى يوق. مەقصد اقصى و مەطلب ھالى شوشى نرسەلەر در. «فاقم و جھك للدين حنيفا فطرت الله التى فطر الناس عليھا لانتھبىل اخلاق الله ذلك الدين القيم و لكن اكثر الناس لا يعلمون». درست، اسلام دىنىدە مادى عمللەر، احكام و مەعاملە قىسەلرى كۆپ. لىكن مەنۇيات جەھتى مەكمەل بولۇ ايچون بو نرسەلەر نىڭ ضرورى يوق. يوقارىدە سوبىلە گانەزچە نماز او قو و روزە طوتولار، قىلغە قار او وتاش اتولار، آچ طوروسى قىلۇلر بارى شول «مەرفت» و «مەھبەت» لارنىڭ اش خواجەسى طرفىدىن تەبىئىن ايتولسگان علامەلرى و بىندەلر نىڭ اوزلرى طرفىدىن نەفسلر بىنى تەجرىبە و امتەھان ايتو يوللرى و ظاھرى تەمىللرى گنەدر. بىر آدم، اوزىنى اللهنى مەرفت ايتۇچىلارنىڭ و آكا مەھبەت قىلۇچىلارنىڭ، اخلاص سىبىلى اوز نەفسىنى ئەندالاندۇرۇچىلارنىڭ حساب

ایتنسه بو حال گه جزاف صورتده اشانوب یورو بارامی. بلکه هونی نجر به وامنهان قیلوب فارارغه و «محبوب» نڭ مرادلرینی، تعلیملرینی ادا قیلودهغی طیارلقنی میزانغه صالحوب نارتورغه تیوشلی. اگرده «محبوب» نڭ مرادلرینی باشقارو یولنده فریان بولسه، معرفت و محبت دعواسنده نفسی صادق، یوقسه کاذبدر. «من عمل صالحا فانفسه ومن اساء فعملها وما ربك بظلام للعبيد».

بر «دین» گه ایبهرگان خلقلر، معنویات و اخلاقی جهندن بر برینڭ یاردملرینه محتاج بولولری طبیعی. مونڭ ایچونده آنارنی بر یرگه چیار واوز آرا تانشولرینه واسطه بولوز ایچون علامتلرواصطلاحلارغه احتیاج بار. اعلام دینینه نسبت برله بو علامتلر، بو واسطهلر، قران وحیئلر طرفندن بیورلغان و منع ایتولسگان نرسه لدر. «قبله» غه یونهلوده گی بر سبب شوندی حکمت بولورغه ده ممکن.

انسانلر نڭ استعدادلری مختلف، قانیت و طبیعتلری آراسنده آیرما الوغ بولغانلقدن عموم خلقنی طوغری بدن طوغری اللهنی معرفت، ایتو واللهغه محبت باغلاو برله تکلیفی قیلو، عادت طشندهغی اشلر برله تکلیفی ایتو بولاچقدر. اوشبو سببدن اللهنی معرفت، اللهغه محبت برله بولاچق تکلیفی اورننده شول اشلر گه طوغری یول و شمول مقصودلرغه مقدمه بولغان بعض بر رسمی عبادتار و منعل نولر برله تکلیفی واقع بولدی. بر آدم، شوشی یول برله یوروب اصل مقصود بولغان «معرفت» و «محبت» گه باروب بیتسه، الله تعالی حضرت- لرینه معنوی روش برله واصل بولسه «بختیار» در. اوشبو سعادت میسر بولماغان حالدهده همیشه شول یولده بورگان و طاقتلری مقارنده اجتهادنده بولغان آدملر، اوزلرینڭ سببلری و نیتلری نسبتنده معنور بلکه مأجور بولولر. بوده یاخشی اش. «لا یكلفن الله نفسا الا ما آتاهما سيجعل الله بعد عسر يسرا».

اسلام دیننده بعض نرسه لر برله امر و بعض نرسه لردن نهی کیلونڭ سببی، نفسنی جفالار و بدننی عذابلاو توگل بلکه مجرد، اللهنی معرفت ایتو و آکا محبت باغلاو نڭ یولی قیلنوب کورساتلو جهندن گنه در. شونڭ ایچون بو خصو- صلرده مثلا «بعض نمازلر، نی ایچون دورت رکعت و بعضیلر، نی ایچون اوچ رکعت بولدی؟» قیلندن اعتراضلر و شبههلر بیان قیلورغه اورن یوق. محبت یولینه کرگان کشینڭ وظیفه سی، محبوبینڭ مرادینه امثال قیلو بولوب اعتراض قیلو توگل. حقیقت حالده نماز، حج و روزه کبک عمللرنی صرف مادی و رسمی

هر كئىلردىن كىنە سانارغۇدە مەكىن بولماز. چۈنكى اوشبو رىسمى هر كئىلر نىك نىت، اخلاص و فكر كىك مەنوى نرسەلر بىرلە بىرلىكدە بۇلۇلرى لازم. «نىت درىستلى آلەمىم، اخلاصم يوق، فكر فىلورغە كوچم بىنمى» نىك بەهانلر بىرلە فرض عمللرنى قوبو درىست بولماسدە، اخلاص و نىت هم فكرنى حاصل ايتارگە طرىشو، قىلى روئىدە فرض. حالبوكه اوشبو نرسەلر صرف روحانى هالئىردىنر. «تفكر» نىك اورنى نى قدر عالى ابكائىلگى قرآن كرىمدە بولغان آيتلردىن و درىست حدىثلردىن معلوم. «ونىك الامثال نضر بها للناس لعلهم يتفكرون».

بو كۈندە بەض بىر آدمىلر نماز، روزە و زكات كىك عبادىلر خصوصلرندە مساهلە فىلسەلر، «ايندى موندىن صوڭ اسلام دىنىنىڭ عبادت و عمل بابى بتونلاي بىتەچك» دىب مەھومى بىر حكىم چىقارو اورنى بولماز.

مىسلەنلردە كورلىگان بو كۈنگى خاللر، آوروپا مدىنىنى بىرلە اسلام عالمىنىڭ بىر نىچى دىققە كىلۇب بىر بىرىنە بەرلىشولرى تائىرى بىرلە بولغان نرسەلر دىر. اىكى آربا ياكە اىكى پويۇز بەرلىشولرى وقتىندە سىكنە، قضا و خرابلىقلر بولۇوى قىبىلىندىن بىر بىرىنە تمام ضد، بولغان مدىنىتلرنىڭ بىر نىچى مرتبە اوچراشوب بەرلىشولرىندە فوق العادە اشلىر، خرابلىق و قضاىر بولاجى طىبىقىدر. موندى فوق العادە اشلىر، موندىن مقدم يونان و هند، صابى* و ايران فىلسەلرى بىرلە اسلام دىنى بىر بىرىنە اولىگى مرتبە اوچراشولرىندە بولۇب اوتكان ايدى. شول عصرلردە يازلغان اثرلردىن اسلام دىنىسى شىبەھ و شك بىرلە قىتنەلەنەچكى و اسلام بىناسى سانالغان عمللر و عبادىتلر كىنە توگىل بىلكە اسلام دىنىنىڭ اوزىدە منقرىز بولاجى بىرلە حكىم ايتوللىگانى آڭلاشلادىر. لىكن آڭما قاراب اسلام دىنى منقرىز بولمادى، عبادت و عمللردە بىتمادى. بو دىققەدە انشا'الله شولاي بولور «وعدالله لا يظلى الله وعدة ولىكن اكثر الناس لا يعلمون».

خلىقلرنىڭ، كوبرەك الوشلىرى عملسىز و عبادىتسىز مەدە اللەغە سىجدەسىز بىر آز كۈنلر يورۇلردە موندىن يالقورلر. بو ياكما اشنىڭ لىتى بىك اوزاقغە بارماز. بو كۈنمزدە: «اول بوگولو زىردە ياتولر، مەكەگە قار او مەدە اونوز كۈن آچ طورولر، جەننم كىك قزو بولغان جەازغە باروب نىكەگان نرسەلرگە اورالوب يورۇلردە نىندى مەنا بار؟» دىيۇچىلرنىڭ بىر آز كۈنلردىن صوڭ: «مادامكە بو وجود و بو حىياتىن اصل مقصود اللەنى تانو و آڭما و اصل بولور اىچون اجتهاد قىلدور، ايندى شول طوغرۇدە سعى ايتو بىزنىڭ وظيفەمىز. اكردە

الله تعالیٰ : - مینی معرفت فیلو بولی ، جانگزی فدا ایقودر - دیگان بولسه ایدی بز ، جانمزی ده فدا ایتر ایدک لیکن الله تعالیٰ مرحمت یوزندن بزگه موندی تکلیفی ایتمادی بسکه نماز اوفو و آچ طورو ، حج فیلو و زکات بپرودن عبارت بولغان بیک بیگل نرسه لرگنه کورساندی ، بز ایندی مونی کامل رضالغمز برله قبول ایتمز « دیپولزینه امیدمز زور . چیکنوجیلر ، عناد فیلوچیلر بولسه بولور ، آنلرغه الله ننگ احتیاجی البته یوق . «ومن یسلم وجهه الی الله وهو محسن فقد استمسک بالعروة الوثقی والی الله عاقبة الامور» .

*
**

الله تعالیٰ ننگ یاردمی برله بو اثر ، اوشبو اورنده تمام بولدی . راولرننگ اوز کتابلری نابلمان سببلی بعض بر حدیثلرنی « الترغیب والترهیب » همده « مصابیح السنة » برله « الجامع الصغیر » دن کوچردک (۱) . لیکن موندی حدیثلر آز . حدیثلرننگ کوبسی « کتب سته » برله احمد ابن حنبل مسندنن انتخاب ایبولدی وهر حدیث طوغر وسنده بر ایکی مأخذ کورسانولدی . انتخاب ایتنکن حدیثلردن بعض برلری حقنده حدیث اماملریننگ سوزلری بولغانلقنی بلسه کده موضوع ایکانلیکلری دعوی قیلنماو بلسکه سوزلر ، راولر جهندن گنه بولو سببلی مولرنی کوچرودن تارتنمادق . موندی حدیثلرننگ مجموعسی دورت بیش عدددن آرتق نوگل .

بز بو اثرنی ، دنیاوی سعادت که ایرشودن دینمز مانع بولماوغنه نوگل بلسکه آکا مساعد ایکانلیکینی آچیق کورساتو ، اخلاق نوزه نو طوغر وسنده توبان خلقمز ایچون حال فدرنچه خدمت ایتمو واجتماعی خسته لکلر مز حقنده چاره ازلهو قصدی برله ترتیب ایتنک . حدیثلرنی صایلاوده بولغان مقصودمزده شوشی ایدی . اگرده اوشبو مقصودمز یرینه کیلگان بولماسه موننگ عیبی حدیثلرده نوگل بلسکه اوزمرده ، عاجزلر کمزده در . بز ، عموما اسلام دنیا سنده دینی انقلاب بولغان یر زمانده وخصوصی روسیه اسلاملریننگ سیاسی واجتماعی مسلککاری باشلاب توزولگان بر دورده یاشادق وکیک دگر مثالنده بولغان فکر دولقونلری

(۱) حسن افندی آچقورین کتبخانه سنده ابو داود الطیالسی مستدینی کوردم . نوگا ندر بو اثرنگ باصلانلقندوس خبرم یوق ایدی . بعض بر حدیثلرننگ اصللرینی شول اثرده تابدم ایسهده مین اورنورغغه نایتقانغه ندر مذکور حدیثلر باصلانلر ایدی . اگرده اوشبو مستدینی کورگان بولسه م ایدی ۱۶۶۴ نچی حدیث شرحنده حضرت عائشه سوزینی کوچرگان بولور ایدم .

اور تاسىندە يوزوب يوردىك. موزى آدملرنىڭ تورلى حاللرنىڭ تائىرلىرى بىرلە
 عىبىلاشولرى، ثبات ومانتلار يىنە سىكتە كىلو وشول سىبىلى ياكلىشولرى و طوغرى
 بولدىن صابولرى طىبعى اش. خصوصا بو كىتابنى زور تىشوبىشلار و كوئىل اضطرابى
 هم كىرلر بىرلە اورالوب آلتىغان حالزىدە تىرتىب قىلىق. بو طوغرىدە تفصىلات
 بىروب او قوچىلرنى راھىتىزلىنىدىررگە حاجت يوق، الله تعالىنىڭ اوز بنووى
 كافي. «انما اشكوبىشى و حزنى الى الله».

مكتىبلردە او قوچىلر بىرلە او قونوچىلر و كىتاب مطالعه قىلدىن لذت آلوچىلر،
 خصوصا اوزمنىڭ بالالرم خىلقرم، نىل و نىسبەشلم، علم و ادب يولنىدەغى
 اىدەشلم فائىدەلە نىسونلر اىدى، دىب يازوب او طوردىم، سلامتىلىگم و بىضاعتىم
 بولماغان حالدە آخرت كونىدە نىجاتمە سىب بولسۇن اىدى دىب كونلر و ساعىتلر
 اوزدروب شىغلەندىم. امىد مىزدىر كە الله تعالى اوشىمو مقصودمىزنى بىرر و اوز
 لطفى بىرلە صنق كوئىلرگە مراحىمت قىلور. رىنا آمنا فاغفرلنا و ارھمنا و انت
 خىر الراھمىن. و ماتو فىقى الابالله عليه توكلت و الىھ انىب.

۱۳۳۴ نىچى يىل، ۶ نىچى شەھەر رىبىع الاغىردە، «اورنىبورغ» شەھرى، پىروفىسكى

اورام، مەھمەد شاكر افندى رامىيىف وازىللىرى يورتىدە تەمام بولدى.

رضاءالدين بن فخرالدين.

فهرست

بو اورنبدە «جوامع الكلم» دەگی حدیثلارنىڭ رقملىرى كورساتولەدر.
اوشبو بىخىلر ايچون، كورساتلگان حدیثلارنىڭ شرحلىرى قارالور.

اجتهاد - طرشاق ، اش اشلوو، اش
باشىنبە منو ۳۴-۱۶۶-۱۹۸
۲۰۲-۲۲۵-۲۴۴.

ادب وادىيات ۷۷-۹۹-۲۶۱.

استخارە- استعاذە ، استغفار و استقامت
۳۶-۹۱-۱۲۳-۱۶۹-۱۷۶
۲۹۱.

استمداد و قىرلار، خوجالار تاولرى
۴-۱۰۱-۱۰۴-۱۴۴-۲۰۰
۲۰۴-۲۰۶-۲۱۴-۲۲۸
۲۸۵-۳۳۶.

اسراف و اقتصاد ، جوماردلىق ، سارا.
۳-۸۶-۱۰۹-۱۱۹-۱۹۲
۱۵۳-۲۴۱-۲۴۴-۲۹۸.

اسلام دىنى و اقتصاد ۸۶-۱۱۹-۱۹۲
۲۴۴.

اطاعت و حرمت ايتو ۱۹-۳۵-۷۰-
۱۲۱-۱۹۵-۲۱۳-۲۹۸
۳۲۸.

آنا آنا م بالالر- عبال و عائلە ۵-۹-
۴۳-۵۱-۵۴-۶۷-۶۹-
۹۱-۹۲-۱۰۷-۱۱۹-۱۲۶-
۱۳۶-۱۳۷-۱۵۴-۱۶۹-
۱۸۸-۱۹۱-۲۰۱-۲۲۱-
۲۴۵-۲۶۱-۲۸۱-۳۱۶.

آخرت، قيامت ۳۴-۵۲-۱۶۷-۲۳۶-
۲۸۰-۲۸۳-۲۹۵-۳۰۵-
۳۰۸-۳۲۰-۳۲۶.

آرالارنى بوزو و توزە نو ۵۵-۲۴۰-
۳۱۸.

آشاو- ايچو ۸۱-۸۶-۱۹۲-۲۲۲-۲۶۰-
۳۳۵.

آوللر ، اوتنى س- وندرو ، ناشونى
طوقتانو ۴۱-۸۳-۲۹۹-
۳۰۴-۳۴۰.

آباق اوستىندە بول ايتو ۸۶-۲۹۹.

انفاق-الفت هم افتراق ۲۶۶-۲۶۹-
۳۱۸.

اولم- اولنگلر، وصیت، جنازه ۵۳

۲۹۹-۲۸۵-۲۰۳-۱۸۱-۷۱

.۳۳۹-۳۲۳

اوبونار، کوی کویلهولر، شعر ۹۳

ایبدهشیر و سویگان کشیلر ۳۲-۹۵

۲۷۲-۲۷۱-۲۶۷-۱۳۴-

.۳۳۲-۲۸۴-

ایر-خانون ۱۲-۱۷-۲۲-۳۱-۴۳-

-۱۵۴-۱۳۶-۱۰۵-۵۴-

.۲۹۹-۱۸۸-۱۸۳

ایسرنگج و افیون، نمار ۶۶-۲۲۱-

.۲۵۹

ایمان و اعتقاد ۷۰-۱۰۸-۱۷۶-۱۹۶-

.۳۳۷-۳۲۱-۲۲۰-

بایلق و بیارلیلق ۳-۱۰-۲۴-۳۰-

-۱۹۷-۸۶-۷۹-۶۰-۴۶-

-۲۰۲-۲۰۱-۱۴۶-۱۲۳-

-۲۵۳-۲۳۰-۲۲۳-۲۰۳-

.۲۴۴-۲۶۲

بخارا ۶۲-۹۵-۱۶۳-۱۶۶-۱۶۷.

بلا، فتنه و مشقت ۷۳-۹۰-۱۶۹-

.۲۸۱-۲۶۳

اعانت- یاردم، انفاق، هدیه- بولک

۱۲۵-۹۰-۸۱-۷۱-۳

۱۶۱-۱۶۰-۱۵۸-۱۴۶

.۳۲۶-۲۹۱-۲۵۵-۲۴۹

افترا، سوءظن، نهمت اورنلری ۷۵

.۱۷۰-۱۲۷-۱۰۳-۹۱

امام و رعیتلر، امیرلک و امیرلر،

رشوت ۹۷-۱۸۸-۱۴۸-۱۹۳

.۲۲۷

امانت و خیانت، حیلہ ۱-۲-۱۷-۲۲

۱۵۷-۱۲۰-۹۹-۸۰-۶۰

.۲۸۲-۲۴۴-۱۹۶-۱۶۶

امتلر و ملتلر ۷۸ ۸۵ ۱۳۹ ۱۶۶-۲۶۵.

اوصالر و یاخشیلر، ایزگولک، هدایت

۸-۹-۱۰-۲۵-۲۸

۷۴-۷۱-۵۸-۵۶-۴۷-۳۵-۲۹

۱۳۷-۱۳۶-۱۳۵-۱۱۱-۱۱۰

۱۷۲-۱۷۱-۱۶۹-۱۶۰-۱۴۵

۲۰۹ ۲۰۱-۱۹۷-۱۹۰-۱۸۶

۲۷۵-۲۶۶-۲۴۱-۲۲۶-۲۱۵

.۳۳۲-۲۸۲-۲۷۹

اوقو- اوقوتو، معلم و معلملر ۴۰-۶۲

۱۶۶-۱۵۳-۱۳۵-۶۰-۴۷

۳۱۰-۲۹۹-۲۷۹-۲۶۸-۱۶۷

.۳۳۰

بورج-فرض، ربا ۱۷-۶۱-۹۵-۱۴۲
-۱۵۵-۱۷۵-۲۸۵-۲۷۸-

بهادرلق، چينك-قورفانلق ۵۸-۸۹-
۱۵۳-۲۴۱-

بيمبرلر، خضر و الياس، اوليالر-
رهبانلق، ايشانلق و مريد،
لك ۴-۴۱-۶۲-۹۱-۹۸-
۱۴۴-۲۲۸-۳۱۰-۳۳۶-

تدبير و تربيه-تربيه خانه لر ۶۱-۷۶-
۸۱-۸۷-۱۱۹-۲۰۲-
۲۱۵-۲۴۴-

تشبه-چينلر گه اوخشاو ۸۳-۲۹۹-

تل-تل ايز گولكلري و ياوز لقلري-
سكوت و صمت، سوز ۱۰-
۲۲-۵۲-۷۶-۷۷-۸۶-
۸۹-۹۳-۱۱۸-۱۶۰-۱۶۱-
۱۷۰-۱۷۴-۲۱۹-۲۲۰-
۲۴۱-۲۴۲-۲۵۶-۳۰۱-
۳۲۱-۳۲۷-۳۳۲-۳۳۳-
۳۳۷-

تله نچيلك-صورانو، طمع ايتو-۳۶-۸۶-
۱۶۸-۲۰۲-۲۴۵-۲۵۳-

تواضع و تكبرلك، ملايمت، اخلاص
مهر يا ۷-۶۸-۱۲۸-۱۶۰-
۱۷۴-۱۸۴-۲۶۲-۳۴۳-

توبه-اوكتو، عفر و مغفرت ۶۱-۱۱۴-
۱۶۹-۱۸۷-۲۲۱-۲۶۲-
۲۹۶-۳۲۹-

توركلر، توركستان و تو، كمان ملالري
۱۱۵-۱۲۲-۱۵۷-

توش ۲۳-۹۱-

توكلر: ترناق، ساچ، ساقال، مبيق ۱۳۳-
۲۲۹-۲۹۹-

توكل، فناعت و رضلق، منت و
موكسزلق ۸-۲۰-۴۴-
۱۲۸-۱۶۸-

جاسوسلق-سعایت ۱۰۳-۲۱۹-۳۰۹-

جماعت و جمعيت خيريه لر ۷۱-۷۸-
۸۱-۱۴۶-۱۴۸-۱۶۶-۲۰۲-
۲۳۰-۲۹۹-

جنابت قیلو، ضرر و ضرار ۵۰-۱۴۷-
۲۱۲-۲۲۱-۳۰۴-

جنت و نغوغ ۴۴-۱۲۹-۱۷۳-۲۱۹-
۲۲۹-۳۱۰-۳۱۵-۳۲۲-
۳۲۷-

حديث و تفسيرلر، سنت و قرآن ۸۶-
۸۷-۹۵-۱۰۴-۱۲۰-۱۳۵-
۱۶۱-۱۶۶-۲۸۵-۳۲۲-
۳۱۱-۳۳۰-

۱۹۷-۱۶۳-۱۴۹-۱۳۰-

۳۳۱-۳۰۰-۲۹۰-۲۶۳-

خلق و اخلاق ۵-۷۷-۸۹-۹۴-۹۸-

۱۱۰-۱۱۲-۱۴۸-۲۱۵-

۳۲۲-۲۹۸-۲۴۴-۳۲۲-

۳۲۷

دعا و نذر ۱۸-۵۷-۱۲۶-۱۴۹-۱۵۰-

۱۶۹-۲۴۵-۲۵۷-۲۶۳-۲۸۸-

۲۸۹-۳۲۵-۳۴۱-

دعوی و شاهدک، همه کمار ۵-۵۱-

۲۳۱-۲۸۷-

دنیا و دنیا اشلیری ۴۶-۶۲-۲۳۶-۲۸۳-

۲۹۵-۳۱۲-۳۲۶-

دوستلیق و دشمنلیق ۵-۱۲-۱۳-۱۰۳-

۱۱۹-۱۴۸-۲۱۸-

دین، دینده غلو قیلو، دیندارلیق

۴۰-۶۲-۶۳-۷۲-دینسزلیک

۸۵-۹۶-۱۰۴-۱۲۴-۱۳۹-

۱۷۸-۱۹۱-۱۹۶-۱۹۸-۲۲۰-

۲۴۱-۲۶۸-۲۸۵-۲۹۵-

۳۱۲-۳۲۸-۳۳۰-

روسیه مسلمانلری ۹۵-۱۱۹-۱۲۰-۱۲۲-

حسب- کونچمیک و تنافس ۱۰۳-۱۲۷-

حلق ۸۸-۸۹-۲۲۰-۲۵۶-

حکمت ۱۸۹-۱۶۰-۲۴۹-

حلال و حرام، شبهه ۵-۸-۱۳۱-۱۳۸-

۱۵۹-۱۶۳-

حیات و معیشت - ترکلیک ۴۶-۱۱۹-

حیوانلر ۱۶۴-۱۶۹-

خاتونلر ۵-۳۱-۴۲-۵۰-۵۴-۵۹-۶۲-۸۲-

۱۰۵-۱۰۶-۱۰۷-۱۲۴-۱۳۶-

۱۴۶-۱۵۱-۱۶۹-۱۸۸-

۳۰۶-۳۱۶-

خاتونلر ننگ اوغو یازولاری ۱۷۹ ساچ

یاغاوارلی ۲۲۹ سفر یورولاری ۱۰۵

سلام بیرشولاری ۱۳۰ صوغشلیرغه

فانشولاری ۸۲ قبرلرگه بارولاری

۱۴۴-۳۳۹ کبوملری ۱۹۲ مسجدلرگه

یورولاری ۱۱۲-۲۰۸-۲۸۵-

خادملر- یاچیلر و حوجالر ۱۶-۱۴۴-

۱۸۸-۲۵۰-

خسته لک، دو الانو، سلامتک، حفظ

صحت، عیاده ۲۷-۴۶-۸۱-

صدقه، زکات و عشر ۳-۱۰-۴۸-۴۸-
 ۴۹ ۹۵-۱۰۹-۱۱۳-۱۴۸-
 ۱۵۷-۱۸۶-۱۸۹-۱۹۲-
 ۱۹۹-۲۰۰-۲۵۳-۲۵۶-
 ۲۵۹-۲۶۲-۳۳۹.

ظلم، ظالم و مظلوم، عدالک، فوشنانلر
 ۹- ۶۴-۷۴-۱۲۳-۱۲۶-
 ۱۴۰-۱۵۸-۱۸۲-۱۶۲-
 ۲۸۲-۲۹۱.

عقل - احمقلىق ۳۹-۱۷۸-۲۲۰-۲۱۵

علم و عالمر ۲۹-۳۶-۴۷-۵۱-۶۰
 ۶۲-۹۵-۱۵۰-۱۵۲-۱۵۳-
 ۱۶۵-۱۶۶-۱۷۹-۲۰۱-
 ۲۶۸-۳۰۲-۳۰۸-۳۱۰.

عمل و عبادت، بدعت هم ابدار ۱-
 ۸-۱۱-۱۲-۱۵-۴۰-۴۵-
 ۵۵-۷۲-۷۹-۸۶-۱۰۴-
 ۱۰۸-۱۳۲-۱۳۷-۱۶۰-
 ۲۰۱-۲۳۴-۲۴۱-
 ۲۸۵-۳۱۰-۳۴۰.

غيب اشلر ۴- ۲۸۰.

فنوی ۳۷- ۱۰۴- ۲۹۳

فانرلر و باشلر ۴۶-۱۴۸-۱۵۱-۲۰۱.

سفر و مسافر، شوملانو ۱۲۶-۱۲۷-
 ۲۰۴

سلام هم کور شو ۱۰۲-۱۳۰-۳۳۵.

سودا و سوداگرلر، شرکت، ربا. ۵۰
 ۸۰-۹۵-۱۱۵-۱۴۲-
 ۲۱۷.

شادلىق و فايغو، سعادت ۴-۲۰-۷۱-
 ۷۲-۹۰-۱۱۹-۱۴۹-
 ۱۶۷-۲۶۳-۲۸۸-۲۹۰-
 ۳۲۶.

شرك و توحيد ۲-۳۰-۴۰-۵۱-۶۸-۸۶-۹۲-
 ۱۴۰.

شكر - ثنا و حمد ۳۸-۱۷۷-۲۸۲-۳۱۴-
 ۳۲۳.

شيطان و ابليس ۲۳-۳۳-۷۵-۱۵۱.

شهيدلر ۳۰۴-۳۰۷.

صبر و تحمل، آچو، آشغو، ثبات و مناننت.
 ۲۰-۵۵-۵۸-۶۱-۷۳-۸۹-۹۰-
 ۱۱۶-۱۱۸-۱۵۶-۱۶۷-۲۴۴-
 ۴۸۲-۴۹۱.

صحابلر ۳۵- ۱۳۵.

کوئٹل، نفس، وجدان و احتساز لگی

۱۳۱-۱۲۹-۱۱۰-۷۹-۲۱

. ۲۸۶-۱۹۵-۱۶۰

کولو و کوالدرو ۸-۳۳۳.

کیکاش - مشورت ۲۷۴-۲۹۳.

کیوم مسئلہاری، جالہ ۳۰-۵۷-۶۲-۸۶

. ۲۹۹-۱۹۲-۱۶۷-۱۲۸

گناہ ۲۳-۲۸-۲۹-۳۷-۵۱-۵۲-۵۷-۹۲

۱۷۰-۱۶۹-۱۴۰-۱۱۱-۱۱۰

۲۳۳-۲۱۶-۱۸۷-۱۸۳-۱۸۲

. ۳۲۵-۲۶۴

لعنت ۲۰۷-۲۲۸-۲۲۹-۲۴۲.

ماقتاو - مدح ۱۴-۱۸۷-۲۹۸.

مؤمن و مسلمانلر ۲۵-۳۱-۵۷-۸۹-۹۵

۱۸۹-۱۷۱-۱۴۷-۱۳۱-۱۳۰

۲۶۵ ۲۶۴-۲۴۳-۲۴۲-۲۲۲

. ۳۲۶-۳۰۸-۲۷۶-۲۶۹-۲۶۶

مجتہدلر، منہب و مجددلر، و ہابلیک

۲۷۵-۲۰۸-۱۶۶-۱۰۴-۸۵

. ۲۸۵

مرحمت - شفقت، مروت ۱۴۱-۱۳۳

۲۴۵-۲۰۹-۱۸۰-۱۲۹-۱۶۰

. ۲۷۷-۲۶۹

فارنداشاک، فارنداشارغہ صلہ قیلو

۱۵۸-۱۵۷-۱۲۲-۶۷-۳

. ۲۵۳-۲۴۶

نچقر شو - جدال و دعوی ۶-۱۸-۸۶

. ۲۹۸-۲۹۱-۲۵۲-۱۸۲

قومسزلق - حرص ۳۵-۱۴۵-۲۳۳

. ۳۴۴-۲۶۰-۲۵۱

فوناق - ضیافت، دعوت کہ اجابت،

صحبت ۱۹-۱۰۹-۱۳۰

. ۳۲۱-۲۸۹-۱۳۲

کسب و هنر، ابگو نچیلک ۲۴-۴۱-۵۰

۲۲۵-۱۶۰-۱۵۹-۸۰-۶۹

. ۲۹۵-۲۵۹-۲۴۸

کشیلر نی رنجتو ۷-۱۰۴-۱۴۵-۱۴۷

۲۴۴-۲۳۶-۲۱۷-۲۰۵-۲۰۳

۳۳۷-۳۱۷-۲۷۵-۲۵۵

. ۳۳۸

کور شیلک و کور شیلر ۸-۲۶-۲۴۳

. ۳۲۱

کوز، صوفورلر، فولاق، یوز ۹۸-

۲۵۹-۱۸۹-۱۱۷-۱۰۲

. ۳۲۰-۳۱۹

وقت، وقتندەشلەر، فرصت و فراغت
۳۳۱-۸۹-۴۶

وقف صدقه لەر، متولی بولو ۲۹-۹۵
۳۳۴-۲۰۰-۱۶۶

هجرت و مهاجر لك ۱-۵۷-۲۱۸

يازو ۱۷۹

بالغان ۲-۷۶-۹۱-۹۲-۱۱۸-۱۲۸-۱۸۵
۲۹۸-۲۴۰-۲۳۱-۲۲۳-۱۹۹
۳۳۳-۳۲۲

بالقالوق، اشسزلك، بالفزلق ۴۴-۱۲۵
۳۳۲-۲۰۲-۱۶۸-۱۵۹

یتیم ۵۹-۳۱۵-۳۳۴

بیئكلك و بیئكل معامله ۱۴۲-۱۶۷-۳۲۶

مسجد ۹۵-۱۴۸-۲۰۴-۲۰۸-۳۰۴

ملالر، آخوندلر ۳۶-۱۵۷-۱۷۱-۲۰۱
۳۱۳

مناققلق، مدارا، مداهنه ۲-۷۴-۷۶
۳۲۰-۱۲۷

نصیحت و عطف ۲۳-۳۶-۱۰۲-۱۳۰
۳۰۳-۲۹۸-۱۸۱-۱۳۹

نظافت پاكلك ۸۳

نماز، روزە، حج ۴۰-۵۹-۱۰۵-۱۱۳
۲۹۷-۲۸۵-۲۴۷-۲۳۹
۳۳۵

نیت هم حسان ۱-۱۵-۱۰۱

وعده وفا و طبقه نی بلو ۲-۷۰-۷۶
۲۳۸-۱۶۶-۸۹

Безнең адрес һәм р/счетыбыз
420107, г.Казань, ул.Х.Такташа, 26.
р/с 700161370/700809 КБ "Энергобанк"
г.Казани БИК 049205770
ИНН 1655014863

**ОБЩЕСТВО МУСУЛЬМАН ЗАКА-
БАННОЙ МЕЧЕТИ**

Жуванцук
Кадун
шорже